LENIN

OPERE COMPLETE

www.dacoromanica.ro

Proletari din toate țările, uniți-vă!

LENIN

OPERE
COMPLETE

1

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÎNĂ
APARE ÎN URMA HOTĂRÎRII C.C.
AL P.M.R. EA A FOST ÎNTOCMITĂ
DUPĂ ORIGINALUL ÎN LIMBA
RUSĂ, ED. A V-a.

www.dacoromanica.ro

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

OPERE COMPLETE

EDIŢIA A DOUA

EDITURA POLITICĂ
BUCUREŞTI-1960

www.dacoromanica.ro

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

VOL.
1

1893–1894

EDITURA POLITICĂ
BUCUREŞTI–1960

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ LA OPERE COMPLETE

În urma hotărîrii Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. publică, în 55 de volume, Operele complete ale lui V. I. Lenin.

Prima ediție a Operelor lui V. I. Lenin a fost publicată, în 20 de volume, în perioada 1920–1926, pe baza hotărîrii Congresului al IX-lea al partidului. Au apărut în total 26 de cărți (6 volume fiind alcătuite din cîte 2 părți), care cuprind peste 1.500 de lucrări ale lui V. I. Lenin. Prima ediție a Operelor lui V. I. Lenin era departe de a fi completă ; în această ediție n-au fost incluse numeroase articole ale lui V. I. Lenin apărute fără semnătură sau sub diverse pseudonime în ziarele „Iskra", „Proletarii" și „Pravda", deoarece pe atunci încă nu se stabilise că ele aparțin lui Lenin ; din această ediție lipseau și alte lucrări ale lui Lenin, precum și scrisorile sale.

Edițiile a II-a și a III-a ale Operelor, identice sub aspectul conținutului, au fost publicate în perioada 1925–1932, în urma hotărîrii Congresului al II-lea al Sovietelor din U.R.S.S. și a Congresului al XIII-lea al partidului. Fiecare dintre aceste ediții se compune din 30 de volume, care cuprind peste 2.700 de lucrări ale lui V. I. Lenin. Dar nici edițiile a II-a și a III-a ale Operelor nu erau complete.

Ediția a 4-a a Operelor lui V. I. Lenin a fost publicată în 1941 și 1946–1950, pe baza hotărîrii C.C. al partidului. Această ediție se compune din 35 de volume (printre care două volume de scrisori), care cuprind 2.927 de lucrări. În

www.dacoromanica.ro

comparație cu ediția a III-a, ediția a 4-a cuprinde un mare număr de noi documente (62 dintre ele fiind publicate pentru prima oară). Cu prilejul pregătirii ediției a 4-a, textul tuturor lucrărilor lui V. I. Lenin a fost din nou confruntat cu izvoarele originale, înlăturîndu-se astfel diferitele erori și inexactități în descifrarea manuscriselor lui V. I. Lenin, precum și greșelile de tipar strecurate în edițiile precedente. Multe dintre lucrările incluse în ediția a 4-a au fost tipărite după noi izvoare, mai complete, de pildă : după manuscrise și nu după texte tipărite, după stenograme și nu după scurte dări de seamă apărute în presă. Întreaga ediție este însoțită de un volum compus din două părți, care cuprinde un indice de materii, un indice alfabetic și o serie de alți indici.

În ediția a 4-a n-au fost însă incluse o serie de documente și numeroase materiale pregătitoare, fie publicate, fie nepublicate la timpul lor. Satisfăcînd dorința abonaților la ediția a 4-a, Institutul de marxism-leninism publică, în completarea acestei ediții, încă 8 volume.

În Operele complete ale lui V. I. Lenin, care alcătuiesc ediția a 5-a a operelor sale, intră toate materialele publicate în edițiile a III-a și a 4-a, care reprezintă peste 3.000 de documente. În Operele complete sînt incluse în ordine cronologică genialele lucrări ale lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?", „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", „Ce-i de făcut ?", „Un pas înainte, doi pași înapoi", „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică", „Materialism și empiriocriticism", „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului", „Statul și revoluția", „Sarcinile imediate ale Puterii sovietice", „Revoluția proletară și renegatul Kautsky", „«Stîngismul» – boala copilăriei comunismului", „Despre impozitul în natură", „Despre cooperație" și altele. Această ediție cuprinde articolele lui V. I. Lenin apărute în ziarele „Iskra", „Vpered", „Proletarii", „Soțial-Demokrat", „Pravda", în revistele și culegerile bolșevice, precum și articolele și interviurile publicate în diferite organe de presă din Rusia și din străinătate ; ea mai cuprinde : rapoartele și cuvîntările ținute de V. I. Lenin la congresele și conferințele partidului, la congresele Sovietelor, la congresele Internaționalei Comuniste ; expunerile făcute la ședințele centrelor conducătoare

www.dacoromanica.ro

ale partidului, la adunări și mitinguri de masă ; manifestele, declarațiile, apelurile, documentele programatice, proiectele de rezoluții, decretele și saluturile scrise de V. I. Lenin, scrisori, telegrame, biletele, înregistrări ale convorbirilor prin fir direct, fișe personale și alte materiale.

Pe lîngă lucrările finite, Operele complete mai cuprind și materiale pregătitoare : planuri, conspecte, concepte, însemnări, modificări introduse în documentele scrise de alți autori, observații și însemnări făcute de V. I. Lenin pe marginea cărților, broșurilor și articolelor scrise de alți autori, precum și extrase din cărți, reviste și ziare.

În Operele complete intră materialele pregătitoare în legătură cu cartea lui V. I. Lenin „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", „Materialele cu privire la problema agrară", „Caietele filozofice", „Caietele despre imperialism", care conțin materialele pregătitoare în legătură cu cartea „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului", și caietul „Marxismul despre stat", care conține materialele pregătitoare în legătură cu cartea „Statul și revoluția". Pentru prima oară se publică în Opere conspectul făcut de V. I. Lenin cu prilejul studierii corespondenței dintre K. Marx și F. Engels, publicată în 1913 în limba germană, în patru volume.

În comparație cu edițiile precedente, ediția a 5-a cuprinde în plus o serie de noi materiale datînd din perioada „Iskrei" – scrisori adresate de V. I. Lenin lui G. V. Plehanov, G. M. Krjijanovski, S. I. Radcenko și I. I. Radcenko, V. D. Bonci-Bruevici –, precum și un mare număr de noi documente leniniste din preajma și din perioada primei revoluții ruse, printre care și unele materiale în legătură cu Congresul al III-lea al partidului.

O serie dintre documentele incluse pentru prima oară în Opere caracterizează activitatea desfășurată de V. I. Lenin în anii de reacțiune și în perioada noului avînt revoluționar al mișcării muncitorești. Este vorba în special de scrisorile adresate lui G. V. Plehanov, V. A. Karpinski, F. A. Rotstein, L. Tyszka și altora. Aceste scrisori oglindesc lupta dusă de V. I. Lenin împotriva lichidatorilor pentru menținerea și întărirea partidului, lupta dusă de el împotriva oscilărilor de ordin ideologic și abaterilor de la marxism.

www.dacoromanica.ro

În Operele complete intră un mare număr de noi materiale cu privire la problema agrară și problema națională : scrisori, planuri, însemnări făcute pe marginea cărților citite, extrase din cărți însoțite de observații, situații statistice etc. ; multe dintre ele se publică pentru prima oară.

Ediția de față cuprinde o serie de noi documente referitoare la primul război mondial : conspectul și planurile lucrării „Războiul din Europa și socialismul din Europa", care urma să apară în broșură, dar care n-a fost scrisă ; observații pe marginea referatelor lui G. V. Plehanov și V. Kosovski și înregistrarea dezbaterilor în jurul referatelor lui Lenin însoțită de observațiile sale ; materiale cu privire la Conferința de la Zimmerwald și un mare număr de scrisori. Toate aceste documente oglindesc lupta dusă de V. I. Lenin împotriva războiului imperialist, împotriva social-șovinismului și centrismului, pentru unirea muncitorilor pe plan internațional.

Pentru prima oară se includ în Opere un mare număr de documente referitoare la revoluția burghezo-democratică din februarie și la Revoluția Socialistă din Octombrie : materiale în legătură cu cuvîntarea rostită la adunarea bolșevicilor care a avut loc în noaptea de 3 spre 4 aprilie 1917 la Palatul Kșesinskaia, o autobiografie neterminată, conspectul rezoluției cu privire la măsurile economice în vederea luptei împotriva ruinei, scrisori și altele.

O importanță uriașă prezintă noile documente referitoare la perioada sovietică incluse pentru prima oară în Opere. Un mare număr dintre aceste documente oglindesc activitatea desfășurată de V. I. Lenin pe linia conducerii economiei naționale a țării, elaborarea de către el a principiilor fundamentale ale conducerii construcției economice. În Operele complete sînt incluse, de pildă, planurile vestitei lucrări „Sarcinile imediate ale Puterii sovietice", în care V. I. Lenin a elaborat programul construcției socialiste, arătînd însemnătatea productivității muncii și a întrecerii socialiste. În aceste lucrări, ca și în altele, V. I. Lenin a elaborat sub toate aspectele principiul centralismului democratic în conducerea construcției economice. Într-o serie de documente, V. I. Lenin dă indicații cu privire la necesitatea studierii experienței locale, a popularizării și răspîndirii ei, și arată în mod concret prin ce metode se poate ajunge la îmbunătățirea muncii,

www.dacoromanica.ro

Multe dintre noile documente sînt consacrate muncii aparatului de stat sovietic. Ele oglindesc lupta dusă de V. I. Lenin împotriva birocratismului, pentru simplificarea aparatului de stat și micșorarea cheltuielilor necesitate de el, pentru întărirea legăturilor lui cu poporul și atragerea celor mai largi mase de oameni ai muncii la conducerea statului, pentru stricta respectare a legilor sovietice. Se include în Opere „Proiectul punctului al treilea din partea general-politică a programului (pentru comisia de elaborare a programului la Congresul al VIII-lea al partidului)", în care V. I. Lenin a arătat în mod pregnant esența democrației sovietice proletare, cu adevărat populare, deosebirea esențială dintre această democrație și democrația burgheză.

Noile documente din perioada intervenției militare străine și a războiului civil caracterizează uriașa activitate desfășurată de V. I. Lenin în calitate de președinte al Consiliului Apărării Muncitorești și Țărănești, grija sa permanentă pentru întărirea Armatei Roșii, pentru mobilizarea forțelor în vederea zdrobirii intervenționiștilor și a contrarevoluției interne, activitatea desfășurată de el pe linia conducerii lucrărilor de elaborare a directivelor și planurilor strategico-militare.

O serie dintre documentele incluse pentru prima oară în Opere înfățișează fundamentarea dată de V. I. Lenin principiilor coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri social-economice diferite, activitatea desfășurată de el pe linia conducerii politicii externe a Statului sovietic, lupta sa consecventă pentru pace, pentru întărirea legăturilor de afaceri cu toate țările.

Un loc important ocupă în Operele complete materialele cu privire la mișcarea muncitorească internațională. În ediția de față se includ pentru prima oară planul articolului „Despre sarcinile Internaționalei a III-a", planul raportului despre situația internațională și sarcinile fundamentale ale Internaționalei Comuniste prezentat la Congresul al II-lea al Internaționalei Comuniste, documente privitoare la lucrările Congresului al III-lea al Internaționalei Comuniste, „Observații la tezele cu privire la frontul unic" și altele.

Operele complete ale lui V. I. Lenin cuprind documentele extrem de importante dictate de Lenin în perioada decem-

www.dacoromanica.ro

brie 1922–ianuarie 1923: „Scrisoare către congres", cunoscută sub denumirea de „Testament", scrisoarea „Cu privire la atribuirea unor funcții legislative Comisiei de stat a planificării" și scrisoarea „În legătură cu problema naționalităților sau a «autonomizării»". Aceste documente fac parte din ultimele lucrări de însemnătate programatică ale lui V. I. Lenin : „Pagini de jurnal", „Despre cooperație", „Despre revoluția noastră", „Cum să reorganizăm Rabkrinul", „Mai bine mai puțin, dar mai bine".

Documentele incluse pentru prima oară în Operele complete ale lui V. I. Lenin însumează aproximativ 20 de volume. Publicate în „Culegeri din Lenin", în reviste și ziare, ele au fost relativ puțin cunoscute de cititori. Includerea lor în Opere le face mai accesibile studierii de către masele largi.

În noua ediție, toate documentele leniniste sînt dispuse în ordine cronologică.

Se face excepție numai în cazurile cînd trebuie păstrată continuitatea și legătura organică dintre lucrări scrise în perioade diferite. În volumele din această ediție, toate materialele sînt dispuse după data cînd au fost scrise (iar cuvîntările și rapoartele după data cînd au fost rostite sau prezentate) ; în cazurile cînd nu s-a putut stabili data cînd au fost scrise, ele sînt dispuse după data publicării. Planurile și conspectele lucrărilor lui Lenin – de pildă planurile articolului „Despre dreptul națiunilor la autodeterminare", planurile lucrării „Imperialismul și scindarea socialismului" – sînt incluse în volumele în care figurează lucrările respective, și anume într-o secțiune specială intitulată „Materiale pregătitoare".

Materialele pregătitoare în legătură cu cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", „Caietele despre imperialism", „Caietele despre problema națională", „Materialele cu privire la problema agrară" și „Caietele filozofice" alcătuiesc volume separate.

Corespondența (scrisori, telegrame, instrucțiuni, dispoziții, biletele etc.) va fi publicată în volume aparte, care vor apărea la sfîrșitul întregii ediții. Scrisorile lui V. I. Lenin către familie formează un volum aparte.

Unele volume din Operele complete ale lui V. I. Lenin conțin anexe în care figurează petiții și alte materiale cu caracter biografic.

www.dacoromanica.ro

Pentru ediția de față, textul lucrărilor lui V. I. Lenin se confruntă din nou cu izvoarele originale : manuscrise ale lui Lenin, ediții ale lucrărilor lui Lenin pregătite de el personal pentru tipar, articole publicate în ziare și reviste în timpul vieții lui, stenograme redactate de el etc. Lucrările scrise de V. I. Lenin în limbi străine se publică în limba originalului și în traducere în limba rusă.

Ediția de față este însoțită de un aparat științific-informativ, menit să înlesnească cititorilor studierea operelor lui V. I. Lenin. Acest aparat se compune din următoarele : o prefață la întreaga ediție ; o prefață la fiecare volum, cuprinzînd o scurtă caracterizare a condițiilor istorice în care au fost scrise lucrările incluse în volumul respectiv, precum și o expunere a principalelor idei ale lui V. I. Lenin cuprinse în aceste lucrări, privite în dezvoltarea lor. Tot din materialul informativ fac parte : datele din viața și activitatea lui V. I. Lenin referitoare la perioada cuprinsă în volumul respectiv ; adnotări privind evenimente istorice, diferite fapte, organe de presă etc. ; un indice de nume cuprinzînd scurte informații biografice cu privire la persoanele menționate în text și un indice de publicații citate sau menționate de V. I. Lenin.

Notele de subsol cuprind traduceri ale expresiilor care figurează în text în limbi străine și referiri bibliografice la lucrările lui V. I. Lenin menționate sau citate în text ; atunci cînd în text figurează un pasaj pentru care există mai multe formulări foarte diferite, se dau în note de subsol variantele respective.

Titlurile unor lucrări ale lui V. I. Lenin sînt puse de redacție ; ele sînt însemnate în tabla de materii cu un asterisc.

*
* *

Operele lui V. I. Lenin conțin o neprețuită bogăție de idei ; ele reprezintă un inepuizabil izvor de cunoștințe cu privire la legile dezvoltării sociale, cu privire la căile de construire a comunismului. În operele sale, V. I. Lenin, organizatorul și conducătorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, întemeietorul Statului sovietic socialist, a dezvoltat măreața învățătură marxistă, aplicînd-o în noile condiții

www.dacoromanica.ro

istorice – în condițiile epocii imperialismului și revoluțiilor proletare, ale perioadei de trecere de la capitalism la comunism. În lucrările sale, V. I. Lenin a dezvoltat cele trei părți constitutive ale marxismului – filozofia, economia politică și teoria comunismului științific. V. I. Lenin a îmbogățit marxismul cu noi concluzii și teze, l-a dezvoltat în mod creator, aplicîndu-l în condițiile noii perioade istorice, în conformitate cu noile sarcini care reveneau clasei muncitoare și partidului ei în această perioadă. În nemuritoarele sale opere, V. I. Lenin a dat răspuns la toate problemele fundamentale pe care le-a pus în fața proletariatului internațional noua epocă istorică.

V. I. Lenin a creat o teorie unitară privind partidul, rolul lui conducător, bazele lui organizatorice, politice și ideologice, strategia și tactica, politica lui ; a fundamentat principiul internaționalist în construirea partidului proletar. El a subliniat mereu faptul că clasa muncitoare nu-și va putea îndeplini misiunea sa istorică de constructor al societății noi, comuniste, dacă nu va fi condusă de un partid marxist de tip nou, înarmat cu o teorie revoluționară înaintată.

Operele lui V. I. Lenin oglindesc lupta neîncetată dusă de el pentru a asigura unitatea, caracterul de monolit și puritatea rîndurilor partidului, o legătură indisolubilă între partid și mase, o strictă disciplină de partid, aplicarea consecventă a normelor vieții de partid și a principiilor conducerii de către partid, cel mai important dintre acestea fiind principiul conducerii colective.

V. I. Lenin a fost primul care a făcut o profundă analiză marxistă a imperialismului ca ultim stadiu al capitalismului, dezvăluind contradicțiile lui ireductibile. El a arătat că în acest stadiu dezvoltarea capitalismului capătă un extrem de pronunțat caracter de dezvoltare inegală, în șalturi, și a tras concluzia de însemnătate istorică mondială că în epoca imperialismului este posibilă victoria socialismului la început în cîteva țări sau chiar într-o singură țară. Această concluzie genială și-a găsit o confirmare concretă în Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și în construirea socialismului în U.R.S.S., precum și în construirea socialismului în țările de democrație populară.

Sintetizînd experiența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și învederînd însemnătatea internațională a acestei

www.dacoromanica.ro

revoluții, V. I. Lenin a arătat că principalele ei legități și trăsături sînt comune revoluției socialiste în toate țările. Bolșevismul, scria Lenin, a dat o teorie, un program și o tactică mișcării comuniste mondiale. „Bolșevismul *poate servi ca model de tactică pentru toți*" (Opere, vol. 28, Editura politică, 1959, pag. 286).

V. I. Lenin a dezvoltat teoria marxistă despre stat, teoria dictaturii proletariatului. El a fundamentat ideea că problema dictaturii proletariatului este principala problemă în învățătura lui Marx. Marxist, – spunea Lenin, – este numai acela care extinde recunoașterea luptei de clasă pînă la recunoașterea dictaturii proletariatului. El a subliniat că dictatura proletariatului reprezintă tipul superior de democrație, adevărata democrație populară. V. I. Lenin a descoperit în Soviete, care au fost generate de spiritul creator revoluționar al clasei muncitoare din Rusia, forma de stat a dictaturii proletariatului ; totodată el a prevăzut inevitabilitatea unei diversități de forme politice ale dictaturii proletariatului în funcție de condițiile istorice concrete din diferitele țări, ceea ce și-a găsit o strălucită confirmare în regimul de democrație populară.

V. I. Lenin a elaborat programul construcției socialiste în U.R.S.S., a dat indicațiile de bază cu privire la căile de construire a societății comuniste. Programul leninist prevedea industrializarea socialistă a țării, dezvoltarea prin toate mijloacele a industriei grele, electrificarea întregii economii naționale, transformarea agriculturii pe baze socialiste, înfăptuirea revoluției culturale. Înfăptuirea programului leninist a dus la construirea socialismului în U.R.S.S., la transformarea Uniunii Sovietice într-o mare putere industrială și colhoznică socialistă.

În operele sale, V. I. Lenin a elaborat problema rolului conducător al proletariatului, a alianței dintre proletariat și țărănime ca forță hotărîtoare a dezvoltării sociale. El spunea că alianța dintre clasa muncitoare și țărănime, în care rolul conducător îl are clasa muncitoare, este cea mai minunată forță din lume, care, sub conducerea partidului comunist, poate transforma societatea pe baze noi, socialiste.

V. I. Lenin a adus o foarte importantă contribuție la elaborarea problemei naționale. În lucrările sale, el a susținut dreptul națiunilor la autodeterminare pînă la despărțire și

www.dacoromanica.ro

formarea unui stat de sine stătător. El a subliniat întotdeauna necesitatea aplicării consecvente a principiilor internaționalismului proletar, a făuririi unei alianțe cît mai strînse între muncitorii și țăranii de toate naționalitățile în lupta pentru eliberarea lor de sub jugul asupririi sociale și naționale, necesitatea unei lupte neîmpăcate împotriva naționalismului și șovinismului burghez.

V. I. Lenin a dus și ne-a învățat să ducem o luptă neîmpăcată împotriva ideologiei burgheze, împotriva revizioniștilor și oportuniștilor – agenți ai burgheziei în mișcarea muncitorească. El considera că oportunismul este principalul dușman în sînul mișcării muncitorești. Operele lui V. I. Lenin oglindesc lupta dusă de el împotriva „marxiștilor legali", a „economiștilor", menșevicilor, trotkiștilor, naționaliștilor burghezi și anarhiștilor. Această luptă are o uriașă importanță internațională. Toate lucrările lui V. I. Lenin învederează lupta dusă de el împotriva dogmatismului, împotriva transformării marxismului într-o îngrămădire de teze și formule împietrite, rupte de viață, de practică.

*

* *

Publicarea Operelor complete ale lui V. I. Lenin constituie un important eveniment în viața ideologică a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Această ediție va ajuta milioane de oameni sovietici să-și însușească și mai profund nemuritoarele idei geniale ale lui Lenin și să lupte cu și mai mult succes pentru înfăptuirea lor.

În întreaga lor activitate pe tărîmul construirii societății comuniste, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, Comitetul său Central se călăuzesc după mărețele idei ale leninismului, luptînd necontenit pentru transpunerea lor în viață și dezvoltînd în mod creator învățătura marxist-leninistă. Partidul își datorează toate succesele fidelității sale față de leninism.

Marxism-leninismul este dezvoltat în mod creator de partidele comuniste și muncitorești din toate țările. El se îmbogățește cu experiența construirii comunismului în U.R.S.S., a construirii socialismului în Republica Populară Chineză și în celelalte țări de democrație populară, cu experiența luptei

www.dacoromanica.ro

duse de oamenii muncii în țările în care mai domină capitalismul, cu experiența mișcării de eliberare națională.

Marxism-leninismul este o învățătură internațională. Ideile lui nobile, care indică întregii omeniri calea spre un viitor luminos, se răspîndesc pe o scară tot mai largă în rîndurile maselor de oameni ai muncii din lumea întreagă, exercită o influență tot mai puternică asupra mersului istoriei mondiale. Nu există forță în stare să oprească marșul triumfal al marxism-leninismului. Nimic nu poate să împiedice triumful deplin al măreților idei marxist-leniniste.

Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C. C. al P.C.U.S.

www.dacoromanica.ro

PREFAȚĂ LA PRIMUL VOLUM

Primul volum cuprinde lucrările scrise de V. I. Lenin în 1893–1894, la începutul activității sale revoluționare.

În Rusia ultimul deceniu al secolului trecut s-a caracterizat printr-o dezvoltare rapidă a industriei și prin creșterea clasei muncitoare, printr-un avînt general al mișcării muncitorești. Înaltul grad de concentrare a marii industrii contribuia la unirea și la organizarea muncitorilor. Lupta grevistă se intensifica considerabil. În rîndurile muncitorilor începeau să pătrundă ideile marxismului.

De numele lui Lenin se leagă începutul unei noi etape în mișcarea muncitorească din Rusia. În lucrările sale din 1893–1894, V. I. Lenin a făcut o profundă analiză marxistă a orînduirii social-economice din Rusia de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, a definit sarcinile fundamentale ale luptei revoluționare a clasei muncitoare și a social-democrației din Rusia. Lenin a pus în fața social-democraților din Rusia sarcina creării unui partid marxist. Abordînd în mod creator teoria revoluționară a marxismului, Lenin a elaborat, primul dintre marxiști, problema particularităților viitoarei revoluții burghezo-democratice din Rusia, a forțelor ei motrice și a transformării ei în revoluție socialistă.

În lucrările cuprinse în acest volum, V. I. Lenin își îndreaptă principala lovitură împotriva concepțiilor filozofice și economice ale narodnicilor, împotriva platformei lor politice și a tacticii lor, care în acea perioadă constituiau principalul obstacol de ordin ideologic în calea răspîndirii marxismului și a extinderii mișcării social-democrate în Rusia. În

www.dacoromanica.ro

aceste lucrări Lenin ia poziție și împotriva denaturării marxismului în spirit burghez de către reprezentanții „marxismului legal".

Primul volum cuprinde patru lucrări ale lui V. I. Lenin : „Noi schimbări economice în viața țărănească (Cu privire la cartea lui V. E. Postnikov «Gospodăria țărănească din sudul Rusiei»)", „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor", „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ? (Răspuns la articolele împotriva marxiștilor publicate în «Russkoe Bogatstvo»)", „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză)".

Articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească", cu care începe volumul, este prima dintre lucrările publicistice ale lui V. I. Lenin care s-au păstrat; el a scris această lucrare încă în perioada activității sale la Samara, și anume în primăvara anului 1893. Acest articol ne arată cu cîtă pricepere, maturitate, profunzime și consecvență aplica tînărul Lenin teoria marxistă în cercetarea vieții țărănești. Folosind datele statistice ale zemstvelor prezentate în cartea lui Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei" și criticîndu-l pe autor pentru inconsecvența sa și greșelile sale de ordin metodologic, Lenin face o caracterizare marxistă a situației de la sate și dezvăluie procesele și formele de dezvoltare a capitalismului în agricultură, spulberînd mitul narodnicilor, care pretindeau că „obștea" țărănească n-a fost atinsă de capitalism. El demonstrează că, în pofida teoriilor narodniciste, capitalismul se dezvoltă în Rusia cu o forță irezistibilă, că, în realitate, țărănimea s-a scindat în clase antagoniste, burghezia sătească și proletariatul sătesc, acestea crescînd pe seama țărănimii mijlocașe, pe care capitalismul o macină. Pe baza unui material extrem de bogat, Lenin dezvăluie caracterul mic-burghez al obștii țărănești, arătînd cît de absurde și dăunătoare erau ideile narodnicilor, care considerau obștea țărănească drept bază a socialismului. El demonstrează că la sate au prins rădăcini puternice relațiile economice burgheze.

Articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească" era destinat să apară în presa legală. În una dintre scrisorile sale din acea perioadă, V. I. Lenin subliniază că tezele expuse în acest articol reprezintă pentru el o bază pentru con-

www.dacoromanica.ro

cluzii mult mai importante și ținînd mult mai departe decît cele din acest articol.

De articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească" sînt legate, prin conținutul lor, însemnările, calculele și sublinierile făcute de V. I. Lenin în paginile cărții lui V. E. Postnikov și publicate în volumul de față în secțiunea : „Materiale pregătitoare". Unele dintre aceste calcule ale lui Lenin se publică pentru prima oară.

În lucrarea „Cu privire la așa-zisa problemă a pieței", scrisă în toamna anului 1893, V. I. Lenin a dat un model de aplicare creatoare a teoriei economice a lui K. Marx în cercetarea științifică a rînduielilor economice din Rusia. Pe baza unei profunde cunoașteri a „Capitalului" lui Marx și aplicînd metoda dialectică, Lenin a arătat cum, în urma dezvoltării diviziunii sociale a muncii, economia naturală a micilor producători se transformă treptat în economie bazată pe producția de mărfuri, iar aceasta, la rîndul ei, se transformă în economie capitalistă, cum această diviziune a muncii duce în mod inevitabil la diferențierea de clasă a producătorilor și la dezvoltarea pieței interne. Astfel Lenin a infirmat teoriile curente narodniciste, care pretindeau că în Rusia nu există o bază pentru dezvoltarea capitalismului, și a demonstrat că capitalismul a și devenit „principala temelie a vieții economice a Rusiei" (vezi volumul de față, pag. 104). Totodată el a criticat concepțiile lui G. B. Krasin, care mai tîrziu au fost susținute de „marxiștii legali" ; acesta pretindea că producția capitalistă necesită neapărat piețe externe pentru realizarea plusvalorii și că producția mijloacelor de producție nu este legată de producția obiectelor de consum. Lenin a arătat că, în fond, aceste concepții nu se deosebesc prin nimic de concepțiile narodniciste în problema piețelor și a subliniat ideea că marxiștii nu trebuie să se îngrijească de piețe pentru burghezie, ci de dezvoltarea luptei de clasă a proletariatului împotriva burgheziei.

În lucrarea „Cu privire la așa-zisa problemă a pieței", Lenin a dezvoltat teza lui Marx cu privire la corelația dintre cele două sectoare ale producției sociale, definind creșterea cu precădere a primului sector ca o lege economică a reproducției lărgite. Pe baza schemei reproducției a lui Marx, el

www.dacoromanica.ro

a arătat schimbările care intervin în reproducția lărgită ca urmare a progresului tehnic.

Locul de frunte în primul volum îl ocupă remarcabila lucrare a lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?", scrisă în primăvara și vara anului 1894.

La sfîrșitul anului 1893 revista „Russkoe Bogatstvo" – în jurul căreia se grupaseră narodnicii liberali –, precum și alte reviste ale narodnicilor au anunțat că vor porni o campanie împotriva marxismului. În aceste reviste se publicau articole în care învățătura marxistă despre societate, revoluție și socialism era denaturată în mod premeditat ; narodnicii denaturau în mod grosolan concepțiile marxiștilor ruși. Neavînd organe de presă proprii în Rusia, marxiștii nu puteau da narodnicilor riposta cuvenită în presa legală. Cartea lui Lenin, editată ilegal, a avut un mare rol în zdrobirea narodnicismului. Această lucrare, care reprezenta un adevărat manifest al marxismului revoluționar, un document programatic al acestuia, cuprinde o profundă caracterizare a concepției științifice despre lume, a materialismului dialectic și materialismului istoric și a doctrinei economice a lui Marx și o critică completă a concepțiilor filozofice, economice și politice ale narodnicilor liberali, a programului și tacticii lor. V. I. Lenin a arătat că programul politic al acestor falși „prieteni ai poporului" exprimă interesele chiaburimii ; el i-a demascat pe narodnicii liberali, arătînd că ei sînt niște adepți tipici ai reformelor, care, combătînd lupta revoluționară dusă împotriva absolutismului țarist, pretindeau că acesta se situează deasupra claselor și poate îmbunătăți situația poporului. V. I. Lenin a dezvăluit inconsistența și caracterul greșit al teoriilor narodniciste, care pretindeau că dezvoltarea Rusiei urmează o cale deosebită, extracapitalistă, și a arătat că narodnicii liberali escamotau faptele care dovedeau existența exploatării capitaliste la sate.

În această lucrare, V. I. Lenin a demascat pe teoreticienii narodnicismului, arătînd că ei sînt niște reprezentanți ai metodei antiștiințifice, subiective în sociologie, niște idealiști care neagă caracterul obiectiv al legilor dezvoltării sociale și rolul hotărîtor al maselor populare în istorie. Narodnicii considerau că mersul istoriei poate fi dirijat în mod arbitrar,

www.dacoromanica.ro

potrivit dorințelor unor personalități „proeminente". Lenin a zdrobit aceste concepții subiectiviste, opunîndu-le concepția materialistă asupra vieții sociale ; el a înfățișat conținutul teoriei marxiste despre societate și a arătat că mersul istoriei este determinat de legi de dezvoltare obiective, că principala forță motrice a dezvoltării sociale o constituie poporul, clasele, lupta dintre acestea determinînd dezvoltarea societății.

În lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?", V. I. Lenin a pus pentru prima oară în fața social-democraților din Rusia sarcina creării unui partid muncitoresc marxist și a emis ideea unei alianțe revoluționare între clasa muncitoare și țărănime, văzînd în ea principalul mijloc pentru răsturnarea țarismului, moșierimii și burgheziei și pentru crearea societății comuniste.

Subliniind marele rol istoric al clasei muncitoare din Rusia, V. I. Lenin a scris : „De aceea social-democrația consacră clasei muncitoare întreaga ei atenție și activitate. Atunci cînd reprezentanții înaintați ai acestei clase își vor fi însușit ideile socialismului științific, cînd își vor fi însușit ideea rolului istoric al muncitorului rus, cînd aceste idei vor fi căpătat o largă răspîndire și cînd printre muncitori vor fi fost create organizații viguroase care să transforme într-o luptă de clasă conștientă actualul război economic al muncitorilor dus cu forțe răzlețite, atunci MUNCITORUL rus, ridicîndu-se în fruntea tuturor elementelor democrate, va răsturna absolutismul și va călăuzi PROLETARIATUL RUS (alături de proletariatul TUTUROR ȚĂRILOR) *pe drumul drept al luptei politice fățișe, spre o* REVOLUȚIE COMUNISTĂ VICTORIOASĂ" (pag. 301).

Primul volum se încheie cu lucrarea „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză)", care a fost scrisă de Lenin la sfîrșitul anului 1894 și începutul anului 1895. După cum a spus Lenin, această lucrare reprezintă în multe privințe un conspect al lucrărilor lui economice de mai tîrziu, și în special al cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia". În lucrarea „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve", V. I. Lenin a arătat că narodnicii sînt reprezentanții intereselor micului producător, că izvorul

www.dacoromanica.ro

narodnicismului îl constituie precumpănirea clasei micilor producători în Rusia capitalistă de după reformă. Continuînd critica concepțiilor narodniciste, făcută în lucrările anterioare, Lenin a arătat în această lucrare caracterul pur burghez al revendicărilor economice ale narodnicilor liberali, caracterul utopic și reacționar al programului lor politic, esența idealistă a concepțiilor lor sociologice.

Criticînd cu asprime sistemul de concepții narodnicist, Lenin atrage totodată atenția cititorilor asupra trăsăturilor și laturilor pozitive din punct de vedere marxist ale narodnicismului din anii 1860–1880, arătînd că acest narodnicism reprezenta un curent democrat-revoluționar în Rusia care se afla în preajma revoluției burgheze.

Totodată, V. I. Lenin a criticat în această lucrare denaturarea în spirit burghez a marxismului de către P. Struve, reprezentant al „marxismului legal". Lenin a demascat încercările „marxiștilor legali" de a goli marxismul de conținutul său revoluționar și a arătat că concepțiile „marxiștilor legali" au la bază obiectivismul burghez, care înseamnă o justificare a capitalismului și o disimulare a contradicțiilor de clasă. În struvism, în „marxismul legal", Lenin a văzut germenele revizionismului internațional. În legătură cu critica obiectivismului burghez, V. I. Lenin a fundamentat principiul partinității științei sociale și a filozofiei. „...Materialismul – a spus Lenin – implică, ca să zicem așa, spiritul partinic, care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment să ne situăm în mod deschis și fățiș pe punctul de vedere al unui anumit grup social..." (pag. 403).

V. I. Lenin a arătat că în condițiile societății burgheze așa-numitul obiectivism în știință înseamnă o disimulare a intereselor egoiste de clasă ale claselor exploatatoare dominante. Știința marxistă, legată în mod fățiș și indisolubil de clasa muncitoare, slujește cauza transformării revoluționare a societății și este interesată în descoperirea legilor dezvoltării sociale. De aceea spiritul ei partinic coincide cu spiritul științific.

Încă la începutul activității sale revoluționare, Lenin a dat un model de critică principială a diferitelor teorii pseudosocialiste și revizioniste, un model de luptă plină de abnegație pentru interesele clasei muncitoare. Operele lui

www.dacoromanica.ro

V. I. Lenin sînt pătrunse de o interpretare creatoare a marxismului și de o măiastră aplicare a acestuia în analiza economică și politică a situației din Rusia, în definirea sarcinilor care stăteau în fața mișcării muncitorești din Rusia.

Din operele lui Lenin, proletariatul internațional, partidele comuniste și muncitorești din toate țările învață să-i demaște pe numeroșii „prieteni ai poporului" și revizioniști de astăzi, care încearcă să folosească mișcarea muncitorească în interesul burgheziei.

În anexele la primul volum sînt incluse în Operele lui V. I. Lenin pentru prima oară „Petiții ale lui V. I. Ulianov (Lenin) 1887–1893". Aceste documente reprezintă un material suplimentar la biografia lui V. I. Lenin. Două dintre aceste petiții, și anume cea adresată Tribunalului districtual Samara la 5 ianuarie 1893 și cea adresată președintelui Tribunalului districtual Samara la 16 august 1893, se publică pentru prima oară.

Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C. C. al P.C.U.S.

www.dacoromanica.ro

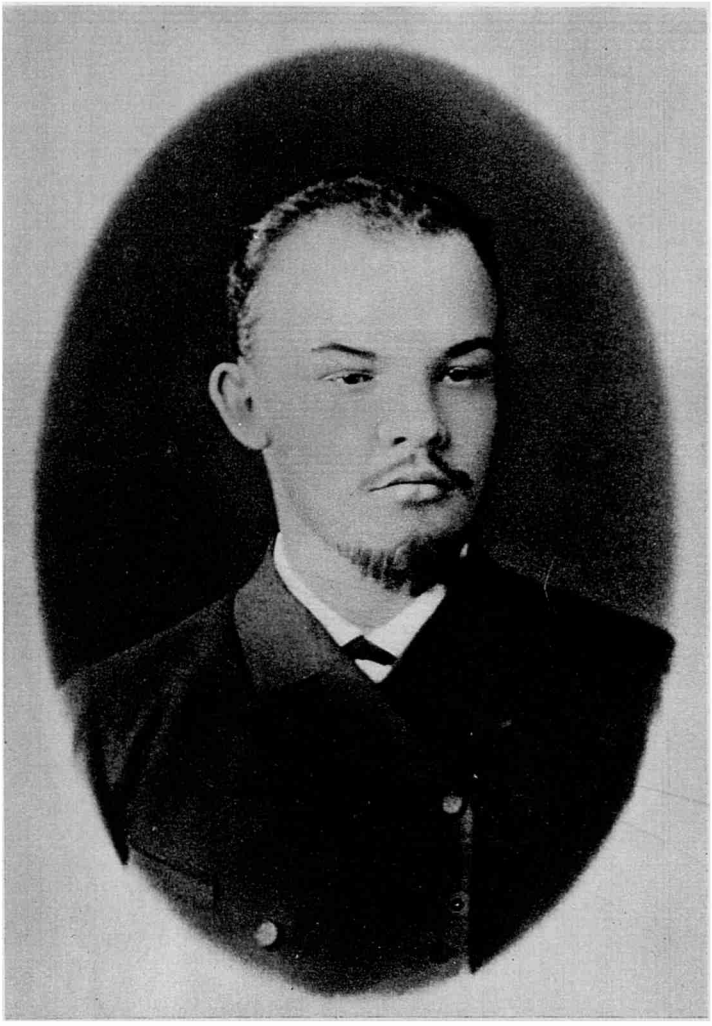

V. I. LENIN

1890 — 1891

www.dacoromanica.ro

NOI SCHIMBĂRI ECONOMICE ÎN VIAŢA ŢĂRĂNEASCĂ

CU PRIVIRE LA CARTEA LUI V. E. POSTNIKOV: „GOSPODĂRIA ŢĂRĂNEASCĂ DIN SUDUL RUSIEI" [1]

Scris în primăvara anului 1893

Publicat pentru prima oară în 1923 în culegerea „La a douăzeci şi cincea aniversare a primului Congres al partidului (1898—1923)"

Se tipăreşte după manuscris

1 — V. I. Lenin — Opere vol. I

www.dacoromanica.ro

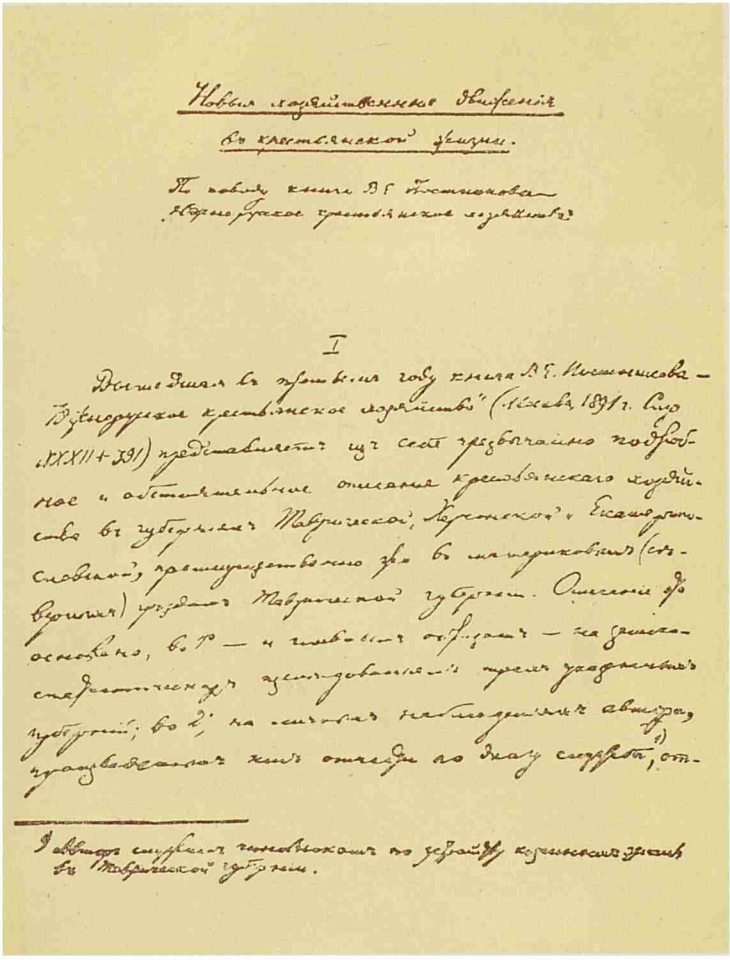

Новыя хозяйственныя явленія
въ крестьянской жизни.

По новой книгѣ В. Е. Постникова
«Южно-русскіе сравнительные хозяйства»

I

Вышедшая въ прошломъ году книга В. Е. Постникова — «Сборникъ хозяйственныхъ свѣдѣній» (Москва, 1891 г. Стр. XXXIII + 391) представляетъ изъ себя весьма подробное и обстоятельное описаніе крестьянскаго хозяйства въ губерніяхъ Таврической, Херсонской и Екатеринославской, преимущественно же въ шести уѣздахъ (четырехъ) уѣздахъ Таврической губерніи. Описаніе это основано, во 1-хъ — на личныхъ наблюденіяхъ — на данныхъ спеціальныхъ изслѣдованій трехъ уѣздныхъ губерній; во 2-хъ, на личныхъ наблюденіяхъ автора, [1]) руководящей книгѣ отовсюду по [illegible] [illegible]

[1]) Авторъ служилъ помощникомъ по устройству переселенческихъ участковъ въ Таврической губерніи.

Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin
„Noi schimbări economice în viaţa ţărănească". — 1893
Micşorat

www.dacoromanica.ro

I

Cartea lui V. E. Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei" (Moscova, 1891, pag. XXXII + 391), apărută acum doi ani, este o descriere extrem de amănunțită și de fundamentată a gospodăriei țărănești din guberniile Taurida, Herson și Ekaterinoslav și, îndeosebi, din județele de pe continent (din nord) ale guberniei Taurida. Descrierea aceasta se bazează în primul rînd – și mai ales – pe datele statistice ale zemstvelor cu privire la cele trei gubernii arătate mai sus ; în al doilea rînd, pe observațiile personale făcute de autor, parte în cadrul îndatoririlor legate de funcția sa *, parte cu scopul special de a studia gospodăria țărănească din anii 1887–1890.

Încercarea de a totaliza datele statistice ale zemstvelor referitoare la o regiune întreagă și de a expune într-o formă sistematică rezultatele acestor statistici, prezintă ca atare un foarte mare interes, întrucît statistica zemstvelor [2] oferă un imens material foarte amănunțit despre situația economică a țărănimii, dar îl oferă într-o astfel de formă, încît pentru public aceste studii statistice nu sînt aproape de nici un folos : culegerile de statistici ale zemstvelor reprezintă volume întregi de tabele (de obicei fiecărui județ îi este consacrat un volum separat), și numai gruparea lor în rubrici destul de clare și de cuprinzătoare reclamă o muncă specială. Demult se simte necesitatea totalizării și prelucrării datelor statistice ale zemstvelor. În ultimul timp a început să se editeze în acest scop „Rezultatele statisticii zemstvelor". Planul acestei publicații

* Autorul a fost funcționar public și a lucrat la cadastrarea domeniilor statului din gubernia Taurida.

www.dacoromanica.ro

este următorul : se ia o anumită problemă caracteristică gospodăriei țărănești, consacrîndu-se un studiu special totalizării tuturor datelor existente în statistica zemstvelor cu privire la această problemă ; se adună la un loc și datele care se referă la sudul cu cernoziom al Rusiei, cît și cele care se referă la nordul fără cernoziom, la guberniile exclusiv agricole și la guberniile unde țăranii au diferite alte ocupații. După acest plan sînt întocmite cele două volume ale „Rezultatelor" apărute pînă în prezent ; primul volum este consacrat „obștii țărănești" (V.V.), iar al doilea „pămînturilor extralotuale luate în arendă de țărani" (N. Karîșev) [3]. Este îndoielnic că aceasta ar fi o metodă justă pentru a face o totalizare : ești nevoit, în primul rînd, să aduni laolaltă date referitoare la regiuni economice diferite, cu condiții economice diferite (caracterizarea fiecărei regiuni în parte prezentînd dificultăți enorme din cauză că studiile făcute de zemstve nu sînt complete, precum și din cauză că multe județe sînt omise : aceste dificultăți s-au făcut simțite în volumul al 2-lea al „Rezultatelor" ; încercarea lui Karîșev de a repartiza datele cuprinse în statistica zemstvelor pe anumite regiuni determinate n-a reușit) ; în al doilea rînd, este absolut imposibil să descrii separat o anumită latură a gospodăriei țărănești, fără să te referi și la celelalte laturi ; ești nevoit să separi în mod artificial o anumită problemă, pierzîndu-se astfel integritatea imaginii. Arendarea de către țărani a pămînturilor extralotuale se separă de arendarea loturilor *, de datele generale cu privire la gruparea țăranilor după starea economică și după întinderea suprafeței cultivate ; ea este privită numai ca o parte a gospodăriei țărănești, în timp ce ea reprezintă adeseori un mod special de gospodărire bazată pe proprietatea privată. De aceea cred că totalizarea datelor statistice ale zemstvelor pe o anumită regiune, avînd condiții economice omogene, ar fi de preferat.

Expunînd în treacăt ideile mele cu privire la o metodă mai justă de a face o totalizare pe baza datelor statistice ale

* Prin „lot" (în rusește „nadel") se înțelege lotul de pămînt rămas în folosința familiei țărănești în baza reformei din 1861, indiferent dacă această folosință era exercitată în cadrul obștii sătești, sau individual. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

zemstvelor, idei sugerate de compararea „Rezultatelor" cu cartea lui Postnikov, trebuie totuși să arăt că Postnikov nu și-a propus de fapt să facă *o totalizare* : el pune pe planul al doilea materialul cifric și se străduiește mai ales să facă o descriere cît mai amplă și cît mai sugestivă.

În descrierea sa, autorul acordă aproape aceeași atenție problemelor cu caracter economic, celor cu caracter juridic-administrativ (formele de posesiune a pămîntului) și celor cu caracter tehnic (problema delimitării ; sistemul de gospodărire ; recoltele) ; dar și-a propus să pună pe primul plan problemele din prima categorie.

„Trebuie să mărturisesc – spune d-l Postnikov în Prefață – că acord mai puțină atenție tehnicii gospodăriei țărănești decît s-ar putea acorda, dar procedez astfel pentru că, după părerea mea, în gospodăriile țărănești condițiile cu caracter economic joacă un rol mai important decît tehnica. În presa noastră... se ignorează de obicei latura economică... Se acordă foarte puțină atenție studiului problemei agrare și problemei delimitării, probleme economice fundamentale pentru gospodăriile noastre țărănești. Cartea de față se ocupă mai mult cu lămurirea acestor probleme și, mai ales, a problemei agrare" (Prefață, pag. IX).

Împărtășind întru totul părerea autorului că problema economică e mai importantă decît cea tehnică, am de gînd să expun în articolul meu doar acea parte din lucrarea d-lui Postnikov în care gospodăriile țărănești sînt studiate din punct de vedere politic și economic *.

În prefață autorul caracterizează principalele puncte ale acestui studiu în felul următor :

„Folosirea pe scară largă a mașinilor, ce se observă în ultima vreme în agricultura țărănească, și extinderea considerabilă a gospodăriilor părții înstărite a țărănimii fac ca viața noastră agrară să intre într-o nouă fază, iar grelele condiții

* Socot că o astfel de expunere va fi utilă, deoarece cartea d-lui Postnikov, care constituie unul dintre cele mai remarcabile evenimente în literatura noastră economică din ultimii ani, a trecut aproape neobservată. În parte, acest lucru își găsește, poate, explicația în faptul că autorul, deși recunoaște că problemele economice sînt de mare importanță, le expune totuși într-un mod prea fragmentar și împovărează expunerea cu amănunte care țin de alte probleme.

www.dacoromanica.ro

economice ale anului în curs vor da, fără îndoială, dezvoltării ei un nou impuls. Productivitatea muncii țăranilor și capacitatea de lucru a familiei cresc în mod considerabil o dată cu creșterea gospodăriilor și cu folosirea mașinilor, lucru care pînă în prezent era scăpat din vedere la determinarea suprafeței pe care o poate cultiva o familie țărănească...

Folosirea mașinilor în gospodăriile țărănești determină schimbări esențiale în felul de trai al țărănimii : reducînd cererea de brațe de muncă în agricultură și făcînd ca țăranii să resimtă și mai mult suprapopulația care există în agricultura noastră, ea contribuie la sporirea numărului familiilor care, devenind de prisos pentru sat, trebuie să-și caute cîștiguri în altă parte și să devină de fapt familii fără pămînt. Menținîndu-se metodele de lucru existente în agricultură și caracterul extensiv al acesteia, introducerea mașinilor mari în gospodăriile țărănești ridică totodată bunăstarea țărănimii la un nivel care pînă acum nici n-ar fi putut fi conceput. În aceasta stă chezășia forței noilor schimbări economice în viața țărănească. Scopul principal al cărții de față este de a releva și a lămuri aceste schimbări intervenite în rîndurile țărănimii din sudul Rusiei" (Prefață, pag. X).

Înainte de a arăta în ce constau, după părerea autorului, aceste noi schimbări economice, trebuie să fac încă două rezerve.

În primul rînd, am arătat mai sus că Postnikov dă date cu privire la guberniile Herson, Ekaterinoslav și Taurida, dar destul de amănunțite nu sînt decît datele referitoare la ultima gubernie, și încă nu la întreaga gubernie : autorul nu dă date cu privire la Crimeea, unde există condiții economice întrucîtva deosebite, și se limitează exclusiv la cele trei județe de pe continent din nordul guberniei Taurida, și anume județele Berdeansk, Melitopol și Dneprovsk. Mă voi limita doar la datele referitoare la aceste trei județe.

În al doilea rînd, în gubernia Taurida, în afară de ruși, locuiesc germani și bulgari, al căror număr, de altfel, este mic în comparație cu populația rusă : în județul Dneprovsk, din totalul de 19.586 de gospodării, 113 gospodării, adică numai

www.dacoromanica.ro

0,6% aparțin coloniștilor germani. În județul Melitopol, din totalul de 34.978 de gospodării, aparțin germanilor și bulgarilor (1.874 + 285 =) 2.159 de gospodării, adică 6,1%. În sfîrșit, în județul Berdeansk, acestora le aparțin 7.224 de gospodării, din totalul de 28.794, adică 25%. În total, în cele trei județe, din 83.358 de gospodării, aparțin coloniștilor 9.496 de gospodării, adică circa 1/9. Prin urmare, în general, numărul coloniștilor este foarte mic, iar în județul Dneprovsk cu totul neînsemnat. Autorul descrie în mod amănunțit gospodăriile coloniștilor, separîndu-le întotdeauna de gospodăriile țăranilor ruși. Las la o parte toate aceste descrieri și mă limitez exclusiv la gospodăriile țăranilor ruși. Este adevărat că cifrele însumează și pe ruși și pe germani, dar adăugarea acestora din urmă, dat fiind numărul lor neînsemnat, nu poate schimba raportul general, astfel încît gospodăriile țăranilor ruși pot fi pe deplin caracterizate pe baza acestor date. Populația rusă din gubernia Taurida, care s-a așezat în acest ținut în ultimii 30 de ani, se deosebește de țărănimea din celelalte gubernii ruse numai prin aceea că este mai înstărită. După cum afirmă autorul, în această regiune forma de posesiune a pămîntului în obște este „tipică și stabilă" * ; într-un cuvînt, abstracție făcînd de coloniști, între gospodăriile țărănești din gubernia Taurida și tipul general al gospodăriei țăranilor ruși nu există deosebiri fundamentale.

II

„În prezent – spune Postnikov –, orice sat, cît de cît însemnat, din sudul Rusiei (și același lucru se poate spune, probabil, despre majoritatea localităților din Rusia) prezintă atîta diversitate în ceea ce privește starea economică a diferitelor grupuri de locuitori ai săi, încît este extrem de greu să se vorbească despre nivelul de trai al diferitelor sate luate ca unități întregi și să se înfățișeze acest nivel de trai în cifre medii. Aceste cifre medii indică unele condiții determinante generale

* Numai în 5 sate există forma individuală de posesiune a pămîntului.

www.dacoromanica.ro

ale stării economice a țărănimii, dar ele nu dau o imagine a întregii diversități a fenomenelor economice care există în realitate" (pag. 106).

Ceva mai jos, Postnikov se exprimă într-un mod și mai categoric :

„Diversitatea în ceea ce privește situația economică – spune el – face să fie foarte greu de dat un răspuns la întrebarea : care este nivelul general de trai al populației ? Persoane care trec prin marile sate din gubernia Taurida ajung de obicei la concluzia că țăranii din partea locului sînt foarte înstăriți ; dar se poate oare spune despre un sat că este înstărit, cînd în acest sat jumătate din țărani o formează bogătașii, iar cealaltă jumătate trăiește în permanentă mizerie ? Și care sînt indiciile după care trebuie să stabilim că un sat sau altul este relativ înstărit sau neînstărit ? Evident că cifrele medii care caracterizează situația populației unui sat întreg sau a unei regiuni întregi sînt în acest caz insuficiente pentru a putea trage o concluzie cu privire la starea materială a țăranilor. Despre aceasta din urmă se poate judeca numai pe baza totalizării mai multor date, *împărțind populația în grupuri*" (pag. 154).

S-ar părea că prin constatarea procesului de diferențiere care are loc în rîndurile țărănimii, autorul nu spune nimic nou : acest proces este menționat aproape în fiecare lucrare consacrată gospodăriilor țărănești în general. De obicei însă, atunci cînd se menționează acest fapt, nu i se atribuie nici o însemnătate, fiind considerat neesențial sau chiar întîmplător ; se consideră că se poate vorbi despre un tip de gospodărie țărănească, caracterizînd acest tip prin cifre medii, și se discută însemnătatea diferitelor măsuri practice privind întreaga țărănime. În cartea lui Postnikov se observă un protest împotriva acestui punct de vedere. El subliniază (și nu o dată) „imensa diversitate a situației economice a diferitelor gospodării dinăuntrul obștii" (pag. 323) și se ridică împotriva „tendinței de a considera obștea țărănească drept ceva unitar și omogen, așa cum și-o mai închipuie și astăzi intelectualii noștri de la oraș" (pag. 351). „Studiile statistice făcute de zemstve în ultimul deceniu – spune el – au scos la iveală că

www.dacoromanica.ro

obștea noastră sătească nu reprezintă nicidecum o unitate omogenă, așa cum li se păruse publiciștilor noștri din 1870–1880, și că în ultimul deceniu în cadrul ei a avut loc o diferențiere a populației în grupuri cu o stare materială foarte diferită" (pag. 323).

În sprijinul părerii sale, Postnikov aduce o mulțime de date, împrăștiate în întreaga carte, și trebuie să ne ocupăm acum de totalizarea sistematică a tuturor acestor date, pentru a verifica justețea părerii lui, pentru a vedea cine are dreptate : „intelectualii de la oraș", care privesc țărănimea ca pe un tot omogen, sau Postnikov, care afirmă că ea are un caracter foarte eterogen ? și apoi cît de adîncă este această eterogeneitate ? face ea oare cu neputință o caracterizare generală a gospodăriilor țărănești sub raportul politic-economic, care să fie bazată numai pe date medii ? este ea oare în măsură să modifice efectul și influența măsurilor practice în ceea ce privește diferite categorii de țărani ?

Înainte de a reproduce cifrele pe care ni le oferă materialul pentru a răspunde la aceste probleme, trebuie să remarcăm că toate aceste date sînt luate de Postnikov din culegerile de statistică ale zemstvelor referitoare la gubernia Taurida. La început, cu prilejul recensămintelor, statistica zemstvelor se limita la date pe obști, fără a culege date cu privire la fiecare gospodărie țărănească. Curînd însă s-a observat că, din punctul de vedere al averii, există deosebiri între aceste gospodării, și recensămîntul s-a făcut pe gospodării ; acesta a fost primul pas pe calea spre o mai adîncă studiere a situației economice a țăranilor. Pasul următor l-a constituit introducerea unor tabele combinate : pornind de la convingerea că sub raportul averii deosebirile dintre țărani în cadrul obștii [4] sînt mai adînci decît deosebirile dintre diferitele categorii juridice de țărani, statisticienii au început să grupeze toți indicii situației economice a țăranilor după anumite deosebiri de avere, împărțind, de pildă, pe țărani în grupuri după numărul deseatinelor cultivate, după numărul vitelor de muncă, după întinderea lotului de teren arabil al fiecărei gospodării etc.

www.dacoromanica.ro

Statistica zemstvelor în gubernia Taurida grupează pe țărani după numărul deseatinelor cultivate. Postnikov este de părere că acest mod de grupare „este nimerit" (pag. XII), deoarece, „în condițiile gospodăriilor din județele guberniei Taurida, suprafața cultivată constituie indiciul esențial al situației materiale a țăranului" (pag. XII). „În ținuturile de stepă din sud – spune Postnikov – țăranii cu ocupații neagricole sînt deocamdată în număr relativ neînsemnat ; principala îndeletnicire a covîrșitoarei majorități a populației rurale este în momentul de față agricultura, bazată pe cultura cerealelor". „După cum arată statistica zemstvei, în județele de nord ale guberniei Taurida 7,6% din populația rurală băștinașă are exclusiv ocupații neagricole și, în afară de aceasta, 16,3% din populație are, pe lîngă agricultură, și ocupații auxiliare neagricole" (pag. 108). Într-adevăr, chiar și pentru celelalte regiuni din Rusia gruparea după întinderea suprafeței cultivate pare a fi mult mai justă decît celelalte criterii de grupare adoptate de statisticienii zemstvelor, ca, de pildă, gruparea după numărul de deseatine al lotului sau al arăturilor cuprinse în gospodărie : pe de o parte, întinderea lotului nu este un indiciu direct al stării materiale a gospodăriei, deoarece această întindere este determinată de numărul de suflete de revizie [5] sau de numărul de persoane de sex masculin dintr-o familie și nu depinde decît în mod indirect de starea materială a țăranului și pentru că, în sfîrșit, acesta poate nu se folosește de lot, îl dă în arendă și, întrucît nu are inventar, nici nu-l poate folosi. Pe de altă parte, dacă îndeletnicirea principală a populației este agricultura, evaluarea suprafeței cultivate este necesară pentru a calcula producția, pentru a stabili cantitatea de grîne pe care o consumă țăranul, cantitatea pe care o cumpără și aceea pe care o vinde, deoarece fără lămurirea acestor probleme nu va fi dată la iveală o foarte importantă latură a gospodăriei țărănești, nu se va vedea clar caracterul gospodăriei agricole a țăranului, importanța ei în comparație cu îndeletnicirile în afară etc. În sfîrșit, la baza grupării țăranilor trebuie să se afle tocmai întinderea suprafeței cultivate, pentru a se putea

www.dacoromanica.ro

compara gospodăria țăranului, pe de o parte, cu așa-zisele norme de posesiune a pămîntului și cu normele de cultivare a pămîntului de către țărani, iar pe de altă parte cu norma alimentară (Nahrungsfläche) și cu norma de muncă (Arbeitsfläche). Într-un cuvînt, gruparea după suprafața cultivată este nu numai nimerită, dar și cea mai bună și absolut necesară.

Statisticile din gubernia Taurida împart pe țărani, după întinderea suprafeței cultivate, în 6 grupuri : 1) care nu cultivă pămîntul ; 2) care cultivă pînă la 5 deseatine ; 3) – de la 5 la 10 des. ; 4) – de la 10 la 25 des. ; 5) – de la 25 la 50 des. și 6) – peste 50 des. de gospodărie. În cele trei județe raportul dintre aceste grupuri, după numărul gospodăriilor, este următorul :

Județele

Procentul gospodăriilor	Berdeansk	Melitopol	Dneprovsk	În cele trei județe revin, în medie, la 1 gospodărie deseatine de pămînt cultivat
	%	%	%	
Care nu cultivă pămîntul	6	7,5	9	—
Care cultivă pînă la 5 des.	12	11,5	11	3,5
„ „ 5—10 „	22	21	20	8
„ „ 10—25 „	38	39	41,8	16,4
„ „ 25—50 „	19	16,6	15,1	34,5
peste 50 „	3	4,4	3,1	75

Raportul general (aceste procente cuprind întreaga populație, inclusiv pe germani) nu se schimbă mult dacă-i excludem pe germani : astfel, autorul consideră că în județele din gubernia Tauridei 40% din gospodării cultivă puțin (pînă la 10 des.), 40% din gospodării cultivă o suprafață mijlocie (de la 10 pînă la 25 des.) și 20% din gospodării cultivă mult. Excluderea germanilor reduce această ultimă cifră

www.dacoromanica.ro

pînă la 1/6 (rămîne 16,7%, adică numai cu 3,3% mai puțin), mărind în aceeași proporție numărul celor care cultivă puțin.

Stabilind gradul de diversitate al acestor grupuri, să începem cu forma de posesiune a pămîntului și cu modul de folosință a pămîntului.

Postnikov dă următorul tabel (autorul n-a calculat totalul celor trei categorii de pămînt arătate în tabel (pag. 145)) :

Grupuri de țărani	*Revin în medie de 1 gospodărie deseatine arături*											
	Jud. Bordeansk				Jud. Melitopol				Jud. Dneprovsk			
	lot	pămînt cumpărat	luat în arendă	total	lot	pămînt cumpărat	luat în arendă	total	lot	pămînt cumpărat	luat în arendă	total
Care nu cultivă pămîntul	6,8	3,1	0,09	10	8,7	0,7	—	9,4	6,4	0,9	0,1	7,4
Care cultivă pînă la 5 des.	6,9	0,7	0,4	8,0	7,1	0,2	0,4	7,7	5,5	0,04	0,6	6,1
„ „ 5—10 „	9	—	1,1	10,1	9	0,2	1,4	10,6	8,7	0,05	1,6	10,3
„ „10—25 „	14,1	0,6	4	18,7	12,8	0,3	4,5	17,6	12,5	0,6	5,8	18,9
„ „25—50 „	27,6	2,1	9,8	39,5	23,5	1,5	13,4	38,4	16,6	2,3	17,4	36,3
peste 50 „	36,7	31,3	48,4	116,4	36,2	21,3	42,5	100	17,4	30	44	91,4
Pe județ	14,8	1,6	5	21,4	14,1	1,4	6,7	22,2	11,2	1,7	7,0	19,9

„Aceste cifre arată – spune Postnikov – că în județele Tauridei grupul mai înstărit de țărani nu numai că folosește un lot mai mare, ceea ce s-ar putea datora numărului mare de membri ai familiei, dar totodată acest grup cumpără și ia în arendă mai mult pămînt decît oricare alt grup“ (pag. 146).

În legătură cu aceasta cred că trebuie să relevăm că creșterea lotului de la grupul inferior la cel superior nu poate fi *întru totul* explicată prin sporirea numărului de membri ai

www.dacoromanica.ro

familiei. Postnikov dă următorul tabel cu privire la numărul de membri ai familiei pe grupuri în cele trei judeţe :

Revine în medie de 1 familie

	Jud. Berdeansk		Jud. Melitopol		Jud. Dneprovsk	
	persoane de ambe sexe	lucrători	persoane de ambe sexe	lucrători	persoane de ambe sexe	lucrători
Care nu cultivă pămîntul	4,5	0,9	4,1	0,9	4,6	1
Care cultivă pînă la 5 des.	4,9	1,1	4,6	1	4,9	1,1
„ „ 5—10 „	5,6	1,2	5,3	1,2	5,4	1,2
„ „ 10—25 „	7,1	1,6	6,8	1,5	6,3	1,4
„ „ 25—50 „	8,2	1,8	8,6	1,9	8,2	1,9
peste 50 „	10,6	2,3	10,8	2,3	10,1	2,3
Pe judeţe	6,6	1,5	6,5	1,5	6,2	1,4

Din tabel se vede că întinderea lotului de pămînt care revine de gospodărie creşte de la grupul inferior la cel superior mult mai repede decît numărul persoanelor de ambe sexe şi al lucrătorilor. Vom ilustra acest lucru, considerînd cifrele pentru grupul inferior în judeţul Dneprovsk ca fiind egale cu 100 :

	Pămînt din lot	Lucrători	Persoane de ambe sexe
La cei care nu cultivă pămîntul	100	100	100
La cei care cultivă pînă la 5 des.	86	110	106
„ „ 5—10 „	136	120	117
„ „ 10—25 „	195	140	137
„ „ 25—50 „	259	190	178
peste 50 „	272	230	219

Este clar că, pe lîngă numărul de membri ai familiei, mărimea lotului mai este determinată şi de starea materială a gospodăriei.

www.dacoromanica.ro

Dacă examinăm datele care arată cît pămînt cumpără diferitele grupuri, vedem că pămînt cumpără aproape exclusiv grupurile superioare, care cultivă peste 25 de deseatine, şi mai ales marii cultivatori, care cultivă cîte 75 de deseatine de gospodărie. Prin urmare, datele privitoare la pămîntul provenit din cumpărare confirmă pe deplin părerea lui Postnikov despre caracterul eterogen al grupurilor din cadrul ţărănimii. Ceea ce ne spune, de pildă, autorul la pag. 147, că „ţăranii din judeţele Tauridei au cumpărat 96.146 de deseatine de pămînt", nu caracterizează nicidecum fenomenul : aproape întreg pămîntul acesta se află în mîna unei neînsemnate minorităţi de ţărani care au şi cele mai mari loturi de pămînt, ţărani „înstăriţi", cum spune Postnikov, iar aceştia nu formează decît 1/5 din populaţie.

Acelaşi lucru trebuie spus şi despre pămîntul luat în arendă. Tabelul reprodus mai sus conţine cifra globală a pămîntului luat în arendă, însumînd atît pe cel luat în arendă din loturi cît şi pe cel extralotual. Din tabel se vede că întinderea pămîntului luat în arendă creşte cu o mare regularitate în măsura în care ţăranii au o stare mai bună, că, prin urmare, cu cît un ţăran are mai mult pămînt, cu atît ia mai mult pămînt în arendă, lipsind astfel grupurile cele mai sărace de suprafaţa de pămînt de care au nevoie.

Trebuie să relevăm că acest fenomen este general în întreaga Rusie. Totalizînd întinderea de pămînt extralotual luat în arendă de ţărani pe întreaga Rusie, şi anume acolo unde s-au făcut studii statistice de către zemstve, profesorul Karîşev formulează ca o lege generală dependenţa directă a întinderii de pămînt luat în arendă de starea materială a arendaşului *.

De altfel Postnikov dă cifre şi mai amănunţite cu privire la repartizarea pămîntului luat în arendă (socotit la un

* „Rezultatele cercetărilor asupra situaţiei economice a Rusiei după datele statistice ale zemstvelor", vol. II. *N. Karîşev.* Pămînturile extralotuale luate în arendă de ţărani. Derpt. 1892, pag. 122, 133 şi altele.

www.dacoromanica.ro

loc, atît cel din loturi cît și cel extralotual), cifre pe care le și citez :

	Jud. Berdeansk			Jud. Melitopol			Jud. Dneprovsk		
	% gospodării arendașe	Arături de gospodărie arendașă	Prețul 1 deseatină	% gospodării arendașe	Arături de gospodărie arendașă	Prețul 1 deseatină	% gospodării arendașe	Arături de gospodărie arendașă	Prețul 1 deseatină
La cei care cult.									
pînă la 5 des.	18,7	2,1	11	14,4	3	5,50	25	2,4	15,25
„ „ 5-10 „	33,6	3,2	9,20	34,8	4,1	5,52	42	3,9	12
„ „ 10-25 „	57	7	7,65	59,3	7,5	5,74	69	8,5	4,75
„ „ 25-50 „	60,6	16,1	6,80	80,5	16,9	6,30	88	20	3,75
peste 50 „	78,5	62	4,20	88,8	47,6	3,93	91	48,6	3,55
Pe județe	44,8	11,1	5,80	50	12,4	4,86	56,2	12,4	4,23

Vedem și de aici că cifrele medii nu sînt nicidecum în stare să caracterizeze fenomenul : spunînd, de pildă, că în județul Dneprovsk iau pămînt în arendă 56% din țărani, dăm o idee foarte incompletă despre această luare în arendă, pentru că în cadrul grupurilor care nu au (cum vom arăta mai jos) destul pămînt propriu, procentul arendașilor este cu mult mai mic – numai 25% în primul grup, în timp ce aproape tot grupul superior (91%), format din țărani care au suficient pămînt, ia pămînt în arendă. Diferența în ceea ce privește numărul de deseatine luate în arendă pe 1 gospodărie arendașă este și mai însemnată : categoria superioară ia în arendă de 30–15–24 de ori mai mult pămînt decît categoria inferioară. Evident că acest fapt schimbă însuși caracterul luării în arendă, pentru că în cazul categoriei superioare luarea în arendă capătă un caracter comercial, în timp ce la categoria inferioară este o operație determinată, poate, de cea mai neagră mizerie. Presupunerea din urmă este confirmată de datele privitoare la arendă : se poate vedea că grupurile inferioare plătesc o arendă mai mare pentru pămînt, uneori chiar de patru ori mai mare, în compa-

www.dacoromanica.ro

rație cu categoria superioară (în județul Dneprovsk). În legătură cu aceasta trebuie să amintim că nici creșterea arenzii pe măsură ce suprafața de pământ luată în arendă scade, nu constituie o particularitate a sudului nostru : lucrarea lui Karîșev dovedește valabilitatea generală a acestei legi.

„În județele Tauridei – spune Postnikov în legătură cu aceste date – iau pământ în arendă mai ales țăranii înstăriți, al căror lot este destul de mare și care au și destul pământ propriu ; lucrul acesta trebuie să fie spus mai ales despre luarea în arendă a pămînturilor extralotuale, adică pămînturi luate în arendă de la moșieri și de la stat, care sînt situate la distanțe mai mari de sate. În fond, acest lucru este cu totul firesc : pentru a putea lua în arendă terenuri situate la o depărtare mai mare, trebuie să ai un număr suficient de vite de muncă, iar țăranii mai puțin înstăriți din aceste locuri nu au numărul necesar de vite de muncă nici pentru a-și putea lucra loturile“ (pag. 148).

Nu trebuie să ne închipuim că această repartizare a terenurilor luate în arendă este în funcție de luarea pământului în arendă în mod individual. Lucrurile nu se schimbă cu nimic nici în cazul luării în arendă a pământului de către obște, și aceasta pentru simplul motiv că repartizarea pământului se face după același criteriu, adică „după pungă“.

„Din registrele fiscale ale Direcției bunurilor de stat – spune Postnikov – rezultă că în 1890, în cele trei județe, din 133.852 de deseatine de terenuri ale statului care erau date în arendă pe bază de contracte, se aflau în folosința obștilor țărănești 84.756 de deseatine pământ potrivit, adică aproape 63% din întreaga suprafață. Iar pământul luat în arendă de obștile țărănești se afla în folosința unui număr relativ redus de țărani, în special țărani înstăriți. Recensământul pe gospodării făcut de zemstve scoate destul de clar în relief aceste lucruri“ (pag. 150) * :

* Postnikov nu dă ultima rubrică din acest tabel (totalul pe cele 3 județe). În legătură cu tabelul [6], el face observația că, „potrivit condițiilor de arendare, țăranii au dreptul să are numai 1/3 din pământul luat în arendă“.

www.dacoromanica.ro

Grupuri de țărani	Jud. Berdeansk			Jud. Melitopol			Jud. Dneprovsk			Pe cele trei județe			
	Numărul		Revine de 1 gospodărie care ia pământ în arendă	Numărul		Revine de 1 gospodărie care ia pământ în arendă	Numărul		Revine de 1 gospodărie care ia pământ în arendă	Numărul		În %	Revine de 1 gospodărie care ia pământ în arendă
	gospodăriilor care iau pământ în arendă	deseatinelor luate în arendă		gospodăriilor care iau pământ în arendă	deseatinelor luate în arendă		gospodăriilor care iau pământ în arendă	deseatinelor luate în arendă		gospodăriilor care iau pământ în arendă	deseatinelor luate în arendă		
Care cultivă pînă la 5 des.	39	66	1,7	24	383	16	20	62	3,1	83	511	1	6,1
„ „ 5—10 „	227	400	1,8	159	776	4,8	58	251	4,3	444	1.427	3	3,2
„ „ 10—25 „	687	2.642	3,8	707	4.569	6,4	338	1.500	4,4	1.732	8.711	20	5,0
„ „ 25—50 „	387	3.755	9,7	672	8.564	12,7	186	1.056	5,7	1.245	13.375	30	10,7
peste 50 „	113	3.194	28,3	440	15.365	34,9	79	1.724	21,8	632	20.283	46	32,1
Suma	1.453	10.057	7	2.002	29.657	14,8	681	4.593	6,7	4.136	44.307	100	10,7

www.dacoromanica.ro

„Aşadar – conchide Postnikov –, în judeţul Dneprovsk grupul de ţărani înstăriţi are în folosinţa sa peste 1/2 din totalul arăturilor luate în arendă, în judeţul Berdeansk peste 2/3, iar în judeţul Melitopol, unde se iau cel mai mult în arendă pămînturile statului, chiar peste 4/5 din suprafaţa arendată. Iar grupul de ţărani săraci (care cultivă pînă la 10 deseatine de pămînt) avea în folosinţa sa în toate judeţele, în total, 1.938 de deseatine, adică circa 4% din terenurile arendate" (pag. 150). Autorul citează apoi un şir întreg de exemple de repartizare inegală a pămîntului luat în arendă de obşti, dar n-are rost să le redăm aici.

În legătură cu concluziile trase de Postnikov cu privire la dependenţa suprafeţei luate în arendă de starea materială a arendaşilor, este extrem de interesant să semnalăm părerea opusă a statisticienilor zemstvelor.

La începutul cărţii sale, Postnikov a inserat articolul: „Despre lucrările de statistică ale zemstvelor în guberniile Taurida, Herson şi Ekaterinoslav" (pag. XI–XXXII). În acest articol el examinează, printre altele, „Buletinul guberniei Taurida", publicat în 1889 de zemstva guberniei Taurida şi cuprinzînd un bilanţ sumar al tuturor studiilor statistice din această gubernie. Analizînd secţiunea din volum consacrată arendării, Postnikov spune:

„În guberniile noastre din sudul şi din răsăritul ţării, gubernii cu mult pămînt, statistica zemstvelor a arătat existenţa unui procent destul de important de ţărani înstăriţi care, pe lîngă propriul lor lot, de altfel considerabil, mai iau în arendă destul de mult pămînt din afară. Aici gospodăria nu urmăreşte numai satisfacerea trebuinţelor proprii ale familiei, ci şi obţinerea unui excedent oarecare, a unui venit, datorită căruia ţăranii îşi îmbunătăţesc acareturile, îşi procură maşini şi mai cumpără pămînt. Dorinţă destul de firească şi care nu are în sine nimic rău, întrucît nu cuprinde încă nici un fel de elemente chiabureşti". [Elemente chiabureşti nu sînt, într-adevăr, aici, dar elemente de exploatare sînt, fără îndoială: luînd în arendă pămînt într-o măsură care depăşeşte cu mult trebuinţele, ţăranii înstăriţi lipsesc pe cei săraci de pămîntul de care au nevoie pentru a se putea hrăni; mărindu-şi gospodăria, ei au nevoie de braţe de muncă suplimentare şi recurg la angajare]. „Dar unii dintre statisti-

www.dacoromanica.ro

cienii zemstvelor, socotind probabil că asemenea fenomene în viața țărănească sînt un lucru nefiresc, caută să le diminueze și să demonstreze că țăranii iau în arendă pămînt mai ales pentru a se putea hrăni, și că chiar dacă țăranii înstăriți iau în arendă mult pămînt, procentul acestor arendași scade totuși necontenit, o dată cu sporirea întinderii lotului" (pag. XVII) – pentru a demonstra această idee, d-l Werner, care a alcătuit „Buletinul", a grupat după mărimea lotului pe țăranii din *toată* gubernia Taurida care au în gospodărie 1–2 lucrători și 2–3 vite de muncă. Rezulta că, „o dată cu sporirea întinderii lotului, scade cu regularitate procentul gospodăriilor care iau pămînt în arendă, și cu mai puțină regularitate întinderea pămîntului luat în arendă pe gospodărie" (pag. XVIII). Postnikov spune pe drept cuvînt că acest procedeu nu este concludent, dat fiind că *o parte* din țărani (numai aceia care au 2–3 vite de muncă) este lăsată la o parte în mod arbitrar, nefiind luați în considerație tocmai țăranii înstăriți, iar în afară de aceasta nu poți pune în aceeași categorie județele de pe continent ale guberniei Taurida și Crimeea, deoarece condițiile de luare în arendă nu sînt la fel în aceste județe : în Crimeea $^1/_2$–$^3/_4$ din locuitori nu au pămînt (așa-zișii deseatinșciki), pe cînd în județele din nord numai 3–4% din populație se află în această situație. În Crimeea găsești aproape întotdeauna cu ușurință pămînt de luat în arendă ; în județele nordice lucrul acesta este uneori cu neputință. Merită să fie menționat că la statisticienii zemstvelor din alte gubernii s-au putut observa încercări asemănătoare (bineînțeles, la fel de nereușite) de a cocoloși astfel de fenomene „nefirești" din viața țărănească, cum este luarea de pămînt în arendă în scopul de a realiza un venit. (Vezi Karîșev, op. cit.)

Așadar, dacă în legătură cu repartizarea arendării de către țărani a pămînturilor extralotuale se constată că între diferitele gospodării țărănești există nu numai deosebiri cantitative (iau în arendă mult pămînt, iau în arendă puțin pămînt), ci și calitative (iau în arendă din nevoia de a se hrăni, iau în arendă în scopuri comerciale), cu atît mai mult trebuie spus acest lucru în legătură cu arendarea pămînturilor din *loturi.*

www.dacoromanica.ro

„Recensămîntul gospodăriilor făcut în anii 1884–1886 în cele trei judeţe din gubernia Taurida – spune Postnikov – a constatat că întreaga suprafaţă de pămînt din loturi luată în arendă de ţărani chiar de la ţărani însumează 256.716 deseatine, ceea ce reprezintă aici 1/4 din întreaga suprafaţă arabilă a loturilor ţăranilor, şi în această cifră nu intră suprafaţa de pămînt pe care ţăranii o dau în arendă raznocinţilor domiciliaţi la sate, precum şi notarilor, învăţătorilor, reprezentanţilor clerului şi altor persoane care nu fac parte din ţărănime şi care nu figurează în recensămîntul pe gospodării. Toată această mare întindere de pămînt este luată în arendă aproape în întregime de ţăranii din grupurile înstărite, aşa cum reiese din cifrele de mai jos. La recensămînt s-a înregistrat numărul de deseatine de pămînt arabil din loturi pe care gospodarii le iau în arendă de la vecinii lor:

Care	cultivă	pînă la	10	des.	de gospod...	16.594	des.,	adică	6%
„	„	10–25	„	„	„ ..	89.526	„	„	35
„	„	peste 25	„	„	„ ..	150.596	„	„	59
					Total....	256.716	„	„	100%

Cea mai mare parte, însă, din acest pămînt dat în arendă, cît şi numărul celor care dau pămînt în arendă aparţin grupului de ţărani care nu cultivă nimic, care nu duc gospodărie sau care cultivă puţin. Aşadar, o parte considerabilă a ţăranilor din judeţele guberniei Taurida (aproximativ 1/3 din întreaga populaţie), în parte pentru că nu vor, dar în majoritatea cazurilor fiindcă nu au vitele şi inventarul necesar pentru a-şi duce gospodăria, nu-şi exploatează întregul lot de pămînt, îl dau în arendă, făcînd astfel să sporească întinderea de pămînt aflată în folosinţa celeilalte părţi, mai înstărite, a ţăranilor. În majoritatea lor, cei care dau pămînt în arendă fac parte, fără îndoială, dintre ţăranii cu gospodării care decad, se ruinează" (pag. 136–137).

Cele spuse mai sus sînt confirmate de următorul tabel „pe 2 judeţe din gubernia Taurida (statistica zemstvei nu dă

www.dacoromanica.ro

date pentru jud. Melitopol) care arată procentul relativ al gospodarilor care dau în arendă loturi, precum și procentul de arături din loturi date în arendă" (pag. 135) :

	Jud. Berdeansk		Jud. Dneprovsk	
	% gospodari care dau pămînt din lot în arendă	% pămînt din lot dat în arendă	% gospodari care dau pămînt din lot în arendă	% pămînt din lot dat în arendă
Care nu cultivă pămîntul	73	97	80	97,1
Care cultivă pînă la 5 des.	65	54	30	38,4
„ „ 5—10 „	46	23,6	23	17,2
„ „ 10—25 „	21,5	8,3	16	8,1
„ „ 25—50 „	9	2,7	7	2,9
peste 50 „	12,7	6,3	7	13,8
Pe județe ..	32,7	11,2	25,7	14,9

De la posesiunea pămîntului și folosința pămîntului să trecem la repartizarea inventarului. Cu privire la numărul vitelor de muncă pe grupuri, Postnikov dă următoarele date pentru toate cele trei județe la un loc :

	Total		*Revin în medie de 1 gospodărie*			% gospodării fără vite de muncă
	Cai	Boi	vite de muncă	alte vite*	Total*	
La cei care nu cult. pămîntul	—	—	0,3	0,8	1,1	80,5
La cei care cult. pînă la 5 des.	6.467	3.082	1,0	1,4	2,4	48,3
„ „ 5—10 „	25.152	8.924	1,9	2,3	4,2	12,5
„ „ 10—25 „	80.517	24.943	3,2	4,1	7,3	1,4
„ „ 25—50 „	62.823	19.030	5,8	8,1	13,9	0,1
peste 50 „	21.003	11.648	10,5	19,5	30	0,03
Total	195.962	67.627	3,1	4,5	7,6	—

★ Calculat în capete de vite mari.

www.dacoromanica.ro

Aceste cifre în sine nu caracterizează categoriile – aceasta se va face mai jos, cînd se va descrie tehnica agriculturii şi se va face gruparea ţăranilor pe categorii economice. Aici vom observa numai că deosebirea dintre diferitele grupuri de ţărani, în ceea ce priveşte numărul vitelor de muncă de care dispun, este atît de mare, încît la grupurile superioare vedem mult mai multe vite decît ar fi necesar pentru nevoile familiei, iar la grupurile inferioare – atît de puţine vite (mai ales vite de muncă), încît le este cu neputinţă să ducă o gospodărie de sine stătătoare.

Datele privitoare la repartizarea inventarului mort sînt absolut de acelaşi fel. „Recensămîntul pe gospodării, care a înregistrat inventarul ţărănesc în pluguri şi în buckeri *, dă următoarele cifre pentru întreaga populaţie a judeţelor" (pag. 214) :

	% gospodării		
	Care nu au unelte de arat	Care au numai bucker	Care au plug şi altele
Jud. Berdeansk	33	10	57
„ Melitopol	37,8	28,2	34
„ Dneprovsk	39,3	7	53,7

Acest tabel arată cît de mare este grupul ţăranilor lipsiţi de posibilitatea de a duce o gospodărie *de sine stătătoare*. Cum stau lucrurile în grupurile superioare, se vede din datele de mai jos cu privire la inventarul care revine pe gospodărie în diferitele grupuri, considerate după suprafaţa cultivată :

	Inventar care revine de gospodărie					
	Jud. Berdensk		Jud. Melitopol		Jud. Dneprovsk	
	de transport (căruţe etc.)	de arat (pluguri şi buckeri)	de transport	de arat	de transport	de arat
La cei care cult. 5–10 des.	0,8	0,5	0,8	0,4	0,8	0,5
„ „ 10–25 „	1,2	1,3	1,2	1	1	1
„ „ 25–50 „	2,1	2	2	1,6	1,7	1,5
peste 50 „	3,4	3,3	3,2	2,8	2,7	2,4

În ceea ce priveşte inventarul, grupul superior depăşeşte de 4–6 ori grupul inferior (autorul a lăsat cu totul la o parte

* Bucker — unealtă agricolă pentru arat. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

grupul care cultivă pînă la 5 deseatine), pe cînd în ceea ce priveşte numărul lucrătorilor *, el depăşeşte acelaşi grup în proporţie de $^{23}/_{12}$, adică mai puţin decît de două ori. Chiar de aici rezultă că grupul superior trebuie să recurgă la angajarea de muncitori, în timp ce în grupul inferior jumătate din numărul gospodăriilor nu au inventar de arat (N.B. ** Acest grup „inferior" este al treilea de jos) şi, deci, nici posibilitatea de a duce o gospodărie de sine stătătoare.

Firește că deosebirile arătate mai sus în ceea ce priveşte întinderea de pămînt şi inventarul determină şi deosebiri în ceea ce priveşte mărimea suprafeţei cultivate. Numărul deseatinelor cultivate care revin de fiecare gospodărie din cele 6 grupuri a fost citat mai sus. Totalul suprafeţei cultivate a ţărănimii din gubernia Taurida se repartizează pe grupuri în felul următor :

La cei care cultivă	Deseatine de suprafaţă cultivată	în %	
pînă la 5 des.	34.070	2,4	12% din supr. cultivată la 40% din populaţie
„ „ 5—10 „	140.426	9,7	
„ „ 10—25 „	540.093	37,6	38% din supr. cultivată la 40% din populaţie
„ „ 25—50 „	494.095	34,3	50% din supr. cultivată la 20% din populaţie
peste 50 „	230.583	16	
Total....	1.439.267	100%	

Cifrele acestea vorbesc de la sine. Mai trebuie adăugat doar că, după Postnikov, suprafaţa cultivată mijlocie care îngăduie unei familii să trăiască numai din agricultură este de 16–18 deseatine de gospodărie (pag. 272).

III

În capitolul precedent au fost totalizate datele care caracterizează nivelul stării materiale a ţăranilor şi mărimea gospodăriilor lor în diferitele grupuri. Acum trebuie să totalizăm datele care arată caracterul gospodăriei ţăranilor din diferitele grupuri, precum şi modul şi sistemul de gospodărire.

* Vezi mai sus tabelul privitor la numărul membrilor de familie pe grupuri.

** Nota bene. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

Să ne oprim, în primul rînd, asupra tezei lui Postnikov potrivit căreia „productivitatea muncii țăranului și capacitatea de muncă a familiei crește considerabil o dată cu sporirea mărimii gospodăriei și cu folosirea mașinilor" (pag. X). Autorul demonstrează această teză calculînd cîți lucrători și cîte vite de muncă revin la o suprafață cultivată *dată* în cadrul diferitelor grupuri economice. Datele referitoare la numărul membrilor de familie nu pot fi folosite, deoarece „grupurile economice inferioare trimit o parte din cei apți de muncă să lucreze în afară ca salariați agricoli, iar grupurile superioare mai angajează salariați agricoli" (pag. 114). Statistica zemstvei din gubernia Taurida nu ne indică numărul lucrătorilor ocupați în afara gospodăriei sau al celor angajați în gospodărie, așa că Postnikov calculează cu aproximație acest număr, pornind de la datele statistice ale zemstvei cu privire la numărul gospodăriilor care angajează lucrători, precum și de la evaluarea numărului de brațe de muncă necesare pentru o anumită suprafață de arătură. Postnikov recunoaște că datele rezultate din acest calcul nu pot avea pretenția de a fi absolut exacte ; este însă de părere că numai la cele două grupuri superioare calculul său poate schimba în mod considerabil numărul membrilor de familie, dat fiind că în celelalte grupuri numărul angajaților este mic. Comparînd datele arătate mai sus, referitoare la numărul membrilor de familie, cu tabelul de mai jos, cititorul poate verifica justețea acestei păreri :

În cele trei județe ale guberniei Taurida

	Lucrători			Revine de 1 gospodărie	
	angajați	care se angajează	Diferența	membri de familie	lucrători (împreună cu cei angaj.)
La cei care nu cultivă pămîntul	239	1.077	— 838	4,3	0,9
La cei care cult. pînă la 5 des.	247	1.484	—1.237	4,8	1,0
„ „ 5—10 „	465	4.292	—3.827	5,2	1,0
„ „ 10—25 „	2.846	3.389	— 543	6,8	1,6
„ „ 25—50 „	6.041	—	+6.041	8,9	2,4
peste 50 „	8.241	—	+8.241	13,3	5
Total	18.079	10.242	+7.837	—	—

www.dacoromanica.ro

Comparînd această din urmă rubrică cu datele privitoare la numărul membrilor de familie, vedem că la grupurile inferioare Postnikov a micşorat întrucîtva numărul lucrătorilor şi l-a mărit la grupurile superioare. Dat fiind că el urmăreşte să demonstreze că, o dată cu creşterea gospodăriei, numărul lucrătorilor pe o suprafaţă cultivată dată se reduce, calculele aproximative ale autorului au putut, prin urmare, mai curînd să atenueze decît să accentueze această micşorare.

După acest calcul preliminar, Postnikov dă următorul tabel al raportului dintre suprafaţa cultivată şi numărul lucrătorilor, al vitelor de muncă şi apoi şi al populaţiei în genere, în diferitele grupuri de ţărani (pag. 117) :

Revine la 100 de deseatine suprafaţă cultivată

	Supr. cultivată la perechea de vite de muncă	Gospodării	Suflete lucrători (împreună cu angajaţii)		Capete de vite de muncă
La cei care cultivă					
pînă la 5 des.	7,1 des.	28,7	136	28,5	28,2
„ „ 5—10 „	8,2 „	12,9	67	12,6	25
„ „ 10—25 „	10,2 „	6,1	41,2	9,3	20
„ „ 25—50 „	12,5 „	2,9	25,5	7	16,6
peste 50 „	14,5 „	1,3	18	6,8	14
Total	10,9 des.	5,4	36,6	9	18,3

„Aşadar, o dată cu creşterea gospodăriei şi a întinderii arăturilor, scad progresiv cheltuielile ţăranilor pentru întreţinerea forţei de muncă, a oamenilor şi a vitelor, aceste principale cheltuieli în agricultură ajungînd la grupurile care exploatează mari întinderi de două ori mai mici pe deseatina de suprafaţă cultivată decît la grupurile care exploatează întinderi mici“ (pag. 117).

În sprijinul afirmaţiei sale că în agricultură partea cea mai mare a cheltuielilor o reprezintă cheltuielile pentru lucrători şi pentru vite de muncă, autorul citează mai jos ca exemplu bugetul amănunţit al unei gospodării de menonit [7] : 24,3% din totalul cheltuielilor se fac pentru gospodărie, 23,6% pentru vitele de muncă şi 52,1% pentru lucrători (pag. 284).

www.dacoromanica.ro

Concluziei sale că productivitatea muncii creşte pe măsură ce creşte gospodăria, Postnikov îi acordă o mare importanţă (ceea ce se vede şi din citatul pomenit mai sus, inserat de el în prefaţă), şi nu se poate să nu-i recunoaştem importanţa reală, în primul rînd în ceea ce priveşte studierea vieţii ţărănimii sub raport economic şi a caracterului gospodăriei în diferitele grupuri, în al doilea rînd în ceea ce priveşte problema generală a corelaţiei dintre exploatarea pămîntului pe scară întinsă şi pe scară restrînsă. În această din urmă problemă numeroşi autori au adus multă confuzie, şi principala cauză a acestei confuzii constă în faptul că se comparau gospodării neomogene, aflate în condiţii sociale diferite şi deosebindu-se prin însuşi tipul de gospodărire ; erau comparate, de pildă, gospodării în care venitul provenea din producţia agricolă cu gospodării în care venitul provenea din exploatarea nevoii de pămînt pe care o resimt alte gospodării (de exemplu gospodăria ţărănească şi gospodăria moşierească în epoca imediat următoare reformei din 1861 [8]). Postnikov nu face niciodată această greşeală şi nu uită regula principală a comparaţiei : fenomenele comparate să fie de acelaşi fel.

Căutînd să-şi demonstreze mai pe larg afirmaţia cu privire la judeţele din gubernia Taurida, autorul aduce date cu privire, în primul rînd, la fiecare judeţ în parte ; în al doilea rînd, separat, pentru populaţia rusă, şi anume pentru cel mai numeros grup al ei, grupul ţăranilor care au aparţinut statului (pag. 273–374) :

	Revin deseatine de suprafaţă cultivată la 1 pereche vite de muncă					
	pe judeţe în general			În grupul ţăranilor care au aparţinut statului		
	Berd.	Melit.	Dnepr.	Berd.	Melit.	Dnepr.
La cei care cultivă						
pînă la 5 des.	8,9	8,7	4,3	—	—	—
„ „ 5–10 „	8,9	8,7	6,8	8,9	9,1	6,8
„ „ 10–25 „	10,2	10,6	9,7	10,3	10,9	9,6
„ „ 25–50 „	11,6	12,4	12,3	12,3	12,8	11,9
peste 50 „	13,5	13,8	15,7	13,7	14,3	15
În medie	10,7	11,3	10,1	—	—	—

www.dacoromanica.ro

Concluzia este aceeași : „în mica gospodărie, numărul vitelor de muncă la o suprafață cultivată dată depășește de $1^1/_2$–2 ori numărul vitelor din gospodăria țărănească «complexă». Recensămîntul pe gospodării dă la iveală aceeași lege și pentru toate celelalte grupuri mai mărunte : țăranii care au aparținut moșierilor, arendași etc., precum și în toate regiunile, chiar și în cele mai mici, care nu depășesc întinderea unei singure plăși sau chiar a unui singur sat" (pag. 274).

Raportul dintre suprafața cultivată și cheltuielile gospodăriei nu este în avantajul gospodăriilor mici nici în ceea ce privește alt gen de cheltuieli : întreținerea inventarului mort și a vitelor productive.

Am văzut mai sus cît de repede crește atît inventarul cît și numărul vitelor productive de 1 gospodărie, de la grupul inferior la cel superior. Dacă vom calcula acest inventar la o suprafață cultivată dată, vom vedea că el *descrește* de la grupul inferior la cel superior (pag. 318) :

	Revine la 100 de deseatine de suprafață cultivată		
	vite productive	pluguri și buckeri	căruțe
La cei care cultivă			
pînă la 5 des.	42 de capete	4,7	10
„ „ 5–10 „	28,8 „	5,9	9
„ „ 10–25 „	24,9 „	6,5	7
„ „ 25–50 „	23,7 „	4,8	5,7
peste 50 „	25,8 „	3,8	4,3
Pe cele trei județe :	25,5 de capete	5,4	6,5

„Acest tabel arată că, o dată cu creșterea suprafeței cultivate de gospodărie, inventarul mare (uneltele agricole și mijloacele de transport) descrește progresiv ca număr, calculat pe suprafața cultivată dată, și de aceea în gospodăriile din grupurile superioare cheltuielile pentru întreținerea uneltelor agricole și a mijloacelor de transport pe deseatină trebuie să fie relativ mai mici. Grupul cu o suprafață cultivată pînă la 10 deseatine de gospodărie prezintă o oarecare excepție : el are, comparativ, mai puține unelte agricole de-

www.dacoromanica.ro

cît grupul următor, cu o suprafață cultivată de 16 deseatine de gospodărie, dar aceasta numai din cauză că mulți țărani din acest grup nu lucrează cu inventar propriu, ci cu inventar închiriat, ceea ce nu reduce nicidecum cheltuielile pentru inventar" (pag. 318).

„Statistica zemstvelor – spune Postnikov – arată cu o claritate incontestabilă că, cu cît gospodăria țărănească este mai mare, cu atît are mai puțin inventar, mai puțini lucrători și mai puține vite de muncă pe o suprafață de arături dată" (pag. 162).

„În capitolele precedente am arătat – observă Postnikov mai jos – că în județele guberniei Taurida fenomenul acesta are loc în cadrul tuturor grupurilor de țărani și în tot cuprinsul regiunii. Acest fenomen, potrivit datelor statisticii zemstvelor, se constată și în gospodăria țărănească din alte gubernii, unde cultivarea pămîntului este de asemenea ramura principală a gospodăriei țărănești. Prin urmare, fenomenul acesta este larg răspîndit și ia forma unei legi de o mare însemnătate economică, dat fiind că în virtutea ei mica gospodărie agricolă își pierde în mare măsură rostul din punct de vedere economic" (pag. 313).

Ultima observație a lui Postnikov este întrucîtva prematură : pentru a dovedi inevitabilitatea înlăturării micilor gospodării de către cele mari nu este suficient să stabilești că acestea din urmă sînt mult mai rentabile (că produsul lor este mult mai ieftin) ; mai trebuie să se stabilească predominarea economiei bănești (mai exact : bazate pe producția de mărfuri) asupra economiei naturale, pentru că în condițiile economiei naturale, cînd produsul este destinat consumului propriu al producătorului și nu pieței, produsul ieftin nu se va întîlni pe piață cu cel scump, și de aceea nici nu va fi în stare să-l înlăture. De altfel despre aceasta vom vorbi mai amănunțit ceva mai departe.

Pentru a dovedi că legea stabilită mai sus este valabilă pentru întreaga Rusie, Postnikov ia județele pentru care statistica zemstvelor a procedat în mod detaliat la repartizarea populației pe grupuri economice și calculează suprafața de arături ce revine la o pereche de vite de muncă și la un lucrător în cadrul diferitelor grupuri. Rezultă aceeași conclu-

www.dacoromanica.ro

zie ca mai sus : „că într-o gospodărie țărănească mică, suprafața arabilă trebuie să suporte întreținerea unor forțe de muncă de 1½–2 ori mai mari decît într-o gospodărie mai mare" (pag. 316). Lucrul acesta este valabil atît pentru gubernia Perm (pag. 314) cît și pentru gubernia Voronej, atît pentru gubernia Saratov cît și pentru gubernia Cernigov (pag. 315), așa încît Postnikov a dovedit, fără îndoială, valabilitatea acestei legi pentru întreaga Rusie.

Să trecem acum la problema „veniturilor și a cheltuielilor" (cap. IX) diferitelor grupuri de gospodării țărănești și a relațiilor lor cu piața :

„În fiecare gospodărie – spune Postnikov – care reprezintă o unitate de sine stătătoare, suprafața terenului se compune din următoarele 4 părți : o parte produce alimentele necesare pentru hrana familiei țăranului și a lucrătorilor care trăiesc în gospodărie ; este – în sensul îngust al cuvîntului – suprafața *de alimentare* a gospodăriei ; o altă parte furnizează nutrețul pentru vitele care lucrează în gospodărie și poate fi numită suprafața *furajeră*. A treia parte constă din terenul de lîngă casă, drumuri, iazuri etc. și din acea parte a suprafeței cultivate care furnizează sămînța pentru însămînțări ; ea poate fi denumită suprafața *gospodărească*, dat fiind că servește întregii gospodării, fără deosebire. În sfîrșit, a patra parte produce grîne și plante care urmează să fie vîndute, în stare brută sau prelucrate, pe piață. Este suprafața care *produce pentru piață* sau suprafața *comercială* a gospodăriei. Împărțirea terenului în cele patru părți arătate mai sus este determinată, pentru fiecare gospodărie în parte, nu de felul plantelor cultivate, ci de scopul direct urmărit prin cultivarea lor.

Venitul în bani al gospodăriei este determinat de suprafața comercială a terenului ei, și cu cît această suprafață este mai mare, iar valoarea relativă a produselor obținute de pe ea este mai ridicată, cu atît mai mare este cererea pe care țăranii o prezintă pieței, precum și numărul brațelor de muncă pe care țara poate să le țină în afara agriculturii în zona propriei sale piețe, cu atît mai mare este pentru țară importanța de stat (fiscală) și culturală a agriculturii sale, și de asemenea cu atît mai ridicat este venitul net al țăra-

www.dacoromanica.ro

nului şi resursele sale pentru efectuarea cheltuielilor şi a unor îmbunătăţiri cu caracter agricol" (pag. 257).

Acest raţionament al lui Postnikov ar fi cu totul just, dacă i-am aduce un singur corectiv, destul de esenţial : autorul vorbeşte despre însemnătatea suprafeţei comerciale a gospodăriei pentru ţară în general, în timp ce, în mod evident, poate fi vorba numai de o ţară în care economia cu caracter comercial este precumpănitoare, în care o mare parte din produse iau forma de *mărfuri*. A da uitării această condiţie, a considera că ea se subînţelege, a omite să cercetezi exact în ce măsură este ea valabilă pentru o ţară dată ar însemna să cazi în greşeala economiei politice vulgare.

Separarea suprafeţei comerciale de întreaga gospodărie este foarte importantă. Pentru *piaţa* internă are importanţă nu venitul producătorului în genere (venit care determină bunăstarea acestui producător), ci exclusiv venitul său *în bani*. Posedarea mijloacelor băneşti nu este nicidecum determinată de bunăstarea producătorului : ţăranul care obţine de pe pămîntul său o cantitate de produse absolut suficientă pentru consumul său propriu, dar a cărui gospodărie este o gospodărie naturală, se bucură de bunăstare, dar nu dispune de mijloace băneşti ; un ţăran pe jumătate ruinat, care obţine de pe pămîntul său numai o mică parte din cantitatea de grîne de care are nevoie, procurîndu-şi restul cantităţii de grîne (fie chiar în cantitate mai mică şi de mai proastă calitate) prin „cîştiguri" întîmplătoare, nu se bucură de bunăstare, dar dispune de mijloace băneşti. De aici reiese limpede că orice consideraţie cu privire la însemnătatea pentru piaţă a gospodăriilor ţărăneşti şi a rentabilităţii lor care nu ţine seama de partea bănească a venitului nu poate avea nici o valoare.

Pentru a stabili cît de mari sînt, în gospodăria ţăranilor din diferitele grupuri, cele patru părţi arătate mai sus ale suprafeţei cultivate, Postnikov evaluează în prealabil consumul anual de grîne, admiţînd cifra rotundă de 2 cetverti * cereale de persoană (pag. 259), ceea ce ar corespunde

* Cetverti — veche măsură de capacitate pentru grîne în Rusia. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

cu $^2/_3$ de deseatină din suprafaţa cultivată. După aceea el stabileşte suprafaţa furajeră la $1^1/_2$ deseatine pentru fiecare cal, iar suprafaţa cultivată la 6% din terenul arabil, şi obţine următoarele date * (pag. 319) :

	Din 100 de deseatine de supr. cultivată revine la suprafaţa				*Se obţine venit în bani*	
	gospodărească	de alimentare	furajeră	comercială	la 1 des. de supr. cult.	la 1 gospodărie
					(ruble)	
La cei care cultivă						
pînă la 5 des.	6	90,7	42,3	—39	—	—
„ „ 5—10 „	6	44,7	37,5	+11,8	3,77	30
„ „ 10—25 „	6	27,5	30	36,5	11,68	191
„ „ 25—50 „	6	17	25	52	16,64	574
peste 50 „	6	12	21	61	19,52	1.500

„Diferenţa arătată, în ceea ce priveşte veniturile în bani ale gospodăriei din diferitele grupuri – spune Postnikov –, ilustrează îndeajuns însemnătatea mărimii gospodăriei, dar în realitate această diferenţă dintre veniturile pe care le dau suprafeţele cultivate în diferite grupuri trebuie să fie şi mai mare, deoarece la grupurile superioare trebuie să presupunem recolte mai mari la deseatină şi o valoare mai mare a grînelor vîndute.

La calcularea veniturilor, noi nu am ţinut seama de întreaga suprafaţă a gospodăriei, ci numai de suprafaţa arabilă, deoarece nu dispunem de date exacte cu privire la celelalte terenuri care sînt folosite pentru hrana diferitelor feluri de vite în gospodăriile ţărăneşti din judeţele guberniei Taurida ; dat fiind însă că venitul în bani al ţăranului din sudul Rusiei, care se ocupă exclusiv cu cultivarea pămîntului, este determinat aproape în întregime de suprafaţa cultivată, cifrele citate arată destul de exact diferenţa în ceea ce priveşte venitul în bani pe care diferitele grupuri de ţă-

* Pentru a stabili venitul în bani, Postnikov a procedat astfel : el a presupus că întreaga suprafaţă comercială este cultivată cu grîu — cea mai scumpă cultură de cereale — şi, cunoscînd recolta medie şi preţurile, a calculat cuantumul valorii obţinute de pe această suprafaţă.

www.dacoromanica.ro

rani îl obţin din gospodărie. Aceste cifre arată cît de mult variază acest venit în raport cu suprafaţa cultivată. O familie care are 75 de deseatine suprafaţă cultivată realizează într-un an o sumă de bani care ajunge pînă la 1.500 de ruble ; o familie cu o suprafaţă cultivată de $34^1/_2$ deseatine are un venit anual de 574 de ruble, iar o familie cu o suprafaţă cultivată de $16^1/_3$ deseatine are numai 191 de ruble. O familie care cultivă numai 8 deseatine obţine numai 30 de ruble, adică o sumă care fără cîştiguri din alte ocupaţii nu ajunge pentru acoperirea cheltuielilor băneşti ale gospodăriei. Desigur, cifrele citate nu ne arată încă renta obţinută din gospodărie ; pentru a calcula această rentă ar trebui să scădem din ele toate cheltuielile în bani pe care gospodăria le face pentru plata impozitelor, pentru inventar, clădiri, pentru cumpărarea de haine, încălţăminte etc. Dar aceste cheltuieli nu cresc proporţional cu creşterea suprafeţei gospodăriei. Cheltuielile pentru întreţinerea familiei cresc proporţional cu numărul membrilor familiei ; or, după cum se poate vedea din tabel, numărul membrilor familiei creşte, în cadrul grupurilor, mult mai lent decît suprafaţa cultivată. Cît priveşte totalul cheltuielilor legate de gospodărie (plata impozitului funciar şi a arenzii, reparaţia acareturilor şi a inventarului), acestea cresc, în cadrul gospodăriei, în orice caz nu mai mult decît proporţional cu mărimea gospodăriei, în timp ce venitul global în bani al gospodăriei, după cum arată tabelul precedent, creşte mai mult decît proporţional cu mărimea suprafeţei cultivate. Şi apoi toate aceste cheltuieli legate de gospodărie sînt cu totul neînsemnate în comparaţie cu principalele cheltuieli ale gospodăriei pentru întreţinerea forţei de muncă. Aşadar, se poate constata următorul fenomen : renta din agricultură descreşte progresiv la deseatină în gospodăria ţărănească, în măsura în care mărimea acesteia descreşte" (pag. 320).

Din datele lui Postnikov vedem, aşadar, că, în ceea ce priveşte relaţiile cu piaţa, gospodăria agricolă a ţăranilor este fundamental diferită în cadrul diferitelor grupuri : grupurile superioare (cu o suprafaţă cultivată de peste 25 deseatine de gospodărie) duc o gospodărie cu caracter comercial ; producţia de grîne urmăreşte obţinerea unui venit. În cadrul

www.dacoromanica.ro

grupurilor inferioare, dimpotrivă, agricultura nu acoperă nevoile stricte ale familiei (aceasta se referă la ţăranii care cultivă pînă la 10 deseatine de gospodărie) ; dacă am calcula cu exactitate toate cheltuielile legate de gospodărie, ar reieşi cu siguranţă că în cadrul acestor grupuri gospodăria este deficitară.

Este de asemenea extrem de interesant să ne folosim de datele citate de Postnikov ca să răspundem la întrebarea : ce raport există între diferenţierea ţărănimii în grupuri eterogene şi volumul cererii prezentate pieţei ? Noi ştim că volumul acestei cereri este în funcţie de mărimea suprafeţei comerciale, iar aceasta din urmă creşte o dată cu creşterea gospodăriei ; dar, paralel cu această creştere a gospodăriei la grupurile superioare, are loc micşorarea gospodăriei la grupurile inferioare. În ceea ce priveşte numărul de gospodării, grupurile inferioare sînt de două ori mai numeroase decît grupurile superioare ; în judeţele din gubernia Taurida, primele reprezintă 40%, iar ultimele numai 20%. Nu rezultă oare, în ultimă analiză, că diferenţierea economică, arătată mai sus, face să scadă volumul cererii prezentate pieţei ? La drept vorbind, am fi îndreptăţiţi să răspundem negativ la această întrebare chiar şi numai pe baza unor consideraţii apriorice : în grupurile inferioare gospodăria este atît de mică, încît agricultura nu poate acoperi toate nevoile familiei ; pentru a nu muri de foame, cei din aceste grupuri vor trebui să-şi vîndă pe piaţă forţa lor de muncă, ceea ce le va oferi anumite mijloace băneşti şi va compensa astfel (pînă la un anumit punct) acea micşorare a cererii care survine ca rezultat al micşorării gospodăriei. Datele lui Postnikov îngăduie, însă, să se dea un răspuns mai precis la întrebarea pusă.

Să luăm o suprafaţă cultivată oarecare, de pildă 1.600 de deseatine, şi să ne închipuim două moduri diferite de repartizare a ei : mai întîi, o repartizare în cadrul unei ţărănimi omogene din punct de vedere economic, iar apoi între ţărani care s-au diferenţiat în grupuri eterogene, de felul acelora care există în prezent în judeţele din gubernia Taurida. În primul caz, presupunînd că o gospodărie ţărănească mijlocie are 16 deseatine de suprafaţă cultivată (aşa cum şi este cazul în realitate în judeţele din gubernia Taurida),

www.dacoromanica.ro

vom avea 100 de gospodării care își acoperă pe deplin nevoile cu agricultura. Cererea prezentată pieței va fi de 191 × 100 = 19.100 de ruble. Al doilea caz : cele 1.600 de deseatine de suprafață cultivată sînt altfel repartizate între cele 100 de gospodării de mai sus, și anume așa cum este repartizată în realitate suprafața cultivată între țăranii din județele guberniei Taurida : 8 gospodării n-au de loc semănături, 12 gospodării cultivă cîte 4 deseatine ; 20 cîte 8 ; 40 cîte 16 ; 17 cîte 34 și 3 cîte 75 (în total avem o suprafață de 1.583 de deseatine, adică ceva mai puțin chiar de 1.600 de deseatine). În condițiile acestei repartizări, o parte foarte însemnată dintre țărani (40%) nu vor putea obține de pe pămîntul lor un venit suficient pentru acoperirea tuturor nevoilor. Cererea exprimată în bani care este prezentată pieței, socotind numai gospodăriile cu peste 5 deseatine de suprafață cultivată fiecare, va fi următoarea : 20×30+40×191+17×574+3×1.500=21.350 de ruble. Vedem, așadar, că, deși am omis exact 20 de gospodării [care, fără îndoială, obțin și ele venit în bani, numai că nu din vînzarea produselor lor], deși suprafața cultivată s-a redus la 1.535 de deseatine, totuși cererea totală exprimată în bani prezentată pieței a crescut [9].

S-a spus mai sus că țăranii din grupurile economice inferioare sînt nevoiți să-și vîndă forța de muncă ; cei din grupurile superioare trebuie, dimpotrivă, să cumpere forță de muncă, dat fiind că brațele de muncă din propria lor familie nu mai ajung pentru cultivarea întinsei suprafețe a gospodăriei lor. Trebuie să ne oprim acum mai pe larg asupra acestui important fenomen. Postnikov pare să nu considere acest fenomen ca făcînd parte din „noile schimbări economice în viața țărănească" (cel puțin nu pomenește despre el în prefață, unde rezumă rezultatele lucrării), dar acest fenomen merită mult mai multă atenție decît introducerea mașinilor sau extinderea arăturilor la țăranii înstăriți.

„Țăranii mai înstăriți din județele guberniei Taurida – spune autorul – folosesc în general într-o măsură considerabilă lucrători angajați și își duc gospodăria pe o suprafață care depășește cu mult capacitatea de muncă a familiilor

www.dacoromanica.ro

proprii. Astfel, în cele trei județe, în cadrul diferitelor categorii, din fiecare 100 de familii țin lucrători angajați :

Din cele care nu cultivă pămîntul	3,8%
Din cele care cultivă pînă la 5 des.	2,5
„ „ „ „ 5—10 „	2,6
„ „ „ „ 10—25 „	8,7
„ „ „ „ 25—50 „	34,7
„ „ „ „ peste 50 „	64,1
Total	12,9%

Aceste cifre arată că mai ales țăranii înstăriți, care au o suprafață cultivată mai întinsă, țin lucrători angajați" (pag. 144).

Comparînd datele citate mai sus cu privire la numărul membrilor de familie pe grupuri, fără angajați (pentru fiecare din cele trei județe în parte) și cu angajați (pentru cele trei județe luate la un loc), vedem că țăranii care cultivă între 25 și 50 de deseatine de gospodărie își măresc prin angajare numărul lucrătorilor din gospodărie cu aproximativ 1/3 (de la 1,8—1,9 persoane la 2,4 de fiecare familie), iar țăranii care cultivă peste 50 de deseatine de gospodărie măresc aproape de două ori numărul lucrătorilor (de la 2,3 la 5) ; chiar mai mult decît de două ori, după evaluarea autorului, care socoate că ei trebuie să angajeze pînă la 8.241 de lucrători (pag. 115), avînd ei înșiși 7.129 de oameni. Faptul că din gospodăriile care fac parte din grupurile inferioare un număr considerabil de lucrători trebuie să se angajeze în altă parte, se vede chiar din aceea că gospodăria agricolă nu este în stare să le dea cantitatea de produse necesară pentru întreținerea lor proprie. Din păcate, nu avem date precise cu privire la numărul oamenilor nevoiți să-și caute de lucru în afară. Ca indiciu indirect în această privință poate servi numărul țăranilor care dau în arendă loturile : am citat mai sus afirmația lui Postnikov că în județele guberniei Taurida circa 1/3 din populație nu-și exploatează în întregime lotul.

www.dacoromanica.ro

IV

Din datele citate mai sus se poate vedea că Postnikov şi-a dovedit pe deplin teza sa potrivit căreia situaţia economică a diferitelor gospodării prezintă „o foarte mare diversitate". Această diversitate există nu numai în ceea ce priveşte averea ţăranilor şi întinderea suprafeţei cultivate, ci chiar şi în ceea ce priveşte caracterul gospodăriei în cadrul diferitelor grupuri. Mai mult. Putem constata că termenii „diversitate", „diferenţiere" nu sînt suficienţi pentru a caracteriza pe deplin fenomenul. Dacă un ţăran are o vită de muncă, iar un altul 10, noi denumim acest lucru diferenţiere ; dar dacă unul, pe lîngă lotul care-i îndestulează nevoile, mai ia în arendă zeci de deseatine de pămînt cu singurul scop de a realiza venituri de pe urma exploatării lui şi prin aceasta răpeşte altor ţărani posibilitatea de a lua în arendă pămîntul de care au nevoie pentru a-şi hrăni familia, – atunci, evident, avem în faţa noastră mult mai mult decît o diferenţiere ; acest fenomen trebuie să-l numim „discordie" (pag. 323), „luptă între interesele economice" (pag. XXXII). Folosind aceşti termeni, Postnikov nu apreciază îndeajuns întreaga lor însemnătate ; de asemenea el nu observă că nici aceşti ultimi termeni nu sînt suficienţi. A lua în arendă pămîntul din loturi de la grupul sărăcit al populaţiei, a angaja ca muncitor agricol pe ţăranul care a încetat să-şi mai ducă gospodăria, aceasta nu mai este o simplă discordie, aceasta este de-a dreptul exploatare.

De vreme ce am recunoscut că există o adîncă diferenţiere pe plan economic în cadrul ţărănimii din zilele noastre, nu ne mai putem limita la împărţirea ţăranilor în cîteva pături, după avere. Această împărţire ar fi fost suficientă dacă toată diversitatea arătată mai sus s-ar fi redus la deosebiri cantitative. Dar lucrurile nu stau aşa. Dacă o parte din ţărani urmăresc prin agricultură avantaje comerciale şi realizează un important venit bănesc, în timp ce celeilalte părţi agricultura nu-i satisface nici măcar nevoile stricte ale familiei, dacă grupurile superioare de ţărani îşi întemeiază gospodăria mai avansată pe ruinarea grupurilor inferioare, dacă ţărănimea înstărită foloseşte în măsură considerabilă muncă

www.dacoromanica.ro

salariată, iar cea săracă se vede nevoită să recurgă la vînzarea forței sale de muncă, avem de-a face, fără îndoială, cu deosebiri calitative, și sarcina noastră în acest caz trebuie să fie gruparea țărănimii după deosebirile pe care le prezintă însuși caracterul gospodăriei lor (înțelegînd prin aceasta particularități economice, și nu tehnice).

Postnikov a acordat prea puțină atenție acestor din urmă deosebiri : de aceea, deși recunoaște necesitatea „unei împărțiri mai generale a populației în grupuri" (pag. 110) și încearcă să facă o astfel de împărțire, încercarea lui, după cum vom vedea îndată, nu poate fi considerată ca fiind pe deplin reușită.

„Pentru împărțirea mai generală a populației în grupuri economice – spune Postnikov – ne vom folosi de un alt indiciu, care, deși nu prezintă aceeași importanță economică pentru fiecare regiune, concordă totuși mai mult cu împărțirea în grupuri pe care o fac chiar țăranii între ei și care este semnalată în toate județele și de statisticile zemstvelor. Această împărțire se face după gradul de independență a țăranilor în ceea ce privește modul de a-și duce gospodăria, în funcție de numărul vitelor de muncă de care dispune gospodăria" (pag. 110).

„În momentul de față, țărănimea din sudul Rusiei poate fi împărțită, după gradul de independență economică a țăranilor și, în același timp, după modul în care își duc gospodăria, în următoarele trei grupuri principale :

1) Țărani care au animale de tracțiune, adică atelaj complet pentru plug sau altă unealtă de arat care înlocuiește plugul, și care fac față muncilor cîmpului cu propriile lor vite, fără a lua cu chirie vite și fără a pune în plug împreună cu alții [10]. La un atelaj de plug sau bucker, gospodarii au 3–2 sau mai multe perechi de vite de muncă și, respectiv, în gospodărie există 3 lucrători adulți sau cel puțin 2 lucrători adulți și un semilucrător.

2) Țărani care au numai jumătate din forța de tracțiune necesară sau țărani care pun în plug împreună, în vederea efectuării muncilor cîmpului, pentru că nu au destule vite ca să-și muncească pămîntul în mod independent. Acești țărani au în gospodărie cîte o pereche, o pereche și jumătate și în unele cazuri chiar două perechi de vite de muncă și, res-

www.dacoromanica.ro

pectiv, unul sau doi lucrători adulți. Cînd pămîntul este greu de lucrat și cînd este nevoie să se înjuge la plug (sau la bucker, care îl înlocuiește) trei perechi de vite de muncă, țăranii, chiar dacă au două perechi de vite, pun neapărat în plug împreună.

3) Țărani care nu au forță de tracțiune sau țărani «pedeștri» ; aceștia nu au de loc vite sau au o singură vită de muncă (în majoritatea cazurilor un cal, dat fiind că boii se țin în mod obișnuit perechi și trag numai cînd sînt înjugați pereche). Ei lucrează închiriind vite de la alții sau își dau pămîntul pentru a fi lucrat în parte și nu cultivă de loc pămîntul.

Această împărțire în grupuri după un indiciu economic esențial în viața țărănească, cum este în cazul de față numărul vitelor de muncă și felul atelajelor, este făcută, de obicei, chiar de țărani. Dar ea prezintă mari variații, atît în cadrul fiecăruia din grupurile de mai sus, luat în parte, cît și în ceea ce privește însăși împărțirea în grupuri" (pag. 121).

Componența numerică a acestor grupuri în procente față de numărul total al gospodăriilor este următoarea (pag. 125) :

	I	II	III	
	Care au lucrat cu vite proprii	Care au lucrat punînd în plug împreună	Care au lucrat cu vite închiriate	Care n-au cultivat
Jud. Berdeansk ..	37	44,6	11,7	6,7
„ Melitopol ..	32,7	46,8	13	7,5
„ Dneprovsk ..	43	34,8	13,2	9

Alături de acest tabel, autorul mai dă un tabel în care grupează gospodăriile după numărul vitelor de muncă pentru a stabili componența forței de tracțiune în județele care fac obiectul descrierii :

	Numărul de gospodării în % față de numărul total:			
	Care au vite de muncă			Care nu au vite de muncă
	4 și mai multe vite	2—3 vite	1 vită	
Jud. Berdeansk ..	36,2%	41,6%	7,2%	15 %
„ Melitopol	34,4%	44,7%	5,3%	15,6%
„ Dneprovsk ..	44,3%	36,6%	5,1%	14 %

www.dacoromanica.ro

Prin urmare, în județele din gubernia Taurida pentru ca o gospodărie să aibă forța de tracțiune completă, este nevoie de cel puțin 4 vite de muncă.

Acest mod al lui Postnikov de a grupa gospodăriile nu poate fi considerat ca fiind întru totul reușit, înainte de toate pentru că în cadrul fiecăruia din aceste 3 grupuri se constată mari deosebiri :

„În grupul țăranilor care au vite de tracțiune – spune autorul – putem observa în sudul Rusiei o mare diversitate : alături de o mare forță de tracțiune la țăranii înstăriți, putem vedea o forță de tracțiune redusă la țăranii mai săraci. Prima categorie se împarte, la rîndul ei, în două subdiviziuni : cu forță de tracțiune completă (6–8 și mai multe vite de muncă) și incompletă (4–6 vite de muncă)... Categoria țăranilor «pedeștri» prezintă de asemenea o mare diversitate în ceea ce privește lipsurile lor materiale" (pag. 124).

Un alt inconvenient al modului de împărțire a țăranilor în grupuri, folosit de Postnikov, este că în statistica zemstvelor populația este grupată, după cum s-a arătat mai sus, nu după numărul vitelor de muncă, ci după suprafața cultivată. De aceea, pentru a putea înfățișa exact starea materială a diferitelor grupuri, trebuie luată împărțirea în grupuri după întinderea suprafeței cultivate.

După acest criteriu, Postnikov împarte populația tot în 3 grupuri : țărani care cultivă o întindere mică – pînă la 10 deseatine sau nimic ; țărani care cultivă o întindere mijlocie – de la 10 la 25 de deseatine ; și țărani care cultivă mult – o suprafață de peste 25 de deseatine de gospodărie. Autorul numește primul grup – „sărac", al doilea – mijlociu, iar al treilea – înstărit.

Despre efectivul numeric al acestor grupuri, Postnikov spune :

„În general, printre țăranii din gubernia Taurida (fără coloniști), cei care cultivă mult reprezintă circa $^1/_6$ din numărul total al gospodăriilor, cei care cultivă o întindere mijlocie – circa 40%, iar cei care cultivă o întindere mică sau nimic alcătuiesc ceva mai mult de 40%. Față de întreaga populație a județelor din gubernia Taurida (împreună cu coloniștii), cei care cultivă mult alcătuiesc $^1/_5$ din populație, sau circa 20%, cei care cultivă o întindere mijlocie – 40%,

www.dacoromanica.ro

iar cei care cultivă o întindere mică sau nimic – circa 40%" (pag. 112).

Prin urmare, includerea germanilor nu schimbă componenţa grupurilor decît într-o măsură cu totul neînsemnată, aşa că nu va fi greşit dacă vom folosi datele generale cu privire la întregul judeţ.

Sarcina noastră trebuie să fie acum de a caracteriza cît mai precis posibil situaţia economică a fiecăruia din aceste grupuri în parte şi de a căuta să lămurim în felul acesta care sînt proporţiile şi cauzele diferenţierii pe plan economic din rîndurile ţărănimii.

Postnikov nu şi-a pus această sarcină ; de aceea datele citate de el se caracterizează prin natura lor haotică, iar părerile generale despre diferitele grupuri – printr-o insuficientă precizie.

Să începem cu grupul inferior, grupul sărac, care în judeţele din gubernia Taurida cuprinde $^2/_5$ din populaţie.

Cît de sărac este, într-adevăr, acest grup, putem judeca cel mai bine după numărul vitelor de muncă (principalul mijloc de producţie în agricultură). În cele trei judeţe din gubernia Taurida, din totalul de 263.589 de vite de muncă, grupul inferior posedă (pag. 117) 43.625, adică numai 17%, de $2^1/_3$ ori mai puţin decît media. Datele cu privire la procentele de gospodării care nu au vite de muncă au fost citate mai sus (80% – 48% – 12% în cele 3 subdiviziuni ale grupului inferior). Pe baza acestor date, Postnikov a tras concluzia că „procentul de ţărani care nu au vite proprii este însemnat numai în grupurile care nu cultivă pămîntul sau care au o suprafaţă cultivată pînă la 10 deseatine de gospodărie" (pag. 135). La acest grup, suprafaţa însămînţată corespunde cu numărul vitelor de muncă ; pe pămînt propriu se însămînţează 146.114 deseatine din totalul de 962.933 de deseatine (în toate cele trei judeţe), adică 15%. Adăugîndu-se pămîntul luat în arendă, suprafaţa cultivată creşte pînă la 174.496 de deseatine, dar, dat fiind că suprafaţa cultivată creşte totodată şi la celelalte grupuri şi încă într-o măsură mai mare decît în cazul grupului inferior, rezultatul este că suprafaţa cultivată a grupului inferior alcătuieşte numai 12% din întreaga suprafaţă cultivată, adică $^1/_8$ din suprafaţa cultivată revine la $^3/_8$ din populaţie. Dacă ne

www.dacoromanica.ro

amintim că autorul socotește ca fiind normală (adică suficientă pentru a acoperi toate nevoile familiei) suprafața medie de cultivare a unui țăran din gubernia Taurida, ne vom da ușor seama cît de nedreptățit este acest grup cu o suprafață cultivată de 3 1/3 ori mai mică decît media.

Este foarte firesc ca, în aceste condiții, gospodăria agricolă a țăranilor din grupul respectiv să se afle într-o situație extrem de jalnică : am văzut mai sus că 33–39% din populația județelor din gubernia Taurida – prin urmare majoritatea covîrșitoare a țăranilor din grupul inferior – nu au de loc unelte de arat. Neavînd inventar, țăranii se văd nevoiți să renunțe la pămînt, să-și dea loturile în arendă : Postnikov socoate că numărul acestora din urmă (a căror gospodărie este, fără îndoială, în plină decădere) reprezintă circa 1/3 din populație, adică iarăși o considerabilă majoritate a grupului sărac. Remarcăm în treacăt că acest fenomen de „vînzare" a loturilor (ca să folosim o expresie obișnuită a țăranilor) este constatat de statistica zemstvelor pretutindeni și în proporții considerabile. Presa, care a semnalat acest fenomen, a născocit un remediu împotriva lui, și anume : inalienabilitatea loturilor. Postnikov, pe bună dreptate, contestă eficacitatea unor asemenea măsuri, care denotă că autorii lor au o încredere pur birocrată în forța dispozițiilor date de autorități. „Nu încape îndoială – spune el – că prin simpla interzicere de a se da pămîntul în arendă nu poate fi desființat acest fenomen, ale cărui rădăcini sînt prea adînc înfipte în actuala structură economică a vieții țărănești. Țăranul care nu are inventar și nici mijloace pentru a duce o gospodărie proprie nu-și poate efectiv folosi lotul și trebuie să-l dea în arendă la alți țărani, care au mijloace pentru a duce gospodărie. Interzicerea oficială de a da pămînturile în arendă va sili pe oameni s-o facă pe ascuns, fără control și, probabil, în condiții mai rele pentru cel care dă pămîntul în arendă decît cele actuale, dat fiind că cel care își dă pămîntul în arendă este nevoit să-l dea. Apoi, pentru plata restanțelor datorate de țărani statului, loturile vor fi mai des date în arendă prin selskaia rasprava [11], iar pentru țăranii săraci acest fel de a da în arendă va fi cît se poate de dezavantajos" (pag. 140).

www.dacoromanica.ro

Decăderea totală a gospodăriei se observă la toți țăranii din grupul sărac :

„În fond – spune Postnikov – nu există mari deosebiri între situația economică a țăranilor care nu cultivă nimic și a celor care cultivă o întindere mică de pămînt, închiriind vite de la alții pentru a-și lucra pămîntul. Primii dau în arendă consătenilor lor întregul lor pămînt, iar cei din urmă numai o parte din pămîntul lor ; dar atît unii cît și ceilalți *ori lucrează ca salariați agricoli* la consătenii lor, *ori* își caută cîștiguri *în afară și în cea mai mare parte tot din ocupații agricole,* trăind la propriile lor vetre. De aceea *ambele categorii de țărani – atît cei care nu cultivă pămîntul cît și cei care cultivă o întindere mică – pot fi considerate ca alcătuind o singură categorie* ; și unii și alții fac parte din categoria țăranilor care își pierd gospodăria, care sînt, în majoritatea cazurilor, ruinați sau pe cale de a se ruina și care nu dispun de vitele și de inventarul necesar pentru a-și duce gospodăria“ (pag. 135).

„Dacă țăranii care nu duc gospodărie și cei care nu cultivă nimic sînt în majoritatea cazurilor ruinați – spune Postnikov ceva mai jos –, cei care cultivă o întindere mică, care își dau pămîntul în arendă sînt candidați la aceeași categorie. Orice recoltă proastă sau calamitate întîmplătoare, cum este focul, pierderea cailor etc., face de fiecare dată ca o parte dintre țăranii din acest grup să fie aruncați în rîndul salariaților agricoli și al celor care nu duc gospodărie. Țăranul care dintr-o pricină oarecare nu mai are vite de muncă face primul pas spre decădere. Cultivarea pămîntului cu vite luate cu chirie de la alții conține în mare măsură elemente de hazard ; ea nu se poate face în mod ordonat și impune de obicei restrîngerea suprafeței arate. Acestui țăran atît casele sătești de împrumut și păstrare din localitate cît și consătenii îi refuză creditul [în adnotare : „în județele din gubernia Taurida, în satele mari, există un mare număr de case de împrumut și păstrare care își desfășoară activitatea cu ajutorul unor credite acordate de banca de stat, dar de la care nu capătă împrumuturi decît țăranii bogați și înstăriți“] ; de obicei, el capătă împrumut în condiții mai grele decît țăranii «cu stare». «Cum să-i dai – spun țăranii – dacă n-ai ce lua de la el». O dată înglodat în da-

www.dacoromanica.ro

torii, la primul accident el îşi pierde şi pămîntul, mai cu seamă dacă mai are şi de plătit restanţe către stat" (pag. 139).

În ce grad de decădere se află gospodăria agricolă a ţăranilor din grupul sărac se vede cel mai bine din faptul că autorul refuză să şi răspundă la întrebarea cum anume îşi duc ei această gospodărie. În cazul gospodăriilor care cultivă mai puţin de 10 deseatine de gospodărie – spune el – „agricultura se duce prea la voia întîmplării pentru a putea fi caracterizată prin metode de lucru bine definite" (pag. 278).

Deşi numeroase, caracteristicile arătate mai sus ale gospodăriei ţăranilor din grupul inferior sînt cu totul insuficiente ; ele sînt exclusiv negative, şi trebuie să existe doar şi o caracteristică pozitivă. Pînă acum ni s-a spus numai că nu este cazul să-i socotim pe ţăranii din acest grup ca fiind agricultori de sine stătători, pentru că la ei cultivarea pămîntului se află în plină decădere, pentru că suprafaţa cultivată este absolut insuficientă, pentru că, în sfîrşit, ei îşi lucrează pămîntul la întîmplare : „Numai ţăranii bogaţi şi cei înstăriţi – observă statisticienii, descriind judeţul Bahmut –, care nu duc lipsă de seminţe, pot urma o anumită rînduială în ceea ce priveşte însămînţările, cei săraci însă seamănă ce se întîmplă să aibă la îndemînă, unde şi cum se nimereşte" (pag. 278). Dar existenţa acestei întregi mase ţărăneşti pe care o cuprinde grupul inferior (în cele trei judeţe din gubernia Taurida peste 30.000 de gospodării şi peste 200.000 de persoane de ambe sexe) nu poate fi întîmplătoare. Dacă nu se hrănesc de pe urma propriei lor gospodării, atunci din ce trăiesc ? Mai ales din vînzarea forţei lor de muncă. Am văzut mai sus că Postnikov spunea despre ţăranii din acest grup că îşi cîştigă existenţa lucrînd ca muncitori agricoli sau avînd alte ocupaţii. Dat fiind însă că în sud meşteşugurile lipsesc aproape cu desăvîrşire, aceste cîştiguri provin în majoritatea cazurilor din munca în agricultură, reducîndu-se, prin urmare, la *angajarea* la munci agricole. Pentru a demonstra mai pe larg că tocmai vînzarea forţei de muncă este principala trăsătură a gospodăriei ţăranilor din grupul inferior, să trecem la examinarea acestui grup pe categoriile în care este împărţit de statistica zemstvelor. Despre ţăranii care nu cultivă nimic, nici nu mai e ne-

www.dacoromanica.ro

voie să vorbim : aceştia sînt muncitori agricoli sută la sută. În a doua categorie sînt ţăranii care cultivă pînă la 5 deseatine de gospodărie (în medie 3,5 deseatine). Împărţirea de mai sus a suprafeţei cultivate în suprafaţă gospodărească, suprafaţă furajeră, suprafaţă de alimentare şi suprafaţă comercială ne arată că această suprafaţă cultivată este cu totul neîndestulătoare. „Primul grup, cu o suprafaţă cultivată pînă la 5 deseatine de gospodărie – spune Postnikov – nu are în cadrul gospodăriei o suprafaţă comercială, care să producă pentru piaţă; existenţa ei este posibilă numai dacă ţăranii din acest grup au cîştiguri în afară, pe care le dobîndesc muncind ca salariaţi agricoli şi prin alte mijloace" (pag. 319). Rămîne ultima categorie – ţăranii cu o suprafaţă cultivată de la 5 la 10 deseatine de gospodărie. Se pune întrebarea : care este la ţăranii din această categorie raportul dintre gospodăria agricolă de sine stătătoare şi aşa-zisele „cîştiguri în afară" ? Pentru a putea da un răspuns precis la această întrebare, ar trebui să avem cîteva bugete ţărăneşti *tipice* referitoare la ţăranii din *acest grup*. Postnikov recunoaşte întru totul importanţa şi necesitatea datelor privitoare la bugete, dar arată că „culegerea acestor date este foarte dificilă, iar în unele cazuri de-a dreptul imposibilă pentru statisticieni" (pag. 107). Este foarte greu să fim de acord cu această observaţie : statisticienii din Moscova au cules cîteva date extrem de interesante şi de amănunţite referitoare la bugete (vezi „Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova". Secţia statisticii economice. Vol. VI şi VII) ; în unele judeţe din gubernia Voronej, după cum arată însuşi autorul, datele cu privire la bugete au fost culese pentru fiecare gospodărie în parte.

Este foarte regretabil că datele cu privire la bugetele pe care le dă Postnikov însuşi sînt absolut insuficiente : el citează 7 bugete de colonişti germani şi numai un singur buget de ţăran rus, toate aceste bugete privind pe ţăranii care cultivă o întindere mare (minimum, în cazul ţăranului rus, 39 1/2 deseatine de suprafaţă cultivată), adică privind grupul a cărui gospodărie ne-o putem închipui destul de limpede pe baza datelor pe care le găsim în statisticile zemstvelor. Exprimîndu-şi regretul că „n-a reuşit să culeagă, în timpul călătoriei sale, un număr mai mare de bugete ţărăneşti", Post-

www.dacoromanica.ro

nikov spune că „nu este în genere un lucru tocmai ușor să-ți faci o idee precisă despre aceste bugete. Locuitorii Tauridei dau cu destulă sinceritate informații în legătură cu gospodăria lor, dar în majoritatea cazurilor nici ei nu cunosc cifrele exacte ale veniturilor și cheltuielilor lor. Țăranii țin minte, cu oarecare exactitate, cifra globală a cheltuielilor lor sau veniturile și cheltuielile cele mai mari, dar sumele mici aproape întotdeauna li se șterg din minte" (pag. 288). Dar mai bine ar fi fost să se culeagă cîteva bugete, fie chiar și fără date de amănunt, decît să se culeagă, după cum a făcut autorul, „pînă la 90 de descrieri, cu caracterizarea" stării economice, care este înfățișată destul de limpede de recensămintele pe gospodării făcute de zemstve.

În lipsă de bugete, avem la dispoziția noastră numai două feluri de date pentru a defini caracterul gospodăriei din grupul examinat de noi : în primul rînd, calculele lui Postnikov cu privire la întinderea suprafeței cultivate necesare unei gospodării pentru întreținerea unei familii mijlocii ; în al doilea rînd, datele cu privire la împărțirea suprafeței cultivate în 4 părți și datele cu privire la media cheltuielilor bănești (pentru o familie pe timp de un an) ale țăranilor din partea locului.

Pe baza unor calcule amănunțite cu privire la numărul deseatinelor de suprafață cultivată necesar pentru asigurarea hranei familiei, pentru sămînță și pentru nutrețul vitelor, Postnikov trage următoarea concluzie definitivă :

„Suprafața cultivată a unei familii țărănești cu un număr mediu de membri și cu o stare materială medie, care trăiește exclusiv din agricultură și își încheie bilanțul fără deficit, trebuie să cuprindă, în condițiile unor recolte medii : 4 deseatine pentru hrana familiei compusă din $6^1/_2$ suflete, $4^1/_2$ deseatine pentru nutrețul a 3 cai de muncă, $1^1/_2$ deseatine pentru recoltarea semințelor și 6–8 deseatine pentru cereale destinate a fi vîndute pe piață, în total 16–18 deseatine de suprafață cultivată. ...Țăranul de categorie mijlocie din gubernia Taurida are circa 18 deseatine suprafață cultivată de gospodărie, dar 40% din populația celor trei județe din gubernia Taurida are o suprafață cultivată sub 10 deseatine de gospodărie, și dacă totuși se ocupă cu agricultura, o face numai pentru că o parte din venit o obține prin cîștiguri în

www.dacoromanica.ro

afară şi dînd pămîntul în arendă. Situaţia economică a acestei părţi din populaţie este anormală, şubredă, întrucît în majoritatea cazurilor ea nu are nici o rezervă pentru zile grele" (pag. 272).

Deoarece întinderea mijlocie a suprafeţei cultivate reprezintă, în cadrul grupului de care ne ocupăm, 8 deseatine de gospodărie, adică mai puţin de jumătate din întinderea necesară (17 deseatine), sîntem îndreptăţiţi să tragem concluzia că ţăranii din acest grup îşi obţin cea mai mare parte a venitului lor din „cîştiguri în afară", adică din vînzarea muncii lor.

Alt calcul : din datele lui Postnikov, citate mai sus, cu privire la repartizarea suprafeţei cultivate, rezultă că din cele 8 deseatine de semănături, 0,48 deseatine vor merge pentru sămînţă ; 3 deseatine pentru nutreţul vitelor (în acest grup revin de gospodărie nu 3, ci 2 vite de muncă) ; 3,576 deseatine – pentru hrana familiei (numărul membrilor ei este de asemenea sub cifra medie – circa $5^1/_2$ suflete, iar nu $6^1/_2$), astfel că pentru suprafaţa comercială va rămîne ceva mai puţin de 1 deseatină (0,944), al cărei venit autorul îl evaluează la 30 de ruble. Dar cheltuielile în bani necesare pentru un ţăran din gubernia Taurida depăşesc cu mult această cifră. Autorul spune că este mult mai uşor de cules date cu privire la cheltuielile în bani decît date cu privire la bugete, deoarece adeseori ţăranii înşişi îşi fac socoteala cheltuielilor de acest fel. Din aceste socoteli reiese că :

„Pentru o familie cu un număr mijlociu de membri, adică compusă din soţ, soţie şi 4 copii, printre care şi adolescenţi, dacă această familie îşi duce gospodăria pe pămînt propriu, avînd o întindere, să zicem, de 20 de deseatine, fără a lua pămînt în arendă, ţăranii din Taurida socot că este nevoie de o sumă de 200–250 de ruble pentru acoperirea cheltuielilor necesare pe timp de un an. Suma de 150–180 de ruble este considerată ca un minim pe care trebuie să-l aibă o familie puţin numeroasă ca să poată face faţă cheltuielilor, şi aceasta cu condiţia de a renunţa la multe. Se consideră că un venit anual inferior acestei sume nu este cu putinţă, deoarece un ţăran care se angajează ca muncitor agricol împreună cu soţia sa, avînd hrană şi locuinţă, cîştigă în această regiune 120 de ruble pe an şi totodată nu mai tre-

www.dacoromanica.ro

buie să suporte nici un fel de cheltuieli pentru întreținerea vitelor, a inventarului etc., ba mai poate căpăta «foloase» de la pămîntul pe care îl dă în arendă consătenilor săi" (pag. 289). Dat fiind că grupul de care ne ocupăm este inferior grupului mijlociu, vom lua cheltuielile în bani minimale, și nu pe cele mijlocii, ba chiar cifra cea mai mică din acest minimum – 150 de ruble, care urmează a fi dobîndite prin „alte cîștiguri". În cazul acestui calcul, gospodăria proprie îi aduce țăranului din grupul de care ne ocupăm (30+87,5*=) 117,5 ruble, iar vînzarea forței de muncă – 120 de ruble. Prin urmare, vedem din nou că, din propria lor gospodărie agricolă, țăranii din acest grup nu pot acoperi decît *mai puțin de jumătate* din cheltuielile lor minimale **.

Așadar, cercetarea caracterului gospodăriei în toate subdiviziunile grupului inferior ne duce la concluzia neîndoioasă că, deși majoritatea țăranilor au și o mică suprafață cultivată, totuși principala lor sursă de mijloace de trai este vînzarea forței lor de muncă. Toți țăranii din acest grup sînt mai mult muncitori salariați decît agricultori de sine stătători.

Postnikov nu a pus această problemă, a caracterului gospodăriei țăranilor din grupul inferior, și nu a lămurit care este raportul dintre îndeletnicirile în afară și gospodăria proprie ; aceasta constituie o mare lipsă a lucrării sale. Din această cauză, el nu a lămurit îndeajuns fenomenul, straniu la prima vedere, că țăranii din grupul inferior, deși au prea

* Cele 3½ deseatine de suprafață alimentară vor da bunuri în valoare de 25 de ruble de deseatină (25×3,5=87,5) — calculul lui Postnikov, pag. 272.

** Calculele făcute de d-l Iujakov în „Russkaia Mîsl" [12] nr. 9 din 1885 („Normele proprietății funciare populare") confirmă pe deplin această concluzie. El socoate că pentru gubernia Taurida norma alimentară a lotului, adică norma inferioară, este de 9 deseatine suprafață cultivată de gospodărie. Dar d-l Iujakov socotește din lot *numai grînele* necesare pentru hrană și impozite, considerînd că celelalte cheltuieli sînt acoperite din cîștiguri în afară. Bugetele pe care le găsim în statisticile zemstvelor dovedesc că restul de cheltuieli se ridică la mai mult de jumătate din totalul cheltuielilor. Astfel, în gubernia Voronej, cheltuielile medii ale unei familii țărănești sînt de 495,39 de ruble, socotind și cheltuielile în natură și cele în bani. Din această sumă, 109,10 ruble sînt cheltuite pentru întreținerea vitelor. [N. B. Iujakov pune întreținerea vitelor pe seama fînețelor și a celorlalte terenuri, și nu pe seama arăturii], 135,80 de ruble — pentru alimente de natură vegetală și pentru impozite și 250,49 de ruble — pentru celelalte cheltuieli : îmbrăcăminte, inventar, arendă, diferite nevoi ale gospodăriei și altele [24 de bugete în „Culegere de date statistice cu privire la județul Ostrogojsk"]. — În gubernia Moscova cheltuielile medii anuale ale unei familii sînt de 348,83 de ruble, din care 156,03 ruble — grîne necesare pentru hrană și impozite, iar 192,80 — pentru restul cheltuielilor. [Media din cele 8 bugete culese de statisticienii din Moscova. — l.c, (loco citato — locul citat, — *Nota trad.)]*

www.dacoromanica.ro

puţin pămînt, renunţă la el, îl dau în arendă ; din această cauză el nu face nici o legătură între caracterul general al gospodăriei şi importantul fapt că, la ţăranii din grupul inferior, volumul mijloacelor de producţie (adică pămîntul şi inventarul) este cu mult sub medie. Dat fiind că volumul mediu al mijloacelor de producţie nu asigură, după cum am văzut, decît satisfacerea nevoilor stricte ale familiei, faptul arătat mai sus, şi anume că volumul mijloacelor de producţie al ţăranilor săraci este cu mult sub medie, le impune acestora necesitatea absolută de a căuta mijloace de producţie străine cu care să poată munci, adică necesitatea absolută de a se vinde.

Trecem la al doilea grup, grupul *mijlociu*, care cuprinde tot 40% din populaţie. Din acest grup fac parte ţăranii cu o suprafaţă cultivată de 10–25 de deseatine de gospodărie. Termenul „mijlociu" se potriveşte întru totul acestui grup, dar cu menţiunea că mijloacele sale de producţie sînt întrucîtva (cu puţin) sub medie : suprafaţa cultivată este de 16,4 deseatine de gospodărie, media pentru toţi ţăranii fiind de 17 deseatine. Vite – 7,3 de gospodărie, media fiind de 7,6 (vite de muncă – 3,2, media fiind de 3,1). Întreaga arătură este de 17–18 deseatine de gospodărie (pămînt din lot, pămînt cumpărat şi pămînt luat în arendă), media pe judeţe fiind de 20–21 de deseatine. Comparînd numărul deseatinelor suprafeţei cultivate pe gospodărie cu norma pe care a indicat-o Postnikov, vedem că gospodăria pe pămînt propriu dă, în cazul acestui grup, strictul necesar pentru hrană.

Judecînd după toate aceste date, s-ar părea că am fi în drept să credem că gospodăria ţăranilor din acest grup este cea mai trainică : ţăranul îşi acoperă din gospodărie toate cheltuielile ; el nu lucrează pentru a realiza un venit, ci numai pentru a-şi satisface nevoile elementare. În realitate, însă, vedem exact contrarul : caracteristic pentru gospodăria ţăranilor din acest grup este caracterul ei cu totul netrainic.

În primul rînd, reiese că pentru acest grup suficientă este o suprafaţă cultivată de 16 deseatine. Prin urmare, ţăranii cu o suprafaţă cultivată de 10–16 deseatine nu-şi acoperă toate cheltuielile din agricultură şi sînt şi ei nevoiţi să recurgă la cîştiguri în afară. Din calculul aproximativ al lui Postnikov, calcul citat mai sus, vedem că gospodăriile din

www.dacoromanica.ro

acest grup angajează 2.846 de muncitori, iar 3.389 de persoane, adică cu 543 mai mult, se angajează în afară. Prin urmare, circa jumătate din gospodăriile cuprinse în acest grup nu sînt pe deplin asigurate.

Mai departe, în acest grup revin de gospodărie 3,2 vite de muncă, în timp ce pentru forța de tracțiune, după cum am văzut mai sus, sînt necesare 4. Prin urmare, o parte însemnată a țăranilor din acest grup nu-și pot lucra pămîntul numai cu vitele lor și sînt nevoiți să pună în plug împreună cu alții. În acest grup, numărul celor care pun împreună în plug se ridică de asemenea la nu mai puțin de jumătate : putem presupune acest lucru, pentru că numărul total al gospodăriilor cu forță de tracțiune este de circa 40%, din care 20% vor completa grupul superior, înstărit, iar restul de 20% vor reveni grupului mijlociu, astfel încît nu mai puțin de 1/2 din grupul mijlociu nu are forță de tracțiune. Postnikov nu ne indică numărul exact al țăranilor din acest grup, care pun împreună în plug. Dacă luăm culegerile statistice ale zemstvelor, găsim următoarele date (pentru două județe)* (vezi tabelul de la pag. 50–51. – *Nota trad.).*

Așadar, în ambele județe o minoritate din numărul gospodăriilor din grupul mijlociu își lucrează pămîntul cu vite proprii : în județul Melitopol – mai puțin de 1/3 din gospodării ; în județul Dneprovsk – mai puțin de 1/2. Prin urmare, numărul țăranilor care pun împreună în plug, presupus mai sus pentru toate cele trei județe (1/2), este mai degrabă prea coborît, și nicidecum nu este exagerat. Desigur că imposibilitatea de a lucra pămîntul cu vite proprii caracterizează îndeajuns netrăinicia unei gospodării, dar pentru a ilustra acest lucru vom cita un pasaj unde punerea împreună în plug este descrisă de Postnikov, care, din păcate, acordă prea puțină atenție acestui fenomen interesant atît din punct de vedere economic cît și din punctul de vedere al condițiilor vieții țărănești.

„La țăranii care lucrează punînd împreună în plug – spune Postnikov –, norma suprafeței de lucru este mai coborîtă [decît la țăranii care lucrează cu vite proprii], în virtutea

* „Culegere de date statistice cu privire la județul Melitopol" (Anexă la vol. I al „Culegerii cu privire la gubernia Taurida"), Simferopol 1885, pag. B. 195. „Culegere de date statistice cu privire la județul Dneprovsk" (vol. II al „Culegerii cu privire la gubernia Taurida"), Simf. 1886, pag. B. 123.

www.dacoromanica.ro

	În total, în grupul cu o suprafață cultivată de la 10 la 25 des.		*Din numărul total al deseatinelor* cu vite proprii	
	Gosp.	Des. supr. cultivată	Gosp.	Des. supr. cultivată
Jud. Melitopol 13.789		226.389,21	4.218	79.726,55
Jud. Dneprovsk .. 8.234		137.343,75	4.029	71.125,2

aceleiași reguli a mecanicii potrivit căreia 3 cai înhămați laolaltă nu trag de 3 ori mai mult decît un singur cal. Se poate ca cei care pun împreună în plug să locuiască în diferite colțuri ale satului (pun împreună în plug mai cu seamă rudele), apoi doi țărani (pun împreună în plug și 3 țărani) au un număr de parcele de două ori mai mare decît un singur țăran. Toate acestea fac să sporească pierderile de timp necesitate de deplasarea de la un loc la altul. [În notă : «La împărțirea pămîntului, fiecare gospodărie capătă într-un anumit loc o parcelă compactă după numărul de persoane, și de aceea parcelele gospodăriilor cu persoane puține sînt mai mici. În gubernia Taurida, condițiile în care țăranii pun împreună în plug sînt foarte diferite. Atunci cînd unul dintre cei care pun împreună în plug are un bucker, i se ară o deseatină în plus, de pildă : unuia 10 deseatine, iar celuilalt – 11 deseatine, sau : în sarcina aceluia care nu are bucker cad toate cheltuielile de reparație ivite în timpul muncilor. Același lucru se întîmplă și atunci cînd există o inegalitate în ceea ce privește numărul de vite puse în plug de fiecare : unuia i se ară o zi în plus etc. În satul Kamenka, posesorii unui bucker capătă în numerar 3 pînă la 6 ruble pentru perioada de primăvară. Neînțelegerile dintre cei care pun împreună în plug sînt în general foarte frecvente»]. Pentru a ajunge la o înțelegere, se pierde de asemenea un anumit timp și se întîmplă ca, pînă la terminarea muncilor, această înțelegere să se strice. În alte cazuri se întîmplă ca cei care pun împreună în plug să nu aibă cai pentru boronit și atunci caii sînt deshămați de la bucker : o parte din cai pleacă după apă, alții boronesc. În satul Iuzkui mi s-a spus că cei care pun împreună în plug ară adeseori cu buckerul cel mult 1 deseatină pe zi, adică de două ori mai puțin decît este norma“ (pag. 233).

www.dacoromanica.ro

cultivate, sînt lucrate:

punînd în plug cu alții		cu vite înhiriate		în alt mod	
Gosp.	Des. supr. cultivată	Gosp.	Des. supr. cultivată	Gosp.	Des. supr. cultivată
9.201	141.483,26	321	4.405,8	49	773,3
3.835	61.159,05	320	4.352,5	50	707,25

La insuficiența inventarului viu se adaugă și insuficiența inventarului mort. Din tabelul citat cu privire la cantitatea de inventar care revine de o gospodărie, în cadrul diferitelor grupuri, se vede că în grupul mijlociu revine, în toate județele, nu mai puțin de 1 unealtă de arat de 1 gospodărie. În realitate, însă, repartizarea inventarului, chiar în cadrul unui grup, este inegală. Din păcate, Postnikov nu ne dă date în această privință, așa că sîntem nevoiți să ne adresăm culegerilor statistice ale zemstvelor. În județul Dneprovsk 1.808 gospodării din 8.227 nu au de loc unelte de arat ; în județul Melitopol – 2.954 din 13.789 ; în primul județ procentul de gospodării lipsite de unelte de arat este de 21,9% ; în cel de-al doilea – de 21,4%. Nu încape îndoială că țăranii lipsiți de unelte de arat se apropie, prin situația lor economică, de grupul inferior, în timp ce țăranii care au mai mult de 1 unealtă de arat de gospodărie se apropie de grupul superior. Numărul țăranilor care nu au pluguri este și mai mare : 32,5% în județul Dneprovsk și 65,5% în județul Melitopol. În sfîrșit, în ceea ce privește mașinile pentru recoltarea cerealelor (care în gospodăria țăranului din sudul Rusiei au o foarte mare însemnătate din pricină că nu sînt suficiente brațe de muncă pentru strînsul recoltei cu mîna și pămînturile din lot sînt situate la mari depărtări [13], ceea ce face ca pentru căratul grînelor să fie nevoie de luni de zile), țăranii din acest grup le posedă într-un număr cu totul infim : în județul Dneprovsk revin la întregul grup 20 de cositoare și secerătoare (1 la 400 de gospodării), iar în județul Melitopol – 178½ (1 la 700 de gospodării).

Postnikov descrie sistemul general al gospodăriei țăranilor din acest grup astfel :

„Țăranii care au mai puțin de 4 vite de muncă pun neapărat împreună în plug pentru a-și cultiva ogoarele. Țăranii din această categorie au în gospodăria lor fie doi lucrători, fie unul singur. Reducerea randamentului relativ al gospodă-

www.dacoromanica.ro

riilor acestor țărani se datorește mărimii mai mici a gospodăriei, numărului mai mic de vite de muncă pe care le pun în plug împreună și inventarului mai sărac. Cei care pun împreună în plug ară de cele mai multe ori cu un bucker mic, cu trei cuțite, care lucrează mai încet. Dacă țăranii din această categorie își strîng recolta de cereale cu ajutorul unei mașini închiriate de la vecini, ei capătă mașina abia după ce vecinul a secerat cerealele sale. Strînsul recoltei de cereale cu mîna durează mai mult, iar în unele cazuri necesită angajarea unor muncitori cu ziua și costă mai scump. Țăranii care lucrează singuri trebuie să întrerupă munca ori de cîte ori au vreo treabă casnică urgentă sau au de îndeplinit îndatoriri obștești. Dacă un țăran care lucrează singur pleacă pentru muncile agricole pe un ogor îndepărtat, unde țăranii stau adeseori toată săptămîna, terminînd o dată și aratul și semănatul, el trebuie să se întoarcă mai des acasă în sat, pentru a-și vedea familia rămasă acolo" (pag. 278). Acești țărani care lucrează singuri (în a căror gospodărie nu există decît un singur lucrător) formează majoritatea în grupul de care ne ocupăm, după cum se poate vedea din următorul tabel prezentat de Postnikov și care arată componența familiilor în diferitele grupuri de țărani pentru toate cele trei județe din gubernia Taurida (pag. 143).

	La 100 de gospodării revine			
	fără lucrători de sex masculin	cu 1 lucrător	cu 2 lucrători	cu 3 și mai mulți lucrători
Care nu cultivă	19	67	11	3
Care cultivă				
pînă la 5 des.	9	77,6	11,7	1,7
„ „ 5—10 „	4,2	74,8	17,7	3,3
„ „ 10—25 „	1,7	59	29	10,3
„ „ 25—50 „	1,2	40	35,7	23,1
peste 50 „	0,9	25	34,3	39,8
Total	4,3	60,6	24,6	10,5

Din acest tabel se vede că în grupul mijlociu $^3/_5$ din numărul familiilor au un singur lucrător sau nu au nici unul *.

* În sprijinul tezei sale că, în ceea ce privește gospodăria, țăranii familiști (adică cu mai mulți lucrători în familie) au mari avantaje față de țăranii care lucrează singuri, Postnikov invocă cunoscuta carte a lui Trirogov: „Obștea și dările".

www.dacoromanica.ro

Pentru a ilustra raportul dintre grupul mijlociu şi cel superior şi pentru a ilustra în general trăinicia gospodăriei grupului mijlociu, vom cita din „Culegerea de date statistice cu privire la judeţul Dneprovsk" datele referitoare la repartizarea pe grupuri a întregii suprafeţe de pămînt aflate la dispoziţia ţăranilor, şi în special a suprafeţelor cultivate *. Obţinem următorul tabel (vezi tabelul de la pag. 54–55. – *Nota trad.).*

Din acest tabel se vede că după întinderea arăturii din lot grupul mijlociu se afla înaintea tuturor : în mîinile acestui grup erau 46,5% din întreaga suprafaţă de pămînt. Faptul că nu aveau destul pămînt din lot i-a silit pe ţărani să recurgă la luare în arendă, datorită căreia suprafaţa pămîntului aflată în folosinţa ţăranilor a crescut, în general, mai mult decît o dată şi jumătate. Suprafaţa totală de pămînt aflată în folosinţa grupului mijlociu a crescut şi ea în cifre *absolute,* dar a scăzut în cifre *relative :* în folosinţa acestui grup a rămas numai 41,2% din întreaga suprafaţă de pămînt şi 43% din suprafaţa cultivată ; pe primul loc s-a situat grupul superior. Prin urmare, nu numai grupul inferior, dar şi cel mijlociu suferă o presiune directă din partea grupului superior, care-i acaparează pămînturile.

Toate cele spuse mai sus ne dau dreptul să caracterizăm în felul următor situaţia economică a grupului mijlociu. Din acest grup fac parte ţăranii-agricultori care trăiesc exclusiv din venitul obţinut de pe propria lor suprafaţă cultivată ; întinderea acesteia este aproape egală cu întinderea medie a suprafeţei cultivate de ţărănimea din partea locului (sau ceva mai mică decît această medie) şi acoperă strict nevoile familiei. Dar insuficienţa inventarului viu şi mort şi faptul că acesta este repartizat în mod inegal face ca gospodăria ţăranilor din acest grup să fie şubredă, instabilă, mai ales din cauza tendinţei ameninţătoare a grupului superior de a elimina grupurile inferior şi mijlociu.

* Datele se referă la întreg judeţul Dneprovsk, inclusiv localităţile care nu fac parte din plăşi. — Datele rubricii „suprafaţa totală aflată în folosinţa grupului" au fost calculate de mine : am adunat întinderea lotului, pămîntul luat în arendă şi cel cumpărat, scăzînd pămîntul dat în arendă. — Am luat judeţul Dneprovsk, pentru că acest judeţ este aproape în întregime locuit de ruşi.

www.dacoromanica.ro

Grupuri de țărani	Comp. grupului % de gosp.	Arătură din lot		Pămînt cumpărat	
		deseatine	%	deseatine	%
Grupul sărac	39,9	56.444,95	25,5	2.003,25	6
Grupul mijlociu	41,7	102.793,7	46,5	5.376	16
Grupul înstărit	18,4	61.844,25	28	26.530,75	78
Total	100	221.082,9	100	33.910	100

Trecem la ultimul grup, grupul superior, care cuprinde țărănimea înstărită. În județele guberniei Taurida, din acest grup face parte 1/5 din populație, cu o suprafață cultivată de peste 25 de deseatine de gospodărie. În ce măsură acest grup este într-adevăr mai bogat decît celelalte grupuri, atît în vite de muncă cît și în inventar, în pămînt din lot și alt pămînt, – în această privință am citat mai sus destule date. Pentru a arăta cu cît anume sînt mai înstăriți țăranii din acest grup decît cei din grupul mijlociu vom mai cita date numai cu privire la suprafața cultivată : în județul Dneprovsk, la o gospodărie din grupul înstărit revin 41,3 deseatine de suprafață cultivată, în timp ce media pe județ este de 17,8 deseatine, adică de două ori și ceva mai mică. În general, acest aspect al problemei, și anume că țăranii care cultivă întinderi mari sînt mai înstăriți, a fost lămurit de Postnikov pe larg, dar el n-a acordat aproape de loc atenție unei alte probleme, mult mai însemnate : ce importanță are gospodăria acestui grup în producția agricolă globală a regiunii și cu ce preț (pentru celelalte grupuri) se dobîndește succesul grupului superior.

Fapt este că din punct de vedere numeric acest grup este foarte mic ; în cea mai bogată regiune a sudului, în gubernia Taurida, el nu depășește 20% din populație. S-ar putea deci crede că importanța acestui grup în economia întregii regiuni

Pămînt luat în arendă		Pămînt dat în arendă	Suprafața totală aflată în folosința grupului		Suprafața cultivată	
deseatine	%		deseatine	%	deseatine	%
7.838,75	6	21.551,25	44.735,7	12,4	38.439,25	11
48.397,75	35	8.311	148.256,45	41,2	137.343,75	43
81.645,95	59	3.039,25	166.981,7	46,4	150.614,45	46
137.882,45	100	32.901,5	359.973,85	100	326.397,45	100

nu este mare *. În realitate însă, observăm tocmai contrarul : această minoritate înstărită joacă un rol predominant în producția agricolă globală. În cele trei județe din gubernia Taurida, din 1.439.267 de deseatine, cît reprezintă întreaga suprafață cultivată, 724.678 de deseatine, adică mai mult de jumătate, se află în mîinile țărănimii înstărite. Se înțelege, aceste cifre sînt departe de a exprima exact predominarea grupului superior, deoarece țăranii înstăriți au recolte mult mai mari decît cei săraci și cei din grupul mijlociu, care, după caracterizarea reprodusă de noi mai sus din cartea lui Postnikov, nu duc nicidecum o gospodărie normală.

Așadar, produc cereale în primul rînd țăranii din grupul superior, de aceea (ceea ce este deosebit de important și ceea ce se ignorează foarte des) diferitele caracterizări ale agriculturii, considerațiile cu privire la îmbunătățirile în agricultură etc. se referă mai cu seamă și cel mai mult (uneori chiar exclusiv) la minoritatea înstărită. Să luăm, de pildă, datele cu privire la răspîndirea uneltelor perfecționate.

Despre inventarul țăranului din gubernia Taurida, Postnikov spune următoarele :

„Inventarul țăranului este, cu mici excepții, același ca și la coloniștii germani, dar mai puțin variat și în parte de o

* Această greșeală o face, de pildă, d-l Slonimski, care, într-un articol cu privire la cartea lui Postnikov, spune : „Grupul înstărit de țărani dispare în masa sărăcimii, iar în unele locuri pare a lipsi cu totul" („Vestnik Evropî" [14], 1893, nr. 3, pag. 307).

www.dacoromanica.ro

calitate mai proastă şi de aceea mai ieftin. Face excepţie partea de sud-vest, cu o populaţie rară şi puţin numeroasă, a judeţului Dneprovsk, care mai păstrează deocamdată inventarul primitiv, malorus, cu plugul greu de lemn şi cu plugul de lemn cu dinţi de fier. În restul judeţelor din gubernia Taurida, ţăranii folosesc peste tot pluguri perfecţionate, de fier. Alături de plug, în cultivarea solului primul loc îl ocupă buckerul, care în multe cazuri este chiar unica unealtă de arat a ţăranilor. De cele mai multe ori, însă, buckerul este folosit alături de plug... La boronit servesc peste tot boroane de lemn cu dinţi de fier, care sînt de două feluri : boroane trase de doi cai, care cuprind o fîşie de 10 picioare * lărgime, şi boroane trase de un cal, care au o lărgime de circa un stînjen... Buckerul este de trei feluri : cu trei, patru şi cinci brăzdare... Foarte des se ataşează în faţa buckerului o semănătoare mică, care funcţionează fiind în legătură cu roata buckerului, semănatul şi aratul făcîndu-se concomitent. Dintre celelalte unelte pentru cultivarea solului se mai întîlneşte la ţărani, deşi nu prea des, tăvălugul de lemn, cu care se tăvălugesc ogoarele după semănat. Secerătoarele s-au răspîndit printre ţărani mai ales în ultimii 10 ani. În satele bogate, după spusele ţăranilor, aproape jumătate din numărul gospodăriilor posedă secerătoare... Cositoarele se întîlnesc la ţărani mai rar decît secerătoarele... La fel de puţin răspîndite printre ţărani sînt şi greblele mecanice şi maşinile de treierat. Vînturătoarele sînt folosite peste tot... La cărat servesc exclusiv căruţele de tip german şi carele cu loitre, care se fac acum în multe sate ruseşti... La treierat servesc pretutindeni tăvălugi dinţaţi de piatră, de o lungime mai mare sau mai mică" (pag. 213–215).

Pentru a afla cum este repartizat acest inventar, trebuie să apelăm la culegerile statistice ale zemstvelor, deşi nici ele nu conţin date complete : statisticienii din gubernia Taurida au înregistrat numai plugurile şi buckerii, secerătoarele, cositoarele şi delijanele (adică căruţele de tip german sau carele cu loitre). Totalizînd datele referitoare la judeţele Melitopol

* *I pictor* — măsură de lungime egală cu 30,5 cm. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

și Dneprovsk, observăm că din numărul total al plugurilor și cultivatoarelor (46.522), în mîinile grupului superior se găsesc 19.987, adică 42,9% ; căruțe de tip german – 23.747 din 59.478, adică 39,9% ; în sfîrșit secerătoare și cositoare – 2.841 din 3.061, adică 92,8%.

Am citat mai sus date care arată că în grupurile superioare ale țărănimii productivitatea muncii este mult mai ridicată decît în grupurile inferioare și mijlocii. Să vedem acum care sînt particularitățile tehnicii care determină această particularitate a gospodăriei marilor cultivatori.

„Întinderea de pămînt aflată în posesiunea și în folosința țăranului – spune Postnikov – determină de asemenea în considerabilă măsură sistemul și caracterul cultivării pămîntului. Din păcate, această interdependență a fost puțin studiată la noi de către cercetătorii gospodăriei țărănești, care continuă adeseori să-și închipuie că ea este omogenă în toate păturile populației rurale. Lăsînd la o parte sistemul de cultivare a pămîntului, voi căuta să rezum pe scurt aceste particularități în ceea ce privește tehnica gospodăriei diferitelor grupuri de țărani, în măsura în care ele au devenit clare pentru mine în urma călătoriilor făcute în județele guberniei Taurida.

Țăranii care lucrează cu vite proprii și care nu sînt nevoiți să pună în plug cu alții au în gospodăria lor 4–5–6 și mai multe capete de vite de muncă *, situația lor economică fiind totodată foarte diferită. La un bucker cu patru brăzdare trebuie să pui 4 vite de muncă, pe cînd la unul cu cinci brăzdare trebuie să pui 5 vite de muncă. După arat vine boronitul, și dacă gospodarul nu are încă un cal, el nu poate să boronească ogorul în urma plugului, ci după terminarea aratului, adică este nevoit să acopere semințele cu pămînt întrucîtva zvîntat, ceea ce este o condiție neprielnică pentru încolțirea lor. Dacă țăranul ară la o mare depărtare de sat și trebuie să aducă apă și nutreț, faptul că nu are un cal în plus de asemenea întrerupe lucrul. În toate aceste cazuri, dacă țăranul nu are numărul necesar de vite de muncă, se produce o pierdere de timp, o întîrziere a însămînțărilor. Dacă țăranii au un număr mai mare de vite de muncă și lucrează cu un bucker cu multe

* Țăranii din grupul înstărit au între 6 și 10 vite de muncă de gospodărie (vezi mai sus).

www.dacoromanica.ro

brăzdare, ei fac mai repede însămînțările, folosesc mai bine vremea favorabilă, acoperă semințele cu pămînt mai umed. Așadar de avantajele tehnicii însămînțărilor de primăvară beneficiază gospodarul «plin», în a cărui gospodărie sînt 6 sau – ceea ce e și mai bine – 7 vite de muncă. Atunci cînd gospodăria are 7 cai, pot lucra concomitent un bucker cu 5 brăzdare și 2 boroane. Un astfel de gospodar – spun țăranii – «își face muncile fără întrerupere».

Și mai importantă este deosebirea în ceea ce privește situația acestor țărani în perioada care urmează recoltării cerealelor, cînd în gospodăria din partea locului, în cazul unei recolte bune, e nevoie de o încordare maximă a forțelor de muncă. Gospodarul cu 6 vite de muncă cară grînele și le treieră concomitent, iar grînele nu sînt așezate în șire, obținîndu-se astfel, firește, o economie de timp și de forță de muncă" (pag. 277).

Pentru a ne face o idee deplină asupra caracterului gospodăriei acestor mari cultivatori, trebuie să mai relevăm că în cazul acestui grup de agricultori gospodăria agricolă este o întreprindere „comercială", după cum observă Postnikov. Datele citate mai sus cu privire la întinderea suprafeței comerciale confirmă întru totul aprecierea autorului, întrucît cea mai mare parte din suprafața cultivată dă produse destinate pieței, și anume : 52% din întreaga suprafață la gospodăriile cu o suprafață cultivată de la 25 la 50 de deseatine și 61% la cele cu o suprafață cultivată de peste 50 de deseatine. Același lucru îl dovedește și mărimea venitului lor în bani : la grupul înstărit chiar minimul acestui venit – 574 de ruble de gospodărie – este mai mult decît dublul sumei cheltuielilor bănești strict necesare (200–250 de ruble), constituind astfel un prisos care se acumulează și servește la extinderea gospodăriei și la îmbunătățirea ei. „La țăranii cei mai înstăriți, care cultivă peste 50 de deseatine de gospodărie", chiar și „una din ramurile creșterii vitelor – creșterea oilor cu lînă grosieră – capătă un caracter comercial", după cum arată Postnikov (pag. 188).

Să trecem acum la o altă problemă, care de asemenea n-a fost îndeajuns tratată (aproape nici n-a fost atinsă) de Postnikov : cum se răsfrîng succesele economice ale minorității

www.dacoromanica.ro

țăranilor asupra masei ? Fără îndoială, într-un mod cu desăvîrșire negativ : datele citate mai sus (în special cele cu privire la arendare) oferă suficiente dovezi în acest sens, așa că aici ne putem mărgini numai la totalizarea datelor. În toate cele trei județe din gubernia Taurida, țăranii iau în arendă în total 476.334 de deseatine de pămînt (atît extralotual cît și din loturi), din care grupul înstărit ia în arendă 298.727 de deseatine, adică mai mult de $^3/_5$ (63%). Grupului sărac îi revine numai 6%, iar celui mijlociu 31%. Dacă luăm în considerație faptul că cele două grupuri inferioare sînt acelea care au cel mai mult nevoie – dacă nu exclusiv – să ia pămînt în arendă (datele citate mai sus cu privire la felul cum este repartizată suprafața de pămînt din județul Dneprovsk între grupurile de țărani arată că, în cazul grupului superior, lotul de pămînt este el singur aproape suficient pentru semănături de proporții „normale"), vom înțelege cît de mult trebuie să fie ele strîmtorate în ceea ce privește pămîntul, din cauza extinderii în scopuri comerciale a arăturilor țăranilor înstăriți *.

Absolut aceleași concluzii le putem trage și din felul în care este repartizat pămîntul luat în arendă din loturi ; referitor la aceasta am citat mai sus datele respective. Pentru a arăta ce însemnătate are pentru țăranii din diferitele grupuri arendarea loturilor, vom reproduce descrierea acestui fenomen din capitolul al IV-lea al lucrării lui Postnikov.

„Pămîntul din lot – spune el – este astăzi obiectul unei speculații pe scară largă în mediul țăranilor din sudul Rusiei. Ipotecînd pămîntul, țăranii capătă împrumuturi pe bază de polițe, care sînt foarte răspîndite aici, printre țăranii din gubernia Taurida, venitul de pe urma pămîntului rămînînd în folosul aceluia care a dat banii cu împrumut, pînă la achitarea datoriei ; pămîntul se dă în arendă sau se vinde pe termen de 1 an, de 2 ani și pe termene mai îndelungate, de 8, 9 și 11 ani, și asemenea arendări de loturi sînt înregistrate formal de organele administrative ale satelor și plășilor. În zilele de duminică și de sărbătoare am avut prilejul să văd în satele

* „Germanul îl apasă pe țăranul localnic... prin faptul că îl lipsește de pămîntul aflat în vecinătate, pe care el ar fi putut să-l ia în arendă sau să-l cumpere" (pag. 292) — spune Postnikov. Evident că sub acest raport țăranul înstărit rus este mai aproape de germanul-colonist decît de compatriotul său sărac.

www.dacoromanica.ro

mari, în faţa sediilor administraţiilor săteşti, o mulţime animată. Întrebînd de ce s-a adunat atîta lume, ni se răspundea că se face cinste şi se fac vînzări de loturi, care sînt înscrise în registre de autorităţile satului... Arendarea loturilor se practică atît în satele unde pămîntul se împarte după numărul de suflete de revizie şi nu au loc nici un fel de reîmpărţiri radicale, cît şi în satele unde pămîntul se împarte după numărul efectiv de suflete şi unde au loc reîmpărţiri radicale, numai că în acestea din urmă termenul de arendare este de obicei mai scurt, ţinîndu-se seama de data la care urmează să se facă reîmpărţirea pămîntului, termen care în ultima vreme este stabilit de cele mai multe ori dinainte, prin hotărîrea obştii cu privire la reîmpărţire. În momentul de faţă, de această dare în arendă a loturilor, în satele din sudul Rusiei, sînt legate cele mai vitale interese ale ţărănimii înstărite locale, atît de numeroasă aici, mai cu seamă în judeţele din gubernia Taurida. Luarea în arendă constituie, printre altele, una din principalele condiţii pentru arătură pe suprafeţe mari de pămînt, care este practicată aici de către ţăranii înstăriţi, aducîndu-le mari avantaje economice. Tocmai de aceea şi sînt ţăranii înstăriţi atît de sensibili în momentul de faţă la orice fel de schimbări în viaţa lor care ar putea să-i lipsească de această luare în arendă de pămînturi, în majoritatea cazurilor ieftină, şi încă a unor pămînturi ce se găsesc în apropiere" (pag. 140). În continuare se spune că Camera judeţeană pentru chestiunile ţărăneşti [15] din Melitopol a cerut ca orice arendare de lot să se facă cu consimţămîntul adunării satului, că pentru ţărani aceasta a fost o dispoziţie foarte stingheritoare şi că, „pentru moment, singura ei urmare a fost că registrele de contracte cu privire la pămînt nu mai sînt prezentate în instanţe judecătoreşti, deşi ca registre neoficiale ele mai continuă, probabil, să fie ţinute" (pag. 140).

Tot ţăranii înstăriţi, deşi iau în arendă întinderi enorme de pămînt, sînt aproape singurii care cumpără pămînt : în judeţul Dneprovsk se află în mîinile lor 78% din întreg pămîntul cumpărat, în judeţul Melitopol 42.737 de deseatine dintr-un total de 48.099 de deseatine, adică 88%.

În sfîrşit, tot această categorie de ţărani este aceea care se foloseşte în exclusivitate de credit : drept adăugire la observaţia autorului, reprodusă mai sus, cu privire la casele

www.dacoromanica.ro

săteşti din sud, vom reproduce următoarea caracterizare a lor :

„Casele şi asociaţiile săteşti de împrumut şi păstrare, răspîndite acum pe alocuri la noi – de pildă, în judeţele din gubernia Taurida sînt foarte numeroase –, acordă ajutor mai ales ţăranilor înstăriţi. E de presupus că ajutorul lor este substanţial. Nu o dată am avut prilejul să-i aud pe ţăranii din Taurida, unde funcţionează asemenea asociaţii, spunînd : «slavă domnului, acum am scăpat de cămătari» ; dar acest lucru îl spun ţăranii cu stare. Ţăranii neînstăriţi nu găsesc garanţi şi nu capătă împrumuturi" (pag. 368). Această monopolizare a creditului nu reprezintă nimic neaşteptat : tranzacţia de credit nu este altceva decît un act de vînzare-cumpărare cu termen de plată. Este foarte firesc să poată plăti numai acela care dispune de mijloace, iar printre ţăranii din sudul Rusiei, numai minoritatea înstărită dispune de mijloace.

Pentru a ne face o idee deplină despre caracterul gospodăriei acestui grup, care prin rezultatele activităţii sale de producţie întrece toate celelalte grupuri luate la un loc, ne mai rămîne doar să amintim că el foloseşte „în măsură considerabilă" muncă salariată, pe care este nevoit s-o furnizeze grupul inferior. În legătură cu aceasta trebuie să observăm că evidenţa exactă a muncii salariate în agricultură prezintă dificultăţi enorme, pe care statistica zemstvelor noastre se pare că nu le-a învins încă. Dat fiind că agricultura nu cere o muncă permanentă şi sistematică în cursul întregului an, ci numai o muncă mai intensă într-o anumită perioadă de timp, recenzarea numai a muncitorilor salariaţi permanenţi nu va exprima nici pe departe măsura în care este exploatată munca salariată, iar recenzarea muncitorilor sezonieri (care adesea lucrează în acord) este extrem de dificilă. Calculînd cu aproximaţie numărul muncitorilor salariaţi din cadrul fiecărui grup, Postnikov a luat ca normă de lucru în grupul înstărit o suprafaţă cultivată de 15 deseatine pentru 1 lucrător *. Din capitolul al VII-lea al lucrării sale, în care autorul cercetează în mod amănunţit care este în realitate întinderea

* La 1,8—2,3 lucrători revin 27—34,5 deseatine, iar ţăranii din grupul înstărit cultivă 34,5—75 de deseatine. Prin urmare, caracteristica generală a acestui grup este că întinderea gospodăriei sale este mult mai mare decît norma de lucru a familiei.

www.dacoromanica.ro

suprafeței de lucru, se vede că această normă poate fi realizată numai atunci cînd recoltarea grînelor se face cu ajutorul mașinilor. Or, nici chiar în grupul înstărit, numărul secerătoarelor nu este mare ; de pildă, în județul Dneprovsk revine 1 secerătoare la 10 gospodării, astfel încît chiar dacă luăm în considerare declarația autorului că, după ce își termină strînsul propriei lor recolte, proprietarii de mașini le închiriază, va rezulta totuși că cea mai mare parte dintre țărani trebuie să-și strîngă recolta fără mașini și, prin urmare, să angajeze muncitori cu ziua. De aceea, în cadrul grupului superior, munca salariată trebuie să fie folosită pe o scară mai întinsă decît apreciază autorul, astfel încît importantul venit în bani obținut de țăranii din acest grup reprezintă într-o considerabilă măsură (dacă nu în întregime) un venit la *capital,* în accepția specifică atribuită acestui termen de către economia politică științifică.

Rezumînd cele spuse cu privire la al treilea grup, obținem următoarea caracteristică a lui : țărănimea înstărită, ale cărei mijloace de producție depășesc cu mult media și a cărei muncă din această cauză se deosebește printr-o mai mare productivitate, este principalul producător de produse agricole în întreaga regiune și precumpănește asupra celorlalte grupuri ; prin caracterul său, gospodăria acestui grup este o gospodărie comercială, bazată în măsură considerabilă pe exploatarea muncii salariate.

Scurta expunere a deosebirilor economice în ceea ce privește gospodăria celor trei grupuri ale populației locale se bazează pe sistematizarea materialului pe care-l găsim în cartea lui Postnikov cu privire la gospodăria țărănească din sudul Rusiei. Această expunere dovedește, după părerea mea, că studierea gospodăriei țărănești (sub aspectul economic) este cu desăvîrșire imposibilă fără împărțirea țăranilor în grupuri. Postnikov, așa cum am relevat mai sus, recunoaște acest lucru și reproșează chiar statisticii zemstvelor faptul că nu face această împărțire, că combinațiile ei, cu toată abundența de cifre, sînt „neclare", că „din cauza copacilor nu vede pădurea" (pag. XII). Postnikov nu prea este îndreptățit să aducă statisticii zemstvelor o asemenea imputare, deoarece nici el n-a făcut o împărțire sistematică a țăranilor în grupuri „clare", dar este în afară de orice în-

www.dacoromanica.ro

doială că cererea sa este justă. Din moment ce se recunoaște că între diferitele gospodării se observă nu numai deosebiri cantitative, ci și deosebiri calitative *, este absolut necesar ca țăranii să fie împărțiți în grupuri care să se deosebească nu prin „starea materială", ci prin caracterul economic-social al gospodăriei. Vrem să sperăm că statistica zemstvelor nu va întîrzia să facă acest lucru.

V

Postnikov, care nu se mărginește să constate existența unei diferențieri pe plan economic în rîndurile țărănimii, arată că fenomenul acesta se accentuează :

„Diversitatea în ceea ce privește starea materială a țăranilor considerați pe grupuri există la noi pretutindeni – spune el – și a existat din timpuri străvechi, dar în ultimele decenii această diferențiere în rîndurile populației țărănești a început să se manifeste într-un chip foarte pronunțat și, după cît se pare, crește progresiv" (pag. 130). Grelele condiții economice din anul 1891 [16] trebuiau, după părerea autorului, să dea un nou impuls acestui proces.

Se pune întrebarea : care sînt deci cauzele acestui fenomen care exercită o influență atît de mare asupra întregii populații țărănești ?

„Gubernia Taurida – spune Postnikov – este una dintre guberniile cele mai bogate în pămînt din Rusia europeană, o gubernie în care țăranii au cele mai mari loturi de pămînt, unde există pretutindeni posesiunea în obște a pămîntului, unde pămîntul este împărțit mai mult sau mai puțin egal după numărul de suflete și unde cultivarea pămîntului este îndeletnicirea aproape exclusivă a populației rurale, și totuși recensămîntul pe gospodării arată că aici 15% din populația rurală nu are nici un fel de vite de muncă, iar aproape 1/3 din populație nu are suficient inventar pentru a-și putea lucra lotul de pămînt" (pag. 106). „Care este – întreabă autorul – cauza acestei largi diversități în cadrul grupurilor

* Caracterul gospodăriei — pentru consumul propriu, comercial ; caracterul exploatării muncii — vînzarea forței de muncă proprii, ca principala sursă de obținere a mijloacelor de trai, și cumpărarea forței de muncă ca o consecință necesară a extinderii suprafeței cultivate peste limitele capacității de muncă a familiei.

www.dacoromanica.ro

şi, în special, prin ce este determinat, în condiţiile unei economii exclusiv agricole, acest procent atît de mare de ţărani care nu cultivă pămîntul şi n-au vite de muncă care există acum în regiunea pe care o descriu ?" (pag. 130).

Pornind în căutarea cauzelor acestui fenomen, Postnikov se abate (din fericire nu pentru mult timp) cu totul din drum şi începe să vorbească despre „trîndăvie", despre „beţie" şi chiar despre incendii şi despre furtul de cai. Concluzia este totuşi aceea că nu în cauze ca acestea „constă latura esenţială a chestiunii". Prin existenţa unor familii orfane, adică a unor familii care nu au lucrători adulţi, de asemenea nu se explică nimic : din numărul total al familiilor din judeţele Tauridei care nu duc gospodărie, familiile fără lucrători adulţi nu reprezintă decît 18%.

„Principalele cauze ale existenţei unor ţărani care nu duc gospodărie – conchide autorul – trebuie căutate în alţi factori ai vieţii economice a ţărănimii" (pag. 134), şi anume Postnikov socoate că „Printre cauzele arătate care determină decăderea gospodăriei agricole a unor ţărani, aceea care poate fi socotită drept cea mai esenţială şi care, din păcate, a fost puţin lămurită pînă în prezent de statisticile zemstvelor noastre constă în *fărîmiţarea loturilor* şi în insuficienţa întinderii pămîntului aflat în folosinţa ţăranului, în reducerea dimensiunilor medii ale gospodăriei ţărăneşti" (pag. 141). „Cauza fundamentală a sărăciei economice a Rusiei – spune autorul – este faptul că gospodăria ţărănească şi întinderea pămîntului aflat în posesiunea ţăranilor sînt mici, ceea ce nu permite utilizarea întregii capacităţi de lucru a familiei ţărăneşti" (pag. 341).

Pentru a lămuri această teză a lui Postnikov – exprimată cît se poate de neprecis, deoarece autorul însuşi a stabilit că dimensiunile medii ale gospodăriei ţărăneşti (17–18 deseatine de suprafaţă cultivată) sînt suficiente pentru a asigura unei familii o existenţă fără lipsuri şi că este cu neputinţă să se caracterizeze în mod general, global, întreaga ţărănime din punctul de vedere al mărimii gospodăriei – trebuie să amintim că în cele de mai sus el a stabilit legea generală a creşterii productivităţii muncii ţărăneşti pe măsura creşterii dimensiunilor gospodăriei. Utilizarea totală a forţei de muncă a familiei (şi a vitelor de muncă) este obţinută, după calculele

www.dacoromanica.ro

lui, numai în grupurile superioare : de pildă, în județele din gubernia Taurida numai în grupul țăranilor înstăriți ; imensa majoritate a populației „scormonește pămîntul în mod neproductiv" (pag. 340), risipind în zadar o mulțime de forțe.

Deși autorul a dovedit pe deplin că productivitatea muncii este în funcție de mărimea gospodăriei și că în grupurile inferioare ale țărănimii productivitatea muncii este extrem de scăzută, nu este cazul să considerăm această lege (Postnikov o numește legea suprapopulației în agricultura din Rusia, a suprasaturării cu muncă a agriculturii) cauza diferențierii țărănimii : întrebarea este tocmai de ce s-a diferențiat țărănimea în grupuri atît de deosebite, or, vorbind despre suprapopulația în agricultură, diferențierea în grupuri este presupusă ca existentă ; chiar ideea despre suprapopulație autorul și-a format-o comparînd gospodăriile mici cu cele mari, precum și rentabilitatea lor. De aceea, la întrebarea : „care este cauza acestei mari diversități de grupuri ?" nu se poate răspunde invocînd drept cauză suprapopulația în agricultură. De acest lucru își dă seama, pe cît se pare, și Postnikov, numai că el nu și-a pus ca o sarcină precisă să cerceteze cauzele acestui fenomen, așa că observațiile lui păcătuiesc printr-o oarecare lipsă de continuitate : alături de teze incomplet formulate și lipsite de precizie sînt și idei juste. Astfel, de pildă, el spune :

„Nu ne putem aștepta ca lupta înverșunată care se desfășoară în prezent în viața satului în legătură cu posesiunea pămîntului să contribuie în viitor la dezvoltarea principiilor comunitare și a bunei înțelegeri în sînul populației. Și lupta aceasta nu este o luptă vremelnică, provocată de condiții întîmplătoare... Ea apare în fața noastră nu ca o luptă între tradițiile obștii și individualismul care se dezvoltă în viața satului, ci ca o simplă luptă de interese economice, care trebuie să se termine printr-un deznodămînt fatal pentru o parte a populației, în virtutea existenței gospodăriilor cu puțin pămînt" (pag. XXXII).

„Este un adevăr destul de limpede – spune Postnikov într-un alt loc – că în condițiile unor gospodării mici și cu puțin pămînt, în condițiile în care nu sînt destule îndeletniciri, țărănimea nu poate avea o situație materială satisfăcătoare, și că tot ce este slab sub raport economic, într-un fel sau altul, mai

www.dacoromanica.ro

devreme sau mai tîrziu, va trebui să fie aruncat afară din agricultura țărănească" (pag. 368).

Aceste observații conțin un răspuns mult mai just la întrebarea pusă, un răspuns care este în deplină armonie cu fenomenul diferențierii populației stabilit mai sus. Răspunsul este următorul : faptul că în prezent o sumedenie de țărani nu duc gospodărie și că numărul lor sporește este determinat de lupta de interese economice din cadrul țărănimii. Pe ce teren se duce această luptă și prin ce mijloace ? Cît privește mijloacele, ele constau nu numai și nu atît în acapararea pămîntului (cum s-ar putea deduce din observațiile lui Postnikov citate aici), cît în reducerea cheltuielilor de producție, care însoțește creșterea dimensiunilor gospodăriei, – lucru despre care s-a vorbit îndeajuns mai sus. În ce privește însă terenul pe care ia naștere lupta, observațiile de mai jos ale lui Postnikov ni-l arată destul de clar :

„Există un anumit minimum de întindere a gospodăriei sub care gospodăria țărănească nu poate coborî, pentru că atunci ea devine nerentabilă sau chiar imposibilă. Pentru a putea asigura hrana familiei și a vitelor (?) este nevoie ca în gospodărie să fie o anumită suprafață alimentară ; în gospodăria în care membrii ei nu au cîștiguri în afară, sau acestea sînt foarte mici, mai este nevoie și de o oarecare suprafață comercială ale cărei produse să fie desfăcute în scopul de a da familiei țărănești mijloacele bănești pentru plata dărilor, pentru cumpărarea de îmbrăcăminte și de încălțăminte, pentru cheltuielile pe care trebuie să le facă gospodăria pentru unelte, construcții etc. Dacă dimensiunile gospodăriei țărănești coboară sub acest minimum, ea nu mai poate să existe. În acest caz țăranul va găsi că este mai avantajos să renunțe la gospodărie și să devină muncitor agricol, căci are cheltuieli restrînse, iar necesitățile și le poate satisface mai pe deplin, chiar avînd un venit global mai mic" (pag. 141).

Dacă, pe de o parte, țăranul găsește avantajos să-și sporească suprafața cultivată mult peste limitele nevoilor sale de grîne, aceasta se întîmplă pentru că el poate să-și vîndă produsul. Dacă, pe de altă parte, țăranul găsește că este avantajos să renunțe la gospodărie și să devină muncitor agricol, lucrul acesta se întîmplă pentru că satisfacerea celor

www.dacoromanica.ro

mai multe dintre nevoile sale necesită cheltuieli bănești, adică vînzări * ; și deoarece la vînzarea produselor gospodăriei sale el întîlnește pe piață un rival cu care îi este peste puteri să lupte, nu-i mai rămîne decît să-și vîndă forța de muncă. Într-un cuvînt, baza pe care apar fenomenele descrise mai sus este producerea de bunuri pentru vînzare. Cauza principală a apariției unei lupte de interese economice în cadrul țărănimii este existența unor rînduieli în condițiile cărora regulatorul producției sociale este piața.

Terminînd cu descrierea „noilor schimbări economice în viața țărănească" și cu încercarea de a le explica, Postnikov trece la expunerea măsurilor de ordin practic, care trebuie să ducă la soluționarea „problemei agrare". Nu-l vom urma pe autor în acest domeniu, în primul rînd pentru că aceasta nu intră în planul articolului de față, și, în al doilea rînd, pentru că această parte a lucrării lui Postnikov este cea mai slabă. Această afirmație se va înțelege pe deplin dacă ne vom aminti că cele mai multe contraziceri și reticențe le-am întîlnit la autor tocmai acolo unde încerca să explice procesele economice ; or, fără explicarea completă și precisă a acestor procese, nici vorbă nu poate fi de indicarea unor măsuri de ordin practic.

---

* Compară datele citate mai sus cu privire la suprafața alimentară și la cea comercială din suprafața cultivată a unei gospodării (numai venitul realizat de pe aceste suprafețe merge pentru acoperirea nevoilor agricultorului, și nu ale agriculturii, adică reprezintă un venit în sensul propriu al cuvîntului, iar nu cheltuieli de producție), precum și datele cu privire la cheltuielile bănești medii ale țăranului din gubernia Taurida, în legătură cu cantitatea de grîne întrebuințată pentru hrană (2 cetverti de persoană, indiferent de sex).

www.dacoromanica.ro

CU PRIVIRE LA AŞA-ZISA PROBLEMĂ A PIEŢELOR [17]

Scris în toamna anului 1893

Publicat pentru prima oară la 7 noiembrie 1937 în revista „Bolşevik" nr. 21

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

По поводу так-называемого вопроса о рынках.

I.

Может-ли у нас в России развиваться и вновь развиваться капитализм, когда наша эпоха отдана „Предъявят ли спрос"? Вновь развивающееся капиталистическое производство нуждается в постоянно внутреннем рынке, а разорение крестьянства подрывает внутренний рынок, уничтожает совершенно и окончательно и новообразующийся одновременно капиталистический порядок. Говорят: нужно, чтобы превращение натурального хозяйства между непосредственными производителями, характерное в товарном капиталистическом обществе всей Европы, не исключало возможности, чтобы на счет крестьянских остатков натурального хозяйства у нас [illegible]

Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Cu privire la așa-zisa problemă a pieților". — 1893

Micșorat

www.dacoromanica.ro

I

Poate oare capitalismul să se dezvolte pe deplin şi, în general, poate el să se dezvolte la noi, în Rusia, cînd masa poporului este săracă şi sărăceşte tot mai mult ? Este ştiut că pentru dezvoltarea capitalismului este nevoie de o largă piaţă internă ; or ruinarea ţărănimii subminează această piaţă, ameninţă s-o desfiinţeze cu totul şi să facă cu neputinţă organizarea rînduielilor capitaliste. Se spune, ce-i drept, că, transformînd economia naturală a producătorilor noştri direcţi într-o economie bazată pe producţia de mărfuri, capitalismul îşi creează implicit o piaţă ; dar este oare de conceput ca, pe seama rămăşiţelor jalnice ale economiei naturale a unor ţărani semipauperi, să se poată dezvolta la noi acea puternică producţie capitalistă pe care o vedem în Apus ? Nu este limpede oare că, chiar numai din cauza sărăcirii maselor, capitalismul nostru reprezintă ceva neputincios şi lipsit de bază, incapabil să cuprindă întreaga producţie a ţării şi să devină *temelia* economiei noastre sociale ?

Acestea sînt problemele pe care publicistica noastră le ridică de obicei împotriva marxiştilor ruşi ; argumentul că nu există piaţă este unul dintre principalele argumente menite să dovedească că teoria lui Marx nu este valabilă pentru Rusia. Combaterii acestui argument îi este consacrat, printre altele, referatul *„Problema pieţelor"*, a cărui analiză o vom face acum.

www.dacoromanica.ro

II

Ipoteza „dominației generale și exclusive a producției capitaliste", referentul o folosește ca premisă de bază. Pornind de la această premisă, referentul expune conținutul cap. XXI din volumul al II-lea al „Capitalului" (Secțiunea a 3-a : „Reproducția și circulația capitalului social total").

Marx își propune aici să cerceteze în ce mod producția socială înlocuiește partea din produs care servește pentru satisfacerea nevoilor individuale ale muncitorilor și capitaliștilor și partea care servește pentru formarea elementelor capitalului productiv. De aceea, dacă în primul volum, cu prilejul cercetării producției și reproducției capitalului *individual*, el s-a putut mărgini la analiza părților componente ale capitalului și ale produsului sub raportul valorii lor [valoarea produsului, cum se arată în volumul I din „Capitalul", se compune din c (capital constant) + v (capital variabil) + p (plusvaloare)], apoi aici trebuie să se ia în considerație împărțirea produsului sub raportul compoziției sale materiale, pentru că partea din produs care se compune din elementele capitalului nu poate servi pentru consum individual, și invers. Din această cauză Marx împarte întreaga producție socială, deci și întregul produs social, în două sectoare : I) producția mijloacelor de producție, adică a elementelor capitalului productiv, mărfuri care pot fi folosite numai pentru consumul productiv, și II) producția mijloacelor de consum, adică mărfuri care sînt folosite pentru consumul individual al clasei muncitorilor și al clasei capitaliștilor.

Ca bază a cercetării se ia următoarea schemă [cifrele arabe înseamnă unități de valoare, de pildă milioane de ruble, iar cele romane – sectoarele arătate mai sus ale producției sociale. Rata plusvalorii este considerată ca fiind de 100%] :

$$\left.\begin{array}{l} \text{I } 4.000\,c + 1.000\,v + 1.000\,p = 6.000 \\ \text{II } 2.000\,c + 500\,v + 500\,p = 3.000 \end{array}\right\} \begin{array}{l} \text{Capitalul} = 7.500 \\ \text{Produsul} = 9.000 \end{array}$$

Să presupunem întîi că avem de-a face cu o reproducție simplă, să admitem deci că producția nu se lărgește, ci își păstrează în mod constant proporțiile ei anterioare ; aceasta înseamnă că întreaga supravaloare [18] se consumă de capitaliști în mod neproductiv, se cheltuiește pentru nevoi personale și

www.dacoromanica.ro

nu pentru acumulare. În aceste condiții este evident, în primul rînd, că II 500 v și II 500 p sînt consumate de către capitaliștii și muncitorii chiar din sectorul II, pentru că acest produs există sub formă de mijloace de consum, destinate satisfacerii nevoilor personale. Mai departe, I 4.000 c sub forma lor naturală sînt consumate de către capitaliștii chiar din sectorul I, deoarece păstrarea aceluiași capital pentru anul următor în vederea producerii mijloacelor de producție este o condiție a menținerii acelorași proporții ale producției ; prin urmare, înlocuirea acestei părți din capital nu prezintă de asemenea nici o dificultate : partea respectivă din produs care există sub forma naturală de cărbune, fier, mașini etc. va fi schimbată între capitaliștii care se ocupă cu producția mijloacelor de producție și le va servi acestora, ca și mai înainte, în calitate de capital constant. Rămîn, așadar, I (v + p) și II c. I 1.000 v + I 1.000 p reprezintă produsul care există sub formă de mijloace de producție, iar II 2.000 c produsul care există sub formă de mijloace de consum. Muncitorii și capitaliștii din sectorul I (în ipoteza că avem de-a face cu reproducția simplă, cu alte cuvinte că se consumă întreaga supravaloare) consumă mijloace de consum în valoare de 2.000 [1.000 (v) + + 1.000 (p)]. Capitaliștii din sectorul II, pentru a avea posibilitatea să continue producția în proporțiile anterioare, trebuie să-și procure mijloace de producție în valoare de 2.000, pentru a înlocui capitalul lor constant (2.000 II c). Rezultă limpede de aici că I v + I p trebuie să fie schimbate pe II c, căci fără aceasta ar fi cu neputință producția în proporțiile anterioare. O condiție a reproducției simple este ca suma capitalului variabil și a supravalorii din sectorul I și capitalul constant din sectorul II să fie egale : I (v + p) = II c. Cu alte cuvinte, legea aceasta poate fi formulată astfel : suma *întregii* valori *nou* produse într-un an (în ambele sectoare) trebuie să fie egală cu valoarea globală a produsului care există sub formă de mijloace de consum : I (v + p) + + II (v + p) = II (c + v + p).

Se înțelege că, în realitate, reproducție simplă nu poate să existe, atît din cauză că producția întregii societăți nu poate

www.dacoromanica.ro

să-şi păstreze în fiecare an proporţiile anterioare cît şi din cauză că acumularea este o lege a rînduielilor capitaliste. Să examinăm de aceea în ce mod are loc producţia socială în proporţii lărgite sau acumularea. În condiţiile acumulării, numai o parte din supravaloare este consumată de capitalişti pentru nevoile lor personale, iar cealaltă parte este consumată în mod productiv, adică este transformată în elemente de capital productiv în vederea lărgirii producţiei. De aceea, în condiţiile acumulării, nu este cu putinţă ca I (v + p) şi II c să fie egale : este necesar ca I (v+p) să fie mai mare decît II c, pentru ca o parte din supravaloarea din sectorul I (I p) să nu fie schimbată pe mijloace de consum, ci să servească pentru lărgirea producţiei. Aşadar, obţinem

A. *Schema reproducţiei simple :*

I. 4.000 c + 1.000 v + 1.000 p = 6.000.
II. 2.000 c + 500 v + 500 p = 3.000.
I (v + p) = II c.

B. *Schema iniţială pentru acumulare :*

I. 4.000 c + 1.000 v + 1.000 p = 6.000.
II. 1.500 c + 750 v + 750 p = 3.000.
I (v + p) > II c.

Să vedem acum în ce mod trebuie să se desfăşoare producţia socială în condiţiile acumulării.

Primul an.

I. 4.000 c+1.000 v+1.000 p=6.000. } Capitalul = 7.250
II. 1.500 c+ 750 v+ 750 p=3.000. } Produsul = 9.000

I (1.000 v + 500 p) se schimbă pe II 1.500 c (ca şi în cazul reproducţiei simple).

I 500 p sînt acumulate, adică sînt destinate lărgirii producţiei, se transformă în *capital.* Dacă admitem proporţia de

www.dacoromanica.ro

mai sus a capitalului constant și a capitalului variabil, obținem

$$\text{I } 500\ p = 400\ c + 100\ v.$$

Capitalul constant suplimentar (400 c) există chiar în produsul I (forma sa naturală o constituie mijloacele de producție), iar capitalul variabil suplimentar (100 v) urmează să fie obținut de la capitaliștii din sectorul II, care, prin urmare, trebuie să acumuleze și ei : ei vor schimba o parte din supravaloarea lor (II 100 p) pe mijloace de producție (I 100 v) și vor transforma aceste mijloace de producție în capital constant suplimentar. Prin urmare, capitalul lor constant va crește de la 1.500 c la 1.600 c ; pentru prelucrarea lui este nevoie de forță de muncă suplimentară – ***50 v.*** –, care se ia tot din supravaloarea capitaliștilor din sectorul II.

Adăugînd capitalul suplimentar la capitalul inițial din sectoarele I și II, obținem următoarea repartizare a produsului :

$$\begin{aligned} \text{I } &4.400\ c + 1.100\ v + (500\ p) = 6.000. \\ \text{II } &1.600\ c + 800\ v + (600\ p) = 3.000 \end{aligned}$$

Supravaloarea pusă în paranteze constituie fondul de consum al capitaliștilor, adică acea parte din supravaloare care nu este destinată acumulării, ci satisfacerii nevoilor personale ale capitaliștilor.

Dacă producția va continua să se desfășoare la fel ca înainte, vom obține la sfîrșitul anului :

$$\begin{aligned} \text{I } &4.400\ c + 1.100\ v + 1.100\ p = 6.600 \\ \text{II } &1.600\ c + 800\ v + 800\ p = 3.200 \end{aligned} \quad \left\{ \begin{array}{l} \text{Capitalul} = 7.900 \\ \text{Produsul} = 9.800 \end{array} \right.$$

I (1.100 v + 550 p) sînt schimbate pe II 1.650 c, 50 c suplimentare luîndu-se din 800 II p [sporirea lui *c* cu 50 determină sporirea lui *v* cu 25].

www.dacoromanica.ro

Mai departe, 550 I p sînt acumulate ca şi mai înainte :

550 I p = 440 c + 110 v.

165 II p = 110 c + 55 v.

Adăugînd acum capitalul suplimentar la cel iniţial [la I 4.400 c – 440 c ; la I 1.100 v – 110 v. La II 1.600 c – 50 c şi 110 c ; iar la II 800 v – 25 v – şi – 55 v], obţinem :

I 4.840 c + 1.210 v + (550 p) = 6.600.
II 1.760 c + 880 v + (560 p) = 3.200.

Dezvoltarea producţiei continuînd, vom obţine

I 4.840 c+1.210 v+1.210 p=7.260 } Capitalul = 8.690
II 1.760 c+ 880 v+ 880 p=3.520 } Produsul = 10.780

şi aşa mai departe.

Iată, în linii esenţiale, rezultatele cercetărilor lui Marx în problema reproducţiei capitalului social total. Aceste cercetări (trebuie să facem această rezervă) sînt redate aici în forma cea mai sumară ; sînt omise foarte multe lucruri pe care Marx le analizează în mod amănunţit – ca, de pildă, circulaţia banilor, înlocuirea capitalului fix care se uzează treptat etc. –, pentru că toate acestea nu au o legătură directă cu problema pe care o examinăm.

III

Ce concluzii trage referentul din aceste cercetări ale lui Marx ? Din păcate, el nu-şi formulează cu totul precis şi închegat concluziile, aşa încît ne vedem nevoiţi să le deducem noi înşine din unele observaţii care nu concordă pe deplin între ele. Astfel, de pildă, citim :

www.dacoromanica.ro

„Am văzut aici – spune referentul – în ce mod are loc acumularea în sectorul I, în producția mijloacelor de producție pentru producerea mijloacelor de producție : ...această acumulare are loc independent atît de mișcarea producției mijloacelor de consum cît și de însuși consumul individual, indiferent al cui ar fi el" (fila 15/3).

Desigur, despre „independența" acumulării față de producția mijloacelor de consum nu se poate vorbi fie și din simplul motiv că pentru lărgirea producției e nevoie de un nou capital variabil, prin urmare și de mijloace de consum ; autorul a vrut, probabil, să sublinieze pur și simplu prin această expresie particularitatea schemei care constă în faptul că reproducția lui I c – capitalul constant din sectorul I – are loc fără schimburi cu sectorul II, adică în fiecare an, în societate, o anumită parte de cărbune, bunăoară, se produce tot pentru extracția cărbunelui. Se înțelege că această producție (de cărbune pentru extracția cărbunelui) se va lega printr-un șir de schimburi ulterioare cu producția mijloacelor de consum : altfel nu ar putea să existe nici proprietarii minelor de cărbune și nici muncitorii lor.

Într-un alt loc referentul se exprimă mai puțin categoric : „*Principala* mișcare a acumulării capitaliste – spune el – avea loc și are loc (cu excepția unor perioade foarte timpurii) independent de orice producători direcți, independent de consumul individual al vreunei pături a populației" (fila 8). Aici este arătată numai precumpănirea producției mijloacelor de producție asupra producției mijloacelor de consum în dezvoltarea istorică a capitalismului. Acest lucru este arătat apoi încă o dată : „Dacă pentru societatea capitalistă este tipică, pe de o parte, acumularea pentru acumulare, consumul productiv și nu cel individual, apoi, pe de altă parte, este *tipică* pentru ea tocmai producția mijloacelor de producție pentru producerea mijloacelor de producție" (fila 21/2). Dacă, arătînd aceste lucruri, autorul a vrut să spună că societatea capitalistă se deosebește de celelalte orînduiri economice care au precedat-o tocmai

www.dacoromanica.ro

prin dezvoltarea mașinilor și a obiectelor care sînt necesare pentru producerea lor (cărbune, fier etc.), aceasta este cu desăvîrșire just. Prin nivelul înalt al tehnicii sale, societatea capitalistă este superioară tuturor celorlalte orînduiri, iar progresul tehnicii își găsește expresia tocmai în faptul că munca omului trece din ce în ce mai mult pe planul al doilea față de munca mașinilor.

De aceea, în loc de a ne îndeletnici cu criticarea declarațiilor insuficient de limpezi ale referentului, va fi mai bine să apelăm direct la Marx și să vedem dacă din teoria lui se poate trage o concluzie cu privire la „precumpănirea" sectorului I asupra sectorului II și în ce sens trebuie să fie înțeleasă această precumpănire.

Din schema lui Marx reprodusă mai sus nu se poate trage nici o concluzie cu privire la precumpănirea sectorului I asupra sectorului II : ambele sectoare se dezvoltă acolo paralel. Dar această schemă nu ia în considerație tocmai progresul tehnic. Așa cum a demonstrat Marx în volumul I din „Capitalul", progresul tehnic își găsește expresia în faptul că raportul dintre capitalul variabil și capitalul constant $\left(\frac{v}{c}\right)$ se micșorează treptat, pe cînd în schemă acest raport este luat ca ceva invariabil.

Se înțelege de la sine că, dacă vom introduce această modificare în schemă, va rezulta o mai rapidă creștere a mijloacelor de producție în comparație cu mijloacele de consum. Cu toate acestea, mi se pare că nu va fi de prisos să prezentăm acest calcul, în primul rînd, pentru concretizare și, în al doilea rînd, pentru a preîntîmpina eventuale concluzii greșite ce s-ar putea trage din această premisă.

[În tabelul care urmează, rata acumulării este considerată ca fiind invariabilă : jumătate din supravaloare este acumulată și jumătate este consumată în mod individual].

[Schema care urmează poate fi omisă, trecîndu-se de-a dreptul la concluziile trase din această schemă în pagina următoare. Litera *s* înseamnă capitalul suplimentar destinat lărgirii producției, adică partea supravalorii care se acumulează].

www.dacoromanica.ro

Anul I 4000 c + 1000 v + 1000 p = 6000 ..... v: (c + v) = 20,0%
1) II 1500 c + 750 v + 750 p = 3000 ..... „ „ „ 33,3%

I (1000 v + 500 p) = II 1500 c

s. I 500 p = 450 c + 50 v .... „ „ „ $\frac{1}{10}$

s. II 60 p = 50 c + 10 v .... „ „ „ $\frac{1}{6}$

I 4450 c + 1050 v + (500 p) = 6000
II 1550 c + 760 v + (690 p) = 3000

Anul I 4450 c + 1050 v + 1050 p = 6550 ..... „ „ „ 19,2%
2) II 1550 c + 760 v + 760 p = 3070 ..... „ „ „ 32,9%

I (1050 v + 525 p) = II 1575 c

II (1550 c + 25 p)

s. II 28 p = 25 c + 3 v .... „ „ „ cca $\frac{1}{9}$

s. I 525 p = 500 c + 25 v ..... „ „ „ cca $\frac{1}{21}$

s. II 28 p = 25 c + 3 v ..... „ „ „ cca $\frac{1}{9}$

I 4950 c + 1075 v + (525 p) = 6550
II 1602 c + 766 v + (702 p) = 3070

Anul I 4950 c + 1075 v + 1075 p = 7100 ..... „ „ „ 17,8%
3) II 1602 c + 766 v + 766 p = 3134 ..... „ „ „ 32,3%

I (1075 v + $537\frac{1}{2}$ p) = II $1612\frac{1}{2}$ c

II (1602 c + $10\frac{1}{2}$ p)

s. II $11\frac{1}{2}$ p = $10\frac{1}{2}$ c + 1 v ..... „ „ „ cca $\frac{1}{12}$

s. I $537\frac{1}{2}$ p = $517\frac{1}{2}$ c + 20 v ..... „ „ „ cca $\frac{1}{26}$

s. II 22 p = 20 c + 2 v ..... „ „ „ $\frac{1}{11}$

I $5467\frac{1}{2}$ c + 1095 v + ($537\frac{1}{2}$ p) = 7100

II $1634\frac{1}{2}$ c + 769 v + ($730\frac{1}{2}$ p) = 3134

Anul I $5467\frac{1}{2}$ c + 1095 v + 1095 p = $7657\frac{1}{2}$ ..... „ „ „ 16,7%
4) II $1634\frac{1}{2}$ c + 769 v + 769 p = $3172\frac{1}{2}$ ..... „ „ „ 32,0%

şi aşa mai departe [19].

www.dacoromanica.ro

Să punem acum față în față concluziile din această schemă cu privire la creșterea diferitelor părți ale produsului social [20] :

	Mijloace de producție pentru producerea mijloacelor		Mijloace de producție pentru producerea mijloacelor		Mijloace de consum		Întregul produs social	
	de producție	în %	de consum	în %		în %		în %
Anul 1	4.000	100	2.000	100	3.000	100	9.000	100
Anul 2	4.450	111,25	2.100	105	3.070	102	9.620	107
Anul 3	4.950	123,75	2.150	107,5	3.134	104	10.234	114
Anul 4	5.467½	136,7	2.190	109,5	3.172	106	10.828½	120

Vedem astfel că cel mai rapid crește producția mijloacelor de producție pentru producerea mijloacelor de producție, apoi producția mijloacelor de producție pentru producerea mijloacelor de consum și cel mai încet crește producția mijloacelor de consum. La această concluzie s-ar fi putut ajunge chiar dacă n-ar fi existat cercetările lui Marx din vol. II al „Capitalului", pe baza legii potrivit căreia capitalul constant are tendința să crească mai repede decît capitalul variabil : teza cu privire la creșterea mai rapidă a mijloacelor de producție este o simplă parafrazare a acestei legi, aplicabilă la întreaga producție socială.

Dar poate că trebuie să facem încă un pas mai departe ? Dacă am admis că raportul dintre v și $c + v$ se micșorează mereu, de ce n-am admite că v devine egal cu zero, că același număr de muncitori rămîne suficient pentru o mai mare cantitate de mijloace de producție ? Atunci partea supravalorii care se acumulează se va adăuga de-a dreptul capitalului constant din sectorul I, iar creșterea producției sociale va avea loc exclusiv pe seama mijloacelor de producție pentru producerea mijloacelor de producție, sectorul II stagnînd complet *.

Se înțelege că aceasta ar însemna să abuzezi de scheme, căci o astfel de concluzie s-ar baza pe presupuneri neverosi-

* Nu vreau să spun că un asemenea fenomen ar fi absolut imposibil, ca un caz izolat. Dar aici nu este vorba de cazuri speciale, ci de o lege generală a dezvoltării societății capitaliste. Pentru a lămuri chestiunea, voi arăta cu ajutorul unei scheme despre ce este vorba :

www.dacoromanica.ro

mile şi deci ar fi greşită. S-ar putea admite oare ca progresul tehnicii, care micşorează raportul dintre *v* şi *c*, să-şi găsească expresia numai în sectorul I, lăsînd în completă stagnare sectorul II ? Ar fi oare în concordanţă cu legile societăţii capitaliste, care *cer* fiecărui capitalist – dacă nu vrea să piară – să-şi lărgească întreprinderea, ca în sectorul II să nu aibă loc nici o acumulare ?

Aşadar, singura concluzie justă pe care o putem trage din cercetările lui Marx expuse mai sus este că *în societatea capitalistă producţia mijloacelor de producţie creşte mai rapid decît producţia mijloacelor de consum.* După cum am mai spus, concluzia aceasta este o consecinţă directă a tezei, îndeobşte cunoscute, potrivit căreia producţia capitalistă creează o tehnică cu un nivel de dezvoltare incomparabil mai ridicat decît cel din timpurile trecute *. Numai într-un singur loc Marx vorbeşte în mod special despre această problemă şi se pronunţă asupra ei într-un mod cu totul categoric, şi acest pasaj confirmă în totul justeţea formulei enunţate :

„Ceea ce deosebeşte societatea capitalistă de sălbatici nu este, cum crede Senior, faptul că sălbaticul ar avea privilegiul şi particularitatea de a-şi cheltui munca uneori în aşa fel încît ea să nu-i procure roade care să se transforme în venit, adică în mijloace de consum, ci deosebirea este următoarea :

a) societatea capitalistă foloseşte o parte mai mare din [Nota bene] munca sa anuală disponibilă pentru producţia

I 4.000 c + 1.000 v + 1.000 p = 6.000
II 1.500 c + 750 v + 750 p = 3.000
I (1.000 v + 500 p) = II 1.500 c
I 500 p sînt acumulate, adăugîndu-se la I 4.000 c :
I 4.500 c + 1.000 v + (500 p) = 6.000
II 1.500 c + 750 v + 750 p = 3.000
I 4.500 c + 1.000 v + 1.000 p = 6.500
II 1.500 c + 750 v + 750 p = 3.000
I (1.000 v + 500 p) = II 1.500 c.
I 500 p sînt acumulate ca şi înainte etc.

* De aceea concluzia expusă mai sus poate fi formulată şi întrucîtva altfel : în societatea capitalistă, creşterea producţiei (prin urmare şi a „pieţei") poate avea loc fie pe seama sporirii obiectelor de consum, fie mai ales pe seama progresului tehnicii, adică a înlăturării muncii manuale de către munca maşinilor, întrucît schimbarea raportului dintre *v* şi *c* exprimă tocmai micşorarea rolului muncii manuale.

www.dacoromanica.ro

mijloacelor de producţie (ergo * de capital constant), care nu pot fi descompuse în venit nici sub formă de salariu, nici sub formă de supravaloare, ci pot funcţiona numai în calitate de capital" („Das Kapital", II Bd., Seite 436 **).

IV

Se pune acum întrebarea : ce legătură are teoria expusă cu „faimoasa problemă a pieţelor" ? Această teorie porneşte doar de la ipoteza „dominaţiei generale şi exclusive a modului de producţie capitalist", în timp ce „problema" constă tocmai în a şti „dacă este posibilă" în Rusia dezvoltarea deplină a capitalismului. Este adevărat că această teorie corectează ideea obişnuită despre dezvoltarea capitalismului, dar este evident că lămurirea modului în care se dezvoltă capitalismul *în genere* nu face să înainteze cîtuşi de puţin problema „posibilităţii" (şi necesităţii) dezvoltării capitalismului în Rusia.

Referentul însă nu se mărgineşte să expună teoria lui Marx cu privire la desfăşurarea întregii producţii sociale, organizate în mod capitalist. El arată că trebuie să se deosebească „două momente *esenţialmente diferite* în acumularea capitalului : 1) dezvoltarea producţiei capitaliste în lărgime, cînd ea acaparează sfere de muncă existente, înlăturînd economia naturală, şi se lărgeşte pe seama acesteia din urmă ; şi 2) dezvoltarea producţiei capitaliste în adîncime, dacă ne putem exprima astfel, cînd lărgirea ei are loc independent de economia naturală, adică în condiţiile dominaţiei generale şi exclusive a modului de producţie capitalist". Fără a face deocamdată o critică a acestei împărţiri, să vedem ce înţelege autorul prin dezvoltarea capitalismului în lărgime şi să trecem de-a dreptul la examinarea acestei chestiuni : lămurirea acestui proces, care constă în înlocuirea economiei naturale prin economia capitalistă, trebuie să ne arate în ce mod capitalismul rus „va cuprinde întreaga ţară".

* — prin urmare. — *Nota trad.*
** „Capitalul", vol. II, pag. 436 [21]. — *Nota red.*

www.dacoromanica.ro

Referentul ilustrează dezvoltarea capitalismului în lărgime prin următoarea schemă :

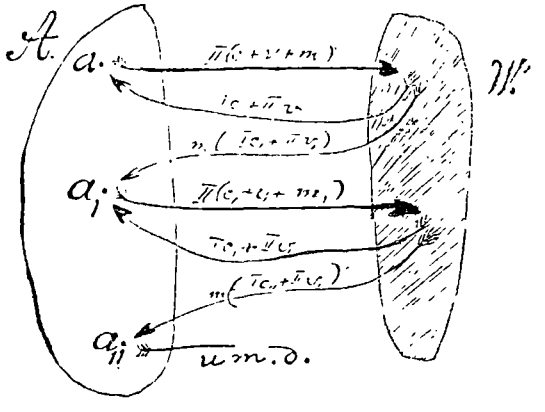

A – capitalişti ; *W* – producători direcţi.
a, a_1, a_{11} – întreprinderi capitaliste.
Săgeţile arată mişcarea mărfurilor care fac obiectul schimbului.
c, v, p * – părţile componente ale valorii mărfurilor.
I, II – forma naturală a mărfurilor : I – mijloace de producţie ; II – mijloace de consum.

„Deosebirea esenţială dintre A şi W – spune referentul – constă în faptul că în A producătorii sînt capitaliştii, care îşi consumă supravaloarea în mod productiv, iar în W producătorii direcţi, care îşi consumă supravaloarea (înţeleg aici surplusul valorii produsului peste valoarea mijloacelor de producţie şi a mijloacelor de trai necesare) în mod neproductiv.

Să urmărim pe schemă direcţia săgeţilor şi ne va fi uşor să vedem cum se dezvoltă producţia capitalistă în A pe seama consumului în W, acaparîndu-l treptat". Produsul întreprinderii capitaliste *a* este trimis spre „producătorii direcţi" sub formă de obiecte de consum ; în schimbul lui, „producătorii direcţi" trimit înapoi capital constant (c) sub formă de mijloace de producţie şi capital variabil (v) sub formă de mijloace de consum, iar supravaloare (p) sub forma elementelor

* p (plusvaloare) corespunde cu m (Mehrwert). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

capitalului productiv suplimentar : $c_1 + v_1$. Acest capital servește la întemeierea unei noi întreprinderi capitaliste a_1, care își trimite tot astfel produsul către „producătorii direcți" sub formă de mijloace de consum, și așa mai departe. „Din schema de mai sus a dezvoltării capitalismului în lărgime rezultă că întreaga producție se află într-o strictă dependență de consumul pe piețele «externe», de consumul maselor (din punct de vedere general fiind absolut indiferent unde se găsesc aceste mase : în imediata apropiere a capitaliștilor sau undeva peste ocean). Este evident că lărgirea producției în *A*, adică dezvoltarea capitalismului în această direcție, va lua sfîrșit în momentul în care toți producătorii direcți din *W* se vor fi transformat în producători de mărfuri, deoarece, după cum am văzut mai sus, fiecare întreprindere nouă (sau lărgirea unei întreprinderi vechi) are în vedere un nou cerc de consumatori din *W*. Ideea curentă – spune în încheiere referentul – despre acumularea capitalistă, adică despre reproducția capitalistă în proporții lărgite, se limitează numai la acest mod de a privi lucrurile, fără a bănui că producția capitalistă se dezvoltă în adîncime, independent de orice țară cu producători direcți, adică independent de așa-zisele piețe externe".

Din toate cele expuse putem fi de acord numai cu faptul că această idee despre dezvoltarea capitalismului în lărgime și schema care o ilustrează sînt în deplină concordanță cu concepțiile curente, narodniciste asupra acestei probleme.

Într-adevăr, ar fi greu de înfățișat în chip mai expresiv și mai viu decît schema reprodusă întreaga absurditate și lipsă de conținut a concepțiilor curente.

„Ideea curentă" a privit întotdeauna capitalismul nostru ca pe ceva rupt de „orînduirea populară", ca pe ceva din afara acesteia, întocmai așa cum este prezentat în schemă : din această schemă nu se vede de loc în ce constă legătura dintre cele două „compartimente", cel capitalist și cel popular. De ce mărfurile trimise din *A* își găsesc desfacere în *W*? Care sînt cauzele care fac ca economia naturală din *W* să se transforme într-o economie bazată pe producția de mărfuri ? Concepția curentă n-a dat niciodată răspuns la aceste întrebări, întrucît ea consideră schimbul ca ceva întîmplător și nu ca un anumit *sistem economic*.

www.dacoromanica.ro

Mai departe, concepţia curentă n-a *explicat* niciodată de unde şi în ce mod a luat naştere capitalismul nostru, tot aşa cum nici schema nu explică acest lucru : lucrurile sînt prezentate în aşa fel ca şi cum capitaliştii ar fi venit de undeva din afară şi nu din mijlocul aceloraşi „producători direcţi". Rămîne de neînţeles de unde îşi procură capitaliştii „muncitorii liberi" necesari pentru întreprinderile a, a_1 etc. Oricine ştie că, în realitate, aceşti muncitori sînt luaţi tocmai dintre „producătorii direcţi", dar din schemă nu se vede cîtuşi de puţin că producţia de mărfuri, cuprinzînd „compartimentul" *W*, ar crea acolo un contingent de muncitori liberi.

Într-un cuvînt, această schemă – întocmai ca şi concepţia curentă – nu explică absolut nimic din fenomenele rînduielilor noastre capitaliste şi de aceea nu e bună de nimic. Scopul pentru care a fost întocmită, şi anume lămurirea felului cum se dezvoltă capitalismul pe seama economiei naturale cuprinzînd întreaga ţară, acest scop ea nu şi-l atinge nicidecum, pentru că, după cum vede chiar şi referentul, „dacă susţinem în mod consecvent concepţia pe care o examinăm trebuie să ajungem la concluzia că în nici un caz lucrurile nu pot ajunge pînă la generalizarea modului de producţie capitalist".

După toate acestea nu putem decît să ne mirăm că autorul aderă şi el, fie şi numai în parte, la această concepţie, spunînd că, „în perioadele copilăriei sale, capitalismul s-a dezvoltat într-adevăr (?) în acest cel mai uşor (sic ! ?) mod (cel mai uşor pentru că aici se acaparează ramuri de muncă existente), şi în parte el se dezvoltă în această direcţie şi acum (? ?), întrucît pe glob mai există rămăşiţe ale economiei naturale şi întrucît populaţia creşte".

În realitate, acesta nu este „cel mai uşor" mod de dezvoltare a capitalismului, ci pur şi simplu „cel mai uşor mod de a înţelege" procesul, în aşa măsură „cel mai uşor" încît va fi mai just să-l numim totală lipsă de înţelegere. Narodnicii de toate nuanţele din Rusia se mulţumesc pînă în ziua de astăzi cu aceste procedee „cele mai uşoare" : fără a se gîndi vreodată *să explice* felul în care a luat naştere capitalismul nostru şi felul în care funcţionează el, ei se mărginesc să opună „compartimentului bolnav" al rînduielilor noastre, capitalismului, pe „cel sănătos", producătorii direcţi, „poporul" ; primul se pune de partea stîngă, al doilea de partea dreaptă,

www.dacoromanica.ro

şi toată această înţelepciune se încheie cu fraze sentimentale despre ce e „dăunător" şi ce e „folositor" pentru „societatea umană".

V

Pentru a corecta schema reprodusă mai sus, trebuie să începem prin a explica conţinutul noţiunilor de care este vorba. Prin producţie de mărfuri se înţelege organizarea economiei sociale în care produsele se produc de către diferiţi producători izolaţi, fiecare dintre ei fiind specializat în confecţionarea unui produs oarecare, astfel încît pentru satisfacerea nevoilor sociale este necesară vînzarea-cumpărarea de produse (care, în virtutea acestui fapt, devin mărfuri) pe piaţă. Prin capitalism se înţelege stadiul dezvoltării producţiei de mărfuri în care nu numai produsele muncii umane, dar chiar şi forţa de muncă a omului devine marfă. Aşadar, în dezvoltarea istorică a capitalismului sînt importante două momente : 1) transformarea economiei naturale a producătorilor direcţi în economia bazată pe producţia de mărfuri şi 2) transformarea economiei bazate pe producţia de mărfuri în economie capitalistă. Prima transformare are loc în virtutea faptului că apare diviziunea socială a muncii, specializarea diferiţilor producători izolaţi [N.B. : aceasta este o condiţie indispensabilă a economiei bazate pe producţia de mărfuri] într-o singură ramură de producţie. A doua transformare are loc în virtutea faptului că producătorii răzleţi, producînd fiecare în mod izolat mărfuri pentru piaţă, intră în relaţii de concurenţă : fiecare caută să vîndă mai scump, să cumpere mai ieftin, iar rezultatul inevitabil este întărirea celui puternic şi căderea celui slab, îmbogăţirea unei minorităţi şi ruinarea masei, ruinare care duce la transformarea producătorilor de sine stătători în muncitori salariaţi şi la transformarea unui număr mare de întreprinderi mici într-un număr mic de întreprinderi mari. Aşadar, schema trebuie să fie întocmită în aşa fel, încît să arate aceste două momente din dezvoltarea capitalismului, precum şi schimbările pe care această dezvoltare le determină în mărimea pieţei, adică în cantitatea de produse care se transformă în mărfuri.

Schema care urmează mai jos este construită tocmai potrivit acestui plan : s-a făcut abstracţie de toate celelalte con-

www.dacoromanica.ro

diții, adică ele au fost admise ca fiind constante (de pildă numărul populației, productivitatea muncii și multe altele), pentru a analiza influența exercitată asupra pieței *numai* de către momentele dezvoltării capitalismului arătate mai sus. (vezi schema de la pag. 90–91. – *Nota trad.)*

Să analizăm acum această schemă, care arată schimbările succesive produse în sistemul economiei unei obști compuse din 6 producători. Schema cuprinde 6 perioade, care reprezintă fazele de transformare a economiei naturale în economie capitalistă.

Perioada 1. Avem 6 producători ; fiecare dintre ei își cheltuiește munca în toate cele trei ramuri de producție (în ***a***, în ***b*** și în ***c)***. Produsul obținut (9 la fiecare producător : a + b + c = 9) îl cheltuiește pentru sine chiar în gospodăria sa. De aceea avem aici un tip pur de economie naturală ; pe piață produsele nu apar de loc.

Perioada a 2-a. Producătorul I schimbă felul muncii : el părăsește ramura de producție ***b,*** și timpul folosit înainte în această ramură de producție îl cheltuiește în ramura de producție ***c***. Din cauza acestei specializări a unuia dintre producători, ceilalți reduc producția ***c,*** dat fiind că producătorul I a produs un surplus față de consumul propriu, și intensifică producția ***b*** ca să producă produse pentru producătorul I. Diviziunea muncii, odată apărută, duce în mod inevitabil la o producție de mărfuri : producătorul I vinde 1 ***c*** și cumpără 1 ***b***, ceilalți producători vînd 1 ***b*** (fiecare din cei 5 cîte $^1/_5$ b) și cumpără 1 ***c*** (fiecare cîte $^1/_5$ c) ; pe piață intră o cantitate de produse în valoare de ***6***. Mărimea pieței corespunde întocmai gradului de specializare a muncii sociale : s-a specializat producția unui ***c*** (1 c = 3) și a unui ***b*** (1 b = 3), adică $^1/_9$ din întreaga producție socială [18 c (= a = b)], și pe piață a intrat $^1/_9$ din întregul produs social.

Perioada a 3-a. Diviziunea muncii se dezvoltă, cuprinzînd în întregime ramurile de producție ***b*** și ***c***: trei producători se ocupă numai cu producția ***b,*** iar alți trei numai cu producția ***c.*** Fiecare vinde 1 c (sau 1 b), adică 3 unități de valoare, și cumpără tot 3–1 ***b*** (sau 1 c). Această intensificare a diviziunii muncii duce la o lărgire a pieței, unde intră acum 18 unități de valoare. Mărimea pieței iarăși corespunde exact gradului de specializare (= de diviziune) a muncii

www.dacoromanica.ro

Explicaţii la schemă:

I — II... — VI producători.

a, b, c — ramuri de producţie (de pildă: agricultura, industria extractivă şi cea prelucrătoare).

$a = b = c = 3$. Mărimea valorii produselor $a = b = c$ este egală cu 3 (3 unităţi de valoare), din care 1 este supravaloare*.

În rubrica „piaţă" este arătată mărimea valorii *produselor* vîndute (şi cumpărate); în paranteză este arătată mărimea valorii forţei de muncă (= f. m.) vîndute (şi cumpărate).

Săgeţile care merg de la un producător la celălalt înseamnă că primul este muncitorul salariat al celui de-al doilea.

Se presupune o *reproducţie simplă*: întreaga supravaloare este consumată de capitalişti în mod neproductiv.

* Partea din valoare care înlocuieşte capitalul constant a fost considerată ca fiind invariabilă şi de aceea nu s-a ţinut seama de ea.

1.

Producători	Producţia: ramuri de producţie a	b	c	Total	Consum în natură
I	a	b	c	9	9
II	a	b	c	9	9
III	a	b	c	9	9
IV	a	b	c	9	9
V	a	b	c	9	9
VI	a	b	c	9	9
Total	6a	6b	6c	54	54

3.

I	a	—	2c	9	6
II	a	2b	—	9	6
III	a	—	2c	9	6
IV	a	2b	—	9	6
V	a	—	2c	9	6
VI	a	2b	—	9	6
Total	6a	6b	6c	54	36

5.

I	2a	—	6c	24	11
II	$^1/_2$a	—	—	$1^1/_2$	$1^1/_2$
III	$^1/_2$a	—	—	$1^1/_2$	$1^1/_2$
IV	2a	6b	—	24	11
V	$^1/_2$a	—	—	$1^1/_2$	$1^1/_2$
VI	$^1/_2$a	—	—	$1^1/_2$	$1^1/_2$
Total	6a	6b	6c	54	28

Piaţa: Vinde	Piaţa: Cumpără	Producători	Producţia: ramuri de producţie a	b	c	Total	Consum în natură	Piaţa: Vinde	Piaţa: Cumpără
—	—	I	a	—	2c	9	6	3	3
—	—	II	a	$^4/_9$b	$^4/_9$c	9	$8^1/_9$	$^1/_9$	$^1/_9$
—	—	III	a	$^4/_9$b	$^4/_9$c	9	$8^1/_9$	$^1/_9$	$^1/_9$
—	—	IV	a	$^4/_9$b	$^4/_9$c	9	$8^1/_9$	$^1/_9$	$^1/_9$
—	—	V	a	$^4/_9$b	$^4/_9$c	9	$8^1/_9$	$^1/_9$	$^1/_9$
—	—	VI	a	$^4/_9$b	$^4/_9$c	9	$8^1/_9$	$^1/_9$	$^1/_9$
—	—	*Total*	6a	6b	6c	54	48	6	6

2.

4.

3	3	I	a		6c	21	10	11	3 (+8 f. m.)
3	3	II	a	—	—	3	3	(4 f. m.)	4
3	3	III	a	—	—	3	3	(4 f. m.)	4
3	3	IV	a	6b	—	21	10	11	3 (+8 f. m.)
3	3	V	a	—	—	3	3	(4 f. m.)	4
3	3	VI	a	—	—	3	3	(4 f. m.)	4
13	18	*Total*	6a	6b	6c	54	32	22 (+16 f. m.)	22 (+16 f. m.)

6.

13	3 (+10 f. m.)	I	6a	—	—	18	6	12	6 (+6 f. m.)
(5 f. m.)	5	II		—	—	—	—	(6 f. m.)	6
(5 f. m.)	5	III	—	6b	—	18	6	12	6 (+6 f. m.)
13	3 (+10 f. m.)	IV	—	—	—	—	—	(6 f. m.)	6
(5 f. m.)	5	V	—	—	6c	18	6	12	6 (+6 f. m.)
(5 f. m.)	5	VI	—	—	—	—	—	(6 f. m.)	6
26 (+20 f. m.)	26 (+20 f. m.)	*Total*	6a	6b	6c	54	18	36 (+18 f. m.)	36 (+18 f. m.)

www.dacoromanica.ro

sociale : s-a specializat producția 3 ***b*** și 3 ***c***, adică $^1/_3$ din producția socială, și pe piață intră $^1/_3$ din produsul social.

Perioada a 4-a reprezintă deja o producție capitalistă : procesul transformării producției de mărfuri în producție capitalistă n-a fost cuprins în schemă și de aceea trebuie să fie descris separat.

În perioada precedentă, fiecare producător era deja un producător de mărfuri (în ramurile de producție ***b*** și ***c***, singurele de care este vorba) : fiecare producea separat, în mod izolat, independent de ceilalți producători, producea pentru piață, a cărei mărime, firește, nici unul dintre ei n-o cunoștea. Această relație dintre producătorii izolați care lucrează pentru aceeași piață se numește concurență. Se înțelege de la sine că echilibrul dintre producție și consum (dintre ofertă și cerere) se obține, în aceste condiții, numai printr-un șir de oscilații. Producătorul mai puternic, mai întreprinzător și mai iscusit se va întări și mai mult ca urmare a acestor oscilații ; cel slab și neiscusit va fi strivit de ele. Îmbogățirea unui număr restrîns de persoane și sărăcirea masei sînt consecințele inevitabile ale legii concurenței. În cele din urmă, producătorii ruinați își pierd independența economică și intră ca muncitori salariați în întreprinderea lărgită a concurentului lor norocos. Tocmai această situație este înfățișată în schemă. Ramurile de producție ***b*** și ***c***, care înainte erau împărțite între toți cei 6 producători, s-au concentrat acum în mîinile a 2 producători (I și IV). Ceilalți producători lucrează la ei ca salariați și acum nu mai primesc în întregime produsul muncii lor, ci fără supravaloare, pe care și-o însușește patronul [amintesc că, potrivit ipotezei noastre, supravaloarea este egală cu $^1/_3$ din produs, așa că cel care produce 2 ***b*** (= 6) va primi de la patron $^2/_3$, adică 4]. Ca rezultat obținem o intensificare a diviziunii muncii și o creștere a pieței, unde de data aceasta intră 22, cu toate că „masa" „a sărăcit" : producătorii, care au devenit (în parte) muncitori salariați, capătă în total produs nu de cîte 9, ci numai de cîte 7 ; 3 obține producătorul din gospodăria sa de sine stătătoare (agricolă – ramura de producție ***a)*** și 4 din muncă salariată (din producerea a 2 ***b*** sau 2 ***c)***. Acești producători, care acum sînt mai mult muncitori salariați decît producători de sine stătători, au pierdut posibilitatea de a aduce

www.dacoromanica.ro

pe piață vreun produs al muncii lor, pentru că, fiind ruinați, sînt privați de mijloacele de producție necesare pentru producerea unui produs. Ei au fost nevoiți să recurgă la „cîștiguri în afară", adică să-și aducă pe piață forța de muncă și cu banii obținuți din vînzarea acestui nou fel de marfă să-și cumpere produsul de care au nevoie.

Din schemă se vede că fiecare dintre producătorii II, III, V și VI vînd forță de muncă în valoare de 4 unități și cumpără pentru aceeași sumă obiecte de consum. Cît privește pe producătorii-capitaliști, I și IV, fiecare dintre ei produce un produs în valoare de 21 ; din acesta consumă el însuși 10 [3 (= a) + 3 (= c sau b) + 4 (supravaloarea de la 2 *c* sau 2 *b*)] și vinde 11 ; de cumpărat el cumpără mărfuri în valoare de 3 (*c* sau *b*) + 8 (forță de muncă).

Trebuie să relevăm că în acest caz nu obținem o concordanță absolută între gradul de specializare a muncii sociale (s-a specializat producția 5 *b* și 5 *c*, adică în valoare de 30) și mărimea pieței (22), dar această lipsă a schemei este în funcție de faptul că am presupus o reproducție simplă *, adică inexistența unei acumulări, din care cauză a rezultat că supravaloarea luată de la muncitori (cîte 4 de fiecare capitalist) se consumă toată *în natură*. Întrucît, în societatea capitalistă, acumularea nu poate lipsi, vom face mai jos rectificarea respectivă.

Perioada a 5-a. Diferențierea producătorilor de mărfuri s-a extins și asupra ramurii agricole de producție (*a*) : lucrînd mai cu seamă în stabilimente industriale străine, muncitorii salariați n-au mai putut să-și ducă gospodăria și s-au ruinat : nu le-au rămas decît niște jalnice rămășițe de gospodărie agricolă, reprezentînd numai $^1/_2$ din mărimea dinainte (care, în ipoteza noastră, era tocmai suficientă pentru acoperirea nevoilor familiei), întocmai cum în prezent suprafețele cultivate ale imensei mase a țăranilor noștri „agricultori" nu reprezintă decît niște jalnice fărîme ale unor gospodării agricole de sine stătătoare. Ramura de producție *a* a început să se concentreze tot astfel într-un număr neînsemnat de mari exploatări agricole. Dat fiind că muncitorilor salariați nu le mai ajung acum cerealele lor proprii pentru a-și acoperi

* Aceasta se referă în egală măsură și la perioadele a 5-a și a 6-a.

www.dacoromanica.ro

nevoile, salariile pe care gospodăria agricolă de sine stătătoare a muncitorilor le menţinea la un nivel coborît cresc, dînd muncitorului mijloace băneşti pentru a cumpăra cereale (deşi în cantitate mai mică decît aceea pe care o consuma cînd era de sine stătător) : acum muncitorul însuşi produce $1\frac{1}{2}$ (= $\frac{1}{2}$ a) şi cumpără 1, obţinînd în total $2\frac{1}{2}$ în loc de 3 (= a) cît avea înainte. Gospodarii-capitalişti, care au adăugat la stabilimentele lor industriale o gospodărie agricolă lărgită, produc acum cîte 2 a (= 6), din care 2 trec în mîinile muncitorilor sub formă de salarii, iar 1 ($\frac{1}{3}$ a) – supravaloarea – le revine lor. Dezvoltarea capitalismului înfăţişată de această schemă este însoţită de „sărăcirea" „poporului" (muncitorii nu mai consumă în total decît cîte $6\frac{1}{2}$, iar nu cîte 7, ca în perioada a 4-a) şi de lărgirea pieţei, în care intră acum 26. „Decăderea gospodăriei agricole" la majoritatea producătorilor n-a provocat o reducere a pieţei produselor agricole, ci o mărire a acesteia.

Perioada a 6-a. Desăvîrşirea procesului de specializare a îndeletnicirilor, adică al diviziunii muncii sociale. Toate ramurile de producţie s-au separat şi au devenit specialitatea diferiţilor producători. Muncitorii salariaţi şi-au pierdut cu desăvîrşire gospodăriile de sine stătătoare şi acum îşi cîştigă existenţa exclusiv prin muncă salariată. Din nou rezultatul este acelaşi : dezvoltarea capitalismului [gospodăria de sine stătătoare, în care producătorul lucrează pentru sine, este definitiv eliminată], „sărăcirea masei" [deşi salariul a crescut, dar consumul a scăzut, în cazul muncitorilor, de la $6\frac{1}{2}$ la 6 : ei produc cîte 9 (3a, 3b, 3c) şi dau $\frac{1}{3}$ patronului sub formă de supravaloare] şi o nouă creştere a pieţei, unde intră deja $\frac{2}{3}$ din produsul social (36).

VI

Să tragem acum concluziile care decurg din schema de mai sus.

Prima concluzie este că noţiunea de „piaţă" nu poate fi nicidecum separată de noţiunea de diviziune socială a muncii, – această, după cum spune Marx, „temelie generală a oricărei producţii de mărfuri" [şi, prin urmare, – vom

www.dacoromanica.ro

adăuga noi – și a oricărei producții capitaliste]. „Piața" apare acolo unde și în măsura în care apare diviziunea socială a muncii și producția de mărfuri. Mărimea pieței este indisolubil legată de gradul de specializare a muncii sociale.

„Numai în bani găsește acest produs o formă de echivalent generală, valabilă din punct de vedere social, iar banii se află în buzunarul altuia. Pentru a-i scoate de acolo, marfa trebuie să fie în primul rînd valoare de întrebuințare pentru posesorul de bani ; munca cheltuită cu producerea ei trebuie deci să fi fost cheltuită în formă utilă din punct de vedere social, adică *trebuie să se verifice ca o ramură a diviziunii sociale a muncii.* Dar diviziunea muncii este un organism de producție spontan, ale cărui fire au fost toarse și se torc fără știrea producătorilor de mărfuri. Poate că marfa este produsul unui nou fel de muncă, ce pretinde a satisface o necesitate nouă sau vrea să provoace ea însăși o asemenea necesitate. *O categorie de muncă specială, care ieri mai era încă o funcție între numeroasele funcții ale aceluiași producător de mărfuri, se rupe poate astăzi din acest ansamblu, devine independentă, și trimite pe piață tocmai din această cauză produsul ei parțial sub formă de marfă independentă*" („Das Kapital", Bd. I, S. 85 *. Subliniat de mine).

Așadar, în condițiile societății capitaliste, limitele dezvoltării pieței sînt puse de limitele specializării muncii sociale. Iar această specializare, prin însăși esența ei, este infinită, la fel ca și dezvoltarea tehnicii. Pentru ca productivitatea muncii omenești, folosită, de pildă, la producerea unei părticele oarecare din întregul produs, să crească, producția acestei părticele trebuie să se specializeze, să devină o producție aparte, care să aibă de-a face cu un produs de masă și care, deci, să permită (și să determine) folosirea mașinilor etc. Aceasta, pe de o parte. Iar pe de altă parte, în societatea capitalistă progresul tehnicii constă în socializarea muncii, iar această socializare impune în mod necesar specializarea diferitelor funcții ale procesului de producție, transformarea lor din funcții fărîmițate, singulare, care se repetă în mod separat în fiecare întreprindere ocupată cu această producție, – în funcții socializate, concentrate într-o singură între-

* „Capitalul", vol. I, pag. 85[2]. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

prindere nouă şi menite să satisfacă nevoile întregii societăţi. Voi da un exemplu :

„În ultimul timp, fabricile de prelucrare a lemnului din Statele nord-americane se specializează tot mai mult, apar fabrici care confecţionează exclusiv, de pildă, cozi de topor sau cozi de mături, sau mese extensibile... Maşinismul progresează necontenit ; mereu se inventează noi maşini care simplifică şi ieftinesc o anumită latură a producţiei... Fiecare ramură a industriei de mobile, de pildă, a devenit o specialitate şi cere maşini speciale şi muncitori speciali. În industria trăsurilor, obezile se fac în fabrici speciale (în Missouri, Arkansas, Tennessee), spiţele roţilor se fac în Indiana şi Ohio, butucii se fac şi ei în fabrici speciale din Kentucky şi Illinois. Toate aceste piese separate sînt cumpărate de fabrici speciale, care s-au specializat în fabricarea roţilor finite. Astfel, la confecţionarea unei trăsuri ieftine participă vreo zece fabrici" (d-l Tverskoi : „Zece ani în America". „Vestnik Evropî", 1893, 1. – Citez după Nik.–on, pag. 91, nota 1).

De aici se poate vedea cît de greşită este afirmaţia că în societatea capitalistă creşterea pieţei, determinată de specializarea muncii sociale, va trebui să înceteze, chipurile, de îndată ce toţi producătorii din cadrul gospodăriei naturale se vor transforma în producători de mărfuri. Producţia de trăsuri din Rusia s-a transformat demult într-o producţie de mărfuri, dar obezi sau alte piese de acestea continuă să se producă separat în fiecare atelier de trăsuri (sau de roţi) ; tehnica este la un nivel scăzut, producţia este fărîmiţată între o mulţime de producători. Progresul tehnicii trebuie să aibă ca urmare specializarea diferitelor părţi ale producţiei, socializarea lor şi, deci, mărirea pieţei.

Aici trebuie să facem o rezervă. Cele arătate mai sus nu duc cîtuşi de puţin la negarea tezei că o naţiune capitalistă nu poate exista fără pieţe externe. În condiţiile producţiei capitaliste echilibrul dintre producţie şi consum se obţine numai printr-un şir de oscilaţii ; cu cît producţia este mai mare, cu cît cercul de consumatori cărora le este destinată este mai larg, cu atît aceste oscilaţii sînt mai puternice. Se înţelege, deci, de ce atunci cînd producţia burgheză a atins un înalt grad de dezvoltare, ea nu mai poate să se limiteze la cadrul statului naţional : concurenţa îi sileşte pe capi-

www.dacoromanica.ro

taliști să tot mărească producția și să-și caute piețe externe pentru desfacerea masivă a produsului. Este evident că necesitatea piețelor externe pentru o națiune capitalistă infirmă tot atît de puțin legea în virtutea căreia piața este o simplă expresie a diviziunii sociale a muncii în condițiile economiei bazate pe producția de mărfuri și, prin urmare, poate să crească tot atît de infinit ca și diviziunea muncii, pe cît de puțin infirmă crizele legea valorii. Tînguirile în legătură cu piețele au apărut în literatura din Rusia numai atunci cînd anumite ramuri (de pildă industria textilă) ale producției noastre capitaliste au ajuns la o deplină dezvoltare, cuprinzînd aproape toată piața internă și concentrîndu-se într-un număr mic de întreprinderi uriașe. Cea mai bună dovadă că baza materială a discuțiilor și „problemelor" în legătură cu piețele o constituie tocmai interesele marii noastre industrii capitaliste este faptul că nimeni încă n-a prorocit în literatura noastră pieirea industriei noastre meșteșugărești ca urmare a dispariției „piețelor", cu toate că industria meșteșugărească produce valori care însumează peste un miliard de ruble și lucrează pentru același „popor" sărăcit. Văicărelile pe tema pieirii industriei noastre din lipsă de piețe nu sînt altceva decît o manevră cusută cu ață albă a capitaliștilor noștri, care exercită în felul acesta o presiune asupra politicii, identifică (avînd conștiința modestă a „neputinței" lor) interesele buzunarului lor cu interesele „țării" și sînt în stare să împingă guvernul pe calea unei politici colonialiste de cuceriri, să-l atragă chiar într-un război pentru ocrotirea acestor interese de „stat". Într-adevăr, numai utopismul și naivitatea fără margini a narodnicilor pot lua văicărelile cu privire la piețe – aceste lacrimi de crocodil ale burgheziei care s-a întărit de-a binelea și a și început să se îngîmfeze – drept o dovadă a „neputinței" capitalismului nostru !

A doua concluzie este că „sărăcirea masei poporului" (care figurează în mod obligatoriu în toate raționamentele narodnicilor despre piață) nu numai că nu împiedică dezvoltarea capitalismului, ci, dimpotrivă, este tocmai expresia dezvoltării lui, este o condiție a capitalismului și-l întărește. Capitalismul are nevoie de „muncitori liberi", iar sărăcirea constă tocmai în aceea că micii producători se transformă în

www.dacoromanica.ro

muncitori salariaţi. Această sărăcire a masei este însoţită de îmbogăţirea unui număr mic de exploatatori, ruinarea şi decăderea micilor întreprinderi este însoţită de întărirea şi dezvoltarea întreprinderilor mai mari ; ambele procese contribuie la creşterea pieţei : ţăranul „sărăcit", care înainte trăia din gospodăria sa, trăieşte acum din „cîştiguri în afară", adică din vînzarea forţei sale de muncă ; el este nevoit acum să-şi cumpere obiectele de consum de care are nevoie (deşi într-o cantitate mai mică şi de o calitate mai proastă) ; pe de altă parte, mijloacele de producţie de care se separă acest ţăran se concentrează în mîinile unei minorităţi, se transformă în *capital*, iar produsul rezultat intră pe piaţă. Numai aşa se şi explică de ce exproprierea în masă a ţărănimii noastre în epoca de după reformă a fost însoţită nu de o restrîngere, ci de o mărire a producţiei globale a ţării * şi de o creştere a pieţei interne : este îndeobşte cunoscut faptul că producţia marilor fabrici şi uzine a crescut enorm, că meşteşugurile au căpătat o largă răspîndire – şi unele şi altele lucrează mai cu seamă pentru piaţa internă –, de asemenea a crescut şi cantitatea de grîne care circulă pe pieţele interne (dezvoltarea comerţului cu grîne în interiorul ţării).

* Lucrul acesta poate să pară discutabil, dar numai în ceea ce priveşte producţia agricolă. „Producţia de cereale se află într-o totală stagnare" — spune, de pildă, d-l N.—on. El ajunge la această concluzie bazîndu-se pe datele referitoare numai la o perioadă de 8 ani (1871—1878). Să vedem datele pentru o perioadă mai îndelungată : 8 ani sînt, bineînţeles, o perioadă prea scurtă. Să comparăm datele pentru anii 1860—1870. [„Culegere de statistică militară", 1871], 1870—1880 [datele lui N.—on] şi 1880—1890. [„Culegere de date cu privire la Rusia", 1890]. Datele privesc 50 de gubernii din Rusia europeană şi cuprind toate felurile de cereale, precum şi cartofii.

Medii anuale / pentru anii	S-a însămînţat (în mii de cetverti)		S-a cules (în mii de cetverti) (fără sămînţă)		Raportul între cantitatea recoltată şi cantitatea însămînţată	Populaţia (în mii)
1864—1866 (3)	71.696	100	151.840	100	3,12	61.421 (1867) 100
1871—1878 (8)	71.378	99,5	195.024	128,4	3,73	76.594 (1876) 124,7
1883—1887 (5)	80.293	111,9	254.914	167,8	4,17	85.395 (1885) 139,0

www.dacoromanica.ro

A treia concluzie – despre însemnătatea producției mijloacelor de producție – necesită o rectificare a schemei. După cum am mai menționat, schema aceasta nu are pretenția de a prezenta întregul proces de dezvoltare a capitalismului, ci de a prezenta doar cum se oglindește pe piață înlocuirea economiei naturale prin economia bazată pe producția de mărfuri și a acesteia din urmă prin economia capitalistă. Tocmai de aceea s-a și făcut în schemă abstracție de acumulare. Or, în realitate, societatea capitalistă nu poate exista fără acumulare, deoarece concurența – sub amenințarea ruinării – silește pe fiecare capitalist să-și lărgească producția. Această lărgire a producției a fost înfățișată și în schemă : I-ul producător, de pildă, în intervalul dintre perioadele 3 și 4 și-a lărgit producția *c*, triplînd-o : de la 2*c* la 6*c* ; înainte el lucra singur în întreprindere, acum lucrează cu 2 muncitori salariați. Este clar că această lărgire a producției nu s-a putut face fără acumulare : a fost nevoie să se construiască un atelier special pentru mai multe persoane, să se achiziționeze mai multe unelte de producție, să se cumpere cantități mai mari de materii prime și multe altele. Același lucru este valabil și pentru producătorul IV, care a lărgit producția *b*. Această lărgire a diferitelor întreprinderi, concentrarea producției, trebuia în mod necesar să dea naștere producției mijloacelor de producție (sau s-o intensifice – este același lucru) pentru capitaliști : mașini, fier, cărbune etc. Concentrarea producției a ridicat productivitatea muncii, a înlocuit munca manuală cu munca mașinilor și a aruncat afară un anumit număr de muncitori. Pe de altă parte, s-a dezvoltat și producția mașinilor, precum și a altor mijloace de producție, transformate de capitaliști în capital constant, care începe acum să crească mai repede decît cel variabil. Dacă am compara, de pildă, perioada a 4-a cu perioada a 6-a, ar rezulta că producția mijloacelor de producție a crescut de $1\frac{1}{2}$ ori (deoarece în primul caz avem 2 întreprinderi capitaliste care au nevoie de mărirea capitalului constant, iar în al doilea caz – 3) ; dacă am compara această creștere cu creșterea producției obiectelor de consum, am vedea tocmai că producția mijloacelor de producție crește mai repede, lucru despre care am vorbit mai sus.

www.dacoromanica.ro

Tot sensul şi toată semnificaţia acestei legi a creşterii mai rapide a mijloacelor de producţie constă tocmai în faptul că înlocuirea muncii manuale prin munca maşinilor, şi în general progresul tehnicii în condiţiile industriei mecanizate, necesită o dezvoltare mai intensă a industriei carbonifere şi a industriei fierului, aceste adevărate „mijloace de producţie în vederea producerii mijloacelor de producţie". Că referentul n-a înţeles sensul acestei legi şi că, absorbit de schemele care înfăţişează procesul, n-a observat conţinutul real al procesului se vede limpede din următoarea sa declaraţie : „Unui om neiniţiat, această producţie a mijloacelor de producţie în vederea producerii mijloacelor de producţie i se pare cu totul absurdă, dar şi [sic !] obiceiul lui Pliuşkin * de a strînge bani pentru bani era de asemenea (? ! !) un proces cu totul absurd. Nici aceia şi nici acesta nu ştiu ce fac". Narodnicii se străduiesc să demonstreze tocmai acest lucru : absurditatea capitalismului rus, care ar ruina poporul, dar nu ar da o organizare superioară a producţiei. Bineînţeles, astea sînt basme. În înlocuirea muncii manuale prin munca maşinilor nu este nimic „absurd" ; dimpotrivă, tocmai în aceasta constă toată acţiunea progresistă a tehnicii create de oameni. Cu cît tehnica se dezvoltă mai mult, cu atît este mai mult eliminată munca manuală a omului, fiind înlocuită printr-o serie de maşini tot mai complexe : în producţia generală a ţării, maşinile şi obiectele necesare pentru fabricarea lor ocupă un loc tot mai important **.

Aceste trei concluzii trebuie completate cu încă două observaţii.

În primul rînd, cele expuse nu infirmă cîtuşi de puţin „contradicţia din modul capitalist de producţie" despre care Marx spune următoarele : „În calitate de cumpărători de marfă, muncitorii prezintă o importanţă pentru piaţă, dar în calita-

* Pliuşkin — personaj din poemul lui Gogol „Suflete moarte". — *Nota trad.*

** De aceea se înţelege că este greşit să se împartă dezvoltarea capitalismului în dezvoltare în lărgime şi dezvoltare în adîncime : întreaga dezvoltare se desfăşoară în mod egal pe seama diviziunii muncii ; o deosebire „esenţială" între aceste momente nu există. Deosebirea care într-adevăr există între ele se reduce la diferitele stadii ale progresului tehnicii. Stadiile inferioare ale dezvoltării tehnicii capitaliste — cooperarea simplă şi manufactura — nu cunosc încă producţia mijloacelor de producţie în vederea producerii mijloacelor de producţie : aceasta apare şi ajunge la o dezvoltare uriaşă numai în faza superioară, aceea a marii industrii mecanizate.

www.dacoromanica.ro

tea de vînzători ai mărfii lor – forța de muncă – societatea capitalistă are tendința de a le impune un preț minim pentru forța de muncă". („Kapital", Bd. II, S. 303, No. 32 *). Am arătat mai sus că în societatea capitalistă nu poate să nu crească și partea producției sociale care produce obiecte de consum. Dezvoltarea producției mijloacelor de producție nu face decît să atenueze contradicția arătată, dar nu o lichidează. Ea poate fi înlăturată numai o dată cu înlăturarea modului de producție capitalist însuși. Dar, se înțelege de la sine că a vedea în această contradicție o piedică pentru dezvoltarea deplină a capitalismului în Rusia (așa cum le place narodnicilor să vadă) este cu totul absurd ; de altfel, lucrul acesta este arătat destul de limpede chiar în schemă.

În al doilea rînd, atunci cînd analizăm raportul dintre creșterea capitalismului și creșterea „pieței", nu putem pierde din vedere adevărul neîndoielnic că dezvoltarea capitalismului aduce cu sine în mod inevitabil o creștere a nivelului trebuințelor întregii populații și a proletariatului muncitoresc. Această creștere se produce în genere prin intensificarea schimburilor de produse, care duce la contacte mai frecvente între locuitorii orașului și locuitorii satului, între locuitorii diferitelor regiuni geografice etc. La aceasta duce și aglomerarea, concentrarea proletariatului muncitoresc, care face să crească gradul lui de conștiință și sentimentul de demnitate umană și-i dă posibilitatea să lupte cu succes împotriva tendințelor de jaf ale rînduielilor capitaliste. Această lege a creșterii trebuințelor s-a manifestat cu toată vigoarea în istoria Europei – să comparăm, de pildă, pe proletarul francez de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cu cel de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, sau pe muncitorul englez din 1840–1850 ** cu cel din zilele noastre. Aceeași lege acționează și în Rusia : dezvoltarea rapidă a economiei bazate pe producția de mărfuri și a capitalismului în epoca de după reformă a determinat și creșterea nivelului trebuințelor „țărănimii" : țăranii au început să trăiască „mai curat" (în ceea ce privește îmbrăcămintea, locuința etc.). Că acest fenomen – in-

* — „Capitalul", vol. II, pag. 303, nota 32 [23]. — *Nota trad.*

** Comp. *F. Engels :* „Situația clasei muncitoare din Anglia în 1844". Este vorba de cea mai îngrozitoare și neagră mizerie (în înțelesul textual al cuvîntului) și de completă decădere a sentimentului de demnitate umană.

www.dacoromanica.ro

contestabil progresist – se datorește tocmai capitalismului din Rusia și nicidecum vreunei alte cauze o dovedește chiar și faptul îndeobște cunoscut (semnalat de toți cercetătorii meșteșugurilor de la noi și gospodăriei noastre țărănești în general) că țăranii din localitățile industriale trăiesc mult „mai curat" decît țăranii care se ocupă numai cu agricultura și care aproape că n-au fost atinși de capitalism. Bineînțeles, fenomenul acesta se manifestă în primul rînd și cel mai lesne în însușirea laturii pur exterioare, de suprafață a „civilizației", dar numai niște reacționari declarați, de teapa d-lui V.V., sînt în stare să deplîngă acest fenomen și să nu vadă în el altceva decît „decădere".

VII

Pentru a înțelege în ce constă de fapt „problema piețelor", cel mai bine va fi să comparăm ideea narodnicistă cu ideea marxistă despre procesul ilustrat în schema *1* (despre schimbul dintre capitaliștii din compartimentul ***A*** și producătorii direcți din compartimentul ***W)*** și în schema a *2-a* (despre transformarea gospodăriei naturale a celor 6 producători în gospodărie capitalistă).

Dacă acceptăm schema 1, nu vom putea să ne explicăm nimic. De ce se dezvoltă capitalismul ? de unde vine el ? El apare ca ceva „întîmplător" ; apariția lui este atribuită fie faptului că *„noi* n-am mers pe calea pe care trebuia să mergem"..., fie faptului că a fost „sădit" de autorități. De ce „sărăcește masa" ? Nici la această întrebare schema nu dă un răspuns, iar narodnicii, în loc să dea un răspuns, caută să se eschiveze prin cîteva fraze sentimentale despre „orînduirea consfințită de veacuri", despre abaterea de la drumul cel drept și alte fleacuri, în care faimoasa „metodă subiectivistă *în sociologie*" este atît de inventivă.

Incapacitatea de a explica capitalismul și faptul că în locul studierii și lămuririi realităților se dă preferință utopiilor, duc la negarea însemnătății și forței capitalismului. Ca și cum el ar fi un bolnav incurabil, care nu are de unde să soarbă puteri pentru a se dezvolta ! Și dacă spunem că el se poate dezvolta pe seama producției „mijloacelor de producție în vederea producerii mijloacelor de producție", vom

www.dacoromanica.ro

aduce o ameliorare cu totul neînsemnată, aproape imperceptibilă, în situaţia acestui bolnav. Căci pentru aceasta este nevoie de dezvoltarea tehnicii capitalismului * ; or, „noi vedem" că tocmai această dezvoltare nu există. Pentru aceasta capitalismul trebuie să cuprindă întreaga ţară ; or, noi vedem că „lucrurile nu pot ajunge cu nici un chip pînă la generalizarea capitalismului".

Dimpotrivă, dacă vom accepta schema a 2-a, atunci nici dezvoltarea capitalismului şi nici sărăcirea poporului nu ne vor mai apare ca ceva întîmplător. Ele însoţesc în mod necesar creşterea economiei producătoare de mărfuri, bazată pe diviziunea muncii sociale. Problema pieţei este eliminată cu desăvîrşire, deoarece piaţa nu este altceva decît expresia acestei diviziuni a muncii şi a producţiei de mărfuri. Dezvoltarea capitalismului ne apare nu numai ca posibilă [ceea ce, în cel mai bun caz **, ar fi putut dovedi referentul], dar şi necesară, pentru că progresul tehnicii, din moment ce economia socială se bazează pe diviziunea muncii şi pe forma marfă a produsului, nu poate să nu ducă la întărirea şi adîncirea capitalismului.

Se pune acum întrebarea : de ce trebuie să acceptăm tocmai cea de-a doua concepţie ? În ce constă criteriul justeţei ei ?

În fapte din realitatea economică a Rusiei de astăzi.

Centrul de greutate al celei de-a 2-a scheme este trecerea de la economia bazată pe producţia de mărfuri la economia capitalistă, diferenţierea producătorilor de mărfuri în capitalişti şi proletariat. Şi dacă cercetăm fenomenele economiei sociale actuale din Rusia, vedem că locul principal îl ocupă tocmai *diferenţierea* micilor noştri producători. Dacă luăm pe ţăranii-agricultori, constatăm că, pe de o parte, ţăranii în masă lasă în părăsire pămînturile, îşi pierd independenţa economică şi se transformă în proletari, iar pe de altă parte ţăranii îşi lărgesc în permanenţă arăturile şi trec la o mai bună cultivare a pămîntului. Pe de o parte, ţăranii îşi pierd inventarul agricol (viu şi mort), iar pe de altă parte ţăranii îşi procură inventar perfecţionat, încep să cumpere maşini etc. [Comp. *V.V.* „Tendinţe progresiste în gospodă-

* Adică înlocuirea unităţilor industriale mici prin unităţi mari, eliminarea muncii manuale de către munca maşinilor.

** Adică în cazul cînd ar fi apreciat şi ar fi înţeles în mod just importanţa producţiei mijloacelor de producţie.

www.dacoromanica.ro

ria țărănească"]. Pe de o parte, țăranii își părăsesc pămîntul, își vînd loturile, le dau în arendă, iar pe de altă parte tot țăranii iau în arendă loturi și cumpără cu nesaț terenurile aflate în proprietate privată. Toate acestea sînt fapte * îndeobște cunoscute și de multă vreme stabilite, fapte a căror singură *explicație* o constituie legile economiei bazate pe producția de mărfuri, care determină diferențierea și a țărănimii noastre „din obște" în burghezie și proletariat. Dacă luăm meșteșugarii, constatăm că în epoca de după reformă nu numai că au apărut noi meșteșuguri și s-au dezvoltat mai rapid cele vechi [fenomenul acesta este rezultatul diferențierii țărănimii, despre care am vorbit cu cîteva rînduri mai sus, rezultatul diviziunii sociale a muncii, care progresează **], dar că, în afară de aceasta, masa meșteșugarilor sărăcea tot mai mult, cădea într-o stare de mizerie și-și pierdea independența economică, în timp ce o minoritate infimă se îmbogățea pe spinarea acestei mase, strîngea capitaluri enorme și se transforma în scupșcici, care acaparau desfacerea și care în marea majoritate a meșteșugurilor de la noi organizau în cele din urmă *un sistem* pur capitalist *de mare producție la domiciliu.*

Existența acestor două curente diametral opuse în rîndurile micilor noștri producători arată în mod concret că capitalismul și sărăcirea masei nu numai că nu se exclud, ci, dimpotrivă, se condiționează reciproc, și dovedește fără putință de tăgadă că, chiar în momentul de față, capitalismul constituie principala temelie a vieții economice a Rusiei.

Iată de ce nu va fi un paradox dacă vom spune că rezolvarea „problemei pieților" rezidă tocmai în faptul diferențierii țărănimii.

Trebuie să observăm de asemenea că însuși modul (curent) de a pune faimoasa „problemă a pieților" ascunde o serie de absurdități. Formularea obișnuită (vezi § I) se bazează pur și simplu pe presupunerile cele mai neverosimile : că rînduielile economice ale societății s-ar putea crea sau desființa prin voința unui grup oarecare de persoane – prin voința

* Țăranii înșiși au dat acestui proces denumirea foarte nimerită de *„deștărănire"*. [Vezi „Analele agricole ale guberniei Nijni-Novgorod pe anul 1892", N.-N., 1893, Partea a III-a, pag. 186—187].

** Ignorarea acestui fenomen constituie una din cele mai mari greșeli teoretice ale d-lui Nikolai—on.

www.dacoromanica.ro

„intelectualității" sau a „guvernului" (pentru că altfel nici nu s-ar putea pune întrebări ca : „poate" oare capitalismul să se dezvolte ? „trebuie" oare Rusia să treacă prin capitalism ? „se cuvine" oare să menținem obștea ? etc.) —, că capitalismul ar exclude sărăcirea poporului, că piața ar fi ceva separat și independent de capitalism, o condiție deosebită a dezvoltării sale.

Fără a corija aceste absurdități, problema nu poate fi rezolvată.

Să ne închipuim, într-adevăr, că la întrebarea : „poate oare capitalismul să se dezvolte în Rusia cînd masa poporului este săracă și sărăcește tot mai mult ?", cineva s-ar gîndi să răspundă astfel : „Da, poate, deoarece capitalismul nu se va dezvolta pe seama obiectelor de consum, ci pe seama mijloacelor de producție". Este evident că la baza acestui răspuns stă ideea absolut justă că creșterea productivității globale a unei națiuni capitaliste are loc mai ales pe seama mijloacelor de producție (adică mai mult pe seama mijloacelor de producție decît a obiectelor de consum), dar este și mai evident că un astfel de răspuns nu ne va apropia nici cu un pas de rezolvarea problemei, tot așa cum nu se poate trage o concluzie justă dintr-un silogism atunci cînd premisa minoră e justă, iar cea majoră e absurdă. Un astfel de răspuns (repet) presupune că capitalismul se dezvoltă, cuprinde întreaga țară, trece la o fază tehnică superioară (marea industrie mecanizată), pe cînd întrebarea este construită tocmai pe negarea posibilității dezvoltării capitalismului și a înlocuirii micii producții prin marea producție.

„Problema pieței" trebuie să fie deplasată din sfera speculațiilor sterile cu privire la „ceea ce este posibil" și „ceea ce trebuie" pe terenul realității, pe terenul studierii și *explicării* modului în care se formează rînduielile economice în Rusia și de ce se formează ele tocmai așa și nu altfel.

Mă voi limita să citez unele exemple din materialul de care dispun, pentru a arăta în mod concret care anume date stau la baza expunerii precedente.

Pentru a arăta diferențierea micilor producători și a dovedi că în rîndurile lor se desfășoară nu numai un proces de sărăcire, ci și un proces de formare a unei gospodării burgheze (relativ) mari, voi cita date privitoare la trei județe prin

www.dacoromanica.ro

excelență agricole din Rusia europeană și care fac parte din gubernii diferite : județul Dneprovsk din gubernia Taurida, județul Novouzensk din gubernia Samara și județul Kamîșin din gubernia Saratov. Datele sînt luate din culegerile de statistică ale zemstvelor. Pentru a preveni eventualele obiecții, în sensul că județele alese nu sînt tipice (în regiunile noastre periferice, care aproape nu au cunoscut iobăgia și care au fost populate în considerabilă măsură în condițiile rînduielilor „libere" de după reformă, procesul diferențierii s-a desfășurat într-adevăr mai rapid decît la centru), voi spune următoarele :

1) Din cele trei județe de pe continent ale guberniei Taurida a fost ales județul Dneprovsk pentru motivul că este un județ pur rusesc [numai 0,6% sînt gospodării ale coloniștilor] și este populat de țărani care stăpînesc pămîntul în obște.

2) Pentru județul Novouzensk au fost luate numai datele privitoare la populația rusă (care stăpînește pămîntul în obște) [vezi „Culegere de date statistice cu privire la județul Novouzensk", pag. 432–439. Rubrica *a*], fără a include pe așa-zișii „hutoreni", adică pe țăranii din obște care au părăsit obștea și s-au stabilit separat pe pămînt cumpărat sau luat în arendă. Dacă am fi adăugat pe acești adevărați reprezentanți ai gospodăriei de tipul fermei *, procesul de diferențiere ar fi fost accentuat în mod considerabil.

3) Pentru județul Kamîșin au fost luate numai datele privitoare la populația velicorusă (care stăpînește pămîntul în obște), [vezi schema de la pag. 107. – *Nota trad.*].

În culegeri împărțirea în grupuri s-a făcut în felul următor : în județul Dneprovsk după numărul desetinelor de suprafață cultivată care revin de gospodărie, iar în celelalte după numărul vitelor de muncă.

Grupul *sărac* cuprinde – în județul Dneprovsk – gospodăriile care nu cultivă nimic și cele care cultivă pînă la 10 deseatine de gospodărie ; în județele Novouzensk și Kamîșin – gospodăriile fără vite de muncă și cele cu 1 vită de muncă. Grupul *mijlociu* cuprinde gospodăriile cu o suprafață

* Într-adevăr, 2.294 de *hutoreni* au 123.252 de deseatine de suprafață cultivată (adică cîte 53 de deseatine în medie de gospodar). Ei au 2.662 de *muncitori salariați* (și 234 de *muncitoare*) și mai mult de 40.000 de cai și boi. Au foarte multe unelte perfecționate : vezi pag. 453 din „Culegerea de date statistice cu privire la județul Novouzensk".

www.dacoromanica.ro

Grupuri de ţărani după starea materială	Jud. Dneprovsk					Jud. Novouzensk					Jud. Kamîşin				
	Numărul gospodăriilor	în %	Numărul desetinelor de suprafaţă cultivată	în %	Revin la 1 gospodărie desetine de suprafaţă cultivată	Numărul gospodăriilor	în %	Numărul desetinelor de suprafaţă cultivată	în %	Revin la 1 gospodărie desetine de suprafaţă cultivată	Numărul gospodăriilor	în %	Numărul desetinelor de suprafaţă cultivată	în %	Revin la 1 gospodărie desetine de suprafaţă cultivată
Grupul sărac	7.810	40	38.439	11	4,8 } 10,9	10.504	37	36.007	8	3,4 } 7,75	9.313	54	29.194	20	3,1 } 5,7
Grupul mijlociu	8.234	42	137.344	43	16,6	10.757	38	128.986	29	12	4.980	29	52.735	35	10,6
Grupul înstărit	3.643	18	150.614	46	41,3	7.015[24]	25	284.069	63	40,5	2.881	17	67.844	45	23,5
Total	19.757	100	326.397	100	17,8	28.276	100	449.062	100	15,9	17.174	100	149.773[25]	100	8,7

www.dacoromanica.ro

cultivată de 10–25 de deseatine de gospodărie în județul Dneprovsk ; în județul Novouzensk – gospodăriile cu 2-4 vite de muncă ; în județul Kamîșin – gospodăriile cu 2-3 vite de muncă. Grupul *înstărit* cuprinde gospodăriile cu o suprafață cultivată de peste 25 de deseatine (județul Dneprovsk) sau care au mai mult de 4 vite de muncă de gospodărie (județul Novouzensk) și mai mult de 3 vite (județul Kamîșin).

Din aceste date se vede clar că în rîndurile țărănimii noastre agricole și ale celei care posedă pămîntul în obște nu are loc un proces de sărăcire și de ruinare în general, ci un proces de diferențiere în burghezie și proletariat. O imensă masă de țărani (grupul sărac) – în medie circa $^1/_2$ – își pierd independența economică. În mîinile ei nu se mai află decît o părticică infimă din întreaga economie agricolă a țăranilor localnici – vreo $13^0/_0$ (în medie) din suprafața cultivată ; de gospodărie revin 3-4 deseatine de suprafață cultivată. Pentru a ne putea da seama ce înseamnă o asemenea suprafață cultivată, vom arăta că în gubernia Taurida, de pildă, o gospodărie țărănească are nevoie de o suprafață cultivată de 17-18 deseatine * ca să se poată întreține exclusiv din gospodăria sa agricolă de sine stătătoare, fără a recurge la așa-zisele „cîștiguri în afară". Este limpede că țăranii din grupul inferior în cea mai mare măsură își cîștigă existența nu din gospodăria lor, ci din cîștiguri în afară, adică din vînzarea forței lor de muncă. Și dacă vom cerceta date mai amănunțite care caracterizează situația țăranilor din acest grup, vom vedea că tocmai el este acela care furnizează cel mai mare contingent de țărani care și-au lăsat în părăsire gospodăria, care dau în arendă loturile, care n-au inventar agricol și care pleacă să-și cîștige existența în afară. Țăranii din acest grup sînt reprezentanții proletariatului nostru de la sate.

Dar, pe de altă parte, din rîndurile acelorași țărani care posedă pămîntul în obște se desprinde un grup cu totul diferit, avînd un caracter diametral opus. Țăranii din grupul superior au o suprafață cultivată de 7-10 ori mai mare decît aceea a țăranilor din grupul inferior. Dacă comparăm aceste

* În guberniile Samara și Saratov această normă va fi o dată și jumătate mai mică, dat fiind că nivelul stării materiale al populației de aici este mai scăzut.

www.dacoromanica.ro

suprafeţe cultivate (23-40 de deseatine de gospodărie) cu numărul „normal" de deseatine cultivate care permit unei familii să trăiască fără lipsuri numai din gospodăria ei agricolă, vom vedea că ele întrec de 2-3 ori pe acestea din urmă. Este limpede că această ţărănime se ocupă cu agricultura pentru a realiza venituri, pentru a face comerţ cu cereale. Ea adună economii serioase şi le foloseşte pentru îmbunătăţirea gospodăriei şi a metodelor de cultură, introduce, de pildă, maşini agricole şi unelte perfecţionate : de pildă, în judeţul Novouzensk, în general, 14% din numărul ţăranilor au unelte agricole perfecţionate ; printre ţăranii din grupul superior însă, procentul celor care au unelte perfecţionate este de 42% (astfel încît ţăranilor din grupul superior le revine 75% din numărul total al gospodăriilor din judeţ care au unelte agricole perfecţionate) şi în mîinile lor sînt concentrate 82% din numărul total al uneltelor perfecţionate de care dispune „ţărănimea" *. Ţăranii din grupul superior nu mai sînt în stare să facă faţă muncilor agricole cu propriile lor forţe de muncă şi de aceea recurg la angajarea de muncitori : de pildă, în judeţul Novouzensk 35% din ţăranii din grupul superior ţin muncitori salariaţi permanenţi (fără a socoti pe cei care sînt angajaţi, de pildă, în perioada secerişului etc.) ; la fel stau lucrurile şi în judeţul Dneprovsk. Într-un cuvînt, ţăranii din grupul superior nu sînt, fără îndoială, altceva decît burghezie. Forţa lor nu se mai bazează pe jefuirea altor producători (ca forţa cămătarilor şi a „chiaburilor"), ci pe organizarea ** de sine stătătoare a producţiei ; în mîinile acestui grup, care nu reprezintă decît $^1/_5$ din întreaga ţărănime, este concentrată mai mult de $^1/_2$ din întreaga suprafaţă cultivată [iau cifra medie generală pentru toate trei judeţe]. Dacă luăm în consideraţie faptul că productivitatea muncii (adică recoltele) este incomparabil mai mare la aceşti ţărani decît la proletarii din grupul inferior, care lucrează în mod cu totul primitiv pămîntul, nu putem să nu tragem concluzia că în producţia de cereale principalul motor este burghezia sătească.

* In total, pe judeţ, ţărănimea are 5.724 de unelte perfecţionate.
** Bazată, bineînţeles, tot pe jaf, dar nu pe jefuirea producătorilor de sine stătători, ci pe jefuirea muncitorilor.

www.dacoromanica.ro

Ce influență trebuia deci să exercite această scindare a țărănimii în burghezie și proletariat [narodnicii nu văd în acest proces nimic în afară de „sărăcirea masei"] asupra mărimii „pieței", adică asupra mărimii acelei părți de cereale care se transformă în *marfă ?* Este clar că această parte trebuia să crească în mod considerabil, pentru că țăranii din grupul superior dispuneau de mari cantități de cereale, care depășeau cu mult nevoile lor proprii, și aceste cereale luau drumul pieței ; pe de altă parte, cei din grupul inferior erau nevoiți să mai cumpere cereale cu mijloacele băneşti realizate din cîştigurile din afară.

Pentru a prezenta date precise în această problemă, va trebui de data aceasta să recurgem nu la culegerile de statistică ale zemstvelor, ci la lucrarea lui V. E. Postnikov : „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei". Postnikov descrie, pe baza datelor statistice ale zemstvelor, gospodăria țărănească din cele trei județe de pe continent ale gubernici Taurida (Berdeansk, Melitopol și Dneprovsk) și analizează această gospodărie în cadrul diferitelor grupuri de țărani [împărțiți în 6 categorii după întinderea suprafeței cultivate : 1) țărani care nu cultivă nimic ; 2) care cultivă pînă la 5 deseatine ; 3) de la 5 la 10 deseatine ; 4) de la 10 la 25 de deseatine ; 5) de la 25 la 50 de deseatine și 6) peste 50 de deseatine]. Cercetînd relațiile cu piața ale diferitelor grupuri, autorul împarte suprafața cultivată a fiecărei gospodării agricole în următoarele 4 părți : 1) *suprafața gospodărească* – așa numește Postnikov acea parte din suprafața cultivată care furnizează sămînța necesară pentru semănat ; 2) *suprafața de alimentare* – care dă cereale necesare întreținerii familiei țăranului și a lucrătorilor ; 3) *suprafața furajeră* – care dă nutreț pentru vitele de muncă, și, în sfîrșit 4) suprafața *comercială* sau *pentru piață* – care dă produsul ce se transformă în marfă și se vinde pe piață. Se înțelege că numai această din urmă suprafață dă un venit *în bani,* pe cînd celelalte dau un venit în natură, adică dau un produs care se consumă chiar în gospodărie.

Calculînd întinderea fiecăreia din aceste suprafețe în cadrul diferitelor grupuri de țărani, Postnikov dă următorul tabel :

www.dacoromanica.ro

	Din 100 deseatine de suprafață cultivată revine pentru suprafața				Se realizează venit în bani		În cele trei județe din gubernia Taurida		Întinderea medie a suprafeței cultivate în fiecare grup
	gospodărească	de alimentare	furajeră	comercială	la 1 des. de suprafață cultivată	la 1 gospodărie	Numărul deseatinelor de suprafață cultivată	Din care suprafața comercială	
					(ruble)				
Cei care cultivă pînă la 5 des.	6	90,7	42,3	—39	—	—	34.070	—	3,5 des.
,, ,, 5—10 ,,	6	44,7	37,5	+11,8	3,77	30	140.426	16.851	8 ,,
,, ,, 10—25 ,,	6	27,5	30	36,5	11,68	191	540.093	194.433	16,4 ,,
,, ,, 25—50 ,,	6	17,0	25	52	16,64	574	494.095	256.929	34,5 ,,
,, peste 50 ,,	6	12,0	21	61	19,52	1.500	230.583	140.656	75 ,,
Total	6			42			1.439.267	608.869	17—18 des.

Notă la tabel:

1) Postnikov nu dă penultima rubrică; ea a fost calculată de mine.

2) Postnikov stabilește mărimea venitului în bani, presupunînd că întreaga suprafață comercială este însămînțată cu grîu și calculînd recolta medie la hectar și valoarea medie a cerealelor.

www.dacoromanica.ro

Din aceste date vedem că, cu cît o gospodărie devine mai mare, cu atît mai mult capătă ea un caracter de gospodărie producătoare de marfă, cu atît mai mare este partea de cereale pe care o produce pentru vînzare [12–36–52–61% pe grupuri]. Principalii cultivatori, țăranii din cele două grupuri superioare (ei dețin mai mult de $^1/_2$ din întreaga suprafață cultivată), vînd mai mult de jumătate din întregul lor produs agricol [52 și 61%].

Dacă n-ar exista scindarea țărănimii în burghezie și proletariat, dacă, cu alte cuvinte, suprafața cultivată ar fi repartizată în mod „egalitar" între toți „țăranii", atunci *toți* țăranii ar face parte din grupul mijlociu (care cultivă 10-25 de deseatine), și pe piață ar intra numai 36% din totalul producției de cereale, adică produsul a 518.136 de deseatine însămînțate (36% din 1.439.267 = 518.136). Acum însă, după cum se poate vedea din tabel, pe piață intră 42% din întreaga producție de cereale, produsul a 608.869 de deseatine. Așadar, „sărăcirea masei", decăderea totală a gospodăriei la 40% din țărani (grupul sărac, adică cel care cultivă pînă la 10 deseatine) și formarea unui proletariat sătesc au făcut ca pe piață să fie aruncat produsul a *90.000** de deseatine cultivate.

Nu vreau nicidecum să afirm că mărirea „pieței" ca urmare a diferențierii țărănimii s-ar mărgini numai la aceasta. Nici pe departe. Am văzut, de pildă, că țăranii introduc unelte perfecționate, adică folosesc economiile lor pentru „producția mijloacelor de producție". Am văzut că, în afară de cereale, a intrat pe piață și o altă marfă – forța de muncă a omului. Eu nu menționez toate acestea numai pentru că prin acest exemplu urmăresc un scop special și limitat: să dovedesc că la noi în Rusia sărăcirea masei duce într-adevăr la întărirea economiei bazate pe producția de mărfuri și a economiei capitaliste. Intenționat am ales un astfel de produs cum sînt cerealele, care pretutindeni și întotdeauna este atras cel mai tîrziu și cel mai lent în circulația mărfurilor. De aceea și regiunea aleasă a fost o regiune prin excelență agricolă.

* 90.733 de deseatine = 6,3% din întreaga suprafață cultivată.

www.dacoromanica.ro

Voi lua acum un alt exemplu, care se referă la o regiune pur industrială, gubernia Moscova. Gospodăria țărănească este descrisă de statisticienii zemstvei în volumele al VI-lea și al VII-lea ale „Culegerii de date statistice cu privire la gubernia Moscova", care conțin un număr de studii excelente despre industria meșteșugărească. Mă voi mărgini să reproduc un singur pasaj din studiul *„Meșteșugul dantelăriei"* *, care explică cum și de ce în epoca de după reformă meșteșugurile țărănești s-au dezvoltat în ritm deosebit de rapid.

Meșteșugul dantelăriei a apărut între 1820 și 1830 în două sate învecinate din plasa Voronov, județul Podolsk. „Între 1840 și 1850 acest meșteșug începe să se extindă lent în alte sate situate în apropiere, deși tot nu cuprinde încă o regiune mare. Dar, începînd cu perioada 1860–1870, și mai ales în ultimii 3-4 ani, el se răspîndește repede în împrejurimi".

Din cele 32 de localități rurale în care există acest meșteșug în momentul de față, el a apărut

în	2	localități	rurale	– în	1820
„	4	„	„	– „	1840
„	5	„	„	– „	1860–1870
„	7	„	„	– „	1870–1875
„	14	„	„	– „	1876–1879

„Dacă vom căuta să pătrundem cauzele care dau naștere unui astfel de fenomen – spune autorul studiului –, adică fenomenului răspîndirii extraordinar de rapide a acestui meșteșug tocmai în ultimii ani, vom vedea că, pe de o parte, în cursul acestei perioade condițiile de trai ale țăranilor s-au înrăutățit în mod simțitor, iar pe de altă parte trebuințele populației – ale acelei părți din populație care se află în condiții mai prielnice – au crescut în mod simțitor."

În sprijinul afirmației sale autorul citează următoarele date luate din statistica zemstvei guberniei Moscova, date pe care le reproduc sub formă de tabel **.

* *„Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova"*. Secțiunea statisticii economice. Vol. VI, partea a II-a. Meșteșugurile din gubernia Moscova, partea a II-a, Moscova, 1880.

** Am omis datele privitoare la repartizarea vacilor (concluzia este aceeași) și am adăugat calculele în procente.

www.dacoromanica.ro

Plasa Voronov, județul Podolsk:

În plasa Voronov	Numărul țăranilor	Numărul de		Reveneau la 100 de persoane de ambele sexe			Numărul țăranilor					Numărul de cai la țărani				Numărul țăranilor cu lot			
		cai	vaci	cai	vaci	vite mici	fără cai	cu 1 cal	cu 2 cai	cu 3 cai	cu mai mult de 3 cai	cu 1 cal	cu 2 cai	cu 3 cai	cu mai mult de 3 cai	Total	care își lucrează lotul		care nu se ocupă cu agricultura
																	singuri	prin angajare	
În 1869 erau	1.233	1.473	1.472	22	22	30	276	567	298	70	22	567	506	210	100	1.067	900	92	75
							22%	46%	24%	6%	2%	39%	40%	14%	7%		84%	9%	7%
În 1877 erau	1.244	1.607	1.726	25	27	38	319	465	313	95	52	465	626	285	231	1.166	965	5	196
							26%	37%	25%	8%	4%	29%	39%	18%	14%		82,5%	0,5%	17%

www.dacoromanica.ro

„Aceste cifre – continuă autorul – arată în chip grăitor că în această plasă numărul *total* al cailor, vacilor și vitelor mici a crescut, dar de îmbunătățirea stării materiale au avut parte numai unele persoane, și anume cele din categoria țăranilor care au cîte 2–3 și mai mulți cai...

...Vedem, prin urmare, că, paralel cu sporirea numărului de țărani care nu au nici vacă și nici cal, crește și numărul acelora care încetează să lucreze pămîntul : dacă nu sînt vite, nu există nici îngrășăminte în cantitate suficientă ; pămîntul este secătuit, nu mai merită să fie cultivat ; pentru a se întreține, pentru a-și întreține familia, pentru a nu muri de foame, nu este de ajuns ca numai bărbații să se îndeletnicească cu meșteșugurile – ei se îndeletniceau cu meșteșugurile și înainte, în timpul cînd nu erau ocupați cu muncile agricole –, trebuie ca și ceilalți membri ai familiei să caute cîștiguri în afară...

...Datele reproduse de noi în tabele ne-au arătat și un alt fenomen ; în aceste sate *a crescut* de asemenea numărul oamenilor care au cîte 2–3 cai, vaci. Prin urmare, starea materială a acestor țărani s-a îmbunătățit ; or, totodată noi am declarat că «toate femeile și copiii din cutare sat se îndeletnicesc cu meșteșugurile». Cum se explică acest fenomen ?... Pentru a înțelege acest fenomen va trebui să vedem ce viață duc aceste sate, să cunoaștem mai de aproape cum trăiesc familiile țărănești, și atunci, poate, vom înțelege cauza acestei puternice tendințe spre producția de marfă pentru vînzare.

Nu ne vom apuca, firește, să cercetăm aici în mod amănunțit în ce împrejurări fericite se desprind încetul cu încetul din masa populației țărănești persoane, familii mai avute, datorită căror condiții se creează bunăstarea lor, precum și datorită căror condiții sociale această bunăstare, o dată apărută, poate să crească repede, și să crească într-atît încît o parte din locuitorii satului să se deosebească considerabil de cealaltă parte. E destul să urmărim acest proces și să scoatem în relief unul dintre fenomenele cele mai obișnuite în satul țărănesc. Într-un sat, un anumit țăran are printre consătenii săi faima unui om muncitor, sănătos, robust și nebăutor ; el are o familie numeroasă, în cea mai mare parte feciori, care se deosebesc și ei printr-o constituție robustă și prin porniri bune ; trăiesc cu toții laolaltă, nu se împart ; primesc un lot pentru 4–5 suflete. Se înțelege că pentru culti-

www.dacoromanica.ro

varea lui nu este nevoie chiar de toate brațele de muncă de care dispune familia. 2–3 dintre feciorii lui se îndeletnicesc în permanență cu vreun meșteșug fie în altă parte, fie chiar în sat, și numai în timpul cositului își lasă pentru scurtă vreme îndeletnicirile meșteșugărești și ajută familiei la muncile cîmpului. Cîștigul diferiților membri ai familiei nu se fărîmițează, ci este un bun comun ; dacă toate celelalte condiții sînt prielnice, acest cîștig depășește considerabil cheltuielile pentru satisfacerea nevoilor familiei. Apar economiile, datorită cărora familia este în stare să se îndeletnicească cu meșteșugul în condiții mai bune : poate cumpăra materie primă cu bani pești direct de la sursă, să vîndă marfa produsă atunci cînd are preț, poate să se dispenseze de mijlocirea diferiților «intermediari», negustori și negustorese etc.

Se ivește posibilitatea de a mai angaja 1–2 lucrători sau de a da de lucru la domiciliu țăranilor săraci, care nu mai au posibilitatea de a avea o îndeletnicire de sine stătătoare. Datorită acestor condiții, precum și altora de același fel, familia avută despre care am vorbit are posibilitatea să obțină profit nu numai de pe urma muncii ei proprii. Nu ne referim aici, bineînțeles, la acele cazuri cînd din mijlocul unor astfel de familii se ridică indivizi cărora li se spune chiaburi, lipitori ale satelor, ci analizăm numai fenomenele cele mai obișnuite din rîndurile populației țărănești. Tabelele cuprinse în volumul al II-lea al Culegerii și în partea 1 a volumului al VI-lea arată limpede că, pe măsură ce se înrăutățește situația unei părți a țărănimii, crește în majoritatea cazurilor bunăstarea altei părți, a unei părți mici a ei sau a unor indivizi izolați.

Pe măsură ce îndeletnicirile meșteșugărești se răspîndesc, legăturile cu lumea din afară, cu orașul, în cazul de față cu Moscova, devin mai frecvente, și unele obiceiuri moscovite pătrund încetul cu încetul în sat și se manifestă la început tocmai în aceste familii mai înstărite. Își procură un samovar, vase de sticlă și faianță, îmbrăcăminte «mai curată». Dacă în cazul bărbatului această curățenie a îmbrăcămintii se manifestă la început prin aceea că în loc de opinci va purta cizme, la femei ghetele și cizmulițele desăvîrșesc, ca să zicem așa, o îmbrăcăminte mai curată ; ele se simt în primul rînd

www.dacoromanica.ro

atrase de stambă de culoare vie și pestriță, basmale, șaluri imprimate de lînă și alte minunății...

...În familia țărănească se obișnuiește «de cînd lumea» ca femeia să-și îmbrace bărbatul, copiii și pe ea însăși... Cît timp semănau ei înșiși in, cheltuiau mai puțini bani pentru a cumpăra pînză și obiecte necesare pentru îmbrăcăminte, iar banii aceștia și-i procurau din vînzarea găinilor, ouălor, ciupercilor, fructelor, a unui ghem de ață rămas neîntrebuințat sau a unei bucăți de pînză care prisosea. Tot restul se producea în casă. Tocmai aceste condiții, adică producția casnică a tuturor obiectelor care se cereau țărancelor, precum și faptul că această muncă le absorbea tot timpul cît nu erau ocupate cu muncile agricole, explică în cazul de față de ce în satele din plasa Voronov meșteșugul dantelăriei s-a dezvoltat extrem de lent. La împletitul dantelelor lucrau mai ales fetele din familiile mai înstărite sau din familiile mai numeroase, unde nu era nevoie ca toate femeile din familia respectivă să se ocupe cu torsul inului și cu țesutul pînzei. Dar stambele imprimate și neimprimate ieftine au început să înlăture încetul cu încetul pînza ; la aceasta s-au mai adăugat și alte condiții : ba nu se făcea inul, ba îi venea chef să-i coasă bărbatului o cămașă roșie, iar pentru ea o rochie mai de găteală, și iată că încetul cu încetul obiceiul de a țese în casă diferite pînzeturi și basmale pentru îmbrăcămintea țărănească este înlăturat sau se restrînge foarte mult. Și îmbrăcămintea însăși se schimbă, în parte sub influența înlăturării țesăturilor de producție casnică și a înlocuirii lor prin țesături produse în fabrici...

...Așa se explică de ce majoritatea populației trebuie să tindă să producă marfă pentru vînzare, precum și atragerea chiar și a copiilor la această producție".

Această povestire nemeșteșugită a unui observator atent dovedește în mod concret cum se desfășoară în rîndurile maselor noastre țărănești procesul diviziunii muncii sociale, cum duce aceasta la creșterea producției de mărfuri [deci și a pieței] și cum această producție de mărfuri duce de la sine, adică chiar prin forța acelor relații cu piața în care ea îl pune pe producător, la aceea că vînzarea-cumpărarea de forță de muncă umană devine „un fenomen dintre cele mai obișnuite".

www.dacoromanica.ro

VIII

În încheiere poate că n-ar fi de prisos să ilustrăm problema controversată – prea încărcată, pare-se, cu abstracţii, scheme şi formule – prin analiza raţionamentelor unuia dintre cei mai noi şi mai de vază exponenţi ai „concepţiilor curente".

Mă refer la d-l Nikolai–on *.

El consideră că cea mai mare „piedică" în calea dezvoltării capitalismului în Rusia este „restrîngerea" pieţei interne, „micşorarea" puterii de cumpărare a ţăranilor. Meşteşugurile, căpătînd un caracter capitalist – spune el –, au eliminat producţia casnică a obiectelor destinate consumului lui propriu ; ţăranul este nevoit să-şi cumpere îmbrăcăminte. Pentru a-şi procura bani în acest scop, ţăranul a început să-şi extindă arăturile şi, din cauză că loturile nu erau suficiente, a lărgit aceste arături dincolo de limitele pe care le presupune o gospodărie raţională ; el a ridicat la o sumă scandaloasă arenda pentru pămînt – şi în cele din urmă s-a ruinat. Capitalismul şi-a săpat singur mormîntul, a adus „economia populară" la cumplita criză din 1891 şi... s-a oprit, întrucît nu avea teren sub picioare, nu avea putere să continue „să meargă pe aceeaşi cale". Dîndu-şi seama că „*n o i* ne-am abătut de la orînduirea populară consfinţită de veacuri", Rusia aşteaptă tocmai acum... dispoziţii din partea autorităţilor cu privire la „altoirea marii producţii la obşte".

În ce constă absurditatea acestei teorii „veşnic noi" (pentru narodnicii din Rusia) ?

Oare în faptul că autorul ei nu înţelege însemnătatea „producţiei mijloacelor de producţie pentru producerea mijloacelor de producţie" ? Desigur că nu. D-l Nik.–on cunoaşte bine această lege şi menţionează chiar că ea s-a manifestat şi la noi (pag. 186, 203–204). E drept că, datorită aptitudinii sale de a-şi da la cap prin propriile sale contradicţii, el uită uneori (vezi pag. 123) această lege, dar este limpede că îndreptarea unor asemenea contradicţii n-ar îndrepta cîtuşi

* Se înţelege că nici vorbă nu poate fi aici de o analiză a întregii sale opere — pentru aceasta ar fi nevoie de o lucrare specială —, ci numai de analiza *unuia* dintre argumentele sale preferate.

www.dacoromanica.ro

de puțin principalul raționament (citat mai sus) al autorului.

Absurditatea teoriei sale constă în faptul că el nu știe să explice capitalismul nostru și-și construiește raționamentele cu privire la el pe pure ficțiuni.

D-l Nik.–on privește „țărănimea", care s-a ruinat din cauză că produsele de fabrică au eliminat produsele casnice, ca pe ceva omogen și solidar în interiorul ei, ca ceva care reacționează la orice fenomene din viață ca un singur om.

În realitate lucrurile nu stau de loc așa. Producția de mărfuri nici n-ar fi putut să apară în Rusia dacă unitățile producătoare (gospodăriile țărănești) n-ar fi fost izolate, și oricine știe că fiecare țăran al nostru gospodărește într-adevăr separat și independent de ceilalți ; el produce produse care intră în proprietatea sa particulară, pe riscul și răspunderea sa proprie ; el intră în relații cu „piața" de unul singur.

Să vedem cum stau lucrurile în rîndurile „țărănimii".

„Avînd nevoie de bani, țăranul extinde peste măsură arăturile și se ruinează".

Dar numai țăranul înstărit, care are sămînță pentru însămînțări și suficient inventar viu și mort, poate să extindă arăturile. *Asemenea* țărani (și ei, după cum se știe, formează minoritatea) își măresc într-adevăr suprafața cultivată și-și extind pînă într-atît gospodăria, încît nici nu pot face față muncilor agricole fără a angaja muncitori. Majoritatea țăranilor însă nu este de loc în stare să-și satisfacă nevoia de bani prin extinderea gospodăriei, neavînd nici un fel de rezerve și nici mijloace de producție suficiente. Pentru a-și procura bani, un *astfel* de țăran caută „cîștiguri în afară", adică nu mai duce pe piață produsul său, ci forța sa de muncă. Căutarea de cîștiguri în afară aduce, firește, după sine o nouă decădere a gospodăriei agricole, și acest țăran termină prin a da în arendă lotul unui membru bogat al aceleiași obști, care își rotunjește gospodăria și, se înțelege, nu consumă el însuși produsul rezultat de pe lotul luat în arendă, ci îl trimite pe *piață*. Rezultatul este „sărăcirea poporului", creșterea capitalismului și mărirea pieței. Dar asta nu este tot. Țăranul nostru bogat căruia gospodăria sa agricolă lărgită îi ocupă tot timpul nu mai poate, așa cum

www.dacoromanica.ro

se întîmpla pînă acum, să producă singur pentru sine, hai să spunem, încălţămintea, îi convine mai curînd s-o cumpere. Cît priveşte pe ţăranul sărăcit, şi el este nevoit să cumpere încălţăminte : el n-o mai poate produce în gospodăria sa pentru simplul motiv că nu mai are o gospodărie proprie. Apare o cerere de încălţăminte şi o ofertă de cereale, întrucît ţăranul gospodar care îl înduioşează pe d-l V. V. prin mersul progresist al gospodăriei sale produce un surplus de cereale. Vecinii meşteşugari care produc încălţăminte ajung în aceeaşi situaţie ca şi agricultorii de mai sus : pentru a putea cumpăra cereale pe care gospodăria sa care decade le produce în cantitate prea mică, trebuie să-şi lărgească producţia. Şi iarăşi, bineînţeles, producţia şi-o lărgeşte numai acel meşteşugar care are economii, adică unul care face parte din minoritate ; el capătă putinţa să mai angajeze muncitori sau să dea de lucru la domiciliu ţăranilor săraci. Cît priveşte majoritatea meşteşugarilor, aceştia nici nu se pot gîndi la lărgirea stabilimentului lor ; ei vor fi bucuroşi dacă scupşcicul îmbogăţit le „va da de lucru", adică dacă vor putea găsi un cumpărător pentru singura lor marfă – forţa de muncă. Urmarea este tot sărăcirea poporului, creşterea capitalismului şi mărirea pieţei ; se dă un nou impuls dezvoltării şi adîncirii mai departe a diviziunii sociale a muncii. Unde se va termina această mişcare ? Aceasta nimeni n-o poate spune, tot aşa cum nimeni nu poate spune unde a început ea ; de altfel, lucrul acesta nici nu este important. Important este că în faţa noastră avem un unic proces organic viu, procesul de dezvoltare a economiei bazate pe producţia de mărfuri şi de creştere a capitalismului. „Desţărănirea" de la sate ne arată începutul acestui proces, naşterea lui, primele lui faze ; marele capitalism de la oraşe ne arată sfîrşitul acestui proces, tendinţele lui. Încercaţi să rupeţi aceste fenomene unul de altul, încercaţi să le analizaţi separat şi independent unul de altul, şi veţi vedea că nu veţi putea ajunge cu raţionamentul vostru la nici o concluzie, că nu veţi putea explica nici unul din aceste două fenomene, nici sărăcirea poporului şi nici creşterea capitalismului.

De cele mai multe ori se întîmplă însă că autorii unor asemenea raţionamente fără cap şi fără coadă, nefiind în stare

www.dacoromanica.ro

să-și explice procesul, își întrerup cercetarea și declară că unul dintre cele două fenomene pe care ei deopotrivă nu le-au înțeles [și, desigur, tocmai fenomenul care contrazice „simțul moral dezvoltat al individului care gîndește critic"] este „absurd", „întîmplător", „atîrnă în aer".

În realitate, bineînțeles, ceea ce „atîrnă în aer" sînt propriile lor raționamente.

www.dacoromanica.ro

75

ния „Разрешительныя" въ Державѣ показываетъ
начало этого процесса, Заграждение его
развитія сводится; крупная капитализація въ городѣ
показываетъ конецъ этого процесса, его
завершеніе. Непрерывно развивая эти явленія,
непрерывно разрушая одно и создавая
снова другое, — и все не сможетъ въ
своемъ развитіи свести концовъ съ концами,
не сможетъ объяснить ни того ни другого явле-
нія, ни сосѣдства нищаго, ни роскоши капиталиста.

При этомъ однако только опять-таки
такъ, что авторъ подобныхъ разсужденій будетъ
читать и будетъ писать, не умѣя объяснить про-
цесса, отрывочность изслѣдованія замѣчаемъ, что
одна изъ двухъ, обязанныхъ понимать ихъ явле-
нія [и прежде всего самъ авторъ, самъ раз-
рушающій, разрѣшающій развитіемъ
чувствъ критическія побужденія сознанія] —
„разрѣшительныя" [„Бюллет. Въ Держ."

На самомъ дѣлѣ, „разрѣшенныя, данныя въ Дер-
жавѣ" одна половина изъ собственныхъ разсужде-
ній.

Ultima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin
„Cu privire la așa-zisa problemă a pieței". — 1893

Micșorat

www.dacoromanica.ro

CE SÎNT „PRIETENII POPORULUI" ŞI CUM LUPTĂ EI ÎMPOTRIVA SOCIAL-DEMOCRAŢILOR ?

(RĂSPUNS LA ARTICOLELE ÎMPOTRIVA MARXIŞTILOR PUBLICATE ÎN „RUSSKOE BOGATSTVO") [26]

Scris în primăvara şi vara anului 1894

Publicat în 1894 într-o ediţie şapirografiată

Se tipăreşte după textul ediţiei şapirografiate din 1894

www.dacoromanica.ro

PARTEA
I

www.dacoromanica.ro

„Russkoe Bogatstvo“ [27] a pornit o campanie împotriva social-democraţilor. Încă anul trecut, unul dintre fruntaşii acestei reviste, d-l N. Mihailovski, a anunţat în nr. 10 că ea va începe în curînd o „polemică“ împotriva „aşa-zişilor marxişti sau social-democraţi de la noi“ [28]. Apoi a apărut articolul d-lui S. Krivenko „Despre solitarii culţi“ (în nr. 12) şi cel al d-lui N. Mihailovski „Literatura şi viaţa“ (în „R. B.“ din 1894, nr. 1 şi 2). Cît despre propriile concepţii ale revistei asupra realităţilor noastre economice, ele au fost expuse în mod cît se poate de complet în articolul d-lui S. Iujakov „Problemele dezvoltării economice a Rusiei“ (nr. 11 şi 12). Aceşti domni, care pretind în general că înfăţişează în revista lor ideile şi tactica adevăraţilor „prieteni ai poporului“, sînt nişte duşmani înverşunaţi ai social-democraţiei. Să încercăm deci să-i privim mai de aproape pe aceşti „prieteni ai poporului“, să analizăm critica pe care o fac ei marxismului, ideile lor, tactica lor.

D-l N. Mihailovski îşi concentrează atenţia în primul rînd asupra bazelor teoretice ale marxismului, oprindu-se de aceea în mod special asupra analizei concepţiei materialiste a istoriei. Expunînd, în linii generale, conţinutul vastei literaturi marxiste consacrate acestei doctrine, d-l Mihailovski îşi începe critica cu următoarea tiradă :

„În primul rînd – spune el – se pune de la sine întrebarea: în ce lucrare şi-a expus Marx concepţia sa materialistă asupra istoriei ? În «Capitalul» el ne-a dat un model de îmbinare

www.dacoromanica.ro

a forței logice cu erudiția, de studiere meticuloasă atît a întregii literaturi economice cît și a faptelor respective. El a scos la lumină teoreticieni ai științei economice uitați de mult sau necunoscuți azi de nimeni și n-a trecut cu vederea nici cele mai mici amănunte din rapoartele făcute de inspectorii de fabrică sau din depozițiile făcute de experți în fața diferitelor comisii speciale ; într-un cuvînt, a studiat cu meticulozitate un imens material faptic, în parte spre a fundamenta și în parte spre a ilustra teoriile sale economice. Dacă a creat o concepție «absolut nouă» asupra procesului istoric, dacă a explicat tot trecutul omenirii dintr-un punct de vedere nou, făcînd bilanțul tuturor teoriilor filozofice-istorice anterioare, a făcut-o, desigur, cu aceeași meticulozitate : a reconsiderat efectiv, supunîndu-le unei analize critice, toate teoriile cunoscute asupra procesului istoric și a analizat o sumedenie de fapte din istoria mondială. Comparația cu Darwin, atît de obișnuită în literatura marxistă, întărește și mai mult această părere. Ce reprezintă întreaga operă a lui Darwin ? Cîteva idei de sinteză, strîns legate între ele, care încununează un adevărat Mont Blanc de material faptic. Unde găsiți la Marx o lucrare corespunzătoare ? Ea nu există. Și nu numai că nu o găsim la Marx, dar nu o găsim nici în întreaga literatură marxistă, cu toate că aceasta e cantitativ atît de vastă și atît de răspîndită".

Toată această tiradă este extrem de caracteristică : ea ne arată cît de puțin înțeleg unii „Capitalul" și pe Marx. Copleșiți de imensa putere de convingere a expunerii, ei îi fac reverențe lui Marx, îl laudă, dar în același timp pierd cu totul din vedere conținutul principal al doctrinei și, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, continuă vechiul cîntec al „sociologiei subiectiviste". În legătură cu acestea, nu pot să nu-mi amintesc de un foarte potrivit epigraf care figurează în cartea lui Kautsky despre doctrina economică a lui Marx :

Wer wird nicht einen Klopstock loben ?
Doch wird ihn jeder lesen ? Nein.
Wir wollen weniger erhoben
Und fleissiger gelesen sein !*

* — Pe-un Klopstock cine nu-l va lăuda ?
Il vor citi însă cu toții ? Nu, iubite !
Am vrea să fim slăvite mai puțin,
Dar mai stăruitor citite ! (Lessing). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

Exact așa ! D-l Mihailovski ar trebui să-l laude mai puțin pe Marx, dar în schimb să-l citească mai stăruitor sau, mai bine, să aprofundeze mai serios cele citite.

„În «Capitalul», Marx ne-a dat un model de îmbinare a forței logice cu erudiția", spune d-l Mihailovski. În această frază d-l Mihailovski ne-a dat un model de îmbinare a unei fraze strălucite cu o lipsă totală de conținut, a remarcat un marxist. Și această remarcă este absolut justă. Într-adevăr, prin ce s-a manifestat această forță logică a lui Marx ? Ce rezultate a dat ea ? Citind tirada d-lui Mihailovski reprodusă mai sus, s-ar putea crede că toată această forță a fost concentrată asupra „teoriilor economice" în accepția cea mai strictă a cuvîntului, și atîta tot. Și pentru a sublinia și mai mult îngustimea terenului pe care și-a desfășurat Marx forța sa logică, d-l Mihailovski insistă asupra „celor mai mici amănunte", asupra „studierii meticuloase", asupra „teoreticienilor necunoscuți de nimeni" etc. Reiese că Marx n-ar fi adus nimic esențialmente nou, nimic demn de menționat, în metodele de construire a acestor teorii, că el ar fi lăsat știința economică în aceleași limite în care se afla ea la economiștii anteriori, nelărgind aceste limite, neaducînd o concepție „absolut nouă" asupra acestei științe însăși. Or, toți cei care au citit „Capitalul" știu că toate acestea nu sînt decît neadevăruri. În legătură cu aceasta, nu pot să nu amintesc cele scrise de d-l Mihailovski despre Marx acum 16 ani, cînd polemiza cu trivialul burghez I. Jukovski [29]. Erau, poate, alte vremuri atunci, poate erau mai proaspete sentimentele ; în orice caz, atît tonul cît și conținutul articolului d-lui Mihailovski erau cu totul altele.

– „«Scopul final al acestei opere este de a dezvălui legea dezvoltării (în original : Das ökonomische Bewegungsgesetz, legea economică a dezvoltării) a societății moderne» – spune K. Marx despre «Capitalul» său și urmează strict consecvent acest program", declara d-l Mihailovski în 1877. Să analizăm deci mai îndeaproape acest program, strict consecvent, precum recunoaște însuși criticul. El constă în „a dezvălui legea economică a dezvoltării societății moderne".

Însăși această formulare ne pune direct în fața cîtorva probleme care se cer lămurite. De ce vorbește Marx despre societatea „modernă", pe cînd toți economiștii care l-au pre-

www.dacoromanica.ro

cedat au vorbit despre societate în general ? În ce sens întrebuinţează el cuvîntul „modern", după ce criterii clasifică el aparte această societate modernă ? Mai departe : ce înseamnă această lege economică a dezvoltării societăţii ? Ne-am obişnuit să-i auzim pe economişti spunînd – şi aceasta este, în treacăt fie zis, una dintre ideile preferate ale publiciştilor şi economiştilor din mediul din care face parte „Russkoe Bogatstvo" – că numai producţia de valori este subordonată exclusiv legilor economice, pe cînd repartiţia, zic ei, depinde de factorul politic, de caracterul influenţei exercitate de puterea de stat, de intelectualitate etc. asupra societăţii. În ce sens vorbeşte deci Marx de legea economică a dezvoltării societăţii, pe care o denumeşte în acelaşi pasaj Naturgesetz, lege naturală ? Cum trebuie înţelese toate acestea din moment ce atîţia dintre sociologii noştri autohtoni au consumat o grămadă de hîrtie pentru a dovedi că domeniul fenomenelor sociale se desprinde, ca ceva aparte, din domeniul fenomenelor istorice-naturale şi că, în consecinţă, pentru cercetarea celor dintîi trebuie folosită o metodă cu totul deosebită, „metoda subiectivă în sociologie" ?

Toate aceste nedumeriri se ivesc în mod firesc şi necesar, şi desigur că numai un om cu totul ignorant le poate ocoli atunci cînd vorbeşte de „Capitalul". Pentru a lămuri aceste chestiuni, vom reproduce în prealabil încă un pasaj din aceeaşi prefaţă a „Capitalului", pasaj care urmează doar cu cîteva rînduri mai jos :

„Punctul meu de vedere – spune Marx – concepe dezvoltarea formaţiunii social-economice ca un proces istoric-natural" [30].

Este suficient să confruntăm fie chiar numai aceste două pasaje din prefaţă reproduse mai sus, pentru a vedea că tocmai aici e ideea fundamentală a „Capitalului", dezvoltată, precum am auzit, cu strictă consecvenţă şi cu o rară forţă logică. Referitor la toate acestea, să menţionăm, înainte de toate, două lucruri : Marx vorbeşte numai de o singură „formaţiune social-economică", de cea capitalistă, adică afirmă că a cercetat legea dezvoltării numai a acestei formaţiuni şi nu a alteia. Aceasta în primul rînd. În al doilea rînd, să notăm metodele prin care a ajuns Marx la concluziile sale :

www.dacoromanica.ro

aceste metode constau, după cum am auzit acum de la d-l Mihailovski, în „studierea meticuloasă a faptelor respective".

Să trecem acum la analiza acestei idei fundamentale a „Capitalului", pe care cu atîta dibăcie a încercat s-o ocolească filozoful nostru subiectivist. În ce constă propriu-zis noțiunea de formațiune social-economică ? Și în ce sens dezvoltarea unei atari formațiuni poate și trebuie să fie considerată ca un proces istoric-natural ? Iată întrebările în fața cărora ne aflăm. Am arătat deja că, din punctul de vedere al vechilor (dar nu pentru Rusia) economiști și sociologi, noțiunea de formațiune social-economică este cu totul inutilă ; ei vorbesc de societate în general, polemizează cu diverși Spenceri pe tema : ce este societatea în general, care este scopul și esența societății în general etc. În aceste raționamente, acești sociologi subiectiviști se sprijină pe argumente ca acela că scopul societății este de a fi de folos tuturor membrilor ei, că de aceea echitatea cere o anumită organizare și că rînduielile care nu sînt în concordanță cu această organizare ideală („Sociologia trebuie să înceapă cu o anumită utopie", aceste cuvinte ale unuia dintre autorii metodei subiective, d-l Mihailovski, caracterizează cum nu se poate mai bine esența metodelor lor) sînt anormale și trebuie să fie înlăturate. „Misiunea esențială a sociologiei – afirmă, de pildă, d-l Mihailovski – este de a arăta condițiile sociale în care o cerință oarecare a naturii umane poate fi satisfăcută". Precum vedeți, pe acest sociolog îl interesează numai o societate care satisface natura umană și nu-l interesează de loc cine știe ce formațiuni sociale, care s-ar putea să fie bazate pe un fenomen atît de contrar „naturii umane" cum este înrobirea majorității de către o minoritate. Vedeți de asemenea că, din punctul de vedere al acestui sociolog, nici vorbă nu poate fi de a considera dezvoltarea societății ca un proces istoric-natural. („Din moment ce a stabilit că ceva este sau nu este de dorit, sociologul trebuie să găsească condițiile realizării a ceea ce este de dorit sau condițiile înlăturării a ceea ce nu este de dorit", „condițiile realizării cutăror sau cutăror idealuri", afirmă același domn Mihailovski). Mai mult, nu poate fi vorba nici măcar de dezvoltare, ci numai de diferite abateri de la ceea ce este „de dorit", de „defecte" care se observă în istorie din cauză că... oamenii n-au dat dovadă

www.dacoromanica.ro

de inteligență, n-au știut să înțeleagă bine cerințele naturii umane, n-au știut să găsească condițiile necesare pentru realizarea acestor rînduieli raționale. E clar că ideea fundamentală a lui Marx asupra procesului istoric-natural al dezvoltării formațiunilor social-economice surpă din temelie această morală puerilă care are pretenția să fie denumită sociologie. Și cum a elaborat Marx această idee fundamentală ? El a făcut-o desprinzînd din diferitele domenii ale vieții sociale domeniul economic, desprinzînd din totalitatea relațiilor sociale *relațiile de producție* ca fiind relațiile fundamentale, primordiale, care determină toate celelalte relații. Iată cum a expus Marx însuși mersul raționamentelor sale asupra acestei probleme :

„Prima lucrare întreprinsă pentru a spulbera îndoielile care mă asaltau a fost revizuirea critică a filozofiei hegeliene a dreptului [31]. Cercetările mele m-au dus la rezultatul că relațiile juridice, ca și formele de stat, nu pot fi înțelese nici din ele însele, nici din așa-numita dezvoltare generală a spiritului omenesc, ci, dimpotrivă, își au rădăcinile în condițiile materiale de existență, a căror totalitate Hegel o cuprinde, după pilda englezilor și francezilor din secolul al XVIII-lea, sub denumirea de «societatea civilă», și că deci anatomia societății civile trebuie căutată în economia politică. Rezultatul general la care am ajuns și care, odată obținut, a slujit de fir călăuzitor studiilor mele poate fi formulat pe scurt astfel : În producția socială a vieții lor, oamenii intră în relații determinate, necesare, independente de voința lor, *relații de producție* care corespund unei trepte de dezvoltare determinate a forțelor lor materiale de producție. Totalitatea acestor relații de producție formează structura economică a societății, baza reală pe care se înalță o suprastructură juridică și politică și căreia îi corespund forme determinate ale conștiinței sociale. Modul de producție a vieții materiale condiționează în genere procesul vieții sociale, politice și spirituale. Nu conștiința oamenilor le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, forțele materiale de producție ale societății intră în contradicție cu relațiile de producție existente, sau, ceea ce nu este decît expresia lor juridică, cu relațiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au

www.dacoromanica.ro

dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forţelor de producţie, aceste relaţii se prefac în cătuşe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluţie socială. O dată cu schimbarea bazei economice este revoluţionată mai încet sau mai repede toată uriaşa suprastructură. Cercetînd astfel de revoluţionări, trebuie să facem întotdeauna o deosebire între revoluţionarea materială a condiţiilor economice de producţie, care poate fi constatată cu precizia ştiinţelor naturii, şi formele juridice, politice, religioase, artistice sau filozofice, într-un cuvînt ideologice, în care oamenii devin conştienţi de acest conflict şi-l rezolvă prin luptă. După cum un individ oarecare nu poate fi judecat după ceea ce gîndeşte despre sine, tot astfel o asemenea epocă de revoluţii nu poate fi judecată prin prisma conştiinţei sale, ci, dimpotrivă, această conştiinţă trebuie explicată prin contradicţiile vieţii materiale, prin conflictul existent între forţele de producţie sociale şi relaţiile de producţie... În linii generale, modurile de producţie asiatic, antic, feudal şi burghez-modern pot fi numite epoci de progres ale formaţiunii economice a societăţii" [32].

Însăşi această idee a materialismului în sociologie a fost o idee genială. Se înţelege că *în primul moment* ea nu a fost decît o ipoteză, însă o ipoteză care crea pentru prima dată posibilitatea unei atitudini strict ştiinţifice faţă de problemele istorice şi sociale. Pînă atunci, sociologii, incapabili să coboare pînă la relaţiile cele mai simple şi primordiale, cum sînt relaţiile de producţie, se apucau să cerceteze şi să studieze de-a dreptul formele politice şi juridice şi, izbindu-se de faptul că aceste forme se nasc din cutare sau cutare idei ale omenirii din epoca respectivă, se opreau aici ; reieşea că relaţiile sociale ar fi stabilite de oameni în mod conştient. Dar această concluzie, care şi-a găsit expresia deplină în ideea Contractului social [33] (ale cărei urme sînt foarte vizibile în toate sistemele socialismului utopic), era în totală contradicţie cu tot ce s-a observat în istorie. Nu s-a întîmplat niciodată şi nu se întîmplă nici acum ca membrii societăţii să-şi reprezinte totalitatea relaţiilor sociale în care trăiesc ca ceva determinat, unitar, pătruns de un anumit principiu ; dimpotrivă, masa se adaptează în mod inconştient acestor relaţii şi pînă într-atît nu şi le reprezintă ca pe nişte relaţii sociale istorice deosebite, încît explicarea relaţiilor de schimb,

www.dacoromanica.ro

de pildă, în care oamenii au trăit veacuri şi veacuri de-a rîndul, n-a fost dată decît în ultimul timp. Materialismul a înlăturat această contradicţie, continuînd mai în adîncime analiza, pînă la însăşi originea acestor idei sociale ale omului ; şi concluzia lui, în sensul că mersul ideilor depinde de mersul lucrurilor, este singura concluzie compatibilă cu o psihologie ştiinţifică. Totodată, această ipoteză a ridicat şi sub un alt aspect, şi tot pentru prima oară, sociologia la rangul de ştiinţă. Pînă atunci, sociologilor le-a fost greu să facă deosebire, în reţeaua complicată a fenomenelor sociale, între fenomenele importante şi cele neimportante (aici îşi are rădăcina subiectivismul în sociologie) ; ei n-au ştiut să găsească un criteriu obiectiv pentru a face această delimitare. Materialismul a dat un criteriu cu desăvîrşire obiectiv, desprinzînd *relaţiile de producţie* ca structură a societăţii şi creînd posibilitatea de a se aplica acestor relaţii criteriul ştiinţific general al repetării, a cărui aplicabilitate în sociologie era negată de subiectivişti. Cît timp s-au limitat la relaţiile sociale ideologice (adică la acelea care, înainte de a se forma, trec prin conştiinţa * oamenilor), ei n-au putut observa repetarea şi regularitatea fenomenelor sociale în diferitele ţări, aşa încît, în cel mai bun caz, ştiinţa lor nu era decît o descriere a acestor fenomene, o culegere de material brut. Analiza relaţiilor sociale materiale (adică a acelora care se formează fără a trece prin conştiinţa oamenilor : făcînd schimb de produse, oamenii intră în relaţii de producţie, fără a fi măcar conştienţi de faptul că aici este vorba de relaţii sociale de producţie) – analiza relaţiilor sociale materiale a făcut imediat posibilă constatarea elementului de repetare şi de regularitate şi generalizarea rînduielilor din diferitele ţări într-o singură noţiune fundamentală, noţiunea de *formaţiune socială*. Numai această generalizare a dat posibilitatea de a se trece de la descrierea fenomenelor sociale (şi de la aprecierea lor din punct de vedere ideal) la analiza lor strict ştiinţifică, analiză care relevă, de exemplu, ceea ce deosebeşte o ţară capitalistă de alta şi cercetează ceea ce este comun tuturor acestor ţări.

În sfîrşit, în al treilea rînd, această ipoteză a făcut pentru prima oară posibilă o sociologie *ştiinţifică*, datorită şi faptu-

* Este vorba tot timpul, firește, de conștiința relațiilor *sociale* și nicidecum a altor relații.

www.dacoromanica.ro

lui că numai reducerea relațiilor sociale la relațiile de producție și reducerea acestora din urmă la gradul de dezvoltare a forțelor de producție a oferit o bază solidă pentru reprezentarea dezvoltării formațiunilor sociale ca un proces istoric-natural. Și se înțelege de la sine că fără o asemenea concepție nu este posibilă o știință socială. (Subiectiviștii, de pildă, admițînd legitatea fenomenelor istorice, n-au fost totuși în stare să privească evoluția lor ca un proces istoric-natural, și aceasta tocmai pentru că s-au oprit la ideile și scopurile sociale ale omului, neștiind să reducă aceste idei și scopuri la relațiile sociale materiale).

Iată însă că Marx, care a emis această ipoteză în deceniul al 5-lea, procedează la o studiere concretă (nota bene) a materialului. El ia una dintre formațiunile social-economice – sistemul economiei bazate pe producția de mărfuri – și, pe baza unui imens număr de date (pe care le-a studiat nu mai puțin de 25 de ani), face o foarte amănunțită analiză a legilor de funcționare a acestei formațiuni și ale dezvoltării ei. Această analiză se limitează exclusiv la relațiile de producție dintre membrii societății: fără a recurge vreodată la factori din afara cadrului acestor relații de producție spre a explica lucrurile, Marx ne dă posibilitatea să vedem cum se dezvoltă organizarea economiei sociale pe baza producției de mărfuri, cum se transformă ea într-o organizare capitalistă, dînd naștere unor clase antagoniste (de astă dată în cadrul relațiilor de producție) – burghezia și proletariatul –, cum dezvoltă ea productivitatea muncii sociale, introducînd astfel un element care intră într-o contradicție ireductibilă cu însești bazele acestei organizări capitaliste.

Iată *scheletul* „Capitalului". Esențial e însă faptul că Marx nu s-a mulțumit cu acest schelet, că nu s-a limitat numai la „teoria economică" în accepția obișnuită, că, *explicînd* structura și dezvoltarea acestei formațiuni sociale *exclusiv* prin relațiile de producție, el a urmărit totuși pretutindeni și în permanență suprastructurile corespunzătoare acestor relații de producție, dînd trup și sînge acestui schelet. „Capitalul" a avut un succes atît de imens tocmai pentru că această carte a unui „economist german" înfățișa aievea cititorului întreaga formațiune socială capitalistă : cu aspectele ei curente, cu manifestările sociale concrete ale antagonismului dintre clase

www.dacoromanica.ro

inerent acestor relaţii de producţie, cu suprastructura politică burgheză care apără dominaţia clasei capitaliştilor, cu ideile burgheze despre libertate, egalitate etc., cu relaţiile de familie burgheze. E limpede acum că comparaţia cu Darwin este pe deplin îndreptăţită : „Capitalul" nu reprezintă decît „cîteva idei de sinteză, strîns legate între ele, care înconunează un adevărat Mont Blanc de material faptic". Şi dacă cineva, citind „Capitalul", a reuşit să nu observe aceste idei de sinteză, nu e de vină Marx, care, precum am văzut, a atras atenţia chiar în prefaţă asupra acestor idei. Mai mult, această comparaţie este justă nu numai sub aspectul ei exterior (pentru care d-l Mihailovski a manifestat, nu se ştie de ce, un deosebit interes), ci şi sub aspectul ei interior. Aşa cum Darwin a pus capăt concepţiei după care speciile de animale şi de vegetale ar fi întîmplătoare, nelegate prin nimic între ele, „create de dumnezeu" şi neschimbătoare, şi a aşezat pentru prima oară biologia pe o bază pe deplin ştiinţifică, stabilind transformarea speciilor şi succesiunea lor, tot aşa şi Marx a pus capăt concepţiei după care societatea ar fi un agregat mecanic de indivizi, care permite orice schimbări dictate de voinţa stăpînirii (sau, ceea ce este acelaşi lucru, de voinţa societăţii * şi a cîrmuirii) şi care ar apărea şi s-ar transforma în mod întîmplător, şi a aşezat pentru prima oară sociologia pe o bază ştiinţifică, stabilind noţiunea de formaţiune social-economică ca totalitate a relaţiilor respective de producţie şi arătînd că dezvoltarea acestor formaţiuni este un proces istoric-natural.

Acum, după apariţia „Capitalului", concepţia materialistă a istoriei nu mai este o ipoteză, ci o doctrină dovedită ştiinţificeşte. Şi atîta timp cît nu va exista o altă încercare de a explica ştiinţificeşte funcţionarea şi dezvoltarea vreunei formaţiuni sociale — tocmai a unei formaţiuni sociale şi nu a condiţiilor de trai ale unei ţări sau ale unui popor sau chiar ale unei clase etc. —, o altă încercare capabilă să pună ordine în „faptele respective", aşa cum a făcut materialismul, şi, tot ca acesta, să ne înfăţişeze un viu tablou al unei anumite

* Aici, ca şi în numeroase alte locuri din acest volum, Lenin foloseşte cuvîntul societate nu în sensul obişnuit, ci într-un sens mai restrîns, înţelegînd prin acest termen pătura politiceşte activă din rîndurile claselor dominante (burghezia liberală, intelectuali, funcţionari din aparatul de stat etc.). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

formaţiuni, dînd totodată o explicare strict ştiinţifică a acesteia, concepţia materialistă a istoriei va fi sinonimă cu ştiinţa socială. Materialismul nu este „prin excelenţă o concepţie ştiinţifică asupra istoriei", cum crede d-l Mihailovski, ci unica concepţie ştiinţifică asupra istoriei.

Şi acum, vă puteţi închipui ceva mai amuzant ca faptul că s-au găsit oameni care, citind „Capitalul", au reuşit să nu găsească în el materialism ? Unde este materialismul ? – întreabă cu sinceră nedumerire d-l Mihailovski.

El a citit „Manifestul Comunist" şi n-a observat că acolo se dă o explicare materialistă a rînduielilor moderne – juridice, politice, de familie, religioase şi filozofice –, că chiar şi critica făcută teoriilor socialiste şi comuniste caută şi găseşte rădăcinile acestora în cutare sau cutare relaţii de producţie.

A citit „Mizeria filozofiei" şi n-a observat că sociologia lui Proudhon este analizată acolo din punct de vedere materialist, că critica la care este supusă soluţia dată de Proudhon feluritelor probleme istorice porneşte de la principiile materialismului, că propriile indicaţii ale autorului cu privire la sfera în care trebuie căutate datele pentru soluţionarea acestor probleme se referă toate la relaţiile de producţie.

A citit „Capitalul" şi n-a observat că are în faţă un model de analiză ştiinţifică, făcută după metoda materialistă, a unei anumite formaţiuni sociale – cea mai complexă dintre toate –, model recunoscut de toată lumea şi neîntrecut de nimeni. Şi iată-l adîncit în gînduri şi reflectînd asupra profundei probleme : „În ce lucrare şi-a expus Marx concepţia sa materialistă asupra istoriei ?".

Oricine cunoaşte operele lui Marx i-ar răspunde cu o altă întrebare : în ce lucrare nu şi-a expus Marx concepţia sa materialistă asupra istoriei ? Dar d-l Mihailovski va afla, probabil, despre cercetările materialiste ale lui Marx numai atunci cînd ele vor fi indicate sub cutare număr în vreo lucrare istorică-filozofică a unui Kareev, la rubrica „materialismul economic".

Ceea ce-i mai curios însă e că d-l Mihailovski îi aduce lui Marx acuzaţia că n-a „reconsiderat (sic !) toate teoriile cunoscute asupra procesului istoric". Iată ceva amuzant de-a binelea. Dar ce reprezintă nouă zecimi din aceste teorii ? Construcţii pur apriorice, dogmatice, abstracte pe tema ;

www.dacoromanica.ro

ce este societatea, ce este progresul ? etc. (Iau dinadins exemplele care sînt mai aproape de mintea şi de inima d-lui Mihailovski). Aceste teorii nu sînt bune de nimic chiar prin însuşi faptul că există, prin metodele lor de bază, prin caracterul lor iremediabil şi pe de-a-ntregul metafizic. Căci a începe cu problemele : ce este societatea, ce este progresul – înseamnă a începe cu sfîrşitul. De unde veţi lua noţiunea de societate şi de progres în general dacă n-aţi studiat încă în mod special nici o formaţiune socială, dacă nici măcar n-aţi ştiut să definiţi această noţiune şi să treceţi la o cercetare serioasă a faptelor, la o analiză obiectivă a cutăror sau cutăror relaţii sociale ? Iată indiciul cel mai evident al metafizicii, cu care a început orice ştiinţă : cît timp oamenii n-au fost în stare să treacă la studiul faptelor, mereu au inventat apriori teorii generale, care au rămas totdeauna sterile. Chimistul metafizician, care nu ştia încă să cerceteze efectiv procesele chimice, inventa o teorie cu privire la problema : ce fel de forţă este afinitatea chimică ? Biologul metafizician îşi punea întrebarea : ce e viaţa şi forţa vitală ? Psihologul metafizician făcea raţionamente pe tema : ce este sufletul ? În aceste cazuri metoda însăşi era absurdă. Nu poţi face raţionamente asupra sufletului fără a fi explicat în mod special procesele psihice : progresul trebuie să constea, în acest caz, tocmai în părăsirea teoriilor generale şi a construcţiilor filozofice referitoare la suflet, pentru a aşeza pe o bază ştiinţifică cercetarea faptelor care caracterizează diferitele procese psihice. De aceea acuzaţia adusă de d-l Mihailovski este cu totul asemănătoare cu aceea pe care un psiholog metafizician, care toată viaţa sa a scris „cercetări" asupra problemei : ce este sufletul (fără să cunoască precis explicarea nici unui fenomen psihic, fie el cît de simplu), s-ar apuca s-o aducă unui psiholog care foloseşte metode ştiinţifice, pentru faptul că acesta nu a reconsiderat toate teoriile cunoscute asupra sufletului. Respingînd teoriile filozofice asupra sufletului, acest psiholog care foloseşte metode ştiinţifice s-a apucat să studieze de-a dreptul substratul material al fenomenelor psihice – procesele nervoase –, analizînd şi explicînd, să presupunem, cutare sau cutare procese psihice. Şi iată că, citind această lucrare, psihologul nostru metafizician îi aduce laude : ce bine sînt descrise procesele şi studiate faptele, zice el.

www.dacoromanica.ro

Şi cu toate acestea nu se declară mulţumit. Daţi-mi voie, exclamă el emoţionat, auzind vorbindu-se mereu despre modul cu totul nou al acestui savant de a concepe psihologia, despre metoda deosebită a psihologiei ştiinţifice, daţi-mi voie, se înfierbîntă filozoful : dar în ce lucrare este expusă această metodă ? Căci lucrarea aceasta nu conţine „decît fapte". Nu găsim în ea nici pomeneală de reconsiderare „a tuturor teoriilor filozofice cunoscute asupra sufletului". Această lucrare nu e de loc corespunzătoare !

Tot aşa, nici „Capitalul" nu este, fireşte, o lucrare corespunzătoare pentru sociologul metafizician, care nu vede cît de sterile sînt raţionamentele apriorice pe tema ce este societatea, care nu înţelege că, în loc să studieze şi să explice societatea, asemenea metode nu fac decît să substituie pe furiş noţiunii de societate fie ideile burgheze ale negustorului englez, fie idealurile socialiste mic-burgheze ale democratului rus, atît şi nimic mai mult. De aceea toate aceste teorii filozofice-istorice au apărut şi s-au spulberat ca nişte baloane de săpun, fiind în cel mai bun caz un simptom al ideilor şi relaţiilor sociale ale epocii lor, nefăcînd să progreseze nici cu o iotă putinţa omului de a *înţelege* fie chiar şi unele relaţii sociale izolate, dar în schimb reale (şi nu acelea care „corespund naturii umane"). Giganticul pas înainte făcut de Marx în această privinţă constă tocmai în faptul că el a înlăturat toate aceste raţionamente asupra societăţii şi progresului în general, făcînd în schimb analiza *ştiinţifică a unei singure* societăţi şi *a unui singur* progres, şi anume a celor capitaliste. Şi d-l Mihailovski îi aduce lui Marx acuzaţia de a fi început cu începutul şi nu cu sfîrşitul, cu analiza faptelor şi nu cu concluziile finale, cu studierea relaţiilor sociale concrete, determinate istoriceşte, şi nu cu teorii generale asupra naturii acestor relaţii sociale în general ! Şi întreabă : „Unde găsiţi lucrarea corespunzătoare ?" O, preaînţeleptule sociolog subiectivist !!

Dacă filozoful nostru subiectivist s-ar fi mărginit să-şi exprime numai nedumerirea în legătură cu problema în ce lucrare a fost fundamentat materialismul, încă n-ar fi fost o nenorocire prea mare. Dar, deşi n-a găsit nicăieri (sau poate tocmai pentru că n-a găsit) nu numai o fundamentare, dar nici măcar o expunere a concepţiei materialiste a istoriei, el

www.dacoromanica.ro

începe să atribuie acestei doctrine pretenţii pe care ea nu le-a formulat niciodată. După ce citează un pasaj din Blos în care se spune că Marx a proclamat o *concepţie* absolut nouă asupra istoriei, el afirmă în continuare, fără a se jena cîtuşi de puţin, că această teorie ar pretinde „că a explicat omenirii trecutul ei", că a explicat „tot (sic !!?) trecutul omenirii" etc. Afirmaţia d-lui Mihailovski este pe de-a-ntregul falsă ! Această teorie nu pretinde că ar fi explicat vreo altă organizare socială decît cea capitalistă. Dacă aplicarea materialismului în analizarea şi explicarea unei singure formaţiuni sociale a dat rezultate atît de strălucite, e absolut firesc ca materialismul aplicat la istorie să nu mai fie o ipoteză, ci o teorie verificată ştiinţificeşte ; e absolut firesc ca necesitatea unei asemenea metode să se extindă asupra celorlalte formaţiuni sociale, chiar dacă acestea n-au fost supuse unei cercetări concrete speciale şi unei analize amănunţite, tot aşa cum ideea transformismului, demonstrată printr-un număr suficient de fapte, se extinde asupra întregului domeniu al biologiei, cu toate că faptul transformării unor anumite specii de animale şi vegetale n-a putut fi încă stabilit cu exactitate. Şi după cum transformismul nu are de loc pretenţia de a explica „toată" istoria formării speciilor, ci numai de a aşeza metodele acestei explicări pe o bază ştiinţifică, tot aşa şi materialismul în istorie n-a avut niciodată pretenţia de a explica totul, ci numai de a indica „singura metodă ştiinţifică", după expresia lui Marx („Capitalul"), pentru explicarea istoriei [34]. După toate acestea, ne putem da seama cît de inteligente, serioase şi corecte sînt procedeele folosite în polemică de d-l Mihailovski, care mai întîi falsifică pe Marx, atribuind materialismului în istorie pretenţia absurdă „de a explica totul", de a fi găsit „cheia tuturor lacătelor istorice" (pretenţie pe care Marx a respins-o, firește, imediat, într-o formă foarte usturătoare, în „scrisoarea" [35] sa referitoare la articolele lui Mihailovski), apoi jonglează cu această pretenţie născocită de el însuşi şi, în sfîrşit, reproducînd exact ideea lui Engels – exact pentru că de astă dată o citează şi nu o parafrazează – în sensul că economia politică, aşa cum o înţeleg materialiştii, „urmează să fie abia creată", că „ceea ce avem pînă în prezent în materie de ştiinţă economică se limitează" la istoria

www.dacoromanica.ro

societății capitaliste [36], trage concluzia că „aceste cuvinte restrîng foarte mult sfera de aplicare a materialismului economic" ! Ce infinit de naiv sau ce infinit de încrezut trebuie să fie cineva ca să-şi închipuie că asemenea trucuri vor rămîne neobservate ! Mai întîi îl falsifică pe Marx, apoi jonglează cu propriile sale minciuni, după aceea reproduce exact unele idei şi în cele din urmă are impertinenţa să afirme că aceste idei restrîng sfera de aplicare a materialismului economic !

De ce soi şi de ce calitate sînt aceste jonglerii ale d-lui Mihailovski se poate vedea din următorul exemplu : „Marx nu le fundamentează nicăieri" – adică nu fundamentează principiile teoriei materialismului economic –, spune d-l Mihailovski. „Ce-i drept, Marx intenţiona să scrie împreună cu Engels o lucrare cu caracter filozofic-istoric şi istoric-filozofic şi chiar a şi scris-o (în 1845–1846) ; dar ea n-a fost niciodată tipărită. «Prima parte a acestei lucrări [37] – spune Engels – constă într-o expunere a concepţiei materialiste a istoriei, care dovedeşte doar cît de incomplete erau cunoştinţele noastre în domeniul istoriei economice». Aşadar – conchide d-l Mihailovski – punctele fundamentale ale «socialismului ştiinţific» şi ale teoriei materialismului economic au fost descoperite şi apoi expuse în «Manifest» într-o vreme cînd, după propria mărturisire a unuia dintre autori, ei nu aveau suficiente cunoştinţe pentru o asemenea treabă".

Frumoasă critică, nu-i aşa ? Engels afirmă că el şi Marx nu aveau suficiente cunoştinţe în domeniul „istoriei" economice şi că de aceea nici nu au publicat această lucrare a lor cu caracter istoric-filozofic „general". D-l Mihailovski răstălmăceşte această afirmaţie, interpretînd-o în sensul că ei nu aveau suficiente cunoştinţe „pentru o asemenea treabă" ca elaborarea „punctelor fundamentale ale socialismului ştiinţific", adică pentru a face o critică ştiinţifică a orînduirii *burgheze*, care fusese deja expusă în „Manifest". Una din două : ori d-l Mihailovski nu e în stare să înţeleagă deosebirea dintre încercarea de a îmbrăţişa întreaga filozofie a istoriei şi încercarea de a explica în mod ştiinţific regimul burghez, ori crede că Marx şi Engels n-au avut suficiente cunoştinţe pentru a face o critică a economiei politice. Şi în acest caz el este foarte crud cu noi dacă nu ne împărtă-

www.dacoromanica.ro

şeşte consideraţiile sale cu privire la această insuficienţă, îndreptările şi completările sale. Hotărîrea lui Marx şi Engels de a nu-şi publica lucrarea lor istorică-filozofică şi de a-şi concentra toate forţele asupra analizei ştiinţifice a unei singure organizări sociale nu dovedeşte decît un înalt grad de conştiinciozitate ştiinţifică. Hotărîrea d-lui Mihailovski de a face caz de această mică rezervă pentru a pretinde că Marx şi Engels şi-ar fi expus concepţiile într-o vreme cînd, după propria lor mărturisire, nu aveau suficiente cunoştinţe pentru elaborarea lor, nu face decît să caracterizeze procedeele sale polemice, care nu denotă nici inteligenţă, nici bună-cuviinţă.

Alt exemplu : „Engels, acest alter ego * al lui Marx – spune d-l Mihailovski –, a făcut mai mult pentru fundamentarea materialismului economic ca teorie istorică. El are o lucrare istorică specială : «Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului în legătură (im Anschluss) cu concepţiile lui Morgan». Este extrem de remarcabil acest «Anschluss». Lucrarea americanului Morgan a apărut cu mulţi ani după ce Marx şi Engels au proclamat principiile materialismului economic şi cu totul independent de această doctrină". Şi iată că, spune d-l Mihailovski, „adepţii materialismului economic s-au raliat" la această lucrare şi, cum în vremurile preistorice n-a existat lupta de clasă, ei au adus un „corectiv" formulei concepţiei materialiste a istoriei, în sensul că, alături de producţia de valori materiale, un factor determinant este şi producerea omului însuşi, adică procrearea, care a jucat un rol primordial în vremurile primitive, cînd productivitatea muncii era încă prea puţin dezvoltată.

„Lui Morgan – spune Engels – îi revine marele merit... de a fi găsit în legăturile de gintă ale indienilor din America de Nord cheia care dezleagă cele mai însemnate enigme, de nedezlegat pînă acum, ale istoriei străvechi a grecilor, romanilor şi germanilor" [38].

„Aşadar – declară sentenţios d-l Mihailovski în legătură cu toate acestea – la sfîrşitul deceniului al 5-lea a fost descoperită şi proclamată o concepţie a istoriei cu desăvîrşire nouă, materialistă şi cu adevărat ştiinţifică, care a făcut pentru ştiinţa istoriei ceea ce a făcut teoria lui Darwin pentru

* — al doilea eu. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

științele moderne ale naturii". Dar această concepție, repetă apoi încă o dată d-l Mihailovski, n-a fost niciodată fundamentată în mod științific. „Nu numai că ea n-a fost verificată pe terenul vast și variat al faptelor concrete („Capitalul" „nu este" o lucrare „corespunzătoare" : ea nu conține decît fapte și cercetări meticuloase !), dar n-a fost nici măcar motivată într-o măsură suficientă, cel puțin prin criticarea și excluderea altor sisteme filozofice-istorice". Cartea lui Engels „Herrn E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft" * „nu reprezintă decît încercări ingenioase făcute în treacăt", și de aceea d-l Mihailovski consideră posibilă completa ocolire a multiplelor probleme esențiale atinse în această lucrare, cu toate că aceste „încercări ingenioase" arată în chip foarte ingenios lipsa de conținut a sociologiilor care „încep cu utopii", cu toate că această operă conține o critică amănunțită a „teoriei violenței", după care rînduielile politice-juridice le-ar determina pe cele economice și pe care o propagă cu atîta zel domnii publiciști de la „Russkoe Bogatstvo". Și, într-adevăr, e mult mai ușor să arunci, referitor la această lucrare, cîteva fraze care nu spun nimic decît să examinezi serios fie și o singură problemă rezolvată în chip materialist în această lucrare ; de altfel, acest procedeu nu implică nici o primejdie, pentru că cenzura nu va îngădui, probabil, niciodată traducerea acestei cărți, iar d-l Mihailovski o poate califica drept ingenioasă, fără nici o teamă pentru propria sa filozofie subiectivistă.

Mai caracteristică și mai instructivă încă (pentru ilustrarea faptului că limba e dată omului spre a-și ascunde gîndurile sau pentru a da vidului forma de gîndire) este părerea sa asupra „Capitalului" lui Marx. „Se găsesc în «Capitalul» pagini strălucite cu conținut istoric, **dar** (acest superb „dar" ! Și nici nu e un simplu „dar", ci faimosul „mais" care pe rusește înseamnă : „urechile nu cresc mai sus de frunte") ele, prin însuși obiectivul cărții, se referă numai la o singură perioadă istorică și nu afirmă principiile fundamentale ale materialismului economic, ci pur și simplu se referă la latura economică a unui anumit grup de fenomene istorice". Cu alte cuvinte : „Capitalul", care este consacrat

* — „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința" (Anti-Dühring). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

exclusiv studierii societății capitaliste, ne oferă o analiză materialistă a acestei societăți și a suprastructurilor ei, „**dar**" d-l Mihailovski preferă să ocolească această analiză : aici este vorba, vedeți dv., numai de o „singură" perioadă, în timp ce el, d-l Mihailovski, ar vrea să îmbrățișeze toate perioadele, și să le îmbrățișeze astfel încît să nu vorbească de nici una în special. Se înțelege că pentru a atinge acest scop, adică pentru a îmbrățișa toate perioadele, fără a te ocupa în fond de nici una dintre ele, nu există decît o singură cale : calea locurilor comune și a frazelor „strălucite" și deșarte. Și nimeni nu se poate compara cu d-l Mihailovski în arta de a se eschiva prin fraze. Reiese că nu face să te ocupi (în mod separat) de fondul cercetărilor lui Marx, pentru motivul că el, Marx, „nu afirmă principiile fundamentale ale materialismului economic, ci pur și simplu se referă la latura economică a unui anumit grup de fenomene istorice". Ce profunzime de gîndire ! – „Nu afirmă", ci „pur și simplu se referă" ! – Într-adevăr, cît de simplu poate fi escamotată orice chestiune printr-o frază ! De pildă, dacă Marx arată în repetate rînduri că egalitatea civică, libertatea de contractare și alte asemenea principii ale statului de drept au la bază relațiile existente între producătorii de mărfuri, ce înseamnă acest lucru ? Afirmă el astfel materialismul, ori „pur și simplu" se referă la el ? Cu modestia care-l caracterizează, filozoful nostru se abține de a da un răspuns în fond, trăgînd de-a dreptul concluzii din „ingenioasa" lui „încercare" de a vorbi strălucit fără să spună nimic.

„Nu e de mirare – glăsuiește această concluzie – că istoria străveche a grecilor, romanilor și germanilor a continuat să rămînă o enigmă pentru această teorie, la 40 de ani după proclamarea ei, deși ea pretindea că a explicat istoria universală ; și cheia acestei enigme a fost găsită, în primul rînd, de un om care era absolut străin de teoria materialismului economic, care nu știa nimic despre ea, și, în al doilea rînd, cu ajutorul unui factor neeconomic. Sună cam nostim termenul «producerea omului însuși», adică procrearea, de care Engels se agață ca să păstreze măcar o legătură verbală cu formula fundamentală a materialismului economic. El este totuși nevoit să admită că în decurs de veacuri viața omenirii nu s-a format conform acestei for-

www.dacoromanica.ro

mule". Într-adevăr, prea simplist polemizați, d-le Mihailovski ! Teoria despre care este vorba constă în următoarele : bazele „explicării" istoriei nu trebuie căutate în relațiile ideologice, ci în relațiile sociale materiale. Insuficiența materialului faptic n-a îngăduit folosirea acestei metode în analiza unor fenomene foarte importante din istoria străveche a Europei, ca, de pildă, organizarea gentilică [39], care tocmai de aceea a rămas o enigmă *. Iată însă că, în America, Morgan are posibilitatea, datorită bogatului material pe care l-a strîns, să analizeze esența organizării gentilice ; și el ajunge la concluzia că explicarea ei nu trebuie căutată în relațiile ideologice (în cele juridice sau cele religioase, de pildă), ci în cele materiale. E clar că acest fapt constituie o strălucită confirmare a metodei materialiste, atît și nimic mai mult. Și atunci cînd d-l Mihailovski *reproșează* acestei doctrine, în primul rînd, că cheia uneia dintre cele mai grele enigme istorice a fost găsită de un om „absolut străin" de teoria materialismului economic, nu putem decît să ne mirăm văzînd în ce măsură nu pot unii să deosebească ceea ce pledează în favoarea lor de ceea ce este categoric împotriva lor. În al doilea rînd, spune filozoful nostru, procrearea nu e un factor economic. Dar unde ați văzut dv. la Marx sau la Engels ca ei să vorbească neapărat de materialism economic ? Definind concepția lor despre lume, ei au denumit-o pur și simplu materialism. Ideea lor fundamentală (formulată foarte precis chiar și în pasajul din Marx citat mai sus) e că relațiile sociale se împart în relații materiale și relații ideologice. Acestea din urmă nu reprezintă decît o suprastructură a celor dintîi, care iau naștere independent de voința și de conștiința omului, ca (rezultat) formă a activității omului îndreptate spre întreținerea existenței lui. Explicarea formelor politice și juridice, spune Marx în pasajul citat mai sus, trebuie căutată în „condițiile materiale de existență". Nu cumva își închipuie d-l Mihailovski că relațiile de procreare fac parte din categoria relațiilor ideologice ?

* D-l Mihailovski nu scapă nici de astă dată prilejul de a face pe grozavul : cum vine asta, exclamă el : pe de o parte există o concepție științifică asupra istoriei, pe de altă parte istoria antichității rămîne o enigmă ! Puteți afla din orice manual, d-le Mihailovski, că problema organizării gentilice este una dintre cele mai grele probleme, care a dat naștere la o sumedenie de teorii menite s-o elucideze.

www.dacoromanica.ro

Explicaţiile date de d-l Mihailovski în legătură cu această chestiune sînt atît de caracteristice, încît merită să ne oprim asupra lor. „Oricît am recurge la ingeniozităţi în chestiunea procreării – spune el –, străduindu-ne să stabilim cel puţin o legătură verbală între procreare şi materialismul economic, oricît s-ar împleti procrearea, în reţeaua complicată a fenomenelor vieţii sociale, cu alte fenomene, inclusiv cele economice, ea îşi are totuşi propriile ei rădăcini fiziologice şi psihice. (Sugacilor le povestiţi oare, d-le Mihailovski, că procrearea are rădăcini fiziologice !? Ce tot îndrugaţi verzi şi uscate ?). Acest fapt ne aminteşte că teoreticienii materialismului economic nu şi-au încheiat socotelile nu numai cu istoria, dar nici cu psihologia. Nu încape nici o îndoială că legăturile gentilice şi-au pierdut însemnătatea lor în cursul istoriei ţărilor civilizate ; nu s-ar putea însă spune aceasta cu aceeaşi certitudine despre raporturile propriuzise dintre sexe şi raporturile de familie. Acestea au suferit, desigur, schimbări adînci sub presiunea complexităţii creşcînde a vieţii în general ; dar, cu oarecare dibăcie dialectică, s-ar putea demonstra că nu numai relaţiile juridice, ci şi înseşi relaţiile economice formează o suprastructură a raporturilor dintre sexe şi de familie. Nu ne vom ocupa de această chestiune ; vom indica totuşi, de pildă, instituţia moştenirii".

Filozoful nostru a reuşit, în sfîrşit, să treacă de la fraze goale * la fapte precise, care pot fi verificate şi care nu permit „escamotarea" cu atîta uşurinţă a miezului chestiunii. Să vedem deci cum demonstrează criticul lui Marx că instituţia moştenirii ar fi o suprastructură a raporturilor dintre sexe şi de familie. „Prin moştenire – raţionează d-l Mihailovski – se transmit produsele producţiei economice („Produsele producţiei economice" !! Ce nivel de cultură ! ce sonoritate ! şi ce limbă elegantă !), şi însăşi instituţia moştenirii este condiţionată, într-o anumită măsură, de concurenţa economică. Însă, în primul rînd, prin moştenire se transmit şi

* Într-adevăr, cum am putea denumi altfel procedeul de a reproşa materialiştilor că nu şi-au încheiat socotelile cu istoria, fără a se face însă încercarea de a analiza *absolut nici una* dintre numeroasele explicări materialiste date de materialişti diferitelor probleme istorice ? sau procedeul de a declara că s-ar putea demonstra, dar nu ne vom ocupa de această chestiune ?

www.dacoromanica.ro

valori nemateriale, fapt care își găsește expresia în grija de a se da copiilor o educație în spiritul părinților". Așadar, educația copiilor face parte din instituția moștenirii ! Legile civile ruse, de pildă, conțin un articol care glăsuiește că „părinții trebuie să se străduiască să formeze moravurile lor (ale copiilor) astfel ca ele să fie în conformitate cu vederile cîrmuirii". Nu cumva acest lucru este denumit de filozoful nostru instituție a moștenirii ? „Și, în al doilea rînd – chiar dacă ne limităm exclusiv la domeniul economic –, dacă instituția moștenirii este de neconceput fără produsele transmise prin moștenire ale producției, ea este în egală măsură de neconceput fără produsele «procreării», fără aceste produse și fără complicata și încordata psihologie strîns legată de ele". (Fiți atenți, vă rog, la felul de exprimare : complicata psihologie „legată" de produsele procreării ! Un adevărat deliciu !). Așadar, instituția moștenirii este o suprastructură a raporturilor de familie și dintre sexe, pentru că moștenirea este de neconceput fără procreare ! Iată o adevărată descoperire a Americii ! Pînă acum toată lumea socotea că procrearea poate să explice instituția moștenirii tot atît de puțin cît poate necesitatea de a te hrăni să explice instituția proprietății. Pînă acum toată lumea credea că, dacă, de pildă, în Rusia, în epoca înfloririi sistemului pomestiilor [40], pămîntul nu putea fi transmis prin moștenire (deoarece nu era considerat decît proprietate convențională), explicarea acestui fapt trebuie căutată în particularitățile organizării sociale din acea vreme. D-l Mihailovski socoate, probabil, că acest fapt se explică pur și simplu prin aceea că, la moșierul din acea vreme, psihologia legată de produsele procreării nu era destul de complicată.

Zgîriați-l puțin pe „prietenul poporului", am putea spune noi parafrazînd o cunoscută expresie, și veți da de burghez. Într-adevăr, ce alt sens ar putea avea aceste raționamente ale d-lui Mihailovski asupra legăturii dintre instituția moștenirii și educația copiilor, psihologia procreării etc. decît acela că instituția moștenirii este tot atît de veșnică, de necesară și de sacră ca și educația copiilor ! Ce-i drept, d-l Mihailovski a avut grijă să-și lase o portiță de ieșire, declarînd că „instituția moștenirii este condiționată, într-o anu-

www.dacoromanica.ro

mită măsură, de concurența economică" ; dar această observație nu este decît o încercare de a nu da un răspuns precis chestiunii, și încă o încercare făcută cu mijloace necorecte. Cum am putea lua în considerație această observație din moment ce nu se precizează de loc în ce „măsură" anume depinde moștenirea de concurență, din moment ce nu ni se arată cîtuși de puțin prin ce se explică, propriu-zis, această legătură dintre concurență și instituția moștenirii ? În realitate, instituția moștenirii presupune existența proprietății private, iar aceasta apare numai o dată cu apariția schimbului. La baza apariției ei se află specializarea, care începuse să se dezvolte, a muncii sociale și înstrăinarea produselor pe piață. De pildă, atîta timp cît toți membrii comunității primitive indiene produseseră în comun toate produsele necesare lor, proprietatea privată fusese imposibilă. Cînd însă în comunitate a pătruns diviziunea muncii și fiecare dintre membrii ei a început să se îndeletnicească cu producerea unui anumit produs și cu vînzarea lui pe piață, a apărut instituția proprietății private, ca expresie a acestei separări materiale a producătorilor de mărfuri. Atît proprietatea privată cît și moștenirea sînt categorii ale unei orînduiri sociale în care s-au format deja mici familii separate (monogame) și a început să se dezvolte schimbul. Exemplul d-lui Mihailovski dovedește exact contrarul a ceea ce a vrut să dovedească.

Mai găsim la d-l Mihailovski și o altă referire la fapte, care este și ea o perlă în felul ei ! „Cît privește legăturile gentilice – continuă el să corijeze materialismul –, ele au pălit în cursul istoriei popoarelor civilizate, în parte, datorită, ce-i drept, radiației influenței formelor de producție (iarăși o eschivare, numai că e mai evidentă. Care anume forme de producție ? Vorbe goale și nimic mai mult !) și, în parte, s-au dizolvat în legăturile naționale, care sînt propria lor continuare și generalizare". Așadar, legăturile naționale sînt o continuare și o generalizare a legăturilor gentilice ! D-l Mihailovski își împrumută, de bună seamă, ideile sale asupra istoriei societății din basmele puerile care se predau liceenilor. Istoria societății, susține această doctrină școlărească, constă în aceea că la început a existat familia,

www.dacoromanica.ro

această celulă a oricărei societăți *, apoi – vedeți dv. – familia s-a dezvoltat transformîndu-se în trib, iar tribul s-a dezvoltat transformîndu-se în stat. Repetînd cu gravitate această absurditate puerilă, d-l Mihailovski nu face decît să ne arate, pe lîngă toate celelalte, că n-are nici cea mai slabă idee nici măcar despre desfășurarea istoriei ruse. Dacă se poate vorbi de existența legăturilor gentilice în vechea Rusie, în schimb este neîndoielnic că în evul mediu, în epoca statului Moscovei, aceste legături gentilice nu mai existau ; cu alte cuvinte, statul nu se mai întemeia pe uniuni de gintă, ci pe uniuni teritoriale : moșierii și mănăstirile primeau pe domeniile lor țărani din diferite locuri, și comunitățile care se constituiau în acest fel erau uniuni pur teritoriale. Nu se poate însă vorbi de existența, în acele vremuri, a unor legături naționale în sensul propriu al cuvîntului : statul se împărțea în diferite „teritorii", în parte chiar în diferite cnezate, care păstrau urme vizibile ale vechii autonomii, ale vechilor particularități administrative, uneori oștire proprie (boierii localnici mergeau la război cu cete proprii), granițe vamale separate etc. Abia perioada modernă a istoriei ruse (începînd aproximativ din secolul al XVII-lea) se caracterizează printr-o adevărată contopire a tuturor acestor regiuni, teritorii și cnezate într-un singur tot. Această contopire n-a fost determinată de legăturile gentilice, onorabile domn Mihailovski, și nici măcar de continuarea și generalizarea lor : ea a fost determinată de schimbul tot mai intens dintre diferitele regiuni, de circulația mărfurilor care creștea treptat, de concentrarea micilor piețe locale într-o singură piață a întregii Rusii. Întrucît conducătorii și stăpînii acestui proces au fost negustorii-capitaliști, stabilirea acestor legături naționale n-a fost altceva decît stabilirea legăturilor burgheze. Cu ambele sale referiri la fapte, d-l Mihailovski n-a făcut decît să-și dea singur la cap, neoferindu-ne nimic altceva decît o mostră de trivialități burgheze ; *trivialități,* pentru că a încercat să explice instituția moștenirii prin procreare și prin psihologia ei, iar naționalitatea prin legăturile gentilice ; *burgheze,* pentru că a considerat categoriile și suprastructu-

* Idee pur burgheză : micile familii fărîmițate au devenit predominante abia în regimul burghez ; ele n-au existat de loc în vremurile preistorice. Nu este nimic mai caracteristic pentru un burghez decît extinderea trăsăturilor orînduirii moderne asupra tuturor epocilor și popoarelor.

www.dacoromanica.ro

rile unei formațiuni sociale istoricește determinate (bazată pe schimb) drept categorii tot atît de generale și de veșnice ca și educația copiilor și legăturile „propriu-zise" dintre sexe.

Este cît se poate de caracteristic faptul că, de îndată ce a încercat să treacă de la fraze la referiri concrete bazate pe fapte, filozoful nostru subiectivist s-a împotmolit. Și, pe cît se pare, el se simte foarte bine pe această poziție nu tocmai curată : șade în mocirlă de ți-e mai mare dragul și împroașcă cu noroi de jur împrejur. Propunîndu-și, de pildă, să infirme teza că istoria nu reprezintă decît o serie de episoade ale luptei de clasă, el declară cu un aer grav că aceasta este o „exagerare" și argumentează astfel : „Asociația internațională a muncitorilor, fondată de Marx și organizată în vederea luptei de clasă, nu i-a împiedicat pe muncitorii francezi și germani să se măcelărească și să se ruineze unii pe alții", ceea ce, vedeți dv., dovedește că materialismul nu și-a încheiat socotelile „cu demonul amorului propriu național și al urii naționale". Această afirmație dovedește din partea criticului cea mai grosolană neînțelegere a faptului că interesele foarte reale ale burgheziei comerciale și industriale constituie principala temelie a acestei uri și că a prezenta sentimentul național ca un factor de sine stătător nu înseamnă decît a eluda miezul chestiunii. De altfel am văzut mai sus ce profundă idee are filozoful nostru despre naționalitate. D-l Mihailovski nu poate vorbi despre Internațională [41] altfel decît cu o ironie pur bureninistă [42] : „Marx a fost conducătorul Asociației internaționale a muncitorilor, care, ce-i drept, s-a destrămat, dar urmează să renască". Desigur, dacă vezi în sistemul schimbului „echitabil" un nec plus ultra * al solidarității internaționale, cum susține cu filistină trivialitate autorul cronicii interne din „Russkoe Bogatstvo" nr. 2, și nu înțelegi că schimbul, atît cel echitabil cît și cel inechitabil, presupune și implică totdeauna dominația burgheziei și că fără desființarea organizării economice bazate pe schimb nu se poate pune capăt conflictelor internaționale, atunci zeflemelele la adresa Internaționalei sînt de înțeles. Atunci este de înțeles de ce d-l Mihailovski nu poate cu nici un chip să priceapă adevărul simplu că nu există alt

* — limită extremă. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

mijloc de a combate ura națională decît organizarea și unirea strînsă a clasei asupriților în vederea luptei împotriva clasei asupritorilor din fiecare țară, decît unirea acestor organizații muncitorești naționale într-o singură armată muncitorească internațională în vederea luptei împotriva capitalului internațional. Cît privește observația că Internaționala nu a împiedicat pe muncitori să se măcelărească unii pe alții, e destul să amintim d-lui Mihailovski evenimentele Comunei, care au arătat adevărata atitudine a proletariatului organizat față de clasele guvernante care dezlănțuiseră războiul.

Ceea ce-i mai revoltător în toată această polemică a d-lui Mihailovski sînt tocmai procedeele lui. Dacă e nemulțumit de tactica Internaționalei, dacă nu împărtășește ideile în numele cărora se organizează muncitorii europeni, cel puțin să le critice direct și fățiș, expunîndu-și propriile sale idei asupra unei tactici mai raționale, asupra unor concepții mai juste. El nu vine însă cu nici o obiecție clară, precisă, și nu face decît să împrăștie peste tot, într-un potop de fraze goale, ironii stupide. Cum ar putea fi denumite toate acestea altfel decît mîrșăvie, mai ales dacă luăm în considerație faptul că apărarea legală a ideilor și tacticii Internaționalei nu e permisă în Rusia ? La aceleași procedee recurge d-l Mihailovski atunci cînd polemizează cu marxiștii ruși : el nu-și dă osteneala să formuleze în mod conștiincios și exact cutare sau cutare teze ale lor, spre a le supune unei critici fățișe și precise, ci preferă să se agațe de frînturile din argumentarea marxistă care au ajuns la urechea lui și s-o denatureze. Judecați singuri : „Marx era prea inteligent și prea învățat pentru a-și închipui că tocmai el a descoperit ideea necesității istorice și legitatea fenomenelor sociale... Pe treptele inferioare (ale scării marxiste) * nu se știe acest lucru (anume că „ideea necesității istorice nu este o noutate inventată

* Referitor la acest termen absurd, trebuie să notăm că d-l Mihailovski îl pune pe primul plan pe Marx (care e prea inteligent și prea învățat pentru ca una sau alta dintre tezele lui să poată fi criticate direct și fățiș de criticul nostru), după el îl situează pe Engels („o minte nu atît de creatoare"), apoi urmează cei care sînt, într-o măsură mai mică sau mai mare, gînditori de sine stătători, ca de pildă Kautsky, și după aceea ceilalți marxiști. Ce semnificație serioasă ar putea însă avea această *clasificare* ? Dacă criticul este nemulțumit de popularizatorii lui Marx, cine îl împiedică să-i corijeze potrivit concepțiilor lui Marx ? El nu face acest lucru. A vrut, probabil, să fie spiritual, dar n-a ieșit decît o platitudine.

www.dacoromanica.ro

sau descoperită de Marx, ci un adevăr de mult stabilit") sau, cel mult, există doar o idee vagă de cîtă forță intelectuală și cîtă energie au fost cheltuite în decurs de veacuri pentru stabilirea acestui adevăr".

Firește că asemenea declarații pot într-adevăr să producă impresie asupra unui public care aude pentru prima oară de marxism și în fața căruia criticul își poate ușor atinge scopul : să denatureze, să strîmbe din nas și „să învingă" (cum se spune că sînt apreciate articolele d-lui Mihailovski de colaboratorii revistei „Russkoe Bogatstvo"). Oricine cunoaște cît de puțin operele lui Marx va vedea îndată toată falsitatea și inconsistența acestor procedee. Poți să nu fii de acord cu Marx, dar nu poți contesta că el și-a formulat cu desăvîrșită precizie concepțiile, care reprezentau o *noutate* în comparație cu cele ale socialiștilor premergători. Iată în ce consta această noutate : în timp ce socialiștii dinaintea lui Marx socoteau că pentru a-și fundamenta concepțiile e destul să arate asuprirea maselor în regimul existent, să arate superioritatea unei orînduiri în care fiecare ar urma să primească produsul muncii lui, să arate că această orînduire ideală este conformă cu „natura umană", cu ideea de viață rațională și morală etc., Marx considera că un asemenea socialism nu ne poate satisface. El nu s-a limitat să caracterizeze orînduirea modernă, să-i dea aprecierea cuvenită și s-o condamne, ci a explicat-o științificește, plasînd această orînduire modernă, diferită în diferitele state europene și neeuropene, pe o bază comună : formațiunea socială capitalistă, ale cărei legi de funcționare și dezvoltare le-a supus unei analize obiective (arătînd *necesitatea* exploatării în cadrul acestei orînduiri). Tot astfel el a considerat că nu ne poate satisface aserțiunea că numai orînduirea socialistă e în concordanță cu natura umană, cum afirmau marii socialiști utopiști și jalnicii lor epigoni, sociologii subiectiviști. Cu ajutorul aceleiași analize *obiective* a orînduirii capitaliste, el a dovedit *necesitatea* transformării acesteia într-o orînduire socialistă. (Cum anume a dovedit Marx acest lucru și ce obiecții a adus d-l Mihailovski, asupra acestei chestiuni vom mai avea prilejul să revenim). – Iată izvorul invocării necesității, pe care o putem întîlni adesea la marxiști. Denaturarea săvîrșită de d-l Mihailovski în

www.dacoromanica.ro

această chestiune este evidentă : el a lăsat la o parte tot conținutul concret al teoriei, toată esența ei, înfățișînd lucrurile ca și cum toată această teorie s-ar reduce numai la un singur cuvînt, la „necesitate" („nu e de ajuns s-o invocăm numai pe aceasta în chestiunile practice complexe"), ca și cum *dovada* acestei teorii ar fi argumentul că așa cere necesitatea istorică. Cu alte cuvinte, trecînd sub tăcere conținutul doctrinei, d-l Mihailovski s-a agățat de titulatura acesteia, începînd apoi iarăși să se strîmbe în fața „cercului pur și simplu plat", la care el însuși s-a ostenit să reducă doctrina lui Marx. Nu-i vom urmări, firește, strîmbăturile, deoarece cunoaștem deja prea bine acest procedeu. N-are decît să facă pe paiața, spre marea distracție și plăcere a d-lui Burenin (care nu degeaba l-a mîngîiat pe cap pe d-l Mihailovski în „Novoe Vremea" [43]), n-are decît ca, făcînd reverențe lui Marx, să latre la el pe furiș : „polemica lui cu utopiștii și idealiștii este și așa unilaterală", adică și fără repetarea de către marxiști a argumentelor ei. Nu putem numi aceste ieșiri altfel decît lătrat, pentru că d-l Mihailovski nu aduce absolut *nici o* obiecție concretă, precisă, verificabilă împotriva acestei polemici, așa că, oricît de bucuroși am fi să stăm de vorbă asupra acestei teme, considerînd că această polemică este extrem de importantă pentru rezolvarea problemelor socialiste care se pun în Rusia, ne este pur și simplu imposibil să răspundem unui lătrat. Nu ne rămîne decît să spunem ridicînd din umeri :

O fi puternic cățelușul dacă-i dă mîna să latre la elefant !

Nu e lipsit de interes raționamentul pe care-l face în continuare d-l Mihailovski asupra necesității istorice, deoarece acest raționament ne dezvăluie, cel puțin în parte, adevăratul bagaj ideologic al „vestitului nostru sociolog" (titlu de care se bucură d-l Mihailovski, deopotrivă cu d-l V. V., în mediul reprezentanților liberali ai „societății" noastre „culte"). El vorbește despre „conflictul dintre ideea necesității istorice și importanța activității personale" : militanții pe tărîm social se înșală dacă își închipuie că acționează, căci ei nu acționează, ci sînt „acționați", sînt niște „marionete trase de sfori dintr-o taină de legile imanente ale

www.dacoromanica.ro

necesității istorice" – iată concluzia care ar decurge, chipurile, din această idee, pe care de aceea o califică drept „sterilă" și „difuză". Bănuim că nu orice cititor va înțelege de unde a luat d-l Mihailovski toate aceste inepții – marionete etc. Ei bine, este vorba de una dintre temele preferate ale filozofului nostru subiectivist : ideea conflictului dintre determinism și morală, dintre necesitatea istorică și rolul personalității. El a consumat o grămadă de hîrtie debitînd un noian de absurdități sentimentale mic-burgheze, pentru a rezolva acest conflict în favoarea moralei și a rolului personalității. În realitate, nu există aici nici un conflict : acesta a fost inventat de d-l Mihailovski, căruia îi e teamă (și nu fără temei) ca determinismul să nu submineze morala mic-burgheză, care îi este atît de scumpă. Ideea determinismului, care stabilește necesitatea acțiunilor omului și spulberă povestea absurdă a liberului arbitru, nu exclude cîtuși de puțin nici rațiunea, nici conștiința omului și nici aprecierea acțiunilor lui. Dimpotrivă, numai punctul de vedere determinist face posibilă o apreciere riguroasă și exactă, în loc să pună totul pe seama liberului arbitru. De asemenea, ideea necesității istorice nu diminuează cîtuși de puțin rolul personalității în istorie : întreaga istorie se compune tocmai din acțiunile unor personalități care sînt, fără îndoială, forțe care acționează. Adevărata problemă care se pune atunci cînd urmează a se aprecia activitatea pe tărîm social a unei personalități este aceasta : în ce condiții va fi asigurat succesul acestei activități ? ce garanție avem că această activitate nu va rămîne un act izolat, înecat în oceanul unor acte contrare ? În aceasta constă și problema pe care social-democrații și ceilalți socialiști ruși o rezolvă într-un chip diferit : în ce mod trebuie să antreneze masele activitatea care tinde la înfăptuirea orînduirii socialiste, pentru ca ea să poată da rezultate serioase ? Este evident că rezolvarea acestei probleme depinde în mod direct de felul în care se concepe gruparea forțelor sociale din Rusia, lupta de clasă, care constituie realitatea rusă ; și de astă dată d-l Mihailovski n-a făcut decît să se învîrtească în jurul problemei, fără să încerce măcar s-o formuleze în mod precis și s-o rezolve într-un fel sau altul. Rezolvarea în spirit social-democrat a acestei probleme se bazează, precum se știe, pe

www.dacoromanica.ro

punctul de vedere că rînduielile economice din Rusia nu reprezintă altceva decît societatea burgheză, din care nu există decît o singură cale de ieşire, ce decurge în mod necesar din însăşi esenţa orînduirii burgheze, şi anume : lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei. Este evident că o critică serioasă ar trebui să fie îndreptată fie împotriva punctului de vedere că rînduielile de la noi sînt burgheze, fie împotriva modului în care este concepută esenţa acestor rînduieli şi a legilor lor de dezvoltare. Or, d-l Mihailovski nici nu se gîndeşte să abordeze probleme serioase. El preferă să se mărginească la debitarea unor fraze lipsite de conţinut, în genul afirmaţiei că necesitatea ar fi o paranteză prea generală etc. Dar orice idee va fi o paranteză prea generală, d-le Mihailovski, dacă veţi începe prin a scoate din ea, ca dintr-o scrumbie afumată, tot conţinutul, pentru a vă ocupa apoi de învelişul rămas ! Acest domeniu, al învelişului care acoperă problemele cu adevărat serioase şi arzătoare ale contemporaneităţii, este domeniul favorit al d-lui Mihailovski ; de pildă, el subliniază cu deosebită mîndrie că „materialismul economic ignorează sau tratează greşit problema eroilor şi mulţimii". Vedeţi dv., problema : din lupta căror clase anume şi pe ce teren este alcătuită realitatea rusă de astăzi, aceasta este, probabil, o problemă prea generală pentru d-l Mihailovski şi el o ocoleşte. În schimb însă, problema raporturilor dintre erou şi mulţime, indiferent ce fel de mulţime e aceasta, de muncitori, ţărani, fabricanţi sau moşieri, îl interesează în gradul cel mai înalt. Poate că sînt într-adevăr „interesante" aceste probleme ; dar a reproşa materialiştilor că ei îşi îndreaptă toate eforturile în direcţia rezolvării problemelor care privesc direct eliberarea clasei celor ce muncesc nu înseamnă decît a fi amator de ştiinţă filistină şi nimic mai mult. În încheierea „criticii" (?) pe care o face materialismului, d-l Mihailovski ne oferă încă o încercare de a prezenta inexact faptele şi încă o falsificare. Punînd la îndoială justeţea părerii lui Engels după care „Capitalul" a fost trecut sub tăcere de economiştii oficiali [44] (şi bazîndu-şi îndoiala pe curiosul argument că în Germania există numeroase universităţi !), d-l Mihailovski spune : „Marx nu avea nicidecum în vedere numai acest cerc de cititori (muncitorii) ; el aştepta

www.dacoromanica.ro

ceva şi din partea oamenilor de ştiinţă". Este absolut inexact : Marx îşi dădea foarte bine seama cît de puţin se poate conta pe imparţialitate şi pe o critică ştiinţifică din partea reprezentanţilor burghezi ai ştiinţei, şi în postfaţa la ediţia a doua a „Capitalului" s-a pronunţat în modul cel mai precis asupra acestei chestiuni. Iată ce spune el acolo : „Înţelegerea pe care «Capitalul» a găsit-o în scurt timp în cercurile largi ale clasei muncitoare germane este cea mai bună răsplată a muncii mele. O persoană care în domeniul economiei se situează pe punctul de vedere burghez, domnul Mayer, fabricant din Viena, a arătat foarte just, într-o broşură publicată în timpul războiului franco-german, că spiritul teoretic dezvoltat (der grosse theoretische Sinn), care era considerat ca o particularitate a poporului german, a dispărut cu totul la aşa-numitele clase culte ale Germaniei, dar că în schimb el renaşte la clasa ei muncitoare" [45].

Urmează o nouă falsificare a materialismului, construită exact după primul şablon. „Teoria (materialismului) n-a fost niciodată fundamentată şi verificată ştiinţificeşte". Aceasta-i teza. – Şi iată dovada : „Unele pagini bune, cu conţinut istoric, din lucrările lui Engels, Kautsky şi ale altor cîtorva s-ar fi putut dispensa şi ele (ca şi cele din onorabila lucrare a lui Blos) de eticheta materialismului economic, deoarece (notaţi acest „deoarece" !), în realitate (sic !), ele iau în considerare totalitatea vieţii sociale, chiar dacă nota economică predomină în acest acord". Concluzia... : „materialismul economic nu şi-a dovedit valabilitatea în ştiinţă".

Vechea poveste ! Spre a dovedi netemeinicia teoriei, d-l Mihailovski mai întîi o denaturează, atribuindu-i intenţia absurdă de a nu lua în considerare totalitatea vieţii sociale – pe cîtă vreme, tocmai dimpotrivă, materialiştii (marxiştii) au fost primii socialişti care au formulat necesitatea analizării nu numai a vieţii economice, dar şi a tuturor laturilor vieţii sociale * –, apoi constată că, „în realitate", materialiştii au

* Acest fapt şi-a găsit expresia cît se poate de limpede în „Capitalul" şi în tactica social-democraţilor, spre deosebire de socialiştii anteriori. Marx a formulat direct necesitatea de a nu ne mărgini la latura economică. Trasînd în 1843 programul unei reviste care urma să apară [46], Marx îi scria lui Ruge : „Dar şi principiul socialist în ansamblul său nu reprezintă decît o singură latură... Trebuie însă să acordăm atenţie şi celeilalte laturi, existenţei teoretice a omului, să facem, prin urmare, din religie, ştiinţă etc. un obiect al criticii noastre... Aşa cum *religia* repre-

www.dacoromanica.ro

explicat „bine" totalitatea vieții sociale prin factorul economic (fapt care, evident, îi dă autorului la cap) și, în sfîrșit, trage concluzia că materialismul „nu și-a dovedit valabilitatea". În schimb însă falsificările dv., d-le Mihailovski, și-au dovedit în mod strălucit valabilitatea !

Iată tot ce aduce d-l Mihailovski în sprijinul „infirmării" materialismului. Repet, n-avem de-a face cu o critică, ci cu o palavrageală pretențioasă și deșartă. Dacă am întreba : ce obiecții a adus d-l Mihailovski împotriva ideii că relațiile de producție stau la baza tuturor celorlalte relații ? prin ce a dezmințit el justețea noțiunii de formațiune socială și de proces istoric-natural de dezvoltare a acestor formațiuni, noțiune pe care Marx a elaborat-o cu ajutorul metodei materialiste ? cum a dovedit el inexactitatea explicărilor materialiste ale diferitelor probleme istorice, fie chiar numai a celor date de autorii menționați de el ? – oricine va răspunde : n-a adus nici o obiecție, n-a dezmințit prin nimic, n-a arătat nici o inexactitate. El n-a făcut decît să se învîrtească în jurul problemei, căutînd să-i escamoteze esența prin fraze goale și inventînd de circumstanță diferite trucuri ridicole.

Cu greu ne putem aștepta la ceva serios din partea unui asemenea critic atunci cînd el continuă, în nr. 2 al revistei „Russkoe Bogatstvo", să combată marxismul. Singura deosebire este că inventivitatea lui în materie de falsificări s-a epuizat și că începe să folosească falsificările altora.

El începe prin a perora pe tema „complexității" vieții sociale : iată, zice el, pînă și galvanismul poate fi pus în legătură cu materialismul economic, întrucît experiențele lui Galvani „l-au impresionat" și pe Hegel. Ce extraordinară isteție ! Cu tot atîta succes am putea stabili o legătură între d-l Mihailovski și împăratul Chinei ! Ce altceva reiese de

zintă sumarul luptelor teoretice ale omenirii, tot așa *statul politic* reprezintă sumarul luptelor ei practice. Statul politic exprimă deci, în cadrul formei sale sub specie rei publicae (din punct de vedere politic), toate luptele, necesitățile și adevărurile sociale. Prin urmare, a face un obiect de critică dintr-o problemă politică cu totul specială, cum este bunăoară deosebirea dintre sistemul stărilor și cel reprezentativ, nu înseamnă cîtuși de puțin a coborî de la hauteur des principes (de la înălțimea principiilor. — *Nota trad.*), deoarece această problemă nu face decît să exprime în limbaj *politic* deosebirea dintre domnia omului și domnia proprietății private. Prin urmare, criticul nu numai că poate, dar și trebuie să abordeze aceste probleme politice (care, după părerea socialiștilor înfocați, nu merită nici o atenție)" [47].

www.dacoromanica.ro

aici decît că există oameni cărora le face plăcere să debiteze inepţii ? !

„Esenţa mersului istoric al lucrurilor – continuă d-l Mihailovski –, care este în genere insezisabilă, n-a fost sezisată nici de doctrina materialismului economic, deşi aceasta se sprijină, pe cît se vede, pe două temelii : descoperirea rolului atotdeterminant al formelor de producţie şi de schimb şi caracterul peremptoriu al procesului dialectic".

Aşadar, materialiştii se sprijină pe „caracterul peremptoriu" al procesului dialectic ! adică îşi fondează teoriile sociologice pe triadele [48] lui Hegel. Avem aici de-a face cu acuzaţia-şablon adusă marxismului că se bazează pe dialectica hegeliană, acuzaţie de care au uzat pînă la refuz criticii burghezi ai lui Marx. Nefiind în stare să aducă nici o obiecţie de fond împotriva doctrinei, aceşti domni s-au agăţat de modul de exprimare al lui Marx, au atacat originea teoriei lui, crezînd că vor submina astfel fondul ei. Şi nici d-l Mihailovski nu se sfieşte să recurgă la asemenea procedee. Drept pretext i-a servit un capitol din lucrarea lui Engels împotriva lui Dühring [49]. Răspunzîndu-i lui Dühring, care atacase dialectica lui Marx, Engels spune că Marx nici nu s-a gîndit vreodată „să dovedească" ceva cu triadele hegeliene, că Marx n-a făcut decît să studieze şi să analizeze procesul real, că el nu admitea alt criteriu al valabilităţii teoriei decît conformitatea ei cu realitatea. Dacă, spune el, se întîmplă uneori ca dezvoltarea vreunui fenomen social să se încadreze în schema hegeliană : teză – negaţie – negarea negaţiei, nu e de loc de mirare acest lucru, pentru că în general acest caz nu e rar în natură. Şi Engels începe să aducă exemple din domeniul ştiinţelor naturii (dezvoltarea grăuntelui) şi din cel social, ca, de pildă : la început a existat comunismul primitiv, apoi a apărut proprietatea privată, iar pe urmă socializarea capitalistă a muncii ; sau : la început a apărut materialismul primitiv, apoi idealismul şi, în sfîrşit, materialismul ştiinţific etc. Este evident pentru oricine că centrul de greutate al argumentării lui Engels constă în ideea că sarcina materialiştilor este de a înfăţişa exact şi precis adevăratul proces istoric, că insistarea asupra dialecticii, alegerea unor exemple dovedind justeţea triadei nu sînt decît rămăşiţe ale hegelianismului din care s-a dezvoltat socialismul ştiinţific, rămăşiţe ale modului

www.dacoromanica.ro

de exprimare al hegelianismului. Într-adevăr, din moment ce se declară în mod categoric că ar fi absurd să vrei „să dovedeşti" ceva cu ajutorul triadelor, că nimeni nu s-a gîndit la aşa ceva, ce semnificaţie pot avea exemplele privitoare la procesele „dialectice" ? Nu e oare clar că aici este vorba doar de o referire la originea doctrinei, atît şi nimic mai mult ? D-l Mihailovski îşi dă singur seama de acest lucru atunci cînd spune că nu e cazul să aducem imputări acestei teorii pentru originea ei. Pentru a vedea în raţionamentele lui Engels altceva decît originea teoriei, ar fi trebuit, evident, să se facă dovada că măcar o singură *problemă* istorică n-a fost rezolvată de materialişti pe baza faptelor respective, ci cu ajutorul triadelor. A încercat oare d-l Mihailovski să dovedească acest lucru ? Nicidecum. Dimpotrivă, el însuşi a fost nevoit să admită că „deşarta schemă dialectică a fost în aşa măsură umplută de Marx cu un conţinut concret, încît ea poate fi scoasă de pe acest conţinut aşa cum ai lua capacul de pe oală, fără să se schimbe nimic" (despre excepţia pe care o face aici d-l Mihailovski în ce priveşte viitorul vom vorbi mai jos). Dacă aşa stau lucrurile, atunci de ce se mai ocupă d-l Mihailovski cu atîta zel de acest capac care nu schimbă nimic ? De ce pretinde că materialiştii „se sprijină" pe caracterul peremptoriu al procesului dialectic ? De ce, luptînd împotriva acestui capac, afirmă neadevărul flagrant că luptă împotriva uneia dintre „temeliile" socialismului ştiinţific ?

Firește că nu mă voi apuca să urmăresc cum analizează d-l Mihailovski exemplele de triade, pentru că, repet, toate acestea n-au nici o legătură nici cu materialismul ştiinţific, nici cu marxismul rus. Interesant este însă de ştiut ce motive a avut totuşi d-l Mihailovski să denatureze în aşa hal atitudinea marxiştilor faţă de dialectică ? D-l Mihailovski a avut două motive : 1) el a auzit ceva, fără să fi înţeles însă nimic ; 2) el a săvîrşit (sau, mai bine zis, a împrumutat de la Dühring) încă un fals.

Ad 1) *. Citind literatura marxistă, d-l Mihailovski s-a lovit mereu de „metoda dialectică" în domeniul ştiinţei sociale şi de „gîndirea dialectică" tot în domeniul problemelor

* — La primul punct. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

sociale (domeniu despre care tocmai este vorba) etc. În naivitatea sa (ar fi bine dacă numai din naivitate), el şi-a închipuit că această metodă constă în rezolvarea tuturor problemelor sociologice în conformitate cu legile triadei hegeliene. Dacă ar fi examinat ceva mai atent chestiunea, el n-ar fi putut să nu se convingă de absurditatea acestei păreri. Metoda dialectică, în opoziţie cu metoda metafizică, nu înseamnă la Marx şi Engels altceva decît metoda ştiinţifică în sociologie, metodă care concepe societatea ca un organism viu, aflat în permanentă dezvoltare (şi nu ca o înlănţuire mecanică, permiţînd în consecinţă tot felul de combinaţii arbitrare de diferite elemente sociale), pentru studierea căruia este necesară o analiză obiectivă a relaţiilor de producţie care constituie formaţiunea socială respectivă, precum şi cercetarea legilor funcţionării şi dezvoltării acesteia. Vom încerca mai jos să arătăm cum se situează metoda dialectică faţă de metoda metafizică (noţiune în care intră, fără îndoială, şi metoda subiectivă aplicată în domeniul sociologiei), servindu-ne chiar de raţionamentele d-lui Mihailovski. Deocamdată vom spune doar că oricine va citi definiţia şi expunerea metodei dialectice fie la Engels (în polemica lui împotriva lui Dühring. Vezi traducerea în limba rusă a lucrării „Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă"), fie la Marx (diferite note din „Capitalul" şi „Postfaţa" la ediţia a doua, precum şi „Mizeria filozofiei") [50] va vedea că nici vorbă nu poate fi de triadele lui Hegel şi că totul se reduce la a privi evoluţia socială ca un proces istoric-natural de dezvoltare a formaţiunilor social-economice. Ca dovadă, voi reproduce in extenso expunerea metodei dialectice aşa cum a apărut în „Vestnik Evropî" nr. 5 din 1872 (nota : „Punctul de vedere al criticii economiei politice la K. Marx") [51], expunere pe care Marx o citează în „Postfaţa" la ediţia a doua a „Capitalului". Marx spune acolo că metoda pe care a folosit-o în „Capitalul" a fost prost înţeleasă. „Recenzenţii germani ţipă, firește, despre sofistică hegeliană". Şi, spre a-şi prezenta mai clar metoda, Marx reproduce expunerea din sus-menţionata notă. Pentru Marx, se spune în această notă, importă un singur lucru : să descopere legea fenomenelor pe care le cercetează. Importantă mai este pentru el înainte de toate legea schimbării lor, a dezvoltării lor, adică trecerea dintr-o formă

www.dacoromanica.ro

în alta, dintr-un sistem de relații sociale în altul. De aceea Marx se străduiește să facă un singur lucru : să dovedească, printr-o riguroasă cercetare științifică, necesitatea unor sisteme determinate de relații sociale și să constate în mod cît mai ireproșabil faptele care-i servesc drept puncte de plecare și de sprijin. În acest scop este cu totul suficient dacă el dovedește, o dată cu necesitatea ordinii actuale, și necesitatea altei ordini, care trebuie să ia naștere în mod inevitabil din prima, indiferent dacă oamenii cred sau nu cred acest lucru, dacă sînt sau nu sînt conștienți de el. Marx privește evoluția socială ca un proces istoric-natural, guvernat de legi care nu numai că sînt independente de voința, de conștiința și de intențiile oamenilor, ci, dimpotrivă, determină voința, conștiința și intențiile lor. (Aviz d-lor subiectiviști, care desprind evoluția socială din evoluția istorică-naturală tocmai pentru motivul că omul și-ar pune „scopuri" conștiente, călăuzindu-se după anumite idealuri). Dacă elementul conștient joacă în istoria culturii un rol atît de subordonat, se înțelege de la sine că critica al cărei obiect este însăși cultura poate mai puțin decît orice să aibă la bază vreo formă sau vreun rezultat al conștiinței. Aceasta înseamnă că nu ideea, ci numai fenomenul exterior, obiectiv poate să-i servească drept punct de plecare. Critica se va mărgini să compare și să confrunte un fapt nu cu ideea, ci cu alt fapt. Pentru ea importă doar ca ambele fapte să fie cercetate cu maximum de precizie și ca ele să constituie într-adevăr, unul față de celălalt, momente diferite ale dezvoltării ; dar înainte de toate importă să fie cercetate cu aceeași precizie ordinea, succesiunea și conexiunea în care apar treptele de dezvoltare. Marx contestă tocmai ideea că legile vieții economice sînt aceleași pentru prezent și trecut. Dimpotrivă, fiecare perioadă istorică are legile ei proprii. Viața economică ne oferă un fenomen analog cu istoria dezvoltării din alte domenii ale biologiei. Vechii economiști își făceau o idee greșită despre natura legilor economice atunci cînd le asemuiau cu legile fizicii și ale chimiei. O analiză mai profundă a dovedit că organismele sociale se deosebesc tot atît de profund unele de altele ca și organismele plantelor și ale animalelor. Punîndu-și ca țintă să cerceteze și să explice din acest punct de vedere organizarea economică capitalistă, el nu face decît să formuleze

www.dacoromanica.ro

în mod strict ştiinţific ţinta pe care trebuie s-o urmărească orice cercetare riguroasă a vieţii economice. Valoarea ştiinţifică a unei asemenea cercetări stă în elucidarea legilor speciale (istorice) care guvernează naşterea, existenţa, dezvoltarea şi moartea unui organism social dat şi înlocuirea lui cu un altul, superior.

Iată expunerea metodei dialectice pe care Marx a pescuit-o din noianul de note asupra „Capitalului" apărute în reviste şi în ziare şi pe care el a tradus-o în limba germană, pentru că această caracterizare a metodei este, precum el însuşi o spune, absolut exactă. Întrebăm : se face oare acolo cea mai mică aluzie la triade, la trihotomii, la caracterul peremptoriu al procesului dialectic şi la alte absurdităţi asemănătoare împotriva cărora luptă atît de cavalereşte d-l Mihailovski ? După ce reproduce expunerea de mai sus, Marx spune răspicat că metoda sa este „exact contrariul" metodei lui Hegel. După Hegel, dezvoltarea ideii în conformitate cu legile dialectice ale triadei determină dezvoltarea realităţii. Numai în acest caz, firește, se poate vorbi de însemnătatea triadelor, de caracterul peremptoriu al procesului dialectic. După mine, spune Marx, dimpotrivă, „lumea ideilor nu este decît oglindirea lumii materiale". Şi totul se reduce deci la „înţelegerea pozitivă a prezentului şi a evoluţiei necesare a acestuia" : nu le rămîne triadelor alt rol decît acela de capac şi de înveliş („am cochetat cu modul hegelian de exprimare", spune Marx în aceeaşi postfaţă), pentru care pot manifesta interes numai filistinii. Şi acum întrebăm : ce să credem despre un om care, propunîndu-şi să critice una dintre „temeliile" materialismului ştiinţific, adică dialectica, se apucă să vorbească despre orice vreţi, pînă şi despre broaşte şi despre Napoleon, dar nu vorbeşte despre ceea ce este această dialectică, de chestiunea dacă evoluţia societăţii este într-adevăr un proces istoric-natural, dacă este justă concepţia materialistă asupra formaţiunilor social-economice ca organisme sociale deosebite, dacă sînt juste metodele analizei obiective a acestor formaţiuni, dacă într-adevăr ideile sociale determină dezvoltarea socială sau, dimpotrivă, ele sînt determinate de aceasta din urmă etc. ? Putem oare admite că numai de nepricepere este vorba în cazul de faţă ?

www.dacoromanica.ro

Ad 2) *. După ce face o asemenea „critică" a dialecticii, d-l Mihailovski atribuie lui Marx această metodă de demonstrare „cu ajutorul" triadei hegeliene şi, bineînţeles, o combate în mod victorios. „În ce priveşte viitorul – spune el –, legile imanente ale societăţii sînt formulate în chip exclusiv dialectic". (Tocmai în aceasta constă excepţia menţionată mai sus). Raţionamentul lui Marx cu privire la inevitabilitatea exproprierii expropriatorilor în virtutea legilor de dezvoltare a capitalismului are „un caracter exclusiv dialectic". „Idealul" lui Marx privitor la proprietatea comună asupra pămîntului şi a capitalului, „ca ceva inevitabil şi neîndoielnic, are ca suport exclusiv capătul triadei hegeliene".

Acest argument este *luat pe de-a-ntregul* de la Dühring, care-l expune în lucrarea sa „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus" (3-te Aufl., 1879. S. 486–487) **. De Dühring d-l Mihailovski nu pomeneşte însă nici un cuvînt. Ori poate a ajuns el singur la această denaturare a lui Marx ?

Engels i-a dat lui Dühring un răspuns admirabil, şi, întrucît el citează totodată critica făcută de Dühring, ne vom mărgini la acest răspuns al lui Engels [52]. Cititorul va vedea că acest răspuns este în totul valabil şi în ceea ce priveşte pe d-l Mihailovski.

„«Această schiţă istorică (a genezei aşa-numitei acumulări primitive a capitalului în Anglia) – spune Dühring – este relativ partea cea mai bună din cartea lui Marx şi ar fi şi mai bună dacă nu s-ar fi sprijinit, în afară de cîrja ştiinţifică, şi pe cîrja dialectică. În lipsa unor argumente mai bune şi mai clare, negarea negaţiei a lui Hegel trebuie să facă aici oficiul de moaşă cu ajutorul căreia viitorul se naşte din sînul trecutului. Desfiinţarea proprietăţii individuale, care s-a efectuat, în modul arătat, începînd din secolul al XVI-lea, este prima negaţie. Ea va fi urmată de alta, care se caracterizează ca o negare a negaţiei şi deci ca o restabilire a „proprietăţii individuale", dar într-o formă superioară, bazată pe proprietatea comună asupra pămîntului şi a mijloacelor de muncă. Dacă această nouă „proprietate individuală" a mai fost denumită

* — La punctul al doilea. — *Nota trad.*

** — „Istorie critică a economiei naţionale şi a socialismului" (ed. a 3-a, 1879. Pag. 486—487). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

de d-l Marx şi „proprietate socială", apoi aici se face simţită unitatea superioară hegeliană, în care contradicţia este rezolvată (aufgehoben – termen special hegelian), adică – potrivit jocului de cuvinte hegelian – este atît înlăturată cît şi conservată.

...Expropierea expropriatorilor este deci, aşa zicînd, rezultatul automat al realităţii istorice în condiţiile ei materiale exterioare... E greu de crezut că un om rezonabil se va lăsa convins de necesitatea proprietăţii comune asupra pămîntului şi a capitalului, încrezîndu-se pur şi simplu în calamburi hegeliene de felul negării negaţiei. Ambiguitatea nebuloasă a ideilor lui Marx nu va surprinde de altfel pe cel care ştie la ce rezultate, sau mai bine zis la ce absurdităţi se poate ajunge cînd se ia ca bază ştiinţifică dialectica lui Hegel. Pentru cei care nu cunosc aceste artificii, trebuie să observăm în mod expres că la Hegel prima negaţie corespunde noţiunii biblice a păcatului originar, iar cea de-a doua unităţii superioare care duce la mîntuire. Logica faptelor nu se poate, desigur, întemeia pe această analogie năstruşnică, luată din domeniul religiei... D-l Marx rămîne liniştit în lumea nebuloasă a proprietăţii sale în acelaşi timp individuale şi sociale, lăsînd adepţilor săi sarcina de a dezlega singuri această profundă enigmă dialectică». Astfel glăsuieşte d-l Dühring.

Prin urmare – conchide Engels – Marx nu poate să dovedească necesitatea revoluţiei sociale, necesitatea introducerii proprietăţii comune asupra pămîntului şi a mijloacelor de producţie create prin muncă altfel decît invocînd negarea negaţiei a lui Hegel ; şi întemeindu-şi teoria sa socialistă pe această analogie năstruşnică, luată din domeniul religiei, el ajunge la concluzia că în societatea viitoare va exista o proprietate în acelaşi timp individuală şi socială, ca unitate superioară hegeliană a contradicţiei rezolvate *.

* Că această formulare a concepţiilor lui Dühring îi este pe de-a-ntregul aplicabilă şi d-lui Mihailovski, ne-o dovedeşte şi următorul pasaj din articolul său : „K. Marx judecat de d-l I. Jukovski". Răspunzîndu-i d-lui Jukovski, care afirmase că Marx ar fi un apărător al proprietăţii private, d-l Mihailovski se referă la sus-menţionata schemă a lui Marx, explicînd-o în felul următor : „Marx a introdus în schema sa două scamatorii, cunoscute de toată lumea, ale dialecticii hegeliene : în primul rînd, schema este construită conform legii triadei hegeliene ; în al doilea rînd, sinteza este bazată pe identitatea contrariilor, a proprietăţii individuale şi a celei sociale. Cuvîntul «individual» are, prin urmare, în acest

www.dacoromanica.ro

Să lăsăm deocamdată la o parte negarea negației și să privim mai îndeaproape această «proprietate în același timp individuală și socială». Pe aceasta d-l Dühring o caracterizează drept «lume nebuloasă» și, ceea ce este uimitor, e că are într-adevăr dreptate în această privință. Dar, din păcate, nu e Marx acela care se află în această «lume nebuloasă», ci din nou d-l Dühring însuși... Corectîndu-l pe Marx în conformitate cu Hegel, el îi atribuie unitatea superioară a proprietății, despre care Marx nu a spus nici un cuvînt.

Marx spune : «Este negarea negației. Aceasta restabilește proprietatea individuală, dar pe baza realizărilor erei capitaliste, a cooperării lucrătorilor liberi și a proprietății lor comune asupra pămîntului și a mijloacelor de producție produse prin munca însăși. Transformarea proprietății private fărîmițate, bazată pe munca proprie a indivizilor, în proprietate capitalistă este, bineînțeles, un proces cu mult mai îndelungat, mai dur și mai anevoios decît transformarea proprietății private capitaliste, care, în fapt, se bazează deja pe producția socială, în proprietate socială». Asta-i tot. Starea de lucruri creată prin exproprierea expropriatorilor este deci caracterizată ca restabilire a proprietății individuale, dar *pe baza* proprietății sociale asupra pămîntului și a mijloacelor de producție produse prin munca însăși. Pentru oricine înțelege limba germană (sau limba rusă, d-le Mihailovski, căci traducerea este absolut exactă), aceasta înseamnă că proprietatea socială cuprinde pămîntul și celelalte mijloace de producție, iar proprietatea individuală produsele, adică obiectele de consum. Și pentru ca lucrurile să poată fi înțelese și de copiii de șase ani, Marx imaginează, la pagina 56 (ediția rusă, pag. 30) [53], o «asociație de oameni liberi care lucrează cu mijloace de producție comune și își cheltuiesc forțele lor de muncă individuale în mod conștient, ca o singură forță de muncă socială», adică o asociație organizată în chip socialist, și spune : «Produsul total al asociației este un produs social.

caz sensul special, pur convențional, al unui termen al procesului dialectic și nu se poate întemeia absolut nimic pe el". Acestea au fost spuse de un om animat de cele mai bune intenții, care-l apăra pe „sanguinul" Marx împotriva burghezului Iukovski în fața publicului rus. Și iată că, animat de aceste bune intenții, el îl explică pe Marx în sensul că acesta și-ar fonda concepțiile lui asupra acestui proces pe „scamatorii"! D-l Mihailovski ar putea deduce de aici o morală utilă pentru el, și anume că în nici o chestiune nu e suficient să ai bune intenții.

www.dacoromanica.ro

O parte a acestui produs serveşte din nou ca mijloace de producţie. *Ea rămîne socială.* Dar altă parte este consumată de membrii asociaţiei sub formă de mijloace de subzistenţă. *Ea trebuie deci repartizată între dînşii».* Aceasta este doar destul de clar chiar şi pentru d-l Dühring.

Proprietatea în acelaşi timp individuală şi socială, această ambiguitate confuză, această absurditate la care se ajunge cu dialectica lui Hegel, această lume nebuloasă, această profundă enigmă dialectică, a cărei dezlegare Marx o lasă pe seama adepţilor săi, este tot o născocire, o creaţie liberă a d-lui Dühring...

Dar ce rol – continuă Engels – joacă la Marx negarea negaţiei ? La pagina 791 şi urm. (ediţia rusă, pag. 648 şi urm.)[54] el trage concluziile din analiza economică şi istorică, făcută în cele 50 de pagini precedente (în ediţia rusă – 35), a aşa-numitei acumulări primitive a capitalului. Înaintea erei capitaliste a existat, cel puţin în Anglia, mica producţie bazată pe proprietatea privată a lucrătorului asupra mijloacelor sale de producţie. Aşa-numita acumulare primitivă a capitalului a constat aici în exproprierea acestor producători nemijlociţi, adică în desfiinţarea proprietăţii private bazate pe munca proprie. Acest lucru a devenit posibil pentru că mica producţie menţionată mai sus este compatibilă numai cu limite înguste, primitive, ale producţiei şi societăţii, şi la un anumit grad de dezvoltare creează ea însăşi bazele materiale ale propriei sale desfiinţări. Această desfiinţare, transformarea mijloacelor de producţie individuale şi fărîmiţate în mijloace de producţie socialmente concentrate, constituie preistoria capitalului. Îndată ce lucrătorii sînt transformaţi în proletari, iar mijloacele lor de producţie în capital, îndată ce modul de producţie capitalist începe să stea pe propriile sale picioare, socializarea ulterioară a muncii şi transformarea ulterioară a pămîntului şi a celorlalte mijloace de producţie (în capital), şi deci şi exproprierea ulterioară a proprietarilor privaţi, iau o formă nouă. «Cel ce urmează să fie expropriat acum nu mai este lucrătorul care lucrează independent, ci capitalistul care exploatează un număr mare de muncitori. Această expropriere se înfăptuieşte prin jocul legilor imanente ale producţiei capitaliste însăşi, prin concentrarea capitalurilor. Unii capitalişti răpun un număr mare de alţi capitalişti. Mînă în mînă cu această concentrare,

www.dacoromanica.ro

adică cu exproprierea unui număr mare de capitaliști de către un număr mic, se dezvoltă pe o scară mereu crescîndă forma cooperativă a procesului de muncă, aplicarea tehnică conștientă a științei, exploatarea sistematică, în comun, a pămîntului, transformarea mijloacelor de muncă în mijloace de muncă ce nu pot fi întrebuințate decît în comun și economisirea tuturor mijloacelor de producție prin întrebuințarea lor ca mijloace de producție comune pentru o muncă socială combinată... O dată cu micșorarea continuă a numărului magnaților capitalului, care uzurpă și monopolizează toate avantajele acestui proces de transformare, crește mizeria, asuprirea, robia, degenerarea, exploatarea, dar și revolta clasei muncitoare, al cărei număr sporește fără încetare și care e educată, unită și organizată prin însuși mecanismul procesului de producție capitalist. Capitalul devine o cătușă pentru modul de producție care a înflorit o dată cu el și prin el. Concentrarea mijloacelor de producție și socializarea muncii ajung la un punct în care ele devin incompatibile cu învelișul lor capitalist. Acesta e sfărîmat. Proprietății private capitaliste i-a sunat ceasul. Expropriatorii sînt expropriați».

Și acum întreb pe cititor : Unde sînt întortocherile și arabescurile dialectice, unde e confuzia de noțiuni care reduce toate deosebirile la zero, unde sînt minunile dialectice pentru credincioși, unde sînt frazeologia dialectică misterioasă și întortocherile conform teoriei hegeliene a logosului, fără de care Marx nu este în stare, după cum susține d-l Dühring, să-și ducă la capăt expunerea ? Marx demonstrează pur și simplu istoricește și rezumă aici pe scurt că, așa cum altădată mica producție a creat în mod necesar, prin propria sa dezvoltare, condițiile desființării sale, adică ale exproprierii micilor proprietari, tot așa și modul de producție capitalist a creat acum condițiile materiale care trebuie să-l ducă la pieire. Acesta este un proces istoric, și dacă e în același timp și unul dialectic, vina nu este a lui Marx, oricît de neplăcut ar fi acest lucru pentru d-l Dühring.

Abia acum, după ce a terminat cu demonstrația sa istorică-economică, Marx continuă : «Modul de producție și de însușire capitalist, deci proprietatea privată capitalistă, este prima negație a proprietății private individuale, bazată pe munca proprie. Producția capitalistă produce cu necesitatea unui proces

www.dacoromanica.ro

natural propria ei negare. Este negarea negației» etc. (urmează citatul de mai sus).

Așadar, denumind acest proces negare a negației, Marx nici nu se gîndește să demonstreze prin asta necesitatea lui istorică. Dimpotrivă : după ce a demonstrat istoricește că în parte procesul a avut deja loc și în parte abia urmează să aibă loc, îl mai caracterizează în plus ca pe un proces care se produce după o anumită lege dialectică. Asta-i tot. Din nou d-l Dühring îi atribuie deci lui Marx lucruri pe care nu le-a spus, atunci cînd susține că negarea negației trebuie să facă aici oficiul de moașă cu ajutorul căreia viitorul se naște din sînul trecutului sau că Marx ar pretinde ca cineva, dînd crezare negării negației, să se lase convins de necesitatea proprietății comune asupra pămîntului și a capitalului" (pag. 125).

Cititorul poate vedea că această admirabilă ripostă pe care i-o dă Engels lui Dühring este în totul valabilă și în ceea ce privește pe d-l Mihailovski, care afirmă exact același lucru, și anume că la Marx viitorul ar avea ca suport exclusiv capătul triadei hegeliene și că n-ar fi posibil ca cineva să fie convins de inevitabilitatea acestui viitor decît pe baza unei credințe *.

Toată deosebirea dintre Dühring și d-l Mihailovski se reduce la următoarele două puncte de mică importanță : 1) Dühring, deși nu poate vorbi de Marx fără să facă spume la gură, a socotit totuși necesar să amintească, în paragraful următor al „Istoriei" sale, că Marx, în postfață [55], respinge în mod categoric învinuirea de hegelianism. D-l Mihailovski însă a trecut sub tăcere această expunere cît se poate de precisă și de clară (reprodusă mai sus) a lui Marx asupra a ceea ce înțelege el prin metoda dialectică.

2) A doua particularitate a d-lui Mihailovski constă în faptul că el și-a concentrat toată atenția asupra folosirii timpurilor verbelor. De ce folosește Marx prezentul vorbind

* Credem că nu e inutil să menționăm că toată această elucidare este prezentată de Engels în același capitol în care vorbește despre bobul de grîu, despre doctrina lui Rousseau și despre alte exemple referitoare la procesul dialectic. S-ar părea că simpla confruntare a acestor exemple cu declarațiile atît de clare și de categorice ale lui Engels (și ale lui Marx, căruia i-a fost citit în prealabil manuscrisul acestei lucrări), în sensul că nici vorbă nu poate fi de *a demonstra* ceva cu ajutorul triadelor sau de a strecura în expunerea procesului real „termenii convenționali" ai acestor triade, — s-ar părea că această confruntare e perfect suficientă pentru a se înțelege absurditatea acuzației aduse marxismului că se bazează pe dialectica hegeliană.

www.dacoromanica.ro

despre viitor ? – întreabă cu un aer victorios filozoful nostru. Puteţi afla acest lucru din orice gramatică, prea onorabile critic : veţi vedea că prezentul este folosit în locul viitorului atunci cînd acest viitor apare ca inevitabil şi neîndoielnic. Dar de ce e aşa, de ce este el neîndoielnic ? – se alarmează d-l Mihailovski, simulînd o emoţie atît de puternică încît să justifice chiar şi o falsificare. Marx a dat şi în această privinţă un răspuns cît se poate de precis. Poţi să consideri insuficient sau greşit acest răspuns, dar atunci trebuie să arăţi *prin ce anume* şi *de ce anume* este greşit, şi nu să debitezi inepţii pe tema hegelianismului.

A fost un timp cînd d-l Mihailovski nu numai că ştia care-i acest răspuns, dar explica şi altora în ce constă el. D-l Jukovski, scria d-l Mihailovski în 1877, avea tot dreptul să considere problematică construcţia lui Marx în privinţa viitorului ; el „nu avea însă dreptul moral" de a ocoli problema socializării muncii, „căreia Marx îi atribuie o enormă însemnătate". Firește ! Jukovski nu avea în 1877 dreptul moral de a ocoli problema, dar d-l Mihailovski are în 1894 acest drept moral ! Nu cumva quod licet Jovi, non licet bovi * ?!

N-aş putea să nu amintesc aici de un fapt curios referitor la felul în care a fost înţeleasă această socializare în „Otecestvennîe Zapiski" [56]. În nr. 7 din 1883 al acestei reviste a fost publicată o „Scrisoare către redacţie" a unui oarecare domn Postoronnii, care, întocmai ca d-l Mihailovski, considera problematică „construcţia" lui Marx în privinţa viitorului. „În fond – spunea acest domn –, în condiţiile dominaţiei capitalismului, forma socială a muncii se reduce la faptul că vreo cîteva sute sau mii de muncitori şlefuiesc, bat cu ciocanul, învîrtesc, ridică, coboară, trag şi săvîrşesc încă o mulţime de alte operaţii în aceeaşi clădire. Caracterul general al acestui regim este admirabil exprimat de zicătoarea : «Fiecare pentru sine, iar dumnezeu pentru toţi». Dar ce legătură au toate acestea cu forma socială a muncii ?"

Imediat se vede că a înţeles omul cum se prezintă chestiunea ! „Forma socială a muncii" „se reduce" la „munca în aceeaşi clădire" !! Şi după ce se debitează asemenea absurdităţi, într-o revistă care este, relativ, una dintre cele mai bune

* – ce-i îngăduit lui Jupiter nu-i îngăduit boului. – *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

din Rusia, ni se dau asigurări că partea teoretică a „Capitalului" este universal recunoscută de știință. Firește, neputînd să aducă vreo obiecție cît de cît serioasă împotriva „Capitalului", „știința universal recunoscută" a început să-i facă reverențe, continuînd în același timp să dea dovadă de cea mai crasă ignoranță și să repete vechile banalități ale economiei din manualele de școală. Trebuie să ne oprim puțin asupra acestei chestiuni, spre a-i arăta d-lui Mihailovski în ce constă miezul problemei, pe care, după obiceiul lui dintotdeauna, l-a ocolit cu desăvîrșire.

Socializarea muncii de către producția capitalistă nu constă de loc în faptul că oamenii lucrează în aceeași clădire (aceasta nu e decît o părticică a procesului), ci în faptul că fenomenul concentrării capitalurilor este însoțit de specializarea muncii sociale, de micșorarea numărului capitaliștilor în fiecare ramură a industriei și de mărirea numărului ramurilor specializate ale industriei, în faptul că multiplele procese de producție fărîmițate se contopesc într-un singur proces de producție social. În epoca țesătoriei meșteșugărești, de pildă, micii producători torceau singuri și din firul tors produceau țesături, așa că existau puține ramuri industriale (torsul și țesătoria se contopeau). Atunci însă cînd producția este socializată de capitalism, numărul ramurilor specializate ale industriei se mărește : unii torc bumbacul, iar alții îl țes ; însăși această specializare și concentrare a producției dă naștere unor noi ramuri : producția de mașini, extracția cărbunelui etc. În fiecare ramură industrială, devenită acum mai specializată, numărul capitaliștilor se micșorează tot mai mult. Aceasta înseamnă că legăturile sociale dintre producători se întăresc tot mai mult, că producătorii încep să formeze un singur tot. Micii producători răzlețiți executau fiecare cîteva operații, fiind de aceea relativ independenți unii de alții : dacă, de pildă, meșteșugarul cultiva singur inul, îl torcea și îl țesea singur, el era aproape independent de alții. Pentru acest regim al micilor producători de mărfuri răzlețiți (și numai pentru acesta) este valabilă zicătoarea : „Fiecare pentru sine, iar dumnezeu pentru toți", adică anarhia oscilațiilor pieței. Cu totul altfel se prezintă lucrurile în condițiile cînd, datorită capitalismului, s-a ajuns la socializarea muncii. Fabricantul producător de țesături depinde de fabricantul filator

www.dacoromanica.ro

de bumbac ; acesta depinde de capitalistul plantator care cultivă bumbacul, de proprietarul uzinei constructoare de maşini, de proprietarul minei de cărbuni etc. etc. Rezultatul este că nici un capitalist nu se poate lipsi de ceilalţi. Este clar că zicătoarea „fiecare pentru sine" nu mai este de loc aplicabilă acestui regim : fiecare lucrează pentru toţi, şi toţi pentru fiecare (iar pentru dumnezeu nu mai rămîne loc nici ca fantasmă cerească şi nici ca „viţel de aur" pămîntesc). Caracterul regimului se schimbă cu desăvîrşire. Dacă pe timpul existenţei regimului micilor întreprinderi răzleţe înceta lucrul în vreuna dintre ele, acest fapt nu se răsfrîngea decît asupra unui număr restrîns de membri ai societăţii, nu producea o perturbare generală şi deci nu atrăgea atenţia generală, nu provoca amestecul societăţii în această chestiune. Dacă însă un asemenea lucru se întîmplă într-o mare întreprindere care aparţine unei ramuri industriale foarte specializate, lucrînd de aceea aproape pentru întreaga societate şi depinzînd, la rîndul ei, de întreaga societate (pentru a simplifica lucrurile iau cazul în care socializarea a atins punctul culminant), lucrul trebuie să înceteze în toate celelalte întreprinderi ale societăţii, pentru că ele nu-şi pot căpăta produsele necesare decît de la această întreprindere, nu-şi pot realiza toate mărfurile dacă această întreprindere nu le livrează mărfurile ei. Producţiile din toate întreprinderile se contopesc astfel într-un singur proces de producţie social, pe cîtă vreme producţia din fiecare întreprindere se află în mîna unui capitalist individual, depinzînd de bunul lui plac, şi produsele sociale devin proprietate privată a acestuia. Nu este oare clar că forma producţiei intră într-o contradicţie ireductibilă cu forma însuşirii ? Nu este oare evident că aceasta din urmă nu poate să nu se adapteze la cea dintîi, nu poate să nu devină tot socială, adică socialistă ? Dar isteţul filistin de la „Otecestvennîe Zapiski" reduce totul la munca în aceeaşi clădire. Iată ce înseamnă să nimereşti cu oiştea-n gard ! (Am înfăţişat numai procesul material, numai schimbarea relaţiilor de producţie, fără să vorbim de latura socială a procesului, de unirea, strîngerea laolaltă şi organizarea muncitorilor, deoarece acesta este un fenomen derivat, secundar).

Dacă sîntem nevoiţi să explicăm „democraţilor" ruşi lucruri atît de elementare, aceasta se datoreşte faptului că ei s-au

www.dacoromanica.ro

împotmolit pînă în gît în idei mic-burgheze, aşa că sînt cu totul incapabili să-şi imagineze alte rînduieli decît cele mic-burgheze.

Să revenim însă la d-l Mihailovski. Ce obiecţii a adus el împotriva faptelor şi consideraţiilor pe care şi-a fondat Marx concluzia sa asupra inevitabilităţii instaurării orînduirii socialiste în virtutea legilor înseşi ale dezvoltării capitalismului ? A arătat el oare că în realitate – în condiţiile cînd organizarea economiei sociale se bazează pe producţia de mărfuri – nu are loc o creştere a specializării procesului social al muncii, a concentrării capitalurilor şi a întreprinderilor, a socializării întregului proces al muncii ? Nu, el n-a adus nici un argument care să dezmintă aceste fapte. A zdruncinat el oare teza că societăţii capitaliste îi este inerentă anarhia, care nu se împacă cu socializarea muncii ? El n-a suflat nici un cuvînt în această privinţă. A dovedit el oare că reunirea proceselor de muncă din întreprinderile tuturor capitaliştilor într-un singur proces social al muncii se poate împăca cu existenţa proprietăţii private ? că ar fi posibilă şi s-ar putea concepe o altă ieşire din această contradicţie decît cea indicată de Marx ? Nu, el n-a suflat nici un cuvînt în această privinţă.

Pe ce se bazează atunci critica lui ? Pe subterfugii, pe falsificări şi pe un potop de fraze care nu sînt altceva decît o hîrîitoare.

Într-adevăr, cum ar putea fi denumite altfel aceste procedee : după ce mai întîi a debitat o mulţime de inepţii pe tema desfăşurării istoriei în conformitate cu termenii triadei, criticul îi pune lui Marx cu un aer serios următoarea întrebare : „Şi pe urmă ?", adică cum se va desfăşura istoria după ce va fi atins stadiul final al procesului pe care l-a înfăţişat el ? Chiar de la începutul activităţii sale publicistice şi revoluţionare, Marx a precizat în modul cel mai concret ce pretinde el de la o teorie sociologică : ea trebuie să înfăţişeze exact procesele reale, atît şi nimic mai mult (vezi, de pildă, cele spuse în „Manifestul Comunist" cu privire la criteriul teoriei comuniştilor [57]). În „Capitalul", el a respectat cu cea mai mare strictete această cerinţă : fixîndu-şi drept sarcină analiza ştiinţifică a formaţiunii sociale capitaliste, el a pus punct după ce a dovedit că dezvoltarea acestei organizaţii –

www.dacoromanica.ro

dezvoltare care se desfăşoară realmente în faţa ochilor noştri – are o anumită tendinţă, că această organizaţie trebuie să piară în mod inevitabil şi să se transforme într-o altă organizaţie, superioară. D-l Mihailovski însă, eludînd întreaga esenţă a doctrinei lui Marx, vine cu întrebarea sa prostească : „Şi pe urmă ?" Şi adaugă cu un aer sentenţios : „Trebuie să mărturisesc deschis că nu-mi imaginez tocmai bine răspunsul lui Engels". În schimb noi trebuie să mărturisim deschis, d-le Mihailovski, că ne imaginăm foarte bine spiritul şi procedeele unei asemenea „critici" !

Sau, de pildă, raţionamentul următor : „În evul mediu, proprietatea individuală a lui Marx, bazată pe munca proprie, nu era factorul unic şi precumpănitor nici măcar în domeniul relaţiilor economice. Alături de ea mai existau şi multe altele, asupra cărora însă metoda dialectică, aşa cum e interpretată de Marx (şi nu aşa cum e falsificată de d-l Mihailovski ?), nu ne îndeamnă să revenim... Este evident că toate aceste scheme nu reprezintă un tablou al realităţii istorice şi nici măcar al proporţiilor ei, nefăcînd decît să satisfacă înclinaţia pe care o are mintea omenească de a concepe orice obiect în starea lui din trecut, prezent şi viitor". Pînă şi procedeele la care recurgeţi în falsificările dv., d-le Mihailovski, sînt de o monotonie care-ţi face silă. Începînd prin a strecura în schema lui Marx – care nu pretinde decît că formulează procesul real al dezvoltării capitalismului * şi nimic mai mult – intenţia de a dovedi orice prin triade şi constatînd apoi că schema lui Marx nu e în concordanţă cu acest plan, care i-a fost atribuit chiar de dumnealui (al treilea stadiu nu restabileşte decît o *singură* latură a celui dintîi, omiţîndu-le pe toate celelalte), d-l Mihailovski trage cu multă dezinvoltură concluzia că „este evident că schema nu reprezintă un tablou al realităţii istorice" !

Este oare de conceput o polemică serioasă cu un om care (cum spune Engels vorbind despre Dühring) nu e în stare să citeze exact nici măcar cu titlu de excepţie ? Ce să-i mai

* Celelalte trăsături ale rînduielilor economice din evul mediu au fost omise tocmai pentru că ele aparţin formaţiunii sociale feudale, pe cînd vreme Marx a studiat-o numai pe cea *capitalistă*. În forma sa pură, procesul dezvoltării capitalismului a început într-adevăr (de pildă în Anglia) cu regimul micilor producători de mărfuri răzleţiţi şi cu proprietatea lor individuală, bazată pe muncă.

www.dacoromanica.ro

obiectezi din moment ce vrea să încredinţeze publicul că „este evident" că schema nu corespunde realităţii, fără măcar să încerce să arate în ce constă netemeinicia ei ?

În loc de a critica conţinutul real al concepţiilor marxiste, d-l Mihailovski îşi manifestă isteţimea pe tema categoriilor trecutului, prezentului şi viitorului. De pildă, Engels, contestînd „adevărurile eterne" ale d-lui Dühring, afirmă că „astăzi ni se propovăduieşte" o triplă morală : cea creştină-feudală, cea burgheză şi cea proletară, încît trecutul, prezentul şi viitorul au fiecare o teorie morală proprie [58] ; pe marginea acestor consideraţii, d-l Mihailovski raţionează astfel : „cred că la baza tuturor triplelor împărţiri ale istoriei în perioade se află tocmai categoriile trecutului, prezentului şi viitorului". Ce profunzime de gîndire ! Cine nu ştie că, cercetînd orice fenomen social în procesul dezvoltării lui, vom găsi întotdeauna în el rămăşiţe ale trecutului, baze ale prezentului şi germeni ai viitorului ? Dar s-a gîndit oare, de pildă, Engels să afirme că istoria moralei (notaţi că el nu vorbea decît despre „prezent") s-ar limita la cele trei momente menţionate ? că morala feudală n-ar fi fost precedată, de pildă, de morala sclavagistă, iar aceasta din urmă de morala comunei primitive comuniste ? În loc de a supune unei critici serioase încercarea lui Engels de a se orienta în domeniul curentelor moderne ale ideilor morale cu ajutorul explicării materialiste a acestora, d-l Mihailovski ne oferă cea mai deşartă frazeologie !

Cu privire la aceste procedee ale „criticii" d-lui Mihailovski, care începe cu declaraţia că nu ştie în ce lucrare este expusă concepţia materialistă a istoriei, n-ar fi inutil, poate, să amintim că a fost o vreme cînd autorul cunoştea una dintre aceste lucrări şi ştia s-o aprecieze în mod mai just. În 1877 d-l Mihailovski s-a pronunţat în modul următor asupra „Capitalului" : „Dacă debarasăm «Capitalul» de capacul greoi, apăsător şi inutil al dialecticii hegeliene (Ce ciudăţenie o mai fi şi asta ? De ce în 1877 „dialectica hegeliană" era „inutilă", iar în 1894 se constată că materialismul se sprijină pe „caracterul peremptoriu al procesului dialectic" ?), găsim în această operă, independent de celelalte merite ale ei, un material admirabil elaborat în vederea rezolvării problemei generale a raportului dintre forme şi condiţiile materiale ale

www.dacoromanica.ro

existenței lor și o admirabilă formulare a acestei probleme pentru un anumit domeniu". – „Raportul dintre forme și condițiile materiale ale existenței lor" este tocmai problema corelației dintre diferitele laturi ale vieții sociale, problema legăturii dintre suprastructura relațiilor sociale și ideologice și cele materiale, problemă a cărei cunoscută rezolvare constituie tocmai doctrina materialismului. Să mergem mai departe.

„*«Capitalul», în întregimea sa* (subliniat de mine), este propriu-zis consacrat cercetării faptului că o formă socială, odată apărută, se dezvoltă necontenit, își accentuează trăsăturile ei tipice, subordonîndu-și și asimilînd descoperirile, invențiile, perfecționările metodelor de producție, pietele noi și însăși știința, silindu-le să lucreze pentru ea, și că, în cele din urmă, această formă nu mai poate rezista schimbărilor ulterioare ale condițiilor materiale".

Mare minunăție ! În 1877, „«Capitalul», în întregimea sa", era consacrat cercetării materialiste a formei sociale respective (căci ce altceva reprezintă materialismul dacă nu explicarea formelor sociale prin condițiile materiale ?), iar în 1894 se constată că nici nu se știe unde, în ce lucrare, trebuie căutată expunerea acestui materialism !

În 1877 „Capitalul" consta în „cercetarea" faptului că „această formă (adică cea capitalistă, nu-i așa ?) nu mai poate rezista (notați acest lucru) schimbărilor ulterioare ale condițiilor materiale", iar în 1894 se constată că nu există nici o cercetare și că convingerea că forma capitalistă nu poate rezista dezvoltării ulterioare a forțelor de producție are „ca suport exclusiv capătul triadei hegeliene" ! În 1877 d-l Mihailovski scria că „analiza raportului dintre o anumită formă socială și condițiile materiale ale existenței ei va rămîne *pe vecie* (subliniat de mine) un monument al forței logice și al enormei erudiții a autorului", iar în 1894 declară că doctrina materialismului n-a fost niciodată și nicăieri verificată și fundamentată în mod științific !

Mare minunăție ! Dar ce înseamnă, de fapt, toate acestea ? Ce s-o fi întîmplat ?

S-au întîmplat două lucruri : în primul rînd, socialismul *rus*, țărănesc din perioada 1870–1880, care „se burzuluise" împotriva libertății din cauza caracterului ei burghez, luptînd împotriva „liberalilor cu fruntea senină" care cocoloșeau de

www.dacoromanica.ro

zor antagonismele vieții ruse, și care visase o revoluție țărănească, s-a descompus cu totul, dînd naștere vulgarului liberalism mic-burghez, care descoperă „impresii reconfortante" în tendințele progresiste ale economiei țărănești, uitînd că ele sînt însoțite (și condiționate) de exproprierea în masă a țărănimii. – În al doilea rînd, în 1877 d-l Mihailovski era atît de absorbit de sarcina de a-l apăra pe „sanguinul" (adică pe revoluționarul socialist) Marx împotriva criticilor liberali, încît n-a observat incompatibilitatea dintre metoda lui Marx și propria sa metodă. Iată însă că această contradicție ireductibilă dintre materialismul dialectic și sociologia subiectivistă i-a fost explicată de articolele și cărțile lui Engels, i-a fost explicată de social-democrații ruși (la Plehanov găsim nu o dată observații foarte nimerite la adresa d-lui Mihailovski), iar d-l Mihailovski, în loc să procedeze la o reconsiderare serioasă a chestiunii, pur și simplu a luat-o razna. În loc de a-l saluta pe Marx (cum a făcut-o în 1872 și 1877) [59], latră acum la el, ascunzîndu-se sub paravanul unor laude de o calitate foarte dubioasă, și țipă și se stropșește la marxiștii ruși, care nu vor să se mulțumească cu „ocrotirea celui mai slab economicește", cu depozite de mărfuri și îmbunătățiri la sate, cu muzee și cu arteluri de meșteșugari și cu alte asemenea progrese mic-burgheze bine intenționate, și care vor să rămînă „sanguini", partizani ai revoluției sociale și să instruiască, să îndrumeze și să organizeze elementele cu adevărat revoluționare ale societății.

După această mică digresiune în domeniul unui trecut îndepărtat, am putea, cred, să încheiem analiza „criticii" făcute de d-l Mihailovski teoriei lui Marx. Să încercăm deci să facem bilanțul și să rezumăm „argumentele" numitului critic.

Doctrina pe care și-a propus s-o distrugă se bazează, în primul rînd, pe concepția materialistă a istoriei și, în al doilea rînd, pe metoda dialectică.

În ceea ce privește prima, criticul a declarat înainte de toate că nu știe în ce lucrare este expus materialismul. Negăsind nicăieri această expunere, s-a apucat să confecționeze singur o definiție a materialismului. Spre a ne da o idee despre pretențiile excesive ale acestui materialism, el a susținut că materialiștii ar pretinde că au explicat tot trecutul,

www.dacoromanica.ro

prezentul şi viitorul omenirii, iar cînd, după aceea, o confruntare cu afirmaţiile autentice ale marxiştilor a arătat că ei consideră că au explicat numai o singură formaţiune socială, criticul a hotărît că materialiştii restrîng sfera de aplicare a materialismului, dîndu-şi astfel singuri la cap. Spre a ne da o idee despre metodele de elaborare a acestui materialism, el pretinde că materialiştii ar fi recunoscut ei înşişi că nu aveau suficiente cunoştinţe pentru o asemenea treabă ca elaborarea socialismului ştiinţific, atunci cînd în realitate Marx şi Engels şi-au recunoscut (în 1845–1846) insuficienţa cunoştinţelor lor în domeniul istoriei economice în general, iar lucrarea la care se referă d-l Mihailovski şi care ar fi vădit insuficienţa cunoştinţelor lor, ei n-au publicat-o niciodată. După aceste preludii ne-a fost servită şi critica : „Capitalul" a fost anulat prin argumentul că nu se ocupă decît de o singură perioadă, pe cînd criticului îi trebuie toate perioadele, precum şi prin acela că „Capitalul" nu afirmă materialismul economic, ci pur şi simplu se referă la el, argumente atît de convingătoare şi atît de serioase, firește, încît trebuia să se recunoască că materialismul n-a fost niciodată fundamentat ştiinţificeşte. Apoi a fost invocat împotriva materialismului argumentul că un om absolut străin de această doctrină, care a studiat vremurile preistorice în cu totul altă ţară, a ajuns tot la concluzii materialiste. Spre a arăta apoi că procrearea a fost cu totul greşit legată de materialism, că nu este la mijloc decît o ingeniozitate verbală, criticul s-a apucat să demonstreze că relaţiile economice reprezintă o suprastructură a raporturilor dintre sexe şi de familie. Indicaţiile pe care le-a dat cu această ocazie seriosul critic ca învăţătură pentru materialişti ne-au îmbogăţit cu profundul adevăr că moştenirea nu este posibilă fără procreare, că de produsele acestei procreări este „strîns legată" o complicată psihologie şi că copiii sînt educaţi în spiritul părinţilor. Totodată am mai aflat că legăturile naţionale sînt o continuare şi o generalizare a celor gentilice. Continuîndu-şi investigaţiile teoretice asupra materialismului, criticul a observat că conţinutul multor argumente ale marxiştilor constă în ideea că asuprirea şi exploatarea maselor sînt „necesare" în regimul burghez şi că acest regim trebuie să se transforme „în mod necesar" într-unul socialist. Aici el se grăbeşte să

www.dacoromanica.ro

declare că necesitatea este o paranteză prea generală (din moment ce nu se spune ce anume socotesc oamenii necesar) şi că, prin urmare, marxiştii sînt nişte mistici şi metafizicieni. Criticul a mai declarat că polemica lui Marx cu idealiştii este „unilaterală", dar n-a suflat nici un cuvînt despre raportul dintre concepţiile acestor idealişti şi metoda subiectivă şi nici despre poziţia pe care se situează faţă de ele materialismul dialectic al lui Marx.

Cît priveşte a doua bază a marxismului – metoda dialectică –, a fost de ajuns un singur ghiont al îndrăzneţului critic pentru ca această bază să se năruie. Şi ghiontul a fost dat cu foarte multă dibăcie : criticul a depus eforturi nemaipomenite pentru a infirma ideea că s-ar putea dovedi ceva cu ajutorul triadelor, trecînd sub tăcere faptul că metoda dialectică nu constă nicidecum în triade, că ea constă tocmai în negarea metodelor idealismului şi ale subiectivismului în sociologie. Un alt ghiont a fost îndreptat în mod special împotriva lui Marx : cu ajutorul bravului domn Dühring, criticul i-a atribuit lui Marx absurditatea de necrezut că ar fi vrut să demonstreze necesitatea pieirii capitalismului cu ajutorul triadelor, absurditate împotriva căreia criticul a dus un război victorios.

Iată epopeea strălucitelor „victorii" ale „vestitului nostru sociolog" ! Cît de „edificatoare" (Burenin) este contemplarea acestor victorii, nu-i aşa ?

N-am putea să nu ne referim aici la încă o împrejurare, care nu are legătură directă cu critica doctrinei lui Marx, dar care este extrem de caracteristică pentru elucidarea idealurilor criticului şi a modului în care înţelege el realitatea. Este vorba de atitudinea lui faţă de mişcarea muncitorească din Apus.

Am reprodus mai sus afirmaţia d-lui Mihailovski că materialismul nu şi-a dovedit valabilitatea în „ştiinţă" (poate că în ştiinţa „prietenilor poporului" din Germania ?) ; însă acest materialism, spune d-l Mihailovski, „se răspîndeşte într-adevăr foarte repede în rîndurile clasei muncitoare". Şi cum explică d-l Mihailovski acest fapt ? „Cît priveşte succesul pe care materialismul economic îl are, ca să zicem aşa, în lărgime – spune el –, răspîndirea lui într-o formă neverificată critic, centrul de greutate al acestui succes nu stă în ştiinţă, ci

www.dacoromanica.ro

în practica de toate zilele, determinată de perspectivele viitorului". Ce alt sens ar putea avea această frază stîngace referitoare la practica „determinată" de perspectivele viitorului dacă nu acela că materialismul se răspîndeşte nu pentru că explică în mod just realitatea, ci pentru că a întors spatele realităţii şi îşi îndreaptă privirile spre perspective ? Iar mai departe spune : „Aceste perspective, pe care şi le însuşeşte clasa muncitoare germană, nu-i cer acesteia şi celor ce se interesează cu ardoare de soarta ei nici cunoştinţe, nici muncă de gîndire critică. Ele nu cer decît credinţă". Cu alte cuvinte, răspîndirea materialismului şi a socialismului ştiinţific în lărgime depinde de faptul că această doctrină promite muncitorilor un viitor mai bun ! Ajunge însă cea mai elementară cunoaştere a istoriei socialismului şi a mişcării muncitoreşti din Apus pentru a vedea toată absurditatea şi falsitatea acestei explicaţii. Oricine ştie că socialismul ştiinţific n-a zugrăvit niciodată nici un fel de perspective de viitor ; el s-a mărginit să analizeze regimul burghez modern, să studieze tendinţele dezvoltării organizării sociale capitaliste, şi atîta tot. „Noi nu spunem lumii – a scris Marx încă în 1843 şi a rămas credincios acestui program –, nu spunem lumii : «renunţă la luptele tale, ele sînt o prostie» ; noi îi dăm adevărata lozincă de luptă. Noi îi arătăm doar pentru ce luptă ea de fapt, şi conştiinţa aceasta este un lucru pe care lumea *trebuie* să şi-l însuşească vrînd-nevrînd" [60]. Oricine ştie că, de pildă, „Capitalul", această operă principală şi fundamentală care expune socialismul ştiinţific, se mărgineşte la cele mai generale aluzii în ceea ce priveşte viitorul, urmărind doar elementele existente astăzi din care se dezvoltă orînduirea viitoare. Oricine ştie că, în ceea ce priveşte perspectivele de viitor, socialiştii anteriori au spus incomparabil mai multe ; ei au zugrăvit în toate amănuntele societatea viitoare, vrînd să stîrnească entuziasmul omenirii, prezentîndu-i tabloul unor rînduieli în care oamenii nu vor mai trebui să lupte, în care relaţiile lor sociale nu se vor baza pe exploatare, ci pe adevăratele principii ale progresului, corespunzătoare condiţiilor naturii umane. Dar, cu toate că aceste idei au fost expuse de o întreagă falangă de oameni extrem de talentaţi şi socialişti dintre cei mai convinşi, teoriile acestora au rămas în afara vieţii, iar programele lor au rămas străine de mişcările politice populare, pînă cînd marea in-

www.dacoromanica.ro

dustrie mecanizată a atras în vîltoarea vieții politice masele proletariatului muncitoresc și a fost găsită adevărata lozincă de luptă a acestuia. E a fost găsită de Marx, „un savant riguros, uneori chiar arid, și nu un utopist", cum s-a exprimat d-l Mihailovski în vremuri de mult apuse, în 1872, și a fost găsită nu cu ajutorul vreunor perspective, ci printr-o analiză științifică a regimului burghez modern, prin explicarea *necesității* exploatării în acest regim, prin cercetarea legilor dezvoltării lui. D-l Mihailovski poate, desigur, să încredințeze pe cititorii revistei „Russkoe Bogatstvo" că asimilarea elementelor acestei analize nu cere nici cunoștințe, nici muncă de gîndire ; dar am putut deja vedea la el însuși (și o vom vedea într-o măsură și mai mare la economistul care colaborează cu el [61]) o neînțelegere atît de crasă a adevărurilor elementare statornicite de această analiză, încît o atare afirmație nu poate să provoace, bineînțeles, decît zîmbete. Rămîne incontestabil faptul că mișcarea muncitorească se extinde și se dezvoltă tocmai acolo unde se dezvoltă și în măsura în care se dezvoltă marea industrie capitalistă mecanizată ; doctrina socialistă are succes tocmai atunci cînd lasă la o parte raționamentele asupra condițiilor sociale corespunzătoare naturii umane și trece la o analiză materialistă a relațiilor sociale moderne, la explicarea necesității actualului regim de exploatare.

După ce încearcă să ocolească adevăratele cauze ale succesului materialismului în rîndurile muncitorimii cu ajutorul unei caracterizări – direct contrare adevărului – a raportului dintre această doctrină și „perspective", d-l Mihailovski începe să-și bată joc în modul cel mai trivial și mai filistin de ideile și de tactica mișcării muncitorești din Apusul Europei. După cum am văzut, el n-a putut să combată prin nimic argumentele prin care Marx a demonstrat inevitabilitatea transformării orînduirii capitaliste în orînduire socialistă ca urmare a socializării muncii, ceea ce nu l-a împiedicat să facă ironii pline de impertinență, bunăoară că „armata proletarilor" pregătește exproprierea capitaliștilor, „după care va înceta orice luptă de clasă și va fi pe pămînt pace și între oameni bună voire". El, d-l Mihailovski, cunoaște căi mult mai simple și mai sigure pentru înfăptuirea socialismului : va fi de ajuns ca „prietenii poporului" să indice mai amănunțit căile „clare și infailibile" ale „evoluției economice dorite", și atunci acești

www.dacoromanica.ro

„prieteni ai poporului" „vor fi chemaţi" cu siguranţă să rezolve „problemele economice practice" (vezi articolul d-lui Iujakov : „Problemele dezvoltării economice a Rusiei", „Russkoe Bogatstvo" nr. 11), iar deocamdată... deocamdată muncitorii trebuie să aştepte, să se bizuie pe „prietenii poporului" şi să nu pornească cu „neîntemeiată încredere în sine" o luptă de sine stătătoare împotriva exploatatorilor. Dorind să dea o lovitură de moarte acestei „neîntemeiate încrederi în sine", autorul nostru tună şi fulgeră împotriva „unei ştiinţe care aproape că încape într-un dicţionar de buzunar". Ce grozăvie, într-adevăr : ce pot avea comun cu ştiinţa nişte broşuri social-democrate care costă cîţiva bani şi încap în buzunar ! ! Nu este oare evident cît de neîntemeiată este încrederea în sine a unor oameni care apreciază ştiinţa numai în măsura în care ea îi învaţă pe exploataţi să lupte în mod de sine stătător pentru eliberarea lor, să se ferească de diverşii „prieteni ai poporului" care disimulează antagonismul dintre clase şi vor să-şi asume totul, şi care oameni tocmai de aceea expun această ştiinţă în ediţii ieftine ce şochează atît de mult pe filistini ? Cu totul altfel s-ar prezenta lucrurile dacă muncitorii şi-ar încredinţa soarta „prietenilor poporului" ; aceştia le-ar arăta ştiinţa adevărată, universitară şi filistină, expusă în nenumărate tomuri, le-ar înfăţişa în amănunţime organizarea socială conformă naturii umane, dacă... muncitorii ar consimţi să aştepte şi n-ar porni o luptă de sine stătătoare cu o atît de neîntemeiată încredere în sine !

Înainte de a trece la a doua parte a „criticii" d-lui Mihailovski, care nu mai e îndreptată împotriva teoriei lui Marx în general, ci împotriva social-democraţilor ruşi în special, trebuie să facem o mică digresiune. Este vorba de faptul că, după cum d-l Mihailovski, criticîndu-l pe Marx, nu numai că n-a încercat să expună exact teoria acestuia, dar chiar a denaturat-o, tot astfel el falsifică fără ruşine şi ideile social-democraţilor ruşi. Trebuie restabilit adevărul. Şi mijlocul cel mai simplu e acela de a pune faţă în faţă ideile socialiştilor ruşi anteriori cu cele ale social-democraţilor. Expunerea ideilor celor dintîi o luăm din articolul d-lui Mihailovski apărut în „Russkaia Mîsl" nr. 6, 1892, articol în care el vorbeşte tot

www.dacoromanica.ro

despre marxism (şi vorbeşte, cu mustrare fie-i zis, pe un ton cuviincios, neatingînd chestiunile care, într-o presă supusă rigorilor cenzurii, nu pot fi tratate decît a la Burenin şi nebăgînd pe marxişti în aceeaşi oală cu tot felul de spurcăciuni) şi îşi expune concepţiile proprii în opoziţie cu cele ale marxismului, sau, în orice caz, dacă nu în opoziţie, în mod paralel. Nu vreau de loc, firește, să-l ofensez nici pe d-l Mihailovski, adică să-l număr printre socialişti, şi nici pe socialiştii ruşi, punîndu-i pe acelaşi plan cu d-l Mihailovski : cred numai că *mersul argumentării* este în fond unul şi acelaşi şi la dînşii şi la el, deosebirile constînd doar în gradul de fermitate, de sinceritate şi de consecvenţă al convingerilor.

Expunînd ideile publicaţiei „Otecestvennîe Zapiski", d-l Mihailovski scrie : „Printre idealurile morale şi politice am enumerat posedarea pămîntului de către agricultor şi a uneltelor de muncă de către producător". Punctul de plecare este, precum vedeţi, foarte generos şi denotă cele mai bune intenţii... „Formele de muncă medievale * existente încă la noi sînt puternic zdruncinate ; nu vedem însă raţiunea de a le lichida cu totul de dragul unor doctrine, indiferent care ar fi ele, liberale sau neliberale".

Ciudat raţionament ! „Formele de muncă", oricare ar fi ele, pot fi zdruncinate numai dacă sînt înlocuite cu alte forme ; or, la autorul nostru nu găsim (şi n-am putea găsi la nici unul dintre tovarăşii lui de idei) nici măcar o încercare de a analiza şi de a explica aceste forme noi şi de a arăta cauzele înlăturării vechilor forme de către aceste forme noi. Şi mai ciudată este a doua parte a tiradei : „nu vedem raţiunea de a lichida aceste forme de dragul unor doctrine". Dar de ce mijloace dispunem „noi" (adică socialiştii, vezi rezerva făcută mai sus) pentru „a lichida" aceste forme de muncă, adică pentru a schimba relaţiile de producţie existente între membrii societăţii ? Nu este oare absurdă ideea de a schimba aceste relaţii în conformitate cu o doctrină ? Să ascultăm mai departe : „Misiunea noastră nu este de a făuri o civilizaţie neapărat «neaoşă», izvorîtă din specificul nostru naţional, dar

* „Prin forme de muncă medievale — explică autorul într-alt loc — nu trebuie să înţelegem numai posesiunea în obşte a pămîntului, industria meşteşugărească şi artelurile. Toate acestea sînt, fără îndoială, forme medievale, însă trebuie să adăugăm şi toate formele de posedare de către lucrător a pămîntului sau a uneltelor de producţie".

www.dacoromanica.ro

nici de a transplanta în întregime la noi civilizaţia apuseană, cu toate contradicţiile de care este sfîşiată : trebuie să luăm tot ce-i bun de oriunde se poate lua ; că îl vom lua de la noi sau din altă parte, aceasta nu mai este o chestiune de principiu, ci de comoditate practică. După cum se vede, este un lucru atît de simplu, clar şi lesne de înţeles, încît nu mai avem ce vorbi". Şi, într-adevăr, ce simplu e ! Trebuie „să luăm" de oriunde tot ce-i bun şi totul va fi în regulă ! De la formele medievale trebuie „să luăm" posedarea de către lucrător a mijloacelor de producţie, iar de la cele noi (adică capitaliste) trebuie „să luăm" libertatea, egalitatea, instrucţiunea şi cultura. Şi orice vorbă în plus e inutilă ! Metoda subiectivă în sociologie apare aici ca în palmă : sociologia începe cu o utopie – pămîntul trebuie să aparţină celui care îl munceşte – şi indică condiţiile înfăptuirii acestui deziderat : trebuie „să luăm" tot ce-i bun şi de ici şi de colo. Filozoful nostru priveşte relaţiile sociale dintr-un punct de vedere pur metafizic, văzînd în ele un simplu agregat mecanic de instituţii, o simplă înlănţuire mecanică a unor fenomene. Detaşînd unul dintre aceste fenomene – formele medievale în care pămîntul aparţine agricultorului –, el îşi închipuie că acest fenomen poate fi transpus în orice alte forme, aşa cum ai muta o cărămidă de la o clădire la alta. Or, asta nu înseamnă a studia relaţiile sociale, ci a deforma materialul care urmează să fie studiat ; căci în realitate nu există o asemenea posedare separată şi de sine stătătoare a pămîntului de către agricultor, cum aţi considerat dv. ; acest fenomen nu reprezintă decît o verigă a relaţiilor de producţie din acea vreme, care constau în aceea că pămîntul era împărţit între marii proprietari de pămînt, moşierii, care dădeau acest pămînt ţăranilor în vederea exploatării acestora, astfel că pămîntul era un fel de salariu în natură : pămîntul dădea ţăranului produsele necesare pentru ca acesta să poată produce plusprodusul pentru moşier ; pămîntul era baza servituţilor prestate de ţărani moşierului. De ce n-a urmărit autorul acest sistem de relaţii de producţie, ci s-a mărginit să detaşeze unul dintre fenomene, prezentîndu-l astfel într-o lumină cu totul falsă ? Pentru că autorul nu ştie să trateze problemele sociale : el (repet, folosesc raţionamentele d-lui Mihailovski numai ca un exemplu de felul

www.dacoromanica.ro

cum este criticat *întregul* socialism rus) nici nu se gîndeşte *să explice* „formele de muncă" din acea vreme, să le prezinte ca un anumit sistem de relaţii de producţie, ca o anumită formaţiune socială. Îi este străină, ca să ne exprimăm în limbajul lui Marx, metoda dialectică, care ne obligă să considerăm societatea ca pe un organism viu, în procesul funcţionării şi dezvoltării lui.

Fără a se întreba cîtuşi de puţin care sînt cauzele înlăturării vechilor forme de muncă de către cele noi, el repetă aceeaşi greşeală în raţionamentele sale asupra acestor forme noi. El se mulţumeşte să constate că aceste forme „zdruncină" posedarea pămîntului de către agricultor, adică că, în general vorbind, ele îşi găsesc expresia în separarea producătorului de mijloacele de producţie, şi să le condamne ca necorespunzătoare idealului. Şi de astă dată raţionamentul lui este cu totul absurd : el detaşează un fenomen (deposedarea de pămînt), fără a încerca să-l înfăţişeze ca o verigă a unui alt sistem de relaţii de producţie, întemeiat pe *economia bazată pe producţia de mărfuri*, care generează în mod necesar concurenţa între producătorii de mărfuri, inegalitatea, ruinarea unora şi îmbogăţirea altora. Constatînd un fenomen – ruinarea maselor –, el îl omite pe celălalt – îmbogăţirea unei minorităţi –, punîndu-se astfel în situaţia de a nu-l putea înţelege nici pe primul, nici pe al doilea.

Şi a folosi asemenea metode înseamnă, după el, „a căuta răspunsuri la problemele vieţii aşa cum apar ele în realitatea lor vie" („Russkoe Bogatstvo" nr. 1, 1894), atunci cînd el, dimpotrivă, nefiind în stare şi nedorind să explice realitatea, s-o privească drept în faţă, fuge în mod ruşinos de problemele vieţii, ignorînd lupta dintre cei avuţi şi cei neavuţi, şi se retranşează în domeniul unor utopii naive ; şi asta înseamnă, după el, „a căuta răspuns la problemele vieţii aşa cum apar ele în mod ideal în realitatea lor vie şi complexă" („Russkoe Bogatstvo" nr. 1), atunci cînd, de fapt, el nici măcar n-a încercat să analizeze şi să explice această realitate.

În loc de aceasta, el ne-a oferit o utopie plăsmuită din elemente disparate, desprinse în modul cel mai absurd din formaţiuni sociale diferite, luînd din cea medievală cutare lucru, din cea „nouă" cutare lucru etc. Se înţelege că o teorie bazată pe asemenea metode nu putea să nu rămînă în afara

www.dacoromanica.ro

adevăratei evoluții sociale, și aceasta din simplul motiv că utopiștii noștri trăiau și acționau nu în cadrul unor relații sociale alcătuite din elemente luate și de ici și de colo, ci în cadrul acelora care determină relațiile dintre țăran și chiabur (țăran înstărit), dintre meșteșugar și scupșcic, dintre muncitor și fabricant, și pe care ei nu le-au înțeles de loc. Încercările și eforturile lor de a transforma, în conformitate cu idealul lor, aceste relații, pe care nu le înțelegeau, nu puteau să nu se soldeze cu un eșec.

Iată, în linii foarte generale, cum se prezenta problema socialismului în Rusia atunci cînd „au apărut marxiștii ruși".

Ei au început tocmai prin a critica metodele subiective ale socialiștilor anteriori ; nemulțumindu-se cu constatarea exploatării și cu condamnarea acesteia, ei și-au propus *s-o explice.* Văzînd că întreaga istorie a Rusiei de după reformă constă în ruinarea maselor și îmbogățirea unei minorități, observînd exproprierea în proporții uriașe a micilor producători paralel cu progresul tehnic general și constatînd că aceste tendințe diametral opuse apar și se intensifică acolo unde se dezvoltă și se consolidează economia bazată pe producția de mărfuri și în măsura în care are loc acest fenomen, ei nu puteau să nu ajungă la concluzia că au de-a face cu o organizare burgheză (capitalistă) a economiei sociale, care generează *în mod necesar* exproprierea și asuprirea maselor. Programul lor practic era direct determinat de această convingere : sensul lui era că ei trebuiau să adere la această luptă a proletariatului împotriva burgheziei, la lupta claselor sărace împotriva celor avute, luptă care constituie principalul conținut al realităților economice din Rusia, începînd cu sătucul cel mai îndepărtat și terminînd cu fabrica cea mai modernă și mai perfecționată. Cum să adere ? Răspunsul le-a fost de asemenea sugerat de realitatea însăși. Capitalismul a făcut ca ramurile principale ale industriei să ajungă la stadiul de mare industrie mecanizată ; socializînd astfel producția, el a creat condițiile materiale pentru statornicirea unor noi rînduieli și, în același timp, a creat și o nouă forță socială : clasa muncitorilor din fabrici și uzine, proletariatul orășenesc. Supusă aceleiași exploatări burgheze, cum este în esența ei economică exploatarea întregii populații muncitoare din Rusia, această clasă se află însă, în ceea ce privește

www.dacoromanica.ro

eliberarea ei, în condiții deosebit de prielnice : ea nu mai este legată prin nimic de vechea societate, bazată în întregime pe exploatare ; înseși condițiile ei de muncă și de viață o organizează, o obligă să gîndească, îi dau posibilitatea să se manifeste în arena luptei politice. Era firesc ca social-democrații să-și îndrepte toată atenția spre această clasă, punîndu-și în ea toate speranțele, să-și rezume întregul lor program la dezvoltarea conștiinței ei de clasă, să-și concentreze întreaga activitate asupra obiectivului de a ajuta această clasă să se ridice la o luptă politică directă împotriva actualului regim și de a atrage în această luptă întregul proletariat din Rusia.

Să vedem acum cum luptă d-l Mihailovski împotriva social-democraților. Ce obiecții aduce el împotriva concepțiilor lor teoretice, împotriva activității lor politice socialiste ?

Criticul expune concepțiile teoretice ale marxiștilor în felul următor :

„Adevărul – după spusele marxiștilor, afirmă dumnealui – este că Rusia, în virtutea legilor imanente ale necesității istorice, își va dezvolta o producție capitalistă proprie, cu toate contradicțiile ei lăuntrice, cu înghițirea capitalurilor mici de către cele mari, iar între timp țăranii rupți de pămînt se vor transforma în proletari, se vor uni, se vor socializa și totul se va aranja spre fericirea omenirii".

Reiese deci, vedeți dv., că marxiștii nu se deosebesc prin nimic de „prietenii poporului" în ceea ce privește înțelegerea realității, ci numai în ceea ce privește reprezentarea viitorului : ei, se vede treaba, nici nu se ocupă de prezent, ci numai de „perspective". Că tocmai aceasta este ideea d-lui Mihailovski, e în afară de orice îndoială : marxiștii, spune dumnealui, „sînt absolut convinși că nu este nimic utopic în previziunile lor asupra viitorului, că totul e cîntărit și măsurat după prescripțiile stricte ale științei" ; iar apoi o spune și mai clar : marxiștii „profesează credința în imuabilitatea unei scheme istorice abstracte".

Într-un cuvînt, avem de-a face cu cea mai banală și mai vulgară acuzație adusă marxiștilor, acuzație care constituie de mult calul de bătaie al tuturor celor ce nu pot aduce nici

www.dacoromanica.ro

o obiecție de fond împotriva concepțiilor marxiste. „Marxiștii profesează credința în imuabilitatea unei scheme istorice abstracte" !!

Dar această afirmație nu este decît o minciună, o născocire !

Nici un marxist n-a argumentat nicăieri și niciodată în sensul că în Rusia „trebuie să existe" capitalism „pentru că" el există în Apus etc. Nici un marxist n-a văzut vreodată în teoria lui Marx o schemă filozofică-istorică universal obligatorie, n-a văzut în ea nimic altceva decît explicarea unei anumite formațiuni social-economice. Numai un filozof subiectivist ca d-l Mihailovski s-a învrednicit de o atît de crasă neînțelegere a teoriei lui Marx, încît a văzut în ea o teorie filozofică universală, fapt pentru care a căpătat drept răspuns din partea lui Marx explicația absolut precisă că a greșit adresa. Nici un marxist nu și-a bazat vreodată concepțiile sale social-democrate pe altceva decît pe cerința conformității teoriei cu realitatea și cu istoria relațiilor social-economice respective, adică a celor ruse, și nici n-ar fi putut face altfel, pentru că această cerință impusă teoriei este formulată cît se poate de clar și pusă la baza întregii doctrine de către însuși întemeietorul „marxismului", Marx.

Desigur, d-l Mihailovski poate să dezmintă oricît poftește aceste declarații, spunînd că a auzit cu „propriile lui urechi" profesîndu-se o schemă istorică abstractă. Dar ce ne privește pe noi, social-democrații, sau pe oricare altul că i s-a întîmplat d-lui Mihailovski să audă de la interlocutorii săi fel de fel de absurdități ? Nu dovedește oare aceasta că el își alege în mod foarte fericit interlocutorii, și nimic altceva ? Se prea poate, desigur, că acești isteți interlocutori ai istețului filozof își ziceau marxiști, social-democrați etc., dar cine nu știe că în timpurile de azi (precum de mult s-a observat) oricărei puștamale îi place să se drapeze în veșminte „roșii" ? * Și dacă d-l Mihailovski este atît de perspicace încît nu e în stare să deosebească pe acești „travestiți" de marxiști sau dacă l-a înțeles atît de profund pe Marx încît n-a observat criteriul, subliniat cu atîta tărie de Marx, al întregii lui doc-

* Scriu toate acestea presupunînd că d-l Mihailovski a auzit într-adevăr profesîndu-se scheme istorice abstracte și că n-a denaturat nimic. Socot totuși absolut necesar să fac o rezervă : ce am cumpărat, aceea vînd.

www.dacoromanica.ro

trine (formularea „a ceea ce se petrece sub ochii noştri"), asta nu face decît să dovedească încă o dată că d-l Mihailovski este lipsit de inteligenţă, atît şi nimic mai mult.

În orice caz, din moment ce s-a apucat să polemizeze în presă împotriva *social-democraţilor*, el ar fi trebuit să aibă în vedere grupul de socialişti care poartă de mult această denumire, şi numai el o poartă – aşa că alte grupuri nu pot fi confundate cu el –, şi care îşi are reprezentanţii săi literari : Plehanov şi cercul lui [62]. Dacă d-l Mihailovski ar fi procedat astfel – şi, evident, astfel ar fi trebuit să procedeze orice om cît de cît corect – şi ar fi citit măcar prima scriere social-democrată, cartea lui Plehanov „Divergenţele noastre", ar fi găsit chiar în primele pagini această declaraţie categorică, făcută de autor în numele tuturor membrilor cercului :

„În nici un caz nu vrem să apărăm programul nostru invocînd prestigiul acelui mare nume" (adică prestigiul lui Marx). Înţelegeţi ruseşte, d-le Mihailovski ? Înţelegeţi acum diferenţa dintre profesarea unor scheme abstracte şi tăgăduirea oricărei autorităţi a lui Marx în tratarea problemelor ruse ?

Înţelegeţi că, prezentînd o apreciere întîmplătoare, pe care aţi avut norocul s-o auziţi de la interlocutorii dv., drept marxistă şi nedînd nici o atenţie declaraţiei făcute în presă de către unul dintre membrii marcanţi ai social-democraţiei în numele întregului grup, aţi procedat în mod necinstit ?

Iar apoi această declaraţie este formulată şi mai precis :

„Repet – spune Plehanov –, între cei mai consecvenţi marxişti pot exista divergenţe în aprecierea realităţii ruse de astăzi" ; doctrina noastră este „prima încercare de aplicare a acestei teorii ştiinţifice la analiza unor relaţii sociale foarte complexe şi încurcate".

Cred că ar fi greu să se exprime cineva mai limpede : marxiştii iau în mod necondiţionat din teoria lui Marx numai preţioasele ei metode, fără de care nu este posibilă explicarea relaţiilor sociale ; prin urmare, pentru ei criteriul aprecierii acestor relaţii nu constă nicidecum în scheme abstracte şi în alte absurdităţi de acest fel, ci în exactitatea acestei aprecieri şi în conformitatea ei cu realitatea.

Sau poate credeţi că, făcînd aceste declaraţii, autorul gîndea de fapt altfel ? Nu este adevărat. Problema de care se ocupa el era : „Trebuie oare Rusia să treacă în mod inevita-

www.dacoromanica.ro

bil prin faza capitalistă de dezvoltare ?" Problema aceasta fusese deci formulată într-un mod cu totul nemarxist ; ea fusese formulată după metodele subiective ale diferiților filozofi autohtoni care văd criteriul acestei inevitabilități ba în politica dusă de cîrmuire, ba în activitatea „societății", ba în idealul societății „corespunzător naturii umane" și în alte baliverne de acest fel. Și acum ne întrebăm : cum ar fi răspuns la această chestiune un om care profesează scheme abstracte ? Evident, el s-ar fi apucat să vorbească despre caracterul peremptoriu al procesului dialectic, despre caracterul de filozofie universală al teoriei lui Marx, despre faptul că fiecare țară trebuie să treacă în mod inevitabil prin faza... etc. etc.

Și care a fost răspunsul lui Plehanov ?

Singurul răspuns pe care putea să-l dea un marxist.

El a lăsat cu totul la o parte chestiunea inevitabilității, ca ceva inutil care ar putea interesa numai pe subiectiviști, referindu-se tot timpul numai la relațiile social-economice reale, la evoluția lor reală. De aceea el nici n-a dat un răspuns direct la această chestiune, pusă în mod greșit, ci a răspuns astfel : „Rusia *a pășit* pe calea capitalistă".

Iar d-l Mihailovski, cu un aer de cunoscător în materie, vorbește de profesarea unei scheme istorice abstracte, de legi imanente ale necesității și alte asemenea inepții ! Și mai numește toate acestea „polemică împotriva social-democraților" !!

Nu pot să înțeleg cu nici un chip : dacă asta înseamnă a polemiza, atunci ce înseamnă a palavragi ? !

În legătură cu raționamentul citat mai sus al d-lui Mihailovski, trebuie să mai observăm că el expune concepțiile social-democraților în așa fel, încît ar reieși că „Rusia își *va dezvolta* o producție capitalistă proprie". Este clar că, după părerea acestui filozof, Rusia n-are o producție capitalistă „proprie". Autorul împărtășește, de bună seamă, părerea că capitalismul rus se limitează la 1.500.000 de muncitori. Vom mai întîlni mai jos această idee puerilă a „prietenilor poporului", care nu se știe în ce categorie or fi încadrînd tot ce mai există în plus ca exploatare a muncii libere. „Rusia își va dezvolta o producție capitalistă proprie, cu toate contradic-

www.dacoromanica.ro

țiile ei lăuntrice, iar între timp țăranii rupți de pămînt se vor transforma în proletari". Cu cît te afunzi în pădure, cu atît mai mulți copaci vezi ! Așadar, în Rusia nu există „contradicții lăuntrice" ? adică, vorbind deschis, nu există exploatarea masei poporului de către un pumn de capitaliști ? nu are loc ruinarea imensei majorități a populației și îmbogățirea unui mic grup de persoane ? Țăranul abia urmează să fie rupt de pămînt ? Dar în ce constă întreaga istorie a Rusiei de după reformă dacă nu în expropierea în masă a țărănimii, expropriere care a atins o intensitate nemaivăzută nicăieri ? Trebuie să ai mult curaj ca să spui asemenea lucruri în auzul tuturor. Și d-l Mihailovski are acest curaj : „Marx a operat cu un proletariat deja format și cu un capitalism deja format, pe cînd noi trebuie abia să creăm toate acestea". Rusia trebuie abia să-și creeze un proletariat ? ! În Rusia – singura țară în care se poate vedea o atît de cumplită mizerie a maselor, o exploatare atît de nerușinată a celor ce muncesc, care a fost comparată (și pe bună dreptate) cu Anglia în ceea ce privește situația sărăcimii ei, în care se constată fenomenul cronic al înfometării maselor de milioane ale poporului paralel, de pildă, cu creșterea tot mai mare a exportului de cereale –, în Rusia nu există proletariat ! !

Cred că pentru aceste cuvinte clasice ar trebui să i se ridice d-lui Mihailovski un monument în timpul vieții ! *

De altfel vom vedea mai jos că avem de-a face aici cu o tactică permanentă și foarte consecventă a „prietenilor poporului", aceea de a închide ochii în mod fariseic în fața situației imposibile a oamenilor muncii din Rusia, de a o prezenta doar ca „precară", așa încît ar fi suficient ca „societatea cultă" și cîrmuirea să depună eforturi, pentru ca toate să fie îndreptate pe calea cea bună. Acești cavaleri își închipuie că dacă vor închide ochii în fața faptului că situația maselor muncitoare este proastă nu pentru că ar fi „precară",

* S-ar putea, de altfel, ca d-l Mihailovski să încerce și de data aceasta să se eschiveze și s-o întoarcă cam așa : n-am vrut de loc să spun că în Rusia nu există în genere un proletariat, ci numai că nu există un proletariat al societății capitaliste. — Așa ? Atunci de ce n-ați spus acest lucru ? Căci tocmai aceasta e *toată chestiunea :* este proletariatul rus un proletariat inerent organizării burgheze a economiei sociale sau un altfel de proletariat ? Cine-i de vină că, în două articole întregi, n-ați suflat *nici un cuvînt* despre această chestiune, singura serioasă și importantă, preferînd să îndrugați verzi și uscate, încît, pînă la urmă, ajungeți să bateți cîmpii ?

www.dacoromanica.ro

ci pentru că ele sînt supuse celui mai nerușinat jaf din partea unui pumn de exploatatori, că dacă își vor ascunde capul în nisip ca struțul pentru a nu-i vedea pe exploatatori, aceștia vor dispărea. Și atunci cînd social-democrații le spun că a te teme să privești realitatea în față este o lașitate rușinoasă și iau ca punct de plecare faptul exploatării, afirmînd că singura explicare posibilă a acestui fapt trebuie căutată în organizarea burgheză a societății ruse, care divide masa poporului în proletariat și burghezie, și în caracterul de clasă al statului rus, care nu este altceva decît organul de dominație a acestei burghezii, că de aceea nu există *altă cale de ieșire* decît lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, acești „prieteni ai poporului" încep să țipe că social-democrații vor să deposedeze poporul de pămînt !! că vor să distrugă organizarea noastră economică populară !!

Ajungem acum la cel mai revoltător pasaj din toată această „polemică", în cel mai bun caz necuviincioasă, și anume la „critica" (?) pe care o face d-l Mihailovski activității politice a social-democraților. Oricine înțelege că activitatea socialiștilor și a agitatorilor în rîndurile muncitorilor nu poate fi supusă unei discuții cinstite în presa noastră legală și că singurul lucru pe care poate să-l facă în această privință o presă corectă controlată de cenzură e „să tacă cu tact". Uitînd această regulă elementară, d-l Mihailovski nu s-a jenat să-și folosească monopolul de a se adresa publicului cititor, pentru a-i împroșca cu noroi pe socialiști.

Se vor găsi, totuși, și în afara jurnalisticii legale mijloace de luptă împotriva acestui critic lipsit de pudoare !

„Pe cît înțeleg eu – declară cu un aer naiv d-l Mihailovski –, marxiștii ruși pot fi împărțiți în trei categorii : marxiștii spectatori (observatori indiferenți ai procesului) ; marxiștii pasivi (care nu fac decît „să ușureze durerile nașterii" ; ei „nu se interesează de cei care au pămînt, ci își îndreaptă atenția spre cei care au fost deja despărțiți de mijloacele de producție, punîndu-și în ei toate speranțele") ; marxiștii activi (care preconizează în mod direct ruinarea satului)".

Ce înseamnă asta ? ! Doar nu se poate ca d-l critic să nu știe că marxiștii ruși sînt socialiști care pornesc de la ideea că realitatea e tocmai societatea capitalistă și că nu există decît o singură cale de ieșire din aceasta : lupta de clasă a

www.dacoromanica.ro

proletariatului împotriva burgheziei. Atunci cum se explică faptul că el confundă concepțiile lor cu niște banalități absurde, pe ce temei o face ? Ce drept (moral, firește) are el să extindă denumirea de marxiști asupra unor oameni care în mod vădit nu acceptă tezele cele mai elementare și fundamentale ale marxismului, care nu s-au manifestat niciodată și nicăieri ca un grup cu o poziție proprie, care nu și-au formulat niciodată și nicăieri un program propriu ?

D-l Mihailovski și-a lăsat o serie întreagă de portițe de ieșire spre a putea justifica aceste procedee scandaloase.

„Poate că – glumește el cu o dezinvoltură de filfizon – aceștia nu-s adevărați marxiști, dar se consideră și se declară ca atare". Unde și cînd s-au declarat ei ca atare ? În saloanele liberale și radicale din Petersburg ? În scrisori particulare ? Fie. În acest caz întrețineți-vă cu ei în saloanele și în corespondența dv. ! Dv. însă vă ridicați în presă, în mod public, împotriva unor oameni care niciodată și nicăieri nu s-au manifestat (sub steagul marxismului) în public. Și mai aveți îndrăzneala să declarați că polemizați cu *social-democrații*, deși știți că această denumire nu o poartă decît *un singur* grup de revoluționari socialiști și că nici un alt grup nu poate fi confundat cu el ! *

D-l Mihailovski se sucește și se învîrtește ca un licean prins asupra faptului : n-am nici o vină – se silește el să-l convingă pe cititor –, „am auzit cu propriile mele urechi și am văzut cu propriii mei ochi". Foarte bine ! Nu ne îndoim nici o clipă de faptul că nu aveți în fața dv. decît niște indivizi vulgari și netrebnici ; ce au a face însă toate acestea cu noi, social-democrații ? Cine nu știe că „în momentul de față, cînd" nu numai activitatea socialistă, dar și orice altă activi-

* Mă voi opri asupra singurei indicații *concrete* pe care o găsim la d-l Mihailovski. Oricine a citit articolul lui va trebui să recunoască că el îl trece și pe d-l Skvorțov (autorul „Cauzelor economice ale foametei") printre „marxiști". Or, acest domn nici nu se intitulează astfel, și este suficientă cea mai elementară cunoaștere a scrierilor social-democraților spre a vedea că, din punctul lor de vedere, el este un burghez cum nu se poate mai vulgar, și nimic mai mult. Ce fel de marxist este el din moment ce nu înțelege că mediul social pentru care își alcătuiește proiectele sale de progres este mediul burghez, că de aceea toate „îmbunătățirile culturii", care într-adevăr se observă chiar și în economia țărănească, nu înseamnă decît un progres burghez, care îmbunătățește situația unei minorități și proletarizează masele ? Ce fel de marxist este el din moment ce nu înțelege că statul căruia îi propune proiectele sale este un stat cu caracter de clasă, care nu poate decît să sprijine burghezia și să asuprească proletariatul ?

www.dacoromanica.ro

tate publică cît de cît independentă şi cinstită atrage după sine prigonirea politică, – de fiecare militant care activează realmente sub un steag sau altul – fie al curentului „Narodnaia Volea", fie al marxismului sau chiar al constituţionalismului – revin cîteva zeci de frazeologi care îşi ascund laşitatea lor de liberali în dosul acestor denumiri, şi poate şi cîţiva ticăloşi sadea care îşi aranjează propriile lor afaceri ? Nu este oare clar că numai un om extrem de josnic ar putea să reproşeze oricăruia dintre aceste curente faptul că steagul îi este întinat (şi încă nu în mod public, nu pe faţă) de tot felul de ticăloşi ? Întreaga expunere a d-lui Mihailovski nu este decît un lanţ neîntrerupt de deformări, denaturări şi falsificări. Am văzut mai sus că el a denaturat cu totul „adevărurile" care constituie punctul de plecare al social-democraţilor, expunîndu-le într-un mod în care nu le-a expus şi nu putea să le expună nicăieri şi niciodată nici unul dintre marxişti. Dacă ar fi expus adevăratele concepţii ale social-democraţilor asupra realităţii ruse, el n-ar fi putut să nu vadă că nu există *decît un singur mod* de „a se conforma" acestor concepţii, şi anume contribuind la dezvoltarea conştiinţei de clasă a proletariatului, organizîndu-l şi unindu-l pentru lupta politică împotriva actualului regim. De altfel, dumnealui i-a mai rămas încă un subterfugiu. Cu un aer de inocenţă ofensată el ridică fariseic ochii spre cer şi exclamă pe un ton mieros : „Sînt foarte bucuros să aud asta, dar nu înţeleg ce vă face să protestaţi" (acestea sînt chiar cuvintele lui din „Russkoe Bogatstvo" nr. 2). „Citiţi mai atent părerea mea asupra marxiştilor pasivi şi veţi vedea că eu spun : din punct de vedere etic nu li se poate obiecta nimic".

Asta, desigur, nu este decît o rumegare a jalnicelor lui subterfugii de mai înainte.

Spuneţi-mi, vă rog, ce aţi zice despre un om care, declarînd că critică narodnicismul social-revoluţionar (iau perioada în care nu apăruse încă un alt curent narodnicist), s-ar fi apucat să vorbească cam aşa :

„Narodnicii, pe cît înţeleg eu, se împart în trei categorii : narodnicii consecvenţi, care acceptă în totul ideile ţăranului, generalizînd în strictă conformitate cu dorinţele acestuia bătaia cu nuiele, maltratarea nevestei şi care în general sprijină mîrşava politică a cnutului şi a bîtei practicată de cîrmuire, denu-

www.dacoromanica.ro

mită, de altfel, politică populară ; urmează apoi narodnicii laşi, care nu se interesează de părerile ţăranului, încercînd doar să transplanteze în Rusia, cu ajutorul unor asociaţii etc., o mişcare revoluţionară străină acesteia, fapt împotriva căruia, de altfel, nu s-ar putea obiecta nimic din punct de vedere etic dacă drumul n-ar fi atît de alunecos încît ar putea face ca narodnicul laş să se transforme uşor într-un narodnic consecvent sau curajos ; şi, în sfîrşit, narodnicii curajoşi, care înfăptuiesc pe deplin idealurile populare ale ţăranului înstărit, şi de aceea acaparează pămînturi pentru a se închiaburi de-a binelea". Orice om cumsecade ar fi calificat, desigur, asemenea declaraţii drept o batjocură mîrşavă şi josnică. Şi dacă, pe lîngă aceasta, omul care ar fi susţinut asemenea lucruri n-ar fi putut să fie dezminţit de narodnici în aceeaşi presă, dacă concepţiile acestor narodnici ar fi fost expuse pînă atunci numai în mod ilegal şi de aceea multă lume n-ar fi avut o idee exactă despre ele şi ar fi putut să se încreadă uşor în tot ce li s-ar fi spus despre narodnici, toată lumea ar fi fost de acord să spună că un astfel de om este un...

De altfel poate că nici d-l Mihailovski încă n-a uitat de tot cuvîntul care trebuie pus aici.

Dar ajunge ! Mai găsim multe insinuări de acest fel la d-l Mihailovski, dar nu cunosc o muncă mai extenuantă, mai ingrată, mai penibilă decît aceea de a scormoni în acest noroi, de a culege aluziile împrăştiate pe ici, pe colo, de a le confrunta, de a te strădui să găseşti măcar o singură obiecţie cît de cît serioasă.

Ajunge !

Aprilie 1894

---

www.dacoromanica.ro

DIN PARTEA EDITORILOR [63]

În textul acestui articol, cititorul va găsi note de subsol în care se menționează că unele probleme vor fi analizate ulterior ; în realitate însă această analiză nu există în acest text.

Explicația este că articolul de față nu constituie decît prima parte a răspunsului la articolele asupra marxismului apărute în „Russkoe Bogatstvo". Din lipsă de timp, acest articol n-a putut apărea la vreme ; apariția lui nu mai poate fi amînată : și așa am întîrziat cu două luni. Iată de ce am luat hotărîrea de a publica deocamdată analiza „criticii" d-lui N. Mihailovski, fără a mai aștepta tipărirea întregului articol.

În părțile a doua și a treia, care sînt în curs de pregătire, cititorul va găsi, în afară de această analiză, și o analiză a concepțiilor sociale și economice ale altor fruntași ai revistei „Russkoe Bogatstvo", d-nii S. Iujakov și S. Krivenko, în legătură cu studiul realităților economice din Rusia și „ideile și tactica social-democrată" care rezultă de aici.

www.dacoromanica.ro

CU PRIVIRE LA EDIȚIA DE FAȚĂ [54]

Ediția de față constituie o reproducere exactă a primei ediții. Dat fiind că n-am participat cîtuși de puțin la întocmirea textului, nu ne-am considerat în drept să facem nici cea mai mică schimbare, mărginindu-ne numai la procesul editării. Am întreprins această editare deoarece sîntem convinși că lucrarea de față va constitui un imbold pentru o oarecare înviorare a propagandei noastre social-democrate.

Considerînd că dorința de a sluji această propagandă trebuie să fie neapărat o consecință a convingerilor social-democrate, ne adresăm tuturor tovarășilor de idei ai autorului broșurii de față, propunîndu-le să contribuie prin toate mijloacele (mai ales, desigur, prin reeditări) la o răspîndire cît mai largă atît a lucrării de față cît și, în general, a tuturor publicațiilor de propagandă marxistă. Momentul de față este deosebit de prielnic pentru acordarea unui asemenea ajutor. Activitatea revistei „Russkoe Bogatstvo" capătă un caracter tot mai sfidător față de noi. În tendința ei de a paraliza răspîndirea ideilor social-democrate în rîndurile societății, această revistă a mers pînă la a ne învinui direct că am fi indiferenți față de interesele proletariatului și că am preconiza ruinarea maselor. Ne permitem să credem că prin asemenea procedee revista nu va face decît să-și dăuneze ei înșăși și să pregătească victoria noastră. Totuși nu trebuie să uităm că acești calomniatori dispun de toate mijloacele materiale necesare pentru a propaga pe o scară foarte largă calomniile lor. Ei au la dispoziția lor o revistă cu un tiraj

www.dacoromanica.ro

de cîteva mii de exemplare, ei pot dispune de săli de lectură şi biblioteci. De aceea trebuie să depunem toate eforturile pentru a arăta adversarilor noştri că nici avantajele unei situaţii privilegiate nu asigură întotdeauna succesul insinuărilor. Ne exprimăm deplina convingere că aceste eforturi vor fi depuse.

Iulie 1894

www.dacoromanica.ro

PARTEA
A III-a

www.dacoromanica.ro

Выпускъ III.

Что такое „друзья народа"

и

какъ они воюютъ противъ

соціал-демократовъ

Сентябрь 1894

Издание
провинціальной группы
соціал-демократовъ.

Coperta părții a III-a a cărții lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" în ediție șapirografiată. — 1894

Micșorat

www.dacoromanica.ro

În încheiere, să facem cunoştinţă cu încă un „prieten al poporului", d-l Krivenko, care de asemenea porneşte la un război făţiş împotriva social-democraţilor.

De altfel, nu vom analiza articolele sale („Despre solitarii culţi", publicat în nr. 12, 1893, şi „Scrisori din călătorie", publicat în nr. 1, 1894), cum am procedat cu articolele d-lor Mihailovski şi Iujakov. În ceea ce-i priveşte pe aceştia, era necesară o amplă analiză a articolelor lor, pentru a ne putea face, în primul caz, o idee clară despre conţinutul obiecţiilor lor împotriva materialismului şi marxismului în general, iar în al doilea caz despre teoriile lor economice şi politice. Pentru a ne face o idee completă despre aceşti „prieteni ai poporului" trebuie acum să facem cunoştinţă cu tactica lor, cu propunerile lor practice, cu programul lor politic. Acest program n-a fost expus de ei nicăieri în mod direct, cu aceeaşi consecvenţă şi deplinătate cu care şi-au expus concepţiile lor teoretice. Sînt nevoit deci să iau acest program din diferite articole apărute în revistă, care se caracterizează printr-o suficientă solidaritate a colaboratorilor ei pentru a nu putea da loc la contraziceri. Voi ţine seama de articolele menţionate ale d-lui Krivenko mai mult decît de altele, atît pentru că ele oferă mai mult material cît şi pentru că autorul lor este în cadrul revistei un tot atît de tipic specialist în chestiuni practice, politice, cum este d-l Mihailovski în materie de sociologie, iar d-l Iujakov în chestiuni economice.

Dar înainte de a trece la programul lor cred că este absolut necesar să ne ocupăm de încă un punct teoretic. Am văzut mai

www.dacoromanica.ro

sus cum se eschivează d-l Iujakov prin fraze care nu spun nimic, debitate pe tema arenzii populare pe care s-ar sprijini economia populară etc., mascîndu-şi cu aceste fraze neînţelegerea structurii economice a gospodăriilor agricultorilor noştri. De meşteşuguri el nu se ocupă, limitîndu-se la datele referitoare la creşterea marii industrii de fabrică. Acum d-l Krivenko repetă fraze cu totul similare despre industria meşteşugărească. El opune direct „industria noastră populară", adică cea meşteşugărească, industriei capitaliste (nr. 12, pag. 180–181). „În majoritatea cazurilor – spune el – producţia populară (sic !) apare în mod firesc", pe cînd industria capitalistă „este creată mai totdeauna în mod artificial". În altă parte el opune „mica industrie populară" „marii industrii capitaliste". Dacă veţi întreba prin ce se caracterizează cea dintîi, veţi afla doar că e „mică" * şi că în cadrul ei uneltele de muncă sînt unite cu producătorii (împrumut această ultimă definiţie din articolul d-lui Mihailovski menţionat mai sus). Toate acestea însă nu definesc nici pe departe structura ei economică şi, în plus, sînt cu totul neadevărate. D-l Krivenko afirmă, de pildă, că „mica producţie populară mai furnizează şi astăzi o parte mult mai mare din producţia globală şi ocupă mai multe braţe de muncă decît marea industrie capitalistă". Acest autor are în vedere, probabil, datele referitoare la numărul meşteşugarilor, care se ridică la 4.000.000, iar după alte calcule la 7.000.000. Dar cine nu ştie că forma predominantă a economiei meşteşugurilor noastre este sistemul marii producţii la domiciliu ? că meşteşugarii, în marea lor majoritate, nu deţin o situaţie de sine stătătoare în domeniul producţiei, ci una cu totul dependentă, subordonată, că nu lucrează cu materiale proprii, ci cu materialele negustorului, care plăteşte meşteşugarului doar un salariu ? Datele referitoare la predominarea acestei forme au fost publicate chiar şi în publicaţii legale. Mă voi referi, de pildă, la excelenta lucrare a cunoscutului statistician S. Harizomenov,

* Mai puteţi afla următoarele : „din ea se poate dezvolta o adevărată (sic !) industrie populară", spune d-l Krivenko. Este procedeul obişnuit al „prietenilor poporului" : să debiteze fraze goale şi absurde, în loc să facă o caracterizare exactă şi directă a realităţii.

www.dacoromanica.ro

publicată în „Iuridiceskii Vestnik" [65] (1883, nr. 11 şi 12). Totalizînd datele existente în publicaţii cu privire la industria noastră meşteşugărească din guberniile centrale, unde ea are cea mai mare dezvoltare, S. Harizomenov ajunge la concluzia că predomină, incontestabil, sistemul marii producţii la domiciliu, adică o formă neîndoielnic capitalistă de industrie. „Definind rolul economic al micii industrii de sine stătătoare – scrie el –, ajungem la următoarele concluzii : în gubernia Moscova 86,5% din volumul producţiei anuale a industriei meşteşugăreşti revin sistemului marii producţii la domiciliu şi numai 13,5% micii industrii de sine stătătoare. În judeţele Aleksandrovski şi Pokrovski, gubernia Vladimir, 96% din volumul producţiei anuale a industriei meşteşugăreşti revin sistemului marii producţii la domiciliu şi manufacturilor şi numai 4% micii industrii de sine stătătoare".

După cîte ştim, nimeni n-a încercat să dezmintă aceste date, şi ele nici n-ar putea fi dezminţite. Cum pot fi deci ocolite şi trecute sub tăcere aceste fapte, cum poate fi numită „populară" o asemenea industrie în opoziţie cu cea capitalistă, cum se poate vorbi de posibilitatea de a se dezvolta din ea o adevărată industrie ?

Explicaţia acestei totale ignorări a faptelor nu poate fi decît aceasta : tendinţa generală a „prietenilor poporului", ca şi a tuturor liberalilor din Rusia, de a disimula antagonismul dintre clase şi exploatarea oamenilor muncii în Rusia, prezentînd toate acestea ca nişte simple „defecte". Şi poate că explicaţia trebuie căutată şi în profundele cunoştinţe în materie de care dă dovadă, de pildă, d-l Krivenko, denumind „producţia de cuţite din Pavlovo" „o producţie cu caracter semimeşteşugăresc". E de necrezut în ce măsură pot denatura faptele „prietenii poporului" ! Cum se poate vorbi în acest caz de caracter meşteşugăresc din moment ce producătorii de cuţite din Pavlovo lucrează pentru piaţă, şi nu pe bază de comenzi ! Nu cumva îşi închipuie d-l Krivenko că aparţin sferei meşteşugurilor rînduielile în virtutea cărora negustorul comandă meşteşugarului anumite produse pentru a le trimite la tîrgul din Nijni-Novgorod ? E extrem de amuzant, dar probabil că aşa este.

www.dacoromanica.ro

În realitate, producția de cuțite și-a păstrat în cea mai mică măsură (în comparație cu celelalte ramuri de producție din Pavlovo) forma de mică producție meșteșugărească însoțită de o situație de sine stătătoare (în aparență) a producătorilor : „Producția de cuțite de masă și de cuțite-unelte pentru meseriași * – spune N. F. Annenski – se apropie deja în mare măsură de producția de fabrică sau, mai bine zis, de cea manufacturieră". Dintre 396 de meșteșugari din gubernia Nijni-Novgorod care se îndeletnicesc cu confecționarea cuțitelor de masă, numai 62 (16%) lucrează pentru piață, 273 (69%) lucrează pentru patroni **, iar 61 (15%) ca muncitori salariați. Așadar, numai $^1/_6$ din numărul acestor meșteșugari nu este direct înrobită de întreprinzător. Cît privește cealaltă subdiviziune a producției de cuțite, producția de bricege, după spusele aceluiași autor, ea „deține un loc intermediar între producția de cuțite de masă și producția de lacăte : o mare parte dintre meșteșugari lucrează aici pentru patroni, dar în afară de ei mai există încă destul de mulți meșteșugari de sine stătători, care lucrează pentru piață".

Cu confecționarea acestui sort de cuțite se ocupă în gubernia Nijni-Novgorod 2.552 de meșteșugari, dintre care 48% (1.236) lucrează pentru piață, 42% (1.058) pentru patroni, iar 10% (258) ca muncitori salariați. Prin urmare, și în acest caz meșteșugarii de sine stătători (?) formează o minoritate. Desigur însă că și cei care lucrează pentru piață nu sînt de sine stătători decît în aparență, ei fiind de fapt în aceeași măsură înrobiți de *capitalul* scupșcicilor. Dacă luăm datele referitoare la meșteșugurile din întregul județ Gorbatov, gubernia Nijni-Novgorod, în care se îndeletnicesc cu meșteșugurile 21.983 de lucrători, adică 84,5 % *din totalitatea lucrătorilor existenți* ***, obținem următoarele cifre (date exacte asupra

* Această ramură de producție este aici cea mai importantă, prin proporțiile ei, printre toate celelalte : ea furnizează produse în valoare de 900.000 de ruble, în timp ce volumul total al producției din Pavlovo se ridică la 2.750.000 de ruble.

** Adică pentru negustorii care dau materiale meșteșugarilor, plătindu-le pentru muncă salariul obișnuit.

*** Economiștii ruși neaoși, care iau ca etalon al capitalismului rus numărul muncitorilor din fabrici (sic !), încadrează fără ezitare pe acești lucrători și pe mulți alții asemenea lor în categoria populației care se ocupă cu agricultura și care nu îndură jugul capitalului, ci presiunile artificiale exercitate asupra „orînduirii populare" (???!!).

www.dacoromanica.ro

structurii economice a meşteşugurilor există numai în privinţa a 10.808 lucrători din următoarele meşteşuguri : prelucrarea metalelor, pielărie, curelărie, pîslărie, torsul cînepei) : 35,6% dintre meşteşugari lucrează pentru piaţă, 46,7% lucrează pentru patroni şi 17,7% sînt muncitori salariaţi. Aşadar, *putem constata şi în acest caz predominarea sistemului marii producţii la domiciliu, predominarea unor relaţii în care munca este înrobită de capital.*

Dacă „prietenii poporului" ocolesc cu atîta dezinvoltură asemenea fapte, aceasta se datoreşte şi împrejurării că, în concepţia lor asupra capitalismului, ei n-au depăşit reprezentările vulgare curente după care capitalistul este un întreprinzător bogat şi cult, a cărui întreprindere este bazată pe marea producţie mecanizată, şi nu vor să ştie de conţinutul ştiinţific al noţiunii de capitalism. În capitolul precedent am văzut că d-l Iujakov, vorbind de capitalism, începe de-a dreptul cu industria mecanizată, trecînd peste cooperaţia simplă şi manufactură. Aceasta este o greşeală foarte răspîndită, care are ca urmare, printre altele, ignorarea structurii capitaliste a industriei noastre meşteşugăreşti.

Este în afară de orice îndoială că sistemul marii producţii la domiciliu reprezintă o formă capitalistă de industrie ; găsim aici toate trăsăturile caracteristice ale acestei forme : o economie bazată pe producţia de mărfuri şi care a ajuns la un înalt grad de dezvoltare, concentrarea mijloacelor de producţie în mîinile unor indivizi, exproprierea masei muncitorilor care nu posedă mijloace de producţie proprii şi de aceea lucrează pentru alţii, muncesc pentru capitalist şi nu pentru ei. E evident că, prin structura lor, meşteşugurile nu reprezintă altceva decît capitalism ; particularitatea acestora, în comparaţie cu marea industrie mecanizată, constă în tehnica lor nedezvoltată (care se explică mai ales prin salariile revoltător de mici) şi în faptul că muncitorii îşi păstrează o minusculă gospodărie agricolă. Această ultimă împrejurare îi dezorientează cu totul pe „prietenii poporului", obişnuiţi să gîndească, cum le şade bine unor adevăraţi metafizicieni, în contradicţii nete şi nemijlocite : „da-da, nu-nu ; tot ce e în plus vine de la necuratul".

www.dacoromanica.ro

Nu posedă pămînt muncitorii, avem capitalism ; posedă pămînt, nu mai avem capitalism ; şi ei se mărginesc la această filozofie liniştitoare, scăpînd din vedere întreaga organizare socială a economiei, uitînd faptul îndeobşte cunoscut că posedarea unui petic de pămînt nu înlătură nicidecum cumplita mizerie a acestor posesori de pămînt, care au de îndurat cel mai nerușinat jaf din partea tot a unor posesori de pămînt – „țăranii".

Ei nici un ştiu, pare-se, că nicăieri capitalismul, atîta timp cît s-a aflat pe trepte de dezvoltare relativ inferioare, n-a putut să rupă cu totul de pămînt pe muncitor. În privinţa Europei apusene, Marx a stabilit o lege, şi anume că numai marea industrie mecanizată expropriază definitiv pe muncitor. Aşadar, este evident că raţionamentele curente prin care se pretinde că la noi nu există capitalism, aducîndu-se în sprijinul acestei păreri argumentul că „poporul posedă pămînt", sînt cu totul absurde, deoarece capitalismul, în stadiul cooperaţiei simple şi al manufacturii, n-a implicat nicăieri şi niciodată separarea totală de pămînt a lucrătorului, ceea ce, bineînţeles, nu l-a împiedicat cîtuşi de puţin să rămînă capitalism.

Cît priveşte marea industrie mecanizată din Rusia – şi această formă o iau rapid cele mai importante şi mai mari ramuri ale industriei noastre –, ea prezintă şi în ţara noastră, cu tot caracterul specific al condiţiilor de la noi, aceeaşi particularitate ca şi în întregul Occident capitalist, şi anume de a fi absolut incompatibilă cu o situaţie în care muncitorul ar mai păstra vreo legătură cu pămîntul. Acest lucru a fost dovedit, printre altele, de Dementiev, prin date statistice exacte, pe baza cărora a tras concluzia (cu totul independent de Marx) că producţia mecanizată implică în mod inevitabil separarea totală de pămînt a lucrătorului. Această cercetare a dovedit o dată mai mult că Rusia este o ţară capitalistă, că în Rusia legătura lucrătorului cu pămîntul este atît de slabă şi iluzorie, iar atotputernicia celor avuţi (a posesorilor de bani, a scupşcicilor, a bogătaşilor satelor, a proprietarilor de manufacturi etc.) este deja atît de trainică, încît va fi de

www.dacoromanica.ro

ajuns încă un pas al tehnicii pentru ca „țăranul" (? ? care de foarte multă vreme trăiește din vînzarea forței sale de muncă) să se transforme pur și simplu într-un muncitor *. Neînțelegerea de care dau dovadă „prietenii poporului" în ceea ce privește structura economică a meșteșugurilor noastre e departe de a se mărgini numai la aceasta. Ideea pe care și-o fac ei chiar și despre meșteșugurile în care nu se lucrează „pentru patron" este tot atît de superficială ca și ideea pe care o au despre agricultori (după cum am văzut mai sus). De altfel, acest lucru este foarte firesc din moment ce se apucă să emită păreri și să se pronunțe în probleme de economie politică niște domni care, pe cît se vede, nu știu altceva decît că există pe lume mijloace de producție care „pot" fi unite cu lucrătorul, ceea ce e foarte bine, și „pot" fi și despărțite de acesta, ceea ce e foarte rău. Cu un asemenea bagaj nu poți ajunge prea departe.

În raționamentele sale asupra meșteșugurilor care devin capitaliste și asupra acelora care nu devin capitaliste (în cadrul cărora „poate ființa nestînjenit mica producție"), d-l Krivenko susține, printre altele, că în unele ramuri de producție „investițiile de bază pentru producție" sînt foarte neînsemnate și că în cadrul lor este deci posibilă mica producție. El dă ca exemplu producția de cărămizi, unde valoarea investițiilor poate fi, spune dumnealui, chiar și de 15 ori mai mică decît volumul producției anuale a cărămidăriilor.

Întrucît aceasta este aproape singura referire la fapte pe care o găsim la acest autor (repet, trăsătura cea mai caracteristică a sociologiei subiectiviste constă în aceea că ea se teme să caracterizeze direct și exact și să analizeze realitatea, planînd de preferință în sfera „idealurilor"... mic-burgheze), o vom lua în considerare pentru a arăta cît de greșite sînt ideile pe care și le fac „prietenii poporului" despre realitățile de la noi.

* Sistemul marii producții la domiciliu nu este numai un sistem capitalist, ci chiar cel mai rău sistem capitalist, deoarece îmbină cea mai cruntă exploatare a lucrătorului cu cele mai mici posibilități pentru muncitori de a lupta pentru eliberarea lor.

www.dacoromanica.ro

O prezentare a acestui meşteşug (confecţionarea cărămizilor din argilă albă) ne-o oferă statistica economică a zemstvei din Moscova („Culegere", vol. VII, partea a 2-a etc.). Acest meşteşug este concentrat mai ales în 3 plăşi ale judeţului Bogorodsk, în care se găsesc 233 de stabilimente de acest fel cu 1.402 muncitori (567 de muncitori membri de familie * = = 41% şi 835 de muncitori salariaţi – 59%) şi cu o producţie anuală în valoare de 357.000 de ruble. Acest meşteşug a apărut aici de mult, dar s-a dezvoltat mai ales în ultimii 15 ani, datorită construirii unei căi ferate care înlesneşte în mare măsură desfacerea. Pînă la construirea căii ferate, rolul principal l-a avut forma de producţie bazată pe munca membrilor de familie, care acum cedează locul exploatării muncii salariate. Şi în acest meşteşug se constată dependenţa micilor producători de cei mari în domeniul desfacerii : din „lipsă de mijloace băneşti", cei dintîi îşi vînd pe loc cărămizile (uneori „în formă brută", nearse) celor din urmă la preţuri extrem de scăzute.

Avem însă posibilitatea să cunoaştem structura acestui meşteşug în afara acestei dependenţe, datorită recensămîntului stabilimentelor meşteşugăreşti anexat la această statistică, în care este indicat numărul muncitorilor şi volumul producţiei anuale care revine de fiecare stabiliment.

Pentru a vedea dacă este aplicabilă acestui meşteşug legea în virtutea căreia economia bazată pe producţia de mărfuri este o economie capitalistă, în sensul că prima, pe o anumită treaptă a dezvoltării ei, se transformă inevitabil în cea de-a doua, trebuie să facem o comparaţie între diferitele stabilimente după mărimea lor ; problema este tocmai aceasta : care este raportul dintre stabilimentele mici şi cele mari din punctul de vedere al rolului lor în producţie şi al exploatării muncii salariate ? Luînd ca bază numărul de muncitori, vom împărţi stabilimentele acestor meşteşugari în trei grupuri : I) stabilimente cu 1-5 muncitori (atît membri de familie cît şi salariaţi), II) cu 6-10 muncitori şi III) cu peste 10 muncitori.

* Muncitori „membri de familie" sînt denumiţi, spre deosebire de muncitorii salariaţi, membrii care muncesc ai familiei patronului.

www.dacoromanica.ro

Urmărind proporţiile stabilimentelor, numărul de muncitori şi volumul producţiei din fiecare grup, obţinem următoarele date :

Grupuri de meşteşugari după numărul muncitorilor	Numărul mediu de muncitori care revine la un stabiliment	%		Producţia anuală a unui muncitor	Repartizarea procentuală			Cifre absolute		
		Stabilimente cu muncitori salariaţi	Muncitori salariaţi		Stabilimente	Muncitori	Volumul producţiei	Numărul stabilimentelor*	Numărul muncitorilor	Volumul producţiei (în ruble)
I. Cu 1—5 muncitori	2,8	25	19	251	72	34	34	167/43	476/92	119.500
II. „ 6—10 „	7,3	90	58	249	18	23	22	43/39	317/186	79.000
III. „ peste 10 „	26,4	100	91	260	10	43	44	23/23	609/557	158.500
Total	6	45	59	254	100	100	100	233/105	1.402/835	357.000

Examinaţi mai îndeaproape acest mic tabel şi veţi vedea că acest meşteşug are o structură burgheză, sau, ceea ce e acelaşi lucru, o structură capitalistă : cu cît stabilimentele sînt mai mari, cu atît este mai ridicată productivitatea muncii ** (grupul mijlociu constituie o excepţie), se intensifică exploatarea muncii salariate ***, creşte concentrarea producţiei ****.

Al treilea grup, în care producţia se bazează aproape în întregime pe munca salariată, deţine 44% din volumul total

* Numitorul arată respectiv numărul stabilimentelor cu muncitori salariaţi şi numărul muncitorilor salariaţi. — La fel şi în tabelul următor.

** În primul grup, un muncitor dă într-un an o producţie în valoare de 251 de ruble ; în al doilea — de 249 de ruble ; în al treilea — de 260 de ruble.

*** Procentul stabilimentelor cu muncitori salariaţi este de 25% în primul grup, de 90% în al doilea grup şi de 100% în al treilea grup ; procentul muncitorilor salariaţi este respectiv de 19%, 58% şi 91%.

**** În primul grup, 72% din numărul stabilimentelor dau 34% din volumul total al producţiei ; în al doilea, 18% dau 22% ; în al treilea, 10% dau 44%.

www.dacoromanica.ro

al producției, deși el nu reprezintă decît 10% din numărul total al stabilimentelor.

Prin această concentrare a mijloacelor de producție în mîinile unei minorități, concentrare care este legată de exproprierea majorității (muncitorii salariați), se explică atît starea de dependență a micilor producători față de scupșcici (marii producători nu sînt altceva decît scupșcici) cît și asuprirea muncii în cadrul acestui meșteșug. Vedem deci că *cauza* exproprierii lucrătorului și a exploatării lui rezidă în înseși relațiile de producție.

Socialiștii narodnici din Rusia aveau, precum se știe, o părere contrară : ei considerau că cauza asupririi muncii în cadrul meșteșugurilor nu trebuie căutată în relațiile de producție (pretinzînd că acestea se bazează pe un principiu care exclude exploatarea), ci în afara lor, în domeniul politicii, și anume al politicii agrare, al politicii fiscale etc. Se naște întrebarea : prin ce se explică faptul că s-a menținut și continuă să se mențină această părere, care astăzi a căpătat aproape tăria unei prejudecăți ? Nu cumva prin aceea că predomina o *altă* idee despre relațiile de producție în cadrul meșteșugurilor ? Nicidecum. Ea se menține numai datorită faptului că nu s-a făcut absolut nici o încercare *de caracterizare exactă și precisă a formelor existente, reale ale organizării economice ;* ea se menține numai datorită faptului că relațiile de producție nu sînt cercetate ca atare, nu sînt supuse unei analize speciale. Într-un cuvînt, ea se menține numai datorită faptului că singura metodă științifică a științelor sociale, metoda materialistă, nu este înțeleasă. Devine explicabil acum și modul de a raționa al vechilor noștri socialiști. În ce privește industria meșteșugărească, ei căutau cauza exploatării în fenomene *din afara* sferei relațiilor de producție ; în ce privește marele capitalism industrial, ei nu puteau să nu vadă că *în acest caz* cauza exploatării rezidă tocmai în relațiile de producție. Rezulta deci o contradicție ireductibilă, o neconcordanță, devenea de neînțeles de unde s-a putut ivi acest mare capitalism dacă în relațiile de producție din cadrul industriei meșteșugărești (care, de altfel, nici nu erau analizate !) nu există nimic capitalist. S-a ajuns în mod firesc la următorul rezultat : nefiind înțeleasă legătura dintre industria meșteșugărească și cea capitalistă, prima este opusă celeilalte, ca o in-

www.dacoromanica.ro

dustrie „populară" față de una „artificială". Apare ideea unei opoziții între capitalism și „orînduirea populară" de la noi, idee atît de răspîndită și pe care d-l Nikolai–on a servit-o nu de mult publicului rus într-o ediție revăzută și îmbunătățită. Această idee se menține datorită rutinei, deși se caracterizează printr-o fenomenală lipsă de logică : capitalismul industrial este considerat așa cum este în realitate, iar industria meșteșugărească așa cum „ar putea fi", primul pe baza unei analize a relațiilor de producție, iar a doua fără a se încerca măcar să se analizeze separat relațiile de producție, întreaga problemă fiind trecută de-a dreptul în domeniul politicii. Este suficient să analizăm aceste relații de producție, pentru a vedea că „orînduirea populară" nu reprezintă decît aceleași relații de producție capitaliste, deși într-o stare nedezvoltată, embrionară, că, dacă lăsăm la o parte prejudecata naivă după care toți meșteșugarii sînt egali între ei și exprimăm exact deosebirile existente în mediul lor, constatăm că deosebirea dintre „capitalistul" proprietar de fabrică sau de uzină și „meșteșugar" este uneori mai mică decît deosebirea dintre un „meșteșugar" și un altul, că *capitalismul nu este în contradicție cu „orînduirea populară", ci, dimpotrivă, reprezintă o directă, imediată și nemijlocită continuare și dezvoltare a acesteia.*

Poate că unii vor face observația că e nepotrivit exemplul pe care l-am luat, considerînd că în cazul de față procentul de muncitori salariați este în general prea mare *. Dar aici nu importă nicidecum cifrele absolute, ci *relațiile* dezvăluite de ele, relații care, prin esența lor, au un caracter burghez și care își păstrează acest caracter indiferent dacă el este mai mult sau mai puțin pronunțat.

Voi lua, dacă vreți, un alt caz, și anume un caz în care caracterul burghez este mai puțin pronunțat ; voi lua (din cartea d-lui Isaev cu privire la meșteșugurile din gubernia Moscova) meșteșugul olăriei, „meșteșug pur casnic", după cum spune d-l profesor. Acest meșteșug poate fi, desigur, reprezentativ pentru micile meșteșuguri țărănești : o tehnică extrem de simplă, unelte cu totul rudimentare, producția furnizează

* Cred că această observație nu este justă în ceea ce privește meșteșugurile din gubernia Moscova ; în ceea ce privește însă meșteșugurile mai puțin dezvoltate din restul Rusiei s-ar putea să fie justă.

www.dacoromanica.ro

obiecte necesare de uz general. Şi iată că, datorită recensământului stabilimentelor acestor meşteşugari, întocmit după aceleaşi criterii ca şi în cazul precedent, avem posibilitatea să analizăm structura economică şi a acestui meşteşug, care este, fără îndoială, cît se poate de tipic pentru uriaşa masă a micilor meşteşuguri „populare" din Rusia. Vom împărţi pe aceşti meşteşugari în următoarele grupuri : I) cu 1-3 muncitori (atît membri de familie cît şi salariaţi) ; II) cu 4-5 muncitori ; III) cu peste 5 muncitori, şi vom face aceleaşi calcule :

Grupuri de meşteşugari după numărul muncitorilor	Numărul mediu de muncitori care revine la un stabiliment	%		Producţia anuală a unui muncitor	Repartizarea procentuală			Cifre absolute		
		Stabilimente cu muncitori salariaţi	Muncitori salariaţi		Stabilimente	Muncitori	Volumul producţiei	Numărul stabilimentelor	Numărul muncitorilor	Volumul producţiei (în ruble)
I. Cu 1—3 muncitori	2,4	39	19	468	60	38	36	72/28	174/33	81.500
II. „ 4—5 „	4,3	48	20	498	27	32	32	33/16	144/29	71.800
III. „ peste 5 „	8,4	100	65	533	13	30	32	16/16	134/87	71.500
Total	3,7	49	33	497	100	100	100	121/60	452/149	224.800

Este evident că şi în cadrul acestui meşteşug – şi putem aduce nenumărate exemple de acest fel – *relaţiile* au tot un caracter burghez : constatăm şi aici aceeaşi diferenţiere generată de economia bazată pe producţia de mărfuri, şi anume o diferenţiere specific capitalistă, avînd ca urmare exploatarea muncii salariate, exploatare care are deja rolul principal în grupul superior, care, cuprinzînd $^1/_8$ din numărul total al stabilimentelor şi 30% din numărul muncitorilor, concentrează aproape $^1/_3$ din întreaga producţie, productivitatea muncii în cadrul lui fiind considerabil superioară celei mijlocii. Înseşi aceste relaţii de producţie ne explică apariţia

www.dacoromanica.ro

scupşcicilor şi forţa lor. Putem vedea că o minoritate, care posedă stabilimente mai mari şi mai rentabile şi care obţine un profit „net" de pe urma muncii altora (în grupul superior de olari revin 5,5 muncitori salariaţi la un stabiliment), acumulează „economii", în timp ce majoritatea se ruinează, astfel că pînă şi micii patroni (nu mai vorbim de muncitorii salariaţi) nu sînt în stare s-o scoată la capăt. Este firesc şi inevitabil ca aceştia din urmă să fie aserviţi de cei dintîi, inevitabil datorită tocmai caracterului capitalist al acestor relaţii de producţie. Aceste relaţii constau în faptul că produsul muncii sociale, organizate de economia bazată pe producţia de mărfuri, revine unor persoane particulare, constituind în mîinile lor un instrument de asuprire şi de înrobire a oamenilor muncii, un mijloc de îmbogăţire personală pe seama exploatării masei. Şi să nu vă închipuiţi că – dat fiind că acest caracter al relaţiilor de producţie este încă slab dezvoltat, că acumularea *capitalului*, care are loc paralel cu ruinarea producătorilor, se realizează în proporţii infime – această exploatare, această asuprire ar fi mai puţin pronunţată. Tocmai dimpotrivă. Această împrejurare nu face decît să genereze forme de exploatare mai brutale, iobăgiste : capitalul, nefiind încă în stare să subordoneze direct pe muncitor prin simpla cumpărare a forţei lui de muncă la valoarea ei, învăluie pe omul muncii cu o întreagă reţea de chingi cămătăreşti, îl leagă de sine prin procedee chiabureşti şi, ca urmare, îi sustrage nu numai supravaloarea, ci şi o enormă parte din salariu, şi totodată îl abrutizează, răpindu-i posibilitatea de a-şi schimba „stăpînul", îşi bate joc de el, obligîndu-l să considere o binefacere faptul că-i „dă" (sic !) de lucru. – Se înţelege că nici un muncitor nu va consimţi vreodată să-şi schimbe situaţia sa cu situaţia meşteşugarului rus „de sine stătător" în cadrul industriei „adevărate", „populare". Se înţelege, de asemenea, că toate măsurile îndrăgite de radicalii din Rusia fie că nu vor stingheri cîtuşi de puţin exploatarea oamenilor muncii şi înrobirea lor de către capital, rămînînd nişte experimente izolate (artelurile), fie că vor înrăutăţi situaţia oamenilor muncii (interzicerea înstrăinării loturilor de pămînt) sau, în sfîrşit, nu vor face decît să purifice, să dezvolte şi să consolideze aceste relaţii capitaliste (îmbunătăţirea tehnicii, credite etc.).

www.dacoromanica.ro

De altfel, „prietenii poporului" nu vor putea niciodată să înţeleagă că în cadrul meşteşugurilor ţărăneşti – cu toată starea mizeră generală a acestora, cu toate că proporţiile stabilimentelor sînt relativ infime, iar productivitatea muncii este extrem de scăzută, cu toate că folosesc o tehnică primitivă şi au un număr mic de muncitori salariaţi – poate exista *capitalism*. Ei nu pot să înţeleagă nici în ruptul capului că *capitalul* reprezintă o anumită relaţie între oameni, relaţie care îşi păstrează acest caracter indiferent de gradul de dezvoltare mai înalt sau mai scăzut al categoriilor pe care le comparăm. Economiştii burghezi n-au putut să înţeleagă niciodată acest lucru : ei n-au admis niciodată această definiţie a capitalului. Îmi aduc aminte că unul dintre ei, vorbind în „Russkaia Mîsl" despre cartea lui Sieber (cu privire la teoria lui Marx), cita această definiţie (capitalul este o relaţie) punînd semne de exclamare şi manifestîndu-şi indignarea.

Trăsătura cea mai caracteristică a filozofilor burghezi constă în aceea că ei consideră categoriile regimului burghez drept veşnice şi fireşti ; în consecinţă, ei recurg şi în ceea ce priveşte capitalul la definiţii de felul acesta : muncă acumulată în vederea continuării producţiei, cu alte cuvinte ei definesc capitalul ca o categorie veşnică a societăţii omeneşti, disimulînd astfel formaţiunea economică deosebită, determinată istoriceşte, în care această *muncă acumulată*, organizată de economia bazată pe producţia de mărfuri, ajunge în mîinile acelora care nu muncesc, servind pentru exploatarea muncii altora. Şi tocmai de aceea, în loc să cerceteze şi să analizeze un anumit sistem de relaţii de producţie, ei debitează o serie de banalităţi aplicabile tuturor orînduirilor şi drese cu sosul sentimental al moralei mic-burgheze.

Înţelegeţi acum de ce această industrie e denumită „populară" de către „prietenii poporului", de ce o opun ei celei capitaliste ? Numai pentru că aceşti domni nu sînt decît nişte ideologi ai micii burghezii şi nici nu-şi pot imagina că aceşti mici producători trăiesc şi îşi desfăşoară activitatea economică în cadrul sistemului economiei bazate pe producţia de mărfuri (tocmai de aceea îi şi consider mic-burghezi pe aceşti domni) şi că relaţiile acestor mici producători cu piaţa îi divid în mod necesar şi inevitabil în burghezie şi proletariat. Încercaţi, vă rog, să studiaţi adevărata structură a meşteşugurilor noastre

www.dacoromanica.ro

„populare", în loc să debitaţi fraze goale pe tema a ceea ce „ar putea" rezulta din ele, şi să vedem dacă veţi putea *găsi în Rusia o ramură cît de cît dezvoltată a industriei meşteşugăreşti care să nu aibă o structură capitalistă.*

Iar dacă nu sînteţi de acord că trăsăturile necesare şi suficiente pentru caracterizarea acestei noţiuni le constituie monopolizarea mijloacelor de producţie de către o minoritate, deposedarea majorităţii de aceste mijloace de producţie şi exploatarea muncii salariate (în general vorbind, esenţa capitalismului constă tocmai în însuşirea de către persoane particulare a produsului muncii sociale, organizate de economia bazată pe producţia de mărfuri), atunci daţi-vă osteneala să formulaţi propria „dumneavoastră" definiţie a capitalismului şi propria „dumneavoastră" istorie a acestuia.

În realitate, structura meşteşugurilor noastre „populare" ne oferă o minunată ilustrare a istoriei generale a dezvoltării capitalismului. Ea ne arată în mod plastic cum apare capitalismul, ne arată faza lui embrionară, de pildă sub forma cooperaţiei simple (grupul superior din cadrul meşteşugului olăritului), şi apoi cum „economiile" care se acumulează în mîinile unor indivizi, datorită economiei bazate pe producţia de mărfuri, devin *capital,* monopolizînd la început desfacerea mărfurilor („scupşcicii" şi negustorii), datorită faptului că numai posesorii acestor „economii" dispun de mijloacele necesare pentru vînzarea cu ridicata, care le permit să aştepte realizarea mărfurilor pe pieţe îndepărtate ; apoi, cum acest capital comercial înrobeşte masa producătorilor şi organizează producţia manufacturieră capitalistă, sistemul capitalist al marii producţii la domiciliu şi, în sfîrşit, cum lărgirea pieţei şi intensificarea concurenţei duc la perfecţionarea tehnicii, cum acest capital comercial devine capital industrial şi organizează marea producţie mecanizată. Şi atunci cînd acest capital, după ce s-a consolidat şi a înrobit milioane de oameni ai muncii, regiuni întregi, începe să exercite, direct şi fără jenă, presiuni asupra cîrmuirii, transformînd-o într-un lacheu al său, isteţii noştri „prieteni ai poporului" încep să ţipe că „se sădeşte capitalismul", că el „este creat în mod artificial" !

S-au sezisat la timp, nimic de zis !

Aşadar, prin frazele despre o industrie populară, adevărată, justă etc., d-l Krivenko încearcă pur şi simplu să escamoteze

www.dacoromanica.ro

faptul că meşteşugurile noastre nu reprezintă altceva decît capitalism în diferite stadii ale dezvoltării sale. Cunoaştem destul de bine aceste procedee din scrierile d-lui Iujakov, care, în loc să analizeze reforma ţărănească, debitează fraze goale despre ţelul fundamental al faimosului manifest [66] etc. ; în loc să cerceteze arenda, o denumeşte populară ; în loc să cerceteze cum se formează piaţa internă a capitalismului, filozofează pe tema inevitabilei pieiri a acestuia din lipsă de pieţe etc.

Pentru a arăta în ce măsură denaturează faptele domnii „prieteni ai poporului", mă voi opri şi asupra unui alt exemplu *. Filozofii noştri subiectivişti ne dăruiesc atît de rar referiri precise la fapte, încît ar fi nedrept să trecem cu vederea una dintre cele mai precise referiri ale lor, şi anume referirea d-lui Krivenko (nr. 1 pe 1894) la bugetele ţărăneşti din gubernia Voronej. Pe baza datelor alese chiar de ei, vom putea vedea în mod concret cine îşi reprezintă mai just realitatea : radicalii ruşi şi „prietenii poporului", sau social-democraţii ruşi ?

D-l Şcerbina, statistician al zemstvei din Voronej, a întocmit o lucrare în care înfăţişează gospodăriile ţărăneşti din judeţul Ostrogojsk, prezentînd, într-o anexă, date referitoare la 24 de bugete de gospodării ţărăneşti tipice, pe care le analizează în text **.

D-l Krivenko reia această analiză, nevăzînd sau, mai bine zis, nevrînd să vadă că ea este făcută cu ajutorul unor metode care nu ne pot da nici cea mai slabă idee despre structura economică a gospodăriilor agricultorilor ţărani. Aceste 24 de bugete înfăţişează gospodării cu totul diferite – şi înstărite, şi mijlocii, şi sărace –, fapt asupra căruia atrage atenţia şi d-l Krivenko (pag. 159). Dumnealui însă, ca şi d-l Şcerbina, operează pur şi simplu cu cifre *medii*, punînd laolaltă tipuri

* Deşi acest exemplu se referă la diferenţierea ţărănimii, despre care s-a vorbit destul de mult, socot totuşi necesar să analizez *propriile lor date*, pentru a arăta în mod concret cu ce nerusinare mint „prietenii poporului" atunci cînd pretind că social-democraţii nu manifestă interes pentru realităţile existente, ci pentru „perspectivele de viitor", şi în ce mod şarlatanesc procedează ei atunci cînd, în polemica lor împotriva noastră, eludează esenţa concepţiilor noastre, eschivîndu-se prin fraze absurde.

** „Culegere de date statistice cu privire la gubernia Voronej". Vol. II, partea a II-a. Gospodăriile ţărăneşti din judeţul Ostrogojsk. Voronej. 1887. — Bugetele sînt prezentate în anexe, pag. 42—49. Analiza se găseşte în capitolul al XVIII-lea : „Structura şi bugetele gospodăriilor ţărăneşti".

www.dacoromanica.ro

de gospodari cu totul diferite şi disimulînd astfel cu desăvîrşire diferenţierea acestora. Or, diferenţierea micilor noştri producători este un fenomen atît de general, atît de important (asupra căruia social-democraţii au atras de mult atenţia socialiştilor ruşi. Vezi lucrările lui Plehanov), încît reiese foarte clar chiar şi din puţinele date alese de d-l Krivenko. Vorbind despre *gospodăriile* ţăranilor, în loc să împartă pe ţărani în categorii după proporţiile gospodăriilor lor, după tipul economic al acestor gospodării, el îi împarte, ca şi d-l Şcerbina, în categorii juridice – cea a ţăranilor care au aparţinut statului şi cea a ţăranilor care au aparţinut moşierilor –, îndreptîndu-şi toată atenţia asupra faptului că cei dintîi sînt mai înstăriţi decît ceilalţi şi scăpînd din vedere faptul că deosebirile dintre ţărani în cadrul fiecărei categorii sînt mult mai pronunţate decît deosebirile dintre aceste categorii *. Pentru a dovedi acest lucru, voi împărţi aceste 24 de bugete în trei grupuri : a) voi lua separat 6 ţărani înstăriţi, apoi b) 11 ţărani mijlocii (bugetele nr. 7–10 şi 16–22 din tabelul lui Şcerbina) şi c) 7 ţărani săraci (bugetele nr. 11–15 şi 23–24 din acest tabel). D-l Krivenko spune, de pildă, că, în cazul ţăranilor care au aparţinut statului, cheltuielile care revin la o gospodărie reprezintă 541,3 ruble, iar în cazul ţăranilor care au aparţinut moşierilor 417,7 ruble. El scapă însă din vedere că aceste cheltuieli nu sînt de loc aceleaşi la toţi ţăranii : printre ţăranii care au aparţinut statului există, de pildă, unii ale căror cheltuieli reprezintă 84,7 ruble şi unii ale căror cheltuieli reprezintă 887,4 ruble, adică sînt *de zece ori mai mari* (nu mai vorbim de coloniştii germani, ale căror cheltuieli reprezintă 1.456,2 ruble). Ce sens poate avea o medie dedusă din adunarea unor asemenea cifre ? Dacă luăm împărţirea în categorii indicată de mine, constatăm : la ţăranii înstăriţi cheltuielile care revin la o gospodărie reprezintă, în medie, 855,86 de ruble ; la ţăranii mijlocii – 471,61 de ruble, iar la ţăranii săraci – 223,78 de ruble **.

* Nu încape îndoială că gospodăria ţăranului care trăieşte exclusiv de pe urma gospodăriei sale agricole şi ţine muncitori salariaţi se deosebeşte ca tip de gospodăria ţăranului care este el însuşi muncitor salariat, obţinînd de pe urma muncii salariate $^3/_4$ din cîştigul său. Iar printre aceşti 24 de gospodari găsim ţărani şi de un fel şi de celălalt. Vedeţi deci cît de „ştiinţific" este să pui laolaltă pe muncitorii agricoli şi pe gospodarii care ţin muncitori agricoli şi să operezi cu cifre medii !

** Variaţiile în ceea ce priveşte numărul membrilor unei familii de ţărani mijlocii sînt mult mai mici : a) 7,83, b) 8,36, c) 5,28.

www.dacoromanica.ro

Raportul dintre cheltuieli este aproximativ de 4 : 2 : 1.

Să mergem mai departe. Ca și Șcerbina, d-l Krivenko arată volumul cheltuielilor pentru satisfacerea nevoilor personale ale țăranilor din diferitele categorii juridice. În cazul țăranilor care au aparținut statului, de pildă, cheltuielile anuale pentru hrana în vegetale reprezintă 13,4 ruble de fiecare gură, iar în cazul țăranilor care au aparținut moșierilor 12,2 ruble. Dacă luăm însă împărțirea în categorii economice, obținem respectiv următoarele cifre : a) 17,7 ; b) 14,5 și c) 13,1. La țăranii care au aparținut moșierilor, cheltuielile pentru hrana în carne și lactate reprezintă 5,2 ruble de fiecare gură, iar la țăranii care au aparținut statului 7,7 ruble. După categoriile economice însă ele reprezintă respectiv 11,7 – 5,8 – 3,6. Este evident că socoteala făcută pe baza categoriilor juridice nu face decît să ascundă deosebiri enorme și nimic mai mult, și de aceea nu e bună de nimic. Venitul țăranilor care au aparținut statului este mai mare decît acela al țăranilor care au aparținut moșierilor, și anume cu 53,7%, spune d-l Krivenko : media generală (la cele 24 de bugete) reprezintă 539 de ruble ; calculat pe fiecare dintre aceste categorii, venitul reprezintă respectiv peste 600 de ruble și aproape 400 de ruble. Dacă luăm însă ca criteriu starea materială, venitul se prezintă astfel : a) 1.053,2 ruble ; b) 473,8 ruble ; c) 202,4 ruble, raportul fiind astfel de 10 : 2 și nu de 3 : 2.

„Valoarea avuției gospodăriilor țărănești reprezintă 1.060 de ruble la țăranii care au aparținut statului și 635 de ruble la cei care au aparținut moșierilor", spune d-l Krivenko. După categoriile economice însă * ea reprezintă respectiv : a) 1.737,91 de ruble, b) 786,42 de ruble și c) 363,38 de ruble, încît raportul este iarăși de 10 : 2 și nu de 3 : 2. Împărțind *țărănimea* în categorii juridice, autorul și-a răpit posibilitatea de a-și face o idee justă despre structura economică a gospodăriilor acestei *țărănimi.*

* Deosebit de mari sînt diferențele în ceea ce privește valoarea inventarului : valoarea inventarului este, în medie, de 54,83 de ruble la o gospodărie. Dar la țăranii înstăriți ea este de 111,80 de ruble, adică de două ori mai mare, iar la țăranii săraci este de 16.04 ruble, deci de trei ori mai mică. La țăranii mijlocii este 48,44 de ruble.

www.dacoromanica.ro

Considerînd gospodăriile diferitelor tipuri de țărani din punctul de vedere al stării materiale, vedem că familiile înstărite au, în medie, un venit de 1.053,2 ruble și cheltuieli în sumă de 855,86 de ruble, adică un venit net de 197,34 de ruble. Familiile de țărani mijlocii au un venit de 473,8 ruble și cheltuieli în sumă de 471,61 de ruble, ceea ce reprezintă un venit net de 2,19 ruble la o gospodărie (și aceasta fără să punem la socoteală datoriile și restanțele de dări). Firește că ele abia o scot la capăt : din 11 gospodării, 5 sînt deficitare. Grupul inferior, cel al familiilor de țărani săraci, lucrează pur și simplu în pierdere : venit 202,4 ruble, cheltuieli 223,78 de ruble, adică un deficit de 21,38 de ruble *. Este evident că, dacă am pune laolaltă aceste gospodării și am lua media generală (venit net 44,11 ruble), am denatura complet realitatea. Procedînd astfel, am ocoli (cum a și făcut d-l Krivenko) faptul că toți cei șase țărani înstăriți, care obțin un venit net, țin muncitori agricoli (în număr de 8), fapt care ne explică caracterul gospodăriilor lor agricole (ele sînt pe cale de a se transforma în ferme) care le permit să obțină un venit net și îi scutesc aproape cu totul de necesitatea de a recurge la „îndeletniciri în afară". Acești gospodari (toți la un loc) își acoperă cu venitul obținut de pe urma îndeletnicirilor în afară numai 6,5% din bugetul lor (412 ruble din 6.319,5), iar aceste îndeletniciri, după cum arată d-l Șcerbina, constau, de pildă, în „cărăușie" sau chiar în „cumpărarea de oi", adică nu numai că nu vădesc o stare de dependență, dar, dimpotrivă, presupun exploatarea muncii altora (și anume, în ultimul caz, „economiile" acumulate se transformă în *capital* comercial). Acești gospodari au patru stabilimente meșteșugărești, din care obțin un venit de 320 de ruble (5%) **.

Cu totul altul este tipul gospodăriilor țăranilor mijlocii : aceștia, după cum am văzut, abia o pot scoate la capăt. Ei nu-și pot acoperi nevoile cu ceea ce le dă agricultura ; 19% din venitul lor provin din așa-zisele îndeletniciri în afară.

* Este interesant de observat că muncitorii agricoli — 2 dintre cei 7 gospodari săraci — își încheie bugetul fără deficit : 99 de ruble venit și 93,45 de ruble cheltuieli de fiecare familie. Unul dintre cei doi muncitori agricoli primește hrană, îmbrăcăminte și încălțăminte de la stăpîn.

** Vezi Anexa I. (Volumul de față, pag. 303. — *Nota red.*).

www.dacoromanica.ro

Ce fel de îndeletniciri sînt acestea se vede din articolul d-lui Şcerbina. Ele sînt indicate în privinţa a 7 gospodari : numai doi dintre ei au o îndeletnicire de sine stătătoare (croitorie şi prepararea mangalului) ; ceilalţi 5 îşi vînd forţa de muncă („a lucrat ca cosaş" ; „lucrează la fabrica de spirt", „lucrează cu ziua în timpul strîngerii recoltei", „se angajează ca cioban", „a lucrat pe moşia din partea locului"). Aceştia sînt semiţărani, semimuncitori. Îndeletnicirile în afară îi distrag de la gospodărie, ceea ce duce la ruinarea totală a acesteia.

Cît priveşte pe ţăranii săraci, aceştia fac pur şi simplu agricultură în pierdere ; însemnătatea pe care o au în bugete „îndeletnicirile în afară" creşte şi mai mult (ele dau 24% din venit), iar aceste îndeletniciri se reduc aproape în întregime (cu excepţia unui singur gospodar) la vînzarea forţei de muncă. În cazul a doi dintre aceşti ţărani săraci, „îndeletnicirile în afară" (munca salariată) predomină, dîndu-le $^2/_3$ din venitul lor.

De aici reiese clar că avem a face cu mici producători care se diferenţiază radical : grupurile superioare se transformă în burghezi, iar cele inferioare în proletariat. Firește că, dacă vom lua mediile generale, nu vom vedea nimic din toate acestea şi nu ne vom putea face nici cea mai slabă idee despre structura economică a satului.

Numai faptul că operează cu aceste medii fictive a permis autorului să facă uz de o metodă ca aceasta. Pentru a determina locul acestor gospodării tipice în cadrul tipului general al gospodăriilor ţărăneşti din judeţul respectiv, d-l Şcerbina grupează pe ţărani după întinderea loturilor şi conchide că nivelul stării materiale a celor 24 de gospodării este (în medie generală) aproximativ cu $^1/_3$ mai înalt decît cel al gospodăriei medii pe întregul judeţ. Acest calcul nu poate fi considerat satisfăcător, atît pentru faptul că între aceşti 24 de gospodari există foarte mari deosebiri cît şi pentru faptul că gruparea ţăranilor după întinderea loturilor disimulează diferenţierea ţărănimii : părerea autorului că „lotul constituie factorul primordial al bunăstării" ţăranului este cu totul greşită. Oricine ştie că împărţirea „egalitară" a pămîntului în cadrul obştii nu împiedică cîtuşi de puţin ca membrii obştii care nu au cai să lase în părăsire pămîntul, să-l dea

www.dacoromanica.ro

în arendă, să caute cîştiguri în afară şi să devină proletari, iar cei care au mai mulţi cai să ia în arendă mari suprafeţe de pămînt şi să aibă o gospodărie mare şi rentabilă. Dacă vom examina, de pildă, cele 24 de bugete, vom vedea că un ţăran bogat cu un lot de 6 deseatine are un venit de 758,5 ruble, un ţăran mijlociu cu un lot de 7,1 deseatine are un venit de 391,5 ruble, iar un ţăran sărac cu un lot de 6,9 deseatine are un venit de 109,5 ruble. În general am văzut că raportul dintre veniturile obţinute în diferitele grupuri este acesta : 4 : 2 : 1, pe cînd raportul dintre suprafeţele loturilor este următorul : 22,1 : 9,2 : 8,5 = 2,6 : 1,08 : 1. Acest fapt este în totul explicabil, întrucît se constată, de pildă, că ţăranii înstăriţi, cu un lot de 22,1 deseatine de fiecare gospodărie, mai iau în arendă cîte 8,8 deseatine, pe cînd cei mijlocii, care au un lot mai mic (9,2 deseatine), nu iau în arendă decît 7,7 deseatine, iar cei săraci, care au un lot şi mai mic (8,5), nu iau în arendă decît 2,8 deseatine *. Prin urmare, dacă d-l Krivenko afirmă : „Din păcate, datele prezentate de d-l Şcerbina nu pot fi un criteriu exact pentru starea generală de lucruri din gubernie şi nici măcar pentru cea din judeţ", trebuie să spunem că ele nu pot fi un criteriu numai în cazul cînd se recurge la metoda greşită de a stabili medii generale (metodă la care d-l Krivenko n-ar fi trebuit să recurgă) şi că, în general vorbind, datele prezentate de d-l Şcerbina sînt atît de ample şi de valoroase, încît oferă posibilitatea de a se trage concluzii juste ; iar dacă d-l Krivenko n-a făcut acest lucru, nu e vina d-lui Şcerbina.

La pag. 197, de pildă, d-l Şcerbina grupează pe ţărani nu după întinderea loturilor, ci după numărul vitelor de muncă, adică îi grupează după criteriul economic şi nu după cel juridic, iar acest mod de grupare a ţăranilor ne îndreptăţeşte întru totul să afirmăm că relaţiile dintre diferitele categorii în care se împart cele 24 de gospodării tipice sînt absolut de acelaşi tip cu relaţiile dintre diferitele grupuri economice pe întregul judeţ.

* Bineînţeles, nu vreau să spun că datele referitoare la cele 24 de gospodării ar putea *ele singure* să infirme teza că lotul are o însemnătate primordială. Am prezentat însă mai sus date referitoare la cîteva judeţe care o infirmă cu desăvîrşire [67].

www.dacoromanica.ro

Iată acest mod de grupare a ţăranilor * :

Judeţul Ostrogojsk, gubernia Voronej

Grupuri de gospodari după numărul vitelor de muncă	Numărul		Revin la o gospodărie			O familie mijlocie (suflete)	Procentul gospodăriilor					
	Gospodăriilor	Procentul lor	Vite mari	pămînt (deseatine) Loturi	pămînt (deseatine) Luat în arendă		Cu muncitori agricoli	Cu stabilimente comerciale-industriale	Fără case	Fără lucrători	Care nu lucrează pămîntul	Fără inventar
I. Fără vite de muncă.....	8.728	26,0	0,7	6,2	0,2	4,6	0,6	4,0	9,5	16,6	41,6	98,5
II. Cu 1 vită de muncă	10.510	31,3	3,0	9,4	1,3	5,7	1,4	5,4	1,4	4,9	2,9	2,5
III. Cu 2—3 vite de muncă	11.191	33,3	6,8	13,8	3,6	7,7	8,3	12,3	0,4	1,3	0,4	—
IV. Cu 4 şi mai multe vite de muncă ..	3.152	9,4	14,3	21,3	12,3	11,2	25,3	34,2	0,1	0,4	0,3	—
Total	33.581	100,0	4,4	11,2	2,5	6,7	5,7	10,0	3,0	6,3	11,9	23,4
Dintre cele 24 de gospodării tipice** muncitorii agricoli			0,5	7,2	0	4,5						
Dintre cele 24 de gospodării tipice** ţăranii săraci ..			2,8	8,7	3,9	5,6						
Dintre cele 24 de gospodării tipice** ţăranii mijlocii ..			8,1	9,2	7,7	8,3						
Dintre cele 24 de gospodării tipice** ţăranii înstăriţi..			13,5	22,1	8,8	7,8						
Total			7,2	12,2	6,6	7,3***						

* Compararea celor 24 de gospodării tipice cu categoriile de gospodării pe întregul judeţ este făcută tot după metodele cu ajutorul cărora d-l Şcerbina a comparat gospodăria medie din cadrul celor 24 de gospodării cu diferitele grupuri după întinderea loturilor.

** In acest caz sînt excluşi din categoria ţăranilor săraci doi muncitori agricoli (bugetele nr. 14 şi 15 din tabelul d-lui Scerbina), aşa că rămîn numai 5 ţărani săraci.

*** In legătură cu acest tabel trebuie de asemenea să observăm că şi în acest caz se constată o creştere a întinderii pămîntului luat în arendă pe măsura creşterii bunăstării, *cu toate că* şi întinderea lotului propriu se măreşte. Aşadar, şi datele referitoare la acest judeţ ne arată cît de greşită este părerea că lotul are o însemnătate primordială. Dimpotrivă, putem vedea că în fiecare grup partea lotului în suprafaţa totală se micşorează pe măsura creşterii bunăstării grupurilor. Adunînd suprafaţa lotului cu cea a pămîntului luat în arendă şi calculînd raportul procentual dintre suprafaţa lotului şi suprafaţa totală, obţinem următoarele cifre pe grupuri: I) 96,8%; II) 85,0%; III) 79,3%; IV) 63,3%. Acest feno-

www.dacoromanica.ro

E în afară de orice îndoială că, în general şi în medie, cele 24 de gospodării tipice au o situaţie mai bună faţă de tipul de gospodărie ţărănească pe întregul judeţ. Dar dacă în locul acestor medii fictive vom lua categoriile economice, vom avea posibilitatea să facem o comparaţie justă.

Putem vedea că, în cadrul gospodăriilor tipice, situaţia muncitorilor agricoli este ceva mai proastă decît cea a gospodarilor fără vite de muncă, apropiindu-se însă foarte mult de aceasta. Situaţia gospodarilor săraci se apropie foarte mult de situaţia gospodarilor cu 1 vită de muncă (dacă cei dintîi au cu 0,2 mai puţine vite – ei au 2,8, iar cei cu un cal au 3 –, în schimb la ei suprafaţa totală, lotul plus pămîntul luat în arendă, este ceva mai mare decît la ceilalţi : 12,6 deseatine faţă de 10,7). Gospodarii mijlocii au o situaţie cu foarte puţin mai bună decît gospodarii cu 2–3 vite de muncă

---

men este în totul explicabil. Ştim că, după reforma prin care au fost eliberaţi ţăranii, pămîntul a devenit o marfă în Rusia. Cine are bani poate cumpăra oricînd pămînt : şi loturile trebuie să fie cumpărate. Firește că ţăranii înstăriţi concentrează pămîntul în mîinile lor şi că această concentrare îşi găseşte o expresie mai puternică în arendare; datorită îngrădirilor medievale ale circulaţiei loturilor. „Prietenii poporului", care se pronunţă în favoarea acestor îngrădiri, nu înţeleg că această măsură absurdă şi reacţionară nu face decît să înrăutăţească situaţia ţărănimii sărace ; ţăranii ruinaţi şi lipsiţi de inventar trebuie în orice caz să dea în arendă pămîntul, aşa că interzicerea acestei arendări (sau vînzări) va avea ca urmare fie că pămîntul va fi dat în arendă pe ascuns şi deci în condiţii mai proaste pentru cel care-l dă în arendă, fie că ţăranii săraci vor da gratuit pămîntul lor „obştii", adică tot chiaburilor.

N-aş putea să nu citez aici raţionamentul, atît de profund şi de just, al lui Gurvici asupra acestei faimoase „inalienabilităţi" :

„Pentru a elucida această chestiune, trebuie să vedem cine cumpără pămîntul ţărănesc. Am văzut că numai cea mai mică parte din pămînturile cetvertine era cumpărată de către negustori. În general vorbind, micile parcele vîndute de nobili sînt cumpărate numai de ţărani. Prin urmare, această chestiune priveşte numai relaţiile dintre ţărani, neavînd nici o contingenţă cu interesele nobilimii şi nici cu ale clasei capitaliştilor. Se prea poate că în asemenea cazuri guvernul rus va binevoi să arunce o pomană narodnicilor. Este însă puţin probabil ca această bizară îmbinare (mésalliance) a unei tutele patriarhale orientale (oriental paternalism) cu un monstruos prohibiţionism socialist de stat să nu provoace o împotrivire din partea acelora care urmează să fie făcuţi fericiţi. Întrucît diferenţierea satului îşi are, evident, rădăcinile în interiorul acestuia şi nu în afara lui, interzicerea înstrăinării pămînturilor ţărăneşti va echivala pur şi simplu cu o expropriere fără despăgubire a ţăranilor săraci în favoarea membrilor bogaţi ai obştii.

Putem observa că la ţăranii cetvertini [68], care aveau dreptul să-şi înstrăineze pămîntul, procentul acelora care se strămutau era cu mult mai mare decît la ţăranii care aparţinuseră statului şi care posedau pămînt în obşte : de pildă, în judeţul Ranenburg (gubernia Reazan), în primul caz procentul era de 17%, iar în al doilea caz de 9%. În judeţul Dankov procentul era respectiv de 12% şi 5%. De unde provine această diferenţă ? Un exemplu concret ne va explica acest lucru :

«În 1881, o mică obşte, compusă din 5 gospodari foşti iobagi ai lui Grigorov, s-a strămutat din satul Bighildino, judeţul Dankov. Ea şi-a vîndut pămîntul, în suprafaţă de 30 de deseatine, unui ţăran bogat pe

www.dacoromanica.ro

(ei au ceva mai multe vite ; pămînt ceva mai puțin), iar situația gospodarilor înstăriți se apropie de situația gospodarilor cu 4 și mai multe vite de muncă, fiind doar ceva *mai proastă* în comparație cu aceasta. Sîntem deci îndreptățiți să tragem concluzia că cel puțin 0,1 din gospodarii din județ au o gospodărie agricolă normală, rentabilă și nu trebuie să caute cîștiguri în afară. (Venitul lor – notați acest lucru – se exprimă în bani, ceea ce, prin urmare, presupune o agricultură cu caracter comercial). În gospodăriile lor, muncile sînt îndeplinite în mare măsură cu ajutorul muncitorilor salariați : cel puțin $^1/_4$ din aceste gospodării țin muncitori agricoli permanenți, iar cîte dintre ele mai angajează și zileri nu se știe. Mai departe : mai bine de jumătate din gospodarii din județ sînt săraci (aproape 0,6 : cei fără cai plus cei cu un singur cal, respectiv 26% + 31,3% = 57,3%) ; gospodăriile lor sînt pur și simplu deficitare, și de aceea ei se ruinează, sînt supuși unei permanente și inexorabile exproprieri. Ei sînt nevoiți să-și vîndă forța de muncă ; aproape $^1/_4$ din țărani trăiesc de pe urma muncii salariate în mult mai mare măsură decît de pe urma agriculturii. Ceilalți țărani, cei mijlocii, cu greu o scot la capăt cu gospodăriile lor agricole, avînd deficite permanente și trebuind să caute cîștiguri și în afară, fiind deci lipsiți de orice stabilitate economică.

M-am ocupat atît de amănunțit de aceste date tocmai pentru a arăta cît de denaturat este înfățișată realitatea de d-l

1.500 de ruble. In satul din care plecaseră, acești coloniști nu aveau cu ce trăi, fiind în majoritatea lor muncitori cu anul» («Culegerea de date statistice», partea a II-a, pag. 115 și 247). Din datele prezentate de d-l Grigoriev (*«Migrațiunea țăranilor din gubernia Reazan»*) rezultă că cu 300 de ruble — prețul unui lot mijlociu, de 6 desetine — o familie țărănească poate să-și încropească o gospodărie agricolă în sudul Siberiei. Prin urmare, un țăran complet ruinat, vînzîndu-și lotul pe care îl posedă în obște, ar avea posibilitatea să devină agricultor într-o nouă regiune. Respectul sfintelor datini strămoșești n-ar putea rezista unei asemenea tentații dacă n-ar fi amestecul birocrației atotmilostive, care acționează în sens contrar.

Voi fi, desigur, învinuit de pesimism, așa cum am fost învinuit nu de mult pentru punctul meu de vedere în problema colonizării țăranilor (articolul publicat de Bogdanovski în «Severnii Vestnik» nr. 5, 1892). De obicei se raționează cam așa : să admitem că lucrurile sînt prezentate în deplină concordanță cu realitățile vieții ; dar consecințele dăunătoare (ale strămutării) se datoresc condițiilor anormale în care trăiește țărănimea ; dacă ar exista condiții normale, obiecțiile (aduse împotriva strămutării) «ar înceta să mai fie valabile». Din nenorocire însă, aceste condiții într-adevăr «anormale» se dezvoltă în mod spontan și nu stă în puterea ocrotitorilor țărănimii să creeze condiții «normale»" (op. cit., pag. 137) [69].

www.dacoromanica.ro

Krivenko. Fără a sta mult pe gînduri, el ia medii generale și operează cu ele ; firește că rezultatul la care ajunge nu este numai o ficțiune, ci pur și simplu o falsificare. Am văzut, de pildă, că venitul net (+197,34) al unui țăran înstărit (dintre cei care figurează în bugetele tipice) acoperă deficitele a *nouă* gospodării sărace (– 21,38 × 9 = – 192,42); prin urmare, cei 10% țărani bogați din județ nu numai că acoperă deficitele celor 57% țărani săraci, dar mai au și un oarecare excedent. Iar d-l Krivenko, deducînd din bugetul mediu al celor 24 de gospodării că excedentul respectiv reprezintă 44,14 ruble, iar dacă se scad datoriile și restanțele de dări – 15,97 ruble, vorbește, pe baza acestor date, doar de o „decădere" a gospodarilor mijlocii și a celor cu o situație mai proastă decît a acestora. De fapt însă se poate vorbi de o simplă decădere numai în ceea ce privește țărănimea mijlocie *, deoarece în ceea ce privește masa țărănimii sărace se constată o directă *expropriere* a ei, însoțită de concentrarea mijloacelor de producție în mîinile unei minorități cu gospodării relativ mari și solide.

Ignorarea acestei ultime împrejurări l-a împiedicat pe autor să observe și o altă trăsătură, foarte interesantă, a bugetelor : ele dovedesc de asemenea că *diferențierea țărănimii creează o piață internă.* Pe de o parte, pe măsură ce trecem de la grupul superior la cel inferior vedem că crește însemnătatea venitului obținut de pe urma îndeletnicirilor în afară (la țăranii înstăriți el reprezintă 6,5% din întregul buget ; la cei mijlocii, 18,8% ; la cei săraci, 23,6%), adică mai ales de pe urma vînzării forței de muncă. Pe de altă parte, pe măsură ce trecem de la grupurile inferioare la cele superioare constatăm că agricultura capătă în tot mai mare măsură un caracter de producție de mărfuri (ba mai mult : un caracter *burghez*, după cum am văzut), că crește tot mai mult procentul cerealelor destinate vînzării : venitul obținut din agricultură, calculat pe categoriile de gospodari, se prezintă astfel : *a)* $\frac{3.861,7}{1.774,4}$, *b)* $\frac{3.163,8}{899,9}$, *c)* $\frac{689,9}{175,25}$. Numitorul

* Dar și acest lucru este îndoielnic, deoarece decăderea presupune doar o pierdere temporară și întîmplătoare a stabilității, pe cîtă vreme, după cum am văzut, țărănimea mijlocie se găsește permanent într-o situație de instabilitate vecină cu ruina.

www.dacoromanica.ro

indică partea bănească a venitului *, parte care, pe măsură ce trecem de la categoria superioară la cea inferioară, reprezintă respectiv 45,9%, 28,3%, 25,4%.

Şi în acest caz vedem în mod concret cum mijloacele de producţie de care sînt despărţiţi ţăranii expropriaţi se transformă *în capital.*

Desigur că d-l Krivenko nu putea trage concluzii juste din materialul pe care l-a utilizat – sau, mai bine zis, l-a mutilat – în acest chip. Înfăţişînd, pe baza celor povestite de un ţăran din Novgorod cu care a călătorit în acelaşi vagon, caracterul comercial al gospodăriei ţărăneşti din acele locuri, el e nevoit să tragă concluzia justă că tocmai în aceste condiţii, în condiţiile economiei bazate pe producţia de mărfuri, „se formează" „aptitudini speciale" şi nu există decît o singură preocupare : „să coseşti cît mai ieftin (fînul)" şi „să vinzi cît mai scump" (pag. 156) **. Aceste condiţii constituie o „şcoală" „care trezeşte (foarte just !) aptitudini pentru comerţ şi le perfecţionează". „Apar talente din rîndurile cărora se ridică diverşi Kolupaevi, Derunovi şi alte soiuri de lipitori ale satelor ***, pe cînd cei naivi şi prostănaci rămîn în urmă, decad, se ruinează şi devin argaţi" (pag. 156).

Datele referitoare la o gubernie care se află în cu totul alte condiţii, avînd un caracter agrar (gubernia Voronej), ne conduc la aceleaşi concluzii. S-ar părea că totul e aici foarte clar : se conturează net sistemul economiei bazate pe producţia de mărfuri ca principală temelie a economiei ţării

* Pentru a putea calcula venitul în bani obţinut din agricultură (Şcerbina nu-l indică), am fost nevoit să recurg la calcule destul de complicate. A trebuit să exclud din venitul total obţinut din cultivarea cerealelor venitul corespunzător paielor şi plevei, care, după spusele autorului, sînt folosite ca nutreţ pentru vite. Însuşi autorul exclude, în cap. XVIII, paiele şi pleava, însă numai în ceea ce priveşte datele totalizatoare pe întregul judeţ şi nu în ceea ce priveşte datele referitoare la cele 24 de gospodării luate aparte. Pe baza datelor totalizatoare prezentate de autor, am calculat procentul venitului corespunzător grînelor (faţă de venitul total obţinut de pe urma cerealelor, adică atît de pe urma grînelor cît şi de pe urma paielor şi a plevei), pentru a exclude în acest caz, cu ajutorul acestui procent, paiele şi pleava. La secară acest procent este de 78,98%, la grîu de 72,67%, la ovăz şi orz de 73,32%, iar la mei şi hrişcă de 77,78%. Iar după aceea, pentru a stabili cantitatea de grîne destinate vînzării, am scăzut cantitatea consumată în gospodărie.

** „Lucrătorul trebuie tocmit cît mai ieftin şi să se obţină cît mai mult folos de la el", spune pe bună dreptate, tot acolo, d-l Krivenko.

*** Domnule Iujakov ! Cum vine asta : colegul dv. afirmă că „talentele" devin „lipitori", iar dv. susţineţi că oamenii devin „lipitori" numai datorită faptului că au „o minte necritică" ? Nu e frumos, domnilor, ca în paginile aceleiaşi reviste să vă contraziceţi unul pe altul !

www.dacoromanica.ro

în general și al economiei „țăranilor" care posedă pămînt în „obște" în special, se conturează și *faptul* că această economie bazată pe producția de mărfuri, *și tocmai ea,* divide „poporul" și „țărănimea" în proletariat (cei care se ruinează devin muncitori agricoli) și burghezie (lipitorile satului), adică se transformă în economie capitalistă. Dar „prietenii poporului" nu se vor hotărî niciodată să privească *realitatea* drept în față și să spună lucrurilor pe nume (asta ar fi ceva prea „dur") ! Și d-l Krivenko continuă astfel :

„Unii consideră că această ordine este cît se poate de firească (ar fi trebuit să adauge : este o urmare cît se poate de firească a caracterului capitalist al relațiilor de producție ; în acest fel ar fi redat exact părerile acestor „unora" și n-ar mai fi putut să se eschiveze în fața acestor păreri prin fraze goale, ci, dimpotrivă, ar fi trebuit să analizeze lucrurile în fond. Atunci cînd autorul nu urmărește țelul special de a combate pe acești „unii", trebuie să admită și el că gospodăria cu caracter comercial constituie tocmai „școala" din care ies lipitorile „talentate" și argații „naivi") și văd în ea o misiune ineluctabilă a capitalismului. (Bineînțeles ! A considera că trebuie să lupți tocmai împotriva acestei „școli", și a „lipitorilor" care sînt stăpîni în ea, ca și împotriva lacheilor lor administrativi și intelectuali, înseamnă a considera că capitalismul este de neînvins. În schimb însă, a nu te atinge cîtuși de puțin de „școala" capitalistă și de lipitorile ei și a-ți propune să înlături prin jumătăți de măsuri liberale urmările ei capitaliste înseamnă a fi un adevărat „prieten al poporului" !). Noi privim oarecum altfel lucrurile. Capitalismul are, desigur, un rol important în această privință, fapt pe care l-am și arătat mai sus (este vorba de indicația de mai sus referitoare la școala lipitorilor și argaților), dar nu s-ar putea afirma că acest rol este chiar atît de atotcuprinzător și hotărîtor, că schimbările care au loc în economia populară nu se datoresc și altor factori și că nu există nici o altă cale de ieșire în viitor" (pag. 160).

Poftim ! În loc să facă o caracterizare exactă și directă a orînduirii actuale, în loc să dea un răspuns precis la întrebarea de ce se divide *țărănimea* în lipitori și muncitori agricoli, d-l Krivenko se eschivează prin fraze care nu spun nimic. „Nu s-ar putea afirma că rolul capitalismului e hotărî-

www.dacoromanica.ro

tor". – Tocmai accasta e chestiunea : se poate afirma sau nu se poate afirma acest lucru ?

Pentru a-şi susţine punctul de vedere, autorul ar fi trebuit să ne indice care alţi factori sînt *hotărîtori*, ce altă *cale de ieşire* mai există în afară de calea arătată de social-democraţi : lupta de clasă a proletariatului împotriva lipitorilor *. Dar el nu ne dă nici o indicaţie în această privinţă. Sau poate că consideră drept o indicaţie cele ce urmează mai jos. Ar fi foarte bizar să fie aşa, dar de la „prietenii poporului" te poţi aştepta la orice.

„După cum am văzut, încep să decadă în primul rînd gospodăriile slab dezvoltate, care au pămînt puţin", adică un lot cu o suprafaţă mai mică de 5 deseatine. „În schimb, gospodăriile tipice ale ţăranilor care au aparţinut statului, cu un lot de 15,7 deseatine, se caracterizează prin stabilitatea lor... Ce-i drept, pentru a obţine un asemenea venit (un venit net de 80 de ruble), ei mai iau în arendă cîte 5 deseatine, dar acest fapt arată doar că ei trebuie să posede mai mult pămînt".

Ei bine, la ce se reduce acest „corectiv", care asociază capitalismului faimoasa „lipsă de pămînt" ? La faptul că cei care au pămînt puţin pierd şi ce au, iar cei avuţi (care au cîte 15,7 deseatine) dobîndesc şi mai mult **. Dar asta nu este decît o simplă parafrazare a ideii că unii se ruinează, iar alţii se îmbogăţesc ! ! Ar fi timpul să se renunţe la aceste fraze lipsite de conţinut pe tema lipsei de pămînt, care nu explică nimic (întrucît loturile nu se dau ţăranilor gratuit, ci le sînt vîndute), descriind doar procesul respectiv, şi încă în mod inexact, deoarece trebuie să se vorbească nu numai de pămînt, ci în general de toate mijloacele de producţie, nu de faptul că ţăranii posedă „puţine" mijloace de producţie, ci de faptul că ţăranii sînt *deposedaţi* de ele, că ei sînt *expropriaţi* de capitalismul în curs de dezvoltare. „Nu vrem de loc

* Dacă deocamdată ideea luptei de clasă a proletariatului şi-o pot însuşi numai muncitorii industriali de la oraşe, iar nu şi muncitorii agricoli, „naivi şi prostănaci", de la sate, adică şi-o pot însuşi tocmai aceşi oameni care nu mai posedă aceste drăguţe însuşiri, atît de strîns legate de „temeliile de veacuri" şi de „spiritul de obşte", acest fapt nu face decît să dovedească justeţea teoriei social-democraţilor cu privire la acţiunea progresistă, revoluţionară a capitalismului în Rusia.

** Nu mai vorbesc de absurditatea părerii că ţăranii cu loturi egale de pămînt ar fi egali între ei şi nu *s-ar* împărţi şi ei în „lipitori" şi „argaţi".

www.dacoromanica.ro

să spunem – îşi încheie filozofarea d-l Krivenko – că agricultura poate şi trebuie să rămînă, în orice condiţii, o agricultură «naturală» şi separată de industria prelucrătoare (iar fraze goale ! oare n-aţi fost nevoit să recunoaşteţi, puţin mai înainte, existenţa, chiar de pe acum, a şcolii pe care o constituie gospodăria cu caracter comercial care presupune schimbul şi, prin urmare, separarea agriculturii de industria prelucrătoare ? Atunci ce rost are această vorbărie despre ceea ce poate fi şi trebuie să fie ?), ci afirmăm doar că este neraţional să creăm în mod artificial o industrie separată (ar fi interesant de ştiut : sînt „separate" oare industria din Kimrî şi cea din Pavlovo ? şi cine „le-a creat în mod artificial", în ce mod şi cînd ?), că despărţirea lucrătorului de pămînt şi de mijloacele de producţie nu are loc numai sub influenţa capitalismului, ci şi a altor factori, care îl preced şi-l favorizează".

Şi de astă dată, probabil, avem de-a face cu o idee profundă, în sensul că dacă lucrătorul se desparte de pămînt, care trece în mîinile lipitorilor, asta s-ar datora faptului că el are „puţin" pămînt, iar lipitorile „mult" pămînt.

Şi o asemenea filozofie învinuieşte pe social-democraţi că ar fi „înguşti", pentru că ei consideră drept factor hotărîtor capitalismul !... Dacă ne-am ocupat din nou atît de amănunţit de problema diferenţierii ţăranilor şi a meşteşugarilor, am făcut-o tocmai pentru că trebuia arătat în mod concret cum privesc lucrurile social-democraţii şi cum le explică ei. Trebuia arătat că aceleaşi fapte care pentru un sociolog subiectivist înseamnă că ţăranii „au sărăcit", iar „jinduitorii" şi „lipitorile" „au agonisit cîştiguri", reprezintă pentru un materialist o diferenţiere burgheză a producătorilor de mărfuri, o diferenţiere determinată în mod necesar de însăşi forţa economiei bazate pe producţia de mărfuri. Trebuia arătat pe ce fapte se bazează teza (prezentată mai înainte, în partea I *) că lupta dintre avuţi şi neavuţi se desfăşoară pretutindeni în Rusia, nu numai în fabrici şi uzine, ci şi în cel mai îndepărtat cătun, şi că pretutindeni această luptă este o luptă între burghezie şi proletariat, clase care se dezvoltă pe terenul economiei bazate pe producţia de mărfuri. Dife-

* Vezi volumul de faţă, pag 186—187. — *Nota red.*

www.dacoromanica.ro

renţierea, deşţărănizarea ţăranilor şi a meşteşugarilor noştri, care, datorită admirabilului material pe care ni-l oferă statistica zemstvelor, poate fi înfăţişată cu toată exactitatea, constituie o dovadă *concretă* a justeţei punctului de vedere social-democrat asupra realităţii ruse, după care ţăranul şi meşteşugarul sînt *mici producători* în accepţia „categorică" a cuvîntului, adică *mici burghezi*. Această teză poate fi considerată drept un punct central al teoriei SOCIALISMULUI MUNCITORESC spre deosebire de vechiul socialism ţărănesc, care nu înţelegea nici condiţiile economiei bazate pe producţia de mărfuri în care trăiesc aceşti mici producători, nici procesul diferenţierii capitaliste a acestora care are loc pe acest teren. Prin urmare, un om care şi-ar propune să critice în mod serios social-democratismul, ar trebui să-şi concentreze argumentarea sa tocmai asupra acestei chestiuni, să demonstreze că Rusia nu este din punct de vedere economic şi politic o ţară cu o economie bazată pe producţia de mărfuri, că procesul diferenţierii ţărănimii nu are loc pe acest teren, că exproprierea masei populaţiei şi exploatarea celor ce muncesc pot fi explicate prin altceva decît prin organizarea burgheză, capitalistă a economiei noastre sociale (inclusiv a celei ţărăneşti).

Încercaţi, vă rog, domnilor, să demonstraţi acest lucru!

Apoi, mai e un motiv pentru care am preferat să iau datele referitoare tocmai la economia ţărănească şi cea meşteşugărească în vederea ilustrării teoriei social-democrate. Ar fi fost o abatere de la metoda materialistă dacă, criticînd concepţiile „prietenilor poporului", m-aş fi limitat să confrunt ideile lor cu ideile marxiste. În afară de aceasta, mai trebuia să explic ideile „narodniciste", să arăt care este baza lor MATERIALĂ, că aceasta rezidă în relaţiile social-economice existente în prezent la noi. Exemplele şi ilustrările referitoare la structura economică a gospodăriilor noastre ţărăneşti şi a meşteşugurilor noastre arată ce este acest „ţăran", ai cărui ideologi vor să fie „prietenii poporului". Ele dovedesc caracterul burghez al economiei satului nostru, confirmînd justeţea încadrării „prietenilor poporului" în categoria ideologilor micii burghezii. Mai mult: ele dovedesc că există o foarte strînsă legătură între ideile şi programele radicalilor noştri şi interesele micii burghezii. Această legătură, care va deveni

www.dacoromanica.ro

şi mai clară după ce vom analiza în amănunţime programul lor, ne explică faptul că aceste idei radicale sînt atît de răspîndite în „societatea" noastră ; totodată ea explică de minune şi slugărnicia politică a „prietenilor poporului", ca şi faptul că ei sînt atît de dispuşi să facă compromisuri.

În sfîrşit, mai este încă un motiv care m-a determinat să mă ocup în mod atît de amănunţit de structura economică tocmai a acelor laturi ale vieţii noastre sociale în care capitalismul este mai puţin dezvoltat şi din care narodnicii îşi luau de obicei materialul pentru teoriile lor. Studierea şi prezentarea acestei structuri economice constituia cea mai lesnicioasă cale pentru a răspunde în fond la una dintre cele mai răspîndite obiecţii împotriva social-democraţiei care circulă în rîndurile publicului nostru. Pornind de la ideea curentă asupra existenţei unei opoziţii între capitalism şi „orînduirea populară" şi văzînd că social-democraţii consideră că marele capitalism este un fenomen progresist, că tocmai pe acesta vor ei să se sprijine pentru a desfăşura lupta împotriva actualului regim de jaf, radicalii noştri, fără a sta mult pe gînduri, aduc social-democraţilor învinuirea că ar ignora interesele maselor largi ale populaţiei ţărăneşti, că ar vrea „să fiarbă pe fiecare ţăran în cazanul fabricii" etc.

Toate aceste consideraţii se bazează tocmai pe procedeul uimitor de nelogic şi bizar de a judeca capitalismul după ceea ce este el în realitate, iar satul după ceea ce „ar putea fi". Desigur că nu s-ar putea da acestor domni un răspuns mai nimerit decît acela de a le înfăţişa satul *real,* structura lui economică *reală.*

Oricine va cerceta în mod ştiinţific, nepărtinitor această structură economică, va trebui să recunoască că Rusia satelor reprezintă un sistem de mici pieţe răzleţite (sau de mici subdiviziuni ale pieţei centrale), care dirijează viaţa economică şi socială a unor mici regiuni. Şi în fiecare dintre aceste regiuni constatăm toate acele fenomene care sînt în general inerente organizării social-economice al cărei regulator îl constituie piaţa : constatăm fenomenul diferenţierii în bogaţi şi săraci a producătorilor direcţi, patriarhali, altădată egali, constatăm apariţia *capitalului,* mai ales a celui comercial, care învăluie în mrejele lui pe cei ce muncesc, sugîndu-le toată vlaga. Cînd compari modul în care înfăţi-

www.dacoromanica.ro

şează radicalii noştri structura economică a gospodăriilor ţărăneşti cu datele exacte ale izvoarelor originale cu privire la viaţa economică a satului, te uimeşte faptul că în sistemul de concepţii criticat de noi nu se ia în considerare masa de mici negustori care mişună în fiecare piaţă, toţi aceşti jupîni şi mai ştiu eu cum le vor fi zicînd ţăranii, toată această masă de mici exploatatori care stăpînesc în aceste pieţe, împilînd fără cruţare pe cei ce muncesc. De obicei ei sînt pur şi simplu lăsaţi la o parte, sub cuvînt că „nu mai sînt ţărani, ci negustoraşi". – Da, aveţi perfectă dreptate : ei „nu mai sînt ţărani". Încercaţi însă să încadraţi într-un grup separat pe toţi aceşti „negustoraşi", adică, folosind un limbaj strict economic, pe toţi cei care fac comerţ şi care, fie şi în parte, îşi însuşesc munca altora, încercaţi să exprimaţi prin date exacte forţa economică a acestui grup şi rolul lui în întreaga economie a regiunii respective ; încercaţi apoi să încadraţi într-un alt grup, opus celui dintîi, pe toţi acei care de asemenea „nu mai sînt ţărani" pentru că nu aduc pe piaţă decît forţa lor de muncă, pentru că nu lucrează pentru sine, ci pentru alţii, încercaţi să satisfaceţi toate aceste cerinţe elementare pe care le implică o cercetare serioasă şi nepărtinitoare, şi vă va apărea în faţa ochilor un tablou atît de sugestiv al diferenţierii burgheze, încît din mitul „orînduirii populare" nu va mai rămîne decît o amintire. Această masă de mici exploatatori de la sate reprezintă o forţă teribilă, teribilă mai ales prin faptul că ei împilează oameni ai muncii răzleţiţi, încătuşîndu-i de persoana lor şi răpindu-le orice speranţă de scăpare ; teribilă prin aceea că această exploatare, în condiţiile de extremă înapoiere a satului, care sînt determinate de productivitatea scăzută a muncii şi de lipsa de legături – fenomen inerent sistemului pe care-l înfăţişăm –, nu reprezintă numai o jefuire a muncii, ci şi o asiatică batjocorire a individualităţii umane, fapt care se observă permanent la sate. Dacă veţi face o comparaţie între acest sat *real* şi capitalismul nostru, veţi înţelege de ce consideră social-democraţii că capitalismul nostru are o acţiune progresistă : el reuneşte aceste mici pieţe răzleţite într-o singură piaţă pe întreaga Rusie, înlocuieşte puzderia de mici lipitori bine intenţionate printr-un mănunchi de mari „stîlpi ai patriei", socializează munca şi ridică produc-

www.dacoromanica.ro

tivitatea ei, distruge subordonarea celor ce muncesc față de lipitorile locale, înlocuind-o prin subordonarea față de marele *capital*. Această subordonare, cu toate grozăviile legate de asuprirea muncii, de pieirea oamenilor, de abrutizare, de ruinarea sănătății femeilor și copiilor etc., reprezintă totuși un progres față de cea dintîi, pentru că ea TREZEȘTE GÎNDIREA MUNCITORULUI, transformă nemulțumirea surdă și vagă într-un protest conștient, transformă răzmeriţele izolate, de mici proporții și fără rost, într-o luptă de clasă organizată, dusă în vederea eliberării tuturor celor ce muncesc și care își trage forța din înseși condițiile de existență ale acestui mare capitalism, putînd deci conta cu certitudine pe un SUCCES SIGUR.

La învinuirea că ignorează mascle țărănești, social-democrații pot răspunde cu deplină îndreptățire prin următoarele cuvinte ale lui Karl Marx :

> *„Critica a înlăturat florile imaginare care acopereau lanțul nu pentru ca omul să poarte lanțul dezolant și prozaic, ci pentru ca el să arunce lanțul și să culeagă floarea vie"* [70].

Social-democrații ruși înlătură florile imaginare care acoperă satul nostru, luptă împotriva idealizărilor și fanteziilor și desfășoară acea activitate distructivă pentru care sînt urîți de moarte de „prietenii poporului" nu pentru ca masa țărănimii să rămînă în situația actuală, care o condamnă la asuprire, dispariție și înrobire, ci pentru ca proletariatul să înțeleagă ce reprezintă lanțurile care încătușează pretutindeni pe cei ce muncesc, să înțeleagă cum se făuresc aceste lanțuri și să știe să se ridice împotriva lor pentru a le înlătura și a culege adevăratele flori.

Atunci cînd social-democrații răspîndesc această idee în rîndurile acelora care sînt reprezentanții celor ce muncesc și care, prin situația lor, sînt singurii în stare să dobîndească conștiința de clasă și să înceapă lupta de clasă, ei sînt învinuiți că vor să fiarbă pe țăran în cazan.

Și cine le aduce această învinuire ? –

Niște oameni care își pun speranțele de eliberare a celor ce muncesc în bunăvoința „cîrmuirii" și a „societății", adică

www.dacoromanica.ro

a organelor aceleiaşi burghezii care încătuşează pretutindeni pe cei ce muncesc !

Şi aceşti viermi se mai încumetă să vorbească de lipsa de idealuri a social-democraţilor !

Să trecem la programul politic al „prietenilor poporului", de ale căror concepţii teoretice ne-am ocupat, cred, de ajuns şi prea de ajuns. Prin ce măsuri vor ei „să stingă incendiul" ? Care este, după părerea lor, soluţia, din moment ce pretind că cea indicată de social-democraţi este greşită ?

„Reorganizarea băncii ţărăneşti – recomandă d-l Iujakov în articolul său „Ministerul agriculturii" („Russkoe Bogatstvo" nr. 10) –, înfiinţarea unei direcţii a colonizărilor, reglementarea în interesul economiei populare a arendării pămînturilor aparţinînd statului..., elaborarea şi reglementarea problemei arenzii – iată programul restabilirii economiei populare şi al ocrotirii acesteia împotriva violenţei (sic !) economice exercitate de plutocraţia în curs de formare". Iar în articolul său „Probleme ale dezvoltării economice", acest program de „restabilire a economiei populare" este completat cu următorii „primi dar necesari paşi" : „înlăturarea tuturor obstacolelor care stau în calea dezvoltării obştii săteşti ; eliberarea acesteia de sub tutelă, trecerea la arături obşteşti (socializarea agriculturii) şi dezvoltarea prelucrării în obşte a materiilor prime obţinute din cultivarea pămîntului". Iar d-nii Krivenko şi Karîşev mai adaugă : „credit ieftin, arteluri, asigurarea desfacerii, posibilitatea excluderii cîştigului întreprinzătorului (de această chestiune ne vom ocupa în mod special mai jos), inventarea unor motoare mai ieftine şi a altor perfecţionări ale tehnicii" şi, în sfîrşit, „muzee, depozite, birouri de comision".

Examinaţi cu atenţie acest program şi veţi vedea că aceşti domni se situează în întregime pe terenul societăţii actuale (adică pe terenul rînduielilor capitaliste, fapt de care ei nu-şi dau seama) şi vor să reducă totul la cîrpeli şi meremetiseli, neînţelegînd că toate progresele preconizate de ei – credit ieftin, îmbunătăţirea tehnicii, bănci etc. – nu pot

www.dacoromanica.ro

duce la altceva decît la întărirea şi dezvoltarea burgheziei.

Nik.–on are, desigur, perfectă dreptate – şi aceasta este una dintre cele mai valoroase teze ale lui, împotriva cărcia nu se putea să nu protesteze „prietenii poporului" – atunci cînd afirmă că nici un fel de reforme efectuate în condiţiile rînduielilor actuale nu pot ajuta la nimic, că nici creditele, nici colonizările, nici reformele fiscale, nici trecerea întregului pămînt în mîinile ţăranilor n-ar putea schimba nimic în esenţă, ci, dimpotrivă, ar intensifica dezvoltarea economiei capitaliste, care în prezent e frînată de o „tutelă" inutilă, de rămăşiţele plăţilor iobăgiste, de legarea ţăranilor de pămînt etc. Economiştii care preconizează o dezvoltare extensivă a creditului – spune el –, cum ar fi, de pildă, prinţul Vasilcikov (care prin ideile lui este, incontestabil, un „prieten al poporului"), vor acelaşi lucru ca şi economiştii „liberali", adică burghezi : „ei tind la dezvoltarea şi consolidarea relaţiilor capitaliste". Ei nu înţeleg caracterul antagonist al relaţiilor noastre de producţie (şi în ceea ce priveşte *ţărănimea* ca şi celelalte stări sociale) şi, în loc de a căuta să scoată la iveală acest antagonism, în loc de a se alătura direct celor înrobiţi datorită acestui antagonism şi a se strădui să-i ajute să se ridice la luptă, visează să pună capăt luptei prin măsuri aplicabile tuturor, care să împace şi să unească pe toată lumea. Nu e greu de înţeles la ce rezultat pot duce toate aceste măsuri : e suficient să ne amintim de exemplele privitoare la diferenţiere prezentate mai sus, pentru a ne convinge că de toate aceste credite *, îmbunătăţiri, bănci şi alte asemenea „progrese" nu se vor putea folosi decît cei care, avînd o gospodărie normală, solidă, dispun de oarecare „economii", adică o infimă minoritate, mica burghezie. Şi, oricum aţi reorganiza banca ţărănească şi alte asemenea instituţii, nu veţi putea schimba nici cu o iotă faptul fundamental şi esenţial că mase largi ale populaţiei sînt expropriate şi continuă să fie expropriate, şi nu dispun nici măcar de mijloacele ne-

* Această idee — de a se sprijini prin credite „economia populară", adică gospodăriile micilor producători în condiţiile relaţiilor capitaliste (a căror existenţă, după cum am văzut, nu mai poate fi negată de „prietenii poporului") — această idee absurdă, care trădează o totală neînţelegere a celor mai elementare adevăruri ale economiei politice teoretice, vădeşte cît se poate de limpede caracterul vulgar al teoriilor acestor domni, care încearcă să stea în două luntre.

www.dacoromanica.ro

cesare pentru a-şi asigura hrana şi, cu atît mai puţin, pentru a-şi întemeia o gospodărie normală.

Acelaşi lucru trebuie spus şi despre „arteluri" şi „arăturile obşteşti". Pentru d-l Iujakov, acestea din urmă înseamnă „socializarea agriculturii", ceea ce e, desigur, pur şi simplu ridicol, fiindcă pentru realizarea socializării este necesară organizarea producţiei nu numai în cadrul vreunui cătun, fiindcă pentru aceasta este necesară exproprierea „lipitorilor", care au monopolizat mijloacele de producţie şi care dirijează actuala economie socială a Rusiei. Iar pentru aceasta este nevoie de luptă, luptă şi iar luptă, şi nu de o morală filistină, lipsită de orice valoare.

De aceea toate aceste măsuri se transformă la ei în timide jumătăţi de măsuri liberale, care sînt înfăptuite, ca vai de lume, din mila burghezilor filantropi şi care, prin faptul că abat de la luptă pe cei exploataţi, aduc un prejudiciu cu mult mai mare decît folosul pe care l-ar putea aduce o eventuală îmbunătăţire a situaţiei unor indivizi, care, în condiţiile generale ale relaţiilor capitaliste, nu poate să nu fie mizeră şi nestabilă. Pînă la ce nerușinare ajung aceşti domni în tendinţa lor de disimulare a antagonismului existent în viaţa rusă, disimulare operată, desigur, cu cele mai bune intenţii în vederea încetării actualei lupte, adică cu intenţii aidoma acelora cu care este pardosit infernul, se poate vedea din următorul raţionament al d-lui Krivenko :

„intelectualii conduc întreprinderile fabricanţilor şi ei pot conduce şi industria populară".

Toată filozofia acestor domni se reduce la lamentări pe tema că există luptă şi exploatare, dar că „s-ar putea" şi să nu existe dacă... dacă n-ar fi exploatatori. Într-adevăr, ce a vrut să spună autorul prin fraza sa absurdă ? Se poate oare nega faptul că universităţile din Rusia şi alte aşezăminte de învăţămînt confecţionează în fiecare an nişte „intelectuali" (??) care nu fac decît să caute pe cineva care să-i întreţină ? Se poate oare nega faptul că în Rusia mijloacele necesare pentru întreţinerea acestor „intelectuali" se găsesc actualmente numai în mîna minorităţii burgheze ? Vor dispărea oare intelectualii burghezi din Rusia atunci cînd vor afla de la „prietenii poporului" că „ar putea" să nu fie în slujba burgheziei ? Da, „ar putea" *dacă* n-ar fi intelectuali burghezi.

www.dacoromanica.ro

„Ar putea" să nu fie intelectuali burghezi „dacă" n-ar exista în Rusia burghezie şi capitalism ! Şi se găsesc oameni care o viaţa întreagă nu fac decît să se ocupe de aceşti „dacă" şi „ce-ar fi dacă" ! De altfel aceşti domni nu numai că refuză să atribuie capitalismului o importanţă hotărîtoare, dar nici nu vor să vadă nimic rău în el. Dacă vor fi înlăturate unele „defecte", ei se vor aranja, probabil, destul de bine sub aripa lui. Ascultaţi, vă rog, această declaraţie a d-lui Krivenko :

„Producţia capitalistă şi evoluţia capitalistă a meşteşugurilor nu constituie nicidecum o poartă prin care industria prelucrătoare n-ar putea decît să se îndepărteze de popor. Desigur, ea poate să se îndepărteze, dar poate şi să intre în viaţa poporului, apropiindu-se în mai mare măsură de agricultură şi de industria extractivă. În această privinţă sînt posibile cîteva combinaţii, iar acest scop poate fi atins atît prin această poartă cît şi prin altele" (161). D-l Krivenko are unele însuşiri foarte bune în comparaţie cu d-l Mihailovski. De pildă, franchеţe şi atitudine rectilinie. Spre deosebire de d-l Mihailovski, care ar fi umplut pagini întregi cu fraze pomădate şi săltăreţe, învîrtindu-se în jurul chestiunii fără a se atinge de ea, d-l Krivenko, cu spiritul său practic, vorbeşte pe şleau, servind cititorilor, fără nici o jenă, concepţiile sale în toată absurditatea lor. Ascultaţi, vă rog : „capitalismul poate să intre în viaţa poporului". Cu alte cuvinte, capitalismul este posibil fără separarea celor ce muncesc de mijloacele de producţie ! E într-adevăr delicios ; acum putem, cel puţin, să ne dăm seama cu toată claritatea ce anume vor „prietenii poporului". Ei vor economie bazată pe producţia de mărfuri fără capitalism, capitalism fără expropriere şi fără exploatare, doar cu mică burghezie, care să vegeteze în tihnă sub aripa moşierilor umani şi a administratorilor liberali. Şi, cu aerul grav al unui funcţionar departamental care îşi propune să fericească Rusia, ei se apucă să născocească combinaţii în vederea creării unei orînduiri care să împace şi capra şi varza. Ne putem face o idee despre caracterul acestor combinaţii din articolul publicat de acelaşi autor în nr. 12 („Despre solitarii culţi") : „Forma de artel şi de stat a industriei — perorează d-l Krivenko, închipuindu-şi, probabil, că a şi fost „chemat" „să rezolve problemele economice practice" —

www.dacoromanica.ro

nu reprezintă nici pe departe absolut tot ce ne-am putea reprezenta în cazul de față. E posibilă, de pildă, următoarea combinație". Urmează apoi o relatare din care aflăm că la redacția revistei „Russkoe Bogatstvo" s-a prezentat un tehnician cu un proiect de exploatare tehnică a regiunii Donului prin intermediul unei întreprinderi constituite sub formă de societate anonimă cu acțiuni mici (pînă la 100 de ruble). I s-a propus autorului acestui proiect să facă unele modificări, cam în sensul următor : „acțiunile să nu aparțină unor persoane private, ci obștilor sătești, urmînd ca acea parte a populației obștilor care va lucra în întreprinderi să primească salariul obișnuit, iar obștile sătești să-i garanteze legătura cu pămîntul".

Ce geniu administrativ, nu-i așa ? Cu cîtă înduioșătoare simplicitate și cu cîtă ușurință este introdus capitalismul în viața poporului și se înlătură urmările lui dăunătoare ! Nu trebuie decît să fie aranjate lucrurile în așa fel încît bogătanii satelor să poată cumpăra acțiunile * prin intermediul obștii și să obțină venit din întreprinderi în care va lucra „o parte a populației" căreia i se va garanta legătura cu pămîntul, și anume o „legătură" care nu permite omului să trăiască numai din ceea ce îi dă pămîntul (altminteri cine ar accepta să lucreze pentru „un salariu obișnuit" ?), dar care e suficientă pentru a-l împiedica să-și schimbe locul, pentru a-l aservi tocmai întreprinderii capitaliste locale și a-i răpi posibilitatea de a-și schimba patronul. Sînt pe deplin îndreptățit să folosesc în acest caz termenul patron, capitalist,

* Spun că bogătanii vor fi aceia care vor cumpăra acțiunile — cu toată precizarea pe care o face autorul în sensul că acțiunile vor aparține obștilor — deoarece el menționează totuși că acțiunile vor fi cumpărate pe bani, iar bani n-au decît bogătanii. De aceea, indiferent dacă această operație se va efectua sau nu prin intermediul obștii, numai bogătanii vor putea cumpăra aceste acțiuni, tot așa cum faptul că obștile cumpără sau iau în arendă pămînt nu înlătură cîtuși de puțin monopolizarea acestor pămînturi de către bogătani. Apoi, venitul (dividendele) va reveni numai acelora care au cumpărat acțiunile, altminteri acțiunile n-ar mai fi acțiuni. Și cred că propunerea pe care o face autorul trebuie înțeleasă în sensul că o anumită parte din venit urmează să fie destinată „asigurării legaturii muncitorilor cu pămîntul". — Iar dacă autorul are în vedere altceva (deși interpretarea noastră decurge în mod necesar din cele afirmate de el), anume ca bogătanii să plătească bani pentru acțiuni fără a primi dividende, proiectul său se reduce pur și simplu la ideea ca cei avuți să împartă venitul cu cei neavuți. Aceasta ne amintește de anecdota cu preparatul pentru distrugerea mușteloi: prinzi mușteie, le pui în *farfuria în care se află preparatul și ele mor imediat.*

www.dacoromanica.ro

deoarece un om care plăteşte lucrătorului *salariu* nu poate fi denumit altfel.

Cititorul se va plînge, poate, de faptul că insist atît de mult asupra unor asemenea absurdităţi, care, evident, nu merită nici o atenţie. Daţi-mi voie : ele sînt absurdităţi, însă absurdităţi pe care este util şi necesar să le analizezi, deoarece ele reflectă relaţiile social-economice reale din Rusia şi, în consecinţă, fac parte din ideile sociale cele mai răspîndite la noi şi de care social-democraţii vor trebui să ţină seama încă multă vreme. Este vorba de faptul că, în Rusia, trecerea de la modul de producţie iobăgist, feudal, la cel capitalist crea celor ce muncesc, şi în parte continuă să creeze şi acum, o situaţie datorită căreia ţăranul, întrucît ceea ce-i dădea pămîntul nu-i permitea să se întreţină şi *să presteze toate serviturile datorate moşierului (şi pe care le prestează şi astăzi)*, se vedea nevoit să recurgă la „îndeletniciri în afară", care la început, în frumoasele vremuri de altădată, fie că erau de sine stătătoare (de pildă cărăuşia) sau nu, erau plătite relativ acceptabil, datorită extrem de slabei lor dezvoltări. Această situaţie asigura ţărănimii o oarecare bunăstare în comparaţie cu starea de acum, bunăstarea iobagului care vegetează în tihnă sub aripa a o sută de mii de poliţai de elită şi a burghezilor, noii întregitori ai pămîntului rusesc.

Şi iată că „prietenii poporului" idealizează această orînduire, lăsînd pur şi simplu la o parte laturile ei întunecate, visează la această orînduire ; „visează" deoarece ea nu mai există de mult în realitate, fiind de mult distrusă de capitalism, care a generat exproprierea în masă a ţăranilor agricultori şi a transformat „îndeletnicirile" de altădată în cea mai deşănţată exploatare a „braţelor" de muncă, care se oferă din belşug.

Aceşti cavaleri ai filistinismului vor păstrarea „legăturii" ţăranului cu pămîntul, dar nu vor iobăgia, singura care a asigurat această legătură şi care a fost năruită tocmai de economia bazată pe producţia de mărfuri şi de capitalism, care au făcut imposibilă această legătură. Ei vor îndeletniciri în afară care să nu rupă pe ţăran de pămînt şi care, în condiţiile producţiei pentru piaţă, să nu genereze concurenţa, să nu creeze *capitalul* şi să nu aservească acestuia marea masă

www.dacoromanica.ro

a populației. Fideli metodei subiective în sociologie, ei vor „să ia" ceea ce e bun și de ici și de colo ; de fapt însă această dorință puerilă nu duce, firește, decît la visuri reacționare care ignorează realitatea, la incapacitatea de a înțelege și de a utiliza laturile într-adevăr progresiste, revoluționare ale noilor rînduieli și la predilecția pentru măsuri de natură să eternizeze frumoasele rînduieli de altădată, legate de munca semiiobăgistă, semiliberă, rînduieli care se caracterizează prin toate grozăviile exploatării și asupririi și care nu oferă nici o posibilitate de ieșire.

Pentru a dovedi justețea acestei explicații, care îi situează pe „prietenii poporului" printre reacționari, voi aduce două exemple.

În statistica zemstvei din Moscova putem citi descrierea unei exploatări agricole aparținînd unei oarecare doamne K. (din județul Podolsk), care (exploatarea agricolă, nu descrierea) a stîrnit entuziasmul atît al statisticienilor din Moscova cît și al d-lui V. V., dacă nu mă înșală memoria (pe cît îmi aduc aminte, d-l V. V. vorbește despre asta într-un articol de revistă).

Această faimoasă exploatare agricolă a d-nei K. reprezintă pentru d-l V. Orlov „un fapt care confirmă în mod convingător, în practică", teza lui favorită care pretinde că, „acolo unde gospodăriile țărănești au un nivel satisfăcător, exploatările proprietarilor funciari particulari au de asemenea un nivel mai ridicat". Din cele relatate de d-l Orlov despre moșia acestei doamne reiese că această gospodărie se bazează pe munca țăranilor din partea locului, care lucrează pămîntul moșieresei pentru făină etc. luate cu împrumut în timpul iernii, că ea se îngrijește foarte mult de acești țărani, îi ajută, și, datorită acestui fapt, ei sînt acum țăranii cei mai îndestulați din plasa lor, astfel că grînele „le ajung aproape pînă la noua recoltă (înainte nu le ajungeau nici pînă în iarnă, nici pînă la Sf. Nicolaie)".

Se pune întrebarea : exclude oare „o asemenea stare de lucruri contradicția de interese dintre țăran și proprietarul de pămînt", cum își închipuie d-nii N. Kablukov (vol. V, pag. 175) și V. Orlov (vol. II, pag. 55–59 etc.) ? Evident că nu, deoarece d-na K. trăiește de pe urma muncii țăranilor ei. Prin urmare, exploatarea nu este de loc înlăturată. Dacă d-nei K.

www.dacoromanica.ro

i se poate ierta că nu vede exploatarea care se ascunde în dosul atitudinii binevoitoare față de cei exploatați, în nici un caz însă nu i se poate ierta așa ceva unui economist-statistician, care este entuziasmat de cele constatate în acest caz și deci se aseamănă întru totul cu acei Menschenfreunde * din Occident care sînt entuziasmați de atitudinea binevoitoare a capitaliștilor față de muncitori și relatează cu încîntare cazurile cînd fabricanții se îngrijesc de muncitori, înființează pentru ei prăvălii cu articole de consum, le asigură locuințe etc. A porni de la constatarea că asemenea „fapte" există (și deci sînt „posibile") pentru a conchide de aici că nu există contradicție de interese înseamnă să nu vezi pădurea din cauza copacilor. Aceasta în primul rînd.

În al doilea rînd, din cele relatate de d-l Orlov aflăm că țăranii d-nei K., „datorită unor recolte foarte bune (moșierița le-a dat semințe de soi), și-au putut cumpăra vite" și au o gospodărie „îndestulată". Să presupunem că acești „gospodari îndestulați" ar fi devenit nu numai „aproape", ci pe deplin îndestulați, că grînele le-ar ajunge nu numai „aproape" pînă la noua recoltă și nu numai „celor mai mulți dintre ei", ci tuturor, și pe deplin ; că acești țărani ar poseda suficient pămînt, că ar avea și „pășuni și imașuri", pe care acum nu le au (frumoasă îndestulare !) și le iau în arendă de la d-na K., prestîndu-i muncă în schimb. Nu cumva își închipuie d-l Orlov că dacă lucrurile s-ar prezenta astfel, adică dacă gospodăriile țărănești ar fi într-adevăr îndestulate, acești țărani ar mai „îndeplini toate muncile cu sîrguință, la timp și repede pe moșia d-nei K.", cum fac acum ? Sau poate că recunoștința lor față de această generoasă cucoană, care suge cu atîta simț matern vlaga acestor țărani îndestulați, va constitui un impuls tot atît de puternic ca și actuala situație fără ieșire a țăranilor, care nu se pot lipsi de pășuni și imașuri ?

E evident că tocmai aceasta este de fapt ideea „prietenilor poporului" : ca adevărați ideologi ai micii burghezii, ei nu vor desființarea exploatării, ci atenuarea ei ; nu vor luptă, ci împăciuire. Vastele lor idealuri, în numele cărora se năpustesc cu atîta zel asupra înguștilor social-democrați, se

* — „iubitori de oameni", filantropi. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

rezumă la o țărănime „îndestulată", care să-și îndeplinească „prestațiile" datorate moșierilor și capitaliștilor, cu condiția doar ca moșierii și capitaliștii să aibă o atitudine echitabilă față de ea.

Alt exemplu. În cunoscutul său articol „Normele proprietății funciare populare în Rusia" („Russkaia Mîsl", 1885, nr. 9), d-l G. Iujakov și-a expus punctul său de vedere în ceea ce privește proporțiile pe care ar trebui să le aibă proprietatea funciară „populară", adică, după terminologia liberalilor noștri, o proprietate funciară care să excludă capitalismul și exploatarea. Acum, după ce d-l Krivenko a lămurit atît de bine chestiunea, constatăm că și d-l Iujakov privește lucrurile din punctul de vedere al „introducerii capitalismului în viața poporului". El consideră că proprietatea funciară „populară" trebuie să fie destul de mare ca să poată fi acoperite „nevoile de grîne și dările" *, restul putînd fi, vedeți dv., dobîndit prin „îndeletniciri în afară"... Cu alte cuvinte, el se împacă pur și simplu cu o ordine în care țăranul, păstrîndu-și legătura cu pămîntul, îndură o dublă exploatare : pe de o parte pe cea a moșierului, în legătură cu „lotul", iar pe de altă parte pe cea a capitalistului, în legătură cu celelalte „îndeletniciri". Această situație a micilor producători, care îndură o dublă exploatare și sînt puși în condiții de viață care în mod necesar generează în rîndurile lor o stare de depresiune și abrutizare, răpind orice speranță nu numai într-o luptă victorioasă a clasei celor asupriți, ci și în însăși posibilitatea ca ea să ducă lupta, această situație semimedievală reprezintă un nec plus ultra al orizontului și idealurilor „prietenilor poporului". Și iată că atunci cînd capitalismul, care, dezvoltîndu-se cu o repeziciune extraordinară în decursul întregii istorii a Rusiei de după reformă, a început să smulgă pe de-a-ntregul țărănimea patriarhală, semiiobagă – această temelie a vechii Rusii – din condițiile medievale,

* Pentru a arăta ce reprezintă aceste cheltuieli în bugetul țăranului, mă voi referi la aceleași 24 de bugete din județul Ostrogojsk. Cheltuielile unei familii reprezintă, în medie, 495 de ruble și 39 de copeici (în natură și în bani). Din această sumă, 109 ruble și 10 copeici se cheltuiesc pentru întreținerea vitelor, 135 de ruble și 80 de copeici pentru hrană vegetală și pentru plata impozitelor, iar restul de 250 de ruble și 49 de copeici pentru celelalte trebuințe : hrană nevegetală, îmbrăcăminte, inventar, arendă etc. Întreținerea vitelor, d-l Iujakov o pune pe seama fînețelor și a altor terenuri.

www.dacoromanica.ro

semifeudale, şi s-o pună în condiţii noi, pur capitaliste –, silind pe ţărani să-şi părăsească locurile de baştină şi să colinde prin întreaga Rusie în căutare de lucru –, suprimînd starea de înrobire faţă de „patronul" local şi arătînd în ce rezidă bazele exploatării în general, care acum nu mai consta în jaful cutărei sau cutărei lipitori, ci era o exploatare de clasă, – atunci cînd capitalismul a început să atragă în masă în vîrtejul vieţii sociale şi politice, din ce în ce mai complexe, restul populaţiei ţărăneşti, strivite şi abrutizate, reduse la o stare de vită, cavalerii noştri au început să ţipe şi să se vaiete pe tema decăderii şi sfărîmării vechilor temelii. Şi ei continuă şi acum să ţipe şi să ofteze după frumoasele vremuri de altădată, deşi acum, desigur, trebuie să fii orb ca să nu vezi latura revoluţionară a acestei noi orînduiri a vieţii, să nu vezi că capitalismul generează o nouă forţă socială, nelegată prin nimic de vechiul regim al exploatării şi pusă în condiţii care îi permit să lupte împotriva lui.

„Prietenii poporului" însă nu manifestă nici cea mai mică dorinţă de a se ajunge la o schimbare cît de cît radicală a rînduielilor actuale. Ei se mulţumesc pe deplin cu măsuri liberale luate pe acest teren, iar d-l Krivenko vădeşte, în domeniul născocirii unor asemenea măsuri, veritabile aptitudini administrative de pompadur autohton [71].

„În general, această chestiune – raţionează el pe tema necesităţii «studierii amănunţite şi a transformării radicale» «a industriei noastre populare» – necesită o analiză specială şi împărţirea ramurilor de producţie în grupuri de ramuri care se pot adapta la viaţa poporului (sic ! !) şi în grupuri a căror adaptare se loveşte de dificultăţi serioase".

O pildă de asemenea împărţire în grupuri ne-o oferă acelaşi domn Krivenko, care împarte meşteşugurile în meşteşuguri care nu devin capitaliste, în meşteşuguri care au devenit deja capitaliste şi în meşteşuguri care-şi pot „disputa existenţa cu marea industrie".

„În primul caz – hotărăşte acest administrator – mica producţie poate să fiinţeze nestînjenit" – şi să fie independentă de piaţă, ale cărei oscilaţii divid pe micii producători în burghezie şi proletariat ? să fie independentă de fenomenul extinderii pieţelor locale şi al reunirii lor într-o singură piaţă mare ? să fie independentă de progresul tehnicii ? Sau

www.dacoromanica.ro

poate că, în condiţiile economiei bazate pe producţia de mărfuri, acest progres al tehnicii ar putea să nu aibă un caracter capitalist ? – În ultimul caz autorul cere „organizarea producţiei tot pe scară largă" : „E clar – spune el – că şi în acest caz e necesară organizarea producţiei pe scară largă, e nevoie de capital fix şi capital circulant, de maşini etc. sau de compensarea acestor condiţii prin altceva : credit ieftin, înlăturarea intermediarilor de prisos, arteluri şi posibilitatea excluderii cîştigului întreprinzătorului, asigurarea desfacerii, inventarea unor motoare mai ieftine şi a altor perfecţionări ale tehnicii sau, în sfîrşit, o oarecare reducere a salariului cu condiţia ca ea să fie compensată prin alte avantaje".

Aceste raţionamente sînt cum nu se poate mai potrivite pentru caracterizarea „prietenilor poporului", cu vaste idealuri în vorbe şi un liberalism-şablon în fapt. Filozoful nostru începe, precum vedeţi, nici mai mult nici mai puţin decît cu posibilitatea excluderii cîştigului întreprinzătorului şi cu organizarea unei mari producţii. Foarte bine : e tocmai CEEA CE vor şi social-democraţii. Dar în ce fel vor să ajungă la acest rezultat „prietenii poporului" ? Căci organizarea unei mari producţii fără întreprinzători necesită, în primul rînd, desfiinţarea organizării economiei sociale bazate pe producţia de mărfuri şi înlocuirea ei printr-o organizare obştească, comunistă, în care regulatorul producţiei să nu mai fie piaţa, ca acum, ci înşişi producătorii, însăşi societatea muncitorilor, în care mijloacele de producţie să nu mai aparţină unor persoane particulare, ci întregii societăţi. Este evident că o asemenea înlocuire a *formei* private de *însuşire* printr-una obştească necesită transformarea *prealabilă a formei de producţie,* necesită contopirea proceselor de producţie răzleţite, izolate, de mici proporţii, ale micilor producători într-*un singur proces de producţie social,* necesită, într-un cuvînt, tocmai condiţiile materiale pe care le creează capitalismul. Dar „prietenii poporului" n-au cîtuşi de puţin intenţia să se sprijine pe capitalism. Cum intenţionează ei dar să acţioneze ? Mister. Ei nici nu pomenesc de desfiinţarea economiei bazate pe producţia de mărfuri : evident că vastele lor idealuri nu pot depăşi cîtuşi de puţin cadrul acestui sistem de producţie socială. Apoi suprimarea cîştigului întreprinzăto-

www.dacoromanica.ro

torului presupune exproprierea întreprinzătorilor, al căror „cîştig" provine tocmai de acolo că ei au monopolizat mijloacele de producţie. Pentru înfăptuirea exproprierii stîlpilor patriei noastre este însă nevoie de o mişcare populară revoluţionară împotriva regimului burghez, mişcare care nu poate fi desfăşurată decît de proletariatul muncitoresc, care nu e legat prin nimic de acest regim. Dar „prietenilor poporului" nici nu le trece prin gînd că e nevoie de luptă, ei nici nu bănuiesc că este posibil şi necesar să existe şi altfel de militanţi pe tărîm social, în afară de organele administrative ale întreprinzătorilor înşişi. E clar că ei n-au nicidecum intenţia de a se ridica într-adevăr împotriva „cîştigului întreprinzătorului" : pe d-l Krivenko l-a luat pur şi simplu gura pe dinainte. Şi imediat urmează rectificarea : „posibilitatea excluderii cîştigului întreprinzătorului" poate fi „compensată" „prin altceva", şi anume prin credite, prin organizarea desfacerii şi prin perfecţionarea tehnicii. Aşadar, totul se aranjează cum nu se poate mai bine : în locul unui lucru atît de supărător pentru domnii întreprinzători cum este desfiinţarea dreptului lor sacru de a stoarce „cîştiguri", apar măsuri liberale foarte blajine, care nu vor face decît să dea capitalismului arme de luptă şi mai bune şi care nu vor duce decît la consolidarea, întărirea şi dezvoltarea micii noastre burghezii „populare". Şi pentru a nu lăsa nici urmă de îndoială asupra faptului că „prietenii poporului" nu fac decît să apere interesele acestei mici burghezii, d-l Krivenko mai dă şi următoarea admirabilă lămurire : suprimarea cîştigului întreprinzătorului ar putea fi „compensată"... „prin reducerea salariului" !!! La prima vedere s-ar părea că aceasta este o simplă inepţie. Dar nu e de loc aşa. Aceasta este o concluzie care decurge în mod necesar din ideile micii burghezii. Autorul observă un fapt, lupta dintre marele capital şi micul capital, şi, ca un adevărat „prieten al poporului", se situează, bineînţeles, de partea micului... *capital.* În plus, el a mai auzit că unul dintre cele mai puternice mijloace de luptă ale micilor capitalişti este reducerea salariilor, fapt foarte just observat şi constatat şi în Rusia într-o mulţime de ramuri de producţie, paralel cu prelungirea zilei de muncă. Şi iată că dumnealui, dorind să-i salveze cu orice preţ pe micii... *capitalişti,* propune „o oarecare reducere a salariului cu condiţia

www.dacoromanica.ro

ca ea să fie compensată prin alte avantaje" ! Domnii întreprinzători, despre al căror „cîştig" s-au spus la început lucruri cam stranii, pot fi liniştiţi. Cred că ar fi dispuşi să-l facă ministru de finanţe pe acest genial administrator care preconizează, *împotriva* întreprinzătorilor, reducerea salariilor.

Se mai poate aduce încă un exemplu care arată cum, de îndată ce este vorba de chestiuni practice, umanii şi liberalii administratori grupaţi în jurul revistei „Russkoe Bogatstvo" se dovedesc a fi burghezi pur sînge. În „Cronica internă" din nr. 12 al revistei „Russkoe Bogatstvo" se vorbeşte de monopoluri.

„Monopoluri şi sindicate * – spune autorul acestei cronici –, iată idealul industriei dezvoltate". Apoi se miră că aceste instituţii apar şi la noi, deşi la noi nu există „o puternică concurenţă între capitaluri". „Nici industria zahărului, nici industria petroliferă n-au atins încă cine ştie ce grad de dezvoltare. Consumul de zahăr, ca şi consumul de gaz este încă la noi cu totul neînsemnat, lucru care reiese din faptul că cantitatea din aceste produse care revine la noi pe cap de consumator este infimă în comparaţie cu alte ţări. S-ar părea că aceste ramuri ale industriei au încă în faţa lor un larg cîmp de dezvoltare, care ar mai putea absorbi o mulţime de capitaluri".

E caracteristic că tocmai în acest caz – într-o chestiune practică – autorul uită ideea favorită a revistei „Russkoe Bogatstvo" cu privire la restrîngerea pieţei interne. El este nevoit să recunoască că această piaţă are perspectiva unei mari dezvoltări şi nu a unei restrîngeri. El ajunge la această concluzie pe baza unei comparaţii cu Occidentul, unde consumul e mai ridicat. De ce ? – Pentru că acolo există o cultură cu un nivel mai ridicat. – Dar în ce rezidă bazele materiale ale acestei culturi dacă nu în dezvoltarea tehnicii capitaliste, în dezvoltarea economiei bazate pe producţia de mărfuri şi a schimbului, fapt datorită căruia oamenii vin mai des în contact unii cu alţii, punîndu-se astfel capăt izolării medievale a diferitelor regiuni. Oare nu este adevărat că în Franţa, de pildă, înaintea marii revoluţii, cînd nu se ter-

* Este vorba de sindicatele capitaliştilor. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

minase încă procesul scindării țărănimii semimedievale în burghezie sătească și proletariat, cultura nu era superioară culturii noastre ? Și dacă autorul ar cerceta mai atent viața rusă, nu s-ar putea să nu observe, de pildă, faptul că în regiunile cu capitalism dezvoltat trebuințele populației țărănești sînt mult mai mari decît în regiunile pur agricole. Acest fapt a fost observat în mod unanim de toți cercetătorii meșteșugurilor noastre în toate cazurile cînd aceste meșteșuguri ajung la o asemenea dezvoltare, încît ele își imprimă pecetea asupra întregii vieți a populației *.

„Prietenii poporului" nu dau nici cea mai mică atenție unor asemenea „nimicuri", deoarece ei își explică acest fapt „pur și simplu" prin gradul de cultură și prin complicarea vieții în general, fără să se întrebe măcar care sînt bazele materiale ale acestei culturi și ale acestei complicări. — Iar dacă ar analiza fie chiar numai structura economică a satului nostru, ei ar trebui să recunoască că tocmai divizarea țărănimii în burghezie și proletariat este aceea care creează piața internă.

Ei își închipuie, probabil, că dezvoltarea pieței nu înseamnă nicidecum și dezvoltarea burgheziei. Autorul cronicii interne citat mai sus își continuă raționamentul astfel : „La noi, în condițiile slabei dezvoltări a producției în general și ale lipsei spiritului întreprinzător și de inițiativă, monopolurile vor constitui o nouă piedică în calea dezvoltării *forțelor țării*". Vorbind de monopolul tutunului, autorul ajunge la concluzia că „acest monopol va sustrage circulației *populare* 154.000.000 de ruble". În cazul de față se pierde pur și simplu din vedere faptul că temelia rînduielilor noastre economice o constituie tocmai economia bazată pe producția de mărfuri, al cărei conducător este și la noi, ca pretutindeni, burghezia. Și în loc să vorbească de faptul că monopolurile stingheresc burghezia, autorul vorbește despre „țară" ; în loc să vorbească de circulația de mărfuri burgheză, el vorbește de circulația „populară" **. Burghezul nu

* În această privință mă voi referi, cu titlu de exemplu, la meșteșugarii din Pavlovo în comparație cu țăranii din satele învecinate. Vezi lucrările lui Grigoriev și Annenski. — Într-adins iau ca exemplu tot un sat în care există, chipurile, „o orînduire populară" aparte.

** Expresie care trebuie să-i fie reproșată autorului cu atît mai mult, cu cît revistei „Russkoe Bogatstvo" îi place să întrebuințeze termenul „popular" în opoziție cu termenul burghez.

www.dacoromanica.ro

va fi niciodată în stare să seziseze deosebirea dintre aceste noţiuni, deşi ea este colosală. Pentru a arăta cît de evidentă este în realitate această deosebire, mă voi referi la o revistă care se bucură de autoritate în ochii „prietenilor poporului", şi anume „Otecestvennîe Zapiski". În articolul „Plutocraţia şi bazele ei", publicat în nr. 2, 1897, putem citi următoarele :

„După o caracterizare a lui Marlo, trăsătura cea mai esenţială a plutocraţiei este predilecţia ei pentru statul de tip liberal, sau, cel puţin, pentru principiul libertăţii îmbogăţirii. Dacă luăm în considerare această trăsătură şi ne gîndim cum se prezentau lucrurile cu vreo 8–10 ani în urmă, vedem că în ceea ce priveşte liberalismul am înregistrat succese uriaşe... Orice ziar sau revistă ai lua în mînă, constaţi că ele toate reprezintă, într-o măsură mai mare sau mai mică, principiul democratic, toate luptă pentru interesele poporului. Dar, paralel cu concepţiile democratice şi chiar sub egida lor *(notaţi* acest lucru), se promovează adeseori, intenţionat sau nu, tendinţe plutocratice".

Autorul aduce ca exemplu o adresă a negustorimii din Petersburg şi Moscova prin care această prea onorabilă pătură a burgheziei din Rusia exprimă mulţumiri ministrului de finanţe pentru faptul că „a pus la baza vieţii financiare a Rusiei principiul unei cît mai mari lărgiri a activităţii private, singura în stare să dea roade". Şi autorul articolului conchide : „Elemente plutocratice şi tendinţe plutocratice există, incontestabil, în societatea noastră, şi încă din belşug".

Precum vedeţi, predecesorii dv., în vremuri de mult apuse, cînd mai erau intacte şi proaspete impresiile produse de marea reformă de eliberare (care, după descoperirea făcută de d-l Iujakov, trebuia să genereze căi line şi raţionale de dezvoltare a producţiei „populare" şi care, în realitate, n-a generat decît căile de dezvoltare a plutocraţiei), au trebuit să recunoască şi ei caracterul plutocratic, adică burghez, al iniţiativei private din Rusia.

De ce aţi uitat acest lucru ? De ce oare, vorbind de circulaţia „populară" şi de dezvoltarea „forţelor ţării" datorită dezvoltării „spiritului întreprinzător şi de iniţiativă", nu pomeniţi de caracterul antagonist al acestei dezvoltări ? de caracterul exploatator al acestui spirit întreprinzător şi al

www.dacoromanica.ro

acestui spirit de inițiativă ? Putem și trebuie, firește, să ne pronunțăm împotriva monopolurilor și a altor asemenea instituții, deoarece ele înrăutățesc, incontestabil, situația oamenilor muncii ; dar nu trebuie să uităm că oamenii muncii, pe lîngă aceste lanțuri medievale, sînt încătușați și de noi lanțuri, mai puternice, cele burgheze. Fără îndoială că desființarea monopolurilor va folosi întregului „popor", deoarece de cînd economia burgheză a devenit baza vieții economice a țării, aceste rămășițe ale rînduielilor medievale nu fac decît să adauge la plăgile capitaliste plăgi și mai cumplite, cele medievale. Fără îndoială că ele vor trebui să fie neapărat lichidate – și cu cît vor fi lichidate mai radical și mai repede, cu atît va fi mai bine – pentru ca, prin curățirea societății burgheze de lanțurile semifeudale moștenite de ea, să fie dezlegate mîinile clasei muncitoare, să-i fie înlesnită lupta împotriva burgheziei.

Tocmai așa trebuie pusă chestiunea, spunînd lucrurilor pe nume : desființarea monopolurilor și a tuturor celorlalte îngrădiri medievale (al căror nume e în Rusia legiune) este absolut necesară clasei muncitoare pentru a-i înlesni lupta împotriva rînduielilor burgheze. Asta-i tot. Numai burghezii, invocînd solidaritatea de interese a întregului „popor" împotriva instituțiilor medievale, feudale, pot să treacă cu vederea antagonismul profund și ireductibil care există între burghezie și proletariat în sînul acestui „popor".

De altfel ar fi absurd să credem că, arătînd toate acestea, i-am putea face pe „prietenii poporului" să se rușineze, din moment ce, vorbind de nevoile satului, ei pot să spună, de pildă, asemenea lucruri :

„Atunci cînd, cu cîțiva ani în urmă – istorisește d-l Krivenko –, mai multe ziare s-au ocupat de problema profesiunilor și intelectualilor necesari satului, ele au ajuns la o lungă și foarte variată enumerare, care îmbrățișa aproape întreaga viață ; după doctori și doctorițe urmau felcerii, după aceștia avocații, după avocați învățătorii, organizatorii de biblioteci și librării, agronomii, silvicultorii și, în general, persoane cu îndeletniciri agricole, tehnicieni de cele mai variate profesiuni (domeniu foarte vast și în care nu s-a făcut încă aproape nimic), organizatori și conducători de instituții de credit, de depozite de mărfuri etc.".

www.dacoromanica.ro

Să ne oprim fie chiar numai la „intelectualii" (??) a căror activitate e în directă legătură cu domeniul economic, la acești silvicultori, agronomi, tehnicieni etc. Cît de necesari sînt într-adevăr acești oameni satului ! C Ă R U I sat însă ?. Bineînțeles, satului de proprietari de pămînt, satului de țărani înstăriți, care posedă „economii" și sînt în stare să plătească serviciile acestor profesioniști, pe care d-l Krivenko a binevoit să-i ridice la rangul de „intelectuali". *Acest* sat tînjește într-adevăr de multă vreme și după tehnicieni, și după credite, și după depozite de mărfuri ; o mărturie în acest sens ne oferă întreaga literatură economică. Există însă și un altfel de sat, pe care îl întîlnim mult mai des și de care n-ar strica să-și aducă mai des aminte „prietenii poporului" : satul de țărani ruinați, rupți și goi, cărora li se ia și cenușa din vatră ; acești țărani nu numai că nu au „economii" pentru a plăti munca „intelectualilor", dar nu au nici măcar grîne în cantități suficiente ca să nu moară de foame. Și *acestui* sat vreți să-i veniți în ajutor prin crearea de *depozite de mărfuri !!* Ce să aducă la aceste depozite țăranii noștri cu un cal sau fără nici un cal ? Propria lor îmbrăcăminte ? Ei au amanetat-o încă în 1891 chiaburilor de la sate și orașe, care, urmînd rețeta dv. umană și liberală, și-au creat atunci adevărate „depozite de mărfuri" în casele, cîrciumile și prăvăliile lor. Nu mai rămîn decît „brațele" de muncă. Pentru acest fel de marfă însă nici vajnicii noștri dregători n-au putut născoci încă „depozite de mărfuri"...

Cu greu ne-am putea închipui o dovadă mai concretă a extremei trivialități a acestor „democrați" : ei se înduioșează în fața progreselor tehnice ale gospodăriilor „țărănimii" și închid ochii în fața exproprierii în masă a aceleiași „țărănimi". De pildă, în nr. 2 al revistei „Russkoe Bogatstvo" („Studii", § XII), d-l Karîșev relatează, cu o încîntare de cretin liberal, cazuri de „perfecționări și îmbunătățiri" în gospodăria țărănească, „folosirea în gospodăriile țărănești a unor soiuri îmbunătățite de semințe" : ovăz american, secară de Wasa, ovăz de Clydesdale etc. „În unele locuri țăranii rezervă, pentru producerea de semințe, mici parcele, pe care, după o bună pregătire a solului, sînt însămînțate cu mîna boabele selecționate". „Multe și foarte variate inovații" se

www.dacoromanica.ro

observă „în domeniul îmbunătățirii uneltelor și mașinilor" * : unelte de mușuroit, mici pluguri ușoare, treierători, vîntură-tori și trioare. Se constată că „îngrășămintele devin tot mai variate", se folosesc fosfați, oase măcinate, gunoi de păsări etc. „Corespondenții insistă asupra necesității de a se organiza la sate depozite locale, ale zemstvelor, pentru vînzarea fosfaților" ; și d-l Karișev, citînd lucrarea d-lui V. V. : „Tendințe progresiste în gospodăria țărănească" (la care se referă și d-l Krivenko), ajunge la accente patetice atunci cînd vorbește despre aceste emoționante progrese :

„Aceste știri, pe care nu le-am putut expune decît pe scurt, sînt reconfortante și totodată întristătoare... Sînt reconfortante deoarece ne arată că acești oameni – sărăciți, înglodați în datorii și care, în bună parte, nu mai au cai – nu-și încrucișează brațele, nu se lasă cuprinși de desperare, nu-și schimbă îndeletnicirea, ci rămîn credincioși pămîntului, înțelegînd că pămîntul, buna lui cultivare, reprezintă viitorul lor, forța lor, avuția lor. (O, desigur ! E de la sine înțeles că tocmai acești țărani sărăciți, fără cai, sînt aceia care cumpără fosfați, trioare, treierători, semințe de ovăz de Clydesdale ! O, sancta simplicitas ! ** Și nu o elevă de pension scrie aceste lucruri, ci un profesor, un doctor în științe economice !! Nu, orice ați spune, în acest caz nu poate fi vorba numai de sfîntă simplicitate). Ei caută cu înfrigurare mijloacele necesare pentru această bună cultivare, caută căi noi, noi metode de cultivare a pămîntului, semințe, unelte, îngrășăminte, tot ce-ar putea spori rodnicia pămîntului care-i hrănește și care, mai curînd sau mai tîrziu, îi va răsplăti însutit ***... Aceste știri sînt totodată și întristătoare, deoarece

* Amintesc cititorului repartizarea acestor unelte îmbunătățite în județul Novouzensk : 37% din țărani (cei săraci), respectiv 10.000 de gospodării din 28.000, nu posedă decît 7 unelte din totalul de 5.724, adică 1/8% ! 4/5 din unelte sînt monopolizate de gospodăriile bogătanilor, care nu reprezintă decît 1/4 din totalul gospodăriilor.

** — O, sfîntă simplicitate ! — *Nota trad.*

*** Aveți perfectă dreptate, onorabile domnule profesor, atunci cînd spuneți că gospodăria îmbunătățită va răsplăti *însutit* pe acești „oameni" care nu „se lasă cuprinși de desperare" și „rămîn credincioși pămîntului". Dar n-ați observat, oare, o, mare doctor în științe economice, că, pentru a putea dobîndi toți acești fosfați etc., acest „mujic" trebuie să se ridice din masa țăranilor săraci și înfometați, ceea ce presupune că el trebuie *să dispună* de bani, iar banii nu sînt decît un produs al muncii *sociale*, care revine unor persoane particulare ; că a-și însuși „răsplata" pentru

www.dacoromanica.ro

ne arată că (vă închipuiți, poate, că acest „prieten al poporului" amintește măcar aici de exproprierea în masă a țărănimii, care însoțește și determină concentrarea pământului în mîinile țăranilor înstăriți și transformarea lui în *capital,* în temelia gospodăriei *îmbunătățite,* – expropriere care aruncă pe piață „brațe" „libere" și „ieftine" care asigură succesele „spiritului întreprinzător" autohton în legătură cu toate aceste treierători, trioare, vînturători ? – Da de unde !), deoarece ne arată că... trebuie să ne trezim pe noi înșine. Cu ce ajutăm noi pe mujic în năzuința sa de a-și îmbunătăți gospodăria ? Noi avem la dispoziție cuceririle științei, literatura, muzee, depozite, birouri de comision. (Zău, domnilor, chiar așa sînt înșirate unele lîngă altele : „cuceririle științei" și „birourile de comision"... „Prietenii poporului" trebuie studiați nu așa cum apar ei cînd luptă împotriva social-democraților, deoarece cu acest prilej ei se drapează într-o haină făcută din zdrențele „idealurilor părinților", ci așa cum apar în hainele lor de toate zilele, cînd discută în amănunțime problemele vieții de fiecare zi. Atunci putem să-i vedem pe acești ideologi ai micii burghezii în toată splendoarea lor). Dispune oare de așa ceva și mujicul ? El dispune, desigur, de unii germeni în această privință, care însă se dezvoltă cam greu. Mujicul vrea exemple, dar unde găsiți la noi terenuri experimentale, gospodării-model ? Mujicul e dornic de slovă tipărită, dar unde găsiți la noi o literatură agronomică populară ?... Mujicul jinduiește după unelte, îngrășăminte, semințe, dar unde găsiți la noi depozite ale zemstvelor, aprovizionare cu ridicata, înlesniri pentru a putea cumpăra și a vinde ?... Unde sînteți voi, militanți din zemstve și din afara zemstvelor ? A sunat de mult ceasul, puneți-vă pe treabă, și

> Recunoștință sinceră
> Vă va păstra poporul rus !"
>
> N. Karîșev („Russkoe Bogatstvo", nr. 2, pag. 19)

Iată-i deci pe acești prieteni ai micilor burghezi „populari" desfătîndu-se din plin cu progresele lor mic-burgheze !

---

această îmbunătățire a gospodăriei înseamnă a-și însuși munca *altora;* că numai cei mai jalnici lingăi ai burgheziei pot vedea izvorul acestei răsplăți îmbelșugate în sîrguința personală a gospodarului care „nu-și încrucișează brațele", „ci sporește rodnicia pămîntului care-l hrănește" ?

www.dacoromanica.ro

S-ar părea că, chiar dacă nu facem o analiză a economiei satului nostru, e suficient să observăm acest fapt din istoria noastră economică mai recentă, fapt care sare în ochi, şi anume progresele înregistrate de gospodăriile ţărăneşti, constatate de toată lumea, paralel cu exproprierea în masă a *ţărănimii*, pentru a ne convinge cît de absurd este să vezi în *ţărănime* un tot unitar şi omogen, pentru a ne convinge de caracterul burghez al tuturor acestor progrese ! Dar „prietenii poporului" rămîn surzi la toate acestea. Nemaipăstrînd nimic din laturile pozitive ale vechiului narodnicism social-revoluţionar din Rusia, ei s-au agăţat cu amîndouă mîinile de unul dintre marile lui cusururi : neînţelegerea antagonismului de clasă existent în rîndurile ţărănimii.

„Narodnicii din perioada 1870–1880 – remarcă foarte just Gurvici – nu aveau nici cea mai slabă idee despre antagonismul de clasă existent în rîndurile ţărănimii însăşi, limitînd acest antagonism exclusiv la relaţiile dintre «exploatator» – chiabur sau lipitoare a satului – şi victima lui, ţăranul, pătruns de spiritul comunist *. Gleb Uspenski rămînea izolat cu scepticismul lui, răspunzînd printr-un zîmbet ironic la ceea ce era o iluzie împărtăşită de toată lumea. Cu excelenta sa cunoaştere a ţărănimii şi cu marele său talent artistic, care pătrundea pînă în miezul lucrurilor, el nu putea să nu vadă că individualismul devenise baza relaţiilor economice nu numai dintre cămătar şi datornic, dar şi dintre ţărani în general. Vezi articolul lui «Nivelarea generală» [72], publicat în «Russkaia Mîsl», 1882, nr. 1" (op. cit., pag. 106).

Dar dacă în deceniile al 7-lea şi al 8-lea, cînd nu existau încă decît relativ foarte puţine date exacte cu privire la structura economică a satului, cînd diferenţierea satului nu era încă atît de manifestă, era permis şi chiar firesc să împărtăşeşti această iluzie, astăzi trebuie să închizi într-adins ochii ca să nu vezi această diferenţiere. E extrem de caracteristic faptul că tocmai în ultimul timp, cînd ruinarea ţărănimii a ajuns – pe cît se pare – la apogeu, se vorbeşte pretutindeni despre tendinţele progresiste ale gospodăriei ţărăneşti. D-l V. V. (care de asemenea este, incontestabil, un „prieten

* „In sînul obştii săteşti au apărut clase sociale antagoniste", spune Gurvici în alt loc (pag. 104). Îl citez pe Gurvici numai ca o completare la datele concrete indicate mai sus.

www.dacoromanica.ro

al poporului") a scris pe această temă o carte întreagă. Şi nu i s-ar putea reproşa că nu prezintă exact faptele ca atare. Dimpotrivă, acest fapt – progresele tehnice şi agricole ale gospodăriilor ţărăneşti – nu poate fi pus la îndoială, dar tot atît de neîndoielnic e şi faptul exproprierii în masă a ţărănimii. Şi iată că „prietenii poporului" îşi concentrează toată atenţia asupra faptului că „mujicul" caută cu înfrigurare noi metode de cultivare a pămîntului, care să-l ajute să sporească rodnicia pămîntului care-l hrăneşte, scăpînd din vedere reversul medaliei, înfrigurata separare a „mujicului" de pămîntul lui. Ei îşi ascund capul în nisip ca struţul pentru a nu privi în faţă realitatea, pentru a nu vedea că asistă tocmai la procesul transformării în capital a pămîntului de care ţărănimea este despărţită, la procesul formării pieţei interne *. Să încerce dumnealor să dezmintă *existenţa* acestor două procese, diametral opuse, în obştea noastră ţărănească, să încerce *să* le *explice* altfel decît prin caracterul burghez al societăţii noastre ! – Ţi-ai găsit ! Să cînte aleluia şi să debiteze torente de fraze generoase şi umane – iată alfa şi omega a întregii lor „ştiinţe", a întregii lor „activităţi" politice.

Şi din aceste timide cîrpeli liberale ale rînduielilor actuale ei fac o întreagă filozofie. „O activitate modestă, dar concretă – raţionează cu un aer grav d-l Krivenko – cîntăreşte mult mai mult decît o mare inactivitate". – Ceva şi nou, şi inteligent. Şi apoi, continuă dumnealui, „o activitate modestă nu este de loc sinonimă cu un scop modest". Ca exemplu de asemenea „lărgire a activităţii" în decursul căreia acţiunile modeste devin „utile şi binevenite", ei indică activitatea desfăşurată de o doamnă pe tărîmul înfiinţării de şcoli, apoi activitatea pe care avocaţii o desfăşoară în rîndurile ţărănimii şi care elimină pe jelbari, intenţia avocaţilor de a însoţi tribunalele districtuale în deplasările lor prin judeţe pentru a apăra pe impricinaţi şi, în sfîrşit, organizarea de depozite pentru meşteşugari, idee cu care am făcut deja cunoştinţă : lărgirea activităţii (pînă la proporţiile unui mare scop) tre-

* Căutarea „unor noi metode de cultivare a pămîntului" devine „înfrigurată" tocmai pentru că ţăranul înstărit trebuie să posede o gospodărie mai mare, căreia nu-i poate face faţă cu vechile metode ; tocmai pentru că concurenţa îl sileşte să caute noi metode, dat fiind că agricultura capătă din ce în ce mai mult un caracter de producţie de mărfuri, un caracter burghez.

www.dacoromanica.ro

buie să constea în acest caz în organizarea de depozite, „în punctele cu cel mai mare vad, cu ajutorul forţelor unite ale zemstvelor".

Toate acestea sînt, desigur, acţiuni nobile, umane şi liberale, „liberale" pentru că ele vor curăţa sistemul economic burghez de toate îngrădirile medievale, înlesnind astfel lupta muncitorului împotriva acestui sistem, sistem pe care, firește, asemenea măsuri nu numai că nu-l vor atinge, ci, dimpotrivă, îl vor întări ; despre toate aceste măsuri se vorbește de multă vreme în toate publicaţiile liberale ruse. Nici n-ar merita să luăm atitudine împotriva acestor idei dacă nu ne-ar sili s-o facem domnii de la revista „Russkoe Bogatstvo", care s-au apucat să preconizeze aceste „timide începuturi de liberalism" **ÎMPOTRIVA** social-democraţilor, dîndu-le acestora ca exemplu şi aducîndu-le totodată reproşul de a fi renunţat la „idealurile părinţilor". Şi nu putem să nu remarcăm că e cel puţin amuzant faptul de a-i combate pe social-democraţi preconizînd şi indicînd o atît de moderată şi circumspectă activitate *liberală* (citeşte : în slujba burgheziei). Iar în privinţa părinţilor şi a idealurilor lor, trebuie să observăm că, oricît de greşite, oricît de utopice erau vechile teorii ale narodnicilor ruşi, în orice caz însă ei au avut o atitudine **CATEGORIC** negativă faţă de asemenea „timide începuturi de liberalism". Împrumut această expresie dintr-o recenzie a d-lui N. K. Mihailovski : „În legătură cu ediţia rusă a cărţii lui K. Marx" („Otecestvennîie Zapiski", 1872, nr. 4), recenzie scrisă cu multă vioiciune, sprinteneală şi prospeţime (în comparaţie cu scrierile lui de acum) şi în care se protesta cu vehemenţă împotriva pretenţiei ca tinerii noştri liberali să nu fie ofensaţi.

Acest lucru s-a întîmplat însă de mult, atît de de mult încît „prietenii poporului" au reuşit să uite cu desăvîrşire toate acestea, dovedind în mod concret prin tactica lor că, dacă instituţiile politice nu sînt supuse unei critici materialiste, dacă nu este înţeles caracterul de clasă al statului modern, de la radicalismul politic la oportunismul politic nu este decît un pas.

Iată cîteva mostre ale acestui oportunism :

„Transformarea ministerului domeniilor statului într-un minister al agriculturii – declară d-l Iujakov – ar putea avea

www.dacoromanica.ro

o profundă înrîurire asupra mersului dezvoltării noastre economice, dar s-ar putea şi ca ea să se reducă la o simplă transferare a funcţionarilor respectivi" („Russkoe Bogatstvo" nr. 10).

Prin urmare, totul depinde de următorul lucru : cine va fi „chemat" la cîrmă : prietenii poporului, sau reprezentanţii intereselor moşierilor şi capitaliştilor ? Cît despre interesele înseşi, s-ar putea ca ele să rămînă neatinse.

„Ocrotirea celor mai slabi economiceşte împotriva celor mai puternici economiceşte este sarcina firească şi primordială a imixtiunii statului", continuă tot acolo acelaşi domn Iujakov, iar autorul cronicii interne din nr. 2 al revistei „Russkoe Bogatstvo" îi ţine isonul, folosind aceleaşi expresii. Şi, ca să nu rămînă nici o îndoială asupra faptului că înţelege această inepţie * filantropică la fel ca onorabilii lui tovarăşi de idei, ideologii liberali şi radicali ai micii burghezii din Occidentul Europei, el adaugă după cele citate mai sus :

„Legile agrare ale lui Gladstone [73], asigurările sociale pentru muncitori instituite de Bismarck, sistemul inspectorilor de fabrică, ideea creării unei bănci ţărăneşti proprii, organizarea strămutărilor, măsuri împotriva chiaburimii, toate acestea sînt încercări de aplicare a acestui principiu al imixtiunii statului în vederea apărării celor mai slabi economiceşte".

Aceste rînduri au, cel puţin, meritul de a fi sincere. Autorul declară direct că doreşte să se situeze pe terenul relaţiilor sociale existente, la fel ca alde domnii Gladstone şi Bismarck, că tot la fel doreşte el să meremetisească şi să cîrpească societatea modernă burgheză – lucru pe care el nu-l înţelege, după cum nu-l înţeleg nici adepţii Gladstonilor şi Bismarckilor din Europa occidentală), şi nu să lupte împotriva ei. În deplină concordanţă cu concepţia lor teoretică fundamentală este şi faptul că ei consideră drept instrument pentru înfăptuirea reformelor statul, adică un organ care s-a dezvoltat pe terenul acestei societăţi moderne şi care apără interesele claselor dominante în această societate. Ei îl consideră ca fiind atotputernic şi situat deasupra tuturor cla-

* Inepţie, pentru că forţa „celor mai puternici economiceşte" constă, printre altele, tocmai în faptul că ei deţin puterea politică. Fără aceasta ei nu şi-ar putea menţine dominaţia economică.

www.dacoromanica.ro

selor, aşteptînd din partea lui nu numai „sprijin" pentru cei ce muncesc, dar şi crearea unor rînduieli juste, normale (după cum am aflat de la d-l Krivenko). Firește că de la aceşti domni, aceşti ideologi tipici ai micii burghezii, nici nu ne puteam aştepta la altceva. Căci una dintre trăsăturile caracteristice esenţiale ale micii burghezii – trăsătură care, între altele, o face să fie o clasă reacţionară – este că micii producători, răzleţiţi şi izolaţi prin înseşi condiţiile de producţie, legaţi de un anumit loc şi de un anumit exploatator, nu sînt în stare să înţeleagă caracterul de clasă al exploatării şi asupririi, de pe urma cărora suferă uneori în aceeaşi măsură ca şi proletarii, nu sînt în stare să înţeleagă că în societatea burgheză statul nu poate fi decît un stat cu caracter de clasă *.

Cum se face însă, prea onorabili domni „prieteni ai poporului", că pînă în ziua de azi – şi îndeosebi după reforma de eliberare – cîrmuirea noastră „sprijină, ocroteşte şi creează" numai burghezia şi capitalismul ? Cum se face că această activitate nu prea frumoasă a cîrmuirii absolutiste, care, după părerea dv., planează deasupra claselor, a coincis tocmai cu o perioadă istorică care în viaţa internă se caracterizează prin dezvoltarea economiei bazate pe producţia de mărfuri, a comerţului şi industriei ? De ce consideraţi dv. că aceste ultime schimbări intervenite în viaţa internă sînt posterioare, iar politica cîrmuirii este anterioară, cu toate că primele schimbări au fost atît de profunde, încît nici n-au fost observate de cîrmuire, care punea nenumărate piedici în calea lor, cu toate că, în alte condiţii ale vieţii interne, aceeaşi cîrmuire „absolutistă" „sprijinea", „ocrotea" şi „crea" o altă clasă ?

O, „prietenii poporului" nici nu-şi pun vreodată asemenea întrebări ! Toate acestea, vedeţi dv., nu sînt decît materia-

* Tocmai de aceea sînt „prietenii poporului" nişte reacţionari inveteraţi ; ei susţin că statului îi revine sarcina firească de a ocroti pe cei slabi economiceşte (aşa *ar trebui să fie* după morala lor băbească şi vulgară) ; or, întreaga istorie a Rusiei şi întreaga ei politică internă ne arată că sarcina statului nostru constă în a ocroti exclusiv pe moşierii iobăgişti şi marea burghezie şi în a reprima în modul cel mai bestial orice încercare *„a celor slabi economiceşte"* de a se apăra. Şi aceasta este, desigur, sarcina lui *firească*, deoarece absolutismul şi birocraţia sînt îmbibate pînă în măduva oaselor de spiritul iobăgist-burghez şi deoarece în domeniul economic burghezia deţine conducerea şi dominaţia exclusivă, ţinînd pe muncitor într-o stare de subordonare care poate fi caracterizată prin cuvintele : „să nu mişti, să nu crîcneşti".

www.dacoromanica.ro

lism şi dialectică, „hegelianism", „misticism şi metafizică". Ei îşi închipuie pur şi simplu că, dacă am ruga cîrmuirea cu frumosul, înduioşînd-o, ea ar putea aranja totul cu bine. Iar în ceea ce priveşte înduioşarea, să fim drepţi cu „Russkoe Bogatstvo" : chiar şi printre publicaţiile liberale din Rusia, ea se distinge prin incapacitatea sa de a avea o atitudine cît de cît independentă. Judecaţi şi dv. :

„Desfiinţarea impozitului pe sare, desfiinţarea capitaţiei şi reducerea plăţilor de răscumpărare" sînt considerate de d-l Iujakov „o serioasă înlesnire pentru economia populară". Mai e vorbă ? Dar desfiinţarea impozitului pe sare n-a fost oare însoţită de instituirea a nenumărate noi impozite indirecte şi de majorarea celor vechi ? Oare desfiinţarea capitaţiei n-a fost însoţită de majorarea dărilor plătite de ţăranii care au aparţinut statului prin transformarea lor în plăţi de răscumpărare ? Nu se menţine oare şi acum, după faimoasa reducere a plăţilor de răscumpărare (reducere prin care statul n-a restituit ţăranilor nici măcar beneficiul pe care l-a realizat de pe urma operaţiei de răscumpărare), neconcordanţa dintre aceste plăţi şi rentabilitatea pămîntului, neconcordanţă care reprezintă pur şi simplu o rămăşiţă a dijmei feudale ? – Nu face nimic ! Important este că s-a făcut „primul pas", important este „principiul", iar după aceea... după aceea vom mai putea ruga frumos !

Dar toate acestea nu sînt decît floare la ureche în comparaţie cu cele ce urmează :

„Deceniul al 9-lea a uşurat povara poporului (tocmai prin măsurile pomenite mai sus), salvîndu-l astfel de la o ruină totală".

Şi aceasta este o frază clasică prin neruşinarea şi slugărnicia ei şi care n-ar putea fi alăturată decît declaraţiei d-lui Mihailovski, citată mai sus, care pretinde că abia trebuie să creăm un proletariat. În legătură cu aceasta nu putem să nu ne amintim de povestea evoluţiei liberalului rus, atît de magistral prezentată de Şcedrin. Acest liberal începe prin a cere stăpînirii reforme „în limita posibilităţilor", continuă prin a cerşi să se acorde „măcar ceva" şi sfîrşeşte prin a se situa pe eterna şi imuabila poziţie „care se adaptează la nfîrşăvie". Şi cum să nu spui că „prietenii poporului" s-au situat pe această eternă şi imuabilă poziţie din moment ce ei, sub im-

www.dacoromanica.ro

presia încă proaspătă a foametei care a lovit milioane de oameni – împrejurare în care cîrmuirea la început a dat dovadă de o cărpănoşie de precupeţ, iar după aceea de o laşitate tot de precupeţ –, declară în presă că cîrmuirea a salvat poporul de la o ruină totală !! Vor mai trece cîţiva ani, va urma o şi mai rapidă expropriere a ţăranilor, cîrmuirea va adăuga la înfiinţarea ministerului agriculturii desfiinţarea a unuia sau a două impozite directe şi instituirea cîtorva noi impozite indirecte, apoi foametea va cuprinde 40.000.000 de oameni, iar aceşti domni vor scrie tot aşa : iată, flămînzesc 40.000.000 şi nu 50.000.000 ; şi asta pentru că cîrmuirea a uşurat povara poporului, a salvat poporul de la o ruină totală, pentru că a ascultat de „prietenii poporului" şi a înfiinţat ministerul agriculturii !

Alt exemplu :

Declarînd în nr. 2 al revistei „Russkoe Bogatstvo" că Rusia este, „din fericire" (sic !), o ţară înapoiată, „care îşi păstrează elementele necesare pentru întemeierea unei orînduiri economice proprii bazate pe principiul solidarităţii" *, autorul cronicii interne afirmă că, datorită acestui fapt, ea este în măsură să apară „în relaţiile internaţionale ca un promotor al solidarităţii economice" şi că şansele ei în această direcţie sînt sporite de incontestabila ei „forţă politică" !!

Aşadar, acest jandarm al Europei, acest sprijin permanent şi sigur al oricărei reacţiuni, care a acoperit de ruşine poporul rus, folosindu-l pe el, care era oprimat la dînsul acasă, ca unealtă pentru oprimarea popoarelor din Occident, – acest jandarm este prezentat ca promotor al solidarităţii economice !

Asta întrece orice măsură ! Domnii „prieteni ai poporului" îi bagă în buzunar pe toţi liberalii. Ei nu se mulţumesc să roage cîrmuirea, s-o ridice în slăvi ; ei se închină în faţa acesteia, bătînd mătănii pînă la pămînt, se închină cu atîta ardoare, încît te apucă groaza cînd auzi cum trosnesc, izbite de pămînt, frunţile lor de supuşi devotaţi.

* Între cine ? între moşier şi ţăran ? între ţăranul înstărit şi ţăranul descult ? între fabricant şi muncitor ? Pentru a înţelege sensul acestui clasic „principiu al solidarităţii", trebuie să ne amintim că solidaritatea dintre întreprinzător şi muncitor se obţine „prin reducerea salariului".

www.dacoromanica.ro

Mai ţineţi minte definiţia germană a filistinului ?

Was ist der Philister ?
Ein hohler Darm,
Voll Furcht und Hoffnung,
Dass Gott erbarm *.

Această definiţie nu se potriveşte în totul condiţiilor de la noi. Dumnezeu... la noi dumnezeu e cu totul pe al doilea plan. În schimb, cînd este vorba de stăpînire, e cu totul altceva. Şi dacă în această definiţie vom pune, în locul cuvîntului „dumnezeu", cuvîntul „stăpînirea", vom obţine imaginea cea mai exactă a bagajului de idei, a nivelului moral şi a curajului civic al „prietenilor poporului" liberali şi umani din Rusia.

Acest absurd punct de vedere al „prietenilor poporului" în ceea ce priveşte cîrmuirea este însoţit de o atitudine corespunzătoare faţă de aşa-zisa „intelectualitate". Astfel, d-l Krivenko scrie : „Literatura"... trebuie „să aprecieze fenomenele după sensul lor social şi să încurajeze orice tendinţă serioasă spre mai bine. Ea insista şi continuă să insiste asupra faptului că nu avem destui profesori, medici şi tehnicieni, că poporul boleşte, sărăceşte (nu avem destui tehnicieni !), că e neştiutor de carte etc. ; şi atunci cînd se ivesc oameni cărora li s-a urît să tot stea la masa de joc, să participe la spectacole de amatori, să consume plăcinte cu morun la mareşalii nobilimii şi care, în ciuda numeroaselor obstacole, se pun pe treabă cu o rară abnegaţie (într-adevăr : ei au renunţat la mesele de joc, la spectacole şi la plăcinte !), ea trebuie să salute apariţia lor".

Două pagini mai departe, el dojeneşte, cu seriozitatea gravă a unui funcţionar trecut prin ciur şi prin dîrmon, pe cei care, „după introducerea noii legi, şovăiau în faţa întrebării : să devină sau să nu devină zemski nacealnici**, primari, preşedinţi şi membri ai consiliilor zemstvelor ? Într-o societate pe deplin conştientă de cerinţele şi îndatoririle cetăţeneşti (ascultaţi, domnilor : asta nu e cu nimic mai prejos de fra-

* — Ce este filistinul ? Un maţ gol, plin de frică şi de nădejdea că dumnezeu se va îndura (Goethe). — *Nota trad.*

** *Zemski nacealnik* — funcţie instituită în 1889 şi care cuprindea atît puterea administrativă cît şi pe cea judecătorească. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

zele debitate de faimoşii pompaduri ruşi, de un Baranov sau Kosici !) nu ar fi de conceput nici asemenea şovăieli, nici o asemenea atitudine, deoarece o astfel de societate ar asimila în felul ei orice reformă care prezintă laturi viabile, adică ar folosi şi ar dezvolta laturile ei utile, prefăcînd în literă moartă laturile netrebuincioase ; iar dacă reforma s-ar dovedi a nu fi de loc viabilă, ea ar rămîne pur şi simplu un corp străin".

Ce drăcie o mai fi şi asta ? Un oportunism de două parale, şi mai manifestă o asemenea încîntare de sine ! Sarcina literaturii e să culeagă bîrfelile de salon pe seama afurisiţilor de marxişti, să se închine în faţa cîrmuirii care a salvat poporul de la o ruină totală, să salute apariţia acelor oameni cărora li s-a urît cu masa de joc, să convingă „publicul" să nu se dea în lături nici de la asemenea funcţii ca cea de zemski nacealnik... Şi unde citim toate acestea ? În „Nedelea" [74] sau în „Novoe Vremea" ? – Nu, în „Russkoe Bogatstvo", organul democraţilor înaintaţi din Rusia...

Şi aceşti domni vorbesc de „idealurile părinţilor", pretinzînd că dumnealor, şi numai dumnealor, păstrează tradiţiile vremurilor cînd Franţa răspîndea în întreaga Europă ideile socialismului [75] şi cînd însuşirea acestor idei în Rusia dădea naştere teoriilor şi doctrinelor lui Herţen şi Cernîşevski. Asta e curată neobrăzare şi ne-am simţi profund revoltaţi şi ofensaţi de această insolenţă dacă „Russkoe Bogatstvo" nu ar fi atît de ridicolă, dacă asemenea declaraţii publicate în paginile unei asemenea reviste nu ar face decît să stîrnească un rîs homeric. Da, voi pîngăriţi aceste idealuri ! Într-adevăr, care erau idealurile primilor socialişti ruşi, ale socialiştilor din epoca atît de plastic caracterizată de Kautsky prin cuvintele :

– „cînd fiecare socialist era poet şi fiecare poet era socialist".

– *Credinţa într-o orînduire specifică a vieţii ruse, într-o orînduire bazată pe obşte* ; şi de aici *credinţa în posibilitatea unei revoluţii socialiste ţărăneşti* – iată ce-i însufleţea pe ei, iată ce ridica zeci şi sute de oameni la o luptă eroică împotriva cîrmuirii. Şi nu puteţi imputa social-democraţilor că n-au ştiut să preţuiască imensul merit istoric al acestor luptători, cei mai buni oameni ai epocii lor, că n-au ştiut să cinstească, cu un profund sentiment de respect, memoria lor. Dar vă întreb : unde găsiţi acum această credinţă ? Ea nu

www.dacoromanica.ro

există, ea este atît de inexistentă, încît, atunci cînd d-l V. V. a încercat, anul trecut, să susţină că obştea educă poporul în spiritul unei activităţi solidare, că ea constituie un focar de sentimente altruiste etc. [76], pînă şi d-l Mihailovski s-a simţit ruşinat şi, pe un ton jenat, a început să explice d-lui V. V. că „nu există nici un *studiu* care să dovedească existenţa vreunei legături între obştea noastră şi altruism" [77]. Şi, într-adevăr, un asemenea studiu nu există. Dar să vedeţi : a fost o vreme cînd fără nici un fel de studiu oamenii credeau, şi încă fără rezerve.

Cum asta ? de ce ? pe ce temei ?...

– „fiecare socialist era poet şi fiecare poet era socialist".

Şi apoi, adaugă acelaşi domn Mihailovski, toţi cercetătorii conştiincioşi recunosc că satul se scindează, generînd, pe de o parte, masa proletariatului şi, pe de altă parte, un mănunchi de „chiaburi", care ţin sub călcîiul lor restul populaţiei. Şi el are şi de astă dată dreptate : într-adevăr, satul se scindează. Mai mult, satul s-a scindat de mult, s-a scindat cu totul. Şi o dată cu el s-a scindat şi vechiul socialism ţărănesc rus, pe de o parte cedînd locul socialismului muncitoresc, iar pe de altă parte degenerînd într-un vulgar radicalism micburghez. Altfel decît degenerare n-ar putea fi numită această transformare. Dintr-o doctrină care vorbea de o orînduire specifică a vieţii ţărăneşti, de existenţa unor căi de dezvoltare cu totul specifice în ţara noastră, a răsărit un fel de eclectism diluat, care nu mai poate nega faptul că economia bazată pe producţia de mărfuri a devenit temelia dezvoltării noastre economice, că ea s-a transformat în capitalism, şi care totuşi nu vrea să vadă că toate relaţiile de producţie au un caracter burghez, nu vrea să vadă necesitatea luptei de clasă în cadrul acestei orînduiri. Dintr-un program politic care urmărea *să ridice ţărănimea* la o revoluţie socialistă *împotriva temeliilor societăţii existente* *, a răsărit un program care urmăreşte să cîrpească, „să îmbunătăţească" situaţia ţărănimii *în condiţiile menţinerii temeliilor societăţii existente*.

* La aceasta se reduceau de fapt toate vechile noastre programe revoluţionare, începînd fie şi cu bakuniştii şi răzvrătiţii [78], continuînd cu narodnicii şi terminînd cu narodovolţii [79], la care de asemenea credinţa că ţărănimea va trimite o covîrşitoare majoritate socialistă în viitorul Zemski sobor [80] nu era de loc pe ultimul plan.

www.dacoromanica.ro

La drept vorbind, cele spuse pînă aici ne pot da o idee despre „critica" la care ne putem aştepta din partea acestor domni de la „Russkoe Bogatstvo" atunci cînd ei se apucă „să-i distrugă" pe social-democraţi. Nu veţi găsi la aceşti domni nici cea mai mică încercare de a expune în chip direct şi conştiincios concepţia social-democraţilor asupra realităţii ruse (acest lucru ar fi fost pe deplin posibil, chiar dacă ţinem seama de opreliştile cenzurii ; ca să le ocolească, ar fi fost de ajuns să insiste mai ales asupra laturii economice, folosind aceleaşi expresii generale, uneori chiar esopice, de care s-au servit în întreaga lor „polemică") şi de a contesta prin obiecţii de fond valabilitatea acestei concepţii, valabilitatea concluziilor practice care decurg din ea. În loc să facă aceasta, ei preferă să se eschiveze prin fraze lipsite de orice conţinut pe tema unor scheme abstracte şi a credinţei în aceste scheme, pe tema convingerii că fiecare ţară trebuie să treacă prin faza... şi a altor asemenea inepţii, pe care le cunoaştem îndeajuns din scrierile d-lui Mihailovski. Uneori găsim la ei şi directe denaturări. D-l Krivenko, de pildă, declară că Marx „a considerat că ţara noastră, dacă am dori (? !! Aşadar, *după Marx*, evoluţia relaţiilor economice şi sociale depinde de voinţa şi conştiinţa oamenilor ?? Ce-i asta : nemărginită ignoranţă sau insolenţă fără seamăn ? !) şi am acţiona în mod corespunzător, ar putea să evite peripeţiile capitaliste şi să păşească pe o altă cale, mai raţională (sic !!!)".

Ca să poată spune o asemenea absurditate, cavalerul nostru a trebuit să recurgă la o directă denaturare. Citînd vestita „Scrisoare a lui K. Marx" („Iuridiceskii Vestnik", 1888, nr. 10), şi anume pasajul în care Marx vorbeşte de profunda stimă pe care o are pentru Cernîşevski, care considera că este posibil ca Rusia „să nu treacă prin chinurile orînduirii capitaliste", d-l Krivenko, nemaicitînd între ghilimele, adică încetînd să redea exact spusele lui Marx (care se termină cu cuvintele : „el (Cernîşevski) se pronunţă în sensul ultimei soluţii"), adaugă : „Şi eu – declară Marx – *împărtăşesc* (sublinierea aparţine d-lui Krivenko) acest punct de vedere" (pag. 186, nr. 12).

În realitate însă Marx spune următoarele : „Şi onorabilul meu critic era cel puţin tot atît de îndreptăţit să deducă din

www.dacoromanica.ro

stima pe care i-o port acestui «mare învățat și critic rus» că împărtășesc punctul lui de vedere în această chestiune, pe cît era de îndreptățit să deducă din polemica mea împotriva «beletristului» și panslavistului rus că resping acest punct de vedere" [81] („Iuridiceskii Vestnik", 1888, nr. 10, pag. 271).

Prin urmare, Marx afirmă că d-l Mihailovski nu era îndreptățit să vadă în el un adversar al ideii unei dezvoltări specifice a Rusiei, deoarece el are stimă și pentru cei care împărtășesc această idee, iar d-l Krivenko răstălmăcește această afirmație, interpretînd-o în sensul că Marx „admite" posibilitatea unei asemenea dezvoltări specifice. E o directă denaturare. Din declarația lui Marx citată mai sus se vede cum nu se poate mai clar că el evită să dea un răspuns în fond : „D-l Mihailovski putea să ia de bună oricare dintre aceste două observații contradictorii, adică nu era îndreptățit să-și întemeieze pe nici una dintre ele vreo concluzie asupra punctului meu de vedere în problemele ruse în general". Și pentru ca aceste observații să nu dea loc la interpretări greșite, Marx, în aceeași „scrisoare", dă un răspuns direct la întrebarea cum ar putea fi aplicată teoria lui în condițiile din Rusia. Acest răspuns arată foarte clar că Marx evită să dea un răspuns în fond, să analizeze condițiile existente în Rusia, singurele care pot să dea soluția problemei : „Dacă Rusia – spune el – tinde să devină o națiune capitalistă după modelul națiunilor din Europa occidentală – și în decursul ultimilor ani ea și-a dat multă osteneală în această privință –, ea nu va putea realiza acest lucru dacă în prealabil nu va transforma o mare parte din țăranii ei în proletari" [82].

Cred că e cît se poate de clar ; problema era tocmai aceasta : tinde sau nu Rusia să devină o națiune capitalistă, are loc sau nu un proces de ruinare a țărănimii ei, un proces de creare a rînduielilor capitaliste, a unui proletariat al societății capitaliste ? Și Marx răspunde că, „dacă" ea tinde să devină o națiune capitalistă, pentru a realiza acest lucru este necesar ca o mare parte din țărani să fie transformați în proletari. Cu alte cuvinte, teoria lui Marx constă în studierea și explicarea evoluției rînduielilor economice din diferite țări, iar „aplicarea" ei în condițiile din Rusia nu poate consta decît în A STUDIA, CU AJUTORUL procedeelor elaborate ale

www.dacoromanica.ro

metodei MATERIALISTE şi ale economiei politice TEORETICE, relaţiile de producţie din Rusia şi evoluţia lor. *

Elaborarea unei noi teorii metodologice şi economice a însemnat un atît de gigantic progres al ştiinţei sociale, un atît de colosal pas înainte al socialismului, încît aproape imediat după apariţia „Capitalului" problema „destinelor capitalismului în Rusia" a devenit pentru socialiştii ruşi principala problemă teoretică ; în jurul acestei probleme s-au încins discuţii foarte aprinse, în funcţie de această problemă erau stabilite cele mai importante teze programatice. Şi e semnificativ faptul că, atunci cînd (acum vreo zece ani) a apărut un grup de socialişti cu o poziţie proprie, care a rezolvat problema evoluţiei capitaliste a Rusiei în sens pozitiv, întemeindu-şi această rezolvare pe datele realităţii economice ruse, el n-a întîmpinat o critică de fond, făţişă şi precisă, care, adoptînd aceleaşi teze fundamentale generale – metodologice şi teoretice –, să fi explicat altfel datele acestei realităţi.

„Prietenii poporului", care au pornit o adevărată cruciadă împotriva marxiştilor, nu-şi bazează nici ei argumentarea pe o analiză a datelor concrete. După cum am văzut în primul articol, ei nu fac decît să se eschiveze prin fraze goale. Şi, în plus, d-l Mihailovski nu scapă prilejul de a face spirite pe tema că nu există unitate de vederi în rîndurile marxiştilor, că ei nu s-au pus de acord. Şi „vestitul nostru" N. K. Mihailovski face mare haz vorbind de marxiştii „veritabili" şi „neveritabili". Că în rîndurile marxiştilor nu există o deplină unitate de vederi este adevărat./Dar, în primul rînd, acest fapt este prezentat greşit de d-l Mihailovski şi, în al doilea rînd, el nu este o dovadă de slăbiciune a social-democraţiei din Rusia, ci, dimpotrivă, o dovadă a forţei şi viabilităţii ei. În ultimul timp este caracteristic mai ales faptul că socialiştii ajung la concepţiile social-democrate pe căi diferite, astfel că, fiind în totul de acord în ceea ce priveşte teza fundamentală şi principală, şi anume că Rusia reprezintă o societate burgheză, care a luat naştere din orînduirea iobăgistă, că forma ei politică este statul cu caracter de clasă şi că singura cale de a pune capăt exploatării celor ce muncesc este lupta de clasă a proletariatului, – în multe probleme speciale există

* Această concluzie, repet, era, desigur, evidentă pentru oricine a citit „Manifestul Comunist", „Mizeria filozofiei" şi „Capitalul" ; numai pentru d-l Mihailovski a fost nevoie de explicaţii speciale.

www.dacoromanica.ro

între ei deosebiri atît în ceea ce priveşte metodele de argumentare cît şi în ceea ce priveşte detaliile explicării cutăror sau cutăror fenomene ale vieţii ruse. Aşa că putem să facem d-lui Mihailovski o surpriză plăcută anunţîndu-l că şi în ceea ce *priveşte*, de *pildă*, *problemele* tratate în aceste însemnări fugitive – problemele referitoare la reforma agrară, la structura economică a agriculturii ţărăneşti şi a industriei meşteşugăreşti, la arendă etc. – există, în limitele tezei fundamentale menţionate mai sus, admisă de toţi social-democraţii, păreri diferite în rîndurile lor. Unitatea de păreri a unor oameni care se mulţumesc să recunoască în unanimitate „adevăruri înalte" în genul acelora că reforma agrară *ar putea* să deschidă Rusiei căi line de dezvoltare normală, că statul *ar putea* să-i cheme la cîrmă pe „prietenii poporului" şi nu pe reprezentanţii intereselor capitalismului, că obştea *ar putea* să socializeze agricultura o dată cu industria prelucrătoare, pe care meşteşugarul *ar putea* s-o transforme în mare producţie, că arenda *populară* ar sprijini economia *populară*, această înduioşătoare şi emoţionantă unitate de păreri a fost înlocuită prin divergenţa de păreri a unor oameni care caută explicarea structurii economice *reale*, *actuale* a Rusiei, privită ca un sistem de anumite relaţii de producţie, explicarea *adevăratei* ei evoluţii economice, a suprastructurilor ei politice şi de orice altă natură.

Şi dacă această muncă – care, pornind de la diferite puncte de vedere, duce la admiterea aceleiaşi teze generale care determină, incontestabil, şi o activitate politică solidară şi, în consecinţă, îndreptăţeşte şi obligă pe toţi cei ce o admit să se considere şi să se numească „SOCIAL-DEMOCRAŢI" — mai lasă un cîmp vast pentru divergenţe de păreri în o mulţime de probleme speciale, rezolvate în chip diferit, aceasta, desigur, nu face decît să dovedească forţa şi viabilitatea social-democraţiei ruse *.

* Pentru simplul motiv că aceste probleme *n-au fost de loc rezolvate pînă acum*. Într-adevăr, nu poate fi considerată ca o rezolvare a problemei arenzii afirmaţia că „arenda populară sprijină economia populară" sau următoarea prezentare a sistemului de cultivare a pămînturilor moşiereşti cu ajutorul inventarului ţăranului: „ţăranul s-a dovedit a fi mai puternic decît moşierul", care „şi-a jertfit independenţa în favoarea ţăranului de sine stătător"; „ţăranul a smuls din mîinile moşierului marea producţie"; „poporul rămîne învingător în lupta lui pentru o anumită formă de cultivare a pămîntului". Această palavrageală liberală se găseşte în lucrarea „Destinele capitalismului" a „vestitului nostru" domn V. V.

www.dacoromanica.ro

Totodată, condiţiile în care se desfăşoară această muncă sînt neînchipuit de proaste : nu există şi nu poate exista un organ care să coordoneze diferitele activităţi ; în condiţiile noastre poliţieneşti, contactele personale sînt extrem de anevoioase. Se înţelege deci că social-democraţii, neavînd posibilitatea să se înţeleagă cum trebuie şi să se pună de acord asupra detaliilor, se contrazic între ei...

Nu-i aşa că e caraghios ?

În „polemica" d-lui Krivenko împotriva social-democraţilor poate să trezească nedumerire faptul că el vorbeşte de nu ştiu ce „neomarxişti". Unii cititori îşi vor închipui că în rîndurile social-democraţilor s-a produs un fel de sciziune, că s-au ivit nişte „neomarxişti" care s-au despărţit de vechii social-democraţi. – Nici pomeneală de aşa ceva. Nimeni, nicăieri şi niciodată n-a criticat în public, în numele marxismului, teoria şi programul social-democraţilor ruşi şi n-a susţinut vreun altfel de marxism. Adevărul este că d-nii Krivenko şi Mihailovski au auzit diferite bîrfeli de salon pe seama marxiştilor, au cunoscut diverşi liberali care-şi maschează sub denumirea de marxism găunoşia liberală şi, cu un asemenea bagaj, cu isteţimea şi tactul care-i caracterizează, s-au apucat „să critice" pe marxişti. Nu-i de mirare că această „critică" nu reprezintă decît un neîntrerupt lanţ de caraghioslîcuri şi ieşiri mîrşave.

„Ca să fim consecvenţi – raţionează d-l Krivenko –, trebuie să dăm un răspuns afirmativ" (la întrebarea : „nu trebuie oare să ne străduim să dezvoltăm industria capitalistă ?") şi „să nu ne jeneze nici acapararea pămîntului ţărănesc, nici faptul că se deschid prăvălii şi cîrciumi", trebuie „să ne bucure succesul pe care-l au numeroşii cîrciumari în dumă, să dăm ajutor şi mai numeroşilor scupşcici de grîne ale ţăranilor".

Nu-i aşa că e amuzant ? Încercaţi să-i spuneţi acestui „prieten al poporului" că pretutindeni în Rusia exploatarea celor ce muncesc este, prin esenţa ei, o exploatare capitalistă, că ţăranii înstăriţi şi scupşcicii de la sate trebuie trecuţi printre reprezentanţii capitalismului în virtutea cutăror şi cutăror indicii economice şi politice care dovedesc caracterul burghez al diferenţierii ţărănimii, şi el va începe să urle, declarînd că asta este o erezie fără seamăn, va începe să ţipe că se împrumută orbeşte formule şi scheme abstracte din Apusul Europei

www.dacoromanica.ro

(ocolind însă cu cea mai mare grijă conținutul real al acestei argumentări „eretice"). Iar atunci cînd trebuie să fie zugrăvite „grozăviile" pe care le aduc cu sine afurisiții de marxiști, atunci pot fi lăsate la o parte știința înaltă și idealurile pure, atunci se poate recunoaște că scupșcicii de grîne și de pămînturi ale țăranilor sînt într-adevăr reprezentanți ai capitalismului, și nu numai „amatori" să pună mîna pe bunurile altora.

Încercați să dovediți acestui „prieten al poporului" că burghezia rusă nu numai că este deja pretutindeni stăpînă pe munca poporului, ca urmare a concentrării mijloacelor de producție exclusiv în mîinile ei, ci totodată exercită o presiune asupra cîrmuirii, generînd, impunînd și determinînd caracterul burghez al politicii acestei cîrmuiri, – și el va începe să-și iasă din fire, va începe să țipe că cîrmuirea noastră este atotputernică, că numai dintr-o fatală neînțelegere și nenorocită întîmplare sînt mereu „chemați" la putere reprezentanții intereselor capitalismului și nu „prietenii poporului", că această cîrmuire sădește în mod artificial capitalismul... Iar pe furiș ei înșiși trebuie să recunoască drept reprezentanți ai capitalismului pe cîrciumarii din dumă, adică unul dintre elementele acestei cîrmuiri care planează, chipurile, deasupra claselor. Și oare, domnilor, interesele capitalismului sînt reprezentate la noi în Rusia numai în „dumă" și numai de „cîrciumari" ?...

Cît despre ieșirile mîrșave, le-am văzut îndeajuns și prea îndeajuns la d-l Mihailovski și le întîlnim din nou la d-l Krivenko, care, dorind, de pildă, să distrugă odiosul social-democratism, ne povestește că „unii se angajează la fabrici (atunci cînd, în treacăt fie zis, li se oferă posturi bune de tehnicieni și de funcționari de birou), motivînd acest lucru exclusiv prin ideea accelerării procesului capitalist". Nici nu face, desigur, să răspundem la asemenea afirmații, care depășesc cu totul limitele bunei-cuviințe. Punem punct și atîta tot.

Continuați, domnilor, pe aceeași strună, continuați fără grijă ! Guvernul imperial, același guvern care, după cum am auzit-o acum de la dv., a și luat măsuri (deși nu lipsite de defecte) pentru salvarea poporului de la o ruină totală, va lua și măsuri pentru a vă salva de dezvăluirea trivialității și ignoranței dv., măsuri care de astă dată nu vor mai prezenta nici un fel de defecte. „Societatea cultă" va continua să discute cu plăcere, în intervalul dintre plăcinta cu morun și masa de

www.dacoromanica.ro

joc, despre fratele mai mic şi să ticluiască proiecte foarte umane de „îmbunătăţire" a situaţiei acestuia ; reprezentanţii ei vor afla cu plăcere de la dv. că, ocupînd posturi de zemski nacealnici sau de supraveghetori ai buzunarului ţăranului, ei dau dovadă de o înaltă conştiinţă a cerinţelor şi îndatoririlor cetăţeneşti. Continuaţi ! Vă va fi asigurată nu numai liniştea sufletească, ci şi aprobarea şi laudele... domnilor Burenini.

În încheiere, nu va fi de prisos, cred, să răspund la o întrebare care va fi încolţit, probabil, în mintea multor cititori. Merita oare să ne angajăm într-o dispută atît de lungă cu aceşti domni ? Merita oare să răspundem în fond la această avalanşă de mîrşăvii liberale, ocrotite de cenzură, pe care ei şi-au permis s-o numească polemică ?

Cred că merita, nu pentru ei, desigur, şi nici pentru publicul „cult", ci pentru învăţămintele folositoare pe care socialiştii ruşi pot şi trebuie să le tragă din această campanie. Această campanie ne oferă cea mai palpabilă, cea mai convingătoare dovadă a faptului că a dispărut pentru totdeauna acea perioadă de dezvoltare socială a Rusiei în care democratismul şi socialismul formau un tot unic, indisolubil (cum a fost, de pildă, pe vremea lui Cernîşevski). Părerea că în Rusia nu ar exista o deosebire profundă, calitativă între concepţiile democraţilor şi cele ale socialiştilor – părere care şi astăzi continuă să persiste pe alocuri în rîndurile socialiştilor ruşi, avînd repercusiuni extrem de dăunătoare atît asupra teoriilor lor cît şi asupra activităţii lor practice – este acum cu desăvîrşire lipsită de orice temei.

Tocmai dimpotrivă : între aceste concepţii există o adevărată prăpastie, şi de mult ar fi timpul ca socialiştii să înţeleagă acest lucru, să înţeleagă CARACTERUL INEVITABIL şi NECESITATEA IMPERIOASĂ A UNEI RUPTURI DEPLINE şi DEFINITIVE cu ideile democraţilor.

Să vedem, într-adevăr, ce reprezenta acest democrat rus în perioada care a dat naştere ideii arătate şi ce a devenit el între timp. „Prietenii poporului" ne oferă destul material în vederea unei asemenea paralele.

www.dacoromanica.ro

Extrem de interesantă este în această privinţă ieşirea pe care a avut-o d-l Krivenko împotriva d-lui Struve, care combătuse într-o publicaţie germană utopismul d-lui Nik–on (articolul său „În legătură cu problema dezvoltării capitaliste a Rusiei", Zur Beurtheilung der kapitalistischen Entwicklung Russlands, a apărut în „Sozialpolitisches Centralblatt" [83] III, nr. 1 din 2 octombrie 1893). D-l Krivenko îl atacă pe d-l Struve pentru faptul că acesta ar fi caracterizat drept „socialism naţional" (care, după cum afirmă dînsul, este „de natură pur utopică") ideile acelora care „se pronunţă pentru obştea ţărănească şi pentru lotul de pămînt". Această teribilă învinuire, chipurile, de socialism are darul să-l înfurie de-a binelea pe stimabilul nostru autor :

„Oare nimeni altul (în afară de Herţen, de Cernîşevski şi de narodnici) – exclamă el – nu s-a mai pronunţat pentru obşte şi pentru lotul de pămînt ? Dar aceia care au întocmit regulamentul referitor la ţărani şi care au pus la baza reformei obştea ţărănească şi independenţa economică a ţăranilor ? Dar cercetătorii istoriei noastre şi ai vieţii noastre contemporane care în lucrările lor pledează în favoarea acestor principii ? Dar aproape întreaga noastră presă serioasă şi onorabilă, care se pronunţă de asemenea pentru aceste principii ? Oare toţi aceştia sînt şi ei victime ale rătăcirii care poartă denumirea de «socialism naţional» ?"

Linişteşte-te, prea stimate domnule „prieten al poporului" ! Această teribilă învinuire de socialism te-a speriat în asemenea hal, încît nici nu ţi-ai dat măcar osteneala să citeşti cu atenţie „micul articolaş" al d-lui Struve. Într-adevăr, ce nedreptate strigătoare la cer ar fi să-i acuze cineva de socialism pe cei care se pronunţă „pentru obşte şi pentru lotul de pămînt" ! Unde, rogu-vă, vedeţi aici ceva care să semene a socialism ? Se ştie doar că prin socialism se înţelege protestul şi lupta împotriva exploatării oamenilor muncii, luptă care are drept obiectiv desfiinţarea totală a acestei exploatări, pe cînd „a te pronunţa pentru lotul de pămînt" înseamnă să preconizezi răscumpărarea de către ţărani a întregului pămînt care fusese odinioară în posesiunea lor. Chiar dacă cineva s-ar pronunţa nu pentru răscumpărare, ci pentru împroprietărirea gratuită a ţăranilor pe întregul pămînt care a fost în posesiunea lor înainte de reformă, chiar şi în acest caz nu este aici

www.dacoromanica.ro

absolut nimic care să semene a socialism, pentru că tocmai această proprietate țărănească asupra pămîntului (formată în cursul perioadei feudale) este aceea care a devenit pretutindeni, în Occident ca și la noi în Rusia *, temelia societății burgheze. „A te pronunța pentru obștea țărănească", adică a protesta împotriva amestecului polițienesc în procedeele tradiționale ale repartizării pămîntului, unde vedeți aici ceva care să semene a socialism, cînd oricine știe că exploatarea oamenilor muncii se împacă foarte bine cu această obște și ia naștere în cadrul ei ? Ar însemna într-adevăr să extinzi pînă la imposibil noțiunea de „socialism" : în acest caz va trebui, poate, ca și d-l Pobedonoștev să fie socotit printre socialiști !

D-l Struve este însă foarte departe de a săvîrși o asemenea nedreptate îngrozitoare. El vorbește de „caracterul utopic al socialismului național" al *narodnicilor,* iar faptul că califică drept polemică cu narodnicii scrierea lui Plehanov „Divergențele noastre" arată limpede pe cine numește el narodnici. Plehanov a polemizat, fără îndoială, cu socialiști, cu oameni care nu au nimic comun cu presa rusă „serioasă și onorabilă". De aceea d-l Krivenko n-a avut nici un drept să se considere vizat prin aprecieri care au fost făcute la adresa narodnicilor. Iar dacă ținea neapărat să cunoască părerea d-lui Struve asupra curentului din care face parte d-sa, este de mirat că n-a observat și *n-a tradus pentru „Russkoe Bogatstvo"* următorul pasaj din articolul d-lui Struve :

„Pe măsura înaintării dezvoltării capitaliste – scrie autorul –, concepția expusă mai sus (concepția narodnică) trebuie să piardă teren. Ea ori va degenera (wird herabsinken), transformîndu-se într-un destul de anemic curent pentru reforme, capabil de compromisuri și căutător de compromisuri ** – în această privință există de mult începuturi foarte promițătoare –, ori va recunoaște caracterul inevitabil al dezvoltării reale, trăgînd concluziile teoretice și practice care rezultă în mod necesar din acest fapt, adică, cu alte cuvinte, va înceta să fie utopică".

Dacă d-l Krivenko nu ghicește unde există la noi începuturile unui asemenea curent, capabil doar de compromisuri, l-aș

* Dovadă : diferențierea țărănimii.

** Ziemlich blasse kompromissfähige und kompromisssüchtige Reformrichtung, ceea ce cred că s-ar putea traduce în rusește și prin oportunism cultural.

www.dacoromanica.ro

sfătui să răsfoiască „Russkoe Bogatstvo", să examineze vederile teoretice ale acestei reviste, vederi care reprezintă o jalnică tentativă de a lipi frînturi de doctrină narodnică cu recunoaşterea dezvoltării capitaliste a Rusiei, să citească programul ei politic, care preconizează ridicarea şi refacerea gospodăriei micilor producători în cadrul rînduielilor capitaliste existente *.

Degenerarea narodnicismului în oportunism mic-burghez constituie, în genere, unul dintre cele mai caracteristice şi mai semnificative fenomene ale vieţii noastre sociale din ultimul timp.

Într-adevăr, dacă privim conţinutul programului pentru care militează „Russkoe Bogatstvo", toate aceste reglementări ale colonizărilor şi arendărilor, toate aceste credite ieftine, muzee, depozite, perfecţionări ale tehnicii, arteluri şi arături obşteşti, vedem că acest program se bucură într-adevăr de o foarte largă răspîndire în întreaga „presă serioasă şi onorabilă", adică în toate publicaţiile liberale care nu fac parte din categoria organelor iobăgiste sau reptile [84]. Ideea necesităţii şi utilităţii tuturor acestor măsuri, ideea că sînt imperios cerute de viaţă şi că sînt „nedăunătoare", a prins rădăcini adînci în întreaga intelectualitate şi a căpătat o răspîndire neobişnuit de largă : o veţi întîlni şi în foile şi ziarele provinciale, şi în toate studiile, culegerile, descrierile etc. etc. publi-

* Tentativa d-lui Krivenko de a se război cu d-l Struve produce în general o impresie penibilă. „Este o adevărată neputinţă puerilă de a obiecta ceva în fond, însoţită de o iritare la fel de puerilă. D-l Struve spune, de pildă, că d-l Nik. — on e un „utopist", arătînd totodată cît se poate de limpede că-l numeşte astfel : 1) pentru că ignorează „dezvoltarea reală a Rusiei" ; 2) pentru că se adresează „societăţii" şi „statului", neînţelegînd caracterul de clasă al statului nostru. Ce poate obiecta la aceasta d-l Krivenko ? Contestă el oare că dezvoltarea noastră are într-adevăr un caracter capitalist ? Afirmă el oare că ea ar avea alt caracter ? Că statul nostru n-are caracter de clasă ? Nu, d-sa preferă să ocolească cu desăvîrşire aceste chestiuni, pentru a se război, plin de ridicolă indignare, împotriva unor „şabloane" pe care chiar el le-a născocit. Alt exemplu. D-l Struve îi reproşează d-lui Nik.—on nu numai că acesta din urmă nu înţelege lupta de clasă, ci şi faptul că teoria sa cuprinde grave erori în domeniul „faptelor pur economice". El arată printre altele că, vorbind despre procentul neînsemnat al populaţiei noastre neagricole, d-l Nik—on „nu observă că dezvoltarea capitalistă a Rusiei va netezi această deosebire dintre 80 % (populaţia rurală din Rusia) şi 44% (populaţia rurală din America) : aceasta constituie, putem spune, misiunea ei istorică". D-l Krivenko denaturează, în primul rînd, acest pasaj, vorbind de misiunea „noastră" (?) de a deposeda de pămînt ţărănimea, pe cînd în realitate este vorba pur şi simplu de tendinţa capitalismului de a micşora populaţia rurală, iar în al doilea rînd, fără să spună ceva în fond (dacă este sau nu posibil un capitalism care să nu ducă la micşorarea populaţiei rurale), d-sa se apucă să îndruge verzi şi uscate despre „bucheri" etc. Vezi Anexa II. (Volumul de faţă, pag. 310. — *Nota red.*).

www.dacoromanica.ro

cate de zemstve. Este neîndoielnic că, dacă ar fi să se considere că *aceasta* înseamnă narodnicism, succesul ar fi enorm şi incontestabil.

În realitate însă, aceasta nu este nicidecum narodnicism (în înţelesul vechi, obişnuit al cuvîntului), şi acest succes, această uriaşă răspîndire în lărgime au fost obţinute cu preţul golirii narodnicismului de adevăratul său conţinut, cu preţul transformării narodnicismului social-revoluţionar, diametral opus liberalismului nostru, într-un oportunism cultural care se contopeşte cu acest liberalism şi care exprimă doar interesele micii burghezii.

Pentru a ne convinge de acest lucru e de ajuns să examinăm sus-menţionatele tablouri în care este înfăţişată diferenţierea ţărănimii şi a meşteşugărimii ; aceste tablouri nu zugrăvesc nicidecum fapte izolate sau noi, ci reprezintă pur şi simplu o încercare de a exprima în limbajul economiei politice acea „şcoală" a „lipitorilor satului" şi „argaţilor" a cărei existenţă în satul nostru nu este contestată nici chiar de adversari. Se înţelege că măsurile „narodnice" nu pot decît să întărească mica burghezie, sau (artelurile şi arăturile obşteşti) să rămînă simple paliative, jalnice experimente de felul celor pe care burghezia liberală le cultivă cu atîta duioşie pretutindeni în Europa, şi aceasta pentru bunul motiv că ele nu ating cîtuşi de puţin „şcoala" propriu-zisă. Din acelaşi motiv, nici chiar d-nii Ermolov şi Witte nu pot avea nimic împotriva unor asemenea progrese. Ba chiar dimpotrivă. Poftiţi, domnilor ! Ei vă vor da şi bani „pentru experimente", numai să abateţi „intelectualitatea" de pe calea activităţii revoluţionare (dezvăluirea antagonismului, lămurirea lui în conştiinţa proletariatului, încercarea de a transpune acest antagonism în domeniul luptei politice directe) şi s-o îndrumaţi pe calea unei asemenea cîrpiri a antagonismului, pe calea concilierii şi a unirii. Poftiţi !

Să ne oprim puţin asupra procesului care a dus la această degenerare a narodnicismului. La apariţia ei, în forma ei iniţială, această teorie se prezenta destul de închegată – pornind de la ideea unei orînduiri specifice a vieţii poporului, ea credea în instinctele comuniste ale ţăranilor care posedă pămînt în „obşte" şi de aceea vedea în ţărănime un luptător direct pentru cauza socialismului –, dar pe de o parte îi lipsea o fundamentare teoretică, o confirmare bazată pe realităţile

www.dacoromanica.ro

vieții rusești, iar pe de alta nu avea nici o experiență în domeniul aplicării unui program politic bazat pe aceste presupuse calități ale țăranului.

De aceea dezvoltarea teoriei s-a desfășurat în aceste două direcții : în direcția teoretică și în cea practică. Munca teoretică a avut drept țintă mai ales studierea acelei forme de *posesiune* funciară în care narodnicii voiau să vadă germenii comunismului ; și această muncă a furnizat un material faptic foarte bogat și extrem de variat. Dar acest material, care se referă în special la forma *posesiunii* funciare, a ascuns cu desăvîrșire de ochii cercetătorilor structura *economică* a satului. Și acest lucru s-a întîmplat în mod cu atît mai firesc, cu cît, în primul rînd, acești cercetători n-au avut o temeinică teorie metodologică în domeniul științelor sociale, teorie care să arate necesitatea de a desprinde relațiile de producție și de a le studia aparte ; în al doilea rînd, materialul faptic care fusese cules arăta limpede, în mod nemijlocit, nevoile imediate ale țărănimii, calamitățile imediate care apăsau gospodăria țărănească. De aceea toată atenția cercetătorilor s-a concentrat în jurul studierii acestor calamități : lipsa de pămînt, plățile ridicate, lipsa de drepturi, starea oprimată și oropsită a țăranilor. Toate acestea au fost descrise, studiate și lămurite pînă în cele mai mici detalii și cu o bogăție de material atît de impresionantă, încît nu încape îndoială că, dacă statul nostru n-ar fi un stat cu caracter de clasă, dacă politica lui n-ar fi călăuzită de interesele claselor dominante, ci de discutarea nepărtinitoare a „nevoilor poporului", de mult el ar fi trebuit să se convingă de necesitatea înlăturării acestor calamități. Cercetătorii naivi care au crezut în posibilitatea de „a convinge" societatea și statul s-au înecat literalmente în mormanele de detalii faptice culese de ei, pierzînd din vedere un singur lucru : structura economică a satului, trăsăturile esențiale ale gospodăriei pe care o apăsau într-adevăr aceste calamități nemijlocite, imediate. Și rezultatul a fost, firește, acela că apărarea intereselor gospodăriei care lîncezea sub apăsarea lipsei de pămînt etc. s-a dovedit a fi o apărare a intereselor clasei care ținea în mîinile ei această gospodărie, singura clasă care se putea menține și dezvolta în condițiile relațiilor social-economice date *în cadrul* obștii, în condițiile sistemului economic dat al țării.

www.dacoromanica.ro

Activitatea teoretică, avînd drept obiectiv studierea acelei instituții care urma să constituie temelia și reazemul desființării exploatării, s-a soldat cu elaborarea unui program care exprimă interesele micii burghezii, adică tocmai ale clasei pe care se sprijină aceste rînduieli bazate pe exploatare !

În același timp, activitatea revoluționară practică a evoluat și ea într-o direcție cu totul neașteptată. Credința în instinctele comuniste ale țăranului cerea socialiștilor, firește, să lase pe planul al doilea politica și „să meargă în popor". La înfăptuirea acestui program au pornit numeroși militanți talentați și foarte energici, care au trebuit să se convingă în practică cît de naivă era ideea că țăranul ar avea instincte comuniste. Ei au ajuns de altfel la concluzia că miezul problemei îl constituie nu mujicul, ci cîrmuirea, și întreaga activitate a fost îndreptată pe calea luptei împotriva cîrmuirii, luptă care însă nu a mai fost dusă decît de intelectuali și de *muncitorii* care li se alăturau uneori. La început această luptă era dusă în numele socialismului, avînd la baza ei teoria că poporul este pregătit pentru socialism și că prin simpla cucerire a puterii va putea fi săvîrșită nu numai revoluția politică, ci și revoluția socială. În ultimul timp, această teorie pierde în mod vizibil orice credit, iar lupta narodovolților împotriva cîrmuirii devine o luptă dusă de radicali pentru cucerirea libertăților politice.

Prin urmare, și în această privință activitatea desfășurată a avut rezultate diametral opuse punctului ei de plecare ; și în această privință s-a ajuns la un program care nu exprimă decît interesele democrației burgheze radicale. La drept vorbind, acest proces încă nu a luat sfîrșit, dar se poate spune că s-a conturat pe deplin. Această evoluție a narodnicismului a fost întru totul firească și inevitabilă, deoarece la baza doctrinei narodnice stătea mitul unei structuri specifice (comunitare) a economiei țărănești : în contact cu realitatea, acest mit s-a spulberat, iar socialismul țărănesc a dat naștere unui curent democrat-radical care reprezintă interesele țărănimii mic-burgheze.

Să luăm cîteva exemple care ilustrează evoluția democratului :

„Cei care năzuiesc să devină eroi – spune d-l Krivenko – ar trebui să bage de seamă ca în loc de eroi să nu devină

www.dacoromanica.ro

cumva niște molîi fără pereche, care sînt animați doar de vagi elanuri generoase, dar nu sînt capabili nici de o adevărată jertfire de sine, nici de a dura ceva temeinic în viață". Admirabilă morală ; să vedem cum e aplicată. „În această din urmă privință – continuă d-l Krivenko – cunosc următorul fapt regretabil" : trăiau cîndva în sudul Rusiei niște tineri „animați de cele mai bune intenții și de dragoste pentru fratele mai mic ; erau plini de atenție și de stimă față de mujic ; îl puneau aproape în capul mesei, mîncau din aceeași strachină cu el, îl tratau cu dulceață și cozonac, pentru orice lucru îi plăteau mai scump decît alții, îi dădeau bani – și cu împrumut, și «de un păhărel de rachiu» sau pur și simplu în dar –, îi vorbeau despre rînduielile europene și despre asociațiile muncitorești etc. Pe aceleași meleaguri trăia pe atunci un tînăr german cu numele de Schmidt, un administrator, sau, mai bine zis, un simplu grădinar, un om care nu era călăuzit de idei umanitare, un adevărat neamț cu spirit îngust și formalist (sic ? ? ! !)" etc. După ce au stat vreo trei-patru ani pe aceste meleaguri, toți ăștia au plecat care încotro. Au mai trecut vreo 20 de ani, și iată că d-l Krivenko, vizitînd această regiune, a aflat că „d-l Schmidt" (datorită activității sale folositoare, grădinarul Schmidt a devenit d-l Schmidt) i-a învățat pe țărani să cultive vița de vie, ceea ce le aduce în prezent „un oarecare venit" de cîte 75–100 de ruble pe an, și pentru acest motiv oamenii din partea locului i-au păstrat „o bună amintire", pe cîtă vreme „despre domnii care nu făceau decît să nutrească sentimente bune pentru mujic și care n-au făcut nimic esențial (!) pentru el nici nu-și mai amintește cineva".

Un calcul sumar ne arată că întîmplările descrise s-au petrecut în anii 1869–1870, adică aproximativ pe vremea cînd socialiștii-narodnici ruși au încercat să transpună în Rusia cea mai înaintată și mai importantă particularitate a „rînduielilor europene" – Internaționala [85].

Deoarece faptele relatate de d-l Krivenko produc o impresie din cale-afară de penibilă, d-sa se grăbește s-o atenueze printr-o precizare :

„Prin aceasta, firește – explică el –, nu vreau să spun că Schmidt ar fi fost mai bun decît acești domni ; vreau doar să arăt prin ce anume, cu toate defectele sale, el a lăsat totuși

www.dacoromanica.ro

pe aceste meleaguri şi în rîndurile populaţiei o urmă mai durabilă. (Nu vreau să spun că ar fi fost mai bun, dar spun că a lăsat o urmă mai durabilă, ce-o mai fi însemnînd şi asta ? !). Nu spun de asemenea că el ar fi făcut cine ştie ce lucru important ; dimpotrivă, ceea ce a făcut el este citat aici ca exemplu pentru ilustrarea unui fapt mărunt, pe care el l-a săvîrşit în treacăt şi care nu l-a costat nimic, dar care este fără îndoială ceva viabil".

Această precizare este, precum vedeţi, foarte echivocă, dar ceea ce interesează aici nu este caracterul ei echivoc, ci faptul că, opunînd sterilitatea unei activităţi eficacităţii celeilalte, acest autor nici nu bănuieşte, evident, deosebirea fundamentală existentă între direcţiile în care sînt orientate aceste două genuri de activitate. Şi tocmai acesta este elementul esenţial care face ca această povestire să fie atît de caracteristică pentru fixarea fizionomiei democratului din zilele noastre.

Într-adevăr, tinerii care-i vorbeau ţăranului despre „rînduielile europene şi despre asociaţiile muncitoreşti" urmăreau, evident, să-l antreneze pe calea transformării formelor vieţii sociale (s-ar putea ca în cazul de faţă această concluzie a mea să fie greşită, dar nimeni, cred, nu va contesta că e pe deplin legitimă, deoarece decurge de la sine din povestirea d-lui Krivenko redată mai sus), să-l ridice la revoluţie socială împotriva societăţii actuale, care, concomitent cu zarva generală pe tema diferitelor progrese liberale, aduce oamenilor muncii jugul unei exploatări şi asupriri atît de revoltătoare. Pe cînd „d-l Schmidt", ca adevărat gospodar ce era, voia doar să înveţe pe ceilalţi gospodari cum să-şi folosească mai bine pămîntul şi nimic mai mult. Cum pot fi comparate, aşadar, aceste două activităţi, îndreptate în direcţii diametral opuse ? E ca şi cum cineva s-ar apuca să compare nereuşita activităţii unuia care voia să dărîme o clădire oarecare cu succesul activităţii aceluia care voia s-o consolideze ! Pentru a se face o comparaţie care să aibă oarecare sens, ar fi trebuit să se vadă mai întîi de ce a fost atît de nereuşită încercarea acestui tineret care mersese în popor pentru a ridica la revoluţie ţărănimea, să se vadă dacă nu cumva această nereuşită se datoreşte faptului că el, tineretul, pornea de la ideea greşită că tocmai „ţărănimea" ar fi reprezentanta populaţiei muncitoare

www.dacoromanica.ro

şi exploatate, pe cînd în realitate ţărănimea nu constituie o clasă aparte (iluzie care poate fi explicată numai ca un reflex tardiv al epocii în care s-a produs prăbuşirea iobăgiei, cînd ţărănimea se manifesta într-adevăr ca o *clasă,* dar ca o clasă a societăţii feudale), deoarece în sînul ei se formează acum o burghezie şi un proletariat, într-un cuvînt ar fi trebuit analizate vechile teorii socialiste, precum şi critica pe care le-o fac social-democraţii. În loc de aceasta însă d-l Krivenko se străduieşte din răsputeri să demonstreze că ceea ce a făcut „domnul Schmidt" este „fără îndoială ceva viabil". Foarte bine, stimate domnule „prieten al poporului", dar de ce te căzneşti să deschizi o uşă deschisă ? Cine se îndoieşte de acest lucru ? Să sădeşti o vie şi să obţii de la ea un venit de 75–100 de ruble, ce poate fi într-adevăr mai viabil ? *

Şi autorul se apucă să explice că dacă cineva sădeşte o vie avem de-a face cu o activitate răzleaţă, pe cînd dacă acelaşi lucru e făcut de cîţiva oameni avem de-a face cu o activitate generalizată şi răspîndită, care transformă o acţiune măruntă într-una adevărată, justă, *ca* în cazul lui A. N. Engelhardt [86], *de pildă,* care nu numai că foloseşte pe moşia sa fosfaţi, ci a introdus şi la alţii folosirea fosfaţilor pentru îngrăşarea solului.

Admirabil democrat, nu-i aşa ?

Să luăm încă un exemplu din domeniul părerilor în legătură cu reforma ţărănească. Ce atitudine avea faţă de ea Cernîşevski, democrat din sus-amintita epocă în care democratismul şi socialismul formau un tot indisolubil ? Neavînd posibilitatea de a-şi exprima deschis părerile, el *păstra tăcerea,* iar pe ocolite caracteriza astfel reforma care se pregătea :

„Să presupunem că eu am avut interesul să se ia măsuri pentru păstrarea unor provizii care servesc la alcătuirea prînzului dv. Se înţelege de la sine că, din moment ce am făcut-o din simpatie pentru dv., rîvna mea se întemeia pe presupunerea că proviziile vă aparţin dv. şi că prînzul ce vi se pregăteşte este dătător de sănătate şi convenabil pentru dv. Închipuiţi-vă însă starea mea sufletească cînd aflu că proviziile

* Să fi încercat să propui această acţiune „viabilă" tinerilor care îi vorbeau mujicului despre asociaţiile din Europa ! Ce primire ţi-ar fi făcut ei, ce ripostă admirabilă ţi-ar fi dat ! Ideile lor ţi-ar fi inspirat aceeaşi frică cumplită pe care ţi-o inspiră astăzi materialismul şi dialectica !

www.dacoromanica.ro

acestea nici nu vă aparţin şi că pentru fiecare prînz pregătit din ele vi se ia un preţ pe care n u n u m a i că n u - l m e r i t ă p r î n z u l (aceste rînduri au fost scrise *înainte* de reformă. Or, d-l Iujakov şi cei de teapa lui afirmă *acum* că principiul ei de bază este să asigure interesele ţăranilor !!), *d a r p e c a r e n i c i n u - l p u t e ţ i p l ă t i f ă r ă s ă v ă s t r î m t o r a ţ i e x t r e m d e m u l t. Ce gînduri îmi vin în minte atunci cînd descopăr lucruri atît de ciudate?... Ce neghiob am fost că am depus stăruinţe pentru un lucru căruia nu-i sînt asigurate condiţiile necesare spre a putea fi util! Cine, afară doar de un neghiob, ar putea să stăruie pentru păstrarea proprietăţii în anumite mîini fără a se încredinţa în prealabil că proprietatea va ajunge în aceste mîini şi că va ajunge în condiţii convenabile?... Mai bine să să se prăpădească toate aceste provizii care a d u c n u m a i p o n o a s e omului care mi-e drag! M a i b i n e s ă p i a r ă t o a t e a c e s t e p r o i e c t e c a r e n u v ă a d u c d e c î t r u i n ă!"*

Am subliniat pasajele care arată în mod pregnant cît de profund şi cît de bine a înţeles Cernîşevski realităţile timpului său. El înţelegea ce reprezintă plăţile ţărăneşti, înţelegea antagonismul dintre clasele sociale din Rusia. Este de asemenea important de relevat că astfel de idei pur revoluţionare el a ştiut să le expună în presa controlată de cenzură. În lucrările sale apărute ilegal, el spunea aceleaşi lucruri, dar le spunea pe şleau. În „Prologul prologului", Volghin (în gura căruia îşi pune Cernîşevski gîndurile) spune :

„N-au decît să dea pe mîna partidului moşieresc rezolvarea problemei eliberării ţăranilor. Deosebirea nu e mare" *, iar la observaţia interlocutorului că, dimpotrivă, deosebirea e colosală, deoarece partidul moşieresc e împotriva împroprietăririi ţăranilor, el răspunde categoric :

„Nu, nu e colosală, e infimă. Ar fi colosală dacă ţăranii ar primi pămîntul fără răscumpărare. Între a lua cuiva un lucru sau a i-l lăsa e o deosebire ; dar între a-i lăsa cu plată un lucru sau a nu i-l lăsa de loc nu este nici o deosebire. Planul partidului moşieresc se deosebeşte de planul progresiştilor numai prin aceea că este mai simplu, mai scurt. De aceea

* Citez din articolul lui Plehanov : „N. G. Cernîşevski", publicat în „Sotial-Demokrat" [87].

www.dacoromanica.ro

este chiar mai bun. E legat de mai puține tărăgăneli și va fi, probabil, mai puțin împovărător pentru țărani. Țăranul care are bani își va putea cumpăra pămînt. Pe cel care nu are bani n-are nici un rost să-l obligi să cumpere. Asta nu va face decît să-l ruineze. Răscumpărarea e tot cumpărare".

Era nevoie de geniul lui Cernîșevski pentru ca atunci, în perioada înfăptuirii reformei țărănești (cînd nici în Occident caracterul ei nu fusese încă îndeajuns de elucidat), să înțelegi atît de limpede caracterul ei esențialmente burghez, să înțelegi că încă pe atunci în „societatea" și în „statul" rus stăpîneau și cîrmuiau clase sociale ireconciliabil vrăjmașe oamenilor muncii și că dominația acestor clase determina, fără doar și poate, ruinarea și deposedarea de pămînt a țărănimii. Cernîșevski înțelegea totodată că existența unei cîrmuiri care acoperă relațiile noastre sociale antagoniste constituie un rău imens care înrăutățește nespus situația oamenilor muncii.

„*La drept vorbind* – continuă Volghin –, *ar fi mai bine să-i elibereze fără pămînt*". (Adică, din moment ce moșierii iobăgiști au la noi în țară o putere atît de mare, ar fi mai bine ca ei să procedeze deschis, pe față și să spună limpede ce au de spus decît să camufleze aceleași interese iobăgiste sub masca compromisurilor fățarnicei cîrmuiri absolutiste).

„*Chestiunea e pusă în așa fel, încît nu văd nici un motiv să ne ciorovăim nici chiar pe tema dacă țăranii vor fi sau nu eliberați; cu atît mai puțin nu trebuie să ne ciorovăim pe tema dacă vor fi eliberați de liberali sau de moșieri. După mine, e tot una. Ba ar fi chiar mai bine s-o facă moșierii*".

În „Scrisori fără adresă" : „*Se spune : trebuie eliberați țăranii... Unde sînt forțele care să înfăptuiască o asemenea operă ? Nu există încă. Nu poți să te apuci de o treabă cînd nu ai forțele necesare în acest scop. Și, după cum vedeți, lucrurile evoluează în așa fel, încît vor proceda la eliberarea țăranilor. Dar ce-o să iasă de aici ? Nu trebuie să vă mai spun ce poate să iasă atunci cînd te apuci de o treabă pe care nu o poți îndeplini. Strici totul, iar rezultatul nu poate fi decît o mîrșăvie*" [88].

Cernîșevski înțelegea că statul rus feudal-birocratic nu este în stare să înfăptuiască eliberarea țăranilor, adică răsturna-

www.dacoromanica.ro

rea moşierilor ; el îşi dădea seama că acest stat e în stare doar să facă o „mîrşăvie", un jalnic compromis între interesele liberalilor (răscumpărarea e tot cumpărare) şi cele ale moşierilor, un compromis care amăgea pe ţărani cu iluzia îndestulării şi a libertăţii, dar în realitate îi ruina şi îi dădea în întregime pe mîna moşierilor. De aceea Cernîşevski protesta, de aceea blestema reforma, dorea eşecul ei, dorea ca guvernul să se încurce în echilibristica sa între liberali şi moşieri, astfel încît de aici să iasă un faliment care să îndrepte Rusia pe calea unei lupte făţişe între clase.

Pe cînd „democraţii" noştri contemporani cîntă ditirambe la adresa acestor reforme *astăzi*, cînd genialele previziuni ale lui Cernîşevski au devenit realitate, cînd istoria ultimilor 30 de ani a spulberat fără cruţare toate iluziile economice şi politice ; ei văd în ea *astăzi* o consfinţire a producţiei „populare" şi se căznesc să deducă din ea dovada posibilităţii unei căi care *să ocolească* clasele sociale vrăjmaşe oamenilor muncii. Repet, atitudinea faţă de reforma agrară dovedeşte în modul cel mai evident cît de mult s-au îmburghezit democraţii noştri. Aceşti domni n-au învăţat nimic ; în schimb au uitat multe, foarte multe.

Pentru a face o paralelă, voi lua „Otecestvennîe Zapiski" pe anul 1872. Mai sus am reprodus din articolul „Plutocraţia şi bazele ei" unele pasaje în legătură cu succesele înregistrate de societatea rusă în domeniul liberalismului (care camuflează interesele plutocraţiei) în primul deceniu de după „marea" reformă „eliberatoare".

Dacă înainte, scria acelaşi autor în acelaşi articol, puteai întîlni adesea oameni care se văicăreau de reforme şi regretau vremurile de odinioară, astăzi nu se mai găsesc asemenea oameni. „Noile rînduieli sînt pe placul tuturor, toţi sînt veseli şi liniştiţi", şi autorul arată în continuare că şi literatura „devine un organ al plutocraţiei", promovînd „sub vălul democratismului" interesele şi tendinţele plutocraţiei. Citiţi cu toată atenţia cuvintele reproduse aici. Autorul este nemulţumit de faptul că „toată lumea" este mulţumită cu noile rînduieli create de reformă, că „toţi" (reprezentanţii „societăţii" şi ai „intelectualităţii", desigur, iar nu oamenii muncii) sînt veseli şi liniştiţi, cu toate trăsăturile vădit burgheze, antagoniste ale acestor noi rînduieli : publicul nu observă că li-

www.dacoromanica.ro

beralismul nu face decît să camufleze „libertatea de a dobîndi", şi bineînţeles că este vorba de a dobîndi pe seama masei oamenilor muncii şi în detrimentul ei. Şi autorul protestează. Ceea ce e preţios în raţionamentul său este tocmai acest protest, care-l caracterizează pe socialist. Şi nu trebuie să uităm că acest protest împotriva plutocratismului camuflat sub masca democratismului contravine teoriei generale propagate de această revistă, care neagă existenţa oricăror momente, elemente şi interese burgheze în reforma ţărănească, neagă caracterul de clasă al intelectualităţii ruse şi al statului rus, neagă existenţa unui teren pentru dezvoltarea capitalismului în Rusia şi, cu toate acestea, nu poate să nu simtă, să nu seziseze prezenţa capitalismului şi a burghezismului. Şi în măsura în care, simţind caracterul antagonist al societăţii ruse, revista „Otecestvennîe Zapiski" a luptat împotriva liberalismului şi democratismului burghez, în aceeaşi măsură ea a lucrat pentru o cauză comună tuturor primilor noştri socialişti, care, deşi nu au ştiut să înţeleagă acest caracter antagonist, îşi dădeau seama de existenţa lui şi voiau să lupte împotriva organizării însăşi a unei societăţi care genera acest caracter antagonist ; în aceeaşi măsură revista „Otecestvennîe Zapiski" a avut caracter progresist (bineînţeles din punctul de vedere al proletariatului). „Prietenii poporului" au uitat de acest caracter antagonist ; ei au pierdut complet simţul necesar pentru a putea desluşi că şi la noi, în sfînta Rusie, „sub vălul democratismului" se ascund burghezi pur sînge ; de aceea ei sînt acum reacţionari (faţă de proletariat), deoarece cocoloşesc antagonismul, nu vorbesc despre luptă, ci despre activitate culturală împăciuitoare.

Dar bine, domnilor, oare seninul liberal din Rusia, reprezentantul democratic al plutocraţiei din anii 1860–1870, a încetat să fie ideologul burgheziei în perioada de după 1890 numai pentru că pe chipul lui s-a aşternut o uşoară umbră de întristare civică ?

Oare „libertatea de a dobîndi" pe scară largă, libertatea de a obţine mari credite, de a dobîndi mari capitaluri, de a introduce mari îmbunătăţiri tehnice încetează a fi o libertate liberală, adică burgheză, în cadrul actualelor relaţii social-economice, numai pentru că este înlocuită prin libertatea de

www.dacoromanica.ro

a obține mici credite, de a dobîndi mici capitaluri, de a introduce mici îmbunătățiri tehnice ?

Repet, ei n-au adoptat o altă părere sub influența unei schimbări radicale de concepții sau a unei răsturnări radicale a rînduielilor noastre. Nu, ei au uitat pur și simplu.

Pierzînd această unică trăsătură datorită căreia premergătorii lor fuseseră odinioară progresiști, cu toată lipsa de consistență a teoriilor lor, cu toate concepțiile lor naive și utopice asupra realității, „prietenii poporului" n-au învățat absolut nimic în tot acest interval de timp. Or, independent chiar de orice analiză a realităților ruse în lumina teoriei economice, însăși istoria politică a Rusiei din ultimii 30 de ani ar fi trebuit să-i învețe multe lucruri.

Atunci, în anii de *după 1860*, forța iobăgiștilor fusese zdruncinată : ei suferiseră o înfrîngere care, deși nedefinitivă, era totuși atît de categorică, încît au trebuit să se retragă de pe scenă. Liberalii, dimpotrivă, au ridicat capul. Au început să curgă fraze liberale pe tema progresului, științei, binelui, pe tema luptei împotriva nedreptății, pe tema intereselor poporului, conștiinței poporului, forțelor poporului etc. etc., aceleași fraze pe care, în clipe de adîncă deprimare, le debitează și astăzi plîngăreții noștri radicali în saloanele lor, frazeologii noștri liberali la banchetele lor jubiliare, în paginile revistelor și ziarelor lor. Liberalii au ajuns să fie atît de puternici, încît au transformat în felul lor „noile rînduieli", desigur nu cu totul, dar într-o măsură considerabilă. Cu toate că nici pe vremea aceea nu exista în Rusia „lumina clară a luptei fățișe de clasă", era totuși mai multă lumină ca astăzi, astfel încît chiar și ideologii clasei celor ce muncesc care nu aveau nici cea mai mică idee despre această luptă de clasă și care preferau să viseze un viitor mai bun decît *să explice* mîrșavul prezent, chiar și ei nu puteau să nu vadă că în spatele liberalismului se ascunde plutocrația, că aceste noi rînduieli sînt rînduieli burgheze. Tocmai scoaterea din scenă a iobăgiștilor, care acum nu mai abăteau atenția asupra unor și mai acute chestiuni la ordinea zilei și nu mai împiedicau ca noile rînduieli să fie văzute sub forma lor (relativ) pură, a permis să fie văzute toate acestea. Dar democrații noștri de atunci, deși au știut să vestejească liberalismul plutocratic, n-au fost în stare totuși să-l înțeleagă și să-l explice în

www.dacoromanica.ro

mod ştiinţific, n-au fost în stare să înţeleagă necesitatea lui în cadrul organizării capitaliste a economiei noastre sociale, n-au fost în stare să înţeleagă caracterul progresist al acestei noi orînduiri a vieţii în comparaţie cu orînduirea ei veche, iobagă, n-au fost în stare să înţeleagă rolul revoluţionar al proletariatului, căruia îi dădea naştere această nouă orînduire, şi de aceea se mărgineau „să strîmbe din nas" la vederea acestor rînduieli de „libertate" şi de „umanitate", considerau că rînduielile burgheze reprezintă ceva întîmplător, aşteptau ca „orînduirea populară" să mai dea la iveală şi alte relaţii sociale.

Şi iată că istoria le-a arătat aceste alte relaţii sociale. Iobăgiştii, pe care reforma atît de revoltător deformată în interesul lor nu-i strivise cu desăvîrşire, au reînviat (pentru un timp), arătînd în mod concret care sînt aceste alte relaţii sociale ale noastre, în afară de cele burgheze, şi au arătat-o sub forma unei reacţiuni atît de dezmăţate, atît de neînchipuit de crîncene şi de bestiale, încît democraţii noştri, în loc de a merge înainte, transformînd în social-democratism democratismul lor naiv care a fost în stare să simtă caracterul burghez al relaţiilor noastre, dar nu a fost în stare să-l înţeleagă, s-au speriat, s-au potolit şi au luat-o înapoi, spre liberali, mîndrindu-se acum că văicărelile..., adică, vreau să spun, teoriile şi programele lor sînt împărtăşite de „întreaga presă serioasă şi onorabilă". Se părea că lecţia fusese cît se poate de edificatoare : devenea prea evidentă iluzia vechilor socialişti că viaţa poporului ar avea o orînduire aparte, că poporul ar avea instincte socialiste, că burghezia şi capitalismul ar reprezenta fenomene întîmplătoare, se părea că era cazul, în sfîrşit, ca ei să privească realitatea drept în faţă şi să recunoască deschis că n-au existat şi că nu există în Rusia nici un fel de alte relaţii social-ecònomice în afară de cele burgheze şi de perimatele relaţii feudale şi că, în consecinţă, nu poate fi altă cale spre socialism decît prin mişcarea muncitorească. Dar aceşti democraţi n-au învăţat nimic, astfel încît iluziile naive ale socialismului mic-burghez au făcut loc luciditătii practice a progreselor mic-burgheze.

Astăzi teoriile acestor ideologi ai micii burghezii, atunci cînd aceştia îşi arogă rolul de exponenţi ai intereselor oamenilor muncii, sînt de-a dreptul reacţionare. Ele cocoloşesc

www.dacoromanica.ro

caracterul antagonist al relaţiilor social-economice din Rusia de azi, raţionînd în aşa fel ca şi cum problema ar putea fi rezolvată prin măsuri generale care să asigure tuturor posibilităţi de „propăşire", „îmbunătăţire" etc., ca şi cum împăciuirea şi unirea ar fi posibile. Ele sînt reacţionare pentru că înfăţişează statul nostru ca fiind situat deasupra claselor şi deci capabil să acorde un ajutor serios şi cinstit populaţiei exploatate.

În sfîrşit, ele sînt reacţionare pentru că nu înţeleg de loc necesitatea luptei oamenilor muncii înşişi în vederea eliberării lor, luptă care nu poate fi decît înverşunată. Din spusele „prietenilor poporului" rezultă, de pildă, că ei ar putea aranja totul singuri. Muncitorii pot fi liniştiţi. În redacţia revistei „Russkoe Bogatstvo" a şi venit, de altfel, un tehnician şi ei erau chiar cît pe-aci să elaboreze una dintre „combinaţiile" menite „să introducă capitalismul în viaţa poporului". PRINCIPALUL ÎNVĂŢĂMÎNT UTIL care trebuie tras din această campanie este că socialiştii trebuie să rupă CATEGORIC şi DEFINITIV cu toate ideile şi teoriile mic-burgheze.

Rog să se ia notă că vorbesc despre o ruptură cu ideile mic-burgheze şi nu cu „prietenii poporului", nici cu ideile lor, pentru că nu poţi rupe cu cineva cu care n-ai avut niciodată nici un fel de legături. „Prietenii poporului" nu sînt decît exponenţii unuia dintre curentele de idei socialiste mic-burgheze de acest soi. Şi dacă în legătură cu acest caz eu trag concluzia necesităţii unei rupturi cu ideile socialiste mic-burgheze, cu ideile vechiului socialism ţărănesc rus *în general*, este pentru că actuala campanie pe care au pornit-o împotriva marxiştilor exponenţii vechilor idei, speriaţi de creşterea marxismului, i-a determinat pe aceştia din urmă să formuleze într-o manieră deosebit de pregnantă şi deplină ideile mic-burgheze. Confruntarea acestor idei cu socialismul din zilele noastre, cu datele actuale asupra realităţilor ruse ne arată cu o claritate izbitoare în ce măsură s-au învechit aceste idei, cît de mult şi-au pierdut ele orice bază teoretică coerentă, coborînd la nivelul unui jalnic eclectism, la nivelul celui mai plat program cultural-oportunist. S-ar putea obiecta că vina nu este a vechilor idei ale socialismului în general, ci numai a acestor domni, pe care de altfel nimeni nu-i consideră socialişti ; o asemenea obiecţie îmi pare însă cu totul neîntemeiată. Peste tot m-am străduit să dovedesc inevitabilitatea unei asemenea

www.dacoromanica.ro

degenerări a vechilor teorii, peste tot m-am străduit să acord cît mai puţin spaţiu criticării acestor domni în special şi cît mai mult spaţiu tezelor generale şi fundamentale ale vechiului socialism rus. Şi dacă aceşti socialişti ar considera că tezele lor au fost expuse de mine într-un mod greşit sau inexact sau incomplet, nu mi-ar rămîne decît să le răspund cu rugămintea prea plecată : poftiţi, domnilor, expuneţi-le chiar dv., expuneţi-le complet, cum se cuvine !

Vă rog să mă credeţi că nimeni n-ar fi mai bucuros ca social-democraţii dacă li s-ar oferi posibilitatea de a polemiza cu aceşti socialişti.

Doar nu vă închipuiţi că ne este plăcut să răspundem „polemicii" unor asemenea domni sau că ne-am fi angajat în această polemică dacă ei nu ne-ar fi provocat într-un mod direct, insistent, sfidător.

Doar nu vă închipuiţi că ne vine uşor să biruim dezgustul pe care ni-l provoacă citirea, recitirea şi analizarea acestei respingătoare îmbinări de fraze liberale stereotipe şi de morală mic-burgheză.

Nu e însă vina noastră că numai asemenea domni se apucă astăzi de fundamentarea şi de expunerea acestor idei. Vă rog să notaţi de asemenea că vorbesc de necesitatea unei rupturi cu ideile *socialiste* mic-burgheze. Teoriile mic-burgheze analizate sînt INCONTESTABIL reacţionare ÎN MĂSURA ÎN CARE ele se prezintă drept teorii socialiste.

Dar dacă vom înţelege că în realitate ele nu conţin nimic socialist, cu alte cuvinte dacă vom înţelege că toate aceste teorii nu explică cîtuşi de puţin exploatarea oamenilor muncii şi că, în consecinţă, ele nu pot servi cîtuşi de puţin în lupta pentru eliberarea lor, că în realitate toate aceste teorii oglindesc şi promovează interesele micii burghezii, atunci va trebui să le privim altfel, va trebui să ne punem întrebarea : *ce atitudine trebuie să aibă clasa muncitoare faţă de mica burghezie şi faţă de programele ei ?* Şi la această întrebare nu se poate răspunde fără a se ţine seama de dublul caracter al acestei clase (la noi, în Rusia, acest dublu caracter este deosebit de pronunţat, datorită faptului că antagonismul dintre mica şi marea burghezie e mai puţin dezvoltat). Mica burghezie este progresistă în măsura în care formulează revendicări democratice generale, adică în măsura în care luptă împotriva oricăror

www.dacoromanica.ro

rămăşiţe ale epocii medievale şi ale iobăgiei ; ea este reacţionară în măsura în care luptă pentru menţinerea situaţiei ei de mică burghezie, străduindu-se să frîneze, să întoarcă înapoi dezvoltarea generală a ţării care se desfăşoară în direcţie burgheză. Asemenea revendicări reacţionare, ca, de pildă, faimoasa inalienabilitate a loturilor ţărăneşti, ca şi multe alte proiecte de tutelare a ţărănimii, se ascund de obicei sub pretextul onorabil al apărării oamenilor muncii ; în fapt însă ele nu fac decît să înrăutăţească situaţia acestora, îngreuindu-le totodată lupta pentru propria lor eliberare. Trebuie să facem o distincţie riguroasă între aceste două laturi ale programului mic-burghez şi, contestînd acestor teorii orice caracter socialist, combătînd laturile lor reacţionare, nu trebuie să uităm partea lor democratică. Voi explica printr-un exemplu cum negarea deplină a teoriilor mic-burgheze de către marxişti nu numai că nu exclude democratismul din programul lor, ci, dimpotrivă, reclamă să se insiste asupra lui cu şi mai multă stăruinţă. Mai sus au fost arătate trei calamităţi fundamentale pe care le invocă întotdeauna în teoriile lor reprezentanţii socialismului mic-burghez : lipsa de pămînt, plăţile ridicate ale ţărănimii, asuprirea din partea organelor administrative.

Nu e absolut nimic socialist în revendicarea înlăturării acestor calamităţi, căci ele nu explică cîtuşi de puţin exproprierea şi exploatarea, iar înlăturarea lor nu va slăbi cîtuşi de puţin asuprirea muncii de către capital. Dar înlăturarea lor va curăţa această asuprire de reminiscenţele ei medievale, care o fac şi mai crîncenă, va uşura muncitorului lupta directă împotriva capitalului, şi de aceea, ca revendicare democratică, se va bucura de sprijinul cel mai energic al muncitorilor. Plăţile şi impozitele constituie, în general vorbind, o problemă căreia numai nişte mici burghezi pot să-i atribuie o însemnătate deosebită, dar la noi plăţile care apasă pe umerii ţărănimii reprezintă în multe privinţe o simplă rămăşiţă a iobăgiei : astfel sînt, de pildă, plăţile de răscumpărare, care trebuie să fie anulate imediat şi necondiţionat ; astfel sînt şi acele impozite care apasă numai pe umerii ţăranilor şi a păturilor de mijloc şi de care „nobilii" sînt scutiţi. Social-democraţii vor sprijini întotdeauna revendicarea înlăturării acestor rămăşiţe ale relaţiilor medievale care generează stagnarea economică şi politică. Acelaşi lucru trebuie spus şi despre lipsa de pămînt. Mai sus am

www.dacoromanica.ro

demonstrat amănunţit caracterul burghez al văicărelilor pe această temă. Este însă neîndoielnic, de pildă, că reforma agrară, tăind din pămîntul ţăranilor, i-a jefuit pur şi simplu pe aceştia în favoarea moşierilor, aducînd astfel un mare serviciu acestei enorme forţe reacţionare atît în mod direct (tăind o parte din pămîntul ţărănesc) cît şi indirect (prin defalcarea abilă a loturilor). Şi social-democraţii vor cere în modul cel mai energic ca ţăranilor să le fie restituite imediat pămînturile ce le-au fost luate, ca proprietatea funciară moşierească, acest bastion al instituţiilor şi tradiţiilor medievale, să fie în întregime expropriată. Acest din urmă punct, echivalent cu naţionalizarea pămîntului, nu conţine nimic socialist, deoarece înfăptuirea lui nu ar face decît ca relaţiile fermiereşti în curs de apariţie la noi să se dezvolte şi mai repede şi mai impetuos, dar el este extraordinar de important din punctul de vedere democratic, deoarece reprezintă unica măsură în stare să zdrobească definitiv moşierimea nobiliară. În sfîrşit, numai d-nii Iujakov, V. V. şi cei de teapa lor pot, desigur, să vadă în lipsa de drepturi a ţăranilor cauza exproprierii şi exploatării lor ; în realitate, asuprirea îndurată de ţărănime din partea administraţiei nu numai că este un fapt incontestabil, dar nici măcar nu e simplă asuprire, ci o adevărată tratare dispreţuitoare a ţărănimii ca o „gloată infamă", a cărei menire este să fie subordonată nobililor moşieri, căreia uzul drepturilor civile generale i se acordă numai ca o favoare deosebită (de pildă strămutările *) şi de care orice satrap poate să dispună ca de nişte oameni deţinuţi într-o casă de muncă. Social-democraţii aderă fără rezerve la revendicarea restabilirii depline a drepturilor civile ale ţărănimii, a desfiinţării totale a tuturor privilegiilor nobilimii, a desfiinţării tutelei birocratice asupra ţărănimii, acordîndu-i-se totodată dreptul de autoadministrare.

În general, comuniştii ruşi, adepţi ai marxismului, ar trebui, mai mult ca oricare alţii, să se numească SOCIAL-DEMO-

* N-am putea să nu amintim aici de neruşinarea, tipică lobăgistului rus, cu care, în cartea sa „Recolta proastă şi calamitatea publică", d-l Ermolov, actualul ministru al agriculturii, se declară împotriva strămutărilor. Din punctul de vedere al statului, pretinde d-sa, aceste strămutări nu pot fi considerate raţionale atîta timp cît în Rusia europeană moşierii mai duc lipsă de braţe de muncă disponibile. — Într-adevăr, pentru ce există ţăranii dacă nu pentru a hrăni prin munca lor pe trîntorii de moşieri şi pe „sus-puşii" lor acoliţi ?

www.dacoromanica.ro

CRAȚI, iar în activitatea lor ei nu trebuie să uite niciodată marea importanță a DEMOCRATISMULUI*.

În Rusia, rămășițele instituțiilor medievale, semiiobăgiste, sînt încă atît de puternice (în comparație cu Europa occidentală) și constituie un jug atît de apăsător pe grumazul proletariatului și al poporului în general, împiedicînd dezvoltarea gîndirii politice în toate clasele și stările sociale, încît este imperios necesar să se insiste asupra importanței enorme pe care o prezintă pentru muncitori lupta împotriva tuturor instituțiilor feudale, împotriva absolutismului, împotriva împărțirii în stări sociale, împotriva birocrației. Muncitorilor trebuie să li se arate în modul cel mai amănunțit ce cumplită forță reacționară reprezintă aceste instituții, cît de mult accentuează ele subjugarea muncii de către capital, cît de umilitor apasă ele pe cei ce muncesc, cît de mult contribuie ele la menținerea capitalului în formele sale medievale, care, din punctul de vedere al exploatării muncii, nu sînt cu nimic mai prejos de cele moderne, industriale, dar care adaugă acestei exploatări enormele greutăți ale luptei pentru eliberare. Muncitorii trebuie să știe că fără dărîmarea acestor stîlpi ai reacțiunii ** nu vor avea nici cea mai mică posibilitate de a duce cu succes lupta lor împotriva burgheziei, deoarece, atîta timp cît vor exista acești stîlpi, proletariatul rus de la sate, al cărui sprijin constituie o condiție necesară a victoriei clasei muncitoare, nu va putea niciodată să iasă din starea sa actuală de masă terorizată, ținută în întuneric, capabilă doar de o mută deznădejde,

* Este un punct foarte important. Plehanov are perfectă dreptate cînd spune că revoluționarii noștri au „doi dușmani: pe de o parte, vechile prejudecăți, care n-au fost încă cu totul dezrădăcinate, și, pe de altă parte, înțelegerea îngustă a noului program". Vezi Anexa a III-a. (Volumul de față, pag. 328. — *Nota red.*).

** O instituție reacționară deosebit de puternică, căreia revoluționarii noștri i-au acordat relativ puțină atenție, este *birocrația* noastră, care de facto este aceea care administrează statul rus. Recrutîndu-se mai ales din rîndurile raznocinților, această birocrație este profund burgheză atît prin obîrșia sa cît și prin menirea și caracterul activității sale, dar absolutismul și marile privilegii politice ale moșierilor nobili i-au imprimat însușiri deosebit de dăunătoare. Manevrînd mereu după cum bate vîntul, ea își vede suprema misiune în a îmbina interesele moșierului cu cele ale burghezului. Perfidă și fățarnică, ea își folosește simpatiile și relațiile în rîndurile iobăgiștilor pentru a trage pe sfoară pe muncitori și pe țărani, înfăptuind — sub pretextul „apărării celui slab din punct de vedere economic" și a „ocrotirii" lui împotriva chiaburului și a cămătarului — măsuri în urma cărora oamenii muncii sînt reduși la situația de „gloată infamă", dîndu-i complet pe mîna moșierului feudal și făcîndu-i astfel și mai lipsiți de apărare împotriva burgheziei. Extrem de periculoasă prin ipocrizia ei, ea învață din experiența meșterilor reacțiunii vest-europene și-și camuflează cu dibăcie veleitățile aracceeviste [60], ascunzîndu-le sub frunza de viță a declarațiilor de dragoste pentru popor.

www.dacoromanica.ro

dar incapabilă de a protesta şi a duce lupta în mod raţional şi tenace. De aceea lupta alături de democraţia radicală împotriva absolutismului, împotriva stărilor sociale şi a instituţiilor reacţionare, constituie pentru clasa muncitoare o datorie directă, iar social-democraţii trebuie să-i insufle conştiinţa acestei datorii, fără a uita măcar o clipă să-i insufle totodată şi ideea că lupta împotriva tuturor acestor instituţii e necesară numai ca mijloc menit să uşureze lupta împotriva burgheziei, că înfăptuirea revendicărilor democratice generale este necesară muncitorimii numai pentru a netezi drumul care duce spre victoria asupra principalului duşman al oamenilor muncii, *capitalul*, această instituţie pur democratică prin natura ei, care la noi, în Rusia, este deosebit de înclinată să-şi sacrifice democratismul şi să intre în alianţă cu reacţionarii pentru a-i sugruma pe muncitori, pentru a întîrzia şi mai mult apariţia unei mişcări muncitoreşti.

Cele expuse mai sus definesc, cred, îndeajuns atitudinea social-democraţilor faţă de absolutism şi faţă de lupta pentru libertate politică, ca şi atitudinea lor faţă de curentul – devenit deosebit de accentuat în ultimul timp – care tinde spre „unificarea" şi „coalizarea" tuturor fracţiunilor revoluţionare în vederea cuceririi libertăţii politice [90].

Acesta este un curent destul de original şi de caracteristic. Original, prin faptul că propunerile de „coalizare" nu vin din partea unui anumit grup sau a unor anumite grupuri cu programe bine determinate, care să coincidă în cutare sau cutare puncte. Dacă ar fi aşa, problema coalizării ar fi o problemă care s-ar rezolva de la caz la caz, o problemă concretă pe care ar trebui s-o soluţioneze reprezentanţii grupurilor care urmează să se unească. Atunci nu ar putea să existe un curent „unificator" deosebit. Dar un asemenea curent există şi el porneşte pur şi simplu de la oameni care s-au îndepărtat de cele vechi fără a fi aderat la ceva nou : teoria pe care s-au sprijinit pînă în prezent luptătorii împotriva absolutismului se prăbuşeşte, după cum se vede, distrugînd totodată acele condiţii de solidaritate şi de organizare care sînt necesare în această luptă. Şi iată că aceşti domni „unificatori" şi „coalizatori" îşi închipuie, probabil, că o asemenea teorie ar putea fi creată în modul cel mai uşor reducînd-o în întregime la protestul împotriva absolutismului şi la revendicarea libertăţii

www.dacoromanica.ro

politice şi ocolind toate celelalte probleme socialiste şi nesocialiste. Se înţelege că această eroare naivă va ieşi la iveală chiar la primele încercări de a realiza o asemenea unire.

Caracteristic este acest curent „unificator" pentru că reprezintă unul dintre ultimele stadii ale procesului de transformare a narodnicismului combativ, revoluţionar într-un democratism politic radical, proces pe care m-am străduit să-l schiţez în expunerea precedentă. Unirea trainică a tuturor grupurilor revoluţionare nesocial-democrate în jurul steagului arătat mai sus va fi posibilă numai atunci cînd se va elabora un program temeinic de revendicări *democratice*, care s-o rupă definitiv cu prejudecăţile vechii concepţii a specificului rusesc. Crearea unui asemenea partid democrat social-democraţii o consideră, desigur, ca un folositor pas înainte, iar activitatea lor îndreptată împotriva narodnicismului trebuie să contribuie la aceasta, să contribuie la dezrădăcinarea tuturor prejudecăţilor şi miturilor, la gruparea socialiştilor în jurul steagului marxismului şi la crearea de către celelalte grupuri a unui partid democrat.

Evident, social-democraţii, care consideră necesară organizarea de sine stătătoare a muncitorilor într-un partid muncitoresc aparte, nu s-ar putea „uni" nici cu un asemenea partid, dar muncitorii ar sprijini cît se poate de energic orice luptă a democraţilor împotriva instituţiilor reacţionare.

Degenerarea narodnicismului şi transformarea lui într-o teorie radicală mic-burgheză de duzină, degenerare pe care poziţiile „prietenilor poporului" o atestă într-un chip atît de grăitor, – ne arată ce imensă greşeală comit cei care propovăduiesc printre muncitori ideea luptei împotriva absolutismului, fără a le explica totodată caracterul antagonist al relaţiilor noastre sociale, datorită căruia şi ideologii burgheziei se pronunţă pentru libertăţi politice, şi fără a le explica rolul istoric al muncitorului rus ca luptător pentru eliberarea întregii populaţii muncitoare.

Unii au tendinţa de a reproşa social-democraţilor că ar dori să ia în folosinţă exclusivă teoria lui Marx, în timp ce, spun ei, teoria sa economică este acceptată de toţi socialiştii. Se pune însă întrebarea : ce rost are să li se explice muncitorilor forma valoare, esenţa rînduielilor burgheze şi rolul revoluţionar al proletariatului dacă la noi, în Rusia, exploatarea oamenilor muncii este, în general şi pretutindeni, explicată nu prin orga-

www.dacoromanica.ro

nizarea burgheză a economiei sociale, ci, de pildă, prin lipsa de pămînt, prin povara plăților, prin asuprirea exercitată de către administrație ?

Ce rost are să li se explice muncitorilor teoria luptei de clasă, dacă această teorie nu poate să explice nici măcar relațiile dintre ei și fabricanți (capitalismul nostru este sădit în mod artificial de către guvern), fără să mai vorbim de masa „poporului" care nu aparține clasei deja formate a muncitorilor industriali ?

Cum poate fi acceptată teoria economică a lui Marx cu concluzia ei privind rolul revoluționar al proletariatului ca organizator al comunismului, trecîndu-se prin faza capitalismului, din moment ce la noi unii vor să caute căi spre comunism fără a se trece prin faza capitalismului și fără proletariatul pe care-l generează acesta ?

Este evident că, în asemenea condiții, o chemare adresată muncitorilor de a porni la luptă pentru libertate politică va echivala cu un îndemn de a scoate castanele din foc pentru burghezia avansată, căci nu se poate nega (și e caracteristic că pînă și narodnicii și narodovolții n-au negat acest lucru) că libertatea politică va servi în primul rînd interesele burgheziei și nu va aduce muncitorilor o ușurare a situației lor, ci numai... numai o ușurare a condițiilor luptei lor... *împotriva acestei burghezii.* Spun aceasta împotriva socialiștilor care, deși nu acceptă teoriile social-democraților, desfășoară totuși o muncă de agitație în mediul muncitoresc, convingîndu-se în practică că numai în rîndurile muncitorilor pot fi găsite elemente revoluționare. Aceștia socialiști fac ca teoria lor să intre în contradicție cu practica și săvîrșesc o greșeală extrem de gravă sustrăgîndu-i pe muncitori de la sarcina lor directă, ACEEA DE A ORGANIZA UN PARTID MUNCITORESC SOCIALIST*.

* Pe două căi se poate ajunge la concluzia necesității de a ridica pe muncitori la luptă împotriva absolutismului : *fie* văzînd în muncitori pe singurul luptător pentru instaurarea orînduirii socialiste, ceea ce înseamnă a vedea în libertatea politică una dintre condițiile care-i înlesnesc muncitorului această luptă — și așa văd lucrurile social-democrații —, *fie* adresîndu-i-te pur și simplu ca unuia care are cel mai mult de îndurat de pe urma rînduielilor actuale, care nu are nimic de pierdut și care de aceea poate să se ridice cu maximum de hotărîre împotriva absolutismului. Dar aceasta nu ar însemna altceva decît să-l silești să se tîrască în coada radicalilor burghezi, care îndărătul solidarității întregului „popor" împotriva absolutismului nu vor să vadă antagonismul dintre burghezie și proletariat.

www.dacoromanica.ro

Această greşeală a apărut în mod firesc pe vremea cînd antagonismele de clasă ale societăţii burgheze erau încă complet nedezvoltate, înnăbuşite de iobăgie, cînd aceasta din urmă genera protestul solidar şi lupta întregii intelectualităţi, creînd iluzia unui democratism specific al intelectualităţii noastre şi a inexistenţei unei deosebiri profunde între ideile liberalilor şi cele ale socialiştilor. În prezent însă, cînd dezvoltarea economică a înaintat atît de mult încît pînă şi cei care altădată negau existenţa unui teren prielnic pentru dezvoltarea capitalismului în Rusia recunosc că am păşit tocmai pe calea dezvoltării capitaliste, în prezent nu mai sînt posibile nici un fel de iluzii în această privinţă. Componenţa „intelectualităţii" se conturează tot atît de limpede ca şi componenţa societăţii care se îndeletniceşte cu producerea bunurilor materiale : dacă în aceasta din urmă atoatefăcător e capitalismul, în rîndurile celei dintîi tonul îl dă o haită, din ce în ce mai numeroasă, de carierişti şi de năimiţi ai burgheziei – „intelectualitatea" mulţumită şi liniştită, care, străină de orice aiureli, ştie foarte bine ce anume vrea. Radicalii şi liberalii noştri nu numai că nu neagă acest fapt, ci, dimpotrivă, îl subliniază cu tărie, străduindu-se din răsputeri să demonstreze caracterul său amoral, să-l osîndească, să-l distrugă, să arate cît de ruşinos este el... şi să-l nimicească. Aceste naive pretenţii de *a face* pe intelectualitatea burgheză *să se ruşineze* de caracterul ei burghez sînt tot atît de ridicole ca şi încercările economiştilor micburghezi de a speria burghezia noastră (invocînd experienţa „fraţilor mai mari"), avertizînd-o că drumul urmat de ea duce la ruinarea poporului, la mizerie şi şomaj pentru mase, la înfometarea lor ; această judecată asupra burgheziei şi a ideologilor ei ne aminteşte acea judecată în urma căreia ştiuca a fost osîndită să fie aruncată în apă. Dincolo de aceste limite începe „intelectualitatea" liberală şi radicală, care debitează torente de fraze pe tema progresului, a ştiinţei, a adevărului, a poporului etc., căreia îi place să verse lacrimi de regret în amintirea anilor şaizeci, cînd nu exista discordie, declin, deprimare şi apatie şi cînd în toate inimile ardea flacăra democratismului.

Cu naivitatea care-i caracterizează, aceşti domni nu vor nicidecum să înţeleagă că solidaritatea de atunci era determi-

www.dacoromanica.ro

nată de condițiile materiale de atunci care nu se mai pot întoarce : iobăgia îi stînjenea deopotrivă pe toți – și pe vătaful iobag, care pusese ceva bani deoparte și care dorea să trăiască după placul inimii, și pe țăranul gospodar, care-l ura pe boier pentru dările la care-l supunea, pentru amestecul acestuia și pentru că îl rupea de la treburile gospodăriei, și pe argatul proletar, și pe țăranul sărăcit, care era vîndut ca rob negustorului ; din cauza iobăgiei sufereau atît negustorul-fabricant cît și muncitorul, atît meșteșugarul cît și calfa. Între toți aceștia nu exista altă legătură decît aceea a ostilității lor față de iobăgie ; dincolo de limitele acestei solidarități începea cel mai acut antagonism economic. Trebuie să te lași prea mult legănat de visuri dulcege ca să nu vezi nici în zilele noastre acest antagonism, cu toată dezvoltarea uriașă pe care a luat-o, ca să dorești fierbinte reîntoarcerea vremurilor de solidaritate, în timp ce realitatea care luptă, cere ca toți cei ce nu vor să fie, CU VOIE sau FĂRĂ VOIE, ciraci ai burgheziei să se situeze de partea proletariatului.

Dacă nu veți crede pe cuvînt frazele pompoase cu privire la „interesele poporului" și veți încerca să scormoniți mai adînc, veți vedea că aveți în fața voastră pe cei mai autentici ideologi ai micii burghezii, care dorește îmbunătățirea, sprijinirea și refacerea micii gospodării („populare" în limbajul lor) cu ajutorul unor progrese neînsemnate și care nu este cîtuși de puțin în stare să înțeleagă că, în cadrul actualelor relații de producție, toate aceste progrese nu fac decît să adîncească tot mai mult proletarizarea maselor. Trebuie să fim recunoscători „prietenilor poporului" pentru faptul că au contribuit mult la clarificarea caracterului de clasă al intelectualității noastre, confirmînd astfel teoria marxiștilor cu privire la caracterul mic-burghez al micilor noștri producători ; „prietenii poporului" vor accelera fără doar și poate dispariția vechilor iluzii și mituri care i-au tulburat atîta timp pe socialiștii ruși. „Prietenii poporului" au folosit atît de frecvent aceste teorii și, uzînd de ele la fiecare pas, le-au murdărit într-un asemenea hal, încît socialiștii ruși care se călăuzeau după aceste teorii se găsesc puși în mod inevitabil în fața dilemei : ori să revizuiască aceste teorii, ori să le părăsească cu desăvîrșire, lăsîndu-le

www.dacoromanica.ro

în folosinţa exclusivă a domnilor care, cu un aer triumfător şi plin de mulţumire de sine, vestesc urbi et orbi * că bogătaşii satelor cumpără unelte perfecţionate şi care, pe un ton cît se poate de serios, ne asigură că trebuie salutată atitudinea celor care s-au săturat să stea la masa de joc. Şi în acelaşi sens vorbesc ei despre „orînduirea populară" şi despre „intelectualitate" nu numai cu un aer foarte serios, dar şi folosind fraze foarte pretenţioase despre marile idealuri, despre formularea ideală a problemelor vieţii !...

Intelectualitatea socialistă va putea să conteze pe o activitate rodnică numai atunci cînd se va debarasa de iluzii şi va căuta sprijin în dezvoltarea reală a Rusiei şi nu într-o dezvoltare aşa cum ar dori-o ea, în relaţiile social-economice reale şi nu în relaţiile posibile. Activitatea ei TEORETICĂ va trebui să se orienteze spre *studierea concretă a tuturor formelor de antagonism economic în Rusia, spre studierea legăturii dintre ele şi a dezvoltării lor succesive ;* ea trebuie *să dezvăluie acest antagonism oriunde el este disimulat de istoria politică, de particularităţile rînduielilor juridice, de prejudecăţile teoretice existente.* Ea trebuie *să prezinte un tablou unitar al realităţii noastre ca sistem de relaţii de producţie bine determinat, să demonstreze că în cadrul acestui sistem exploatarea şi exproprierea oamenilor muncii este inevitabilă, să arate calea de izbăvire de aceste rînduieli pe care o indică dezvoltarea economică.*

Întemeiată pe studierea amănunţită a istoriei şi a realităţii ruse, această teorie trebuie să dea răspuns la problemele proletariatului şi, dacă ea va satisface cerinţele ştiinţei, fiecare trezire a gîndirii protestatare a proletariatului va aduce în mod necesar această gîndire pe făgaşul social-democratismului. Cu cît elaborarea acestei teorii va progresa mai mult, cu atît mai rapid va creşte social-democratismul, deoarece nici cei mai ingenioşi paznici ai actualelor rînduieli nu sînt în stare să împiedice trezirea gîndirii proletariatului ; nu sînt în stare pentru că înseşi aceste rînduieli atrag după sine, în mod necesar şi inevitabil, exproprierea tot mai largă a producători-

* — întregii lumi. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

lor, creşterea tot mai accentuată a proletariatului şi a armatei de rezervă a muncii, toate acestea paralel cu creşterea avuţiei sociale, cu creşterea enormă a forţelor de producţie şi a socializării muncii de către capitalism. Oricît de mult ar mai fi rămas de făcut pentru elaborarea acestei teorii, chezăşia îndeplinirii acestei munci de către socialişti o constituie răspîndirea în rîndurile lor a materialismului, singura metodă ştiinţifică, care cere ca orice program să fie formularea exactă a procesului real ; chezăşie în acest sens este succesul social-democraţiei care adoptă aceste idei, succes care i-a întărîtat într-atîta pe liberalii şi pe democraţii noştri, încît, după cum a observat un marxist, voluminoasele lor reviste au încetat să fie plictisitoare.

Subliniind necesitatea, importanţa şi vastitatea muncii teoretice a social-democraţilor, nu vreau cîtuşi de puţin să spun că această muncă trebuie să fie pusă pe primul plan, înaintea celei PRACTICE* ; cu atît mai puţin nu vreau să spun ca aceasta din urmă să fie amînată pînă la terminarea celei dintîi. La asemenea concluzii ar putea ajunge numai adepţii „metodei subiective în sociologie" sau adepţii socialismului utopic. Desigur, dacă se consideră că sarcina socialiştilor este de a căuta pentru ţară „alte căi de dezvoltare" (decît cele reale), este de la sine înţeles că în acest caz activitatea practică ar deveni posibilă numai atunci cînd filozofii geniali vor fi descoperit şi indicat aceste „alte căi" ; şi invers, după descoperirea şi indicarea acestor căi, activitatea teoretică ar lua sfîrşit şi ar începe activitatea celor ce urmează să îndrumeze „patria" pe aceste „alte căi", „nou descoperite". Cu totul altfel se prezintă însă lucrurile dacă se consideră că sarcina socialiştilor este de a fi conducătorii ideologici ai proletariatului în lupta sa reală împotriva unor duşmani adevăraţi şi reali, care stau în faţa sa pe drumul *real* al dezvoltării economice-sociale date. În aceste condiţii, munca teoretică şi munca practică se contopesc într-o singură muncă, pe care Lieb-

* Dimpotrivă, pe primul plan se pune întotdeauna şi neapărat munca practică de propagandă şi agitaţie, pentru că, în primul rînd, munca teoretică nu face decît să dea răspuns la problemele pe care le ridică cea dintîi. În al doilea rînd însă, din cauze independente de voinţa lor, social-democraţii sînt prea adeseori nevoiţi să se limiteze numai la munca teoretică, şi de aceea ei preţuiesc în mod deosebit fiecare clipă în care este posibilă desfăşurarea unei activităţi practice.

www.dacoromanica.ro

knecht, veteranul social-democrației germane, a caracterizat-o atît de bine prin cuvintele :

Studieren, Propagandieren, Organisieren*.

Fără o astfel de muncă teoretică, socialiștii nu vor putea fi conducători ideologici, după cum nu vor putea fi asemenea conducători dacă nu vor orienta această muncă pe făgașul cerințelor practicii, dacă nu vor propaga rezultatele acestor teorii în rîndurile muncitorilor și nu vor ajuta la organizarea lor.

Acest mod de a formula sarcina social-democrației o ferește pe aceasta din urmă de dogmatism și de sectarism, lipsuri de care suferă atît de des diferitele grupuri de socialiști.

Nu poate exista dogmatism acolo unde criteriul unic, criteriul suprem al doctrinei este concordanța ei cu procesul real al dezvoltării economice-sociale ; nu poate fi sectarism atunci cînd sarcina constă în a ajuta la organizarea proletariatului, cînd, prin urmare, rolul „intelectualității" constă în a face să nu fie nevoie de conducători intelectuali.

De aceea, cu toate divergențele existente între marxiști cu privire la diferite probleme teoretice, din primul moment al apariției grupului și pînă în ziua de astăzi metodele activității lor politice au rămas aceleași.

Activitatea politică a social-democraților constă în a ajuta la dezvoltarea și la organizarea mișcării muncitorești din Rusia, la scoaterea ei din faza actualelor încercări de protest, de „răzvrătiri" și de greve – încercări răzlețe și lipsite de idei călăuzitoare – și transformarea ei într-o luptă organizată a ÎNTREGII CLASE muncitoare ruse, îndreptată împotriva regimului burghez și tinzînd să înfăptuiască exproprierea expropriatorilor, să desființeze rînduielile sociale întemeiate pe asuprirea oamenilor muncii. La baza acestei activități se află convingerea generală a marxiștilor că muncitorul rus este singurul reprezentant firesc al întregii populații muncitoare și exploatate a Rusiei **.

* — A studia, a face propagandă, a organiza. — *Nota trad.*

** În Rusia, omul viitorului este țăranul, — așa considerau reprezentanții socialismului țărănesc, narodnicii în cea mai largă accepție a acestui cuvînt. În Rusia, omul viitorului este muncitorul, — așa consideră social-democrații. Astfel a fost formulat într-un manuscris punctul de vedere al marxiștilor.

www.dacoromanica.ro

Reprezentantul firesc, pentru că *pretutindeni* în Rusia exploatarea oamenilor muncii *este în fond o exploatare capitalistă* dacă omitem rămăşiţele pe cale de dispariţie ale economiei feudale ; numai că exploatarea masei producătorilor este realizată pe o scară mică, este fărîmiţată, nedezvoltată, pe cînd exploatarea proletariatului din fabrici şi din uzine este realizată pe o scară mare, este socializată şi concentrată. În primul caz, această exploatare este încă învelită în forme medievale, în diferite chichiţe, tertipuri şi vicleşuguri politice, juridice şi uzuale, care-l împiedică pe omul muncii şi pe ideologul său să vadă esenţa rînduielilor care-l apasă pe omul muncii, să vadă pe unde şi în ce mod ar fi posibilă o cale de ieşire. Dimpotrivă, în cazul al doilea, exploatarea este deja pe deplin dezvoltată, apărînd în forma ei pură, fără aspecte particulare care să-i mascheze fondul. Muncitorul nu mai poate să nu vadă că el este asuprit de *capital,* că lupta trebuie să fie dusă împotriva *clasei* burgheze. Şi această luptă a lui, care are drept obiectiv satisfacerea nevoilor sale economice imediate, îmbunătăţirea situaţiei sale materiale, cere în mod necesar ca muncitorii să se organizeze, devine în mod necesar un război dus împotriva unei *c l a s e,* iar nu împotriva unor persoane, un război dus împotriva clasei care-l asupreşte şi-l apasă pe omul muncii nu numai în fabrici şi uzine, ci peste tot şi pretutindeni. Iată de ce muncitorul din fabrică şi din uzină nu este decît reprezentantul înaintat al întregii populaţii exploatate ; şi, pentru ca el să-şi afirme într-o luptă organizată şi perseverentă calitatea lui de reprezentant, se cere cu totul altceva decît ademenirea lui prin zugrăvirea unor „perspective" ; pentru aceasta nu se cere decît *să i se explice* pur şi simplu care este *situaţia lui,* să i se explice structura economică-politică a sistemului care-l asupreşte, să i se explice caracterul necesar şi inevitabil al antagonismelor de clasă în cadrul acestui sistem. Această situaţie a muncitorului industrial în cadrul sistemului general al relaţiilor capitaliste face ca el, muncitorul industrial, să fie singurul luptător pentru eliberarea clasei muncitoare, pentru că numai stadiul superior al dezvoltării capitalismului, marea industrie mecanizată, creează condiţiile materiale şi forţele sociale necesare pentru desfăşurarea acestei lupte. În toate celelalte locuri, în cadrul formelor inferioare

www.dacoromanica.ro

de dezvoltare a capitalismului nu există aceste condiţii materiale ; producţia este fărîmiţată în mii de gospodării foarte mici (care nu încetează să fie *gospodării* minuscule chiar şi în cadrul celor mai egalitare forme de *posesiune* funciară în cadrul obştii), cel exploatat mai posedă încă în majoritatea cazurilor o brumă de gospodărie, care-l leagă tocmai de sistemul burghez împotriva căruia el trebuie să ducă lupta ; această împrejurare îngreuiază şi frînează dezvoltarea forţelor sociale capabile să răstoarne capitalismul. Mica exploatare, izolată, fărîmiţată, îi leagă pe oamenii muncii de locul lor, îi dezbină, nu le dă posibilitatea de a deveni conştienţi de solidaritatea lor de clasă, nu le dă posibilitatea de a se uni în urma înţelegerii faptului că pricina asupririi rezidă în întregul sistem economic şi nu în cutare sau cutare persoană. Dimpotrivă, marele capital rupe în mod inevitabil orice legătură dintre muncitor şi vechea societate, rupe tot ce-l leagă de un anumit loc şi de un anumit exploatator, îl uneşte cu ceilalţi muncitori, îl sileşte să gîndească şi-l pune în condiţii care dau posibilitatea de a începe o luptă organizată. De aceea social-democraţia consacră clasei muncitoare întreaga ei atenţie şi activitate. Atunci cînd reprezentanţii înaintaţi ai acestei clase îşi vor fi însuşit ideile socialismului ştiinţific, cînd îşi vor fi însuşit ideea rolului istoric al muncitorului rus, cînd aceste idei vor fi căpătat o largă răspîndire şi cînd printre muncitori vor fi fost create organizaţii viguroase care să transforme într-o luptă de clasă conştientă actualul război economic al muncitorilor dus cu forţe răzleţite, atunci **MUNCITORUL** rus, ridicîndu-se în fruntea tuturor elementelor democrate, va răsturna absolutismul şi va călăuzi **PROLETARIATUL RUS** (alături de proletariatul **TUTUROR ŢĂRILOR**) *pe drumul drept al luptei politice făţişe, spre o* **REVOLUŢIE COMUNISTĂ VICTORIOASĂ.**

Sfîrşit

1894

www.dacoromanica.ro

Anexa 1

Reproduc în tabelul care urmează datele referitoare la cele 24 de bugete despre care este vorba în text.

Culegere de date asupra structurii şi bugetelor a 24 de gospodării ţărăneşti tipice din judeţul Ostrogojsk.

Explicarea tabelului

1. Primele 21 coloane sînt luate în întregime din culegerea arătată. Coloana a 22-a înglobează coloanele din culegere referitoare la secară, grîu, ovăz şi orz, mei şi hrişcă, celelalte grîne, cartofi, legume şi fîn (8 coloane). Cum a fost calculat venitul provenit din grîne (coloana a 23-a), exceptîndu-se paiele şi pleava, s-a arătat în text. Coloana a 24-a înglobează coloanele din culegere referitoare la cai, vite cornute, oi, porci, păsări, piei şi lînă, slănină şi carne, produse lactate, ulei (9 coloane). Coloanele 25–29 sînt luate în întregime din culegere. Coloanele 30–34 înglobează coloanele din culegere referitoare la cheltuielile pentru secară, grîu, mei şi hrişcă, cartofi, legume, sare, ulei, slănină şi carne, peşte, produse lactate, rachiu, ceai (12 coloane). Coloana a 35-a înglobează coloanele din culegere referitoare la săpun, gaz, lumînări, îmbrăcăminte şi veselă (4 coloane). Celelalte coloane nu comportă explicaţii.

2. Coloana a 8-a reprezintă suma deseatinelor de pămînt luat în arendă şi a deseatinelor de pămînt arabil din cadrul lotului (există în culegere o asemenea coloană).

3. Cifrele de dedesubt din coloanele „Repartizarea veniturilor şi a cheltuielilor" reprezintă *partea bănească a cheltuielilor şi a veniturilor*. Veniturile (respectiv cheltuielile) trecute în coloanele 25–28 şi 37–42 sînt în întregime venituri şi cheltuieli băneşti. Partea bănească (autorul nu o indică) a fost calculată scăzîndu-se din venitul global partea consumată în gospodărie.

www.dacoromanica.ro

Categorii de gospodari şi nnmărnl lor		Numărul sufletelor de ambe sexe	Numărul lucrătorilor de sex masculin	Muncitori agricoli	
				Gospodării cu muncitori agricoli	Numărul muncitoarelor şi muncitorilor agricoli
		1	2	3	4
6 gospodari înstăriţi	Tota l	47	11	6	8
	În medie de 1 gospodărie	7,83	1,8	—	—
11 gospodari mijlocaşi	Total	92	26	2	2
	În medie de 1 gospodărie	8,36	2,4	—	—
7 gospodari săraci	Total	37	10	2	2
	În medie de 1 gospodărie	5,28	1,4	—	—
Total 24 gospodari	Total	176	47	10	12
	În medie de 1 gospodărie	7,33	1,9	—	—
2 muncitori agricoli (incluşi în numărul gospodarilor săraci)	Total	9	2	—	—
	În medie de 1 gospodărie	4,5	1	—	—

Pămînt din lot (desetine)	Arendă		Total pămînt arabil	Numărul construcţiilor	Numărul stabilimentelor industriale	Numărul uneltelor agricole	Vite (capete)	
	Numărul gospodăriilor	Desetine					Vite de muncă	Total socotit în capete de vite mari
5	6	7	8	9	10	11	12	13
132,6	6	52,8	123,4	52	4	224	35	81
22,1	—	8,8	20,6	8,6	—	37,3	5,8	13,5
101,2	10	85,5	140,2	70	—	338	40	89,1
9,2	—	7,7	12,7	6,4	—	30,7	3,6	8,1
57,8	4	19,8	49,8	31	—	108	7	15,3
8,5	—	2,8	7,1	4,4	—	15,4	1	2,2
291,6	20	158,1	313,4	153	4	670	82	185,4
12,1	—	6,6	13	6,4	—	27,9	3,4	7,7
14,4	—	—	6,8	6	—	11	—	1,1
7,2	—	—	3,4	3	—	5,5	—	0,5

www.dacoromanica.ro

Categorii de gospodari şi numărul lor		Valoare în ruble						
		Construcţii	Alte bunuri imobile	Inventar	Obiecte de uz casnic	Îmbrăcăminte	Vite şi stupi	Total
		14	15	16	17	18	19	20
6 gospodari înstăriţi	Total	2.696	2.237	670,8	453	1.294,2	3.076,5	10.427,5
	În medie la 1 gospodărie	449,33	372,83	111,80	75,5	215,7	512,75	1.737,91
11 gospodari mijlocaşi	Total	2.362	318	532,9	435,9	2.094,2	2.907,7	8.650,7
	În medie la 1 gospodărie	214,73	28,91	48,44	39,63	190,38	264,33	786,42
7 gospodari săraci	Total	835	90	112,3	254	647,1	605,3	2.543,7
	În medie la 1 gospodărie	119,28	12,85	16,04	36,29	92,45	86,47	363,38
Total 24 gospodari	Total	5.893	2.645	1.316	1.142,9	4.035,5	6.589,5	21.621,9
	În medie la 1 gospodărie	245,55	110,21	54,83	47,62	168,14	274,56	900,91
2 muncitori agricoli (incluşi în numărul gospodarilor săraci)	Total	155	25	6,4	76,8	129,3	9,1	401,6
	În medie la 1 gospodărie	77,5	12,5	3,2	38,4	64,65	4,55	200,8

Credite scadente şi neachitate (ruble)	Repartizarea veniturilor							
	Din agricultură		Din creşterea vitelor	Din apicultură şi pomicultură	Din ocupaţii în afara gospodăriei	Din stabilimente	Diverse	Total în ruble
	Total	Inclusiv din cereale						
21	22	23	24	25	26	27	28	29
80	61,2% 3.861,7 1.774,4	2.598,2 1.774,4	15,4% 972,6 396,5	4,3% 271	6,5% 412	5% 320	7,6% 482,2	100% 6.319,5 3.656,1
13,3	643,6	—	162,1	45,2	68,6	53,3	80,4	1.053,2 609,3
357	60,7% 3.163,8 899,9	2.203,8 899,9	16,1% 837,5 423,2	0,7% 36,1	18,8% 979,3	—	3,7% 195,5	100% 5.212,2 2.534
32,4	287,7	—	76,1	3,2	89	—	17,8	473,8 230
233,6	48,7% 689,9 175,25	502,08 175,24	22,9% 324,2 216,6	1,9% 27	23,8% 336,8	—	2,7% 39	100% 1.416,9 794,64
33,4	98,5	—	46,3	3,9	48,1	—	5,5	202,4 113,5
670,6	59,6% 7.715,4 2.849,54	5.304,8 2.849,54	16,5% 2.134,3 1.036,3	2,6% 334,1	13,3% 1.728,1	2,5% 320	5,5% 716,7	100% 12.948,6 6.984,74
27,9	321,5	—	88,9	13,9	72	13,3	29,9	539,5 291,03
50	59,5 3	—	5,7 4,8	—	128,8	—	4	198 140,6
25	29,75	—	2,85	—	64,4	—	2	99 70,3

www.dacoromanica.ro

Categorii de gospodari și numărul lor		Repartizarea cheltuielilor: Hrană: Total	Hrană: Vegetală	Hrană: Restul hranei	Hrană: din care: Lapte, carne etc.	Hrană: din care: Sare, rachiu, ceai	Îmbrăcăminte și obiecte de uz casnic	Întreținerea vitelor	Inventar viu și mort	Plata muncitorilor și cioabanilor	Arendă	Dări	Pentru popi	Diverse	Total în ruble	Venit net + deficit —
		30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44
6 gospodari înstăriți	Total	29,2% 1.500,6 218,7	823,8	676,8	561,3 103,2	115,5	8,2% 423,8 58,6	24,9% 1.276,6	9,4% 484,5	13,5% 691,7	6,5% 332	4,9% 253,5	1,1% 56	2,3% 116,5	100% 5.135,2 2.211,5	+ 1.184,3
	În medie la 1 gospodărie	250,1	—	—	—	—	70,63	212,76	80,75	115,29	55,33	42,25	9,33	19,42	855,86 369,6	+ 197,34
11 gospodari mijlocași	Total	37,6% 1.951,9 257,7	1.337,3 33,4	614,6	534,3 144	80,3	10,6% 548,1 49,5	21,2% 1.098,2	5% 256	0,9% 47,6	6,8% 351,7	4,9% 254,9	1,3% 69,9	11,7% 609,4	100% 5.187,7 1.896,7	+ 24,5
	În medie la 1 gospodărie	177,45	—	—	—	—	49,83	99,84	23,27	4,33	31,97	23,17	6,35	55,4	471,6 172,5	+ 2,19
7 gospodari săraci	Total	42,1% 660,8 253,46	487,7 160,96	173,1	134,4 53,8	38,7	14,6% 229,6 26,8	15,6% 243,7	7,1% 110,6	1,6% 24,3	6% 94,5	6,5% 101,8	1,8% 28	4,7% 73,2	100% 712,66	— 149,6
	În medie la 1 gospodărie ..	94,4	—	—	—	—	32,8	34,81	15,8	3,47	13,5	14,54	4	10,46	223,78 101,8	— 21,38
Total 24 gospodari	Total	34,6% 4.113,3 729,86	2.648,8	1.464,5	1.230	234,5	10,1% 1.201,5 134,9	22,2% 2.618,5	7,1% 851,1	6,4% 763,6	6,5% 778,2	5,1% 610,2	1,3% 153,9	6,7% 799,1	100% 11.889,4 4.820,86	+ 1.059,2
	În medie la 1 gospodărie ..	171,39	110,37	61,02	51,25	9,77	50,06	109,1	35,46	31,82	32,43	25,43	6,41	33,29	495,39 200,87	+ 44,11
2 muncitori agricoli (incluși în numărul gospodarilor săraci)	Total	81,7 50,7	72,1 42,5	9,6	6,1 4,7	3,5	14,9 4,6	8	53,2	0,4	—	22,6	2,8	3,3	186,9 137,6	+ 11,1
	În medie la 1 gospodărie ..	40,85	—	—	—	—	7,45	4	26,6	0,2	—	11,3	1,4	1,65	93,45 68,8	+ 5,55

www.dacoromanica.ro

Anexa a II-a

În critica pe care i-o face lui Nik.–on, d-l Struve pune pe bună dreptate pe primul plan constatarea că „teoria marxistă a luptei de clasă şi a statului îi este cu desăvîrşire străină acestui economist rus". Nu am îndrăzneala d-lui Krivenko pentru ca, doar pe baza acestui articolaş (ocupînd 4 coloane), să mă pronunţ asupra sistemului concepţiilor d-lui Struve (alte articole ale d-sale nu-mi sînt cunoscute) ; trebuie să spun de asemenea că sînt de acord numai cu unele dintre ideile enunţate de d-sa, şi de aceea nu pot susţine întregul său articol, ci numai anumite teze fundamentale formulate de d-sa. În orice caz însă, faptul menţionat a fost sezisat cît se poate de just : într-adevăr, neînţelegerea luptei de clasă inerente societăţii capitaliste constituie *eroarea fundamentală* a d-lui Nik.–on. Simpla corijare a acestei erori ar fi fost suficientă pentru ca chiar din tezele şi cercetările d-sale teoretice să rezulte în mod necesar concluzii social-democrate. Într-adevăr, pierderea din vedere a luptei de clasă denotă o arhigrosolană neînţelegere a marxismului, neînţelegere cu atît mai imputabilă d-lui Nik.–on, cu cît d-sa ţine neapărat să apară în postura unui fervent adept al principiilor lui Marx. Ar putea oare cineva care cunoaşte cît de cît doctrina lui Marx să conteste că teoria luptei de clasă constituie centrul de greutate al întregului său sistem de concepţii ?

D-l Nik.–on putea, desigur, să accepte teoria lui Marx cu excepţia acestui punct, fie şi, de pildă, pentru că acest punct n-ar fi în concordanţă, să zicem, cu datele istoriei şi realităţii

www.dacoromanica.ro

ruse ; dar dacă ar fi fost aşa, ar fi, în primul rînd, cu neputinţă să se susţină că teoria lui Marx poate explica rînduielile noastre, ar fi chiar cu neputinţă să se vorbească de această teorie în legătură cu capitalismul, deoarece ar trebui modificată teoria şi elaborată noţiunea unui alt capitalism, căruia nu-i sînt inerente relaţii antagoniste şi lupta de clasă. În orice caz, autorul ar fi trebuit să specifice acest lucru în modul cel mai amănunţit, arătînd de ce, spunînd în materie de marxism *A,* nu spune şi *B.* Or, d-l Nik.–on nu a făcut nimic din toate acestea.

De aceea d-l Struve a conchis, pe bună dreptate, că neînţelegerea luptei de clasă îl face pe d-l Nik.–on *utopist,* pentru că cel ce ignorează lupta de clasă care se desfăşoară în cadrul societăţii capitaliste ignorează eo ipso * întregul conţinut real al vieţii politice-sociale a acestei societăţi şi, în ceea ce priveşte realizarea dezideratelor sale, se condamnă singur în mod inevitabil să plutească în sfera unor visuri inofensive. Această neînţelegere face din el un *reacţionar,* căci apelurile către „societate" şi către „stat", adică către ideologii şi oamenii politici ai burgheziei, nu pot decît să-i deruteze pe socialişti, făcîndu-i să vadă nişte aliaţi în cei mai înverşunaţi duşmani ai proletariatului, nu pot decît să frîneze lupta de eliberare a muncitorilor, în loc de a contribui la intensificarea, clarificarea şi cît mai buna organizare a acestei lupte.

Fiindcă a venit vorba despre articolul d-lui Struve, trebuie să spunem aici cîteva cuvinte şi despre răspunsul d-lui Nik.–on în nr. 6 al revistei „Russkoe Bogatstvo" **.

„Rezultă – spune d-l Nik.–on citînd date care arată creşterea lentă a numărului de muncitori din fabrici şi uzine, infe-

* — implicit. — *Nota trad.*

** În general, în articolele sale din „Russkoe Bogatstvo", d-l Nik.–on pare a se strădui din răsputeri să demonstreze că poziţia pe care se situează d-sa nu e chiar atît de departe de cea a radicalismului mic-burghez, precum s-ar fi putut crede ; că şi d-sa e în stare să vadă în creşterea burgheziei ţărăneşti (nr. 6, pag. 118 — răspîndirea printre „ţărani" a uneltelor perfecţionate, a fosfaţilor etc.) o dovadă a faptului că „însăşi *ţărănimea*" (care ţărănime ? aceea care este expropriată în masă ?) „înţelege necesitatea de a se smulge din situaţia în care se află".

www.dacoromanica.ro

rioară creşterii populaţiei –, rezultă că la noi capitalismul nu numai că nu-şi îndeplineşte «misiunea istorică», dar pune singur limite propriei sale dezvoltări. Iată de ce, printre altele, au de o mie de ori dreptate cei care caută «pentru patria lor o cale de dezvoltare diferită de aceea pe care a urmat-o şi o urmează Europa occidentală»". (Şi aceasta o scrie un om care constată că Rusia urmează aceeaşi cale capitalistă !). După părerea d-lui Nik.–on, neîndeplinirea acestei „misiuni istorice" constă în faptul că „curentul economic ostil obştii (adică capitalismul) nimiceşte însuşi temeliile existenţei acesteia din urmă, fără a-şi exercita rolul unificator atît de caracteristic pentru Europa occidentală şi care începe să se manifeste cu o deosebită vigoare în America de Nord".

Cu alte cuvinte, avem în faţa noastră argumentul stereotip folosit împotriva social-democraţilor, argument născocit de celebrul domn V.V., care privea capitalismul din punctul de vedere al unui slujbaş de minister care rezolvă problema de stat a „introducerii capitalismului în viaţa poporului" : dacă îşi îndeplineşte „misiunea", se poate admite ; dar dacă nu şi-o îndeplineşte, „nu se admite". În afară de toate celelalte merite ale acestui *ingenios* raţionament, însăşi „misiunea" capitalismului era înţeleasă de d-l V.V. – şi este înţeleasă, precum se vede, şi de d-l Nik–on – într-un mod imposibil, monstruos de greşit şi de îngust ; bineînţeles că şi de astă dată domnii aceştia nu se jenează să atribuie social-democraţilor îngustimea de înţelegere care-i caracterizează pe ei înşişi : despre social-democraţi se poate îndruga orice, pentru bunul motiv că, din fericire, nu sînt admişi în presa legală !

Marx considera că opera progresistă, revoluţionară a capitalismului consta în faptul că acesta, socializînd munca, în acelaşi timp, prin însuşi mecanismul acestui proces, „educă, uneşte şi organizează clasa muncitoare", o învaţă să lupte, organizează „revolta" ei, o uneşte în vederea „exproprierii expropriatorilor", în vederea cuceririi puterii politice şi a smulgerii mijloacelor de producţie din mîinile „unui număr restrîns de uzurpatori" pentru a le trece în mîinile întregii societăţi („Capitalul", 650) [91].

Aceasta este formularea lui Marx.

Nici pomeneală, firește, de „numărul muncitorilor din fabrici şi uzine" : se vorbeşte de concentrarea mijloacelor de

www.dacoromanica.ro

producție și de socializarea muncii. E clar că aceste criterii n-au nimic comun cu „numărul muncitorilor din fabrici și uzine".

Dar originalii noștri tălmăcitori ai lui Marx l-au răstălmăcit în sensul că socializarea muncii în condițiile capitalismului s-ar reduce la aceea că mai mulți muncitori industriali lucrează într-o singură clădire, și de aceea, pretind ei, opera progresistă a capitalismului se măsoară... după numărul muncitorilor din fabrici și uzine ! ! ! Dacă numărul muncitorilor din fabrici și uzine crește înseamnă că capitalismul își îndeplinește bine opera progresistă ; dacă acest număr scade înseamnă că capitalismul „nu-și îndeplinește bine menirea sa istorică" (pag. 103 din articolul d-lui Nik.–on), așa încît „intelectualitatea" trebuie „să caute pentru patrie alte căi de dezvoltare".

Și iată că intelectualitatea Rusiei pornește în căutarea „altor căi". Și nu e primul deceniu de cînd caută și găsește asemenea căi, străduindu-se din răsputeri să demonstreze * că capitalismul reprezintă o cale de dezvoltare „greșită", deoarece duce la șomaj și la crize. Iată, zic ei, în 1880 am trecut printr-o criză, la fel și în 1893 : e timpul să părăsim această cale, căci este clar că ne merge prost.

Iar burghezia rusă „aude și-și vede de treabă" [92] : într-adevăr, merge „prost" din moment ce nu se mai pot obține profituri exorbitante ; și iat-o ținînd în cor isonul liberalilor și radicalilor și apucîndu-se totodată să construiască de zor, cu ajutorul capitalurilor disponibile și mai ieftine, noi căi ferate. „Ne" merge prost pentru că în vechile locuri „noi" am despuiat pînă la piele poporul și sîntem nevoiți să trecem la capitalul industrial, de pe urma căruia nu te poți îmbogăți în aceeași măsură ca de pe urma celui comercial : „ne" vom îndrepta deci înspre regiunile periferice din răsăritul și

* Aceste demonstrații sînt lipsite de orice efect nu pentru că ar fi neadevărate — ruinarea, sărăcirea și flămînzirea poporului constituie urmări neîndoielnice și inevitabile ale capitalismului —, ci pentru că sînt aruncate pur și simplu în vînt. „Pătura cultă", chiar atunci cînd acționează sub paravanul democratismului, promovează interesele plutocrației ; cît despre aceasta din urmă, desigur că nimeni nu se așteaptă ca tocmai ea să se ridice împotriva capitalismului. „Guvernul" . . . — citez părerea unui adversar, d-l N. K. Mihailovski —, oricît de puțin am cunoaște programul guvernului nostru — scria el cîndva —, îl cunoaștem însă în orice caz îndeajuns pentru a fi siguri că „socializarea muncii" nu intră în programul lui.

www.dacoromanica.ro

nordul Rusiei europene, unde mai este încă posibilă „acumularea primitivă", care furnizează cîştiguri de cîteva sute la sută, unde descompunerea cu caracter burghez a ţărănimii e încă departe de a fi fost încheiată. Intelectualii văd toate acestea, avertizîndu-ne mereu că „noi" vom ajunge iar la un crah. Şi, într-adevăr, se produce un nou crah. Un mare număr de mici capitalişti este strivit de marii capitalişti, mase de ţărani sînt eliminate din agricultură, care trece tot mai mult în mîinile burgheziei ; mizeria, şomajul, moartea prin înfometare iau proporţii colosale, iar „intelectualitatea" declară cu conştiinţa împăcată că ea a prevăzut toate aceste calamităţi şi continuă să se plîngă de greşita alegere a căii de dezvoltare, străduindu-se să demonstreze prin lipsa de pieţe externe subrezenia capitalismului nostru.

Iar burghezia rusă „aude şi-şi vede de treabă". În timp ce „intelectualii" caută alte căi, ea întreprinde gigantice construcţii de căi ferate în direcţia coloniilor ei, creîndu-şi acolo o piaţă, ducînd în ţări tinere splendorile rînduielilor burgheze, creînd şi acolo condiţiile pentru creşterea deosebit de rapidă a unei burghezii industriale şi agrare şi aruncînd mase de producători în rîndurile mulţimii veşnic flămînde şi lipsite de lucru.

Este posibil oare ca nişte socialişti să continue a se limita la văicăreli pe tema căilor greşite şi să caute să dovedească şubrezenia capitalismului... invocînd creşterea lentă a numărului muncitorilor din fabrici şi uzine ! ! ?

Înainte de a trece la această idee copilărească *, trebuie să spunem cîteva cuvinte în legătură cu faptul că d-l Nik.–on a reprodus extrem de inexact pasajul criticat din articolul d-lui Struve. În articolul acestuia din urmă citim textual următoarele :

„Autorul (adică d-l Nik.–on) invocă deosebirea dintre structura populaţiei ruse şi a celei americane din punctul de vedere al ocupaţiilor – în ceea ce priveşte Rusia se consideră că 80%

* Cum să nu califici într-adevăr drept copilărească această idee cînd vezi că pentru stabilirea caracterului progresist al acţiunii capitalismului nu se ia gradul de socializare a muncii, ci un indiciu atît de variabil cum este dezvoltarea *unei singure* ramuri a muncii naţionale ! Oricine ştie că numărul muncitorilor nu poate să nu fie extrem de nestabil în cadrul modului de producţie capitalist, că el depinde de o mulţime de factori secundari, ca, de pildă, crizele, mărimea armatei de rezervă, gradul de exploatare a muncii, gradul de încordare a muncii etc. etc.

www.dacoromanica.ro

din populația economicește activă (erwerbsthätigen) se îndeletnicește cu agricultura, pe cînd în Statele Unite această populație reprezintă numai 44% –, dar el nu observă totodată că tocmai dezvoltarea capitalistă a Rusiei va duce la micșorarea acestei diferențe dintre 80 și 44 : aceasta este, se poate spune, misiunea lui istorică".

S-ar putea obiecta că *termenul* „misiune" este aici cu totul impropriu, dar ideea d-lui Struve este clară : d-l Nik.–on n-a observat că dezvoltarea capitalistă a Rusiei (el însuși constată că această dezvoltare are într-adevăr un caracter capitalist) va duce la micșorarea populației sătești ; or, aceasta este o lege generală a capitalismului. Prin urmare, pentru a respinge această observație critică, d-l Nik.–on ar fi trebuit să arate *fie* că 1) d-sa n-a pierdut din vedere această tendință a capitalismului, *fie* că 2) capitalismul nu are o asemenea tendință.

În loc de a proceda astfel, d-l Nik.–on se apucă să analizeze datele referitoare la numărul muncitorilor noștri de fabrică (1% din totalul populației, după calculul d-sale). Dar parcă în articolul d-lui Struve este vorba de muncitorii din fabrici ? Oare 20% din populația Rusiei și 56% din populația Americii reprezintă muncitori de fabrică ? Oare noțiunile „muncitori de fabrică" și „populație care nu se îndeletnicește cu agricultura" sînt identice ? Se poate contesta oare faptul că și în Rusia se micșorează partea din populație care se îndeletnicește cu agricultura ?

După această rectificare, pe care o consider cu atît mai necesară cu cît sub pana d-lui Krivenko același pasaj a mai fost denaturat o dată în coloanele aceleiași reviste, trecem la examinarea ideii d-lui Nik.–on potrivit căreia „capitalismul nostru își îndeplinește prost misiunea".

În primul rînd, e profund greșit să identifici numărul muncitorilor din fabrici și uzine cu numărul muncitorilor ocupați în producția capitalistă, cum face autorul „Studiilor". Aceasta înseamnă a repeta *(și chiar a agrava)* eroarea economiștilor mic-burghezi din Rusia, la care capitalismul începe de-a dreptul cu marea industrie mecanizată. Oare milioanele de meșteșugari ruși care lucrează pentru negustori cu materialele acestora și în schimbul unui salariu obișnuit, oare aceștia nu sînt ocupați în producția capitalistă ? Oare muncitorii agricoli

www.dacoromanica.ro

şi zilerii din agricultură nu primesc de la stăpînii lor salariu şi nu le dau plusvaloare ? Oare muncitorii ocupaţi în industria de construcţii (care după reformă s-a dezvoltat rapid la noi) n-au de îndurat exploatarea capitalistă ? etc. *

În al doilea rînd, e absurd să raportezi la întreaga populaţie numărul muncitorilor din fabrici (1.400.000) şi să exprimi în procente acest raport. A proceda astfel înseamnă pur şi simplu a compara mărimi incomparabile : populaţia aptă de muncă cu cea inaptă pentru muncă, populaţia care se îndeletniceşte cu producţia bunurilor materiale cu „stările ideologice" etc. Oare fiecare muncitor de fabrică nu întreţine un anumit număr de membri de familie care nu lucrează ? Oare muncitorii de fabrică nu întreţin, în afară de propriii lor patroni şi de o întreagă haită de negustori, şi o mulţime de soldaţi, slujbaşi de stat şi alţi domni de aceeaşi teapă, pe care dv. îi înglobaţi în populaţia agricolă, opunînd întreg

* Mă mărginesc să critic aici *procedeul* d-lui Nik.—on de a aprecia amploarea „rolului unificator al capitalismului" după numărul muncitorilor de fabrică. Nu pot intra în analiza cifrelor, deoarece n-am la îndemînă izvoarele de care s-a folosit d-l Nik.—on. Trebuie să observ însă că aceste izvoare n-au fost fericit alese de d-sa. El ia mai întîi din „Culegerea de statistică militară" date pentru anul 1865 şi din „Indexul fabricilor şi uzinelor" pe 1894, date pentru anul 1890. Rezultă că numărul muncitorilor (fără muncitorii din mine) reprezenta respectiv 829.573 şi 875.764. Creşterea de 5,5% este mult mai mică decît creşterea populaţiei (91.000.000 şi 61.420.000, adică o creştere de 48,1%). În *pagina următoare* sînt indicate alte date, atît pentru 1865 cît şi pentru 1890, date luate din „Indexul" pe 1893. Potrivit acestor date, numărul muncitorilor reprezenta respectiv 392.718 şi 716.792, creşterea fiind deci de 82%. Aceste date însă nu includ industria ale cărei produse sînt supuse la plata accizelor, industrie în care numărul muncitorilor reprezenta 186.053 de muncitori în 1865 şi 144.332 în 1890 (pag. 104). Adunînd aceste din urmă cifre cu cele dinainte, rezultă că numărul total al muncitorilor (fără muncitorii din mine) reprezenta 578.771 în 1865 şi 861.124 în 1890, ceea ce înseamnă o creştere de 48,7% în condiţii cînd creşterea populaţiei este de 48,1%. Aşadar, în 5 pagini consecutive autorul indică date dintre care unele arată o creştere de 5%, iar altele o creştere de 48% ! Şi pe baza unor asemenea date contradictorii el se apucă să demonstreze şubrezenia capitalismului în ţara noastră ! !

Dar, în afară de aceasta, de ce n-a luat autorul datele cu privire la numărul muncitorilor reproduse în „Studiile" sale (tabelele XI şi XII), date care vădesc că în decurs de *trei ani* (1886—1889) numărul muncitorilor a crescut cu 12—13%, ceea ce denotă o creştere care depăşeşte rapid creşterea populaţiei ? Autorul va spune, poate, că intervalul de timp este prea mic. În schimb însă aceste date au un caracter omogen, sînt comparabile şi prezintă avantajul de a fi mai demne de crezare ; aceasta în primul rînd. În al doilea rînd însă, nu le-a folosit oare chiar d-sa, cu toate că intervalul de timp e mic, pentru a aprecia creşterea marii industrii ?

Firește, datele referitoare la o singură ramură a muncii naţionale se dovedesc a fi necesarmente instabile dacă pentru a aprecia starea acestei ramuri se ia un criteriu atît de oscilant cum e numărul muncitorilor. Vă puteţi imagina ce visător incorigibil de naiv trebuie să fie cineva pentru ca, pe baza unor asemenea date, să-şi facă iluzii că la noi în ţară capitalismul se va destrăma, va dispărea de la sine, fără o luptă dîrză şi înverşunată, pentru a opune aceste date dominaţiei şi dezvoltării incontestabile a capitalismului în toate ramurile muncii naţionale !

www.dacoromanica.ro

acest ghiveci părții din populație care lucrează în fabrici și uzine ? Apoi nu există oare în Rusia ocupații ca pescăritul etc., care de asemenea nu pot fi puse în aceeași rubrică cu agricultura, în opoziție cu marea industrie ? Dacă ați dori să vă faceți o idee despre structura populației Rusiei după ocupații, ar trebui în primul rînd să puneți separat populația care se îndeletnicește cu producerea bunurilor materiale (excluzînd, prin urmare, pe de o parte populația care nu muncește, iar pe de altă parte soldații, funcționarii de stat, popii etc.), iar în al doilea rînd să încercați s-o repartizați pe diferitele ramuri ale muncii naționale. Dacă ați constata că nu există datele necesare în acest scop, ar trebui să renunțați la efectuarea unor asemenea calcule * și nu să îndrugați verzi și uscate pe

* În „Studiile" sale, d-l Nik.—on a încercat să înfățișeze un asemenea calcul, dar a făcut-o într-o manieră extrem de nereușită. La pag. 302 putem citi următoarele :

„În ultimul timp s-a făcut o încercare de a stabili numărul total al muncitorilor disponibili în cele 50 de gubernii ale Rusiei europene (*S. A. Korolenko :* „Munca salariată", Petersburg, 1892). Într-o cercetare întreprinsă de ministerul agriculturii s-a stabilit că în cele 50 de gubernii ale Rusiei europene numărul total al populației sătești apte de muncă se cifrează la 35.712.000 de oameni, în timp ce numărul total al lucrătorilor necesari în agricultură, în industria prelucrătoare, extractivă, în transporturi etc. este evaluat, în total, la 30.124.000 de oameni. Prin urmare, numărul muncitorilor cu totul de prisos se exprimă prin uriașa cifră de 5.588.000 de oameni, care împreună cu familiile lor, socotite după normele uzuale, reprezintă cel puțin 15.000.000 de oameni". (Acest calcul este repetat la pag. 341).

Dacă examinăm această „cercetare", vedem că a fost „cercetată" numai munca salariată folosită de moșieri și că la această cercetare d-l S. Korolenko a adăugat un „studiu" asupra Rusiei europene „sub aspectul agricol și industrial". În acest studiu se face (nu pe baza vreunei „cercetări", ci pe temeiul vechilor date existente) încercarea de a repartiza pe ramuri de activitate populația muncitoare a Rusiei europene. Rezultatele obținute de d-l S. A. Korolenko sînt următoarele. În cele 50 de gubernii ale Rusiei europene există 35.712.000 de lucrători, dintre care :

în agricultură		27.435.400	} 30.124.000
în ramura culturilor de plante speciale .		1.466.400	
în fabrici, uzine, în industria extractivă		1.222.700	
evrei		1.400.400	
în exploatări forestiere	circa	2.000.000	
în ramura creșterii vitelor	„	1.000.000	
în transportul feroviar	„	200.000	
în ramura pescăritului	„	200.000	
în meșteșuguri și alte ocupații exercitate în localitatea respectivă sau în alte localități, vînătoare etc.		787.200	
	Total	35.712.100	

Deci aici se vede că d-l Korolenko a repartizat pe ramuri de activitate (rău sau bine) pe *toți* lucrătorii, pe cînd d-l Nik.—on, luînd în mod arbitrar primele trei rubrici, vorbește de 5.588.000 de muncitori „cu totul de prisos" (??).

În afară de această deficiență, trebuie să observăm că d-l Korolenko face o socoteală extrem de grosolană și de inexactă : numărul lucrătorilor din agricultură este stabilit pe baza unei norme generale unice pentru

www.dacoromanica.ro

tema că populația care lucrează în marea industrie ar reprezenta 1% (? ? ! !).

În al treilea rînd – și aceasta este principala și cea mai flagrantă denaturare a teoriei lui Marx în ceea ce privește opera progresistă, revoluționară a capitalismului –, de unde ați scos dv. că „rolul unificator" al capitalismului își găsește expresia numai în reunirea muncitorilor de fabrică ? Sau poate că în materie de marxism vă împrumutați ideile din articolele care apar în coloanele revistei „Otecestvennîe Zapiski" în legătură cu problema socializării muncii ? Nu cumva socotiți și dv. că socializarea muncii nu înseamnă decît efectuarea muncii în cadrul unuia și aceluiași local ?

Dar nu. S-ar părea că d-lui Nik.–on nu i se poate face un asemenea reproș, pentru că în pagina a doua a articolului său din nr. 6 al revistei „Russkoe Bogatstvo" d-sa caracterizează în mod corect socializarea muncii în condițiile capitalismului, menționînd în mod just ambele indicii ale acestei socializări : 1) faptul că se lucrează produse destinate întregii societăți și 2) faptul că mai mulți lucrători colaborează la obținerea produsului muncii comune. Dar, dacă lucrurile stau astfel, ce rost avea să se aprecieze „misiunea" capitalismului după numărul muncitorilor din fabrici atunci cînd această „misiune" este îndeplinită prin dezvoltarea capitalismului și prin socializarea muncii în general, prin crearea proletariatului în general, față de care muncitorii din fabrici și uzine nu au decît rolul unor detașamente înaintate, rolul de avangardă ? Este incontestabil, desigur, că mișcarea revoluționară a proletariatului depinde și de numărul acestor muncitori, și de gradul lor de concentrare, și de nivelul conștiinței lor etc., dar toate acestea nu ne îndreptățesc cîtuși de puțin *să apreciem „rolul unificator" al capitalismului numai după numărul muncitorilor din fabrici și uzine.* Aceasta ar însemna să ingustăm pînă la imposibil ideea lui Marx.

Să dau un exemplu. În broșura sa „Zur Wohnungsfrage" *,

întreaga Rusie ; nu este arătată separat populația neproductivă (d-l Korolenko, influențat de iudeofobia autorităților, i-a încadrat în această categorie pe... *evrei !* Numărul lucrătorilor neproductivi trebuie să fie mai mare de 1.400.000 : negustorii, pauperii, vagabonzii, infractorii etc.) ; ridicol de mic e numărul meșteșugarilor (ultima rubrică, meșteșuguri exercitate pe loc sau în alte localități) etc. Decît asemenea calcule mai bine lipsă.

* — „Contribuții la problema locuințelor". — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

Friedrich Engels, vorbind de industria germană, arată că în nici o altă țară în afară de Germania – Engels are în vedere numai Europa occidentală – nu există un număr atît de mare de muncitori salariați care să posede un loc de grădină sau un petic de pămînt arabil. „*Industria meșteșugărească rurală, îmbinată cu grădinăritul sau cu agricultura pe scară restrînsă* – arată el –, *alcătuiește temelia largă a tinerei industrii mari a Germaniei*" [93]. Pe măsură ce se agravează starea de mizerie a micii țărănimi germane, această industrie meșteșugărească crește din ce în ce mai mult (ca și în Rusia, vom adăuga noi), dar ÎMBINAREA industriei cu agricultura nu aduce meșteșugarului BUNĂSTARE, ci, dimpotrivă, o ASUPRIRE și mai mare. Legat de locul său, el este nevoit să accepte orice preț, cedînd astfel capitalistului nu numai supravaloarea, ci și o mare parte din salariul său (ca și în Rusia, cu uriașa ei dezvoltare a sistemului marii producții bazate pe munca la domiciliu). „*Aceasta este una din fețele problemei* – continuă Engels –, *care are însă și reversul ei... O dată cu extinderea industriei meșteșugărești, țărănimea unei regiuni după alta este atrasă în mișcarea industrială din epoca contemporană. Această revoluționare a regiunilor rurale prin intermediul industriei meșteșugărești face ca revoluția industrială din Germania să cuprindă teritorii mult mai întinse decît în Anglia și Franța... Aceasta explică de ce în Germania, spre deosebire de Anglia și Franța, mișcarea muncitorească revoluționară a luat proporții atît de mari într-o mare parte a țării în loc să se limiteze exclusiv la centrele orășenești. Același lucru explică dezvoltarea calmă, fermă și nestăvilită a acestei mișcări. În Germania este de la sine înțeles că o insurecție victorioasă în capitală și în celelalte orașe mari va fi cu putință numai atunci cînd și majoritatea orașelor mici, precum și cea mai mare parte a regiunilor rurale, vor fi coapte pentru revoluție*" [94].

Iată deci că nu numai „rolul unificator al capitalismului", dar și succesul mișcării muncitorești depinde, după cum se vede, nu numai de numărul muncitorilor din fabrici, ci și de numărul... *meșteșugarilor !* Pe cînd adepții specificului rusesc, ignorînd organizarea pur capitalistă a marii majorități a meșteșugurilor ruse, le prezintă pe acestea, în opoziție cu capitalismul, ca un fel de industrie „populară", apreciind „procentul

www.dacoromanica.ro

populației care se află la dispoziția nemijlocită a capitalismului" după numărul muncitorilor din fabrici ! Aceasta ne amintește următorul raționament al d-lui Krivenko : marxiștii vor să concentreze întreaga atenție asupra muncitorilor din fabrici ; cum însă aceștia nu reprezintă decît 1.000.000 din 100.000.000 înseamnă că ei nu sînt decît un colțișor neînsemnat al vieții ; dacă ne-am consacra unui asemenea colțișor, ar fi ca și cum ne-am mărgini să activăm în instituții de castă sau de binefacere („Russkoe Bogatstvo" nr. 12). Fabricile și uzinele, pretinde d-sa, constituie un colțișor tot atît de neînsemnat al vieții ca și instituțiile de castă și cele de binefacere ! ! O, cît ești de genial, d-le Krivenko ! Nu cumva instituțiile de castă sînt acelea care produc produse pentru întreaga societate ? Nu cumva rînduielile existente în instituțiile de castă explică exploatarea și exproprierea oamenilor muncii ? Nu cumva în instituțiile de castă trebuie să căutăm pe reprezentanții înaintați ai proletariatului capabili să înalțe stindardul dezrobirii muncitorilor ?

Nu este de mirare cînd auzi asemenea lucruri din gura unor mărunți filozofi burghezi ; dar cînd întîlnești la d-l Nik.–on afirmații de acest soi, te simți pur și simplu șocat.

La pag. 393 din „Capitalul" [95], Marx citează date referitoare la structura populației engleze. În 1861 Anglia și Wales numărau în total 20.000.000 de locuitori. Numărul muncitorilor ocupați în principalele ramuri ale marii industrii era de 1.605.440 *. În același timp, personalul casnic număra 1.208.648 de persoane, iar într-o notă adăugată în ediția a doua, Marx relevă creșterea deosebit de rapidă a acestei din urmă clase. Închipuiți-vă acum că în Anglia s-ar fi găsit „marxiști" care, pentru a-și face o idee despre „rolul unificator al capitalismului", ar începe să împartă 1.600.000 la 20.000.000 ! ! Va rezulta 8%, *mai puțin de o douăsprezecime* ! ! ! Cum se poate vorbi deci de o „misiune" a capitalismului din moment ce el n-a reunit nici măcar a 12-a parte

* 642.607 oameni lucrau în industria textilă, în fabricile de ciorapi și de dantele (la noi zeci de mii de femei, ocupate în producția meșteșugărească de ciorapi și de dantele, îndură cea mai crîncenă exploatare din partea „negustoreselor" pentru care lucrează. Salariul lor ajunge uneori pînă la *3* (sic !) copeici pe zi ! Și dv. susțineți, d-le Nik.—on, că ele nu „se află la dispoziția nemijlocită a capitalismului" ?). 565.835 de oameni lucrau în minele de cărbuni și de minereuri și 396.998 în toate manufacturile și stabilimentele de prelucrare a metalelor.

www.dacoromanica.ro

din populație ! În plus, crește mai repede clasa „sclavilor domestici", această pierdere netă de „muncă națională" care dovedește că „noi", englezii, urmăm o „cale greșită" ! Nu e limpede oare că „noi" trebuie „să căutăm pentru patria noastră alte căi de dezvoltare", necapitaliste ? !

Din argumentarea d-lui Nik.–on a mai rămas un singur punct : spunînd despre capitalismul nostru că nu exercită rolul unificator care este „atît de caracteristic pentru Europa occidentală și *care începe să se manifeste cu o deosebită vigoare în America de Nord*", d-sa are în vedere, probabil, mișcarea muncitorească. Așadar, trebuie să căutăm alte căi, deoarece capitalismul nostru nu generează o mișcare muncitorească. Acest argument a mai fost invocat, pare-se, și de d-l Mihailovski. Marx opera cu un proletariat gata format – îi învăța d-l Mihailovski pe marxiști. Și la observația unui marxist că d-sa vede în mizerie numai mizeria, d-l Mihailovski a răspuns după cum urmează : ca de obicei, această observație este luată în întregime de la Marx. Dacă citim însă cu atenție pasajul respectiv din „Mizeria filozofiei", zice d-sa, vom vedea că el nu este aplicabil stărilor de lucruri de la noi, că mizeria noastră e numai mizerie. – În realitate însă nu vom vedea încă nimic dacă citim pasajul respectiv din „Mizeria filozofiei". Marx spune acolo despre comuniștii de școală veche că văd în mizerie numai mizeria, fără a observa latura ei revoluționară, distructivă, care va răsturna vechea societate [96]. Afirmînd că acest pasaj este inaplicabil stărilor de lucruri de la noi, d-l Mihailovski se bazează pe lipsa unei „manifestări" a mișcării muncitorești în țara noastră. În legătură cu acest argument vom observa, în primul rînd, că numai o foarte superficială cunoaștere a faptelor poate sugera ideea că Marx ar fi operat cu un proletariat gata format. Marx a elaborat programul comunist încă înainte de 1848. Ce mișcare muncitorească * exista pe atunci în Germania ? Nu existau pe atunci în această țară nici măcar libertăți politice, iar activitatea comuniștilor se limita la cadrul unor cercuri secrete (ca astăzi la noi). Mișcarea muncitorească social-democrată, care a dovedit tuturor în mod

* Cît de redusă numericește era pe atunci clasa muncitoare se poate vedea din faptul că *după 27 de ani*, în 1875, Marx scria : „...În Germania poporul muncitor se compune în majoritate din țărani și nu din proletari" [97]. Iată ce înseamnă „să operezi (??) cu un proletariat gata format" !

www.dacoromanica.ro

pregnant rolul revoluționar și unificator al capitalismului, a început cu 20 de ani mai tîrziu, cînd doctrina socialismului științific se formase definitiv, cînd marea industrie se dezvoltase pe o scară mai largă și cînd s-au ivit numeroși propagatori talentați și energici ai acestei doctrine în mediul muncitoresc. Prezentînd într-o lumină falsă faptele istorice, ignorînd vasta activitate pe care au desfășurat-o socialiștii pentru a insufla mișcării muncitorești conștiință și spirit de organizare, filozofii noștri îi mai atribuie lui Marx și arhiabsurda concepție fatalistă că organizarea și socializarea muncitorilor s-ar desfășura de la sine, așa încît, pretind ei, dacă vedem capitalismul și nu vedem o mișcare muncitorească, aceasta se datorește faptului că capitalismul nu-și îndeplinește misiunea și nu faptului că noi facem încă prea puțin pentru această organizare și pentru această propagandă în mijlocul muncitorilor. Acest laș pretext filistin al filozofilor specificului rusesc nici nu merită să fie infirmat : îl infirmă întreaga activitate a social-democraților din toate țările, îl infirmă fiecare cuvîntare publică a oricărui marxist. Social-democrația, spune pe bună dreptate Kautsky, este unirea mișcării muncitorești cu socialismul. Și pentru ca opera progresistă a capitalismului „să se manifeste" și la noi, este necesar ca socialiștii noștri să se apuce de munca lor cu toată energia ; ei trebuie să elaboreze mai amănunțit concepția marxistă asupra istoriei și realității ruse, urmărind mai concret toate formele luptei de clasă și ale exploatării, care sînt deosebit de încîlcite și de voalate în Rusia. Ei trebuie apoi să popularizeze această teorie, s-o aducă muncitorului, trebuie să-l ajute pe acesta să și-o însușească și să elaboreze *forma organizatorică* cea mai **POTRIVITĂ** *în condițiile noastre pentru răspîndirea social-democratismului și încheGarea muncitorilor într-o forță politică.* Social-democrații ruși nu numai că n-au afirmat niciodată că ar fi terminat, că ar fi îndeplinit această muncă de ideologi ai clasei muncitoare (în acest domeniu munca e abia la începutul ei), ci dimpotrivă, au subliniat mereu că nu se află decît la începutul ei, că pentru a putea crea ceva cît de cît trainic mai e nevoie de multe eforturi din partea unui foarte mare număr de persoane.

În afară de acest mod nesatisfăcător și extrem de îngust de a înțelege teoria lui Marx, această obiecție curentă cu privire la inexistența operei progresiste a capitalismului nostru

www.dacoromanica.ro

se bazează, pare-se, şi pe ideea absurdă a inexistenţei „orînduiri populare".

Cînd, în cadrul faimoasei „obşti", „ţărănimea" se scindează în sărăcani şi bogătani, în proletari şi posesori de capital (mai ales comercial), adepţii teoriei specificului rusesc nu vor să vadă aici un capitalism embrionar, medieval ; ocolind problema structurii economice a satului, ei perorează, în căutare de „noi căi pentru patrie", despre modificările care survin în forma de *stăpînire* a pămîntului de către ţărani, făcînd totodată greşeala de neiertat de a confunda cu aceasta din urmă forma de organizare economică, ca şi cum în cadrul „obştii" celei mai „egalitare" n-ar înflori la noi diferenţierea pur burgheză a ţărănimii. Şi atunci cînd acest capitalism, dezvoltîndu-se, depăşeşte formele înguste ale capitalismului sătesc, medieval, destramă puterea iobăgistă a pămîntului şi-l sileşte pe ţăranul de mult adus la sapă de lemn şi istovit de foame să-şi părăsească pămîntul în obşte, lăsîndu-l să fie repartizat în mod egalitar între chiaburii triumfători şi, plecînd din satul lui să cutreere toată Rusia, pierzînd o mulţime de timp fără lucru, să se tocmească azi la un moşier, mîine la un antreprenor de construcţii de căi ferate, apoi ca salahor la oraş sau ca muncitor agricol la un ţăran bogat etc. ; atunci cînd acest „ţăran", tot schimbîndu-şi stăpînii prin toată Rusia, vede că oriunde ar veni el este jecmănit în modul cel mai neruşinat, că alături de el sînt jecmăniţi şi alţii, sărăcani ca şi el, că jecmănesc nu numai „boierii", ci şi „fraţi de-ai săi, ţărani ca şi el", dacă dispun de bani pentru a cumpăra forţă de muncă ; cînd vede că cîrmuirea se află pretutindeni în slujba stăpînilor lui, restrîngînd drepturile muncitorilor şi înnăbuşind ca rebeliune orice încercare a acestora din urmă de a-şi apăra drepturile cele mai elementare, că munca muncitorului rus devine din ce în ce mai încordată şi că bogăţia şi luxul cresc tot mai repede, în timp ce situaţia muncitorului se înrăutăţeşte tot mai mult, exproprierea se intensifică, iar şomajul devine regulă, – atunci cînd se întîmplă toate acestea, criticii ruşi ai marxismului caută alte căi pentru patrie şi-şi propun să rezolve profunda problemă dacă se poate vorbi de o acţiune progresistă a capitalismului atunci cînd vedem cît de lent creşte numărul muncitorilor de fabrică şi dacă n-ar trebui să respingem capitalismul nostru şi să declarăm

www.dacoromanica.ro

că el reprezintă o cale greşită, deoarece „îşi îndeplineşte prost, foarte prost misiunea sa istorică".

Ce preocupare înaltă, adînc umanitară, nu-i aşa ?

Şi ce doctrinari înguşti sînt afurisiţii de marxişti, care afirmă că a căuta pentru patrie alte căi, în condiţii cînd pretutindeni în Rusia există exploatarea capitalistă a oamenilor muncii, înseamnă a fugi de realitate spre a te refugia în sfera utopiilor, şi care consideră că nu capitalismul nostru îşi îndeplineşte prost misiunea, ci prost îşi îndeplinesc misiunea socialiştii ruşi care nu vor să înţeleagă că a nutri visul unei aplanări a secularei lupte economice dintre clasele antagoniste ale societăţii ruse înseamnă a cădea în manilovism [98], care nu vor să înţeleagă că trebuie depuse eforturi pentru a imprima acestei lupte un caracter organizat şi conştient şi că în acest scop trebuie desfăşurată o activitate social-democrată.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a releva încă o ieşire a d-lui Nik.–on împotriva d-lui Struve în acelaşi nr. 6 al revistei „Russkoe Bogatstvo".

„N-am putea să trecem cu vederea – scrie d-l Nik.–on – o anumită trăsătură specifică a polemicii d-lui Struve. D-sa a scris pentru publicul german, într-o revistă germană serioasă, dar a uzat de procedee ce mi se par a fi cu totul nepotrivite. E de presupus că nu numai publicul german, ci şi cel din Rusia «s-a maturizat» îndeajuns pentru a nu se lăsa indus în eroare de diferitele «gogoriţe» cu care e presărat articolul d-lui Struve. «Utopie», «program reacţionar» şi alte asemenea expresii se întîlnesc în fiecare coloană. Dar vai ! aceste «cuvinte teribile» nu mai produc efectul scontat, după cît se pare, de d-l Struve" (pag. 128).

Să încercăm să ne dăm seama dacă în această polemică dintre d-nii Nik.–on şi Struve există „procedee nepotrivite" şi dacă da, cine face uz de ele ?

D-l Struve este învinuit că face uz de „procedee nepotrivite" pentru că într-un articol cu conţinut serios vrea să impresioneze publicul cu „gogoriţe" şi „cuvinte teribile".

A folosi „gogoriţe" şi „cuvinte teribile" înseamnă a face adversarului o caracterizare care, fiind net reprobatoare, nu

www.dacoromanica.ro

este totodată clar şi desluşit motivată, deoarece nu decurge în mod necesar din punctul de vedere al autorului respectiv (punct de vedere expus în termeni precişi), ci exprimă pur şi simplu dorinţa de a-l ocărî pe adversar, de a-l face praf.

E limpede că numai acest din urmă indiciu face ca un epitet net reprobator să devină o „gogoriţă". Să luăm, de pildă, cazul d-lui Slonimski, care a folosit termeni foarte tari la adresa d-lui Nik.–on : deoarece însă paralel cu aceasta d-sa şi-a formulat clar şi precis punctul său de vedere, punctul de vedere al unui liberal de duzină, care este cu totul incapabil de a înţelege caracterul burghez al rînduielilor contemporane, deoarece şi-a formulat cît se poate de limpede fenomenalele sale argumente, el poate fi învinuit de orice, dar nu de „procedee nepotrivite". La rîndul său, şi d-l Nik.–on a folosit termeni foarte tari la adresa d-lui Slonimski, citîndu-i, printre altele, spre edificare şi învăţătură cuvintele lui Marx, „care s-au adeverit şi la noi" (recunoaşte d-l Nik.–on), cu privire la caracterul *reacţionar* şi *utopic* al acelei apărări a micii producţii meşteşugăreşti şi a micii proprietăţi funciare ţărăneşti pe care o preconizează d-l Slonimski, reproşîndu-i totodată „îngustimea", *„naivitatea"* etc. Priviţi, articolul d-lui Nik.–on este „presărat" cu aceleaşi epitete (subliniate) ca şi articolul d-lui Struve, dar nimeni nu-l poate învinui de „procedee nepotrivite", căci totul este motivat, totul decurge din punctul de vedere precis formulat al autorului şi din sistemul concepţiilor sale, care pot fi greşite, dar, dacă le-ai adoptat, nu-l poţi trata pe adversar altfel decît ca utopist naiv, îngust, reacţionar.

Să vedem cum stau lucrurile cu articolul d-lui Struve. Învinuindu-l pe d-l Nik.–on de utopism, care trebuia să-l ducă în mod necesar la un program reacţionar, precum şi de naivitate, d-l Struve arată cît se poate de limpede motivele care l-au determinat să ajungă la această părere. În primul rînd, dorind „socializarea producţiei", d-l Nik.–on „apelează la societate (sic !) şi la stat". Acest lucru „vădeşte că teoria marxistă a luptei de clasă şi a statului îi e cu totul străină economistului rus". Statul nostru nu este decît „reprezentantul claselor guvernante". – În al doilea rînd : „Dacă se opune capitalismului *real* o orînduire economică *închipuită*, care *trebuie* să apară numai pentru că noi o *dorim*, cu alte cuvinte

www.dacoromanica.ro

dacă se doreşte o socializare a producţiei în afara capitalismului, aceasta nu vădeşte decît o concepţie naivă, în discordanţă cu istoria". O dată cu dezvoltarea capitalismului, cu eliminarea gospodăriei naturale, cu scăderea populaţiei rurale, „statul actual va ieşi din semiîntunericul în care se mai află încă în vremurile noastre patriarhale (vorbim despre Rusia), va apărea în lumina clară a luptei de clasă făţişe, iar pentru socializarea producţiei vor trebui căutate alte forţe şi alţi factori".

Nu constituie oare aceasta o motivare destul de clară şi deslușită ? Ar putea oare să susţină cineva că d-l Struve nu redă exact ideile autorului cu care polemizează ? Se poate spune oare că în realitate d-l Nik.–on a luat în considerare lupta de clasă inerentă societăţii capitaliste ? Nicidecum. El vorbeşte de societate şi de stat, omiţînd această luptă, excluzînd-o. El afirmă, de pildă, că statul a sprijinit capitalismul, în loc de a fi socializat munca prin intermediul obştii etc. Este evident că, după părerea d-sale, statul ar fi putut proceda fie într-un fel, fie într-altul, ceea ce înseamnă aşadar că în concepţia d-lui Nik.–on statul este situat *deasupra claselor*. În aceste condiţii, nu e limpede oare că învinuirea adusă d-lui Struve că ar recurge la „gogoriţe" este *profund* nedreaptă ? Nu e limpede oare că cineva care consideră că statul nostru are un caracter de clasă nu poate să nu-l califice utopist naiv şi reacţionar pe acela care se adresează acestui stat pentru a-i cere socializarea muncii, adică înlăturarea claselor guvernante ? Mai mult. Atunci cînd cineva, învinuindu-şi adversarul că ar recurge la „gogoriţe", *trece sub tăcere* totodată concepţia adversarului din care rezultă aprecierea respectivă, cu toate că acesta şi-a formulat limpede concepţia în cauză, şi cînd totodată învinuirea se face într-o revistă legală în care menţionata concepţie nu poate să pătrundă, nu se cuvine oare să considerăm că aceasta constituie „un procedeu cu totul nepotrivit" ?

Să mergem mai departe. Al doilea argument al d-lui Struve este formulat într-un mod tot atît de clar. E neîndoielnic că a vorbi despre socializarea muncii în afara capitalismului, prin intermediul obştii, înseamnă a vorbi despre o orînduire imaginară, căci ea nu există în realitate. Iar realitatea ne este zugrăvită chiar de d-l Nik.–on în modul următor : pînă

www.dacoromanica.ro

în 1861 unităţile producătoare au fost „familia" şi „obştea" („Studii", pag. 106–107). Această „mică producţie, fărîmiţată în cadrul unor gospodării minuscule care-şi satisfăceau singure trebuinţele, nu putea să ia o dezvoltare considerabilă ; de aceea ea se şi caracterizează ca o producţie extrem de rutinară, cu o productivitate redusă". Schimbarea produsă consta în faptul că „diviziunea socială a muncii se adîncea din ce în ce mai mult". Capitalismul a distrus, prin urmare, limitele înguste ale vechilor unităţi producătoare, socializînd munca în întreaga societate. *Această socializare a muncii, înfăptuită de capitalismul nostru, este recunoscută deci şi de d-l Nik.–on.* De aceea, atunci cînd pentru socializarea muncii d-sa nu vrea să se sprijine pe capitalism, care *a şi socializat munca,* ci pe obşte, *a cărei distrugere este aceea care a adus pentru prima oară socializarea muncii în întreaga societate,* d-sa este un utopist reacţionar. Aceasta este ideea d-lui Struve. Poţi s-o consideri justă sau greşită, dar nu se poate contesta că din această părere au rezultat în chip logic şi inevitabil calificativele tari la adresa d-lui Nik.–on şi că de aceea nu poate fi vorba de vreo „gogoriţă".

Mai mult. Atunci cînd d-l Nik.–on îşi încheie polemica cu d-l Struve atribuindu-i acestuia dorinţa de a deposeda de pămînt ţărănimea („dacă prin program progresist trebuie să înţelegem deposedarea de pămînt a ţărănimii..., atunci autorul «Studiilor» preferă să fie conservator") – contrar declaraţiei categorice a d-lui Struve că este pentru socializarea muncii, că doreşte înfăptuirea ei prin intermediul capitalismului, că în acest scop doreşte să se sprijine pe forţele care vor ieşi la iveală în „lumina clară a luptei de clasă făţişe" –, acest mod de a proceda nu poate fi calificat altfel decît ca o redare diametral opusă adevărului. Şi dacă se ţine seama de faptul că în presa legală d-l Struve n-ar putea vorbi despre forţele care se manifestă în lumina clară a luptei de clasă, că, prin urmare, adversarului d-lui Nik.–on i se pune astfel botniţă la gură, cu greu s-ar putea contesta că acest procedeu al d-lui Nik.–on este într-adevăr cu totul „nepotrivit".

www.dacoromanica.ro

Anexa a III-a

Atunci cînd vorbesc despre înţelegerea îngustă a marxismului, mă gîndesc chiar la marxişti. În legătură cu aceasta trebuie relevat că cea mai revoltătoare îngustare şi denaturare a marxismului are loc atunci cînd liberalii şi radicalii noştri se apucă să-l expună în coloanele presei legale. Ce mai expunere ! Gîndiţi-vă numai în ce hal trebuie mutilată această doctrină revoluţionară pentru ca ea să încapă în patul lui Procust [99] al cenzurii ruse ! Şi publiciştii noştri fac cu inima uşoară o asemenea operaţie : în expunerea lor, marxismul se reduce, putem spune, la o doctrină care arată cum în cadrul orînduirii capitaliste proprietatea individuală întemeiată pe munca proprietarului îşi săvîrşeşte dezvoltarea dialectică, cum se transformă în propria ei negaţie, iar apoi se socializează. Şi ei cred în mod serios că prin această „schemă" exprimă întregul conţinut al marxismului, ocolind toate particularităţile metodei lui sociologice, ocolind teoria luptei de clasă, ocolind scopul direct al cercetării : acela de a scoate la iveală toate formele în care se manifestă antagonismul şi exploatarea, pentru a ajuta proletariatul să le desfiinţeze. Nu e de mirare că rezultă ceva atît de şters şi de îngust, încît radicalii noştri încep să-i deplîngă pe bieţii marxişti ruşi. Ba bine că nu ! Absolutismul rus şi reacţiunea rusă n-ar fi fost absolutism şi reacţiune dacă în condiţiile existenţei lor ar fi posibilă o expunere integrală, exactă şi deplină a marxismului, cu toate concluziile lui formulate pînă la capăt ! Şi dacă liberalii şi radicalii noştri ar cunoaşte cum se cuvine marxismul (fie şi din literatura germană), ei s-ar simţi jenaţi să-l

www.dacoromanica.ro

mutileze în halul acesta în coloanele presei legale. Dacă nu puteți expune această teorie, păstrați tăcere sau faceți mențiunea că expunerea e departe de a fi completă, că omiteți tocmai esențialul ; dar dacă expuneți numai fragmente, de ce faceți atîta zarvă pe tema îngustimii ?

Căci numai astfel se poate ajunge la asemenea situații curioase, posibile numai în Rusia, cînd sînt considerați drept marxiști niște oameni care nu au nici cea mai mică idee despre lupta de clasă, despre antagonismul necesar, inerent societății capitaliste, despre dezvoltarea acestui antagonism, despre rolul revoluționar al proletariatului, și chiar oameni care nu preconizează decît proiecte de-a dreptul burgheze, dacă în vocabularul lor figurează cuvinte ca „economie bănească", „necesitatea" acesteia și alte expresii de același fel, pentru a căror considerare ca specific marxiste e necesară întreaga profunzime de gîndire a d-lui Mihailovski.

Marx însă considera că întreaga valoare a teoriei sale constă în faptul că „prin esența ei ea este critică * și revoluționară" [100]. Și această ultimă însușire este într-adevăr pe de-a-ntregul și în mod absolut inerentă *marxismului,* pentru că teoria marxistă își propune deschis *să dezvăluie* toate formele de antagonism și de exploatare din societatea contemporană, să urmărească evoluția lor, să demonstreze caracterul lor trecător și inevitabilitatea transformării lor într-o altă formă *și să slujească astfel proletariatul pentru ca acesta să poată desființa, cît mai repede și cît mai ușor cu putință, orice fel de exploatare.* Irezistibila putere de atracție pe care această teorie o exercită asupra socialiștilor din toate țările constă tocmai în faptul că ea îmbină un înalt și riguros spirit științific (care constituie ultimul cuvînt al științei sociale) cu spiritul revoluționar, și le îmbină nu în mod întîmplător, nu numai pentru motivul că întemeietorul doctrinei întrunea calitățile unui om de știință și pe acelea ale unui revoluționar, ci le îmbină chiar în cadrul teoriei, în mod intrinsec și indisolubil. Într-adevăr, aici sarcina teoriei, menirea științei este

* Trebuie relevat că Marx vorbește aici despre critica materialistă, singura pe care o consideră științifică și care confruntă fenomenele politice-juridice, sociale etc. cu economia, cu sistemul relațiilor de producție, cu interesele claselor care se formează în mod inevitabil pe baza tuturor relațiilor sociale antagoniste. Cu greu ar putea cineva să se îndoiască de caracterul antagonist al relațiilor sociale ruse, dar nimeni n-a încercat încă să le ia ca bază a unei *asemenea* critici.

www.dacoromanica.ro

net formulată din capul locului şi constă în a veni în ajutorul clasei celor asupriţi în lupta ei economică care se desfăşoară în mod real.

> *„Nu spunem lumii : încetează de a lupta, întreaga ta luptă e zadarnică ; noi nu facem decît să-i dăm adevărata lozincă de luptă“* [101].

Prin urmare, după Marx, sarcina directă a ştiinţei este aceea de a da adevărata lozincă de luptă, adică de a şti să înfăţişeze în mod obiectiv această luptă ca produs al unui anumit sistem de relaţii de producţie, de a şti *să înţeleagă* necesitatea acestei lupte, conţinutul ei, mersul şi condiţiile dezvoltării ei. „Lozinca de luptă“ nu poate fi dată fără a studia în modul cel mai amănunţit fiecare formă concretă a acestei lupte, fără a o urmări pas cu pas în procesul trecerii ei de la o formă la alta, pentru a putea stabili în fiecare moment situaţia, fără a pierde din vedere caracterul general al luptei, scopul ei general : desfiinţarea totală şi definitivă a oricărei exploatări şi a oricărei asupriri.

Încercaţi acum să comparaţi cu teoria „critică şi revoluţionară“ a lui Marx searbăda palavrageală pe care a expus-o în „critica“ sa şi pe care a combătut-o „binecunoscutul nostru“ N. K. Mihailovski, şi veţi fi uimiţi văzînd că pot exista într-adevăr oameni care se consideră „ideologi ai clasei celor ce muncesc“ şi care se mărginesc... la acel „cerc de platitudini“ în care publiciştii noştri transformă teoria lui Marx, ştergînd tot ce este viu în ea.

Încercaţi să comparaţi cu cerinţele acestei teorii literatura noastră narodnică, care porneşte tot de la dorinţa de a fi exponentul ideologic al celor ce muncesc, literatură consacrată istoriei şi stării contemporane a rînduielilor noastre economice în general şi a ţărănimii în special, şi veţi fi uimiţi văzînd că nişte socialişti au putut să se mulţumească cu o asemenea teorie, care se mărginea să studieze şi să descrie calamităţile existente şi să ţină predici morale în legătură cu aceste calamităţi. Iobăgia nu este prezentată ca o anumită formă de organizare economică, care a generat cutare mod

www.dacoromanica.ro

de exploatare, cutare clase antagoniste, cutare rînduieli politice, juridice etc., ci pur şi simplu ca un şir de abuzuri din partea moşierilor şi ca o nedreptate faţă de ţărani. Reforma agrară nu este prezentată ca ciocnirea unor anumite forme economice şi a unor anumite clase economice, ci ca o măsură luată de cîrmuire, care, cu toate că a avut cele mai bune intenţii, „a ales" din greşeală „un drum greşit". Dezvoltarea Rusiei în perioada de după reformă este prezentată ca o abatere de la drumul cel adevărat, însoţită de calamităţi pentru oamenii muncii, iar nu ca un anumit sistem de relaţii de producţie antagoniste, care se dezvoltă în cutare şi cutare fel.

În prezent, de altfel, discreditarea acestei teorii este neîndoielnică, şi cu cît socialiştii ruşi vor înţelege mai repede că la actualul nivel al cunoştinţelor nu poate exista teorie revoluţionară în afara marxismului, cu cît îşi vor concentra mai repede toate forţele asupra aplicării acestei teorii în condiţiile Rusiei atît sub raport teoretic cît şi sub raport practic, cu atît mai sigur şi mai rapid va fi succesul activităţii revoluţionare.

Pentru a ilustra în mod concret cum pervertesc d-nii „prieteni ai poporului" „sărăcăcioasa gîndire rusească" contemporană, îndemnînd intelectualitatea să exercite asupra „poporului" o influenţă culturală în vederea „creării" unei adevărate producţii raţionale etc., vom cita părerea unor oameni care au un mod de a gîndi cu totul deosebit de al nostru, părerea „narodopravţilor", aceşti urmaşi direcţi ai narodovolţilor. Vezi broşura „O chestiune actuală", 1894. Editura partidului „Narodnoe pravo" *.

După ce au dat o ripostă admirabilă acelui soi de narodnici care susţin „că în nici un caz, nici măcar în condiţiile unor largi libertăţi, Rusia nu trebuie să se despartă de structura ei economică, care asigură (!) omului muncii o poziţie de sine stătătoare în producţie", care spun : „nu avem nevoie de reforme politice, ci de reforme economice, înfăptuite în mod sistematic", narodopravţii continuă :

* — „Dreptul poporului". — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

„Nu sîntem apărători ai burgheziei şi cu atît mai puţin admiratori ai idealurilor ei, dar dacă o soartă vitregă ar pune poporul în faţa necesităţii de a alege între «reforme economice sistematice» sub scutul zemski nacialnicilor, care le apără cu zel împotriva tentativelor burgheziei, şi aceasta din urmă în condiţii de libertate politică, adică în condiţii care *să asigure* poporului posibilitatea de a-şi apăra în mod organizat interesele, credem că, alegînd ultima alternativă, poporul nu ar avea decît de cîştigat. Acum nu avem «reforme politice» care să ameninţe a răpi poporului organizarea sa economică pretins independentă, ci avem ceea ce toată lumea numeşte pretutindeni o politică burgheză, care-şi găseşte expresia în cea mai brutală exploatare a muncii poporului. Nu avem astăzi nici libertăţi largi, nici libertăţi înguste, ci un regim de ocrotire a intereselor de castă, regim la care nici nu mai visează marii proprietari funciari şi capitaliştii din ţările cu sistem constituţional. Nu avem astăzi un «parlamentarism burghez», pătura cultă este ţinută departe de opera de cîrmuire, dar îi avem în schimb pe cei de teapa lui Naidenov, Morozov, Kazi şi Belov, care cer crearea unui zid chinezesc pentru ocrotirea intereselor lor, alături de reprezentanţii «credincioasei noastre nobilimi», care merg pînă la a cere un credit gratuit de 100 de ruble de fiecare deseatină. Ei sînt invitaţi în comisii, ei sînt ascultaţi cu respect, ei au cuvîntul hotărîtor în problemele fundamentale ale vieţii economice a ţării. Dar cine şi unde îşi ridică glasul în apărarea poporului ? Nu cumva zemski nacialnicii ? Oare nu pentru popor se proiectează crearea companiilor de muncitori agricoli ? Oare nu în zilele noastre s-a declarat, cu o sinceritate care frizează cinismul, că loturile de pămînt au fost acordate poporului exclusiv pentru a-l pune în situaţia de a-şi putea plăti dările şi îndeplini prestaţiile, cum s-a exprimat în circulara sa guvernatorul Vologdei ? Acesta n-a făcut altceva decît să formuleze şi să rostească cu glas tare ceea ce autocraţia sau, mai bine zis, absolutismul birocratic aplică în mod inevitabil în politica sa".

Oricît de nebuloase ar continua să fie ideile narodopravţilor despre acel „popor" ale cărui interese ei vor să le apere, despre acea „pătură cultă" în care ei continuă să vadă un organ de ocrotire a intereselor muncii demn de toată încre-

www.dacoromanica.ro

derea, trebuie însă să recunoaştem în orice caz că formarea partidului „Narodnoe pravo" constituie un pas înainte, un pas către lepădarea definitivă de visurile şi de iluziile cu privire la „alte căi pentru patrie", un pas către recunoaşterea fără teamă a căilor reale existente şi către căutarea, pe această bază, a elementelor pentru lupta revoluţionară. Aici se vădeşte limpede o tendinţă spre crearea unui partid democratic. Spun doar „tendinţă" pentru că, din păcate, narodopravţii nu-şi promovează în mod consecvent punctul lor de vedere fundamental. Ei continuă să vorbească despre unire şi alianţă cu socialiştii, nedorind să înţeleagă că a atrage pe muncitori pe calea unui simplu radicalism politic nu înseamnă decît a-i rupe pe muncitorii culţi de masa muncitorească, nu înseamnă decît a condamna la neputinţă mişcarea muncitorească, pentru că aceasta din urmă poate fi puternică numai pe terenul promovării depline şi multilaterale a intereselor clasei muncitoare, pe terenul luptei economice împotriva capitalului, luptă care se contopeşte indisolubil cu lupta politică împotriva slugilor capitalului. Ei nu vor să înţeleagă că „unirea" tuturor elementelor revoluţionare va fi incomparabil mai bine înfăptuită prin organizarea separată a reprezentanţilor intereselor deosebite * şi prin acţiuni comune întreprinse în anumite cazuri de un partid şi de celălalt. Ei continuă să-şi numească partidul „partid social-revoluţionar" (vezi Manifestul partidului „Narodnoe pravo", datat 19 februarie 1894), deşi în acelaşi timp se limitează să revendice reforme exclusiv politice, ocolind cu cea mai mare grijă „blestematele" noastre probleme socialiste. Un partid care cere cu atîta insistenţă să se pună capăt iluziilor n-ar trebui să semene iluzii în minţile altora chiar de la primele cuvinte ale „manifestului" său ; el n-ar trebui să vorbească de *socialism*, acolo nu e nimic altceva decît *constituţionalism*. Repet însă că atitudinea narodopravţilor nu poate fi just

* Ei înşişi protestează împotriva credinţei în puterea făcătoare de minuni a intelectualităţii, ei înşişi vorbesc despre necesitatea de a atrage în luptă poporul propriu-zis. În acest scop însă este necesar ca lupta să fie legată de anumite interese de zi cu zi, este necesar, prin urmare, să se facă distincţie între diferitele interese, pentru a le putea atrage separat în luptă... Dar dacă aceste interese deosebite vor fi estompate de revendicări exclusiv politice, pe care le înţeleg numai intelectualii, nu va însemna oare aceasta să ne întoarcem iarăşi înapoi, să ne limităm iarăşi numai la lupta dusă de intelectualitate, a cărei neputinţă a fost recunoscută chiar acum ?

www.dacoromanica.ro

apreciată dacă nu se ţine seama de faptul că ei sînt urmaşii narodovolţilor. De aceea nu se poate tăgădui că ei fac un pas înainte atunci cînd îşi întemeiază lupta lor exclusiv politică, care nu are nici o legătură cu socialismul, pe un program de asemenea exclusiv politic. Social-democraţii doresc din toată inima narodopravţilor succes în lupta lor, doresc ca partidul lor să crească şi să se dezvolte, doresc o mai strînsă apropiere a lor de elementele sociale care se situează pe terenul rînduielilor economice existente * şi ale căror interese *de zi cu zi* sînt realmente cît se poate de strîns legate de *democratism*.

Laşul şi împăciuitorul narodnicism sentimental-visător al „prietenilor poporului" nu se va putea menţine multă vreme atunci cînd va fi atacat din amîndouă părţile : din partea radicalilor politici, pentru faptul că ei, „prietenii poporului", sînt în stare să exprime încredere în birocraţie, că nu înţeleg necesitatea absolută a luptei politice, şi din partea social-democraţilor, pentru faptul că încearcă să se prezinte aproape într-o postură de socialişti, fără a avea vreo legătură cu socialismul, fără a avea cea mai mică idee despre cauzele asupririi oamenilor muncii şi despre caracterul luptei de clasă în curs de desfăşurare.

---

* (Adică capitaliste) — şi nu pe terenul negării inevitabile a acestor rînduieli şi al luptei necruţătoare împotriva lor.

www.dacoromanica.ro

CONȚINUTUL ECONOMIC AL NARODNICISMULUI ȘI CRITICA LUI ÎN CARTEA D-LUI STRUVE

(OGLINDIREA MARXISMULUI IN LITERATURA BURGHEZĂ)

Pe marginea cărții lui *P. Struve* „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei". Petersburg. 1894 [102]

Scris la sfîrșitul anului 1894 — începutul anului 1895

Publicat în 1895 în culegerea „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice". Petersburg Semnat: K. Tulin

Se tipărește după textul culegerii „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice", confruntat cu textul culegerii: VI. Ilin. „In 12 ani", 1907

www.dacoromanica.ro

МАТЕРІАЛЫ

КЪ ХАРАКТЕРИСТИКѢ

НАШЕГО ХОЗЯЙСТВЕННАГО РАЗВИТІЯ.

СБОРНИКЪ СТАТЕЙ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ
Типографія П. П. Сойкина, Стремянная ул., № 12
1895

Coperta culegerii în care a fost publicată lucrarea lui V. I. Lenin „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve". — 1895

www.dacoromanica.ro

Cartea aceasta a d-lui Struve reprezintă o critică sistematică a narodnicismului, cuvîntul acesta fiind luat într-un sens larg, ca o doctrină teoretică ce rezolvă în mod precis principalele probleme sociologice şi economice şi ca „un sistem de dogme ale politicii economice" (pag. VII). Chiar simpla formulare a unei asemenea sarcini ar putea să confere cărţii un interes deosebit ; dar şi mai important este, în această privinţă, punctul de vedere din care se face critica. Despre acest punct de vedere autorul spune, în prefaţă, următoarele :

„Împărtăşind, în unele probleme fundamentale, concepţii perfect conturate în publicistică, el (autorul) nu s-a considerat cîtuşi de puţin legat de litera sau de codul vreunei doctrine. El nu este molipsit de ortodoxism" (IX).

Din întregul conţinut al cărţii reiese că prin aceste „concepţii perfect conturate în publicistică" se înţeleg concepţiile marxiste. Se pune întrebarea : care anume sînt acele „unele" teze „fundamentale" ale marxismului pe care autorul le admite şi care sînt acelea pe care le respinge ? şi, totodată, de ce şi în ce măsură ? La această întrebare el nu ne dă un răspuns direct. De aceea, pentru a stabili ce anume din cartea aceasta poate fi raportat la marxism, care sînt tezele doctrinei pe care le admite autorul şi cu cîtă consecvenţă le susţine el, care sînt tezele pe care le respinge şi care este în aceste cazuri rezultatul, pentru a stabili toate acestea e necesară o analiză amănunţită a cărţii.

Conţinutul ei este extrem de variat : autorul face mai întîi o expunere a „metodei subiective în sociologie", care e

www.dacoromanica.ro

admisă de narodnicii noştri, critică această metodă şi-i opune metoda „materialismului istoric-economic". După aceea ne prezintă o critică a narodnicismului sub raport economic, în primul rînd, pe baza „experienţei general umane" (pag. IX) şi, în al doilea rînd, pe baza datelor istoriei economice ruse şi a realităţilor din Rusia. Totodată ne oferă şi o critică a dogmelor economiei politice narodniciste. Această diversitate a conţinutului (cu totul inevitabilă cînd se face critica unui curent atît de important din gîndirea noastră socială) determină şi forma analizei : ea te obligă să urmăreşti pas cu pas expunerea autorului, oprindu-te asupra fiecărui grup de argumente.

Dar, înainte de a proceda la o analiză a cărţii, socot că e necesar să dau unele explicaţii preliminare mai amănunţite. Scopul articolului de faţă este de a face critica cărţii d-lui Struve din punctul de vedere al unui om care „împărtăşeşte" în *toate* „problemele fundamentale" (şi nu numai în „unele" dintre ele) „concepţii perfect conturate în publicistică".

Aceste concepţii au mai fost expuse în repetate rînduri, cu scopul de a fi criticate, în coloanele presei liberale-narodniciste ; ca le-a prezentat însă într-un mod scandalos de confuz, ba mai mult decît atît : le-a denaturat, amestecînd în această chestiune hegelianismul, care nu are nici o legătură cu ele, „credinţa că fiecare ţară trebuie să treacă în mod obligatoriu prin faza capitalismului" şi multe alte absurdităţi pur novovremiste *.

A fost denaturată îndeosebi latura practică a doctrinei, aplicarea ei la realităţile ruseşti. Nevrînd să înţeleagă că doctrina marxistă rusă are ca punct de plecare o idee cu totul diferită despre realităţile ruseşti, liberalii şi narodnicii noştri confruntau această doctrină cu vechile lor vederi asupra acestor realităţi şi ajungeau la concluzii care nu numai că erau absurde, dar conţineau, pe deasupra, cele mai stupide învinuiri la adresa marxiştilor.

De aceea mi se pare că nu poţi proceda la o analiză a cărţii d-lui Struve fără a-ţi defini cu precizie propria atitudine

* — de la titlul ziarului „Novoe Vremea". — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

față de narodnicism. În afară de aceasta, confruntarea prealabilă a punctului de vedere narodnicist cu cel marxist e necesară pentru lămurirea multor pasaje din cartea în discuție, care se mărginește la latura obiectivă a doctrinei și lasă aproape cu totul la o parte concluziile practice.

Această confruntare ne va arăta care sînt punctele de plecare comune narodnicismului și marxismului și care este deosebirea esențială dintre ele. În acest scop e mai indicat să luăm vechiul narodnicism rus, în primul rînd pentru că este incomparabil superior celui contemporan (reprezentat prin publicații de felul lui „Russkoe Bogatstvo") sub aspectul consecvenței și al plenitudinii, iar în al doilea rînd pentru că înfățișează mai complet părțile cele mai bune ale narodnicismului, cărora, în unele privințe, li se alătură și marxismul.

Să luăm una dintre aceste professions de foi * ale vechiului narodnicism rus și să-l urmărim pas cu pas pe autor.

---

* — profesiuni de credință. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL I
COMENTARIU AMĂNUNȚIT LA O PROFESSION DE FOI NARODNICISTĂ

În volumul CCXLII al publicației „Otecestvennîe Zapiski“ * se află următorul articol nesemnat: „Noi vlăstare pe ogorul poporului“, care scoate în relief laturile progresiste ale narodnicismului în opoziție cu liberalismul rus.

Autorul începe prin a spune că a protesta „astăzi“ împotriva „oamenilor care se desprind din mijlocul poporului și ajung pe o treaptă socială mai înaltă“ se consideră „aproape ca o trădare“.

„Nu de mult, un măgar din cei ce se ocupă cu publicistica a dat cu copita în «Otecestvennîe Zapiski», învinuind-o de *pesimism în ce privește poporul,* cum s-a exprimat el referindu-se la o scurtă recenzie a cărții lui Zlatovratski, în care, în afară de pesimismul provocat de cămătăria și de influența pervertitoare a banului în general, nu era nimic pesimist; iar cînd, mai tîrziu, Gl. Uspenski a scris un comentariu la ultimele sale schițe („Otecestvennîe Zapiski“ nr. 11, 1878), mocirla liberală a început să se agite întocmai ca în poveste... și, ca din senin, au apărut atît de mulți apărători ai poporului, încît am fost cu adevărat uimiți că poporul nostru are atîția prieteni... Nu pot să nu privesc cu simpatie... acest mod de a pune problema satului, înfățișat în chip de fată frumoasă, și a atitudinii pe care o au față de el flăcăii literari sau, mai bine zis, nu flăcăii, ci bătrînii donjuani din rîndurile domnilor nobili și lachei, precum și ale tinerei negustorimi... A cînta serenade satului și «a-i face ochi dulci» încă nu înseamnă a-l iubi și a-l respecta, după cum a arăta lipsurile lui nu înseamnă în nici un caz a avea o atitudine dușmănoasă față de el. Dacă-l veți întreba pe același Uspenski... încotro îl trage mai mult inima și unde vede dînsul mai multe garanții de viitor – în sat sau în stratul vechi-nobiliar și în cel nou-burghez – mai poate fi vreo îndoială că vă va răspunde: «în sat» ?“.

* Anul 1879, nr. 2, „Cronică contemporană“, pag. 125–152.

www.dacoromanica.ro

Acest pasaj este cît se poate de caracteristic. În primul rînd, el arată în mod concret ce este în esență narodnicismul : un protest împotriva feudalismului (stratul vechii nobilimi) și împotriva rînduielilor burgheze (stratul noii burghezii) din Rusia *de pe poziția țăranului, a micului producător.* În al doilea rînd, el arată totodată că acesta este protestul unor visători, al unor oameni care întorc spatele faptelor.

Oare „satul" există undeva *în afara* rînduielilor „vechi-nobiliare" sau a celor „nou-burgheze" ? Căci ce altceva decît „satul" construiau și construiesc în felul lor atît reprezentanții unora cît și ai celorlalți ? Satul nu este doar altceva decît tocmai acest „strat" în parte „vechi-nobiliar", în parte „nou-burghez". Oricum l-ați lua și l-ați suci, dacă vă veți mărgini să constatați realitatea (și tocmai despre asta este vorba) și nu posibilitățile, nu veți putea găsi în el nimic altceva, nici un fel de al treilea „strat". Și dacă narodnicii *găsesc* totuși așa ceva, aceasta se datorește numai faptului că îndărătul copacilor ei nu văd pădurea, îndărătul formei de *posesiune* a pămîntului de către diferitele obști țărănești nu văd organizarea economică a întregii economii sociale ruseștr. Această organizare, transformînd pe țăran într-un producător de mărfuri, face din el un mic-burghez, un mic proprietar care produce în mod izolat pentru piață ; din această cauză, ea exclude posibilitatea de a căuta *în urmă* „garanțiile de viitor" și impune căutarea lor *înainte* – nu în „sat", în care îmbinarea stratului „vechi-nobiliar" cu cel „nou-burghez" înrăutățește foarte mult situația muncii și-i răpește posibilitatea de a lupta împotriva celor ce beneficiază de rînduielile „nou-burgheze", pentru că însăși opoziția dintre interesele lor și interesele muncii nu este îndeajuns de dezvoltată, – ci în stratul complet dezvoltat, „nou-burghez" pînă la capăt, care s-a debarasat pe de-a-ntregul de frumusețile „vechi-nobiliare", a socializat munca, a dus pînă la capăt și a limpezit antagonismul social care la sate se găsește încă într-o stare embrionară, comprimată.

Acum trebuie să arătăm ce deosebiri teoretice există între doctrinele care *duc* respectiv la narodnicism și la marxism, între diferitele *concepții* asupra realităților și istoriei ruse.

Să-l urmăm mai departe pe autor.

www.dacoromanica.ro

El asigură pe „d-nii cu sufletul plin de indignare" că Uspenski înţelege corelaţia dintre sărăcia şi moralitatea poporului

„mai bine decît mulţi dintre admiratorii satului pentru care... satul este... un fel de certificat de liberalism, cu care, în epoci ca aceea prin care trecem acum, se asigură de obicei toţi burghezii deştepţi şi practici".

Cum se face – vă întrebaţi dv., d-le narodnic, – că unui om care doreşte să reprezinte interesele muncii i se întîmplă un lucru atît de trist şi de jignitor ca transformarea într-un „certificat de liberalism" a ceea ce el consideră drept „garanţii de viitor"? Acest viitor trebuie să excludă burghezia, în timp ce calea pe care vreţi dv. să mergeţi spre acest viitor nu numai că nu este privită cu duşmănie de către „burghezii deştepţi şi practici", dar, dimpotrivă, este acceptată cu plăcere, este primită ca un „certificat".

Ce credeţi dv., ar fi fost de conceput un lucru atît de scandalos dacă aţi fi indicat „garanţiile de viitor" nu acolo unde antagonismele sociale, caracteristice orînduirii în care stăpînesc „burghezii deştepţi şi practici", se află încă într-o stare nedezvoltată, embrionară, ci acolo unde ele sînt împinse pînă la capăt, pînă la nec plus ultra *, unde, prin urmare, nu te poţi limita la paliative şi jumătăţi de măsură, unde nu te poţi folosi în propriul tău interes de desiderata ** celor ce muncesc, unde problema se pune cu toată acuitatea ei?

Căci chiar dv. spuneţi, mai departe, următorul lucru:

„Prietenii pasivi ai poporului nu vor să înţeleagă adevărul elementar că toate forţele care acţionează în societate se reduc de obicei la două rezultante opuse şi că forţele pasive, care, după cît se vede, nu iau parte la luptă, servesc doar forţei care precumpăneşte într-un moment sau altul" (pag. 132).

Nu se încadrează oare satul în această caracterizare, şi reprezintă el o lume aparte în care nu există aceste „forţe opuse" şi această luptă, încît să poţi vorbi despre el ca despre un tot, fără teama de a da astfel apă la moară „forţei care precumpăneşte"? Din moment ce este vorba de luptă, există oare vreun temei să începi de acolo unde conţinutul acestei lupte este copleşit de o sumedenie de împrejurări

* — la extrema limită. — *Nota trad.*
** — revendicări, deziderate. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

lăturalnice care te împiedică să faci o separație netă și definitivă între aceste forțe opuse, te împiedică să vezi limpede care e dușmanul principal ? Nu este oare evident că programul pe care îl propune autorul la sfîrșitul articolului său – învățătura de carte, sporirea întinderii de pămînt aflate în posesiunea țăranului, reducerea birurilor – nu poate să atingă cîtuși de puțin forța care precumpănește și că ultimul punct din program – „organizarea producției populare" – presupune chiar că lupta nu numai că a avut loc, dar, mai mult decît atît, că ea s-a și terminat printr-o victorie ? Programul dv. nu ține seama de antagonismul a cărui existență nici dv. n-ați putut să n-o recunoașteți. Tocmai de aceea el nici nu inspiră teamă stăpînilor din „stratul nou-burghez". Programul dv. e un vis mic-burghez. Iată de ce el nu poate servi decît ca un „certificat de liberalism".

„Oamenii pentru care satul este o noțiune abstractă, iar țăranul un Narcis abstract gîndesc greșit și atunci cînd spun că trebuie numai să lauzi satul și să susții că el va rezista de minune la toate influențele distrugătoare. Dacă satul este pus în asemenea condiții încît țăranii trebuie să se zbată în fiecare zi pentru un ban, dacă-l jupoaie cămătarii, îl înșală chiaburii și-l asupresc moșierii, dacă țăranii sînt uneori bătuți cu nuiele la administrația plășii, pot oare toate acestea să nu exercite o influență asupra laturii lui morale ?... Dacă rubla, această lună capitalistă, apare pe primul plan al peisajului rural, dacă spre această rublă se îndreaptă toate privirile, toate gîndurile și forțele spirituale, dacă ea devine scopul vieții și etalonul aptitudinilor individului, este oare cu putință să ascunzi acest fapt și să spui că țăranul e un fel de Cosma fără de arginți care n-are de loc nevoie de bani ? Dacă se observă la sate tendințe de dezbinare, dacă chiaburimea înflorește din plin și caută să robească pe țăranul sărac și să-l transforme în muncitor agricol, dacă tinde să distrugă obștea etc., vă întreb : pot fi oare ascunse toate aceste fapte ? ! Putem dori o cercetare mai temeinică și mai completă a acestor fapte, putem să ni le explicăm prin condițiile apăsătoare ale sărăciei (împinși de foame, oamenii fură, ucid, iar în cazuri extreme se și mănîncă unii pe alții), dar nu putem în nici un caz să le ascundem. A le ascunde înseamnă a apăra statu-quo *, înseamnă a preconiza faimosul laissez faire, laissez aller **, pînă cînd aceste triste fenomene vor lua proporții îngrozitoare. În general, nu are nici un rost să sulemenim adevărul".

Și de astă dată, cît de reușită este această caracterizare a satului și cît de mărunte sînt concluziile scoase dintr-însa ! Cît de just au fost sezisate faptele și cît de lamentabilă este

* — starea de lucruri existentă. — *Nota trad.*
** — lăsați lucrurile să-și urmeze cursul. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

explicarea şi înţelegerea lor ! Vedem din nou aceeaşi prăpastie adîncă dintre dezideratele privind apărarea muncii şi mijloacele necesare pentru realizarea lor. Pentru autor, capitalismul la sate nu este altceva decît „un fenomen întristător". Cu toate că vede acelaşi capitalism şi la oraş – şi în proporţii mari –, cu toate că vede cum el şi-a subordonat nu numai toate domeniile muncii poporului, dar chiar şi literatura „progresistă", care prezintă măsurile burgheze ca fiind preconizate în numele poporului şi în interesul lui, el nu vrea să admită că aici este vorba de o organizare specifică a economiei noastre sociale şi se mîngîie cu visul că nu este vorba decît de un fenomen întristător, provocat de „condiţii apăsătoare". Dacă s-ar abandona însă teoria neintervenţiei, susţine el, aceste condiţii ar putea fi înlăturate. *Dacă !* Dar în Rusia n-a existat niciodată o politică de neintervenţie ; s-a practicat întotdeauna o politică de intervenţie... în favoarea burgheziei, şi numai dulcile reverii „ale unuia care-şi face tihnit siesta" pot să trezească speranţa într-o schimbare a acestei stări de lucruri fără „o redistribuire a forţei sociale între clase", cum spune d-l Struve.

„Uităm că societatea noastră simte nevoia de idealuri – politice, civice etc. – mai ales pentru ca, avîndu-le puse deoparte, să nu se mai gîndească la nimic, că ea nu le caută cu nelinişte tinerească, ci ca unul care-şi face tihnit siesta, că, încetînd să mai creadă în ele, ea nu încearcă nici un fel de suferinţe sufleteşti, ci face totul cu uşurinţa unui prinţ din Arcadia. Aşa se prezintă, în tot cazul, marea majoritate a societăţii noastre. La drept vorbind, ea n-are nevoie de nici un fel de idealuri, pentru că e sătulă şi se mulţumeşte pe deplin cu procesul digestiei".

Excelentă caracterizare a societăţii noastre liberale-narodniciste !

Se pune atunci întrebarea : cine este mai consecvent – „narodnicii", care continuă să-şi piardă vremea dădăcind această „societate", pe care vor s-o înspăimînte cu tabloul grozăviilor capitalismului care „vine", al „răului care ameninţă" * – cum s-a exprimat autorul articolului –, narodnicii care îndeamnă pe reprezentanţii ei să părăsească drumul greşit pe care ne-am abătut „noi" etc., sau marxiştii, care sînt atît de „înguşti" încît se delimitează categoric de societate

* Ce ameninţă el ? Procesul digestiei ? Capitalismul nu numai că nu-l „ameninţă", dar, dimpotrivă, îi promite cele mai fine şi mai alese mîncăruri.

www.dacoromanica.ro

și consideră necesar să se adreseze numai acelora care nu „se mulțumesc" și *nu se pot mulțumi* „cu procesul digestiei", care au nevoie de idealuri, pentru care ele sînt o necesitate a vieții de toate zilele ?

Aceasta este o atitudine de domnișoară de pension, continuă autorul. Aceasta

„dovedește grava pervertire a gîndirii și a sentimentelor... Niciodată n-a mai existat o depravare atît de cuviincioasă, atît de poleită, atît de inocentă și, în același timp, atît de profundă. Această depravare este, în întregime, un apanaj al istoriei noastre contemporane, al culturii burgheze [adică, mai precis, al rînduielilor burgheze, capitaliste. K.T.], care s-a dezvoltat pe baza boieriei, a sentimentalismului aristocrat, a ignoranței și lenei. Burghezia a adus cu sine știința ei, codul ei moral și sofismele ei".

S-ar părea că autorul a apreciat destul de just realitatea pentru a înțelege și care este singura soluție posibilă. Dacă toată pricina e cultura noastră burgheză, înseamnă că nu se pot găsi altundeva „garanții de viitor" decît la „antipodul" acestei burghezii, pentru că numai el „s-a diferențiat" definitiv de această „cultură burgheză", numai el îi este categoric și irevocabil ostil, nefiind în stare să facă nici un fel de compromisuri, din care e atît de comod să ticlușești „certificate de liberalism".

Dar iată că nu e așa. De ce să nu mai visăm puțin ? „Cultura" este, într-adevăr, numai „meschinărie burgheză", numai depravare. Dar acesta nu este decît un rezultat al vechii boierii (el însuși a recunoscut, chiar acum, că această cultură a fost creată de istoria contemporană, de acea istorie care tocmai că a desființat vechea boierie) și al lenei ; prin urmare, nu este decît ceva întîmplător și lipsit de rădăcini trainice etc. etc. Urmează apoi niște fraze care nu au nici un sens, în care nu găsim nimic în afară de o ignorare a faptelor și de reverii sentimentale, care trec cu vederea *existența* „forțelor opuse". Ascultați :

„Ea (burghezia) are nevoie de înscăunarea lor (a științei, a codului moral) la catedră, în literatură, în justiție și în alte domenii ale vieții. [Am văzut mai sus că ea *le-a și înscăunat* într-un „domeniu al vieții" atît de adînc cum este satul. K.T.]. În primul rînd, ea nu găsește oameni destul de potriviți pentru această treabă și, de nevoie, se adresează unor oameni de alte tradiții. [Tocmai burghezia rusă „să nu găsească oameni" ? ! Nici nu face să mai combatem o asemenea afirmație, cu atît mai mult cu cît ceva mai departe autorul se dezminte singur. K.T.]. Oamenii aceș-

www.dacoromanica.ro

tia [capitaliştii ruşi ? ! K.T.] sînt lipsiţi de pricepere, paşii lor sînt neexperimentaţi, iar mişcările stîngace [ei „sînt destul de pricepuţi" pentru a realiza profituri de zeci şi sute la sută ; destul de „experimentaţi" pentru a practica pretutindeni truck-systemul [103] ; destul de dibaci pentru a obţine taxe vamale protecţioniste. Numai unuia care nu simte *direct* pe pielea lui asuprirea acestor oameni, numai unui mic-burghez a putut să i se năzărească asemenea fantezie. K.T.] ; ei caută să imite burghezia occidentală, comandă cărţi, învaţă [iată că însuşi autorul trebuie să recunoască caracterul fantezist al elucubraţiei zămislite adineauri de el că la noi „cultura burgheză" s-a dezvoltat pe baza *ignoranţei*. Nu-i adevărat. Căci *ea* a adus Rusiei de după reformă cultura, „instrucţiunea". „În general, nu are nici un rost să sulemeneşti adevărul", să-l prezinţi pe duşman ca fiind neputincios şi lipsit de orice bază. K.T.] ; uneori ei regretă trecutul, iar alteori meditează asupra viitorului, pentru că se aud de undeva glasuri care spun că burghezia nu e decît un parvenit impertinent, că ştiinţa ei nu rezistă la nici o critică, iar codul ei moral nu face nici două parale".

Burghezia rusă are păcatul că „regretă trecutul" şi „meditează asupra viitorului" ? ! Haida de ! De ce-or fi vrînd unii oameni să se amăgească pe ei înşişi, să calomnieze cu atîta cruzime sărmana burghezie rusă, afirmînd că ea s-ar fi intimidat la auzul unor glasuri care spun că „burghezia nu e bună de nimic" ! N-o fi tocmai invers ? Nu s-or fi „intimidat" cumva aceste „glasuri" cînd s-a răstit cineva zdravăn la ele, nu cumva sînt ele acelea care se dedau la „meditări asupra viitorului" ?...

Şi domnii aceştia se mai miră şi se prefac că nu înţeleg de ce li se zice romantici !

„Dar trebuie să găseşti o scăpare. Burghezia nu te roagă, ci îţi porunceşte, sub sancţiunea pieirii, să te duci la lucru *. Dacă nu te duci, rămîi fără pîine şi ajungi să stai în mijlocul străzii şi să strigi : «ajutaţi pe un căpitan în retragere !», sau crăpi pur şi simplu de foame. Şi iată că începe treaba, se aud scrîşnete, scîrţîituri, zăngăneli, se produce tărăboi. Treaba e urgentă, nu suferă întîrziere. În cele din urmă, mecanismul e pus în funcţiune. Scrîşnetele şi zgomotele stridente parcă s-au mai potolit, s-ar zice că piesele se potrivesc, se aude doar huruind ceva greoi. Dar spectacolul e cu cu atît mai înfricoşător : scîndurile se îndoaie tot mai mult, şuruburile slăbesc, şi te poţi aştepta ca dintr-un moment într-altul totul să se prefacă în ţăndări".

Pasajul acesta este deosebit de caracteristic prin faptul că oferă, într-o formă frumoasă, laconică şi plastică, o schemă a

* Notează bine, cititorule. Cînd un narodnic spune că la noi în Rusia *„burghezia* îţi porunceşte să te duci la lucru", se consideră că această afirmaţie corespunde adevărului. Dar dacă un marxist va spune că la noi predomină modul de producţie capitalist, d-l V.V. îi va riposta în gura mare că vrea „să înlocuiască orînduirea democrată (sic ! !) cu cea capitalistă".

www.dacoromanica.ro

raționamentelor pe care narodnicii ruși ni le prezintă de predilecție îmbrăcate într-o formă științifică. Pornind de la fapte incontestabile, absolut neîndoielnice, care dovedesc că în orînduirea capitalistă există contradicții, există asuprire, șomaj, mortalitate ridicată etc., ei caută în fel și chip să demonstreze că capitalismul e ceva cît se poate de rău, ceva „greoi" [comp. V. V., *Kablukov* („Problema muncitorilor în agricultură") și, *în parte,* d-l Nikolai–on] și că ne putem aștepta ca „dintr-un moment într-altul" să se prefacă în țăndări.

Sînt ani și ani de zile de cînd tot privim și vedem cum această forță care ordonă poporului rus să se ducă la lucru se întărește și crește mereu, se laudă în fața întregii Europe cu tăria Rusiei, pe care *ea* o creează, și se bucură, firește, că „glasurile care se aud" nu vorbesc decît de necesitatea de a spera să se producă o „slăbire a șuruburilor".

„Oamenilor slabi le îngheață inima de spaimă. «Cu atît mai bine», spun cei îndrăzneți. «Cu atît mai bine» – spune și burghezia. – «Să comandăm cît mai repede din străinătate un mecanism nou, să pregătim cît mai repede fundamentele, scîndurile și celelalte piese brute din materiale autohtone, să facem în așa fel ca să avem cît mai repede *mecanici iscusiți*». Cît despre latura morală a societății, ea se află în tot acest timp în cea mai proastă situație. Unii prind gustul noii activități și se străduiesc din răsputeri, iar alții rămîn în urmă și se simt dezamăgiți de viață".

Biata burghezie rusă ! Se străduiește „din răsputeri" să-și însușească supravaloarea, și se simte prost din punct de vedere moral ! (Nu uitați că în pagina precedentă toată această moralitate se reducea la procesul digestiei și la depravare). Se înțelege că, în acest caz, nu mai e nevoie să se ducă împotriva ei o luptă, și cu atît mai puțin o luptă de clasă, ci trebuie doar mustrată binișor și ea va înceta orice autoviolentare.

„La popor însă nu se gîndește aproape nimeni ; dar, după cum pretinde burghezia, totul se face pentru popor și în folosul lui ; și fiecare fruntaș al vieții publice și fiecare publicist se crede obligat să vorbească într-una de binele poporului... Acest curent de cochetărie liberală le-a înnăbușit pe toate celelalte și a devenit preponderent. În *secolul* nostru *democratic,* nu numai d-l Suvorin face în public declarații de dragoste poporului : «Eu am iubit totdeauna poporul – spune el și-l voi iubi pînă la moarte ; eu însumi am ieșit din popor» (ceea ce nu dovedește încă absolut nimic) ; dar pînă și ziarul «Moskovskie Vedomosti» are cu totul altă atitudine față de el... și se îngrijește, în felul său desigur, de bunăstarea

www.dacoromanica.ro

lui. În momentul de față nu mai există nici un organ de presă în genul răposatei «Vesti», adică în mod fățiș ostil poporului. Dar atitudinea fățiș ostilă era mai bună, pentru că atunci vedeai dușmanul ca în palmă : puteai să-ți dai seama în ce măsură ai de-a face cu un prost și în ce măsură cu un impostor. Acum toți sînt prieteni și, în același timp, toți sînt dușmani ; toate s-au amestecat în acest haos general. Poporul, cum spune Uspenski, este învăluit parcă într-o ceață, care zăpăcește și derutează pe omul fără experiență. Altădată el nu avea în fața ochilor decît abuzuri practicate fățiș. Acum însă i se spune că e tot atît de liber ca și moșierul, i se spune că își poate vedea nestînjenit de treburile sale, i se spune că este ridicat din nimicnicie și pus pe picioare, în timp ce prin toată grija asta străbate, ca un fir subțire, dar tare, o nesfîrșită falsitate și ipocrizie".

Ce-i drept e drept !

„Numai puțini se îndeletniceau pe atunci cu organizarea asociațiilor de împrumut și păstrare, care încurajează chiaburimea și lasă fără credit pe adevărații țărani săraci".

La început s-ar fi putut crede că, dîndu-și seama de caracterul burghez al creditului, autorul se va feri cu străşnicie de orice măsuri burgheze de acest fel. Dar trăsătura distinctivă și esențială a micului-burghez este că el luptă împotriva sistemului burghez chiar cu mijloacele societății burgheze. De aceea și autorul nostru, ca și narodnicii în general, *vrea să corecteze* activitatea burgheză, cerînd credite mai largi, credite pentru adevărații țărani săraci !

...„Nu se vorbea despre necesitatea unei agriculturi intensive, pe care o împiedică reîmpărțirea ogoarelor și obștea(?) ; nu se vorbea de povara capitației, trecîndu-se sub tăcere impozitele indirecte și faptul că în practică impozitul pe venit se transformă de obicei într-un impozit care lovește tot în țăranii săraci ; nu se vorbea de necesitatea unui credit funciar cu ajutorul căruia țăranii să cumpere de la moșieri terenuri cu prețuri extrem de ridicate etc... Același lucru se petrece și în societate : și acolo poporul are atîția prieteni că stai și te minunezi... Probabil că în curînd cămătarii și cîrciumarii vor începe și ei să vorbească despre dragostea de popor".

E minunat acest protest împotriva sistemului burghez, dar concluziile sînt mizere : burghezia e stăpînă și în viață și în societate. S-ar părea că trebuie să întorci spatele societății și să te îndrepți spre antipodul burgheziei.

Nu ! Trebuie să propagăm ideea creditelor în favoarea „adevăraților țărani săraci" !

www.dacoromanica.ro

„Cine-i mai vinovat de această stare de lucruri atît de tulbure – literatura sau societatea – e greu de stabilit ; de altfel ar fi și absolut inutil. Se spune că peștele de la cap se împute, dar eu nu dau nici o importanță acestei constatări pur culinare".

Se descompune societatea burgheză – iată deci care este ideea autorului. Este cazul să subliniem că tocmai acesta este punctul de plecare al marxiștilor.

„Or, în timp ce noi cochetăm cu satul și-i facem ochi dulci, roata istoriei se învîrtește, forțele spontane acționează, sau, vorbind mai pe înțeles și mai simplu, fel de fel de pehlivani se prind de viață și o transformă în felul lor. În timp ce în publicațiile literare se va discuta despre sat, despre naivitatea și ignoranța țăranului, în timp ce publiciștii vor consuma tone întregi de cerneală dezbătînd problemele obștii și ale formelor de posesiune a pămîntului, în timp ce comisia fiscală va continua să discute reforma fiscală, satul va ajunge la sapă de lemn".

Așa va să zică ! „În timp ce noi vorbim, roata istoriei se învîrtește, forțele spontane acționează" !

Ce tărăboi ați fi făcut voi, amicii mei, dacă lucrurile astea le-aș fi spus eu ! [104]

Cînd marxiștii vorbesc despre „roata istoriei și despre forțele spontane", arătînd totodată cu precizie că aceste „forțe spontane" sînt forțele burgheziei în dezvoltare, d-nii narodnici preferă să treacă sub tăcere problema veridicității și justei aprecieri a creșterii acestor „forțe spontane" și, îndrugînd verzi și uscate, să taxeze drept „mistici și metafizicieni" pe cei ce sînt în stare să vorbească despre „roata istoriei" și despre „forțele spontane".

Deosebirea dintre mărturisirea narodnicului, citată de noi mai sus, și obișnuita teză a marxiștilor – o deosebire cît se poate de esențială – este doar aceea că în timp ce pentru un narodnic aceste „forțe spontane" se reduc la niște „pehlivani", care se „prind de viață", pentru un marxist ele se întruchipează în *clasa* burgheză, care este produsul și expresia „vieții" sociale care reprezintă o formațiune socială capitalistă, și nu „se prind de viață" întîmplător sau de undeva din afară. Limitîndu-se la o analiză superficială a diferitelor credite, biruri, forme de posesiune a pămîntului, reîmpărțiri, îmbunătățiri etc., narodnicul nu poate să vadă adîncile rădăcini pe care le are burghezia în relațiile de producție din Rusia, și de aceea se consolează cu iluzia puerilă că aici nu este vorba decît de niște „pehlivani". Și este firesc ca, din-

www.dacoromanica.ro

tr-un *asemenea* punct de vedere, existența luptei de clasă să fie cu totul de neînțeles dacă totul se reduce la înlăturarea „pehlivanilor". Este firesc ca, la indicațiile stăruitoare și repetate ale marxiștilor care explică rolul acestei lupte, d-nii narodnici să răspundă prin tăcerea nedumerită a omului care nu vede o clasă, ci numai „pehlivani".

Împotriva unei clase poate lupta numai *o altă clasă*, și anume o clasă care trebuie să fie complet „diferențiată" de dușmanul ei, care să-i fie cu totul opusă, în timp ce împotriva „pehlivanilor" este suficient, firește, să lupte numai poliția sau, la rigoare, „societatea" și „statul".

Vom vedea însă de îndată cum arată acești „pehlivani" după caracterizarea făcută chiar de narodnic, cît de adînci sînt rădăcinile lor și cît de cuprinzătoare sînt funcțiile lor sociale.

Mai departe, imediat după cuvintele reproduse de noi despre „prietenii pasivi ai poporului", autorul continuă precum urmează :

„Asta-i ceva mai rău decît neutralitatea armată în politică ; mai rău pentru că aici se dă întotdeauna un ajutor activ celui mai tare. Oricît de sincer ar fi, în sentimentele lui, prietenul pasiv, oricît de modestă și de pașnică ar fi poziția pe care ar căuta s-o adopte el în viață, tot va face rău prietenilor săi..."

„...Pentru niște oameni mai mult sau mai puțin integri și care iubesc sincer poporul *, această stare de lucruri devine, în cele din urmă, insuportabil de dezgustătoare. Le e rușine și silă să asculte aceste unanime și dulcege declarații de dragoste, care se repetă an de an și zi de zi, se repetă și în cancelarii, în saloanele mondene și în bodegi la un păhărel de lichior, și care niciodată nu se traduc în fapte. Iată de ce ajung ei, în cele din urmă, să respingă în bloc întreg acest mișmaș".

Această caracterizare a atitudinii narodnicilor ruși din trecut față de liberali s-ar potrivi aproape pe de-a-ntregul cu atitudinea marxiștilor față de narodnicii de astăzi. Și pentru marxiști a devenit „insuportabil" să tot audă vorbindu-se de ajutorarea „poporului" prin credite, cumpărări de pămînt, ameliorări tehnice, arteluri, arături obștești ** etc. Și ei cer ca cei ce doresc să fie nu de partea... „poporului", nu – ci de

* Cît de vag sînt înfățișate aici trăsăturile care deosebesc pe ceilalți de „prietenii pasivi"! Se întîmplă doar ca și aceștia să fie oameni „integri", și nu încape îndoială că și ei „iubesc sincer poporul". Din antiteza de mai sus reiese cît se poate de clar că celor pasivi trebuie să le fie opuși cei care iau parte la lupta *forțelor sociale* „opuse". Hier liegt der Hund begraben (Aici e buba. — *Nota trad.*).

** D-l Iujakov în „Russkoe Bogatstvo" nr. 7, 1894.

www.dacoromanica.ro

partea acelora cărora burghezia le porunceşte să se ducă la lucru –, „să respingă în bloc" întreg acest mişmaş liberal-narodnicist. Ei găsesc că este o ipocrizie „insuportabilă" să vorbeşti despre alegerea căilor Rusiei, despre calamităţile capitalismului care „ameninţă", despre „nevoile producţiei populare", cînd în toate domeniile acestei producţii populare domneşte capitalul şi se duce o luptă surdă de interese, care nu trebuie disimulată, ci dezvăluită ; nu trebuie să visezi că „ar fi mai bine fără luptă" *, ci *să dezvolţi* această luptă sub raportul trăiniciei, al continuităţii, al consecvenţei şi, mai ales, sub raportul ideologic.

„Tocmai de aceea apar, pînă la urmă, anumite imperative civice, anumite cerinţe categorice de onestitate, cerinţe riguroase şi uneori chiar înguste, din care cauză nu prea le au la inimă avîntaţii liberali, cărora le place să plutească în ceaţă şi care uită originea lor logică".

Excelent deziderat ! Fără îndoială că este nevoie tocmai de cerinţe „riguroase" şi „înguste".

Dar nenorocirea e că toate aceste minunate intenţii ale narodnicilor au rămas în domeniul „dezideratelor pioase". Cu toate că ei îşi dădeau seama de necesitatea unor asemenea cerinţe, cu toate că au avut destul şi prea destul timp pentru realizarea lor, ei nu le-au elaborat nici pînă astăzi, s-au contopit mereu cu societatea liberală rusă printr-o întreagă serie de tranziţii treptate şi continuă să se contopească şi astăzi cu ea **.

Ei singuri sînt de vină dacă acum marxiştii formulează *împotriva* lor cerinţe într-adevăr foarte „riguroase" şi foarte „înguste" : cerinţa de a sluji *în mod exclusiv* unei *singure* clase (şi anume clasei care „s-a diferenţiat de viaţă"), dezvoltării şi gîndirii ei independente, cerinţa de a rupe definitiv cu „onestitatea" „civică" a burghezilor „onești" ruşi.

*Expresia d-lui Krivenko („Russkoe Bogatstvo", 1894, nr. 10) ca răspuns la cuvintele d-lui Struve despre „lupta crîncenă a claselor sociale".

**Unii narodnici naivi, care în simplitatea lor nu-şi dau seama că cele scrise de ei se îndreaptă chiar împotriva lor, se laudă chiar cu asta : „Intelectualitatea noastră, în general, şi literatura, în special — scrie d-l V. V. *Împotriva* d-lui Struve —, şi pînă şi reprezentanţii curentelor celor mai burgheze au, ca să zic aşa, un caracter narodnicist" („Nedelea", 1894, nr. 47, pag. 1.506).

După cum în viaţă micul producător se contopeşte cu burghezia printr-o serie de tranziţii pe nesimţite, tot aşa şi în literatură „dezideratele pioase" ale narodnicilor devin „un certificat de liberalism" pentru cavalerii procesului de digestie, pentru moftangii [105] etc.

www.dacoromanica.ro

„Într-adevăr, oricît de înguste ar fi aceste imperative considerate în amănunt, în nici un caz n-ai ce spune împotriva acestei cerințe cu caracter general : «una din două : ori să fiți prieteni adevărați, ori să fiți dușmani pe față !».

Trecem, în momentul de față, printr-un proces istoric extrem de important : formarea stării a treia. Sub ochii noștri se grupează reprezentanții unei noi forțe sociale, în curs de formare, care se pregătește să îndrumeze viața".

De-abia „se pregătește" ? Dar cine „îndrumează" ? Care altă „forță socială" ?

N-o fi cumva aceea care-și spunea cuvîntul în publicații à la * „Vesti" [106] ? – Așa ceva e cu neputință. Nu sîntem în 1894, ci în 1879, în ajunul „dictaturii inimii" [107], cînd, după expresia autorului articolului de care ne ocupăm, „ultraconservatorii sînt arătați cu degetul pe stradă" și „se rîde" de ei „cu hohote".

N-o fi cumva „poporul", oamenii muncii ? – Întreg articolul autorului nostru ne dă un răspuns negativ la această întrebare.

Și, după toate acestea, să ni se mai spună că „se pregătește să îndrumeze" ? ! Nu, forța aceasta „s-a pregătit" de mult, „îndrumează" de mult ; de pregătit „se pregătesc" numai narodnicii – să aleagă căile cele mai bune pentru Rusia, și, probabil, se vor tot pregăti pînă cînd dezvoltarea continuă a contradicțiilor de clasă va da în lături și va arunca peste bord pe toți cei ce vor să le evite.

„Acest proces, care în Europa a început mult mai devreme decît la noi, în multe state a *și* ajuns la *sfîrșit* ** ; în altele el mai este încă întîrziat de rămășițele feudalismului și de opoziția claselor muncitoare, dar roata *istoriei sfărîmă* și aici, an de an *tot* mai mult, aceste rămășițe *și* netezește terenul pentru noile rînduieli".

Iată cît de departe sînt narodnicii noștri de înțelegerea mișcării muncitorești din Europa occidentală ! Ea, vedeți dv., „întîrzie" dezvoltarea capitalismului, și de aceea este pusă, ca o „rămășiță", alături de feudalism !

* — de felul lui. — *Nota trad.*

** Ce înseamnă „a ajuns la sfîrșit" ? Că se apropie deja de sfîrșit, că se alcătuiește „noua forță" ? Atunci se apropie și la noi de sfîrșit. Sau înseamnă că acolo nu mai ia naștere starea a treia ? Asta nu-i adevărat, pentru că și acolo mai sînt încă mici producători, din care se formează grupuri de burghezi și mase de proletari.

www.dacoromanica.ro

Avem aici o dovadă concretă că nu numai cînd este vorba de Rusia, dar nici cînd se referă la Apus, narodnicii noștri nu sînt în stare să înțeleagă cum poți să lupți împotriva capitalismului nu prin „întîrzierea" dezvoltării lui, ci prin accelerarea ei ; nu din spate, ci din față ; nu prin metode reacționare, ci progresiste.

„În linii generale, acest proces constă în următoarele : între nobilime și popor se formează o nouă pătură socială, din elementele care coboară de sus și cele care se ridică de jos și care, dacă putem să ne exprimăm astfel, au parcă aceeași greutate specifică ; elementele acestea se unesc strîns între ele, se contopesc, suferă o profundă schimbare internă și încep să modifice atît pătura de sus cît și pe cea de jos, adaptîndu-le la necesitățile lor. Procesul acesta este extrem de interesant prin el însuși, iar pentru noi are o însemnătate cu totul deosebită. Pentru noi se pun aici o serie întreagă de întrebări : reprezintă oare dominația stării a treia o treaptă fatală și inevitabilă a civilizației fiecărui popor ?..."

Ce nerozie ! De unde și pînă unde această „fatală inevitabilitate" ? N-a descris chiar autorul nostru și nu ne prezintă el și mai amănunțit, ceva mai jos, dominația stării a treia la *noi*, în sfînta Rusie, în anii 1870–1880 ?

El se servește, bineînțeles, de argumentele teoretice în dosul cărora se ascundeau reprezentanții burgheziei noastre.

Dar ce înseamnă a lua de bune asemenea bazaconii dacă nu o superficialitate de visător ? Cum să nu-ți dai seama că în dosul acestor raționamente „teoretice" stau *interese*, interesele societății care a fost caracterizată acum atît de just, interesele burgheziei ?

Numai un romantic ar putea să creadă că poți lupta cu silogisme împotriva intereselor.

„...N-ar putea oare statul să treacă de-a dreptul de la o treaptă la cealaltă fără să facă vreun salt mortal din acelea care li se năzăresc la fiecare pas filistinilor peste măsură de prudenți și fără să asculte pe fataliștii care văd în istorie doar o ordine fatală, datorită căreia dominația stării a treia e tot atît de inevitabilă pentru stat pe cît este bătrînețea sau tinerețea pentru om ?..."

Iată cît de profund înțeleg narodnicii realitățile noastre ! Dacă statul favorizează dezvoltarea capitalismului, aceasta nu se explică în nici un caz prin faptul că burghezia dispune de atîta forță materială încît „trimite la muncă" poporul și face să încline politica de partea ei. Nici vorbă de așa ceva. Totul se reduce la faptul că profesori ca Vernadski, Cicerin,

www.dacoromanica.ro

Mendeleev şi alţii profesează teorii greşite pe tema ordinii „fatale", iar statul le dă „ascultare".

„...N-am putea, în sfîrşit, să atenuăm laturile negative ale ordinii care vine, să modificăm într-un fel sau să reducem durata dominaţiei ei ? Este într-adevăr statul ceva atît de inert, atît de lipsit de voinţă şi de neputincios, încît să nu-şi poată influenţa şi schimba destinele sale ; este el într-adevăr un fel de sfîrlează lansată de providenţă care nu se mişcă decît pe un anumit drum şi numai un timp anumit, făcînd un anumit număr de rotaţii, sau un fel de organism cu o voinţă foarte îngrădită ; este el într-adevăr dirijat de un fel de roată uriaşă de fontă care striveşte pe orice îndrăzneţ care se încumetă să încerce drumurile cele mai scurte spre fericirea omenească ? !"

Acesta este un pasaj extrem de caracteristic care arată deosebit de sugestiv *modul mic-burghez, reacţionar* în care au înţeles şi înţeleg narodnicii ruşi să reprezinte interesele producătorilor direcţi. Avînd o atitudine ostilă faţă de capitalism, micii producători constituie o clasă de tranziţie care are puncte de contact cu burghezia, şi de aceea nu sînt în stare să înţeleagă că marele capitalism, care nu le este pe plac, nu e ceva întîmplător, ci un produs direct al întregii orînduiri economice (şi sociale, şi politice, şi juridice) moderne, care se formează prin lupta forţelor sociale opuse. Numai neînţelegerea acestui adevăr poate să ducă la o absurditate atît de absolută cum este aceea de a apela la „stat", ca şi cum rînduielile politice nu şi-ar avea rădăcina în cele economice, ca şi cum nu le-ar exprima şi nu le-ar sluji pe ele.

Este oare statul ceva inert ? – se întreabă desperat micul producător, văzînd că faţă de interesele *lui* statul se dovedeşte a fi într-adevăr ceva foarte inert.

Nu – am putea să-i răspundem noi –, statul nu este în nici un caz ceva inert ; el acţionează continuu, şi acţionează foarte energic, totdeauna activ şi niciodată pasiv, şi însuşi autorul a caracterizat, cu o pagină mai înainte, această activitate energică, caracterul ei burghez şi roadele ei firesti. Rău este numai că el nu vrea să vadă legătura dintre acest caracter al ei şi organizarea capitalistă a economiei sociale ruse ; de aceea este el atît de superficial.

Este oare statul o sfîrlează, este el o roată de fontă ? – întreabă Kleinbürger *-ul văzînd că „roata" se învîrteşte cu totul altfel de cum ar fi vrut el.

* — mic-burghezul. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

O, nu – am putea să-i răspundem noi –, statul nu este o sfîrlează, o roată, o lege a fatalității sau o voință a providenței : el e dirijat „prin șirul de obstacole“ * (cum ar fi, de pildă, rezistența producătorilor direcți sau a reprezentanților păturii vechi-nobiliare), de „personalități vii“, și anume de „personalitățile vii“ care aparțin forței sociale precumpănitoare. De aceea, pentru a face ca roata să se învîrtească în altă direcție, trebuie ca împotriva „personalităților vii“ (adică a elementelor sociale care nu aparțin tagmelor ideologice, ci exprimă direct interesele economice vitale), să faci apel tot la „personalități vii“, iar împotriva clasei să faci apel tot la o clasă. Pentru aceasta bunele și pioasele deziderate cu privire la „căile cele mai scurte“ sînt absolut insuficiente ; pentru aceasta se cere „o redistribuire a forței sociale între clase“, se cere să devii nu ideologul acelui producător direct care stă în afara luptei, ci al aceluia care se află în vîltoarea ei, care „s-a diferențiat“ definitiv „de viața“ societății burgheze. Aceasta este *singura* și, prin urmare, cea mai scurtă „cale spre fericirea omenească“, calea pe care se poate obține nu numai atenuarea părților negative ale stării de lucruri existente, calea pe care e cu putință nu numai să se scurteze existența acestei stări de lucruri prin accelerarea dezvoltării ei, dar și să i se pună definitiv capăt, făcînd ca „roata“ (forțelor sociale, de astă dată, și nu a forțelor statului) să se învîrtească în cu totul altă direcție.

„...Pe noi ne interesează numai procesul organizării stării a treia, ba chiar numai oamenii care ies din popor și intră în rîndurile ei. Oamenii aceștia prezintă o mare importanță ; ei îndeplinesc funcții sociale extrem de importante și de ei depinde în mod direct gradul de intensitate al ordinii burgheze. De ei nu s-a putut dispensa nici una dintre țările în care s-a instaurat această ordine. Dacă într-o țară ei nu există sau sînt în număr insuficient, trebuie să fie ridicați din popor, trebuie ca în viața poporului să se creeze condiții menite să favorizeze formarea și ridicarea lor, trebuie, în sfîrșit, ca ei să fie ocrotiți și ajutați în creșterea lor pînă cînd vor prinde putere. Avem de-a face aici cu un amestec direct în destinele istorice din partea unor oameni mai energici care folosesc împrejurările și momentul potrivit pentru interesele lor. Aceste împrejurări își

* D-l N. Mihailovski, citat de d-l Struve la pag. 8 : „Personalitatea vie, cu toate gîndurile și sentimentele ei, devine făuritorul istoriei pe propriul său risc. Ea, și nu vreo forță mistică oarecare, fixează țeluri în istorie și dirijează spre ele evenimentele prin șirul de obstacole pe care i le pun în cale forțele elementare ale naturii și ale condițiilor istorice“,

www.dacoromanica.ro

găsesc expresia mai ales în necesitatea progresului industrial (în înlocuirea producției meșteșugărești prin cea manufacturieră și a producției manufacturiere prin cea de fabrică, în înlocuirea unui sistem de agricultură prin altul, mai rațional), de care un stat cu o anumită densitate a populației și cu anumite relații internaționale nu se poate, într-adevăr, dispensa, cît și într-o lipsă de armonie politică și morală, care e provocată atît de factorii economici cît și de dezvoltarea ideilor. Tocmai aceste schimbări, indispensabile în viața de stat, le leagă, de obicei, de ei și de anumite rînduieli oamenii abili care, fără nici o îndoială, ar putea fi și pot fi oricînd înlocuiți cu alți oameni, dacă aceștia vor fi mai inteligenți și mai energici decît au fost ei pînă acum".

Așadar, autorul nu poate să nu recunoască faptul că burghezia îndeplinește „importante funcții sociale", care, în linii generale, ar putea fi astfel exprimate : subordonarea muncii poporului, conducerea acestei munci și ridicarea productivității ei. El nu poate să nu vadă că „progresul" economic este într-adevăr „legat" de aceste elemente, cu alte cuvinte că burghezia noastră aduce într-adevăr cu sine progresul economic sau, mai exact, progresul tehnic.

Dar tocmai aici începe deosebirea radicală dintre marxist și ideologul micului producător. Narodnicul explică acest *fapt* (legătura dintre burghezie și progres) prin aceea că „oamenii abili" „folosesc împrejurările și momentul potrivit pentru interesele lor", cu alte cuvinte consideră acest fenomen drept întîmplător și, de aceea, conchide cu o naivă cutezanță : „fără îndoială că acești oameni pot fi oricînd (!) înlocuiți cu alții", care de asemenea vor aduce un progres, dar un progres care nu va fi burghez.

Marxistul explică acest fapt prin acele relații sociale între oameni – în producția valorilor materiale – care se creează în economia bazată pe producția de mărfuri și care transformă munca într-o marfă, o subordonează capitalului și-i ridică productivitatea. El nu vede în aceasta o întîmplare, ci un produs necesar al organizării capitaliste a economiei noastre sociale. De aceea, după părerea lui, soluția nu trebuie căutată în balivernele despre ce „ar putea, fără îndoială", să facă oamenii care i-ar înlocui pe burghezi (căci mai întîi trebuie „să-i înlocuiești", iar pentru aceasta nu-i de ajuns să te mărginești la simple vorbe sau să faci apel la societate și la stat), ci în dezvoltarea contradicțiilor de clasă ale orînduirii economice date.

www.dacoromanica.ro

Oricine înțelege că aceste două explicații sînt diametral opuse, că din ele decurg două sisteme de acțiune care se exclud unul pe altul. Narodnicul, considerînd că burghezia este ceva întîmplător, nu vede legăturile dintre ea și stat și, cu credulitatea unui „țăran naiv", apelează tocmai la acela care apără interesele ei. Activitatea lui se reduce la acea activitate moderată și corectă, oficial-liberală, care este perfect echivalentă cu filantropia, pentru că nu atinge în mod serios „interesele" și nu le amenință cu nimic. Marxistul își întoarce fața de la acest mișmaș și spune că nu pot exista alte „garanții de viitor" decît „lupta crîncenă dintre clasele economice".

Se înțelege de asemenea că, dacă aceste deosebiri dintre sistemele de acțiune decurg direct și inevitabil din deosebirile dintre modurile de *explicare* a dominației burgheziei noastre, marxistul, în cadrul unei *discuții teoretice*, se mulțumește să dovedească necesitatea și inevitabilitatea (în actuala formă de organizare a economiei sociale) acestei burghezii (acesta a fost cazul și cu cartea d-lui Struve), și dacă narodnicul, ocolind chestiunea acestor diferite moduri de explicare, se lansează în discuții despre hegelianism și despre „cruzimea față de individ" *, el nu face decît să-și dovedească în mod concret neputința.

„Istoria stării a treia din Europa apuseană este extrem de lungă... Nu vom repeta, firește, toată această istorie, în ciuda teoriei fataliștilor ; de asemenea, reprezentanții luminați ai stării a treia de la noi nu se vor apuca, desigur, să facă uz, pentru realizarea scopurilor lor, de toate mijloacele la care se recurgea înainte, ci vor alege dintre ele numai pe cele mai nimerite și mai potrivite cu locul și timpul. Pentru deposedarea de pămînt a țăranilor și crearea unui proletariat industrial, ei nu vor recurge, desigur, la forța militară brutală sau la nu mai puțin brutala curățire a moșiilor..."

„Nu vor recurge..." ? !! Numai la teoreticienii optimismului dulceag poți găsi această uitare cu bună știință a *faptelor* din trecut și din prezent, care au spus deja „da", și speranța trandafirie că în viitor va fi, desigur, „nu". Aceasta, firește, e o minciună.

„...ci vor recurge la desființarea posesiunii pămîntului în obște, la crearea unei pături de fermieri, a unei clase restrînse de țărani înstăriți ** și,

* D-l Mihailovski în „Russkoe Bogatstvo" nr. 10, 1894.

** Aceasta se realizează de minune și fără distrugerea obștii, care nu înlătură cîtuși de puțin diferențierea din sînul țărănimii, așa cum reiese din statistica zemstvelor.

www.dacoromanica.ro

în general, la mijloace care fac ca acela care este slab economiceşte să piară de la sine. Ei nu se vor apuca să creeze acum bresle, ci vor organiza asociaţii de credit, asociaţii pentru aprovizionarea cu materii prime, asociaţii de consum şi de producţie, care, făgăduind fericirea generală, nu vor face decît să ajute celui puternic să devină şi mai puternic, iar celui slab să ajungă şi mai slab. Ei nu vor cere o jurisdicţie patrimonială, ci vor căuta să obţină o legislaţie care să încurajeze hărnicia, cumpătarea şi instrucţiunea, în condiţiile cărora îşi va desfăşura activitatea numai tînăra burghezie, în timp ce masele largi vor continua s-o ducă în beţie, să trăiască în ignoranţă şi să muncească pentru alţii".

Cît de bine sînt caracterizate aici toate aceste asociaţii de credit, de aprovizionare cu materii prime şi diferite alte asociaţii, toate aceste măsuri de încurajare a hărniciei, cumpătării şi instrucţiunii, faţă de care presa noastră liberal-narodnicistă de astăzi, inclusiv „Russkoe Bogatstvo", are o atitudine atît de înduioşătoare ! Marxistului nu-i rămîne decît să sublinieze cele spuse şi să fie pe deplin de acord că într-adevăr *toate acestea nu sînt decît o reprezentanţă a stării a treia* şi, prin urmare, că oamenii care se îngrijesc de ele nu sînt altceva decît nişte *mic-burghezi.*

Citatul acesta constituie un răspuns suficient dat narodnicilor de azi, care, din atitudinea de dispreţ a marxiştilor faţă de asemenea măsuri, trag concluzia că ei vor să fie „spectatori", că vor să stea cu braţele încrucişate. Da, fireşte, ei niciodată nu vor lua parte la activitatea burgheză, faţă de care vor rămîne întotdeauna nişte simpli „spectatori".

„Din păcate, rolul acestei clase (a celor ieşiţi din popor, a micii burghezii), care formează pichetele de pază, lanţul de trăgători şi avangarda armatei burgheze, i-a interesat prea puţin pe istorici şi pe economişti, cu toate că rolul ei, repetăm, e extrem de important. Distrugerea obştii şi deposedarea de pămînt a ţăranilor n-a fost săvîrşită în nici un caz numai de lorzi şi de cavaleri, ci şi de ţărani semeni ai lor, adică de aceiaşi oameni ieşiţi din popor, cu inteligenţă practică şi cu spinare flexibilă care erau în graţiile boierilor, care au pescuit în apă tulbure sau au dobîndit prin jaf un capital oarecare şi cărora clasele de sus şi legislaţia le-au întins o mînă binevoitoare. Ei erau consideraţi drept elementele cele mai harnice, mai capabile şi mai cumpătate ale poporului..."

Această observaţie e cît se poate de justă sub raportul faptic. Într-adevăr, deposedarea de pămînt a ţăranului a fost făcută mai ales de către „semenul său", micul-burghez. Dar narodnicul nu înţelege cum trebuie acest fapt. El nu

www.dacoromanica.ro

face distincție între cele două clase antagoniste, feudalii și burghezia, între reprezentanții rînduielilor „vechi-nobiliare" și aceia ai rînduielilor „nou-burgheze", nu face distincție între diferitele sisteme de organizare economică, nu vede semnificația progresistă a celei de-a doua clase în comparație cu prima. Aceasta în primul rînd. În al doilea rînd, creșterea burgheziei este atribuită de el jafului, inteligenței practice, servilismului etc., în timp ce mica gospodărie bazată pe producția de mărfuri transformă pe cel mai cumpătat și mai harnic gospodar într-un mic-burghez : el realizează „economii" și, în virtutea raporturilor existente, aceste „economii" se transformă în *capital.* Toate acestea pot fi aflate din descrierile întreprinderilor meșteșugărești și ale gospodăriei țărănești, făcute de literații noștri narodnici.

...„De fapt, ea nu formează lanțul de trăgători și avangarda burgheziei, ci grosul armatei ei, gradele inferioare active, care sînt încadrate în detașamente comandate de ofițeri superiori și de ofițeri inferiori, de comandanți de unități și de un mare stat-major, compus din publiciști, oratori și savanți *. Burghezia n-ar putea să facă nimic fără această armată. Ar putea landlorzii englezi, al căror număr nu trece de 30.000, să conducă fără fermieri o masă de cîteva zeci de milioane de flămînzi ? ! Fermierul este un adevărat soldat combatant din punct de vedere politic și o mică celulă expropriatoare din punct de vedere economic... În fabrici, rolul fermierilor îl îndeplinesc maiștrii și ajutorii de maiștri, care primesc o leafă foarte bună nu numai pentru munca lor mai iscusită, dar și pentru ca să supravegheze pe muncitori, pentru ca să plece ultimii de la locul de muncă, pentru ca să nu lase pe muncitori să ceară sporirea salariilor sau reducerea orelor de lucru și pentru ca să dea patronilor posibilitatea să spună, dîndu-i ca exemplu pe ei : «uitați-vă cît plătim acelora care muncesc și ne aduc folos» ; acest rol îl mai îndeplinesc și prăvăliașii, care sînt în cele mai strînse raporturi cu patronii și cu administrația uzinei ; funcționarii de birou, supraveghetorii de tot felul și alte asemenea insecte mărunte, în vinele cărora mai curge încă sînge de muncitor, dar în al căror suflet tronează atotputernic capitalul. [Foarte just ! K.T.]. Firește, același lucru pe care-l vedem în Anglia îl putem vedea și în Franța, Germania și alte țări. [Foarte just ! Și în Rusia. K.T.]. Se schimbă, în unele cazuri, doar amănuntele ; dar și ele rămîn în cea mai mare parte neschimbate. Burghezia franceză, care la sfîrșitul secolului trecut a repurtat victoria asupra nobilimii sau, mai bine zis, a profitat de victoria poporului, a degajat din sînul acestuia mica burghezie, care a ajutat-o să jefuiască poporul și l-a jefuit și ea însăși, dîndu-l pe mîna unor aventurieri... În timp ce în literatură se înălțau osanale poporului francez, în timp ce se

* Ar fi trebuit să se adauge : din administratori și din birocrați. Alffel, specificarea componenței „marelui stat-major" are neajunsul de a fi absolut incompletă, în special cînd este vorba de condițiile din Rusia.

www.dacoromanica.ro

proslăvea măreţia, mărinimia şi dragostea lui de libertate, în timp ce toate aceste tămîieri pluteau ca o ceaţă deasupra Franţei, motanul burghez înfuleca liniştit puiul, şi l-a înfulecat aproape tot, lăsînd poporului numai oasele. Slăvita proprietate funciară populară s-a dovedit a fi o proprietate microscopică, care se măsura în metri şi care de multe ori nu acoperea nici măcar impozitele..."

Să ne oprim asupra acestui pasaj.

În primul rînd, am vrea să-l întrebăm pe narodnic : cine „a profitat" la noi „de victoria asupra iobăgiei", asupra „păturii vechi-nobiliare" ? Probabil că nu burghezia. Ce se petrecea la noi în „popor" în timp ce „în literatură se înălţau osanalele" despre care a pomenit aici autorul şi în care era vorba de popor, de dragostea faţă de popor, de mărinimie, de însuşirile şi calităţile obştii, de „adaptarea socială reciprocă şi activitatea solidară" în sînul obştii şi în care se spunea că toată Rusia este un singur artel, că obştea reprezintă „tot ce este în gîndurile şi faptele omului de la ţară" etc. etc. etc., osanale care se mai cîntă şi astăzi (deşi într-o tonalitate minoră) în coloanele presei liberal-narodniciste. Ţăranilor nu li s-au luat, desigur, pămînturile ; motanul burghez nu a înfulecat puiul, nu l-a înfulecat aproape tot ; „slăvita proprietate funciară populară" nu „s-a dovedit a fi o proprietate microscopică" ; în condiţiile acestei proprietăţi, plăţile n-au depăşit veniturile ? * – Nu, numai „misticii şi metafizicienii" pot să afirme asemenea lucruri, să le ia drept realitate, să ia această realitate drept punct de plecare pentru raţionamentele lor în legătură cu treburile noastre, pentru activitatea lor care nu urmăreşte să găsească „alte căi pentru patrie", ci să acţioneze asupra căii capitaliste existente, care s-a şi conturat pe deplin.

În al doilea rînd, este interesant să comparăm *metoda* autorului cu *aceea* a marxiştilor. Deosebirea dintre ele poate fi mult mai bine lămurită pe baza unor raţionamente concrete decît cu ajutorul unor considerente abstracte. De ce spune autorul nostru despre „burghezia" franceză că la sfîrşitul secolului trecut a triumfat asupra nobilimii ? De ce o activitate care consta mai ales, şi aproape exclusiv, din activitatea intelectualităţii este numită activitate burgheză ? Şi,

* Şi nu numai „de multe ori", ca în Franţa, ci ca regulă generală, iar această depăşire se cifrează nu numai la zeci, dar chiar la sute de procente.

www.dacoromanica.ro

apoi, nu guvernul a fost acela care a acționat, luînd pămîntul de la țărani, impunîndu-le plăți mari etc. ? În sfîrșit, n-au vorbit acești militanți despre dragostea de popor, despre egalitatea și fericirea generală, așa cum au vorbit și vorbesc liberalii și narodnicii din Rusia ? În asemenea condiții se mai poate vedea în toate acestea numai „burghezia" ? Nu este oare prea „strîmtă" această concepție care reduce mișcările politice și ideologice la Plusmacherei ? * – Precum vedeți, sînt aceleași întrebări cu care sînt copleșiți marxiștii ruși cînd spun lucruri asemănătoare despre reforma noastră țărănească (văzînd deosebirea numai în „amănunte"), despre Rusia de după reformă în general. Vorbesc aici, repet, nu de justețea de fapt a concepției noastre, ci de *metoda* pe care o folosește narodnicul în cazul de față. El ia drept *criteriu* rezultatele („s-a dovedit" că proprietatea funciară populară e microscopică, că motanul „înfuleca" și „a înfulecat" tot puiul), și totodată numai *rezultatele* economice.

Se pune întrebarea : de ce folosește el această *metodă* numai pentru Franța și nu vrea s-o folosească și cînd este vorba de Rusia ? Căci metoda trebuie să fie pretutindeni aceeași. Dacă, în Franța, îndărătul activității *guvernului* și a *intelectualității* căutați *interese,* de ce *nu* le *căutați* și în sfînta Rusie ? Dacă *acolo* criteriul dv. ridică problema : ce *„s-a dovedit a fi"* proprietatea funciară populară, de ce *aici* criteriul se referă la ceea ce „ar putea" ea să fie ? Dacă frazeologia care se debitează acolo pe seama poporului și a mărinimiei de care dă el dovadă în timp ce „se înfulecă puiul" vă inspiră, pe bună dreptate, dezgust, de ce *aici* nu întoarceți spatele, ca unor filozofi burghezi, acelora care în prezența incontestabilă a „înfulecării", fapt recunoscut chiar de dv., pot să mai vorbească despre „adaptarea socială reciprocă", despre „spiritul de obște al poporului", despre *„nevoile producției populare"* și despre alte lucruri de acest fel ?

Răspunsul nu poate fi decît acesta : pentru că sînteți un ideolog al micii burghezii, pentru că ideile dv., adică ideile narodniciste în general, iar nu acelea ale lui Ivan, Petr sau Sidor, sînt un rezultat al oglindirii intereselor micului producă-

* — goana după profit, după îmbogățire. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

tor şi a punctului său de vedere, şi nicidecum un rezultat al gîndirii „pure" *.

„Dar pentru noi este deosebit de instructivă în această privinţă Germania, care, ca şi noi, a întîrziat cu reforma burgheză şi care de aceea a folosit experienţa altor popoare nu în sens pozitiv, ci în sens negativ, desigur". Compoziţia ţărănimii din Germania, arată autorul nostru citîndu-l pe Vasilcikov, nu era omogenă : ţăranii se deosebeau între ei atît sub raportul drepturilor cît şi sub acela al posesiunii pămînturilor, al întinderii loturilor. Întregul proces a dus la formarea unei „aristocraţii ţărăneşti", a unei „pături de mici moşieri de origine nenobilă", la transformarea masei ţăranilor „din gospodari în salahori". „În sfîrşit, constituţia semiaristocratică, semiburgheză de la 1849, care a dat drept de vot numai nobilimii şi burgheziei înstărite, a încununat acest proces, tăind orice căi legale de îndreptare a situaţiei muncitorilor".

Original raţionament ! Constituţia *„a tăiat"* căile legale ? ! Aceasta este încă o reflectare a vechii şi naivei teorii a narodnicilor ruşi în virtutea căreia „intelectualii" erau invitaţi să jertfească „libertatea" sub cuvînt că ea nu-i serveşte decît pe dînşii şi dă poporul pe mîna „burgheziei înstărite". Nu ne vom apuca să combatem această teorie absurdă şi reacţionară, pentru că narodnicii de azi, în general, şi d-nii publicişti de la „Russkoe Bogatstvo", adversarii noştri cei mai apropiaţi, în special, au renunţat la ea. Dar nu putem să nu subliniem că, renunţînd la această idee, făcînd un pas înainte spre o recunoaştere deschisă a căilor *date* ale Rusiei în loc să peroreze pe tema posibilităţii unor alte căi, aceşti narodnici şi-au afirmat astfel definitiv natura lor mic-burgheză, întrucît insistenţa cu care ei, datorită unei totale neînţelegeri a luptei de clasă, pledează pentru mărunte reforme mic-burgheze, îi situează de partea liberalilor şi împotriva acelora care se situează de partea „antipodului", văzînd în el unicul, ca să zicem aşa, destinatar ** al bunurilor despre care este vorba.

„Şi în Germania erau pe atunci mulţi dintre aceia care, timp de 10, 20, 30 de ani şi chiar mai mult nu au făcut altceva decît să se lase cuprinşi de extaz în faţa emancipării ; care considerau că orice scepticism, orice nemulţumire în legătură cu reforma dă apă la moară reacţiunii, şi le anatemizau. Cei mai naivi dintre ei îşi închipuiau poporul ca un cal lăsat în libertate, pe care poţi să-l închizi din nou în grajd şi să începi să faci iarăşi cu el curse de poştă (ceea ce e departe de a fi întotdeauna cu putinţă). Dar mai erau şi şarlatani care linguşeau poporul şi care,

* Expresia aparţine d-lui V.V. Vezi „Curentele de la noi", precum şi „Nedelea" nr. 47—49, 1894.

** Aici în sensul de creator. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

profitînd de zarva creată, urmau o altă linie, șarlatani care se dădeau pe lîngă nătăfleții animați de o sinceră dragoste de popor care puteau fi amăgiți și exploatați. Ah, nătăfleții ăștia sinceri ! Cînd începe lupta civilă, nu oricine se dovedește pregătit s-o întîmpine și nu oricine este în stare să participe la desfășurarea ei".

Minunate cuvinte, care rezumă admirabil cele mai bune tradiții ale vechiului narodnicism rus și pe care putem să le folosim pentru a caracteriza atitudinea marxiștilor ruși față de narodnicismul rus *de astăzi*. Pentru o asemenea întrebuințare, ele n-au nevoie de prea multe schimbări : pînă-ntr-atît este de *omogen* procesul dezvoltării capitaliste în cele două țări ; pînă-ntr-atît sînt de omo*gene* ideile politice-sociale care au oglindit acest proces.

Și la noi, în publicistica „progresistă", vedem cum taie și spînzură cei ce vorbesc despre „deosebirile esențiale dintre reforma agrară de la noi și cea din Apus", despre „consacrarea producției populare" (sic !), despre marea „împroprietărire" (adică răscumpărare ! !) etc., și așteaptă de aceea să le vină din partea autorităților minunea numită „socializarea muncii", așteaptă „10, 20, 30 de ani și chiar mai mult", în timp ce motanul despre care am vorbit adineauri înfulecă puiul, privind cu duioșia fiarei sătule și împăcate la „sincerii nătăfleți" care vorbesc despre necesitatea de a alege o altă cale pentru patrie, despre relele capitalismului care „amenință", despre măsurile de ajutorare a poporului prin credite, arteluri, arături obștești și alte nevinovate cîrpeli de acest fel. „Ah, nătăfleții ăștia sinceri !"

„Tocmai printr-un asemenea proces de formare a stării a treia trecem și noi azi, și mai cu seamă țărănimea noastră. În această privință, Rusia a rămas în urma întregii Europe, și chiar a colegei sale de pension, sau, mai bine zis, a preceptoarei sale, Germania. În Europa, principala pepinieră și principalul ferment al stării a treia au fost pretutindeni orașele. La noi, dimpotrivă", populația urbană e incomparabil mai puțin numeroasă... „Principala cauză a acestei deosebiri este, la noi, proprietatea funciară populară, căci ea reține populația la sate. Creșterea populației urbane în Europa e strîns legată de deposedarea de pămînt a poporului și de marea industrie, care, în condițiile producției capitaliste are nevoie de brațe de muncă ieftine și de un excedent al ofertei de brațe de muncă. În timp ce țărănimea europeană, izgonită din sate, mergea să caute de lucru la oraș, țărănimea noastră se cramponează din răsputeri de pămînt. Proprietatea funciară populară este principalul punct strategic, cheia principală a poziției țăranilor, de a cărei importanță își dau foarte bine seama conducătorii burgheziei și de aceea își îndreaptă asupra ei toată arta și

www.dacoromanica.ro

toate forţele lor. De aici şi pornesc toate atacurile împotriva obştii, de aici şi izvorăşte acea sumedenie de proiecte de tot felul prin care se urmăreşte despărţirea plugarului de pămînt, în vederea aplicării unei agronomii raţionale, în vederea propăşirii industriei, în numele progresului şi gloriei naţionale !"

Aici apare cît se poate de clar superficialitatea teoriei narodniciste, care, visînd „alte căi", apreciază cu totul greşit realitatea : ea vede „punctul principal" în nişte instituţii juridice care nu deţin un rol esenţial, cum ar fi formele de *posesiune* a pămîntului de către ţărani (în obşte sau pe gospodării) ; ea vede ceva deosebit în mica noastră gospodărie ţărănească, ca şi cum aceasta n-ar fi o gospodărie obişnuită a unor mici producători, absolut identică – ca tip de organizare politică-economică – cu gospodăria meseriaşilor şi ţăranilor din Europa occidentală, ci nu ştiu ce proprietate funciară „populară" (! ?). În terminologia statornicită în presa noastră liberal-narodnicistă, expresia „popular" înseamnă ceva care exclude exploatarea celui ce munceşte, aşa încît autorul, prin caracterizarea făcută, cocoloşeşte pur şi simplu faptul incontestabil că în producţia noastră ţărănească există aceeaşi apropriere a supravalorii, aceeaşi muncă pentru alţii care domneşte şi în afara „obştii", şi deschide larg porţile unui fariseism sentimental şi dulceag.

„Obştea noastră de astăzi, cu pămînt puţin şi împovărată de biruri, încă nu constituie cine ştie ce garanţie. Ţăranul nu avea nici înainte mult pămînt, iar acum, datorită creşterii populaţiei şi scăderii fertilităţii solului, are şi mai puţin ; povara birurilor nu scade, ci sporeşte ; meşteşuguri sînt puţine ; posibilităţile locale de cîştig sînt şi mai reduse ; viaţa la ţară devine atît de grea, încît sate întregi de ţărani pleacă departe în căutare de lucru, lăsînd acasă numai soţiile şi copiii. Judeţe întregi rămîn astfel pustii... Tocmai sub influenţa acestor grele condiţii de trai, pe de o parte, din rîndurile ţărănimii se desprinde o clasă aparte de oameni, tînăra burghezie, care caută să cumpere în mod individual pămînt în altă parte, care tinde spre practicarea altor îndeletniciri, cum sînt comerţul, camăta, organizarea de arteluri de muncă pe care să le conducă ea, obţinerea a tot felul de antreprize şi alte mici afaceri dubioase de acest fel".

E cazul să ne ocupăm cît se poate de amănunţit de acest pasaj.

Găsim aici, în primul rînd, constatarea unor anumite fapte, care pot fi exprimate în două cuvinte : ţăranii fug ; în al doilea rînd, aprecierea (negativă) dată acestor fapte şi, în al

www.dacoromanica.ro

treilea rînd, explicarea lor, din care decurge în mod direct și un întreg program, care nu este expus aici, dar care este prea bine cunoscut (sporirea loturilor de pămînt ; reducerea birurilor ; „ridicarea" și „dezvoltarea" meșteșugurilor).

E necesar să subliniem că, din punctul de vedere al marxistului, sînt indiscutabil și perfect juste atît *primul punct* cît și *al doilea* (numai că ele, după cum vom vedea numaidecît, sînt exprimate cu totul nesatisfăcător). În schimb, *al treilea punct* * nu e bun de nimic, absolut de nimic.

Să mă explic. Primul punct este just. Este adevărat că obștea noastră nu constituie o garanție, că țărănimea pleacă din sate, părăsește pămînturile ; ar fi trebuit să se spună : este expropriată, pentru că a stăpînit (cu titlul de proprietate privată) anumite mijloace de producție (dintre acestea pămîntul, pe baza unui drept special, care prevedea însă darea în exploatare privată și a pămîntului *răscumpărat* de obști) pe care le pierde. Este adevărat că meșteșugurile „decad", *adică* țăranii sînt expropriați și în acest domeniu, își pierd mijloacele și uneltele de producție, se lasă de țesătoria casnică și se angajează ca lucrători la construcțiile de căi ferate, ca zidari, salahori etc. Mijloacele de producție de care se eliberează țăranii ajung în mîinile unei infime minorități, servind drept sursă de exploatare a forței de muncă, drept *capital*. De aceea are dreptate autorul cînd spune că posesorii acestor mijloace de producție devin „burghezie", adică o clasă care în condițiile organizării capitaliste a economiei sociale ține în mîinile ei munca „poporului". Toate aceste fapte sînt just constatate și corect apreciate în ce privește semnificația lor exploatatoare.

Dar chiar din cele expuse pînă aici cititorul a putut, desigur, să-și dea seama că marxistul *explică* cu totul altfel aceste fapte. Narodnicul vede cauza acestor fenomene în faptul că e „puțin pămînt", că birurile sînt împovărătoare, că scad „cîștigurile", adică în specificul *politicii* – agrare, fiscale, industriale – și nu în specificul *organizării sociale a producției*, din care decurge în mod necesar politica *respectivă*.

* Iată de ce teoreticienii marxismului, în lupta lor împotriva narodnicismului, stăruie atît de mult asupra explicării, înțelegerii, asupra laturii obiective.

www.dacoromanica.ro

E puțin pămînt, judecă narodnicul, și este din ce în ce mai puțin. (Nu înțeleg să mă refer neapărat la această afirmație a autorului articolului, ci la teza generală a doctrinei narodniciste). – E perfect adevărat, dar de ce spuneți numai că e pămînt *puțin* și nu adăugați : *se vinde puțin*. Știți doar că țăranii noștri își *răscumpără* loturile de la moșieri. De ce vă concentrați atunci atenția asupra faptului că e *puțin* și nu asupra faptului că *se vinde ?*

Însuși faptul acesta al vînzării, al răscumpărării indică domnia unor principii (dobîndirea cu bani a mijloacelor de producție) în virtutea cărora oamenii muncii vor rămîne oricum fără mijloace de producție, indiferent dacă vînzarea acestora va căpăta proporții mai mari sau mai mici. Trecînd sub tăcere acest fapt, dv. treceți sub tăcere modul de producție capitalist, singurul pe baza căruia a putut să apară o asemenea vînzare. Trecîndu-l sub tăcere, dv. vă situați în mod implicit pe terenul acestei societăți burgheze și deveniți un simplu politician care discută dacă e cazul să se vîndă pămînt mult sau puțin. Dv. nu vedeți că însăși răscumpărarea ca atare arată că „în sufletul" acelora care au înfăptuit în interesul lor „marea" reformă, care au aplicat-o, „tronează deja atotputernic *capitalul*", că întreagă această „societate" liberal-narodnicistă, care se sprijină pe rînduielile create de reformă, făcînd demagogie politicianistă pe tema diferitelor îmbunătățiri ale acestor rînduieli, nu primește lumină decît de la „luna capitalistă". Tocmai de aceea narodnicul se năpustește cu atîta ură asupra acelora care, din punct de vedere principial, se mențin în mod consecvent pe o altă poziție. El face mare zarvă că aceștia n-au grijă de popor, că vor să-l exproprieze pe țăran ! !

El, narodnicul, are grijă de popor, nu vrea să deposedeze pe țărani de pămînt, și vrea ca ei să aibă *(să li se vîndă)* mai mult pămînt. El e un prăvăliaș cinstit. Ce-i drept, el trece sub tăcere faptul că pămîntul nu se dă gratuit, ci se vinde, dar parcă în prăvălie se spune că mărfurile trebuie plătite cu bani ? Asta o știe oricine, fără să i se mai spună.

E firesc ca el să nu-i poată suferi pe marxiști, care spun că trebuie să te adresezi exclusiv acelora care „s-au diferențiat" deja de această societate de prăvăliași, care „au fost excomunicați" din ea, dacă ne este permis să folosim aceste foarte

www.dacoromanica.ro

caracteristice expresii mic-burgheze ale d-lor Mihailovski și Iujakovi *.

Să mergem mai departe. „Sînt puține meșteșuguri" – iată punctul de vedere al narodnicului în privința meșteșugurilor. Și în acest caz el trece sub tăcere felul cum sînt organizate aceste meșteșuguri. El închide foarte liniștit ochii asupra faptului că atît meșteșugurile care „decad" cît și acelea care „se dezvoltă" sînt organizate tot pe baze capitaliste, implicînd o completă robire a muncii de către capitalul scupșcicilor, al negustorilor etc., și se mărginește la revendicări mic-burgheze de progrese, îmbunătățiri, arteluri etc., ca și cum asemenea măsuri ar putea să atingă cît de puțin *existența* dominației capitalului. Atît în domeniul agriculturii cît și în acela al industriei prelucrătoare, el se situează pe terenul organizării lor actuale și luptă nu împotriva acestei organizări, ci împotriva diferitelor ei imperfecțiuni. – În ceea ce privește birurile, aici narodnicul s-a dezmințit pe sine însuși, scoțînd în relief principala trăsătură caracteristică a narodnicismului : aptitudinea de a face compromisuri. El însuși a afirmat mai sus că orice impozit (chiar și acela pe venit) va fi suportat de brațele de muncă atîta timp cît există sistemul apropriерii de supravaloare, dar cu toate acestea el nu se dă în lături să discute cu societatea liberală dacă birurile sînt mari sau mici și să dea departamentului birurilor și taxelor, cu „onestitate civică", sfaturile cuvenite.

Într-un cuvînt, după părerea marxistului, cauza nu trebuie căutată în politică, în stat sau în „societate", ci în actualul sistem de organizare economică a Rusiei ; aici nu este vorba de faptul că „oamenii abili" sau „pehlivanii" pescuiesc în apă tulbure, ci de faptul că „poporul" este compus din două clase opuse și care se exclud reciproc : „toate forțele care acționează în societate se grupează în două rezultante opuse".

„Oamenii care au interes să înscăuneze ordinea burgheză, văzînd eșecul proiectelor lor **, nu se opresc aici ; ei repetă într-una țără-

* D-nii narodnici nu numai că trec sub tăcere și nu înțeleg caracterul capitalist al răscumpărării, dar ocolesc cu discreție și faptul că, în timp ce țăranii „au pămînt puțin", reprezentanții păturii „vechi-nobiliare" au bucăți de pămînt destul de respectabile.

** Așadar, eșecul proiectului de desființare a obștii înseamnă o victorie asupra intereselor „înscăunării ordinii burgheze" ! !

Făcîndu-și din „obște" o utopie mic-burgheză, narodnicul ajunge la o ignorare atît de fantezistă a realității, încît proiectul împotriva obștii nu

www.dacoromanica.ro

nimii că vinovate de toate neajunsurile sînt obştea şi răspunderea solidară, reîmpărţirile ogoarelor şi rînduielile obştii, care toate la un loc încurajează pe leneşi şi pe beţivi ; ei organizează pentru ţăranii înstăriţi asociaţii de împrumut şi păstrare şi stăruie pentru organizarea unui credit agricol mărunt pentru proprietarii de parcele ; ei înfiinţează la oraşe şcoli tehnice, şcoli de meserii şi diferite alte şcoli în care, tot aşa, intră numai copiii oamenilor înstăriţi, în timp ce masele largi rămîn fără şcoli ; ei ajută pe ţăranii bogaţi să-şi îmbunătăţească soiurile de vite prin organizarea de expoziţii, acordarea de premii, folosirea de reproducători de rasă pe care staţiile de montă îi dau contra plată etc. Toate aceste mici eforturi se adună într-o singură forţă considerabilă, care are efecte dizolvante asupra lumii satelor şi scindează tot mai mult ţărănimea în două".

Caracterizarea „micilor eforturi" e bine făcută. Ideea autorului că toate aceste mici eforturi (pe care „Russkoe Bogatstvo" şi întreaga noastră presă liberal-narodnicistă le preconizează cu atîta zel) desemnează, exprimă şi promovează pătura „nouburgheză", rînduielile capitaliste, este cît se poate de justă.

Tocmai această împrejurare este cauza atitudinii negative a marxiştilor faţă de asemenea eforturi. Iar faptul că aceste „eforturi" reprezintă, incontestabil, nişte deziderate imediate ale micilor producători dovedeşte, după părerea lor, justeţea tezei lor fundamentale că nu poţi vedea în ţăran un reprezentant al ideii muncii, pentru că, fiind în organizarea economică capitalistă un mic-burghez, el se situează, în virtutea acestui fapt, pe terenul rînduielilor existente şi, prin unele laturi ale vieţii lui (şi ale ideilor lui), se apropie de burghezie.

Este de asemenea nimerit să ne folosim de acest pasaj pentru a sublinia următorul fapt. Atitudinea negativă a marxiştilor faţă de „micile eforturi" provoacă obiecţii îndeosebi din partea domnilor narodnici. Amintindu-le de înaintaşii lor, noi le arătăm că a fost o vreme cînd narodnicii priveau altfel această chestiune, cînd nu se pretau atît de bucuros şi cu atîta

e pentru el decît o încercare de înscăunare a ordinii burgheze, pe cîtă vreme aici nu este vorba decît de o simplă manevră politicianistă în cadrul orînduirii burgheze pe deplin „înscăunate".

Pentru el argumentul cel mai decisiv împotriva marxistului este întrebarea pe care o pune de obicei cu un aer de triumf definitiv : răspundeţi, vreţi să desfiinţaţi obştea sau nu ? — Pentru el, în aceasta constă toată problema, toată „înscăunarea". El nu vrea să înţeleagă nici în ruptul capului că, din punctul de vedere al marxistului, „înscăunarea" este un fapt de mult împlinit şi irevocabil, pe care nu l-ar putea atinge nici desfiinţarea obştii şi nici întărirea ei, după cum şi astăzi dominaţia capitalului se exercită atît în satul cu proprietate de obşte cît şi în cel cu proprietate individuală.

Protestul mai categoric împotriva „înscăunării", narodnicul încearcă să-l prezinte drept o apologie a înscăunării. Omul care se îneacă se agaţă şi de un pai.

www.dacoromanica.ro

tîvnă la compromisuri [deși se pretau și pe atunci, după cum dovedește chiar articolul în discuție], cînd ei – nu zic : înțelegeau – dar, cel puțin, simțeau că toate aceste eforturi au un caracter burghez, cînd atitudinea negativă față de asemenea eforturi era condamnată ca „pesimism față de popor" numai de către cei mai naivi dintre liberali.

Contactul agreabil al domnilor nărodnici cu aceștia din urmă, în calitate de reprezentanți ai „societății", a dat, după cît se vede, roade folositoare.

A nu te declara mulțumit cu „micile eforturi" ale progresului burghez nu înseamnă în nici un caz a avea o atitudine absolut negativă față de reformele parțiale. Marxiștii nu contestă cîtuși de puțin că aceste măsuri aduc un oarecare folos (deși infim) : ele pot să aducă celui ce muncește o oarecare îmbunătățire (deși infimă) a situației lui ; ele vor grăbi dispariția formelor deosebit de înapoiate ale capitalului – cămătăria, aservirea etc. –, vor accelera transformarea lor în formele mai moderne și mai umane ale capitalismului european. De aceea, la întrebarea dacă trebuie să se ia asemenea măsuri, marxiștii ar răspunde, firește, că trebuie, dar ar explica totodată atitudinea lor în general față de orînduirea capitalistă, care se îmbunătățește prin aceste măsuri, și ar motiva totodată răspunsul lor afirmativ prin dorința de a grăbi dezvoltarea acestei orînduiri și, prin urmare, de a apropia sfîrșitul ei *.

„Dacă ne vom îndrepta atenția asupra faptului că la noi, ca și în Germania, țărănimea se împarte, după drepturi și proprietate, în diferite categorii (țărani care au aparținut statului, țărani domeniali, țărani care au aparținut moșierilor, dintre care unii au primit loturi întregi, alții loturi mijlocii sau cetvertine **, iar alții sînt argați boierești) ; că modul de trai bazat pe obște nu este la noi ceva general ; că în regiunea de sud-vest, unde există proprietate individuală asupra pămîntului, găsim iarăși țărani care au vite de muncă, țărani lipsiți de vite de muncă ***, țărani grădinari, muncitori agricoli și cînșevici ****, dintre care unii au cîte 100 de deseatine de pămînt și mai bine, iar alții n-au nici o palmă de pămînt ; că în guberniile baltice sistemul agrar apare ca o copie fidelă a celui german etc., – vom vedea că și la noi există teren pentru burghezie".

* Aceasta se referă nu numai la „școlile tehnice și la alte școli", la îmbunătățirea tehnicii țăranilor și meșteșugarilor, dar și la „extinderea proprietății funciare țărănești", la „credite" etc.
** Vezi adnotarea 68. — *Nota trad.*
*** Vezi volumul de față, pag. 38. — *Nota red.*
**** — arendași ereditari pe timp nelimitat. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

Nu putem să nu observăm aici o exagerare fantezistă a importanței obștii, prin care au păcătuit întotdeauna narodnicii. Autorul se exprimă în așa fel de parcă ar vrea să spună că „modul de trai bazat pe obște" ar exclude burghezia, ar exclude fărîmițarea țărănimii ! Dar acesta este un neadevăr flagrant !

Toată lumea știe că și țăranii din obști sînt fărîmițați sub raportul drepturilor și al loturilor, că în orice sat constituit în obște, oricît de pronunțat ar fi caracterul lui de obște, țăranii sînt de asemenea fărîmițați atît „sub raportul drepturilor" (țărani fără pămînt, țărani care au loturi, foști argați boierești, țărani care și-au răscumpărat loturile prin vărsăminte speciale, țărani care fuseseră afectați fabricilor etc. etc.) cît și „sub raportul proprietății" : țărani care și-au dat în arendă loturile, țărani cărora le-au fost luate loturile pentru restanțele datorate sau pentru că nu-și lucrează pămîntul și-l lasă în paragină și țărani care iau în arendă loturile altora ; țărani care au pămînt „de veci" sau „care cumpără pe un număr de ani" cîteva deseatine ; în sfîrșit, țărani fără casă, țărani lipsiți de orice fel de vite, țărani fără cai și țărani cu mai mulți cai. Toată lumea știe că în orice sat constituit în obște, oricît de pronunțat ar fi caracterul lui de obște, pe acest teren al fărîmițării economice și al economiei bazate pe producția de mărfuri înflorește din plin capitalul uzurar, înfloresc toate formele de aservire. Iar narodnicii continuă să înșire basmele lor dulcege despre nu știu ce „mod de trai bazat pe obște" !

„Și, într-adevăr, tînăra burghezie crește la noi văzînd cu ochii, și crește nu numai în regiunile periferice unde locuiesc evrei, ci și în interiorul Rusiei. Deocamdată este foarte greu de arătat în cifre cît de numeroasă este ea, dar, luînd în considerare numărul tot mai mare de proprietari de pămînt, numărul tot mai mare de licențe de comerț, numărul tot mai mare de plîngeri care vin de la sate împotriva chiaburimii și a lipitorilor satelor, precum și alte indicii *, se poate presupune că efectivul ei numeric este deja considerabil".

* La care trebuie adăugate cumpărările cu ajutorul băncii țărănești, „tendințele progresiste din gospodăria țărănească" : îmbunătățirea tehnicii și a culturii, introducerea uneltelor perfecționate, cultura plantelor furajere etc., dezvoltarea creditului mărunt și organizarea desfacerii pentru meșteșugari etc.

www.dacoromanica.ro

Perfect adevărat ! Tocmai acest fapt, cert pentru anul 1879 și incontestabil, într-o măsură incomparabil mai mare, pentru anul 1895, constituie una dintre bazele înțelegerii marxiste a realităților din Rusia.

Atitudinea noastră față de acest fapt este deopotrivă de negativă ; amîndoi sîntem de acord că el exprimă fenomene opuse intereselor producătorilor direcți, dar *înțelegem* aceste fapte într-un mod cu totul diferit. Am arătat mai sus aspectul teoretic al acestei deosebiri ; voi trece acum la aspectul ei practic.

Burghezia, în special cea rurală, este la noi ***încă*** slabă ; este abia în fașă, spune narodnicul. Tocmai de aceea se ***mai*** poate lupta împotriva ei. Orientarea burgheză este încă foarte slabă ; de aceea se ***mai*** poate cîrmi înapoi. Încă nu e prea tîrziu.

Numai un sociolog-metafizician (care în practică se manifestă ca un romantic laș și reacționar) este în stare să raționeze în felul acesta. Nu mai vorbesc de afirmația că „slăbiciunea" burgheziei rurale se explică prin aceea că elementele ei puternice, vîrfurile ei, pleacă la oraș, că la sate nu rămîn decît „soldații", în timp ce la orașe s-a instalat deja „statul-major", — nu voi vorbi despre toate aceste denaturări absolut evidente ale faptelor de către narodnici. În acest raționament mai este o eroare, care-i și imprimă un caracter metafizic.

Avem de-a face aici cu un anumit raport social, raportul dintre micul burghez de la țară (țăranul bogat, negustorul, chiaburul, lipitoarea satului etc.) și țăranul „muncitor", care, bineînțeles, muncește „pentru alții".

Raportul acesta există, și narodnicul nu poate contesta că el este răspîndit peste tot. Dar e slab, spune el, și de aceea *mai* poate fi îndreptat.

Istoria o fac „personalitățile vii", vom spune noi acestui narodnic, servindu-i propriile lui cuvinte. Îndreptarea, schimbarea raporturilor sociale este posibilă, firește, dar numai atunci cînd pornește *de la înșiși termenii acestor raporturi sociale care urmează să fie îndreptate sau schimbate.* Aceasta e limpede ca lumina zilei. Se naște întrebarea : poate țăranul „muncitor" să schimbe acest raport ? Și în ce constă el ? — În faptul că doi mici producători lucrează în sistemul producției de mărfuri, că această economie bazată pe producția de măr-

www.dacoromanica.ro

furi îi scindează „în două", că unuia îi dă *capitalul*, iar pe celălalt îl sileşte să muncească „pentru alţii".

Cum va putea atunci ţăranul nostru muncitor să schimbe acest raport dacă el însuşi stă cu un picior chiar pe terenul care trebuie schimbat ? Cum ar putea el să înţeleagă că izolarea şi economia bazată pe producţia de mărfuri constituie un rău dacă el însuşi este izolat şi produce pe riscul său propriu, pentru piaţă, dacă aceste condiţii de viaţă fac să se nască în el „gînduri şi sentimente" caracteristice celui ce produce de unul singur pentru piaţă, dacă ţăranii muncitori sînt fărîmiţaţi prin înseşi condiţiile lor materiale, prin proporţiile şi caracterul gospodăriei lor şi, în virtutea acestui fapt, opoziţia ţăranului muncitor faţă de capital este încă atît de puţin dezvoltată încît el nu poate să-şi dea seama că este vorba tocmai *de capital* şi nu de „pehlivani" şi de oameni abili ?

Nu este oare evident că trebuie să ne îndreptăm privirile într-acolo unde *acelaşi* (nota bene) raport social este dezvoltat *pînă la capăt*, unde termenii acestui raport care sînt producătorii direcţi „s-au diferenţiat" ei înşişi în mod definitiv şi „s-au excomunicat" din rînduielile burgheze, unde opoziţia este atît de dezvoltată încît devine ceva de la sine înţeles şi unde problema nu mai poate fi pusă într-un mod atît de fantezist şi de trunchiat ? Şi atunci cînd producătorii direcţi care se află în aceste condiţii înaintate vor fi „diferenţiaţi de viaţa" societăţii burgheze nu numai *în fapt*, dar şi *în conştiinţa lor*, atunci ţărănimea muncitoare, care e pusă în condiţii înapoiate, mai rele, va vedea şi ea „prin ce se explică toate acestea" şi se va alătura tovarăşilor ei de muncă „pentru alţii".

„Cei ce vorbesc la noi despre cumpărările de pămînt făcute de ţărani şi arată că aceştia cumpără pămînt atît în proprietate individuală cît şi în obşte uită aproape întotdeauna să adauge că cumpărările în obşte nu constituie decît o excepţie rară şi cu totul neînsemnată de la regula generală a cumpărărilor individuale".

Prezentînd apoi o serie de date din care reiese că numărul proprietarilor de pămînt particulari, care în 1861 se ridica la 103.158, s-a dovedit a fi, potrivit datelor din anii 1860–1870, de 313.529 şi spunînd că această diferenţă se explică prin faptul că a doua oară au fost puşi la socoteală şi micii pro-

www.dacoromanica.ro

prietari țărani care nu fuseseră socotiți în timpul iobăgiei, autorul continuă :

„Tocmai aceasta este tînăra noastră burghezie rurală, care este foarte apropiată de mica nobilime și se unește cu ea".

E adevărat, vom spune noi în această privință, e foarte adevărat, mai ales acolo unde se afirmă că ea „este apropiată" și „se unește" ! De aceea îi considerăm ideologi ai micii burghezii pe aceia care acordă o importanță deosebită (în ce privește interesele producătorilor direcți) „lărgirii proprietății funciare țărănești", adică îl considerăm ca atare și pe autor, care ne spune acest lucru la pag. 152.

Tocmai de aceea considerăm că aceia care discută problema cumpărărilor individuale și a cumpărărilor în obște în așa fel de parcă „înscăunarea" rînduielilor burgheze ar depinde cît de puțin de ea nu sînt decît niște simpli politicieni. Noi considerăm că, în ambele cazuri, cumpărările țin de sistemul burghez, întrucît cumpărarea este cumpărare și banii sînt bani în ambele cazuri, adică sînt o marfă care ajunge numai în mîna micilor burghezi *, indiferent dacă ei sînt uniți în obște „pentru adaptare socială reciprocă și activitate solidară" sau sînt răzleți datorită proprietății parcelare.

„De altfel, ea (tînăra burghezie rurală) este departe de a fi arătată aici în întregime. Firește, «lipitoarea satului» nu este un termen nou în Rusia, însă el n-a avut niciodată sensul pe care l-a căpătat acum și n-a exercitat niciodată asupra consătenilor presiunea pe care o exercită astăzi. Lipitoarea satului era înainte un personaj patriarhal în comparație cu cea de astăzi, un personaj care se supunea totdeauna obștii, iar uneori era pur și simplu un trîntor, care nici nu căuta cu tot dinadinsul să se îmbogățească. În momentul de față, cuvîntul lipitoare are altă semnificație, iar în majoritatea guberniilor el a devenit o simplă noțiune generică, se întrebuințează relativ rar și e înlocuit cu cuvintele : chiabur, parazit, negustor, cîrciumar, speculant, antreprenor, cămătar etc. Această fărîmițare a unui cuvînt în mai multe altele, dintre care unele nici nu sînt noi, iar altele sînt noi de tot sau n-au mai circulat pînă acum în mediul țărănesc, arată, în primul rînd, că în exploatarea poporului s-a produs o diviziune a muncii, iar în al doilea rînd ea indică o largă extindere și o specializare a jafului. Aproape în fiecare sat există unul sau mai mulți exploatatori de acest fel".

* Aici nu este vorba, bineînțeles, de banii care servesc numai pentru cumpărarea obiectelor de consum necesare, ci de banii *disponibili*, care pot fi economisiți pentru cumpărarea de mijloace de producție.

www.dacoromanica.ro

Nu încape nici o îndoială că observaţia aceasta cu privire la extinderea jafului e cît se poate de justă. Păcat numai că, în ciuda tuturor acestor fapte, autorul nostru, ca toţi narodnicii de altfel, nu vrea să înţeleagă că chiaburimea, acest fenomen sistematic, general, regulat (prezentînd chiar şi o diviziune a muncii), înseamnă o manifestare a capitalismului în agricultură, înseamnă dominaţia capitalului în formele lui primare, care, pe de o parte, secretează neîncetat capitalismul orăşenesc, bancar, în general european, pe care narodnicii îl consideră drept ceva importat, iar pe de altă parte este susţinut şi alimentat de acest capitalism ; într-un cuvînt, că aceasta este una dintre laturile organizării capitaliste a economiei naţionale ruse.

Afară de aceasta, caracterizarea „evoluţiei" lipitorii satului ne oferă posibilitatea de a-l da din nou de gol pe narodnic. Narodnicul vede în reforma din 1861 o consacrare a producţiei populare şi găseşte în ea deosebiri esenţiale faţă de cea din Occident.

Măsurile pe care el le doreşte acum atît de mult se reduc şi ele la o astfel de „consacrare" a obştii etc., la astfel de „asigurări cu loturi" şi cu mijloace de producţie în general.

Cum se explică atunci, domnule narodnic, că reforma, care „a consacrat producţia populară" (şi nu pe cea capitalistă), n-a făcut decît ca „trîntorul patriarhal" să devină un jefuitor relativ energic, ager şi cu o poleială de civilizaţie ? Că ea n-a dus decît la o schimbare a *formei* de jaf, ca şi marile reforme analoge din Occident ?

De ce credeţi dv. că măsurile următoare de „consacrare" (întrutotul posibile sub forma lărgirii proprietăţii funciare ţărăneşti, a strămutărilor, a reglementării arendării şi a altor progrese neîndoielnice, însă numai progrese burgheze) vor duce la altceva decît la o nouă schimbare a *formei*, la o nouă europenizare a *capitalului*, la transformarea lui din capital comercial în capital productiv, din capital medieval în capital modern ?

Şi *nici nu se poate* altfel, pentru simplul motiv că asemenea măsuri nu ating cîtuşi de puţin *capitalul*, adică acel raport dintre oameni în care în mîinile unora sînt acumulaţi banii — produsul muncii *sociale*, organizate de economia bazată pe pro-

www.dacoromanica.ro

ducția de mărfuri –, iar alții n-au nimic afară de „mîinile“ * lor libere, adică libere tocmai de produsul care este concentrat în mîinile celor din categoria precedentă.

„...Dintre ei (dintre aceşti chiaburi etc.), cei mai mărunți, care sînt lipsiți de capital, se apropie de obicei de marii negustori, care le dau credite sau îi însărcinează să cumpere în contul lor ; cei care sînt mai înstăriți lucrează pe cont propriu, intră singuri în legătură cu marile oraşe comerciale şi cu marile porturi, trimit acolo pe cont propriu vagoane şi pleacă singuri după mărfurile de care se simte nevoie în părțile lor. Pe orice linie ferată ați călători, veți întîlni negreşit în clasa a III-a (rareori în a II-a) zeci de oameni de acest fel, care se duc undeva cu diferite treburi. Îi veți recunoaşte după îmbrăcămintea lor aparte, după manierele lor grosolane, după hohotele de rîs cu care răspund unei cucoane care-i roagă să nu fumeze sau cînd văd vreun țărănaş [chiar aşa scrie : „țărănaş“, K. T.] care merge undeva după cîştig şi la care privesc ca la un «necioplit» pentru că nu se pricepe de loc la negustorie şi poartă opinci. Îi veți recunoaşte şi după vorbă. Ei discută de obicei despre «miei», despre «untdelemn», despre piele, despre «pietroşei», despre mei etc. Îi veți auzi povestind cu cinism despre înşelăciunile şi falsificările de mărfuri practicate de ei ; veți auzi cum nişte carne sărată «care mirosea rău de tot a fost vîndută la o fabrică» ; veți auzi că «oricine ştie să vopsească ceaiul dacă-i arăți o dată» ; cum «punînd apă poți să faci ca o căpățînă de zahăr să fie cu trei funți mai grea, iar cumpărătorul să nu bage de seamă nimic» etc. Toate acestea sînt povestite cu atîta sinceritate şi lipsă de jenă, încît îți dai bine seama că, dacă oamenii aceştia nu fură lingurile de la bufet şi nu deşurubează becurile de gaz de prin gări, e numai de frica închisorii. Morala acestor oameni noi este mai prejos de cerințele cele mai elementare ; ea se întemeiază în întregime pe ban şi se rezumă la aforismele : negustorul e un vînător ; de-aia e ştiuca în apă ca să nu doarmă carasul ; să n-o sfecleşti ; ocheşte unde poți să dai lovitura ; profită de moment cînd nu te vede nimeni ; să nu-ți fie milă de cel slab ; cînd e nevoie, pleacă-ți spinarea şi ploconeşte-te“. Apoi se discută despre cazul, relatat de ziare, al unui oarecare Volkov, cîrciumar şi cămătar, care a dat foc casei pe care şi-o asigurase pe o sumă mare. Pe acest individ, „învățătorul şi preotul din localitate îl consideră drept cel mai respectabil dintre cunoscuții lor“, un „învățător îi întocmeşte – pentru vin – toate hîrtiile necesare pentru diferite procese“. „Secretarul de plasă îi făgăduieşte că va prinde în mreje pe mordvini“. „Un agent de asigurări al zemstvei, care este în acelaşi timp şi membru al consiliului zemstvei, îi asigură casa, destul de veche, pe 1.000 de ruble“ etc. „Volkov nu este un fenomen izolat, ci un tip generic. Nu există localitate care să nu-şi aibă Volkovii ei şi în care să nu auzi vorbindu-se nu numai despre acest sistem de spoliere şi aservire a țăranilor, dar şi despre cazuri identice de punere de foc...“

* „*Masa* va munci *ca şi mai înainte... pentru alții*“ (articolul de care ne ocupăm, pag. 135) : dacă n-ar fi „liberă“ (de facto, căci de jure poate că şi este „asigurată cu loturi“), firește că aşa ceva n-ar mai fi cu putință.

www.dacoromanica.ro

„...Care este însă atitudinea țărănimii față de astfel de oameni? Dacă ei sînt proști, brutali, cruzi și meschini ca Volkov, țăranii nu-i iubesc și se tem de ei, se tem pentru că le pot face tot felul de mizerii, pe cînd țăranii nu le pot face nimic; casele lor sînt asigurate și ei au cai iuți, zăvoare solide, cîini răi și legături cu autoritățile locale. Dar dacă aceștia oameni sînt mai deștepți și mai șireți decît Volkov, dacă îmbracă spolierea și subjugarea țăranilor într-o formă decentă, dacă tăinuind o rublă dau în același timp un gologan ca să-i vadă lumea, dacă nu precupețesc o jumătate de litru de rachiu sau o baniță de mei pentru locuitorii unui sat mistuit de incendiu, atunci se bucură de stima și respectul țăranilor și de autoritate în mijlocul lor, fiind considerați drept niște binefăcători ai țăranilor săraci, care s-ar prăpădi fără ei. Țăranul îi privește ca pe niște oameni deștepți și le încredințează chiar copiii la învățătură, considerînd drept o cinste că băiatul său stă și el în prăvălie și fiind sigur că astfel va ajunge om".

Am reprodus dinadins în mod mai amănunțit raționamentele autorului, ca să arăt cum este caracterizată tînăra burghezie de la noi de către un *adversar* al tezei organizării burgheze a economiei sociale ruse. Analiza acestei caracterizări poate să ne lămurească multe aspecte din teoria marxismului rus, să ne ajute să înțelegem caracterul atacurilor curente îndreptate împotriva lui de narodnicismul *contemporan*.

Judecînd după începutul acestei caracterizări, autorul pare să înțeleagă că această burghezie are rădăcini adînci, pare să-și dea seama de legătura ei cu marea burghezie, de care este „apropiată" mica burghezie, legătura ei cu țărănimea, care îi cere să-i primească „copiii la învățătură"; însă din exemplele autorului se vede că el e departe de a aprecia cum se cuvine forța și vigoarea acestui fenomen.

Exemplele date de el vorbesc despre infracțiuni penale, despre înșelăciuni, incendieri etc. Se creează impresia că „spolierea și subjugarea" țărănimii este ceva întîmplător, un rezultat (cum s-a exprimat mai sus autorul) al condițiilor grele de viață, al „ideilor morale grosolane", al stînjenirii „pătrunderii literaturii în popor" (pag. 152) etc., într-un cuvînt că toate acestea nu sînt în nici un caz o consecință necesară a organizării de azi a economiei noastre sociale.

Marxistul însă împărtășește tocmai această din urmă părere; el afirmă că aici nu poate fi cîtuși de puțin vorba de ceva întîmplător, ci de o necesitate, de o necesitate determinată de modul de producție capitalist care predomină în Rusia. Din momentul în care țăranul devine producător de marfă (și în

www.dacoromanica.ro

prezent toți țăranii au devenit producători de marfă), în mod inevitabil „morala" lui „se va întemeia pe ban", și nu trebuie să i se facă o vină din asta, pentru că înseși condițiile de viață îl silesc să vîneze acest ban prin fel de fel de șiretlicuri negustorești *. În aceste condiții, fără nici un fel de fapte penale, fără nici un fel de slugărnicie, fără nici un fel de falsificări, se desprind din „țărănime" bogați și săraci. Egalitatea de altădată nu poate rezista fluctuațiilor pieței. Nu este vorba aici de un raționament, ci de un fapt. Și fapt este că „bogăția" celor puțini devine în aceste condiții *capital,* iar „sărăcia" celor mulți îi obligă să-și vîndă brațele, să muncească pentru alții. Așadar, din punctul de vedere al marxistului, capitalismul s-a înscăunat în mod temeinic, s-a constituit și s-a conturat pe deplin nu numai în producția industrială, dar și la sate și, în general, pretutindeni în Rusia.

Vă puteți da seama acum cît de spirituali sînt d-nii narodnici atunci cînd – drept răspuns la argumentarea marxistului că pricina acestor „fenomene întristătoare" de la sate nu este politica, nu e lipsa de pămînt, nu sînt dările și nici „indivizii" răi, ci capitalismul, că toate acestea sînt niște fenomene *necesare* și inevitabile în modul de producție capitalist, sub dominația clasei burgheze, – cînd drept răspuns la această argumentare narodnicul începe să vocifereze că marxiștii vor să deposedeze pe țărani de pămînt, că ei „preferă" pe proletar țăranului „de sine stătător", că ei – cum spun domnișoarele din provincie și cum arată d-l Mihailovski în răspunsul său către d-l Struve – manifestă „dispreț și cruzime" față de „personalitate" !

Acest tablou al satului, interesant prin faptul că este înfățișat de un adversar, ne arată în mod plastic absurditatea obiecțiilor curente aduse marxiștilor, caracterul fantezist al acestor obiecții pornite de la niște oameni care ignorează faptele și dau uitării propriile lor declarații anterioare, și toate acestea pentru a salva, coûte que coûte **, niște teorii bazate pe reverii și compromisuri și pe care, din fericire, nici o forță nu le mai poate salva acum.

Vorbind despre capitalismul din Rusia, marxiștii împrumută scheme gata făcute, repetă, ca pe niște dogme, o serie de teze

* Comp. *Uspenski* [108].
** – cu orice preț. – *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

care sînt copia unor condiţii cu totul diferite. Ei extind asupra masei ţărăneşti, care încă mai posedă pămînt, producţia capitalistă din Rusia, producţie infimă ca dezvoltare şi importanţă (în fabricile şi uzinele noastre lucrează doar 1.400.000 de oameni). Aşa sună una dintre obiecţiile preferate ale celor din lagărul liberal-narodnicist.

Şi iată că tot din acest tablou al satului vedem că narodnicul, descriind rînduielile ţăranilor „din obşti" şi pe acelea ale ţăranilor „de sine stătători", nu se poate lipsi de aceeaşi categorie a burgheziei, împrumutată din schemele abstracte şi din dogmele străine, nu poate să nu constate că ea este ceva tipic în sat şi nu un caz izolat, că este legată cu fire foarte trainice de marea burghezie de la oraşe, că este legată şi cu ţărănimea, care „îi cere să-i primească copiii la învăţătură" şi din care, cu alte cuvinte, ia fiinţă această tînără burghezie. Vedem, prin urmare, că această tînără burghezie ia naştere în sînul „obştii" noastre, şi nu în afara ei, că ea este generată de înseşi relaţiile sociale existente în mediul ţărănimii devenite producătoare de mărfuri ; vedem că nu numai cei „1.400.000 de oameni", dar şi întreaga masă a populaţiei rurale ruse munceşte pentru *capital*, se află sub „administraţia" lui. – Cine, prin urmare, trage concluzii mai juste din aceste fapte, care sînt constatate nu de vreun marxist „mistic şi metafizician" care crede în „triade", ci de un narodnic neaoş, care ştie să preţuiască particularităţile modului de trai din Rusia ? Narodnicul, atunci cînd discută despre alegerea unei căi mai bune – ca şi cum capitalul nu şi-ar fi făcut deja alegerea –, cînd discută despre o cotitură spre altă orînduire, aşteptată de la „societate" şi de la „stat", adică de la nişte elemente care n-au crescut decît pe terenul acestei alegeri şi *pentru ea* ? Sau marxistul, care spune că a visa la alte căi înseamnă a fi un romantic naiv, întrucît realitatea arată cît se poate de evident că a şi fost aleasă „calea", că dominaţia capitalului este un fapt de care nu poţi scăpa prin imputări şi reprobări, un fapt de care pot să ţină seama numai producătorii direcţi ?

Un alt reproş, dintre cele mai frecvente. Marxiştii consideră că în Rusia marele capitalism este un fenomen progresist. Ei preferă deci pe proletar ţăranului „de sine stătător", privesc cu simpatie deposedarea de pămînt a poporului şi, situîndu-se

www.dacoromanica.ro

pe punctul de vedere al unei teorii care proclamă drept ideal ca mijloacele de producție să aparțină muncitorilor, văd cu ochi buni separarea muncitorului de mijloacele de producție, cu alte cuvinte cad într-o contradicție ireductibilă.

Da, marxiștii consideră că marele capitalism este un fenomen progresist, dar, firește, nu pentru că înlocuiește „independența" prin dependență, ci pentru că creează condițiile pentru desființarea dependenței. Cît despre „independența" țăranului rus, asta nu-i decît o dulceagă poveste narodnicistă, și nimic mai mult ; în realitate ea nu există. Și tabloul prezentat aici (ca, de altfel, toate lucrările și cercetările asupra situației economice a țărănimii) conține și el constatarea acestui fapt (că în realitate nu există independență) : ca și muncitorii, țăranii muncesc și ei „pentru alții". Vechii narodnici ruși recunoșteau acest lucru. Dar ei nu înțelegeau cauzele și caracterul acestei *dependențe*, nu înțelegeau că aceasta este tot o dependență *capitalistă*, care se deosebește de cea de la oraș prin faptul că nu este atît de dezvoltată și conține mai multe rămășițe de forme medievale și semiiobage ale capitalului și nimic mai mult. Să facem, de pildă, o comparație chiar între satul pe care ni l-a înfățișat narodnicul și o fabrică. Deosebirea (în ce privește independența) constă numai în faptul că acolo vedem „insectele mărunte", iar aici pe cele mari ; acolo vedem exploatarea fiecărui om în parte cu procedee semiiobage, iar aici exploatarea maselor, care este totodată o exploatare pur capitalistă. Cea de-a doua, bineînțeles, are un caracter progresist : același capitalism care la țară este în stare înapoiată, și de aceea îmbîcsit cu cămătărie etc., aici este dezvoltat ; același contrast care există la țară își găsește aici expresia în întregime ; aici scindarea este deja totală și nu există posibilitatea acelei formulări echivoce a problemei cu care se mulțumește micul producător (și ideologul lui), care poate să dojenească, să certe și să blesteme capitalismul, dar nu este în stare să renunțe la însăși baza * lui, la încrederea în slugile lui, la visurile trandafirii în care întrevede că „ar

* Pentru a evita orice confuzie, voi lămuri că prin „baza" capitalismului înțeleg raportul social care, sub diferite forme, domnește în societatea capitalistă și pe care Marx l-a exprimat prin formula : bani — marfă — bani cu un adaos în plus.

Măsurile narodniciste *nu afectează* acest raport, deoarece nu zdruncină nici producția de mărfuri, care dă pe mîna persoanelor particulare bani =

www.dacoromanica.ro

fi mai bine fără luptă", cum spunea sublimul domn Krivenko. *Aici* nu mai sînt posibile visurile, şi acest lucru reprezintă prin el însuşi un uriaş pas înainte ; aici se vede clar de partea cui este forţa şi nu se mai poate palavragi despre alegerea căii, pentru că este limpede că mai întîi trebuie să se procedeze la „redistribuirea" acestei forţe.

„Un optimism dulceag", astfel a caracterizat d-l Struve narodnicismul, şi această caracterizare este foarte justă. Şi cum să fie altceva decît optimism, cînd cea mai deplină dominaţie a capitalului la sate este ignorată de el, trecută sub tăcere sau prezentată drept ceva întîmplător ? cînd propune acordarea de diferite credite, crearea de arteluri, practicarea arăturilor obşteşti, ca şi cum toţi aceşti „chiaburi, paraziţi, negustori, cîrciumari, antreprenori, cămătari" etc., ca şi cum toată această „tînără burghezie" n-ar ţine deja „în mîinile" ei „orice sat" ? – Cum să nu fie dulcegărie, cînd oamenii continuă să spună de „10, 20, 30 de ani şi chiar mai mult" că „ar fi mai bine fără luptă", în timp ce lupta a şi început, numai că ea este o luptă surdă, inconştientă şi nu este luminată de o idee.

„Dacă vei trece acum, cititorule, la oraş, vei întîlni tînăra burghezie într-un număr şi mai mare şi prezentînd o diversitate şi mai mare. Toţi cei care au ajuns să fie ştiutori de carte şi se consideră apţi pentru o activitate mai nobilă, toţi cei care se consideră vrednici de o soartă mai bună decît soarta tristă a ţăranului de rînd, în sfîrşit toţi cei care în aceste condiţii nu-şi mai găsesc loc în sat năzuiesc acum să se mute la oraş..."

Şi, totuşi, domnii narodnici se complac în tot felul de dulcegării pe tema „caracterului artificial" al capitalismului de la oraşe, susţinînd că acest capitalism este „o plantă de seră", care va pieri de la sine dacă nu va fi îngrijită etc. Ajunge să priveşti *faptele* mai îndeaproape, ca să vezi limpede că această burghezie „artificială" nu este alcătuită din altceva decît din lipitorile satelor care s-au mutat la oraş, care apar cu totul spontan pe terenul luminat de „luna capitalistă" şi care sileşte pe orice ţăran de rînd să cumpere mai ieftin şi să vîndă mai scump.

---

produs al muncii sociale, nici scindarea „poporului" în posesori ai acestor bani şi sărăcime.

Marxistul se referă la acest raport în forma lui cea mai dezvoltată, care este chintesenţa tuturor celorlalte forme, şi arată producătorului care îi e sarcina şi scopul : să nimicească acest raport şi să-l înlocuiască prin altul,

www.dacoromanica.ro

„...Întîlnești aici vînzători, funcționari de birou, negustori de mărunțișuri, negustori ambulanți, tot felul de antreprenori (tencuitori, dulgheri, zidari etc.), conductori, portari, sergenți de stradă, vătafi de muncitori, proprietari de mijloace de transport, de ospătării și de hanuri, patroni a tot felul de ateliere, maiștri de fabrică etc. etc. Toți aceștia reprezintă cu adevărat tînăra burghezie, cu toate semnele ei caracteristice. Nici aici codul ei moral nu este prea amplu : întreaga ei activitate se întemeiază pe exploatarea muncii *, iar rostul ei în viață este să strîngă un capital mai mare sau mai mic care să-i permită să-și petreacă timpul în modul cel mai stupid..." „...Știu că mulți se bucură privind pe acești oameni, găsesc la ei inteligență, energie și spirit întreprinzător, îi consideră drept cele mai progresiste elemente ale poporului, văd în ei un progres direct și firesc al civilizației noastre naționale, ale cărei asperități se vor netezi cu timpul. O, știu de mult că la noi s-a format o burghezie superioară de oameni instruiți, proveniți din negustorime și din nobilimea care nu a rezistat crizei din 1861 și a decăzut, sau care a fost cuprinsă de spiritul vremii ; că această burghezie a și format cadrele stării a treia și nu-i mai lipsesc decît acele elemente ieșite din popor fără care nu poate să facă nimic și care tocmai de aceea îi și plac..."

Și aici s-a lăsat o portiță pentru „optimismul dulceag" : marii burghezii „nu-i mai lipsesc decît" elementele burgheze din popor !! Dar de unde a ieșit oare marea burghezie, dacă nu din popor ? Nu cumva are de gînd autorul să nege legăturile dintre „negustorimea" noastră și țărănime ?

Aici se străvede tendința de a prezenta această creștere a tinerei burghezii ca un fenomen întîmplător, ca un rezultat al politicii etc. Această superficială înțelegere a fenomenului, care nu e în stare să vadă rădăcinile lui în însăși structura economică a societății, – care poate să enumere foarte amănunțit pe diferiții reprezentanți ai micii burghezii, dar nu e în stare să înțeleagă că, în condițiile economice existente, însăși mica gospodărie de sine stătătoare a țăranului și meșteșugarului nu mai este cîtuși de puțin o gospodărie „populară", ci o gospodărie *mic-burgheză* – este extrem de tipică pentru narodnic.

* Inexact. Micul-burghez se deosebește de cel mare tocmai prin aceea că muncește și el, cum muncesc și cei din categoriile enumerate de autor. Exploatarea muncii există, firește, dar nu numai ea.

Însă o mică observație : rostul vieții acelora care nu se mulțumesc cu soarta țăranului de rînd este să strîngă capital. Așa spune (în momente de luciditate) narodnicul. Țărănimea rusă nu tinde spre o orînduire bazată pe obști, ci spre o orînduire mic-burgheză. Așa spune marxistul.

Ce deosebire există între aceste teze ? Nu cumva numai aceea că unul ne prezintă o observație empirică asupra faptelor vieții zilnice, pe cînd celălalt sintetizează faptele observate (care exprimă „gîndurile și sentimentele" reale ale unor „personalități vii", reale) într-o lege politică-economică ?

www.dacoromanica.ro

„...Știu că numeroși descendenți ai unor familii vechi au și început să se ocupe cu distilarea alcoolului și cu cîrciumăritul, cu concesiunile feroviare și cu explorările, că s-au cuibărit prin consiliile de administrație ale băncilor pe acțiuni, că s-au oploșit pînă și în literatură și cîntă acum o melodie nouă. Știu că multe din producțiile lor literare sînt extrem de duioase și simțite, că în ele se vorbește de nevoile și dorințele poporului ; dar mai știu că datoria unei literaturi oneste este să dezvăluie intențiile unora de a oferi poporului piatră în loc de pîine".

Ce idilă arcadică ! [109] Numai *„intenția"* de a oferi ?!

Și cum se potrivesc toate astea : „știe" că burghezia s-a format „de mult" și totuși socoate că sarcina lui constă în „dezvăluirea intențiilor" de a crea o burghezie !

Tocmai asta se și numește „optimism exagerat" : în fața unei armate gata mobilizate, în fața „soldaților" așezați în front, uniți de „marele stat-major" format încă „de mult", oamenii continuă să discute despre „dezvăluirea intențiilor" și nu despre lupta de interese care a și ieșit pe de-a-ntregul la iveală.

„...Burghezia franceză pretindea și ea că se identifică cu poporul și își prezenta întotdeauna revendicările în numele poporului, dar îl înșela întotdeauna. Considerăm că orientarea burgheză adoptată în ultimii ani de societatea noastră este dăunătoare și primejdioasă pentru moralitatea și bunăstarea poporului".

În această frază apare, poate, mai limpede ca oriunde spiritul mic-burghez al autorului. El afirmă că orientarea burgheză e „dăunătoare și primejdioasă" pentru moralitatea și bunăstarea poporului ! Dar pentru a cărui „popor", onorabile domn moralist ? A poporului care muncea pentru moșieri sub regimul iobăgiei, regim care întărea „căminul familiei", „stabilitatea domiciliului" și „sfînta datorie a muncii" ?*, sau a aceluia care după aceea căuta să-și facă rost de rubla necesară pentru răscumpărare ? Dv. știți bine că achitarea acestei ruble era condiția principală, esențială pentru a obține „eliberarea" și că țăranul nu putea să-și procure această rublă decît de la d-l Cupon [110]. Dv înșivă ați descris felul cum își făcea mendrele acest domn, cum „burghezia a introdus în viață știința ei, codul ei moral și sofismele ei", cum s-a și format o întreagă literatură care proslăvește „inteligența, spiritul întreprinzător și energia" burgheziei. E

* Cuvintele d-lui Iujakov.

www.dacoromanica.ro

clar că totul se reduce la înlocuirea unei forme de organizare socială cu alta : sistemul de apropriere a supramuncii țăranilor iobagi legați de pămînt a creat morala iobăgistă ; sistemul „muncii libere", al muncii „pentru alții", pentru posesorul de bani, a creat în locul ei morala burgheză.

Dar mic-burghezul se teme să privească lucrurile drept în față și să le spună pe nume : el întoarce spatele acestor fapte incontestabile și începe să viseze. El consideră că numai mica gospodărie de sine stătătoare este „morală" (faptul că ea lucrează *pentru piață* îl trece, cu modestie, sub tăcere), iar munca salariată este „imorală". El nu înțelege legătura dintre una și cealaltă – care e o legătură indisolubilă – și consideră că morala burgheză e o boală întîmplătoare, iar nu un produs direct al rînduielilor burgheze, care izvorăsc din economia bazată pe producția de mărfuri (împotriva căreia, de fapt, el nu are nimic).

Și iată-l că începe să se vaite ca o babă : „e dăunător și primejdios".

El nu confruntă cea mai nouă formă de exploatare cu cea precedentă, cu cea iobăgistă, nu ține seama de modificările pe care le-a introdus ea în raporturile dintre producător și proprietarul mijloacelor de producție, și o compară cu o utopie absurdă mic-burgheză : cu „o mică gospodărie de sine stătătoare", care, fiind o gospodărie producătoare de mărfuri, n-ar duce la ceea ce duce (comp. mai sus : „chiaburimea înflorește din plin, caută să robească pe cel slab, transformîndu-l în muncitor agricol" etc.). De aceea protestul lui împotriva capitalismului (care ca atare, ca protest, este perfect legitim și just) devine o lamentare reacționară.

El nu înțelege că, înlocuind forma de exploatare care-l lega pe omul muncitor de locul lui de muncă printr-o formă de exploatare care-l aruncă din loc în loc prin toată țara, „orientarea burgheză" a făcut un lucru util ; că, înlocuind o formă de exploatare în care apropierea plusprodusului se ascundea sub păienjenișul relațiilor personale dintre exploatator și producător, sub păienjenișul îndatoririlor civice și politice reciproce și al „asigurării cu un lot de pămînt" etc., printr-o formă care înlocuiește toate aceste lucruri prin „neîndurătoarea plată în bani peșin", compară forța de muncă cu oricare altă marfă, cu un obiect, că prin aceasta

www.dacoromanica.ro

„orientarea burgheză" despoaie exploatarea de toate obscurităţile şi iluziile ei, – ceea ce constituie în sine un mare merit.

Vă mai atrag atenţia asupra afirmaţiei că societatea noastră a căpătat o orientare burgheză „în ultimii ani". – Cum, numai „în ultimii ani" ? Nu s-a manifestat destul de limpede această orientare încă de prin anii 1860–1870 ? N-a fost ea dominantă şi în cursul întregii perioade dintre 1870 şi 1880 ?

Mic-burghezul încearcă şi aici să atenueze lucrurile, să prezinte burghezismul care caracterizează „societatea" noastră de-a lungul întregii epoci de după reformă ca un curent trecător, ca o modă. A nu vedea pădurea din cauza copacilor – iată principala trăsătură a doctrinei mic-burgheze. În dosul protestului împotriva iobăgiei şi al atacurilor înverşunate împotriva ei, el (ideologul micii burghezii) nu vede fondul burghez, pentru că se teme să privească drept în faţă bazele economice ale rînduielilor care s-au clădit în zgomotul acestor strigăte furibunde. Îndărătul discuţiilor care se poartă în întreaga literatură progresistă („liberal-cochetă", pag. 129) în legătură cu creditele, asociaţiile de împrumut şi păstrare, povara birurilor, extinderea proprietăţii de pămînt ţărăneşti şi alte asemenea măsuri de ajutorare a „poporului", el nu vede decît burghezismul din „ultimii ani". În sfîrşit, îndărătul tînguielilor pe tema „reacţiunii", îndărătul suspinelor după vremurile de altădată – „perioada 1860–1870", el nu mai vede de loc burghezismul care stă la temelia tuturor acestor manifestări şi de aceea se contopeşte tot mai mult cu această „societate".

În realitate, în cursul tuturor acestor trei perioade ale istoriei de după reformă, acest ideolog al ţărănimii a stat întotdeauna alături de „societate" şi împreună cu ea, neînţelegînd că burghezismul acestei „societăţi" face ca protestul lui antiburghez să fie lipsit de vigoare şi-l condamnă în mod inevitabil la visări sau la lamentabile compromisuri mic-burgheze.

Această apropiere a narodnicismului nostru („în principiu" ostil liberalismului) de societatea liberală a înduioşat pe mulţi şi continuă să-l înduioşeze şi astăzi pe d-l V. V. (comp.

www.dacoromanica.ro

articolul lui din „Nedelea" nr. 47–49, pe anul 1894). De aici unii deduc că la noi intelectualitatea burgheză este slabă sau chiar inexistentă, ceea ce ei explică prin faptul că capitalismul rus este lipsit de orice bază. În realitate însă lucrurile stau tocmai invers : această apropiere este cel mai puternic argument împotriva narodnicismului, o confirmare directă a caracterului lui mic-burghez. Așa cum în viață micul producător se contopește cu burghezia prin faptul că există producția izolată de mărfuri destinate pieței, prin șansele lui de a răzbate, de a ajunge în rîndul marilor întreprinzători, tot așa și ideologul micului producător se identifică cu liberalul, discutînd împreună chestiuni în legătură cu diferite credite, arteluri etc.; așa cum micul producător nu este în stare să lupte împotriva burgheziei și își pune nădejdea într-o serie de măsuri de ajutorare, ca scăderea birurilor, sporirea loturilor de pămînt etc., tot așa și narodnicul are încredere în „societatea" liberală și în flecăreala ei voalată despre „popor", care e plină de „nemărginită falsitate și ipocrizie". Chiar dacă ocărăște uneori „societatea", el adaugă numaidecît că ea nu s-a stricat decît „în ultimii ani" și că, în general, de felul ei nu este tocmai rea.

„Analizînd, de curînd, noua clasă economică formată la noi după reformă, «Sovremennîe Izvestiia» o caracterizează cît se poate de reușit : «Modest și bărbos, cu cizme unse, milionarul de altădată, care se pleca în fața unui polițist de grad inferior, a devenit repede un antreprenor european, degajat, fără jenă și chiar arogant, care e uneori împodobit cu un ordin de seamă și cu un grad înalt. Dacă te uiți mai de aproape la acești oameni, care au crescut pe neașteptate, constați cu surprindere că cei mai mulți dintre acești aștri ai zilei sînt cîrciumarii, antreprenorii, vînzătorii etc de ieri. Noii veniți au înviorat viața orașelor, dar n-au îmbunătățit-o. Ei au adus cu sine o stare de forfotă și de agitație și o extraordinară confuzie în noțiuni. Intensificarea rotației capitalului și cererea de capital au provocat febra fondării de noi întreprinderi, care s-a transformat într-o pasiune de jucător. Mulțimea de averi îngrămădite pe neașteptate a făcut ca pofta de îmbogățire să ajungă la culme» etc...

Nu încape îndoială că asemenea oameni exercită cea mai funestă înrîurire asupra moralității poporului [iată deci unde este nenorocirea : în stricarea moravurilor, iar nicidecum în relațiile de producție capitaliste ! K.T.) ; și dacă nu există nici o îndoială că muncitorii de la orașe sînt mai pervertiți decît cei de la sate, atunci, desigur, nu ne putem îndoi nici că această pervertire se datorește faptului că aici ei sînt într-o măsură mult mai mare înconjurați de acest soi de oameni, respiră atmosfera lor și trăiesc viața creată de ei".

www.dacoromanica.ro

Iată o confirmare concretă a părerii d-lui Struve despre caracterul reacţionar al narodnicismului. „Pervertirea" muncitorilor de la oraşe îl sperie pe mic-burghez, care preferă „căminul familiei" (cu raporturi sexuale între socru şi noră, cu bîta), „stabilitatea domiciliului" (în care domneşte oprimarea şi sălbăticia) şi nu înţelege că trezirea omului în „calul de povară" [111], trezire care are o însemnătate istorică mondială atît de mare că îndreptăţeşte toate sacrificiile, nu poate să nu ia forme violente în condiţiile capitaliste în general şi mai cu seamă în condiţiile din Rusia.

„Dacă pe moşierul rus îl caracteriza sălbăticia şi n-aveai decît să-l zgîrii puţin ca să dai de tătar, apoi burghezul rus nici nu trebuie măcar zgîriat. Dacă vechea negustorime rusă a creat o împărăţie a întunericului, apoi împreună cu noua burghezie ea va crea acum o beznă, în care va dispărea orice gînd şi orice sentiment omenesc".

Autorul nostru se înşală amarnic. Aici totul trebuie pus la timpul trecut, iar nu la viitor ; şi trebuia pus la trecut şi atunci, în anii 1870–1880.

„Cetele noilor cuceritori se răspîndesc în toate părţile şi nu întîmpină rezistenţă nicăieri şi din partea nimănui. Moşierii îi protejează şi-i întîmpină cu bucurie, oamenii zemstvelor le acordă uriaşe prime de asigurare, învăţătorii le întocmesc hîrtiile pentru diferite procese, preoţii le fac vizite, iar secretarii de plasă îi ajută să prindă în mreje pe mordvini".

O caracterizare cît se poate de justă ! Nu numai că „nu întîmpină rezistenţă din partea nimănui", dar se bucură de concursul tuturor reprezentanţilor „societăţii" şi ai „statului", pe care autorul i-a enumerat adineauri, pentru exemplificare. De aceea – originală logică ! –, ca să schimbi lucrurile, trebuie să recomanzi alegerea altei căi şi să faci această recomandare tocmai „societăţii" şi „statului".

„Dar ce-i de făcut, totuşi, împotriva unor asemenea oameni ?"

„...A aştepta dezvoltarea intelectuală a exploatatorilor şi îmbunătăţirea opiniei publice nu este cu putinţă nici din punctul de vedere al echităţii, şi nici din punctul de vedere moral şi politic pe care trebuie să-l adopte statul".

Vedeţi dv. : statul trebuie să adopte „un punct de vedere moral şi politic" ! Asta nu-i altceva decît curată frazeologie. Oare reprezentanţii şi agenţii „statului" (de la secretarii de plasă în sus), care ne-au fost înfăţişaţi mai adineauri, n-au

www.dacoromanica.ro

adoptat deja un punct de vedere „politic" [comp. mai sus : „mulți se bucură... îi consideră drept cele mai progresiste elemente ieșite din popor, văd în ei un progres direct și firesc al civilizației noastre naționale"] și „moral" [comp. tot acolo : „inteligență, energie, spirit întreprinzător"] ? Atunci pentru ce mușamalizați faptul acesta al scindării ideilor morale și politice, care sînt tot atît de ostile pe cît de incontestabil ostile sînt în viață „noile mlădițe" față de cei „cărora burghezia le poruncește să se ducă la lucru" ? Cu ce scop estompați lupta dintre aceste idei, care nu este altceva decît o suprastructură a luptei dintre clasele sociale ?

Toate acestea sînt rezultatul firesc și inevitabil al punctului de vedere mic-burghez. Micul producător suferă cumplit de pe urma rînduielilor de azi, dar el stă la o parte de antagonismele fățișe, complet dezvăluite, se teme de ele și se consolează cu visul naiv și reacționar că „statul trebuie să adopte un punct de vedere moral", și anume tocmai punctul de vedere al moralității care este pe placul micului producător.

Nu, n-aveți dreptate. Statul căruia vă adresați dv., statul actual, statul modern, *trebuie* să adopte punctul de vedere al moralității, care este pe placul marii burghezii ; *trebuie* pentru că așa este repartizată forța socială între clasele sociale existente.

Sînteți revoltat și începeți să strigați în gura mare că, recunoscînd acest „trebuie", această necesitate, marxistul apără burghezia.

Nu-i adevărat. Vă dați seama că faptele vorbesc împotriva dv. și de aceea recurgeți la un truc : atribuiți dorința de a apăra pe burghezi tocmai acelora care, pornind de la dominația burgheziei – care constituie un fapt –, răstoarnă visul dv. mic-burghez de a alege o cale fără burghezie ; acelora care, referindu-se la adîncile rădăcini ale burgheziei în structura economică a societății și la lupta economică dintre clase, care se află la temelia „societății" și a „statului", dovedesc ineficacitatea măsurilor mărunte și mizere preconizate de voi împotriva burgheziei ; acelora care cer ideologilor clasei celor ce muncesc să rupă orice legături cu aceste elemente și să se pună numai și numai în slujba celor ce „s-au diferențiat de viața" societății burgheze.

www.dacoromanica.ro

„Nu considerăm, firește, că influența literaturii este cu totul neputincioasă, dar pentru aceasta ea trebuie, în primul rînd, să-și înțeleagă mai bine menirea și să nu se mărginească numai (sic ! ! !) la educarea chiaburimii, dar să și trezească opinia publică".

Iată-l pe petit bourgeois * gol-goluț ! Dacă literatura educă chiaburimea, lucrul acesta se întîmplă din cauză că-și înțelege prost menirea !! Și acești domni se mai miră cînd sînt calificați drept naivi, cînd li se spune că sînt niște romantici !

Dimpotrivă, onorabile domn narodnic : „chiaburimea" ** este aceea care educă literatura — furnizîndu-i idei (despre inteligență, energie, spirit întreprinzător, despre progresul firesc al civilizației noastre naționale), punîndu-i la îndemînă mijloacele necesare. Apelul pe care-l adresați dv. literaturii este tot atît de ridicol ca și gestul unuia care, văzînd două armate inamice stînd față în față, s-ar adresa aghiotantului feld-mareșalului inamic cu umila rugăminte de „a acționa mai strîns uniți". Este exact același lucru.

La fel și cu dezideratul de „a trezi opinia publică". — Opinia unei societăți care „caută idealuri cu liniștea unui om care-și face tihnit siesta" ? Este o îndeletnicire obișnuită a domnilor narodnici, căreia ei i se dedau cu un strălucit succes „de 10, 20, 30 de ani și mai mult".

Mai încercați, domnilor ! Societatea cuprinsă de deliciile siestei mîrîie uneori ; ceea ce înseamnă că ea s-a pregătit să acționeze în strînsă unitate împotriva chiaburimii. Mai stați de vorbă cu ea. Allez toujours ! ***

„...iar în al doilea rînd ea trebuie să se bucure de o mai mare libertate a cuvîntului și să poată pătrunde mai adînc în rîndurile poporului".

Frumoasă dorință. „Societatea" nutrește simpatie față de acest „ideal". Dar pentru că și pe el îl „caută" cu liniștea unui om care-și face tihnit siesta și pentru că nimic n-o sperie pe lumea asta mai mult decît tulburarea acestei liniști, ea... se grăbește foarte încet și progresează cu atîta înțelepciune, încît pe an ce trece se pomenește rămasă tot mai mult în urmă. Domnii narodnici cred că această rămînere în urmă

* — micul-burghez. — *Nota trad.*
** Cuvîntul acesta este prea îngust. Trebuia spus mai precis și mai lămurit : burghezia.
*** — Haide, continuați ! — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

este ceva întîmplător, că de îndată siesta va lua sfîrșit și va începe adevăratul progres. Așteptați numai pînă atunci !

„Tot așa, nici noi nu considerăm complet neputincioasă nici influența educației și a învățăturii, dar socotim înainte de toate că : 1) de învățătură trebuie să se bucure toți și fiecare, iar nu numai unele personalități excepționale, care sînt desprinse din mediul lor și transformate în chiaburi..."

„Toți și fiecare"... – adică tocmai ceea ce vor marxiștii. Dar ei cred că acest lucru nu se poate realiza pe baza actualelor relații social-economice, deoarece, chiar și atunci cînd învățămîntul va fi gratuit și obligatoriu, pentru „învățătură" va fi nevoie de bani, de care dispun numai „cei ieșiți din popor". Ei cred că nici aici, prin urmare, nu există ieșire în afara „cumplitei lupte dintre clasele sociale".

„...2) că în școlile elementare trebuie să aibă acces nu numai dascălii pensionați, funcționarii și tot felul de bețivani, ci și oamenii cu adevărat de treabă și care iubesc sincer poporul".

Înduioșătoare dorință ! Dar cei care văd „inteligență, spirit întreprinzător și energie" la „cei ieșiți din popor" ne dau de asemenea asigurări (și nu totdeauna nesincer) că „iubesc poporul" și mulți din ei sînt, fără îndoială, oameni „cu adevărat de treabă". Cine să mai judece aici ? Personalitățile care au o gîndire critică și o morală dezvoltată ? Dar n-a spus oare însuși autorul că asupra acestor oameni ieșiți din popor disprețul nu are nici un efect ? *

Iată-ne din nou, la încheiere, în fața aceleiași trăsături de căpetenie a narodnicismului pe care am avut prilejul s-o observăm încă de la început : ignorarea faptelor.

Cînd narodnicul face o descriere a faptelor, este el însuși întotdeauna nevoit să recunoască că realitatea aparține capitalului, că adevărata noastră evoluție e capitalistă, că forța se află în mîinile burgheziei. Acest lucru a fost recunoscut acum, de pildă, și de autorul articolului pe care-l comentăm, care a constatat că la noi s-a creat „o cultură burgheză", că burghezia este aceea care poruncește poporului să se ducă la lucru, că societatea burgheză este preocupată numai de procesul de digestie și de siesta ei, că „burghezia" a creat chiar

* Pag. 151 : „...nu disprețuiesc ei oare dinainte (observați bine acest „dinainte") pe cei care ar putea să-i disprețuiască pe ei ?"

www.dacoromanica.ro

o ştiinţă burgheză, o morală burgheză, sofisme burgheze în materie de politică, o literatură burgheză.

Şi, totuşi, *toate* raţionamentele narodnicilor se întemeiază *întotdeauna* pe ipoteza contrară : că forţa nu este de partea burgheziei, ci de partea „poporului". Narodnicul se lansează în raţionamente pe tema alegerii unei căi (paralel cu recunoaşterea caracterului capitalist al căii reale), a socializării muncii (pe care o „administrează" burghezia), a necesităţii ca statul să adopte un punct de vedere moral şi politic, a datoriei pe care o au tocmai narodnicii de a învăţa poporul etc., ca şi cum forţa s-ar afla de pe acum de partea celor ce muncesc sau a ideologilor lor şi n-ar mai rămîne decît să se indice care sînt „cele mai imediate", „cele mai potrivite" etc. metode de folosire a acestei forţe.

Toate aceste raţionamente nu sînt, de la început şi pînă la sfîrşit, decît o minciună dulceagă. Se mai putea concepe un raison d'être * pentru asemenea iluzii acum o jumătate de veac, pe vremea cînd un regierungsrat prusian [112] a descoperit în Rusia „obştea", dar acum, după 30 de ani şi mai bine de istorie a muncii „libere", ele nu sînt altceva decît o batjocură sau o dovadă de fariseism şi dulceagă făţărnicie.

Sarcina teoretică de căpetenie a marxismului este să spulbere această minciună bineintenţionată şi inocentă. Prima îndatorire a acelora care vor să caute „căile spre fericirea omenească" este să nu se amăgească pe ei înşişi, să aibă curajul de a recunoaşte sincer realitatea aşa cum e.

Şi cînd ideologii clasei celor ce muncesc vor înţelege acest adevăr şi se vor pătrunde de el, vor recunoaşte că „idealurile" trebuie să constea nu în construirea celor mai bune şi mai apropiate căi, ci în formularea sarcinii şi scopurilor „cumplitei lupte dintre clasele sociale", care se desfăşoară în văzul nostru, în societatea noastră capitalistă ; că nu elaborarea de sfaturi pentru „stat" şi „societate" constituie criteriul succesului aspiraţiilor lor, ci gradul de răspîndire a acestor idealuri în rîndurile unei anumite clase sociale ; că cele mai înalte idealuri nu fac două parale atîta timp cît n-ai ştiut să le contopeşti în mod indisolubil cu interesele acelora care participă ei înşişi la lupta economică, atîta timp cît n-ai ştiut să le contopeşti cu „îngustele" şi măruntele pro-

* — temei. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

bleme de fiecare zi ale clasei respective, cum este problema unei „juste retribuiri a muncii", față de care narodnicul nostru, atît de darnic în promisiuni, manifestă un dispreț suveran.

„...Dar asta nu-i de ajuns ; dezvoltarea intelectuală, după cum se vede, din nefericire, la fiecare pas, nu-l apără încă pe om de tentative și de instincte prădalnice. De aceea trebuie să se ia imediat măsuri de apărare a satului împotriva jefuitorilor, trebuie să se ia, în primul rînd, măsuri pentru apărarea obștii noastre ca formă de convieţuire socială care vine în ajutorul imperfecțiunii morale a naturii umane. Existența obștii trebuie să fie asigurată o dată pentru totdeauna. Dar nici asta nu-i de ajuns : în condițiile ei economice de astăzi și cu actuala ei povară fiscală, obștea nu poate să existe, și de aceea este nevoie de măsuri în vederea extinderii proprietății funciare țărănești, reducerii birurilor, organizării producției populare.

Iată mijloacele de luptă împotriva chiaburimii, asupra cărora trebuie să cadă de acord și pe care trebuie să le apere toate publicațiile oneste. Se înțelege că aceste mijloace nu sînt noi ; fapt este însă că ele sînt unice în felul lor, dar nu-s prea mulți aceia care sînt convinși de acest lucru". (Sfîrșit.)

Iată și programul acestui narodnic, atît de darnic în promisiuni ! Din expunerea faptelor am văzut că pretutindeni se manifestă o totală contradicție între interesele economice, „pretutindeni" în sensul că ea se manifestă nu numai atît la oraș cît și la sat, atît în sînul obștii cît și în afara ei, atît în fabrici și uzine cît și în producția „populară", dar și în afara sferei fenomenelor economice, atît în literatură cît și în „societate", în sfera ideilor morale, politice, juridice etc. Iar cavalerul nostru Kleinbürger varsă lacrimi amare și imploră : „să se ia imediat măsuri de apărare a satului". Superficialitatea modului de înțelegere mic-burghez și graba de a accepta compromisuri apar cît se poate de evident. Însuși acest sat, după cum am văzut, reprezintă sciziune și luptă, reprezintă o orînduire cu interese contrare, dar narodnicul vede rădăcina răului nu în însăși această orînduire, ci în diferitele ei lipsuri ; el nu-și construiește programul pe necesitatea de a da un conținut ideologic luptei care se desfășoară, ci pe „apărarea" satului împotriva „jefuitorilor" nelegitimi, ocazionali, care vin din afară ! Și cine, onorate d-le romantic, trebuie să ia măsuri de apărare ? „Societatea" care se mulțumește cu procese de digestie pe socoteala tocmai a acelora pe care trebuie să-i apere ? Agenții zemstvei,

www.dacoromanica.ro

agenţii de plasă şi ceilalţi agenţi de tot felul care primesc o parte din plusvaloare şi trăiesc din ea, şi de aceea, după cum am văzut, nu opun nici o rezistenţă, ci, dimpotrivă, dau o mînă de ajutor ?

Narodnicul consideră că această situaţie nu este altceva decît o tristă întîmplare, rezultatul unei proaste „înţelegeri a menirii lor" ; că e de ajuns să faci apel la „înţelegere şi la acţiune unită" pentru ca toate aceste elemente „să părăsească drumul lor greşit". El nu vrea să vadă că, dacă în relaţiile economice s-a format sistemul Plusmacherei, dacă s-au statornicit astfel de rînduieli în care numai „un om ieşit din popor" poate dispune de mijloacele şi de timpul necesar pentru învăţătură, iar „mulţimea" trebuie „să rămînă ignorantă şi să muncească pentru alţii", o consecinţă directă a acestor rînduieli e faptul că în „societate" intră numai oameni din prima categorie, că numai din rîndurile acestei „societăţi" şi din rîndul „celor ieşiţi din popor" se pot recruta secretarii de plasă, agenţii de zemstve etc., pe care narodnicul are naivitatea să-i considere drept ceva *mai presus* de raporturile economice şi de clase, drept ceva ce se situează *deasupra* lor.

De aceea şi apelul său : „apăraţi" nu se adresează cui trebuie.

El se mulţumeşte fie cu paliative mic-burgheze (lupta împotriva chiaburimii – vezi, mai sus, pasajele în care vorbeşte despre asociaţiile de împrumut şi păstrare, despre credit, despre legislaţia pentru încurajarea cumpătării, hărniciei şi învăţăturii ; despre extinderea proprietăţii funciare ţărăneşti – vezi, mai sus, pasajele în care vorbeşte despre creditul funciar şi cumpărări de pămînt ; despre reducerea birurilor, – vezi, mai sus, pasajele în care vorbeşte despre impozitul pe venit), fie cu visurile trandafirii – ca acelea ale unei domnişoare de pension – „de a organiza o producţie populară".

Dar nu este ea deja organizată ? Toată această tînără burghezie, de care a fost vorba în cele de mai sus, nu a şi organizat ea în felul ei, burghez, această „producţie populară" ? Altfel, cum ar putea „să ţină în mîinile ei orice sat" ? Cum ar putea „să poruncească poporului să se ducă la lucru" şi cum ar putea să-şi însuşească supravaloarea ?

www.dacoromanica.ro

Narodnicul ajunge la cel mai înalt grad de revoltă morală. Este imoral, strigă el, să consideri capitalismul drept o „organizare", cînd e clădit pe anarhia producției, pe crize, pe șomajul în continuă creștere al maselor ca fenomen permanent și normal, pe o înrăutățire fără precedent a situației celor ce muncesc.

Dimpotrivă, e imoral să sulemenești adevărul, să prezinți drept ceva întîmplător și accidental rînduielile care caracterizează întreaga Rusie de după reformă. Este de mult stabilit că orice națiune capitalistă introduce progresul tehnic și socializarea muncii cu prețul schilodirii și mutilării producătorului. Dar să faci din acest *fapt* un material de discuții morale cu „societatea" și, închizînd ochii asupra luptei în curs, să gîngurești cu liniștea omului care-și face tihnit siesta : „apărați", „asigurați", „organizați", înseamnă să fii un romantic, un romantic naiv și reacționar.

Cititorului i se va părea, poate, că acest comentariu nu are nici o legătură cu analiza cărții d-lui Struve. După mine, nu este aici decît o lipsă de legătură exterioară.

Cartea d-lui Struve nu înseamnă cîtuși de puțin o descoperire a marxismului rus. Ea nu face decît să aducă pentru prima oară în publicistica noastră teorii deja existente și care au fost expuse mai înainte *. Punerea în circulație a acestor teorii a fost precedată, după cum am mai arătat, de o critică înverșunată a marxismului în presa liberal-narodnicistă, care a semănat astfel confuzie și a denaturat realitatea.

Fără a răspunde la această critică nu se putea, în primul rînd, aborda problema așa cum se prezintă ea azi și, în al doilea rînd, nu putea fi înțeleasă cartea d-lui Struve, caracterul și rostul ei.

Pentru a da un asemenea răspuns ne-am folosit de un vechi articol narodnicist, pentru că era nevoie de un articol de principii și, în plus, de un articol care păstrează măcar unele dintre preceptele vechiului narodnicism rus, atît de prețioase pentru marxism.

* Comp. *V. V.* : „Studii de economie teoretică", Petersburg. 1895, pag. 257—258 [118].

www.dacoromanica.ro

Am căutat să arătăm, în acest comentariu, caracterul fantezist şi absurd al procedeelor curente folosite de polemica liberal-narodnicistă. Afirmaţiile ei că marxismul este legat de hegelianism *, de credinţa în triade, în dogme şi scheme abstracte care nu se cer verificate prin fapte, de credinţa în ideea că fiecare ţară trebuie să treacă în mod obligatoriu prin faza capitalismului etc., nu sînt decît o simplă trăncăneală.

Marxismul are drept criteriu *formularea* şi *explicarea* teoretică a luptei, care se desfăşoară în văzul nostru, între clasele sociale şi între interesele economice.

Marxismul nu se întemeiază pe nimic altceva decît pe faptele istorice şi pe realităţile din Rusia ; şi el este o ideologie a clasei celor ce muncesc, numai că explică cu totul altfel faptele, îndeobşte cunoscute, ale creşterii şi victoriilor capitalismului rus, înţelege cu totul altfel sarcinile pe care le pun realităţile noastre ideologilor producătorilor direcţi. De aceea, cînd un marxist vorbeşte despre caracterul necesar, inevitabil şi progresist al capitalismului rus, el porneşte de la fapte unanim recunoscute, despre care nu se pomeneşte totdeauna tocmai pentru că sînt îndeobşte recunoscute, pentru că nu sînt noi ; el explică altfel cele povestite şi răspovestite de literatura narodnicistă ; iar dacă, drept răspuns la acest mod de a explica, narodnicul afirmă sus şi tare că marxistul nu vrea să ţină seama de fapte, pentru respingerea acestei acuzaţii e suficientă chiar şi o simplă referire la oricare articol de principii narodnicist scris în anii 1870–1880.

Să trecem acum la analiza cărţii d-lui Struve.

CAPITOLUL AL II-LEA
CRITICA SOCIOLOGIEI NARODNICISTE

După părerea autorului, „esenţa", „ideea fundamentală" a narodnicismului o constituie „teoria dezvoltării economice specifice a Rusiei". Această teorie are, după spusele lui, „două izvoare principale : 1) o anumită teorie despre rolul personalităţii în procesul istoric şi 2) convingerea, căpătată în mod direct, că există un caracter şi un spirit naţional

* Vorbesc, bineînţeles, nu de originea istorică a marxismului, ci de conţinutul lui de azi.

www.dacoromanica.ro

specific al poporului rus și că el are destin istoric deosebit" (2). Într-o notă la acest pasaj, autorul arată că „narodnicismul se caracterizează prin idealuri sociale bine definite" * și spune că va face, în cele ce urmează, o expunere a concepției economice despre lume a narodnicilor.

O asemenea caracterizare a esenței narodnicismului cere, pare-mi-se, un anumit corectiv. Ea este prea abstractă, prea idealistă, întrucît ne arată care sînt teoriile dominante ale narodnicismului, fără să ne arate însă nici „esența" și nici „izvorul" lui. Rămîne cu totul neclar de ce idealurile arătate s-au îmbinat cu credința într-o dezvoltare specifică, cu o teorie specială despre rolul personalității, de ce aceste teorii au devenit curentul „cel mai influent" în gîndirea noastră socială ? Dacă autorul nostru, vorbind despre „ideile sociologice ale narodnicismului" (titlul capitolului 1), n-a putut să se mărginească, totuși, la probleme pur sociologice (metoda în sociologie), ci s-a ocupat și de concepțiile narodnicilor despre realitățile economice din Rusia, el ar fi trebuit să arate care e esența acestor concepții. Or, în nota menționată, acest lucru este făcut numai pe jumătate. Esența narodnicismului constă în faptul că el reprezintă interesele producătorilor din punctul de vedere al micului producător, al micului-burghez. D-l Struve, în articolul său în limba germană despre cartea d-lui N.–on („Sozialpolitisches Centralblatt", 1893, nr. 1), a calificat narodnicismul drept „socialism național" („Russkoe Bogatstvo", 1893, nr. 12, pag. 185). În loc de „național" ar fi trebuit să spună „țărănesc" acolo unde este vorba de vechiul narodnicism rus, și „mic-burghez" acolo unde este vorba de cel contemporan. „Izvorul" narodnicismului îl constituie predominarea clasei micilor producători în Rusia capitalistă de după reformă.

Această caracterizare are nevoie de o explicație. Expresia „mic-burghez" nu este luată de mine în sensul obișnuit al cuvîntului, ci în sensul lui economic. Micul producător care produce în sistemul economiei bazate pe producție de mărfuri – iată cele două trăsături caracteristice care alcătu-

* Firește, această expresie : „idealuri bine definite" nu poate fi înțeleasă ad litteram, adică în sensul că narodnicii ar ști foarte precis ce anume vor. O asemenea părere ar fi absolut greșită. Prin „idealuri bine definite" nu trebuie înțeles nimic altceva decît ideologia producătorilor direcți, oricît de dezlînată ar fi ea.

www.dacoromanica.ro

iesc noţiunea de „mic-burghez", de Kleinbürger sau, ceea ce e acelaşi lucru, de meşceanin *. Astfel această noţiune cuprinde atît pe ţăran cît şi pe meşteşugar, pe care narodnicii i-au pus întotdeauna pe acelaşi plan, şi pe bună dreptate, pentru că amîndoi sînt producători care lucrează pentru piaţă şi se deosebesc doar prin gradul de dezvoltare a producţiei de mărfuri. Mai departe, eu fac distincţie între vechiul narodnicism ** şi cel contemporan, pentru că narodnicismul a fost într-o oarecare măsură o doctrină armonioasă, care s-a format într-o perioadă cînd în Rusia capitalismul era încă foarte slab dezvoltat, cînd caracterul mic-burghez al gospodăriei ţărăneşti nu ieşise încă de loc la iveală, cînd latura practică a doctrinei reprezenta o pură utopie, cînd narodnicii se separau în mod categoric de „societatea" burgheză şi „mergeau în popor". Acum e altceva : drumul capitalist al dezvoltării Rusiei nu mai este contestat de nimeni, iar descompunerea satului este un fapt indiscutabil. Din armonioasa doctrină a narodnicismului, cu încrederea lui puerilă în „obşte", n-au mai rămas decît zdrenţe. Sub raport practic, locul utopiei l-a luat un program de „progrese" mic-burghez, care nu este de loc utopic, şi numai frazele pompoase ne mai amintesc de legătura istorică dintre aceste jalnice compromisuri şi reveriile pe tema unor căi mai bune şi specifice pentru patrie. În locul separării de societatea liberală vedem cea mai înduioşătoare apropiere de ea. Tocmai această schimbare ne obligă să facem deosebire între ideologia ţărănimii şi aceea a micii burghezii.

Acest corectiv în privinţa adevăratului conţinut al narodnicismului ni s-a părut cu atît mai necesar, cu cît caracterul abstract, arătat de noi, al expunerii d-lui Struve constituie principala ei lipsă ; aceasta în primul rînd. Iar în al doilea rînd, „unele" teze „fundamentale" ale doctrinei de care nu se simte legat d-l Struve cer tocmai explicarea ideilor sociale prin relaţiile social-economice.

Vom încerca acum să arătăm că fără o asemenea explicare nu putem înţelege nici măcar nişte idei pur teoretice ale narodnicismului, cum e problema metodei în sociologie.

* În limba rusă. — *Nota trad.*

** — Prin vechii narodnici eu nu înţeleg pe cei care, de pildă, au fost iniţiatorii revistei „Otecestvennîe Zapiski", ci pe cei care „mergeau în popor".

www.dacoromanica.ro

Arătînd că teoria narodnicistă cu privire la metoda specială în sociologie este expusă cel mai bine de d-nii Mirtov și Mihailovski, d-l Struve califică această teorie drept „idealism subiectiv" și, pentru a motiva această apreciere, citează din operele persoanelor menționate o serie de pasaje, asupra cărora e cazul să ne oprim.

Ambii autori pun pe primul plan teza că istoria a fost făcută de „personalități luptătoare izolate". „Personalitățile creează istoria" (Mirtov). La d-l Mihailovski această idee este și mai limpede exprimată : „Personalitatea vie, cu toate gîndurile și sentimentele ei, devine un făuritor al istoriei pe propriul ei risc. Ea, și nu vreo forță mistică, fixează scopuri în istorie și dirijează evenimentele spre înfăptuirea lor, înfruntînd o serie de piedici pe care i le pun în cale forțele spontane ale naturii și ale condițiilor istorice" (8). Această teză, și anume că personalitățile fac istoria, este lipsită de orice conținut teoretic. Toată istoria constă tocmai în acțiuni ale personalităților, și sarcina științei sociale constă în a explica aceste acțiuni, astfel că referirea la „dreptul de a interveni în mersul evenimentelor" (cuvintele d-lui Mihailovski, citate de d-l Struve la pag. 8) nu este decît o tautologie goală. Acest lucru reiese deosebit de limpede din ultima tiradă a d-lui Mihailovski. Personalitatea vie, raționează dînsul, dirijează evenimentele, înfruntînd o serie de piedici pe care i le pun în cale forțele spontane ale condițiilor istorice. Dar în ce constau aceste „condiții istorice" ? După logica autorului, ele constau tot în acțiunile altor „personalități vii". Profundă filozofie a istoriei, nu-i așa ? Personalitatea vie dirijează evenimentele, înfruntînd o serie de piedici pe care le creează alte personalități vii ! Și de ce aceste acțiuni ale unor personalități vii sînt calificate drept spontane, iar despre celelalte se spune că „dirijează evenimentele" spre scopuri dinainte stabilite ? Este clar că a căuta în asemenea afirmații un conținut teoretic înseamnă a face o încercare cu prea puține șanse de reușită. Totul se reduce la faptul că condițiile istorice care au dat subiectiviștilor noștri material pentru „teorie" au constituit (după cum constituie și astăzi) raporturi antagoniste, au dat naștere exproprierii producătorului. Nefiind în stare să înțeleagă aceste raporturi antagoniste, nefiind în stare să găsească *chiar în ele* ele-

www.dacoromanica.ro

mentele sociale cărora să li se fi putut alătura „personalități izolate", subiectiviștii s-au mulțumit să născocească o serie de teorii menite să consoleze personalitățile „izolate" cu convingerea că istoria a fost făcută de „personalități vii". Faimoasa „metodă subiectivă în sociologie" nu exprimă nimic altceva decît bune intenții și o proastă înțelegere. Raționamentele ulterioare ale d-lui Mihailovski pe care le citează autorul nostru confirmă cu prisosință acest lucru.

Viața europeană, spune d-l Mihailovski, „s-a constituit într-un mod tot așa de stupid și de amoral cum e, în natură, curgerea unui rîu sau creșterea unui copac. Rîul curge pe linia celei mai mici rezistențe, distruge cît poate, chiar dacă întîlnește o mină de diamante, și ocolește ceea ce nu poate distruge, chiar dacă în calea lui e o grămadă de gunoi. Ecluzele, digurile, canalele de centură și de scurgere se fac din inițiativa rațiunii și a sentimentelor omului. S-ar putea spune că această rațiune și aceste sentimente n-au fost prezente (? P.S.) la apariția actualei orînduiri economice din Europa. Ele erau în stare embrionară, și acțiunea lor asupra mersului firesc, spontan, al lucrurilor a fost cu totul neînsemnată" (9).

D-l Struve pune un semn de întrebare, și noi rămînem nedumeriți de ce a pus el acest semn doar la un singur cuvînt și nu la toate, căci întreagă această tiradă este complet lipsită de conținut ! Ce prostie mai e și asta că rațiunea și sentimentele n-au fost prezente la apariția capitalismului ? Dar în ce constă capitalismul dacă nu în anumite relații între oameni ? Căci oameni lipsiți de rațiune și de sentimente nu cunoaștem. Și ce rost are falsa afirmație că acțiunea rațiunii și a sentimentelor „personalităților vii" de atunci asupra „mersului lucrurilor" a fost „cu totul neînsemnată" ? Lucrurile stau tocmai invers. Oamenii, în deplinătatea facultăților lor mintale și cu memoria trează, construiau pe atunci ecluze și diguri extrem de iscusite care-l mînau pe țăranul nesupus în albia exploatării capitaliste ; prin diverse măsuri politice și financiare, ei creau canale de centură extrem de ingenioase pe care porneau, vijelioase, acumularea capitalistă și exproprierea capitalistă, care nu se mulțumeau numai cu acțiunea legilor economice. Într-un cuvînt, toate aceste declarații ale d-lui Mihailovski sînt atît de eronate,

www.dacoromanica.ro

încît nu pot fi explicate prin simple greșeli teoretice. Ele se explică în întregime prin punctul de vedere mic-burghez pe care l-a adoptat acest autor. Capitalismul și-a dezvăluit cu o perfectă claritate tendințele, a dezvoltat pînă la capăt antagonismul care-l caracterizează, contradicția dintre interese începe să capete forme precise, găsindu-și oglindirea chiar în legislația rusă, dar micul producător se menține în afara acestei lupte. El este încă legat de vechea societate burgheză prin minuscula lui gospodărie, și de aceea, asuprit fiind de orînduirea capitalistă, nu este în stare să înțeleagă adevăratele cauze ale asupririi sale și continuă să se consoleze cu iluzia că toate relele se trag din faptul că rațiunea și sentimentele oamenilor se află încă „în stare embrionară".

„Desigur – continuă ideologul acestui mic-burghez –, oamenii au căutat întotdeauna să influențeze într-un fel sau altul mersul lucrurilor".

„Mersul lucrurilor" constă tocmai în acțiunile și „influența" oamenilor, și în nimic altceva, deci și aceasta este tot o frazeologie goală.

„Dar ei se călăuzeau în toate acestea după indicațiile celei mai sărace experiențe și după cele mai brutale interese ; și se înțelege că numai în cazuri extrem de rare acești conducători puteau, cu totul întîmplător, să nimerească drumul pe care-l indică știința modernă și ideile morale moderne" (9).

Aceasta e o morală mic-burgheză, care, din cauza nepriceperii de a-și apropia „idealurile" sale de orice interese vitale, condamnă „brutalitatea intereselor" ; o ignorare mic-burgheză a sciziunii care s-a și produs și care exercită o puternică influență asupra științei moderne și a ideilor morale moderne.

Toate aceste însușiri ale raționamentelor d-lui Mihailovski rămîn, bineînțeles, neschimbate și atunci cînd trece la Rusia. El „salută din toată inima" balivernele tot atît de ciudate ale unui oarecare domn Iakovlev, care afirmă că Rusia este un fel de tabula rasa, că ea poate s-o ia de la început, să evite greșelile altor țări etc. etc. Și toate acestea sînt spuse cu deplina conștiință a faptului că pe această tabula rasa se mențin încă, foarte trainic, reprezentanții orînduirii „vechi-

www.dacoromanica.ro

nobiliare", cu marea proprietate funciară şi cu imense privilegii politice, că pe ea creşte repede capitalismul, cu „progresele" sale de tot felul. Micul-burghez, laş din fire, închide ochii în faţa acestor *fapte* şi se refugiază în reveriile sale nevinovate, care-l duc la convingerea că „începem să trăim acum, cînd ştiinţa se află în posesia unor adevăruri şi se bucură de un oarecare prestigiu".

Aşadar, chiar în aceste raţionamente ale d-lui Mihailovski, care au fost citate de către d-l Struve, se vădeşte originea de clasă a ideilor sociologice ale narodnicismului.

Nu putem să lăsăm fără obiecţie o observaţie a d-lui Struve împotriva d-lui Mihailovski. „După părerea lui – spune autorul –, nu există tendinţe istorice nestăvilite care, ca atare, să servească, pe de o parte, ca punct de plecare, iar pe de altă parte ca limite obligatorii pentru activitatea raţională a personalităţii şi a grupurilor sociale" (11).

Acesta este limbajul unui obiectivist, şi nu al unui marxist (materialist). Între aceste noţiuni (sisteme de concepţii) există o deosebire asupra căreia trebuie să ne oprim, întrucît explicarea incompletă a acestei deosebiri constituie una dintre principalele lipsuri ale cărţii d-lui Struve, care se manifestă în cea mai mare parte din raţionamentele lui.

Obiectivistul vorbeşte despre necesitatea procesului istoric dat ; materialistul constată cu precizie formaţiunea social-economică dată şi relaţiile antagoniste generate de ea. Obiectivistul, demonstrînd necesitatea unei anumite serii de fapte, riscă întotdeauna să se abată spre poziţia de apologet al acestor fapte ; materialistul dezvăluie contradicţiile de clasă şi, implicit, îşi precizează punctul său de vedere. Obiectivistul vorbeşte despre „tendinţe istorice nestăvilite" ; materialistul vorbeşte despre clasa care „dirijează" ordinea economică dată, creînd anumite forme de împotrivire din partea altor clase. În felul acesta, pe de o parte, materialistul este mai consecvent decît obiectivistul, iar obiectivitatea lui este mai consecventă, mai profundă. El nu se mărgineşte să arate necesitatea unui proces, ci lămureşte care anume formaţiune social-economică dă conţinut acestui proces, *care clasă anume* determină această necesitate. În cazul de faţă, bunăoară, materialistul nu s-ar fi mulţumit să constate existenţa unor „tendinţe istorice nestăvilite", ci ar fi arătat existenţa unor anu-

www.dacoromanica.ro

mite clase, care determină conținutul rînduielilor date și exclud posibilitatea unei soluții în afara luptei producătorilor înșiși. Pe de altă parte, materialismul implică, ca să zicem așa, spiritul partinic, care ne obligă ca la aprecierea unui eveniment să ne situăm în mod deschis și fățiș pe punctul de vedere al unui anumit grup social *.

De la d-l Mihailovski autorul trece la d-l Iujakov, care nu prezintă nimic original sau interesant. D-l Struve spune, pe bună dreptate, că raționamentele lui sociologice nu sînt decît „vorbe pompoase" „lipsite de orice conținut". Merită să ne oprim asupra deosebirii, extrem de caracteristice (pentru narodnicism în general), dintre d-l Iujakov și d-l Mihailovski. D-l Struve semnalează această deosebire, taxîndu-l pe d-l Iujakov drept „naționalist", în timp ce d-l Mihailovski, după cum spune el, „a fost întotdeauna cu desăvîrșire străin de orice naționalism", și pentru el, după propria lui afirmație, „problema dreptății pentru popor îmbrățișează nu numai poporul rus, ci pe toți oamenii muncii din întreaga lume civilizată". Mi se pare că îndărătul acestei deosebiri se întrevede încă reflexul dublei poziții a micului producător, care este un element progresist în măsura în care, potrivit expresiei involuntar reușite a d-lui Iujakov, începe „să se diferențieze de societate", și un element reacționar în măsura în care luptă pentru menținerea situației sale de mic producător și caută să împiedice dezvoltarea economică. De aceea știe și narodnicismul rus să îmbine trăsăturile progresiste, democratice ale doctrinei cu trăsăturile reacționare care trezesc simpatia ziarului „Moskovskie Vedomosti" [114]. În ce privește aceste din urmă trăsături, cred că cu greu ar putea fi ele scoase mai bine în relief ca în următoarea tiradă a d-lui Iujakov, citată de d-l Struve.

„Numai țărănimea a fost, întotdeauna și pretutindeni, purtătoarea ideii pure a muncii. După cît se vede, aceeași idee a fost adusă în arena istoriei moderne de către așa-zisa stare a patra, proletariatul de la orașe, dar modificările pe care le-a suferit esența ei sînt atît de însemnate, încît e greu de crezut că țăranul ar recunoaște în ea temelia obișnuită a

* Exemple concrete de incompletă aplicare a materialismului și de inconsecvență în teoria luptei de clasă la d-l Struve, vom da, în cele ce urmează, la fiecare caz în parte.

www.dacoromanica.ro

felului său de trai. *Dreptul* la muncă şi nu sfînta *datorie* de a munci, datoria de a-ţi cîştiga pîinea în sudoarea frunţii [iată, aşadar, ce se ascundea îndărătul „ideii pure a muncii" ! Ideea pur feudală a „datoriei" ţăranului de a-şi cîştiga pîinea... pentru efectuarea prestaţiilor sale ? Despre această „sfîntă" datorie se vorbeşte calului de povară chinuit şi strivit de ea !! *] ; apoi separarea care se face între muncă şi retribuirea ei, toată această agitaţie în legătură cu justa retribuire a muncii, ca şi cum nu munca însăşi ar crea această retribuire prin roadele ei [„Ce-i asta ? – întreabă d-l Struve –, sancta simplicitas ** sau altceva ?" E ceva şi mai rău. E apoteozarea docilităţii muncitorului agricol legat de pămînt şi obişnuit să muncească pentru alţii aproape de pomană] ; diferenţierea muncii de viaţă şi transformarea ei într-o categorie abstractă (? ! P.S.), înfăţişată prin atîtea ore de şedere în fabrică şi care e lipsită de orice alt (? ! P.S.) raport, de orice altă legătură cu interesele de fiecare zi ale muncitorului [este laşitatea pur mic-burgheză a micului producător, care are uneori foarte mult de suferit de pe urma organizării capitaliste de azi, dar care se teme, mai mult ca de orice pe lumea asta, de o mişcare serioasă împotriva acestei organizări din partea elementelor care „s-au diferenţiat" definitiv de orice legătură cu ea] ; în sfîrşit, lipsa de stabilitate a domiciliului, lipsa unui cămin creat prin muncă, instabilitatea locului de muncă, – toate acestea sînt complet străine ideii de muncă ţărănească. Căminul întemeiat prin muncă şi moştenit din moşi-strămoşi ; munca, care prin preocupările ei străbate întreaga viaţă şi îi făureşte morala ; dragostea de ogorul stropit cu sudoarea multor generaţii, toate aceste lucruri, care constituie trăsătura distinctivă şi integrantă a vieţii ţărăneşti, sînt cu totul necunoscute proletariatului muncitor, şi de aceea, în timp ce viaţa acestuia, deşi este şi ea o viaţă de muncă, se întemeiază pe morala burgheză (individualistă şi bazată pe principiul dreptului dobîndit), iar în cazul cel mai bun pe o morală filozofică abstractă, la temelia mo-

* Autorul nostru nu ştie, probabil, — aşa cum se şi cuvine unui mic-burghez — că omul muncitor din Europa apuseană a depăşit de mult stadiul de dezvoltare în care cerea „dreptul la muncă", şi acum cere „dreptul la trîndăvie", dreptul la odihnă după munca excesivă care-l schilodeşte şi-l apasă.

** — sfîntă simplicitate. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

ralei țărănești stă tocmai munca, cu logica și cerințele ei" (18). Aici apar într-o formă pură trăsăturile reacționare ale micului producător, starea lui de abrutizare care-l face să creadă că-i este sortită pentru vecie „sfînta datorie" de a fi cal de povară ; servilismul lui „moștenit din moși-strămoși" ; atașamentul lui față de minuscula gospodărie individuală, teama de a nu o pierde, care îl silește să renunțe pînă și la gîndul unei „juste retribuiri" și să se manifeste ca un dușman al oricărei „agitații", – această gospodărie care, datorită productivității reduse a muncii și țintuirii omului muncitor de un anumit loc, îl sălbăticește și, fie și numai prin forța condițiilor economice, provoacă în mod necesar abrutizarea și servilismul lui. Meritul de a fi distrus aceste trăsături reacționare revine, incontestabil, burgheziei noastre ; opera progresistă săvîrșită de ea constă tocmai în aceea că a rupt toate legăturile omului muncitor cu rînduielile feudale, cu tradițiile feudale. Formele medievale de exploatare care erau camuflate de relațiile *personale* dintre senior și supusul său, dintre chiabur sau scupșcic și țăranii sau meșteșugarii din partea locului, dintre „milionarul" patriarhal „modest și bărbos" și „băieții" lui, și care, în virtutea acestui fapt, generau idei ultrareacționare, burghezia le-a înlocuit și continuă să le înlocuiască printr-o exploatare exercitată de „antreprenorul dezghețat de tip european", printr-o exploatare impersonală, prezentă în toată goliciunea ei, necamuflată cu nimic și care, chiar datorită acestui fapt, spulberă orice iluzii și visuri absurde. Ea a pus capăt stării de izolare („stabilității") de mai înainte a țăranului, care nu voia *și nici nu putea* să știe de nimic altceva în afară de peticul lui de pămînt, și, socializînd munca și ridicîndu-i în mod considerabil productivitatea, a început să împingă cu forța pe producător în arena vieții sociale.

În legătură cu acest raționament al d-lui Iujakov, d-l Struve spune : „În felul acesta, d-l Iujakov dovedește cu deplină claritate că narodnicismul își are rădăcinile în slavofilism" (18), iar mai departe, făcînd un bilanț al expunerii sale asupra ideilor sociologice ale narodnicismului, el adaugă că credința în „dezvoltarea specifică a Rusiei" constituie „legătura istorică dintre slavofilism și narodnicism" și că, de aceea, disputa dintre marxiști și narodnici este „continuarea

www.dacoromanica.ro

firească a divergenţelor dintre slavofilism şi occidentalism" (29). Această din urmă teză necesită, cred, o rezervă. Este incontestabil că narodnicii s-au făcut foarte adeseori vinovaţi de un patriotism ieftin, de cea mai joasă speţă (d-l Iujakov, de pildă). Este de asemenea incontestabil că ignorarea metodei sociologice a lui Marx şi a modului în care pune el problemele privitoare la producătorii direcţi echivalează, pentru ruşii care vor să fie exponenţii intereselor acestor producători direcţi, cu o totală înstrăinare de „civilizaţia" occidentală. Dar esenţa narodnicismului trebuie căutată mult mai adînc : nu în teoria specificului dezvoltării şi nici în slavofilism, ci în reprezentarea intereselor şi a ideilor micului producător rus. Tocmai de aceea printre narodnici au fost scriitori (şi ei au fost cei mai buni dintre narodnici) care, după cum a recunoscut şi d-l Struve, n-au avut nimic comun cu slavofilismul şi care au recunoscut chiar că Rusia a păşit pe acelaşi drum pe care a mers şi Europa apuseană. Cu astfel de categorii, ca slavofilismul şi occidentalismul, nu este cu putinţă să te orientezi în problemele narodnicismului rus. Narodnicismul a oglindit un fapt din viaţa Rusiei care aproape că nu a existat în perioada formării slavofilismului şi occidentalismului, şi anume antagonismul dintre interesele muncii şi acelea ale *capitalului.* El a reflectat acest *fapt* prin prisma condiţiilor de viaţă şi a intereselor micului producător, şi de aceea l-a reflectat în mod diform, laş, creînd o teorie care scoate în evidenţă nu contradicţiile dintre interesele sociale, ci stearpa nădejde într-o altă cale de dezvoltare ; sarcina noastră este să îndreptăm această greşeală a narodnicismului, să arătăm care grup social poate să fie cu adevărat exponentul intereselor producătorilor direcţi.

Trecem acum la cel de-al doilea capitol al cărţii d-lui Struve.

Planul de expunere al autorului este următorul : mai întîi el arată considerentele de ordin general care fac ca materialismul să fie considerat drept unica metodă justă în ştiinţele sociale, apoi expune concepţiile lui Marx şi Engels şi, în sfîrşit, aplică concluziile obţinute la unele fenomene ale vieţii

www.dacoromanica.ro

ruse. Dată fiind deosebita importanță a temei tratate în acest capitol, vom încerca să-i analizăm mai amănunțit conținutul, scoțînd în evidență toate punctele care dau loc la obiecții.

Autorul începe prin a arăta, pe bună dreptate, că teoria care reduce procesul social la acțiunile unor „personalități vii" care „își fixează țeluri" și „dirijează evenimentele" este rezultatul unei confuzii. Se înțelege că nimeni nu s-a gîndit vreodată să atribuie „unui grup social o existență de sine stătătoare, independentă de personalitățile care-l compun" (31), dar „personalitatea, ca individualitate concretă, este o derivată a tuturor personalităților care au trăit înaintea ei și a celor care-i sînt contemporane, adică o derivată a grupului social" (31). Să lămurim această idee a autorului. Istoria, spune d-l Mihailovski, este făurită „de către personalitatea vie, cu toate gîndurile și sentimentele ei". Foarte adevărat. Dar ce anume determină aceste „gînduri și sentimente" ? Se poate oare susține în mod serios părerea că ele apar întîmplător și că nu sînt un rezultat necesar al mediului social dat, care servește ca material, ca obiect al vieții spirituale a personalității și care se reflectă, în mod pozitiv sau negativ, în „gîndurile și sentimentele" ei, în faptul că reprezintă interesele cutărei sau cutărei clase sociale ? Și mai departe : după ce criteriu să judecăm „gîndurile și sentimentele" *reale* ale personalităților *reale ?* Se înțelege că acest criteriu nu poate fi decît unul singur : *acțiunile* acestor personalități, și, întrucît este vorba numai de „gîndurile și sentimentele" sociale, trebuie să mai adăugăm : *acțiunile sociale* ale personalităților, adică *faptele sociale.* „Separînd grupul social de personalitate – spune d-l Struve –, noi subînțelegem prin grup social toate acele diferite legături reciproce dintre personalități care se nasc pe terenul vieții sociale și se obiectivează în obiceiuri și în drept, în moravuri și în morală, în idei religioase" (32). Cu alte cuvinte, sociologul materialist, care își propune să studieze anumite raporturi sociale dintre oameni, studiază în același timp și *personalitățile* reale din ale căror acțiuni iau naștere aceste raporturi. Sociologul subiectivist, care pretinde că raționamentul lui pornește de la „personalitățile vii", în realitate începe prin a atribui acestor personalități „gînduri și sentimente" pe care el le consideră raționale (pentru că, izolînd „personalitățile" sale de condițiile sociale concrete, el

www.dacoromanica.ro

pierde astfel posibilitatea de a studia *adevăratele* lor gînduri şi sentimente), adică „începe cu o utopie", după cum a fost nevoit să recunoască şi d-l Mihailovski *. Şi pentru că, mai departe, propriile păreri ale acestui sociolog despre ceea ce este raţional oglindesc ele însele (fără ca el să fie conştient de aceasta) mediul social dat, concluziile definitive ale raţionamentului său – care i se par a fi „cel mai pur" produs „al ştiinţei moderne şi al ideilor morale moderne" – nu exprimă, în realitate, decît punctul de vedere şi interesele... burgheziei.

Acest ultim punct, în care se spune că teoria sociologică specială despre rolul personalităţii sau despre metoda subiectivă pune utopia în locul unei analize materialiste critice, este deosebit de important şi, întrucît a fost omis de d-l Struve, merită să ne oprim puţin asupra lui.

Să luăm, pentru exemplificare, obişnuitul raţionament narodnicist despre meşteşugar. Narodnicul descrie jalnica situaţie a meşteşugarului, caracterul mizer al producţiei lui, neruşinata exploatare a lui de către scupşcic, care bagă în buzunar partea leului din produs, lăsînd producătorului o nimica toată pentru o zi de lucru de 16–18 ore, şi încheie : nivelul jalnic al producţiei şi exploatarea muncii meşteşugarului – iată părţile proaste ale actualelor rînduieli. Dar meşteşugarul nu este un muncitor salariat, şi aceasta este partea cea bună. Trebuie păstrată această parte bună şi desfiinţată partea proastă ; în acest scop trebuie înfiinţat un artel de meşteşugari. Iată un raţionament narodnicist desăvîrşit.

Marxistul judecă altfel. Cunoaşterea situaţiei meşteşugurilor trezeşte într-însul, pe lîngă întrebarea dacă această situaţie e bună sau rea, şi întrebarea : care este organizarea acestor meşteşuguri, adică cum se formează raporturile dintre meşteşugari în producerea unui produs dat, *şi de ce tocmai aşa şi nu altfel ?* Şi el vede că această organizare este producţia de mărfuri, adică producţia unor producători *izolaţi*, legaţi între ei prin intermediul *pieţei*. Produsul producătorului izolat, care este destinat să fie consumat de alţii, poate să ajungă la consumator şi să-i dea producătorului dreptul de a obţine un alt produs social numai după ce a căpătat forma

* Opere, vol. III, pag. 155 : „Sociologia trebuie să înceapă cu o utopie".

www.dacoromanica.ro

bani, adică după o prealabilă evaluare socială a lui, sub raport calitativ cît și cantitativ. Dar această evaluare se face fără intervenția producătorului, prin intermediul fluctuațiilor pieței. Aceste fluctuații ale pieței, pe care producătorul nu le cunoaște și care nu depind de el, nu pot să nu dea naștere la o inegalitate între producători, nu pot să nu ducă la o accentuare a ei, ruinînd pe unii și dînd în mîna altora banii = produsul muncii sociale. Prin aceasta se și explică puterea posesorului de bani, a scupșcicului : ea se datorește faptului că printre meșteșugari, care-și tîrăsc existența de la o zi la alta, cel mult de la o săptămînă la alta, el singur posedă bani, adică produsul unei munci *sociale* anterioare, care în mîinile lui devine *capital*, instrument de însușire a plusprodusului altor meșteșugari. De aceea, conchide marxistul, în condițiile unei asemenea organizări a economiei sociale, exproprierea producătorului și exploatarea lui sînt absolut inevitabile, și tot atît de inevitabilă este subordonarea celor lipsiți de avere față de cei avuți, ca și antagonismul dintre interesele lor care dă conținut noțiunii *științifice* a *luptei de clasă*. Și, prin urmare, producătorul nu are cîtuși de puțin interesul să împace aceste elemente antagoniste, ci, dimpotrivă, să dezvolte antagonismul, să dezvolte conștiința acestui antagonism. Vedem că creșterea economiei bazate pe producția de mărfuri duce și la noi, în Rusia, la o asemenea dezvoltare a antagonismului : pe măsură ce crește piața și se lărgește producția, capitalul comercial devine capital industrial. Industria mecanizată, ruinînd definitiv mica producție izolată (care a și fost adînc subminată de scupșcic), socializează munca. Sistemul Plusmacherei, care în producția meșteșugărească este camuflat de aparenta independență a meșteșugarului și de caracterul aparent întîmplător al puterii scupșcicului, devine acum clar și necamuflat de nimic. „Munca", care și în producția meșteșugărească participa la „viață" numai prin faptul că dăruia scupșcicilor plusprodusul, se „diferențiază" acum definitiv „de viața" societății burgheze. Această societate elimină în mod fățiș munca, împingînd pînă la limită principiul care stă la baza ei, și anume că producătorul poate căpăta mijloace de trai numai atunci cînd găsește un posesor de bani care binevoiește să-și însușească plusprodusul muncii lui, și ceea ce meșteșugarul [și

www.dacoromanica.ro

ideologul său, narodnicul] n-a putut să înțeleagă – și anume caracterul profund, de clasă, al antagonismului arătat mai sus – devine cît se poate de limpede pentru producător. Iată de ce interesele meșteșugarului nu pot fi reprezentate decît de acest producător înaintat.

Să comparăm acum aceste raționamente din punctul de vedere al metodei lor sociologice.

Narodnicul susține că el e realist. „Istoria e făurită de personalități vii", și eu, zice el, încep cu „sentimentele" meșteșugarului, care are o atitudine negativă față de ordinea actuală, și cu gîndurile lui de a organiza rînduieli mai bune, în timp ce marxistul vorbește despre nu știu ce necesitate și inevitabilitate ; el este un mistic și un metafizician.

Într-adevăr, răspunde acest mistic, istoria e făurită de „personalități vii", iar eu, analizînd problema de ce în producția meșteșugărească relațiile sociale s-au format așa și nu altfel (dv. nici n-ați pus măcar această problemă !), am analizat tocmai felul *cum și-au făurit istoria* „personalitățile vii" și continuă să și-o făurească. Și eu m-am bazat pe criteriul sigur că am de-a face cu personalități „vii", reale, cu gînduri și sentimente reale : acest criteriu constă în faptul că la ele „gîndurile și sentimentele" s-au manifestat prin acțiuni, că ele au creat anumite relații sociale. E adevărat că eu nu spun niciodată că „istoria e făurită de personalități vii" (pentru că o asemenea afirmație mi se pare o frază goală), dar, analizînd relațiile sociale *reale* și dezvoltarea lor *reală*, analizez tocmai produsul activității personalităților vii. Dv. însă vorbiți despre „personalități vii", dar în realitate luați drept punct de plecare nu „personalitatea vie", cu „gîndurile și sentimentele" care sînt într-adevăr create de condițiile ei de viață, de sistemul de relații de producție existent, ci o păpușă, căreia îi împănați capul cu propriile dv. „gînduri și sentimente". Se înțelege că această îndeletnicire are drept rezultat doar niște nevinovate reverii ; viața rămîne la o parte de dv., iar dv. vă pomeniți înstrăinat de ea *. Și nu numai atît : uitați-vă *cu ce* împănați dv. capul acestei păpuși

* „Ea («posibilitatea unui nou drum istoric») este ciuntită fără cruțare de către practică" ; „ea descrește, se poate spune, pe zi ce trece" (cuvintele d-lui Mihailovski, citate de d-l Struve la pag. 16). Nu descrește, bineînțeles, „posibilitatea", care n-a existat niciodată, ci iluziile. Și bine fac că descresc.

www.dacoromanica.ro

și ce măsuri preconizați. Recomandînd oamenilor muncii artelul ca „un drum indicat de știința modernă și de ideile morale moderne", dv. n-ați ținut seama de un mic amănunt : de întreaga organizare a economiei noastre sociale. Neînțelegînd că aceasta este o economie capitalistă, dv. n-ați observat că, *pe acest teren,* toate artelurile din lume vor rămîne doar niște mici paliative, care nu înlătură cîtuși de puțin concentrarea mijloacelor de producție, inclusiv banii, în mîinile unei minorități (această concentrare este un fapt incontestabil), și nici totala mizerie a imensei majorități a populației, paliative care, în cazul cel mai bun, nu vor face decît să ridice o mînă de meșteșugari izolați în rîndurile micii burghezii. Dintr-un ideolog al oamenilor muncii, dv. deveniți un ideolog al micii burghezii.

Dar să ne întoarcem la d-l Struve. După ce a arătat totala inconsistență a raționamentelor narodnicilor pe tema „personalității", el continuă : „Orice încercare de a lămuri cutare sau cutare moment important în evoluția istorică ne convinge că, într-adevăr, sociologia caută întotdeauna să raporteze elementele individualității la cauze sociale. Cînd este vorba de o «personalitate istorică», de un «om mare», se manifestă întotdeauna tendința de a-l înfățișa ca «purtător» al spiritului unei anumite epoci, ca reprezentant al timpului său, de a înfățișa acțiunile lui, succesele și insuccesele lui ca rezultate necesare ale întregii desfășurări a evenimentelor de pînă atunci" (32). Această tendință generală a oricărei încercări de *a explica* fenomenele sociale, adică de a crea o știință socială, „și-a găsit o expresie vie în teoria luptei de clasă ca proces de bază al evoluției sociale. Din moment ce personalitatea n-a mai fost luată în considerație, trebuia găsit un alt element. Acest element a fost grupul social" (33). D-l Struve are perfectă dreptate cînd spune că teoria luptei de clasă desăvîrșește, ca să zic așa, tendința generală a sociologiei de a explica „elementele individualității prin cauze sociale". Mai mult decît atît : pentru întîia oară teoria luptei de clasă promovează această tendință cu atîta amploare și consecvență, încît ridică sociologia la rangul de știință. La acest rezultat s-a ajuns prin definirea materialistă a noțiunii de „grup". Luată în sine, această noțiune este încă prea vagă și prea arbitrară : un criteriu de distincție între „grupuri"

www.dacoromanica.ro

poate fi găsit atît în fenomenele religioase cît şi în cele etnografice, politice, juridice etc. Nu există un indiciu bine definit care să ne permită să distingem, în fiecare din aceste domenii, cutare sau cutare „grupuri". Dar tocmai de aceea reprezintă teoria luptei de clasă o uriaşă cucerire a ştiinţelor sociale, pentru că stabileşte cu cea mai mare precizie şi exactitate procedeele prin care individualul este redus la social. În primul rînd, această teorie a elaborat noţiunea de *formaţiune social-economică.* Luînd drept punct de plecare modul de procurare a mijloacelor de trai, care e factorul de căpetenie pentru orice colectivitate omenească, această teorie a făcut o legătură între el şi relaţiile dintre oameni care se formează sub influenţa modurilor respective de procurare a mijloacelor de trai, şi a arătat că *baza* societăţii, care se înfăţişează în forme politice-juridice şi în anumite curente ale gîndirii sociale, se află în sistemul acestor relaţii („al relaţiilor de producţie", după terminologia lui Marx). Fiecare asemenea sistem de relaţii de producţie este, după teoria lui Marx, un organism social deosebit, care îşi are legile lui specifice de formare, funcţionare şi trecere într-o formă mai înaltă, de transformare într-un alt organism social. Această teorie a aplicat ştiinţelor sociale criteriul obiectiv, general-ştiinţific al repetării, a cărui posibilitate de aplicare la sociologie o contestau subiectiviştii. Tocmai aşa raţionau ei cînd afirmau că fenomenele sociale, datorită enormei complexităţi şi diversităţii lor, nu pot fi studiate fără a separa pe cele importante de cele lipsite de importanţă şi că pentru a opera o asemenea separaţie e nevoie de punctul de vedere al personalităţii care „gîndeşte în mod critic" şi e „dezvoltată moraliceşte". În felul acesta, nu le-a fost greu să transforme ştiinţele sociale într-o înşiruire de precepte ale moralei mic-burgheze, ale cărei mostre le-am văzut la d-l Mihailovski, care a emis o serie de consideraţiuni filozofice pe tema caracterului iraţional al istoriei şi a unui drum călăuzit de „lumina ştiinţei". Teoria lui Marx a retezat rădăcina acestor raţionamente. Deosebirea dintre important şi neimportant a fost înlocuită cu deosebirea dintre structura economică a societăţii, ca *conţinut,* şi *forma* politică şi ideologică ; însăşi noţiunea de structură economică a fost lămurită cu precizie prin răsturnarea concepţiilor economiştilor de odinioară,

www.dacoromanica.ro

care vedeau legi ale naturii acolo unde nu este loc decît pentru legile unui anumit sistem, istoriceşte determinat, al relaţiilor de producţie. Raţionamentele subiectiviştilor pe tema „societăţii" în general, care erau lipsite de orice conţinut şi nu mergeau dincolo de utopiile mic-burgheze (fiindcă nu se lămurise nici măcar putinţa sintetizării celor mai diferite rînduieli sociale în categorii deosebite de organisme sociale), au fost înlocuite cu *cercetarea* unor anumite forme de organizare a societăţii. În al doilea rînd, acţiunile „personalităţilor vii" în cadrul fiecăreia din aceste formaţiuni social-economice, acţiuni de o diversitate infinită şi – pe cît se părea – nesusceptibile de nici un fel de sistematizare, au fost sintetizate şi reduse la acţiunile unor grupuri de personalităţi care se deosebeau între ele prin rolul lor în sistemul relaţiilor de producţie, prin condiţiile producţiei şi, prin urmare, prin condiţiile lor de trai, prin interesele determinate de aceste condiţii, într-un cuvînt la acţiunile *claselor* a căror luptă determina dezvoltarea societăţii. Prin aceasta a fost răsturnată concepţia despre istorie – pur mecanică şi de o naivitate copilărească – a subiectiviştilor, care se mulţumeau cu teza – care nu spunea în fond nimic –, că istoria e făurită de personalităţi vii şi care nu voiau să cerceteze ce condiţii sociale determină acţiunile lor şi cum anume. Subiectivismul a fost înlocuit prin concepţia procesului social ca un proces istoric-natural, concepţie fără care, firește, nici n-ar fi putut exista o ştiinţă socială. Pe bună dreptate spune d-l Struve că „ignorarea personalităţii în sociologie sau, mai exact, înlăturarea ei din sociologie este, de fapt, un caz particular al năzuinţei spre cunoaştere ştiinţifică" (33), că „individualităţile" există nu numai în lumea spirituală, ci şi în cea fizică. Dar, în timp ce în lumea fizică încadrarea „individualităţilor" în anumite legi generale este de mult încheiată, în domeniul social ea a fost ferm stabilită abia prin teoria lui Marx.

Următoarea obiecţie a d-lui Struve împotriva teoriei sociologice a subiectiviştilor ruşi este că, pe lîngă toate argumentele arătate mai sus, „sociologia nu poate *în nici un caz* să recunoască drept fapt primar ceea ce noi numim individualitate, pentru că însăşi noţiunea de individualitate (care nu mai cere altă explicaţie) şi faptul care-i corespunde sînt

www.dacoromanica.ro

rezultatul unui îndelungat proces social" (36). Aceasta este o idee foarte justă, asupra căreia merită să ne oprim, cu atît mai mult cu cît argumentarea autorului conține unele erori. El menționează concepțiile lui *Simmel,* care, în lucrarea sa „Despre diferențierea socială", ar fi demonstrat dependența directă dintre dezvoltarea individualității și diferențierea grupului din care ea face parte. D-l Struve opune această teză teoriei d-lui Mihailovski despre dependența inversă dintre dezvoltarea individualității și diferențierea („eterogenitatea") societății. „Într-un mediu nediferențiat – îi obiectează d-l Struve – individul va fi «armonios și integru»... în uniformitatea și impersonalitatea sa". „Personalitatea reală nu poate fi «o totalitate a tuturor trăsăturilor proprii organismului omenesc în general», pentru simplul motiv că un conținut atît de bogat depășește puterea personalității reale" (38–39). „Pentru ca o personalitate să poată fi diferențiată, trebuie să se afle într-un mediu diferențiat" (39).

Din această expunere nu reiese destul de limpede în ce mod pune Simmel problema și care sînt argumentele lui. Dar, în felul cum îl redă d-l Struve, modul de a pune problema păcătuiește prin același neajuns pe care îl găsim și la d-l Mihailovski. Raționamentul abstract despre felul cum dezvoltarea (și bunăstarea) individualității depinde de diferențierea societății e cu totul neștiințific, pentru că nu se poate stabili nici o corelație care să fie valabilă pentru orice formă de organizare a societății. Însăși noțiunea de „diferențiere", „eterogenitate" etc. capătă sensuri cu totul diferite, în funcție de condițiile sociale la care se aplică. Principala greșeală a d-lui Mihailovski constă tocmai în dogmatismul abstract al raționamentelor sale, care încearcă să cuprindă „progresul" în general, în loc să studieze „progresul" concret al unei formațiuni sociale concrete. Cînd d-l Struve îi opune d-lui Mihailovski propriile sale teze generale (citate de noi mai sus), el repetă greșeala acestuia, îndepărtîndu-se de înfățișarea și explicarea unui progres concret, pentru a se pierde în domeniul unor dogme nebuloase și lipsite de orice temei. Să luăm un exemplu : „Integritatea armonioasă a individului este determinată, în ceea ce privește conținutul ei, de gradul de dezvoltare, adică de gradul de diferențiere a grupului", spune d-l Struve, și scrie această frază cu litere cursive.

www.dacoromanica.ro

Dar ce trebuie să înțelegem aici prin „diferențierea" grupului ? Desființarea iobăgiei a intensificat această „diferențiere" sau a slăbit-o ? D-l Mihailovski rezolvă problema în acest din urmă sens („Ce este progresul ?") ; d-l Struve ar fi rezolvat-o, probabil, în primul sens, referindu-se la intensificarea diviziunii sociale a muncii. Unul a avut în vedere desființarea deosebirilor de stare socială, iar celălalt crearea deosebirilor economice. După cum vedeți, termenul este atît de imprecis, încît poate fi folosit pentru a exprima lucruri opuse. Încă un exemplu. Trecerea de la manufactura capitalistă la marea industrie mecanizată ar putea fi considerată drept o diminuare a „diferențierii", deoarece diviziunea detaliată a muncii între muncitorii specializați dispare. Cu toate acestea, nu încape îndoială că condițiile de dezvoltare a individualității sînt mult mai favorabile (muncitorului) tocmai în ultimul caz. Reiese de aici concluzia că însuși modul de a pune problema este greșit. Însuși autorul recunoaște că există și un antagonism între personalitate și grup (tocmai despre asta vorbește Mihailovski). „Dar viața – adaugă el – nu este niciodată alcătuită din contradicții *absolute :* în ea totul *curge,* totul este *relativ* și, în același timp, diversele ei laturi acționează în permanență una asupra alteia" (39). Dacă e așa, atunci pentru ce a mai avut nevoie să pună pe primul plan corelațiile absolute dintre grup și personalitate, corelații care nu se referă la un moment strict determinat al dezvoltării unei formațiuni sociale anumite ? De ce n-a raportat el întreaga lui argumentație la problema procesului concret al evoluției Rusiei ? Autorul a făcut încercarea de a pune problema în felul acesta, și, dacă ar fi dat dovadă de consecvență, argumentarea lui ar fi avut mult de cîștigat. „Numai diviziunea muncii – acest păcat originar al omenirii, după teoria d-lui Mihailovski – a creat condițiile pentru dezvoltarea acelei «personalități» în numele căreia protestează d-l Mihailovski, pe drept cuvînt, împotriva formelor moderne de diviziune a muncii" (38). E foarte bine spus ; numai că în loc de „diviziune a muncii" trebuia să spună „capitalism", ba chiar să folosească un termen mai restrîns : *capitalismul rus.* Însemnătatea progresistă a capitalismului constă tocmai în faptul că el a distrus vechile condiții de viață ale omului, condiții strîmte care dădeau naștere la obtuzitate mintală și

www.dacoromanica.ro

nu dădeau producătorilor posibilitatea să-şi ia soarta în propriile lor mîini. Uriaşa dezvoltare a relaţiilor comerciale şi a schimbului mondial, necontenitele deplasări ale unor uriaşe mase de populaţie au rupt străvechile legături ale gintii, familiei, comunităţii teritoriale şi au creat acea diversitate de dezvoltare, acea „diversitate a talentelor şi acea bogăţie a relaţiilor sociale" * care joacă un rol atît de important în istoria modernă a Apusului. În Rusia acest proces s-a manifestat cu toată vigoarea în epoca de după reformă, cînd vechile forme de muncă s-au prăbuşit cu o uriaşă repeziciune şi primul loc l-a ocupat vînzarea-cumpărarea forţei de muncă, care a rupt pe ţăran de familia semiiobagă, patriarhală, de condiţiile abrutizante ale satului, şi a înlocuit formele semifeudale de însuşire a supravalorii prin forme pur capitaliste. Acest proces economic s-a reflectat în domeniul social „prin avîntul general al simţului personalităţii", prin eliminarea din „societate" a clasei moşierilor de către raznocinţi, prin lupta acerbă dusă în literatură împotriva absurdelor îngrădiri medievale impuse personalităţii etc. Narodnicii nu vor contesta, desigur, că tocmai în Rusia de după reformă s-a produs acest avînt al simţului personalităţii, al simţului demnităţii personale. Dar ei nu-şi pun întrebarea : ce condiţii materiale au dus la acest avînt ? În condiţiile iobăgiei nu putea, bineînţeles, să existe aşa ceva, şi iată că narodnicul salută reforma „eliberatoare", fără să-şi dea seama că s-a lăsat cuprins de un optimism tot atît de miop ca şi acela al istoricilor burghezi, despre care Marx spunea că privesc reforma ţărănească prin clarobscurul „emancipării", fără să observe că această „emancipare" n-a însemnat altceva decît înlocuirea unei forme prin alta, înlocuirea plusprodusului feudal prin plusvaloarea burgheză. Acelaşi lucru s-a petrecut şi la noi. Tocmai sistemul economiei „vechi-nobiliare", care lega populaţia de un anumit loc, care o fărîmiţa în mănunchiuri de supuşi ai diferiţilor feudali, tocmai el înnăbuşea personalitatea. Şi, mai departe, tocmai capitalismul, care a smuls personalitatea din toate cătuşele iobăgiei şi a creat între ea şi piaţă relaţii de sine stătătoare, transformînd-o într-un posesor de mărfuri (şi, ca atare, făcînd-o egală cu oricare alt

* *K. Marx*, „Der achtzehnte Brumaire", S. 98 u.s.w. („Optsprezece Brumar", pag. 98 etc. — *Nota trad.*) [116].

www.dacoromanica.ro

posesor de mărfuri), a creat și avîntul simțului personalității. Dacă domnii narodnici sînt cuprinși de o groază fariseică atunci cînd li se vorbește de caracterul progresist al capitalismului rus, aceasta se explică numai prin faptul că ei nu se gîndesc cîtuși de puțin la problema condițiilor materiale ale acelor „binefaceri ale progresului" care caracterizează Rusia de după reformă. Începîndu-și „sociologia" cu „personalitatea" care protestează împotriva capitalismului rus, considerîndu-l ca o abatere întîmplătoare și vremelnică a Rusiei de pe drumul cel just, d-l Mihailovski își dă singur la cap, neînțelegînd că numai capitalismul a creat condițiile care au făcut posibil acest protest al personalității. — Din acest exemplu vedem încă o dată care sînt schimbările pe care le necesită argumentarea d-lui Struve. Problema trebuia situată în întregime pe terenul realităților din Rusia, pe terenul explicării a ceea ce este și de ce este tocmai așa și nu altfel : nu degeaba și-au clădit narodnicii întreaga lor sociologie pe ideea de ceea ce „poate fi" și nu pe analiza realității ; ei n-au putut să nu vadă că realitatea le spulberă fără cruțare iluziile.

Autorul își încheie analiza teoriei „personalităților" cu următoarea formulare : „pentru sociologie, personalitatea este o funcție a mediului", „personalitatea este aici o noțiune formală al cărei conținut rezultă din cercetarea grupului social" (40). Această din urmă formulare subliniază deosebit de reușit opoziția dintre subiectivism și materialism : discutînd despre „personalitate", subiectiviștii determinau *conținutul* acestei noțiuni (adică „gîndurile și sentimentele" acestei personalități, acțiunile ei sociale) *apriori,* adică substituiau „cercetării grupului social" propriile lor utopii.

O altă „latură importantă" a materialismului, continuă d-l Struve, „este că materialismul economic subordonează faptului ideea, că el subordonează existenței conștiința și ceea ce trebuie să fie" (40). „Subordonează" înseamnă, firește, în cazul de față : acordă un loc subordonat în explicarea fenomenelor sociale. Subiectiviștii narodnici procedează tocmai invers : în raționamentele lor, ei pornesc de la „idealuri" și nu se gîndesc cîtuși de puțin că aceste idealuri nu puteau fi decît o anumită oglindire a realității, că, prin urmare, e necesar ca ele să fie verificate prin fapte, să fie reduse la fapte.

www.dacoromanica.ro

– De altfel, narodnicul nu va înțelege această teză fără unele explicații. Cum adică ? – gîndește el – idealurile trebuie să condamne faptele, să arate cum să fie ele schimbate, să verifice faptele, iar nu să fie ele verificate prin fapte. Această idee i se pare narodnicului, care e obișnuit să plutească cu capul în nori, o împăcare cu faptele. Să ne explicăm.

Existența „muncii pentru alții", existența exploatării va face să se nască întotdeauna, atît la exploatații înșiși cît și la diferiți „intelectuali", idealuri opuse acestui sistem.

Aceste idealuri sînt extrem de prețioase pentru marxist ; numai pe terenul lor polemizează el cu narodnicismul, și polemica lui privește numai chestiunea făuririi acestor idealuri și a realizării lor.

Narodnicul se mulțumește să constate faptul care dă naștere unor astfel de idealuri, apoi să arate caracterul legitim al idealului din punctul de vedere „al științei moderne și al ideilor morale moderne" [fără să înțeleagă că aceste „idei moderne" nu înseamnă altceva decît concesiile pe care „opinia publică" din Europa apuseană le face forței noi, în curs de apariție] și după aceea să facă apel la „societate" și la „stat" : asigurați, apărați, organizați !

Marxistul pornește de la același ideal, dar îl confruntă nu cu „știința modernă și cu ideile morale moderne" *, ci *cu contradicțiile de clasă existente*, și de aceea îl formulează nu ca pe o cerință a „științei", ci ca pe o revendicare a unei anumite clase, izvorîtă din anumite relații sociale (care trebuie cercetate în mod obiectiv) și care este realizabilă numai într-un anumit mod, din cauza unor anumite particularități ale acestor relații. Dacă nu reducem *în felul acesta* idealurile la fapte, ele rămîn simple deziderate, fără nici o șansă de a fi aprobate de masă și, prin urmare, de a fi realizate.

După ce a arătat astfel principiile teoretice generale care fac ca materialismul să fie recunoscut drept unica metodă justă în domeniul științelor sociale, d-l Struve trece la expunerea concepțiilor lui Marx și Engels, aducînd o serie de

* Engels, în cartea sa „Herrn E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft" („D-l E. Dühring revoluționează știința". — *Nota trad.*), observă, pe bună dreptate, că aceasta este o veche metodă psihologică, care constă în a confrunta noțiunea nu cu faptul pe care îl oglindește, ci cu o altă noțiune, cu mulajul unui alt fapt [116].

www.dacoromanica.ro

citate, luate mai cu seamă din scrierile lui Engels. Acesta este un capitol extrem de interesant și de instructiv.

Observația autorului că „nicăieri nu întîlnești atîta lipsă de înțelegere a lui Marx ca la publiciștii ruși" (44) este cît se poate de justă. El dă ca exemplu, în primul rînd, pe d-l Mihailovski, care vede în „teoria istorică-filozofică" a lui Marx doar o explicare a „genezei orînduirii capitaliste". D-l Struve se pronunță, pe bună dreptate, împotriva acestui punct de vedere. Într-adevăr, avem de-a face cu un fapt extrem de caracteristic. D-l Mihailovski a scris de multe ori despre Marx, dar n-a spus nici un cuvînt despre raportul dintre *metoda lui Marx* și „metoda subiectivă în sociologie". D-l Mihailovski scria despre „Capitalul", se declara „solidar" (?) cu doctrina economică a lui Marx, dar ocolea cu grijă – bunăoară – problema : nu cumva subiectiviștii ruși preconizează și ei metoda lui Proudhon, care dorește o modificare a economiei bazate pe producția de mărfuri, astfel ca să corespundă idealului său de justiție *. Prin ce se deosebește acest criteriu (al justiției – justice éternelle **) de criteriul d-lui Mihailovski : „știința modernă și ideile morale moderne" ? Și de ce d-l Mihailovski, care a protestat întotdeauna cu atîta energie împotriva identificării metodei științelor sociale cu metoda științelor naturii, n-a combătut afirmația făcută de Marx că această metodă a lui Proudhon este tot atît de absurdă ca și aceea a unui chimist care, în loc „să studieze legile reale ale schimbului de substanțe", ar vrea să modifice acest schimb cu ajutorul legilor „afinității" ? De ce n-a combătut el concepția lui Marx după care procesul social e „un proces istoric-natural" ? Această atitudine nu se poate explica prin necunoașterea literaturii respective : aici, fără îndoială, este vorba de o totală lipsă de înțelegere sau de lipsa dorinței de a înțelege. D-l Struve este, mi se pare, primul dintre publiciștii noștri care a făcut această observație, și acesta e marele lui merit.

Să trecem acum la acele declarații ale autorului cu privire la marxism care sînt susceptibile de critică. „Trebuie să recunoaștem – spune d-l Struve – că *fundamentarea pur filo-*

* „Das Kapital", I. B., 2-te Aufl., S. 62, Anm. 38 („Capitalul", vol. I, ed. a 2-a, pag. 62, nota 38. — *Nota trad.*) [17].
** — Justiția eternă. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

zofică a acestei teorii încă nu este făcută şi că ea încă nu a făcut faţă vastului material concret pe care ni-l oferă istoria universală. E nevoie, pe cît se vede, de o revizuire a faptelor din punctul de vedere al noii teorii : e nevoie de o critică a teoriei pe bază de fapte. Poate că multe afirmaţii unilaterale şi generalizări prea pripite vor fi lăsate la o parte" (46). Nu este tocmai clar ce înţelege autorul prin „fundamentare pur filozofică". Din punctul de vedere al lui Marx şi Engels, filozofia nu are nici un drept la o existenţă aparte, de sine stătătoare, şi materialul ei se repartizează pe diferitele ramuri ale ştiinţelor pozitive. În felul acesta, prin fundamentare filozofică se poate înţelege *sau* o confruntare a postulatelor ei cu legile precis stabilite ale altor ştiinţe [şi chiar d-l Struve a recunoscut că în psihologie găsim de pe acum o serie de principii care cer să se renunţe la subiectivism şi să se accepte materialismul], *sau* experienţa aplicării acestei teorii. Dar în această privinţă avem o declaraţie făcută chiar de d-l Struve, în sensul că „este meritul materialismului de a fi dat o interpretare profund ştiinţifică şi cu adevărat *filozofică* (subliniat de autor) unei serii întregi (N.B.) de fapte istorice de importanţă enormă" (50). În această declaraţie a autorului se recunoaşte că materialismul este unica metodă ştiinţifică în sociologie, şi de aceea, firește, este necesară o „revizuire a faptelor" din acest punct de vedere, şi mai ales o revizuire a faptelor din istoria şi realitatea rusă, pe care subiectiviştii ruşi le denaturează cu atîta zel. În ce priveşte ultima observaţie cu privire la eventualele „afirmaţii unilaterale" şi „generalizări prea pripite", noi, fără să ne oprim asupra acestei observaţii generale şi, de aceea, neclare, vom trece de-a dreptul la una dintre rectificările pe care autorul nostru, „nemolipsit de ortodoxism", le introduce în „generalizările prea pripite" ale lui Marx.

Este vorba de stat. Negînd statul, „Marx şi adepţii lui" „s-au lăsat antrenaţi" „prea departe în critica *statului modern*" şi au căzut în „unilateralitate". „Statul – îi corectează d-l Struve – este înainte de toate *o organizaţie a ordinii ;* el este o organizaţie a dominaţiei (de clasă) numai într-o societate în care subordonarea unor grupuri faţă de altele este determinată de structura ei economică" (53). După părerea autorului, orînduirii gentilice îi era cunoscut statul,

www.dacoromanica.ro

care va rămîne și după desființarea claselor, deoarece caracteristica lui este puterea bazată pe constrîngere.

Nu poate decît să ne mire faptul că autorul îl critică pe Marx, din punctul său de vedere profesoral, cu o lipsă de argumente de-a dreptul uluitoare. Înainte de toate, el n-are de loc dreptate atunci cînd consideră că trăsătura caracteristică a statului o constituie puterea bazată pe constrîngere : putere bazată pe constrîngere există în orice colectivitate omenească, și în orînduirea gentilică, și în familie, dar aici nu exista stat. „Existența unei forțe publice deosebite de masa poporului – spune Engels chiar în lucrarea din care a luat d-l Struve citatul despre stat – constituie o caracteristică esențială a statului" [„Ursprung der Familie u.s.w.", 2-te Aufl., S. 84 * ; trad. rusă, pag. 109 [118]], iar ceva mai sus vorbește de înființarea naucrariilor [119], arătînd că ea „dădea orînduirii gentilice o dublă lovitură : mai întîi fiindcă crea o forță publică (öffentliche Gewalt – în rusește s-a tradus greșit : forță socială), care nu mai coincidea întocmai cu totalitatea poporului înarmat" (ib. **, S. 79 ; traducere rusă, pag. 105) [120]. Prin urmare, caracteristica statului este existența unei clase deosebite de oameni în mîinile căreia se concentrează *puterea*. Firește că nimeni n-ar putea să numească stat o comunitate în care *toți* membrii ar avea, pe rînd, în atribuția lor „organizarea ordinii". Mai departe, în ce privește statul modern, raționamentul d-lui Struve e și mai inconsistent. A spune că „înainte de toate (sic ! ? !) statul este o organizație a ordinii" înseamnă a nu înțelege unul dintre punctele cele mai importante ale teoriei lui Marx. Acea pătură deosebită în mîinile căreia se află puterea în societatea modernă este birocrația. Legătura directă și foarte strînsă dintre acest organ și burghezie, care e clasa dominantă în societatea modernă, ne-o arată atît istoria (birocrația a fost prima armă politică a burgheziei împotriva feudalilor și, în general, împotriva reprezentanților orînduirii „vechi-nobiliare", prima intrare în arenă a dominației politice nu a marilor proprietari cu sînge albastru în vine, ci a raznocinților, a „bürgerilor") cît și însești condițiile formării și completării acestei clase, care e accesibilă numai pentru burghezii „ieșiți

* — „Originea familiei etc.", ed. a 2-a, pag. 84. — *Nota trad.*
** — ibidem. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

din popor" şi care este legată de această burghezie prin mii de fire foarte trainice *. Greşeala autorului este cu atît mai regretabilă, cu cît tocmai narodnicii ruşi, împotriva cărora a avut el ideea, atît de bună, de a se ridica, habar n-au că orice birocraţie este o instituţie pur burgheză, şi exclusiv burgheză, atît prin originea ei istorică cît şi prin izvoarele ei contemporane şi prin menirea ei, o instituţie căreia numai ideologii micii burghezii sînt în stare să i se adreseze în numele intereselor producătorului.

Merită să ne oprim puţin şi asupra atitudinii marxismului faţă de etică. Autorul citează, la pag. 64–65, minunata explicaţie a raportului dintre libertate şi necesitate dată de Engels : „Libertatea este înţelegerea necesităţii" [122]. Determinismul nu numai că nu presupune fatalismul, dar, dimpotrivă, creează o bază pentru acţiuni raţionale. Trebuie să adăugăm la toate acestea că subiectiviştii ruşi n-au ştiut să se orienteze nici măcar într-o chestiune atît de elementară ca aceea a libertăţii voinţei. D-l Mihailovski s-a încurcat în neputinţă, confundînd determinismul cu fatalismul, şi a găsit soluţia... aşezîndu-se între două luntre : nevrînd să nege determinismul, el a afirmat că libertatea voinţei este un fapt al conştiinţei noastre (la drept vorbind, această idee aparţine lui Mirtov, de la care a împrumutat-o d-l Mihailovski), şi de aceea poate servi drept bază a eticii. Se înţelege că, aplicate la sociologie, aceste idei nu puteau să ducă decît la utopie sau la o morală lipsită de orice conţinut, care ignorează lupta de clasă ce se desfăşoară în societate. De aceea nu putem să nu recunoaştem justeţea afirmaţiei făcute de Sombart că „însuşi marxismul nu conţine, de la început şi pînă la sfîrşit, nici un dram de etică" : sub raport teoretic, el subordonează „punctul de vedere etic" „principiului cauzalităţii", iar sub raport practic îl reduce la lupta de clasă.

D-l Struve îşi completează expunerea sa asupra materialismului cu o apreciere, din punct de vedere materialist, a ce-

* Comp. *K. Marx :* „Bürgerkrieg in Frankreich", S. 23 (Lpz. 1876) („Războiul civil din Franţa", pag. 23, Leipzig 1876. — *Nota trad.*) şi „Der Achtzehnte Brumaire", S. 45—46 (Hmb. 1885) („Optsprezece Brumar", pag. 45—46. Hamburg. 1885. — *Nota trad.*) [121] : „Interesul material al burgheziei franceze este însă cît se poate de strîns legat tocmai de menţinerea acelei întinse şi ramificate maşini de stat [este vorba de birocraţie]. Aici îşi plasează ea surplusul de populaţie şi îşi completează, sub formă de salarii de stat, ceea ce nu poate încasa sub formă de profituri, dobînzi, rente şi onorarii".

www.dacoromanica.ro

lor „doi factori care joacă un rol deosebit de important în toate construcțiile narodniciste" : „intelectualitatea" și „statul" (70). În această apreciere se reflectă iarăși același „neortodoxism" al autorului pe care l-am semnalat mai înainte, cînd am vorbit de obiectivismul lui. „Dacă... în general toate grupurile sociale reprezintă o forță reală numai în măsura în care... coincid cu clasele sociale sau li se alătură, este evident că «intelectualitatea care nu ține de nici o stare» nu constituie o forță socială reală" (70). Din punct de vedere teoretic, abstract, autorul are, firește, dreptate. El, ca să zicem așa, se agață de un raționament greșit al narodnicilor. Voi spuneți că intelectualitatea este aceea care trebuie să îndrumeze Rusia pe „alte căi", dar nu înțelegeți că, atîta timp cît nu se alătură unei clase, intelectualitatea este egală cu zero. Voi vă lăudați că intelectualitatea rusă, care nu ține de nici o stare socială, s-a distins întotdeauna prin „puritatea" ideilor ei, și tocmai de aceea a fost ea întotdeauna neputincioasă. Critica autorului se mulțumește să confrunte absurda *idee* narodnicistă a atotputerniciei intelectualității cu *ideea* sa, foarte justă, despre „neputința de care dă dovadă intelectualitatea în procesul economic" (71). Dar nu este suficient să confrunți aceste idei. Pentru a vorbi despre „intelectualitatea" rusă, „care nu ține de nici o stare socială", ca despre un grup deosebit în societatea rusă și atît de caracteristic pentru întreaga epocă de după reformă – epocă în care s-a produs eliminarea definitivă a nobilului de către raznocinț –, pentru a vorbi despre ea ca despre un grup care a jucat, fără îndoială, și continuă să joace un anumit rol istoric, trebuie să confrunți ideile și, mai mult decît atît, programele „intelectualității" noastre, „care nu ține de nici o stare socială", cu *situația și interesele claselor date ale societății ruse*. Ca să înlăturăm orice bănuială de părtinire, nu vom face chiar noi această confruntare, ci ne vom referi doar la narodnicul al cărui articol a fost comentat în capitolul I. Concluzia care reiese din toate aprecierile lui este cît se poate de limpede : intelectualitatea rusă înaintată, liberală, „democratică" era o intelectualitate burgheză. Faptul că intelectualitatea „nu ține de o anumită stare socială" nu exclude cîtuși de puțin originea de clasă a ideilor ei. Întotdeauna și pretutindeni împotriva feudalismului s-a ridicat burghezia,

www.dacoromanica.ro

care urmărea desființarea stărilor sociale, iar la noi împotriva orînduirii vechi-nobiliare, bazate pe împărțirea în stări sociale, s-a ridicat intelectualitatea, care nu ține de nici o stare socială. Întotdeauna și pretutindeni atacurile burgheziei împotriva învechitelor bariere pe care le constituiau stările sociale, ca și împotriva altor instituții medievale, au fost date în numele întregului „popor", în sînul căruia contradicțiile de clasă nu erau încă destul de dezvoltate ; și atît în Apus cît și în Rusia ea a avut dreptate, deoarece instituțiile criticate stînjeneau într-adevăr pe *toată lumea*. De îndată ce în Rusia s-a dat o lovitură hotărîtoare împărțirii în stări sociale (1861), a început să se manifeste antagonismul în sînul „poporului", iar concomitent cu el și datorită lui, în sînul intelectualității, care nu ține de o anumită stare socială, a început să se manifeste antagonismul dintre liberali și narodnicii ideologi ai țărănimii (în sînul căreia primii ideologi ruși ai producătorilor direcți nu au văzut și nici nu puteau să vadă formarea de clase antagoniste). Dezvoltarea continuă a economiei a făcut ca contradicțiile sociale din sînul societății ruse să devină și mai vizibile și a dus la recunoașterea faptului că țărănimea se descompune în burghezie rurală și proletariat. Narodnicismul s-a transformat aproape pe de-a-ntregul într-o ideologie a micii burghezii, separîndu-se de marxism. De aceea „intelectualitatea" rusă, „care nu ține de o anumită stare", reprezintă „o forță socială reală", *întrucît apără interese generale ale burgheziei* *. Dacă totuși această forță nu *a putut* să creeze instituții potrivite cu interesele pe care le apără, dacă n-a știut să schimbe „atmosfera culturii ruse moderne" (d-l V.V.), dacă „democratismului activ în epoca luptei politice" i-a luat locul „indiferentismul social" (d-l V.V. în „Nedelea", 1894, nr. 47), cauza trebuie căutată nu numai în înclinarea spre reverie a „intelectualității" naționale „care nu ține de nici o stare socială", dar și, mai ales, în situația claselor din care își trăgea originea și din care își

* Caracterul mic-burghez al marii majorități a dezideratelor narodniciste a fost arătat în capitolul I. Dezideratele care nu se încadrează în această caracterizare (cum este „socializarea muncii") ocupă în narodnicismul contemporan un loc cu totul neînsemnat. Atît „Russkoe Bogatstvo" (1893, nr. 11—12, articolul lui *Iujakov* „Problemele dezvoltării economice a Rusiei") cît și d-l V. V. („Studii de economie teoretică". Petersburg, 1895) protestează împotriva d-lui N.-on, care are cuvinte destul de „aspre" (expresia e a d-lui Iujakov) pentru răsuflatul panaceu al creditelor, al extinderii proprietății funciare, al colonizărilor etc.

www.dacoromanica.ro

sorbea forțele, în duplicitatea lor. „Atmosfera" din Rusia prezenta, incontestabil, multe neajunsuri pentru ele, dar le oferea și unele avantaje.

În Rusia, rolul istoric al clasei care, după părerea narodnicilor, nu este purtătoarea „ideii pure a muncii" este deosebit de mare, și nu-i poți slăbi „combativitatea" „ducînd-o cu zăhărelul". De aceea, referindu-se la această clasă, marxiștii nu numai că nu „rup firul democratic", cum încearcă să ne convingă d-l V.V., care s-a specializat în născocirea celor mai năstrușnice absurdități pe seama marxiștilor, dar, dimpotrivă, apucă acest „fir" pe care îl scapă din mînă „societatea" indiferentă, cer dezvoltarea lui, întărirea lui, apropierea lui de viață.

În legătură cu caracterizarea incompletă a intelectualității, găsim la d-l Struve următoarea teză, nu tocmai reușit formulată. „Trebuie dovedit – spune el – că descompunerea vechii orînduiri economice e inevitabilă"(71). Dar ce înțelege, în primul rînd, autorul nostru prin „vechea orînduire economică" ? Iobăgia ? – dar descompunerea ei nici nu trebuie dovedită. – „Producția populară" ? – dar chiar el spune mai jos, și pe bună dreptate, că această împerechere de cuvinte „nu corespunde nici unei categorii istorice reale" (177), că ea este, cu alte cuvinte, un mit, dat fiind că, după desființarea „iobăgiei", la noi a început să se dezvolte în ritm accelerat economia bazată pe producția de mărfuri. Probabil că autorul a avut în vedere acel stadiu de dezvoltare a capitalismului cînd acesta nu s-a debarasat încă în întregime de instituțiile medievale, cînd capitalul comercial e încă puternic, iar mica producție se menține încă la o mare parte din producători. În al doilea rînd, care este, după părerea autorului, criteriul acestei inevitabilități ? Dominația unor anumite clase ? Caracteristicile sistemului respectiv de relații de producție ? În ambele cazuri, problema se reduce la *constatarea existenței* unor anumite rînduieli (capitaliste) ; ea se reduce la *constatarea unui fapt,* și nu trebuia să fie, în nici un caz, strămutată în domeniul discuțiilor despre viitor. Discuțiile de acest fel ar fi trebuit să fie lăsate în patrimoniul exclusiv al domnilor narodnici, care caută „alte căi pentru patrie". Însuși autorul spune, chiar în pagina următoare, că orice stat este „expresia dominației unor anumite clase sociale", că „este

www.dacoromanica.ro

nevoie de o redistribuire a forței sociale între diferitele clase pentru ca statul să-și schimbe în mod radical orientarea" (72). Toate acestea sînt perfect adevărate și lovesc în plin pe narodnici, și în concordanță cu această situație trebuia pusă altfel problema : trebuie dovedită *existența* relațiilor de producție capitaliste în Rusia (iar nu „inevitabilitatea descompunerii" etc.) ; trebuie dovedit că legea potrivit căreia „economia bazată pe producția de mărfuri este o economie capitalistă" este valabilă și în condițiile Rusiei, cu alte cuvinte că și la noi economia bazată pe producția de mărfuri se transformă pretutindeni într-o economie capitalistă ; trebuie dovedit că pretutindeni domnesc rînduieli burgheze în esența lor, că tocmai dominația acestei clase și nu faimoasele „întîmplări" ale narodnicilor sau „politica" etc. provoacă deposedarea producătorului de mijloacele de producție și faptul că pretutindeni el muncește pentru alții.

Cu aceasta terminăm analiza primei părți a cărții d-lui Struve, al cărei conținut are un caracter general.

CAPITOLUL AL III-LEA
MODUL CUM PUN NARODNICII ȘI D-L STRUVE PROBLEMELE ECONOMICE

Terminînd cu sociologia, autorul trece la „problemele economice mai concrete" (73). El consideră totodată „firesc și legitim" să înceapă cu „principii generale și observații istorice", cu „premise indiscutabile, stabilite de experiența universală", cum spune el în prefață.

Trebuie să observăm că această metodă păcătuiește prin același caracter abstract pe care l-am semnalat din capul locului ca fiind principala lipsă a cărții de care ne ocupăm. În capitolele la care trecem acum (al treilea, al patrulea și al cincilea), această lipsă a dus la două feluri de urmări regretabile. Pe de o parte, ea a slăbit tezele teoretice precise pe care autorul le-a opus narodnicilor. D-l Struve discută *în general,* descrie trecerea de la economia naturală la cea bazată pe producția de mărfuri, arată că în lume, de cele mai multe ori, lucrurile s-au petrecut în cutare sau cutare mod și trece în același timp, prin unele indicații izolate, fugitive, și

www.dacoromanica.ro

la Rusia, extinzînd și la această țară procesul general al „dezvoltării istorice a vieții economice". Nu încape vorbă că această extindere e perfect legitimă și că „observațiile istorice" ale autorului sînt absolut necesare pentru o critică a narodnicismului, care înfățișează greșit nu numai istoria Rusiei. El ar fi trebuit însă să exprime aceste teze mai concret, să le opună într-un mod mai categoric argumentelor aduse de narodnici, care susțin că nu este just să se extindă acest proces general și la Rusia ; ar fi trebuit să pună față în față cutare concepție a narodnicilor asupra realității din Rusia și *cealaltă* concepție – a marxiștilor – asupra *aceleiași* realități. Pe de altă parte, caracterul abstract al raționamentelor autorului face ca tezele lui să prezinte unele reticențe, și ca el, chiar atunci cînd indică în mod just existența unui anumit proces, să nu cerceteze care clase s-au format în aceste condiții, care clase au fost purtătoarele procesului, punînd în umbră alte pături ale populației, subordonate lor ; într-un cuvînt, aici obiectivismul autorului nu ajunge pînă la materialism în sus-menționata accepție a acestor termeni *.

Vom aduce numaidecît dovezi în sprijinul acestei aprecieri asupra capitolelor menționate din lucrarea d-lui Struve, analizînd unele dintre tezele lui mai importante.

Este extrem de justă observația autorului că, „în istoria rusă, dependența (juridică și economică) a producătorilor direcți față de diferiți stăpîni se întîlnește, aproape de la primele pagini, ca un fenomen istoric ce însoțește idila «producției populare»" (81). În epoca economiei naturale, țăranul era aservit proprietarului de pămînt și nu muncea pentru sine, ci pentru boier, pentru mănăstire, pentru moșier, și d-l Struve opune pe bună dreptate acest *fapt istoric* poveștilor născocite de neaoșii noștri sociologi – adepți ai teoriei dezvoltării

* Această corelație dintre obiectivism și materialism, în treacăt fie zis, este indicată de Marx în prefața la lucrarea sa : „Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte" („Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte". — *Nota trad.*). Marx spune că despre același eveniment istoric a scris și Proudhon (Coup d'état) (O lovitură de stat. — *Nota trad.*) și caracterizează astfel punctul de vedere al acestuia, care e opus punctului său de vedere :

„Proudhon, la rîndul său, caută să prezinte lovitura de stat [de la 2 decembrie] drept rezultatul dezvoltării istorice anterioare. Pe nesimțite însă construcția istorică a acestei lovituri de stat se transformă la el într-o apologie istorică a eroului loviturii. El cade astfel în greșeala așa-zișilor istorici *obiectivi*. Eu, dimpotrivă, arăt în ce fel *lupta de clasă* în Franța a creat împrejurări și relații care au îngăduit unui personaj mediocru și grotesc să joace rolul principal" (Vorwort) [23].

www.dacoromanica.ro

specifice – care vor să ne facă să credem că „mijloacele de producție aparțineau producătorului" (81). Aceste povești reprezintă una dintre denaturările istoriei ruse, de dragul utopiei mic-burgheze, pe care le-au practicat întotdeauna cu atîta largheță narodnicii. Temîndu-se să privească realitatea în față și să spună acestei asupriri pe adevăratul ei nume, ei se adresau istoriei înfățișînd lucrurile în așa fel încît reieșea că proprietatea producătorului asupra mijloacelor de producție a fost principiul „străvechi", „temelia seculară" a muncii țăranului și că, prin urmare, exproprierea țărănimii în zilele noastre nu se explică prin înlocuirea plusprodusului feudal cu supravaloarea burgheză, prin organizarea capitalistă a economiei noastre sociale, ci prin vicisitudinile unei politici greșite, printr-o vremelnică „abatere de la drumul prescris de întreaga viață istorică a națiunii" (d-l Iujakov, citat de P. Struve, pag. 15). Și nu le-a fost rușine să scornească asemenea baliverne stupide pe seama unei țări în care abia de curînd a încetat * exploatarea feudală a țărănimii, care îmbrăca forme din cele mai brutale și mai asiatice, încît nu numai că mijloacele de producție nu aparțineau producătorului, dar înșiși producătorii nu se deosebeau decît prea puțin de un „mijloc de producție" oarecare. Acestui „optimism dulceag" d-l Struve îi opune, pe bună dreptate, aspra apreciere a lui Saltîkov asupra faptului legăturii dintre „producția populară" și iobăgie, asupra faptului că de „abundența" din epoca „temeliilor seculare" „beneficiau numai [rețineți bine] urmașii leibcampanților [124] și ai altor cetași" (83).

Vom releva apoi următoarea observație a d-lui Struve, care se referă în mod precis la anumite fapte din realitatea rusă și care conține o idee cît se poate de justă. „Atunci cînd producătorii încep să lucreze nu pentru piața locală, precis delimitată, ci pentru o piață depărtată și imprecisă, și se dezvoltă concurența, lupta pentru piață, aceste condiții duc la un progres tehnic... Din momentul în care devine posibilă, diviziunea muncii trebuie aplicată pe scară cît mai largă ; dar

* Și, deocamdată, nici nu se poate spune că a încetat complet. Pe de o parte, avem plățile de răscumpărare (care, precum se știe, cuprind nu numai prețul pămîntului, dar și răscumpărarea din iobăgie) ; pe de altă parte, munca în dijmă a țăranilor pentru „otrezki" **, de pildă, este o supraviețuire vădită a modului de producție feudal.

** — Otrezki (tăieturi) — denumire dată de țărani pămînturilor ce le-au fost răsluite de moșieri după desființarea iobăgiei (1861). — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

înainte ca producția să se reorganizeze sub raport tehnic, influența noilor condiții de schimb (desfacere) se manifestă prin căderea producătorului în stare de dependență economică față de negustor (scupșcic), și, sub raport social, acest moment este de o importanță hotărîtoare. Acest lucru îl scapă din vedere «adevărații marxiști» de la noi, de felul d-lui V.V., care sînt orbiți de importanța progresului pur tehnic" (98). Această afirmație, care subliniază importanța hotărîtoare a apariției scupșcicului, este cît se poate de justă. Ea este hotărîtoare în sensul că dovedește, fără putință de tăgadă, existența unei organizări capitaliste a producției, dovedește că și pentru Rusia este valabilă teza că „economia bazată pe producția de mărfuri – economia cu caracter comercial – este o economie capitalistă" și creează o subordonare a producătorului față de capital din care nu poate exista altă ieșire decît activitatea de sine stătătoare a producătorului. „Din momentul în care între consumator și producător se interpune capitalistul-întreprinzător – și acest lucru este inevitabil în cazul producției pentru o piață vastă și imprecisă – avem în fața noastră una dintre formele de producție capitaliste". Și autorul adaugă, pe bună dreptate, că, „dacă prin producție *meșteșugărească* se înțelege o producție în cadrul căreia producătorul, lucrînd pentru o piață imprecisă și îndepărtată, se bucură de *o independență economică deplină,* se va vedea, poate, că *în realitatea* rusă aproape nici nu există o asemenea producție meșteșugărească adevărată". Păcat numai că autorul a folosit aici expresia „poate" și timpul viitor, căci predominarea sistemului marii producții bazate pe munca la domiciliu și a subjugării totale a meșteșugarilor de către scupșcici este un *fapt* general și predominant în actuala organizare a producției meșteșugărești de la noi. Această organizare nu e numai capitalistă, ci, după cum observă pe bună dreptate autorul, este și „extrem de avantajoasă pentru capitaliști", cărora le asigură beneficii uriașe, le permite să plătească salarii revoltător de scăzute și îngreuiază în gradul cel mai înalt organizarea și dezvoltarea muncitorilor (pag. 99–101). Trebuie să remarcăm că predominarea exploatării capitaliste în producția meșteșugărească de la noi este un fapt cunoscut de foarte multă vreme, dar narodnicii îl ignorează fără pic de jenă. Aproape în toate numerele revistelor și ziarelor lor

www.dacoromanica.ro

în care este vorba de acest lucru, veţi găsi articole ai căror autori se tînguie că guvernul susţine „în mod artificial" marele capitalism [toată „artificialitatea" acestuia constînd în faptul că e mare, şi nu mic, că e industrial şi nu meşteşugăresc, că e mecanic şi nu manual] şi că nu face nimic pentru „nevoile producţiei *populare*". Aici se manifestă în modul cel mai concret mărginirea micului-burghez, care luptă pentru micul *capital* împotriva celui mare şi care închide ochii cu îndărătnicie în faţa faptului absolut cert că în această producţie „populară" există acelaşi antagonism de interese şi că, prin urmare, soluţia nu constă în acordarea de credite mizere etc. Întrucît micului producător, care este legat de gospodăria lui şi este în permanenţă cuprins de teama de a nu o pierde, toate acestea i se par ceva îngrozitor, un fel de „agitaţie" „pentru o justă retribuire a muncii, ca şi cum nu munca însăşi, prin roadele ei, ar crea această retribuire", se înţelege că singurul reprezentant al masei muncitoare a meşteşugarilor poate fi numai producătorul care se află în condiţiile „artificiale", „de seră" ale marii industrii *.

Să ne oprim şi asupra consideraţiilor d-lui Struve cu privire la agricultură. Transportul cu aburi impune trecerea la economia bazată pe schimb, transformă producţia agricolă într-o producţie de mărfuri. Dar faptul că această producţie are caracterul unei producţii de mărfuri cere în mod imperios ca „ea să fie organizată în mod raţional din punct de vedere economic şi tehnic" (110). Autorul consideră că această teză constituie un argument deosebit de important împotriva narodnicilor, care, cu un aer triumfător, invocă faptul că superioritatea marii producţii în agricultură nu este (chipurile) dovedită. „Celor ce se sprijină pe doctrina lui Marx – le răspunde autorul – nu le stă bine să conteste importanţa particularităţilor economice şi tehnice ale producţiei agricole, datorită cărora, în anumite cazuri, micile întreprinderi au o superioritate economică asupra celor mari, chiar dacă însuşi Marx ar fi negat importanţa acestor particularităţi" (111). Un pasaj foarte neclar. Despre ce fel de particularităţi vorbeşte autorul ? De ce nu le indică în mod precis ? De ce nu

* „Întregul proces îşi găseşte expresia în faptul că mica producţie (meseria), prin unele elemente ale ei, se apropie de «capitalism», iar prin altele de munca salariată, lipsită de mijloace de producţie" (pag. 104).

www.dacoromanica.ro

arată unde și în ce fel și-a exprimat Marx părerea în această chestiune și pentru care motive se consideră că este necesară o rectificare a acestei păreri ?

„Mica producție agricolă – continuă autorul – trebuie să capete tot mai mult caracterul unei producții de mărfuri, și, pentru a fi *întreprinderi* viabile, micile gospodării agricole trebuie să satisfacă cerințele generale ale unei exploatări raționale din punct de vedere economic și tehnic" (111). „Ceea ce ne interesează aici nu este dacă micile întreprinderi agricole vor fi înghițite de cele mari – un asemenea deznodămînt al evoluției economice este puțin probabil –, ci metamorfoza pe care o suferă, sub influența schimbului, întreaga economie națională. Narodnicii scapă din vedere că eliminarea economiei naturale de către economia bazată pe schimb, ca urmare a «dispersării industriei» de care am vorbit mai sus, schimbă cu desăvîrșire întreaga structură a societății. Vechiul raport dintre populația agricolă (rurală) și cea neagricolă (urbană) se schimbă în favoarea acesteia din urmă. Însuși tipul economic și structura psihică a producătorilor agricoli se schimbă în mod radical, sub influența noilor condiții ale vieții economice" (114).

Pasajul acesta ne arată ce a vrut să spună autorul în tirada sa despre Marx și, în același timp, ilustrează în mod sugestiv observația făcută de noi mai sus că un mod de expunere dogmatic, care nu se sprijină pe descrierea procesului concret, întunecă gîndurile autorului și-l face să nu și le dezvăluie pînă la capăt. Teza lui despre falsitatea concepțiilor narodniciste este foarte justă, dar incompletă, pentru că nu este însoțită de indicarea noilor forme ale antagonismului de clasă care se dezvoltă o dată cu această înlocuire a producției neraționale prin una rațională. Autorul, de pildă, se mulțumește să menționeze în treacăt că „o exploatare economică rațională" înseamnă „renta cea mai ridicată" (110), dar uită să adauge că *renta* presupune *o organizare burgheză a agriculturii*, adică, în primul rînd, totala ei subordonare față de piață și, în al doilea rînd, formarea în agricultură a acelorași clase – burghezia și proletariatul – care sînt caracteristice și industriei capitaliste.

Vorbind despre organizarea, chipurile, necapitalistă a agriculturii noastre, narodnicii pun problema într-un mod extrem

www.dacoromanica.ro

de îngust şi de greşit, reducînd totul la eliminarea gospodăriilor mici de către cele mari, şi atît. D-l Struve le spune, pe bună dreptate, că, judecînd astfel, ei scapă din vedere caracterul general al producţiei agricole, care poate fi (şi este, într-adevăr, la noi) burgheză şi în cadrul micii producţii, după cum burgheză este şi gospodăria ţăranilor din Europa apuseană. Condiţiile în care mica gospodărie de sine stătătoare („populară", după terminologia folosită de intelectualitatea din Rusia) devine burgheză sînt cunoscute : în primul rînd, dominaţia economiei bazate pe producţia de mărfuri, care, dată fiind izolarea * producătorilor, naşte concurenţa între ei şi, ruinînd masa, îmbogăţeşte pe cîţiva ; în al doilea rînd, transformarea forţei de muncă în marfă şi a mijloacelor de producţie în capital, adică eliberarea producătorului de mijloacele de producţie şi organizarea capitalistă a celor mai importante ramuri de producţie. În aceste condiţii, micul producător de sine stătător ajunge într-o situaţie excepţională în raport cu masa producătorilor, după cum şi la noi producătorii *cu adevărat de sine stătători* formează astăzi o excepţie în sînul masei celor ce muncesc pentru alţii şi care nu numai că nu au gospodărie „de sine stătătoare", dar nu au nici măcar mijloace de existenţă pentru o săptămînă. Situaţia şi interesele lui îl diferenţiază, pe producătorul de sine stătător, de masa producătorilor, care trăiesc *mai ales* din salariu. În timp ce aceştia pun problema unei „juste retribuiri", care constituie în mod necesar începutul problemei fundamentale a unei alte organizări a economiei sociale, pe primul îl interesează mult mai îndeaproape cu totul altceva, şi anume creditul, în special creditul mărunt, „popular", uneltele perfecţionate şi ieftine, „organizarea desfacerii", „extinderea proprietăţii lui funciare" etc.

Însăşi superioritatea gospodăriilor mari asupra celor mici este o lege proprie numai producţiei de mărfuri şi, prin urmare, nu poate fi aplicată gospodăriilor care n-au fost încă definitiv angrenate în sistemul producţiei de mărfuri, care nu sînt subordonate pieţei. De aceea argumentul (pe care, în treacăt fie zis, l-a folosit şi d-l V.V.) că decăderea, după

* Este vorba, bineînţeles, de izolarea *economică*, pe care n-o înlătură cîtuşi de puţin *posesiunea* pămîntului în obşte. Chiar în cazul celor mai „egalitare" reîmpărţiri ale pămîntului, ţăranul îşi cultivă în mod individual lotul său şi este, prin urmare, un producător izolat.

www.dacoromanica.ro

reformă, a gospodăriilor nobiliare și luarea în arendă de către țărani a unor pămînturi aflate în proprietate privată răstoarnă părerea că agricultura noastră are o evoluție capitalistă nu dovedește decît că cei care recurg la un asemenea argument nu înțeleg de loc problema. Bineînțeles, distrugerea relațiilor feudale, în cadrul cărora *cultura* pămîntului era în mîinile țăranilor, a provocat o criză în rîndurile moșierilor. Dar fără să mai vorbim de faptul că această criză a dus numai la folosirea pe scară din ce în ce mai largă a muncii muncitorilor agricoli și zilerilor, care lua locul formelor perimate de muncă semifeudală (muncă în dijmă), fără să mai vorbim de aceasta, însăși gospodăria țărănească a început să-și schimbe în mod radical caracterul : ea a fost nevoită să lucreze pentru piață, ceea ce n-a întîrziat să ducă la o scindare a țărănimii în mică burghezie rurală și proletariat agricol. Această scindare tranșează definitiv problema capitalismului în Rusia. D-l Struve explică acest proces în cap. V, unde observă : „Micul agricultor se diferențiază : se dezvoltă, pe de o parte, o țărănime «bine situată din punct de vedere economic» [trebuie să spună : burgheză], iar pe de altă parte o țărănime de tip proletar. Trăsăturile producției populare se contopesc cu cele capitaliste într-un singur tablou, pe care se vede clar inscripția : vine țopîrlanul *“ (pag. 177).

Tocmai asupra acestei laturi a problemei, asupra *organizării burgheze* a agriculturii noi, „raționale“, trebuie să-și îndrepte atenția autorul nostru și să arate narodnicilor că, ignorînd procesul de care este vorba, ei se transformă din ideologi ai țărănimii în ideologi ai micii burghezii. În condițiile unei asemenea organizări a gospodăriei țărănești, „ridicarea producției populare“ dorită de ei nu poate însemna decît „ridicarea“ micii burghezii. Dimpotrivă, cei ce pun în centrul atenției pe producătorul care trăiește în cadrul celor mai dezvoltate relații capitaliste exprimă just nu numai interesele acestui producător, dar și pe acelea ale întregii mase uriașe a țărănimii „proletare“.

Faptul că expunerea d-lui Struve este nesatisfăcătoare, că este incompletă și plină de reticențe a făcut ca dînsul, vor-

* În limbajul publiciștilor nobilimii de după reforma din 1861, cuvîntul „țopîrlan“ avea înțelesul de țăran chiabur care se îmbogățește cumpărînd pămînturile moșierilor scăpătați. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

bind despre agricultura rațională, să nu caracterizeze organizarea ei social-economică și, arătînd cum transportul cu aburi duce la înlocuirea producției neraționale prin una rațională, a producției naturale prin producția de mărfuri, să nu caracterizeze noua formă de antagonism de clasă care se formează o dată cu aceasta.

Același neajuns în modul de a pune problema se observă în majoritatea raționamentelor din capitolele analizate. Spre ilustrare voi mai da cîteva exemple. Economia bazată pe producția de mărfuri, spune autorul, și diviziunea socială a muncii pe scară largă „se dezvoltă sprijinindu-se pe instituția proprietății private, pe principiul libertății economice și pe tendințele individualiste" (91). Progresul producției naționale depinde de „măsura în care instituția proprietății private domină societatea". „Poate că este trist, dar așa se petrec lucrurile în realitate ; este o coexistență constatată în mod empiric, istoric. Astăzi, cînd ideile și principiile secolului al XVIII-lea sînt desconsiderate cu atîta ușurință și cînd se repetă în fond greșeala făcută de el, prea adeseori este uitată legătura aceasta, de ordin istoric-cultural, dintre progresul economic și instituția proprietății private, principiile libertății economice și tendințele individualiste. Numai cine ignorează această legătură își poate închipui că progresul economic al unei societăți înapoiate din punct de vedere economic și cultural este posibil fără realizarea principiilor amintite mai sus. Noi nu nutrim o simpatie deosebită pentru aceste principii și ne dăm foarte bine seama că ele au un caracter istoricește *trecător,* dar în același timp nu putem să nu vedem în ele un puternic factor de civilizație nu numai negativ, ci și pozitiv. Numai idealismul, care în construcțiile sale teoretice își închipuie că nu este legat de nici o succesiune istorică, poate să nu vadă acest lucru" (91).

Autorul are perfectă dreptate acolo unde este vorba de constatarea „obiectivă" a „coexistențelor istorice", dar cu atît mai regretabil este faptul că nu-și duce argumentarea pînă la capăt. Îți vine parcă să-i spui : dar termină odată ce ai de spus, raportează aceste principii generale și observații istorice la o anumită perioadă din istoria noastră rusă, formulează-le în așa fel încît să arăți de ce și prin ce anume se deosebește concepția d-tale de cea narodnicistă, confrun-

www.dacoromanica.ro

tă-le cu realitatea care trebuie să servească de criteriu pentru un marxist rus, arată antagonismele de clasă pe care le ascund toate aceste progrese și civilizații *.

„Progresul" și „civilizația" pe care le-a adus cu sine Rusia de după reformă sînt legate, fără îndoială, de „instituția proprietății private", căci ea nu numai că a fost introdusă în toată plenitudinea ei abia o dată cu crearea noii proceduri civile care a asigurat părților „în litigiu", în fața justiției, aceeași „egalitate" pe care o întruchipau în viață „munca liberă" și vînzarea ei către capital, dar a fost extinsă atît la pămînturile moșierilor, care au fost scutiți de toate prestațiile și obligațiile față de stat, cît și la cele ale țăranilor, care au devenit țărani-*proprietari*, și a fost pusă pînă și la baza drepturilor politice ale „cetățenilor" de a participa la administrația locală (censul) etc. „Legătura" dintre „progresul" nostru și „principiile libertății economice" e și mai neîndoielnică : am aflat de la narodnicul nostru, în capitolul I, că această „libertate" consta în eliberarea „modeștilor și bărboșilor" strîngători de pămînturi ruse de necesitatea de „a se pleca în fața unui polițist de grad inferior". Am arătat mai înainte că „tendințele individualiste" au fost create de dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri. Îmbinînd laolaltă toate aceste trăsături ale progresului național, nu putem să nu ajungem la concluzia (pe care o trăgea narodnicul din anii 1870–1880) că acest progres și această civilizație erau pe de-a-ntregul burgheze. Rusia de astăzi e cu mult mai bună decît cea de dinainte de reformă, dar, întrucît toată această îmbunătățire se datorește în întregime și exclusiv burgheziei, agenților și ideologilor ei, producătorii n-au profitat de ea. Pentru ei, îmbunătățirile acestea n-au însemnat altceva decît o schimbare a formei plusprodusului, n-au însemnat decît metode îmbunătățite și perfecționate de a elibera pe producător de mijloacele de producție. De aceea domnii narodnici dau dovadă de o „ușurință" și de o uitucie de necrezut cînd adresează protestul lor împotriva capitalismului și burghezismului din Rusia tocmai celor care au fost purtătorii și promotorii

* Contra principia negantem disputari non potest (e imposibil să discuți cu cel ce neagă principiile fundamentale. — *Nota trad.*), spune autorul referindu-se la polemica sa cu narodnicii. Aceasta depinde de felul cum formulezi aceste principii : ca principii și observații generale sau ca *o altă concepție* asupra cutăror sau cutăror *fapte* din istoria și realitatea rusă.

www.dacoromanica.ro

lor. „Între ai tăi ai fost şi ai tăi nu te-au cunoscut", iată ce se poate spune despre ei.

Narodnicului din zilele noastre i-ar fi peste putinţă să fie de acord cu o asemenea calificare a Rusiei şi a „societăţii" de după reformă. Dar, pentru ca s-o conteste, el ar trebui să nege caracterul burghez al Rusiei de după reformă, să nege însăşi ideea în numele căreia s-a ridicat înaintaşul său îndepărtat, narodnicul din anii 1870–1880, „mergînd în popor" să caute „garanţii de viitor" la înşişi producătorii direcţi. Desigur, narodnicul *din zilele noastre* nu numai că se va hotărî, poate, să nege acest lucru, dar se va şi apuca, de bună seamă, să demonstreze că din punctul de vedere despre care vorbim s-a produs o schimbare în bine ; dar prin aceasta nu va face decît să arate tuturor acelora care încă nu văd acest lucru că el nu este nimic altceva decît un foarte obişnuit *mic-burghez.*

Precum vedeţi, eu nu fac decît să duc pînă la capăt tezele d-lui Struve, să le dau o altă formulare – „acelaşi cuvînt, dar altfel spus". Se pune întrebarea : este necesar acest lucru ? Merită să ne oprim atît de amănunţit asupra acestor completări şi concluzii ? Nu sînt ele ceva de la sine înţeles ?

Eu cred că merită, şi din două motive. În primul rînd, obiectivismul îngust al autorului nostru este extrem de primejdios, pentru că merge pînă la uitarea hotarului dintre vechile consideraţii profesorale, atît de înrădăcinate în literatura noastră, despre căile şi destinele patriei şi caracterizarea precisă a procesului real, ai cărui promotori sînt cutare clase. Acest obiectivism îngust, această inconsecvenţă în aplicarea marxismului constituie principalul neajuns al cărţii d-lui Struve, şi e necesar să ne oprim mai amănunţit asupra lui tocmai pentru a arăta că el nu decurge din marxism, ci din aplicarea lui nesatisfăcătoare ; nu din faptul că autorul ar vedea alte criterii, pentru teoria lui, decît acela al realităţii, că ar trage din doctrină alte concluzii practice (căci aşa ceva, repet, ar fi imposibil, de neconceput, fără o schilodire a tezelor ei principale), ci din faptul că autorul s-a limitat la o singură latură, cea mai generală, a teoriei şi n-a aplicat-o cu toată consecvenţa. În al doilea rînd, nu putem să nu fim de acord cu ideea, exprimată de autor în prefaţă, că, înainte de a critica narodnicismul sub aspectul unor anumite probleme

www.dacoromanica.ro

de amănunt, era necesar „să dezvăluim însești bazele divergenței" (VII) printr-o „polemică principială". Dar tocmai pentru ca acest scop pe care și l-a propus autorul să poată fi atins e necesar să dăm un sens mai concret aproape tuturor tezelor lui, e necesar ca indicațiile lui prea generale să fie raportate la problemele concrete ale istoriei ruse și ale realității din Rusia. În toate aceste probleme, marxiștii ruși mai au de depus o importantă muncă de „reconsiderare a faptelor" din punctul de vedere materialist, pentru a descoperi în dosul teoriilor „intelectualității" antagonismele de clasă în activitatea „societății" și a „statului", în sfîrșit o muncă în vederea stabilirii unei legături între diferitele forme, extrem de variate, de însușire a plusprodusului în cadrul producției „populare" din Rusia și forma capitalistă înaintată, cea mai dezvoltată, de însușire a plusprodusului, formă care conține „garanțiile de viitor" și scoate, în prezent, pe primul plan ideea și sarcina istorică a „producătorului". De aceea, oricît de îndrăzneață ar părea încercarea de a indica o soluție a acestor probleme, oricîte modificări și rectificări ar aduce o amănunțită studiere a lor ulterioară, merită totuși osteneala să schițăm problemele concrete, pentru a provoca o dezbatere a lor cît mai amplă și mai generală.

Punctul culminant al obiectivismului îngust al d-lui Struve, prin care se explică modul greșit în care pune el problema, îl constituie aprecierile lui despre List, despre „remarcabila" lui „teorie" a „confederației forțelor productive naționale", despre importanța pe care o prezintă pentru agricultură dezvoltarea marii industrii, despre superioritatea statului manufacturier-agrar asupra celui agrar etc. Autorul găsește că această „teorie" dovedește extrem „de convingător inevitabilitatea istorică și legitimitatea capitalismului în sensul larg al cuvîntului" (123), „forța istorică-culturală a producției de mărfuri care a ieșit biruitoare (124).

Caracterul profesoral al raționamentelor autorului, care face impresia că se situează deasupra oricăror țări determinate, deasupra oricăror perioade istorice determinate și a oricăror clase determinate, apare aici deosebit de clar. Oricum am privi acest raționament, din punct de vedere pur teoretic sau din punct de vedere practic, această apreciere rămîne deopotrivă de justă. Să începem cu primul. Nu este oare ciu-

www.dacoromanica.ro

dat să crezi că poţi „convinge" pe cineva de „inevitabilitatea istorică şi legitimitatea capitalismului" pentru o anumită ţară prin enunţarea unor teze abstracte şi dogmatice despre importanţa marii industrii ? Nu este oare o greşeală să pui problema pe acest plan, atît de agreat de profesorii liberali de la „Russkoe Bogatstvo" ? Nu este oare obligatoriu pentru un marxist să reducă întreaga problemă la a explica ceea ce este şi pentru ce este aşa şi nu altfel ?

Narodnicii consideră capitalismul de la noi ca o plantă artificială, de seră, pentru că ei nu-şi dau seama de legătura care există între acest capitalism şi întreaga organizare a economiei noastre sociale ca economie bazată pe producţia de mărfuri, nu văd că el îşi are rădăcinile în „producţia" noastră „populară". Arătaţi-le aceste legături şi rădăcini, arătaţi-le că capitalismul domină într-o formă mai puţin dezvoltată – şi de aceea mai proastă – şi în producţia populară, şi veţi dovedi „inevitabilitatea" capitalismului rus. Arătaţi-le că acest capitalism, ridicînd productivitatea muncii şi socializînd munca, dezvoltă şi face să apară în toată claritatea lui antagonismul social de clasă, care a apărut pretutindeni în „producţia populară", şi veţi dovedi „legitimitatea" marelui capitalism rus. Cît despre aspectul practic al acestui raţionament, care priveşte îndeaproape problema politicii comerciale, putem face următoarea remarcă. Subliniind înainte de toate, şi cu cea mai mare tărie, teza că libertatea comerţului şi a protecţionismului este o problemă capitalistă, o problemă a politicii burgheze, marxiştii ruşi trebuie să se pronunţe pentru libertatea comerţului, deoarece în Rusia se manifestă cu deosebită vigoare caracterul reacţionar al protecţionismului, care întîrzie dezvoltarea economică a ţării şi serveşte interesele unui mănunchi de magnaţi-oligarhi, şi nu ale întregii clase burgheze, deoarece libertatea comerţului înseamnă accelerarea procesului de creare a mijloacelor de izbăvire de capitalism.

Ultimul paragraf (al XI-lea) din capitolul al III-lea este consacrat analizei noţiunii de „capitalism". Autorul ne spune, pe bună dreptate, că acest cuvînt are o întrebuinţare „foarte liberă" şi citează o serie de cazuri în care el este luat într-un

www.dacoromanica.ro

înțeles „foarte îngust" sau „foarte larg", dar nu ne indică nici un fel de caracteristici precise ; cu toată această analiză, noțiunea de „capitalism" a rămas nelămurită. Or, s-ar părea că acest lucru nu trebuie să prezinte o greutate deosebită, întrucît această noțiune a fost introdusă în știință de Marx și tot el a fundamentat-o în mod efectiv. Dar d-l Struve n-ar vrea nici de data asta să se molipsească de „ortodoxism". „Marx însuși – spune el – și-a reprezentat transformarea producției *de mărfuri* în producție *capitalistă de mărfuri* ca un proces, poate, mai impetuos și mai rectiliniu decît este în realitate" (pag. 127, notă). Poate. Dar fiindcă aceasta este singura reprezentare sprijinită pe argumente științifice și confirmată de istoria capitalului și fiindcă nu avem cunoștință de alte reprezentări, „poate" mai puțin „impetuoase" și mai puțin „rectilinii", ne vom referi la Marx. După doctrina lui, caracteristicile esențiale ale capitalismului sînt : (1) producția de mărfuri ca formă *generală* de producție. Produsul capătă forma de marfă în cele mai diferite organisme de producție sociale, dar numai în cadrul producției capitaliste această formă a produsului muncii este *generală* și nu excepțională, răzleață sau întîmplătoare. A doua caracteristică a capitalismului (2) este că nu numai produsul muncii, dar și munca însăși, adică forța de muncă a omului, capătă forma de marfă. Gradul de dezvoltare al formei marfă a forței de muncă caracterizează gradul de dezvoltare al capitalismului *. – Cu ajutorul acestei caracterizări ne vom descurca ușor în exemplele de înțelegere greșită a acestui termen, citate de d-l Struve. Nu încape îndoială că a opune capitalismului rînduielile din Rusia pe motiv că economia noastră națională este înapoiată din punct de vedere tehnic, că precumpănește producția manuală etc., așa cum fac atît de des narodnicii, este ceva cu totul absurd, deoarece capitalismul există atît în condițiile unei tehnici slab dezvoltate cît și în condițiile unei tehnici foarte dezvoltate, și Marx subliniază în repetate rînduri, în „Capitalul", că la început capitalul își subordonează producția așa cum o găsește și abia mai tîrziu o transformă

* „Das Kapital". II. Band (1885), S. 93 („Capitalul", vol. II (1886), pag. 93. — *Nota trad.*). — E necesar să menționăm că, în pasajul arătat, Marx nu dă nici un fel de *definiție* a capitalismului. În general, el nu obișnuia să dea definiții. Aici arată doar raportul dintre producția de mărfuri și producția capitalistă, și tocmai despre asta este vorba în text [125].

www.dacoromanica.ro

din punct de vedere tehnic. Nu încape îndoială că Hausindustrie din Germania şi „sistemul marii producţii la domiciliu" din Rusia reprezintă o organizare capitalistă a industriei, pentru că în acest caz nu numai că domină producţia de mărfuri, dar şi posesorul de bani îşi exercită dominaţia asupra producătorului şi îşi însuşeşte supravaloarea. De asemenea nu încape nici o îndoială că încercarea – pentru care manifestă atîta predilecţie narodnicii – de a opune capitalismului din Europa apuseană ţărănimea rusă „posesoare de pămînt" nu dovedeşte nici ea altceva decît că ei nu înţeleg ce este capitalismul. După cum observă pe bună dreptate autorul, „economia seminaturală a ţăranilor" se mai păstrează pe alocuri şi în Occident (124), dar atît acolo cît şi în Rusia faptul acesta nu înlătură nici precumpănirea producţiei de mărfuri şi nici subordonarea majorităţii covîrşitoare a producătorilor faţă de capital, subordonare care, pînă să ajungă la dezvoltarea ei maximă, la limită, trece prin multe trepte, care sînt de obicei ignorate de narodnici, cu toate că Marx a lămurit chestiunea în modul cel mai precis. Această subordonare începe sub forma *capitalului comercial* şi *uzurar*, se transformă apoi în capitalism industrial, care, la rîndul lui, este la început cu totul primitiv din punct de vedere tehnic şi nu se deosebeşte cu nimic de vechile sisteme de producţie, apoi organizează manufactura – care continuă să se bazeze pe munca manuală şi să se sprijine pe meşteşugurile care predomină, fără a suprima legătura muncitorului salariat cu pămîntul – şi îşi încheie dezvoltarea transformîndu-se în marea industrie mecanizată. Numai stadiul acesta, cel mai înalt, reprezintă punctul culminant al dezvoltării capitalismului, *numai el* creează un muncitor complet expropriat, liber ca o pasăre *, *numai el* dă naştere (atît sub raport material cît şi sub raport social) „rolului unificator" al capitalismului pe care narodnicii obişnuiesc să-l pună în legătură cu capitalismul în general, *numai el* opune capitalismului „propriul" lui „copil".

Capitolul al patrulea : „Progresul economic şi progresul social" este o continuare directă a capitolului al treilea, care e cuprins în acea parte a cărţii care opune narodnicilor datele

* Narodnicii prezintă totdeauna chestiunea în aşa fel de parcă muncitorul deposedat de pămînt ar fi o condiţie necesară pentru capitalism *în general* şi nu numai pentru industria mecanizată.

www.dacoromanica.ro

„experienței general-umane". Aici va trebui să ne oprim mai mult, în primul rînd, asupra unei păreri greșite [sau a unei expresii nereușite ?] a autorului despre adepții lui Marx și, în al doilea rînd, asupra modului cum sînt formulate sarcinile unei critici a narodnicismului din punct de vedere economic.

D-l Struve spune că Marx își închipuia trecerea de la capitalism la noua orînduire socială sub forma unei căderi bruște, sub forma prăbușirii capitalismului. (El găsește că această idee și-a format-o din citirea „unor pasaje", pe cînd în realitate ea străbate *toate operele* lui Marx). Adepții lui luptă *pentru reforme*. Punctului de vedere al lui Marx din deceniul al 5-lea „i s-a adus un important corectiv" : în locul „prăpastiei" care desparte capitalismul de noua orînduire au fost admise „o serie întreagă de tranziții".

Nu putem fi în nici un caz de acord cu această afirmație. „Adepții lui Marx" n-au adus nici un „corectiv", nici însemnat și nici neînsemnat, punctului lui de vedere. Lupta pentru reforme nu dovedește cîtuși de puțin existența unui „corectiv", nu corectează cîtuși de puțin teoria prăpastiei și a căderii bruște, deoarece această luptă urmărește un scop fățiș și categoric recunoscut : acela de a ajunge la „cădere" ; că pentru a atinge un asemenea obiectiv este nevoie de „o serie întreagă de tranziții" – de la o fază de luptă la alta, de la o treaptă a ei la alta –, acest lucru era admis și de Marx în deceniul al 5-lea, cînd spunea, în „Manifest", că mișcarea spre o orînduire nouă nu poate fi *separată* de mișcarea muncitorească (și, prin urmare, de lupta pentru reforme), preconizînd el însuși, în încheiere, o serie de măsuri practice [126].

Dacă d-l Struve are în vedere *dezvoltarea* punctului de vedere al lui Marx, atunci el are, desigur, dreptate. Dar în acest caz noi nu vedem aici un *„corectiv"* la părerile lui, ci tocmai contrarul : *aplicarea, realizarea* lor.

Nu putem fi de acord nici cu atitudinea autorului față de narodnicism.

„Literatura noastră narodnicistă – spune el – a preluat ideea de opoziție dintre avuția națională și bunăstarea poporului, progresul social, progresul repartiției" (131).

Narodnicismul n-a „preluat" această idee de opoziție, ci *a constatat* doar că, în Rusia de după reformă, între progres,

www.dacoromanica.ro

cultură, avuție, de o parte, și eliberarea producătorului de mijloacele lui de producție, diminuarea părții primite de producător din produsul muncii poporului, creșterea pauperismului și a șomajului, de altă parte există același antagonism care a dat naștere acestei idei de opoziție și în Occident.

„...Datorită caracterului său umanitar, datorită dragostei sale de popor, această literatură a rezolvat pe loc problema în favoarea bunăstării poporului ; și întrucît unele forme ale economiei populare (obștea, artelul) întruchipau, pe cît se vede, idealul egalității economice și asigurau astfel bunăstarea poporului, în timp ce progresul producției, sub influența intensificării schimbului, nu promitea cîtuși de puțin să favorizeze aceste forme, deoarece înlătura bazele lor economice și psihice, narodnicii, atrăgînd atenția asupra tristei experiențe a Occidentului, unde progresul producției se sprijinea pe proprietatea privată și pe libertatea economică, au opus economiei bazate pe producția de mărfuri – capitalismului – așazisa «producție populară», care garantează bunăstarea poporului, ca un ideal de economie pentru a cărei menținere și continuă dezvoltare trebuie să lupte intelectualitatea rusă și poporul rus".

În acest raționament apar cu toată claritatea lipsurile expunerii d-lui Struve. Narodnicismul este prezentat ca o teorie „umanitară", care „a preluat" ideea de opoziție dintre avuția națională și sărăcia poporului, care „a rezolvat problema" în favoarea repartiției, deoarece „experiența Occidentului" „nu promitea" bunăstare poporului. Și autorul începe să combată o asemenea „rezolvare" a problemei, scăpînd din vedere că luptă numai împotriva veșmîntului idealist și totodată naiv, visător al narodnicismului, iar nu împotriva conținutului lui, scăpînd din vedere că, prin simplul fapt că admite o formulare profesorală – în genul domnilor narodnici – a problemei, el face o mare greșeală. – Așa cum am mai arătat, *conținutul* narodnicismului îl formează reflectarea punctului de vedere și a intereselor micului producător rus. „Umanitarismul și dragostea de popor" a acestei teorii erau urmarea situației apăsătoare a micului producător de la noi, care a avut atît de mult de îndurat de pe urma rînduielilor și tradițiilor „vechi-nobiliare" ca și de pe urma jugului marelui capital. Atitudinea narodnicismului față de „Occident" și

www.dacoromanica.ro

față de influența lui asupra Rusiei nu se explică, desigur, prin aceea că el „ar fi preluat" cutare sau cutare idee a Occidentului ; ea a fost determinată de condițiile de viață ale micului producător. Acesta vedea în fața sa marele capitalism, care introducea tehnica occidentală * și, fiind oprimat de el, înjgheba diverse teorii naive, care, în loc să explice politica capitalistă prin economia capitalistă, explicau capitalismul prin politică și susțineau că marele capitalism reprezintă ceva străin de viața rusească, ceva adus din afară. Faptul că era țintuit de mica lui gospodărie izolată îi răpea putința de a înțelege adevăratul caracter al statului, și el se adresa acestuia cu rugămintea de a sprijini și dezvolta mica producție („populară"). Slaba dezvoltare a antagonismului de clasă, caracteristică societății capitaliste ruse, a făcut ca teoria acestor ideologi ai micii burghezii să apară ca reprezentantă a intereselor muncii în general.

În loc să arate însăși absurditatea modului cum pun narodnicii problema și să caute explicarea „soluției" date de ei acestei probleme în condițiile materiale de trai ale micului producător, autorul însuși, prin felul cum pune problema, dă dovadă de un dogmatism care amintește de *„alternativa"* narodnicistă dintre progresul economic și cel social.

„Sarcina unei critici a principiilor economice ale narodnicismului... este... de a dovedi următoarele :

1) Progresul economic este o condiție necesară a progresului social ; acesta din urmă decurge istoricește din cel dintîi și, pe o anumită treaptă de dezvoltare, între cele două procese trebuie să apară, și într-adevăr apare, o influență organică reciprocă, o condiționare reciprocă" (133).

În general vorbind, această teză este, desigur, foarte justă. Dar ea enunță mai degrabă sarcinile unei critici a bazelor sociologice și nu a bazelor economice ale narodnicismului : în fond, avem de-a face aici cu o altă formulare a teoriei după care dezvoltarea societății este determinată de dezvoltarea forțelor de producție și despre care a fost vorba în capitolele I și al II-lea. Pentru o critică „a *bazelor economice* ale narodnicismului", aceasta nu este suficient. Problema trebuie formulată mai concret ; ea trebuie strămutată de pe planul progresului în general pe planul „progresului" societății

* Comp. articolul citat mai sus din „Otecestvennîe Zapiski".

www.dacoromanica.ro

capitaliste ruse, pe planul acelor erori în înțelegerea *acestui* progres care au dat naștere basmelor ridicole ale narodnicilor despre tabula rasa, despre „producția populară", basmului că capitalismul rus este lipsit de orice bază etc. În loc să spună : între progresul economic și cel social trebuie să existe o influență reciprocă, trebuie să se arate (cel puțin în linii generale) fenomenele concrete de progres social în Rusia, să se arate că ele au *anumite* rădăcini economice pe care narodnicii nu le văd *.

„2) De aceea problema organizării producției și a gradului de productivitate a muncii primează asupra problemei repartiției ; în anumite condiții istorice, cînd productivitatea muncii poporului este foarte redusă atît în sens absolut cît și în sens relativ, importanța primordială a momentului producție se manifestă deosebit de viu".

Autorul se sprijină aici pe teoria lui Marx despre caracterul subordonat al repartiției. Capitolul al IV-lea are drept epigraf un pasaj din observațiile lui Marx pe marginea programului de la Gotha [127], în care el arată că, spre deosebire de socialismul vulgar, socialismul științific nu atribuie repartiției o importanță esențială, și explică orînduirea socială prin organizarea *relațiilor de producție,* considerînd că o anumită organizare a acestor relații implică și un anumit sistem de repartiție. Această idee, după cum foarte just observă autorul, străbate întreaga doctrină a lui Marx și are o importanță extrem de mare pentru clarificarea conținutului mic-burghez al narodnicismului. Dar a doua jumătate a frazei d-lui Struve o întunecă mult de tot, datorită mai ales termenului neclar : „momentul producție". Ar putea, de bună seamă, să se ivească o nedumerire în ce privește sensul în care trebuie înțeles acest termen. Narodnicul se situează pe punctul de vedere al micului producător, care găsește pentru nenorocirile sale o explicație extrem de superficială : că el este „sărac", iar vecinul său scupșcicul este „bogat", că „autoritățile" dau ajutor numai marelui capital etc., într-un cuvînt el

* Mi s-ar putea obiecta că nu fac decît să anticipez : autorul a spus, doar, că intenționează să treacă treptat de la problemele generale la problemele concrete, pe care le și analizează în capitolul al VI-lea. Adevărul este însă că caracterul abstract al criticii d-lui Struve, despre care am vorbit mai sus, este caracteristic pentru *toată* cartea lui, și pentru capitolul al VI-lea, și chiar pentru partea finală. Și cel mai mult are nevoie să fie corectat tocmai *felul* lui *de a pune problemele.*

www.dacoromanica.ro

explică totul prin particularitățile repartiției, prin erorile politicii etc. Ce punct de vedere îi opune autorul ? Punctul de vedere al marelui capital, care privește cu dispreț la producția mizeră a țăranului meșteșugar și se mîndrește cu înaltul grad de dezvoltare al producției sale, cu „meritul" său, care constă în sporirea productivității reduse, atît în sens absolut cît și în sens relativ, a muncii poporului ? Sau punctul de vedere al antipodului său, care trăiește de pe acum în cadrul unor relații atît de dezvoltate încît nu se poate mulțumi cu invocarea politicii și repartiției, care începe să-și dea seama că aici cauza este mai profundă, că ea sălășluiește în însăși organizarea (socială) a producției, în însuși faptul că economia socială este organizată pe baza proprietății individuale, sub controlul și conducerea pieței ? Cititorul și-ar putea pune în mod firesc această întrebare, cu atît mai mult cu cît autorul întrebuințează uneori expresia „momentul producție" paralel cu expresia „factorul economic" (vezi pag. 171 : „ignorarea momentului producție" de către narodnici, „care merge pînă la negarea oricărui factor economic"), cu atît mai mult cu cît, la autorul nostru, raportul dintre producția „nerațională" și cea „rațională" pune uneori în umbră raportul dintre micul producător și producătorul care și-a pierdut definitiv mijloacele de producție. Fără discuție că acest neajuns nu face ca expunerea de care ne ocupăm să fie mai puțin justă *din punct de vedere obiectiv* și oricine înțelege caracterul antagonist al orînduirii capitaliste își poate ușor imagina cum stau lucrurile sub acest din urmă raport. Dar, întrucît e îndeobște cunoscut că tocmai domnii narodnici din Rusia nu înțeleg acest lucru, ar fi de dorit ca în discuțiile cu ei să vedem mai multă precizie și claritate și cît mai puține teze abstracte și prea generale.

Așa cum am căutat să arătăm în capitolul I, pe baza unui exemplu concret, *toată* deosebirea dintre narodnicism și marxism constă *în caracterul* pe care-l are, la fiecare dintre ele, *critica capitalismului rus*. Narodnicul socoate că pentru a critica capitalismul este suficient să constate existența exploatării, interacțiunea dintre ea și politică etc. Marxistul consideră necesar să explice și să grupeze toate aceste fenomene de exploatare ca un sistem de relații de producție determinate, ca o formațiune social-economică determinată, ale cărei

www.dacoromanica.ro

legi de funcţionare şi dezvoltare trebuie cercetate în mod obiectiv. Narodnicul consideră că pentru a critica capitalismul este suficient să-l condamne din punctul de vedere al idealurilor sale, din punctul de vedere al „ştiinţei moderne şi al ideilor morale moderne". Marxistul consideră necesar să cerceteze în modul cel mai amănunţit clasele care se formează în societatea capitalistă, consideră că nu este temeinică decît o critică făcută de pe poziţia unei anumite clase şi care e bazată nu pe aprecierile de ordin moral ale „personalităţii", ci pe o formulare exactă a procesului social care se desfăşoară în realitate.

Dacă, pornind de la acest criteriu, am încerca să formulăm sarcinile criticii principiilor economice ale narodnicismului, ele ar putea fi exprimate cam în felul următor :

Trebuie dovedit că, în comparaţie cu „producţia populară", marele capitalism din Rusia este ceea ce este un fenomen perfect dezvoltat în comparaţie cu unul nedezvoltat, ceea ce este stadiul superior de dezvoltare al formaţiunii sociale capitaliste în comparaţie cu stadiul ei inferior * ; că eliberarea producătorului de mijloacele de producţie şi însuşirea produsului muncii lui de către posesorul de bani trebuie explicată – fie că este vorba de fabrică, fie că este vorba de sat, chiar şi de cel constituit în obşte – nu prin politică, nu prin repartiţie, ci prin relaţiile de producţie care se formează în mod necesar în economia bazată pe producţia de mărfuri, prin formarea de clase opuse prin interesele lor, care caracterizează societatea capitalistă ** ; că realitatea (mica producţie) pe care narodnicii vor s-o ridice pe o treaptă superioară, ocolind capitalismul, cuprinde în sine capitalismul şi antagonismul din-

* Analiza laturii economice trebuie completată, bineînţeles, cu analiza suprastructurii sociale, juridice-politice şi ideologice. Neînţelegerea legăturii dintre capitalism şi „producţia populară" a făcut să se nască la narodnici ideea că reforma agrară, puterea de stat, intelectualitatea etc. *nu au* un caracter *de clasă*. Analiza materialistă, reducînd toate aceste fenomene la lupta de clasă, trebuie să arate în mod concret că „progresul social" care a avut loc la noi în Rusia după reformă n-a fost decît o consecinţă a „progresului economic" capitalist.

** „Revizuirea faptelor" realităţii economice ruse, mai ales ale aceleia din care îşi scot narodnicii materialul pentru visurile lor de domnişoare de pension, adică ale economiei ţărăneşti şi meşteşugăreşti, trebuie să arate că pricina situaţiei nenorocite a producătorului nu stă în repartiţie („ţăranul e sărac, scupşcicul e bogat"), ci în înseşi relaţiile de producţie, în însăşi organizarea socială a economiei ţărăneşti şi meşteşugăreşti din zilele noastre. De aici se va vedea că şi în producţia „populară" „problema organizării producţiei primează asupra problemei repartiţiei".

www.dacoromanica.ro

tre clase, care îi este inerent, și ciocnirile dintre ele, însă numai în forma lor cea mai rea, care îngreuiază activitatea de sine stătătoare a producătorului, și că de aceea narodnicii, ignorînd antagonismele sociale care s-au și format și visînd „alte căi pentru patrie", sînt niște utopiști reacționari, deoarece marele capitalism nu face decît să dezvolte, să curețe și să clarifice conținutul acestor antagonisme, care există pretutindeni în Rusia.

În directă legătură cu formularea prea abstractă a sarcinilor criticii economice a narodnicismului este și partea următoare a expunerii, în care autorul încearcă să dovedească „necesitatea" și „caracterul progresist" al capitalismului din Europa occidentală, și nu al capitalismului rus. Fără să se ocupe în mod direct de conținutul economic al doctrinei narodniciste, această parte a expunerii conține, totuși, multe lucruri interesante și instructive. În literatura noastră narodnicistă nu o dată s-au auzit glasuri care și-au exprimat neîncrederea în mișcarea muncitorească din Europa occidentală. Această neîncredere a căpătat forme deosebit de pronunțate în timpul ultimei polemici purtate de d-l Mihailovski & Co. („Russkoe Bogatstvo", 1893–1894) împotriva marxiștilor. N-am văzut încă nimic bun în tot ce a dat capitalismul, scria pe atunci d-l Mihailovski *. Absurditatea acestor păreri mic-burgheze și-a găsit o strălucită dovadă în datele prezentate de d-l Struve, care sînt cu atît mai elocvente cu cît sînt luate din publicațiile burgheze contemporane, care în nici un caz nu pot fi bănuite de exagerare. Citatele prezentate de autor arată că în Apus toată lumea – pînă și burghezii – își dă seama că trecerea de la capitalism la o nouă formațiune social-economică este inevitabilă.

* Trebuie remarcat că, în răspunsul său către d-l Struve, d-l Mihailovski îi atribuie manifestări de „narcisism" lui Engels, care spune că faptul uriaș și dominant al contemporaneității care face ca ea să fie mai bună ca oricare altă epocă și care justifică istoria originii ei este mișcarea muncitorească din Apus.

Acest reproș, pur și simplu revoltător, la adresa lui Engels, este extrem de caracteristic pentru aprecierea narodnicismului rus contemporan.

Acești domni știu să palavragească despre „dreptatea poporului", se pricep să stea de vorbă cu „societatea" noastră, pe care o dojenesc pe motiv că a ales o cale greșită pentru patrie, pot să cînte cu voce dulce „acum ori niciodată" sau „10, 20, 30 de ani și chiar mai mult", dar sînt absolut incapabili să înțeleagă importanța covîrșitoare a acțiunii independente desfășurate de aceia în numele cărora au cîntat aceste dulci melodii.

www.dacoromanica.ro

Socializarea muncii de către capitalism a mers atît de departe, încît pînă şi în literatura burgheză se vorbeşte în gura mare despre necesitatea unei „organizări planificate a economiei naţionale". Autorul are perfectă dreptate cînd spune că acesta este un „semn al vremii", un semn de totală descompunere a rînduielilor capitaliste. Sînt extrem de interesante declaraţiile citate de el, care aparţin nu numai unor profesori burghezi, dar şi unor conservatori, care sînt nevoiţi să recunoască ceea ce radicalii ruşi vor să conteste pînă şi în ziua de azi, şi anume că mişcarea muncitorească a fost creată de condiţiile materiale generate de capitalism, iar nu „pur şi simplu" de cultură sau de alte condiţii politice.

După toate cele arătate pînă aici, credem că nu mai este nevoie să ne oprim asupra afirmaţiei făcute de autorul nostru că repartiţia poate progresa numai sprijinindu-se pe o producţie raţională. E clar că această teză trebuie înţeleasă în sensul că numai marele capitalism, bazat pe o producţie raţională, îl pune pe producător în condiţii care-i permit să-şi ridice capul, să gîndească şi să se îngrijească de sine şi de cei care, datorită producţiei înapoiate, nu se află în aceste condiţii.

Am avea de spus doar două cuvinte în legătură cu următoarea frază a d-lui Struve : „Repartiţia extrem de inegală, care împiedică progresul economic, n-a fost creată de capitalism, ci i-a fost lăsată moştenire" de epoca în care romanticii văd rîuri de lapte şi munţi de pilaf (pag. 159). Este o observaţie justă dacă prin aceasta autorul vrea să spună numai că şi înainte de capitalism a existat o repartiţie inegală, pe care d-nii narodnici înclină s-o uite. Dar ea nu este justă dacă vrea să conteste accentuarea continuă a inegalităţii sub capitalism. În timpul iobăgiei n-a existat şi nu putea să existe actuala inegalitate, atît de pronunţată, dintre un ţăran complet sărăcit, sau un vagabond, şi magnatul bancar, feroviar sau industrial, care a fost creată de Rusia capitalistă de după reformă.

Să trecem la capitolul al V-lea, în care se face o caracterizare generală a „narodnicismului ca concepţie economică despre lume". „Narodnicii – după părerea d-lui Struve –

www.dacoromanica.ro

sînt ideologii economiei naturale și ai egalității primitive" (167).

Nu putem fi de acord cu o asemenea caracterizare. Nu vom repeta aici argumentele aduse de noi, în capitolul I, în sprijinul afirmației că narodnicii sînt niște ideologi ai micului producător. Am arătat acolo cum condițiile materiale de trai ale micului producător, situația lui tranzitorie, intermediară între „patroni" și „muncitori" duc atît la o neînțelegere a contradicțiilor de clasă de către narodnici cît și la ciudatul amestec de puncte progresiste și reacționare din programul lor.

Vom adăuga numai că în ce privește primul său aspect, cel progresist, narodnicismul rus se apropie de democratismul din Europa occidentală, și de aceea lui îi este întru totul aplicabilă această genială caracterizare a democratismului, făcută cu peste patru decenii în urmă, cu prilejul unor evenimente din istoria Franței :

„Democratul – pentru că reprezintă mica burghezie, deci *o clasă de tranziție*, în sînul căreia se tocesc simultan interesele a două clase – se consideră a fi în genere mai presus de antagonismul dintre clase. Democrații admit că au în fața lor o clasă privilegiată, dar socotesc că ei, împreună cu tot restul națiunii, formează *poporul.* Ceea ce reprezintă ei este *dreptul poporului* ; ceea ce-i interesează pe ei sînt *interesele poporului.* De aceea ei n-au nevoie să examineze interesele și poziția diferitelor clase. Ei n-au nevoie să-și cîntărească cu prea multă scrupulozitate propriile lor mijloace *... Și dacă interesele democraților se dovedesc lipsite de orice interes, iar puterea lor nimic altceva decît *neputință*, de vină sînt perfizii sofiști care dezbină *poporul indivizibil* în diferite tabere dușmane **... sau totul a dat greș din cauza unui amănunt de execuție, sau,

* Tocmai ca și narodnicii ruși, care nu neagă că în Rusia există clase în antagonism cu producătorul, dar se mîngîie cu ideea că acești „jefuitori" nu reprezintă nimic în fața „poporului", și de aceea nu vor să procedeze la o analiză scrupuloasă a situației și a intereselor fiecărei clase în parte, nu vor să cerceteze dacă nu cumva interesele unei categorii de producători se împletesc cu acelea ale „jefuitorilor", slăbind astfel forța de rezistență a celor dintîi împotriva acestora din urmă.

** După părerea narodnicilor ruși, vina o poartă păcătoșii de marxiști, care sădesc în mod artificial capitalismul și antagonismele lui de clasă pe un teren pe care înfloresc atît de minunat florile „adaptării sociale reciproce" și ale „activității solidare" (d-l V. V., citat de d-l Struve la pag. 161).

www.dacoromanica.ro

în sfîrşit, de data asta eşecul se datoreşte unei întîmplări neprevăzute. În orice caz, democratul iese din cea mai ruşinoasă înfrîngere tot atît de imaculat pe cît de inocent intrase în luptă, ducînd cu el convingerea sporită că trebuie să învingă şi nu că el însuşi şi partidul său trebuie să părăsească vechiul punct de vedere, ci, invers, că împrejurările trebuie să evolueze în sensul dorit de el (ihm entgegenzureifen haben. „Der achtzehnte Brumaire u.s.w.", S. 39) [128].

Chiar exemplele citate de autor ne arată cît de greşită este caracterizarea care vede în narodnici nişte ideologi ai economiei naturale şi ai egalităţii primitive. „Trebuie – spune d-l Struve – să menţionăm ca o *curiozitate* faptul că d-l N.–on îl mai numeşte şi astăzi pe Vasilcikov economist liberal" (169). Dacă am cerceta *esenţa* acestei denumiri, am vedea că ea nu prezintă în fond nimic curios. Vasilcikov înscrie în programul său acordarea de credite ieftine pe scară largă. D-l Nikolai–on nu poate să nu vadă că, într-o societate capitalistă cum este cea rusă, creditele n-ar face decît să întărească burghezia, să ducă la „dezvoltarea şi la consolidarea relaţiilor capitaliste" („Studii", pag. 77). Prin măsurile practice propuse de el, Vasilcikov, ca şi ceilalţi narodnici, reprezintă numai interesele micii burghezii. Curios n-ar fi aici decît faptul că aflîndu-se alături de publicişti de la „Russkoe Bogatstvo", d-l N.–on nu vede „nici astăzi" că ei, ca şi prinţul Vasilcikov, sînt doar nişte mici „economişti liberali". În practică, o teorie utopică se împacă lesne cu progresele mic-burgheze. Această caracterizare a narodnicismului este întărită şi mai mult de Golovacev, care-şi dă seama de absurditatea ideii unei împroprietăriri generale şi care propune „credite ieftine pentru omul muncitor". Criticînd această „minunată" teorie, d-l Struve nu dă atenţie decît absurdităţii ei teoretice şi pare să nu observe conţinutul ei mic-burghez.

Ocupîndu-ne de capitolul al V-lea, nu putem să nu ne oprim şi asupra „legii necesităţilor medii" a d-lui Şcerbina. Acest lucru este important pentru aprecierea malthusianismului d-lui Struve, care se manifestă destul de vizibil în capitolul al VI-lea. „Legea" constă în aceea că la o grupare a ţăranilor *după loturi* se obţine o medie a necesităţilor unei familii ţără-

www.dacoromanica.ro

nești (adică a cheltuielilor pentru diferite nevoi) care oscilează foarte puțin (pe grupuri), în timp ce la d-l Șcerbina cheltuielile sînt calculate pe cap de locuitor.

D-l Struve subliniază cu satisfacție că această „lege" „are o importanță enormă", deoarece, spune el, confirmă legea „îndeobște cunoscută" a lui Malthus potrivit căreia „bunăstarea și înmulțirea populației sînt determinate de mijloacele de existență care-i sînt accesibile".

Nu înțelegem ce a găsit d-l Struve îmbucurător în această lege. Și nu înțelegem în ce mod calculele d-lui Șcerbina pot fi privite ca o „lege", ba mai mult, ca o lege de „o importanță enormă". E foarte firesc ca, atunci cînd nu există deosebiri prea mari în modul de viață al diferitelor familii țărănești, la împărțirea țăranilor pe grupuri să obținem medii prea puțin variabile, mai ales dacă se ia ca bază pentru împărțirea pe grupuri întinderea lotului, care nu determină în mod direct bunăstarea familiei (pentru că lotul poate fi dat în arendă, dar se poate totodată ca pămîntul să fie luat în arendă) și pe care-l primesc deopotrivă și țăranul bogat și cel sărac dacă au un număr egal de persoane impozabile. Calculele d-lui Șcerbina nu dovedesc altceva decît că el și-a ales o metodă de grupare cu totul nefericită. Dacă d-l Șcerbina vede în asta o lege descoperită de dînsul e cît se poate de bizar. Nu mai puțin bizar este să se vadă aici o confirmare a legii lui Malthus, ca și cum „mijloacele de existență accesibile țăranului" ar putea fi apreciate după mărimea lotului, fără să se țină seama nici de arendă, nici de „cîștiguri" și nici de dependența economică a țăranului față de moșier și de scupșcic. – În legătură cu această „lege" a d-lui Șcerbina (felul cum a expus-o dînsul arată că însuși autorul „legii" acordă o importanță extrem de mare cifrelor sale medii, care nu dovedesc absolut nimic), d-l Struve spune : „«Producția populară» nu înseamnă altceva, în cazul de față, decît o economie care nu folosește munca salariată. E incontestabil că, în condițiile unei asemenea organizări a economiei, «plusvaloarea» rămîne în mîinile producătorului" (176). Și autorul arată că, în condițiile unei productivități scăzute a muncii, faptul acesta nu împiedică ca reprezentantul unei asemenea „producții populare" s-o ducă

www.dacoromanica.ro

mai prost decît un muncitor. Pasiunea pentru malthusianism l-a dus pe autor la o formulare inexactă a tezei citate. *Capitalul* comercial şi uzurar îşi subordonează munca în fiecare sat din Rusia şi, fără să-l transforme pe producător într-un muncitor salariat, îi ia nu mai puţină plusvaloare decît ia capitalul industrial de la muncitor. Pe bună dreptate a arătat mai sus d-l Struve că producţia capitalistă apare în momentul cînd între producător şi consumator se interpune *capitalistul*, chiar dacă el nu face decît să cumpere de la producătorul în aparenţă de sine stătător producţia gata (pag. 99 şi nota 2) şi că printre producătorii „de sine stătători" din Rusia cu greu s-ar găsi oameni care să nu muncească pentru un capitalist (comerciant, scupşcic, chiabur etc.). Una dintre cele mai mari greşeli ale narodnicilor este aceea că ei nu văd legătura extrem de strînsă şi indisolubilă care există între organizarea capitalistă a economiei sociale ruse şi domnia absolută a capitalului comercial la sate. De aceea are perfectă dreptate autorul cînd spune că „însăşi îmbinarea de cuvinte «producţie populară», în sensul în care o folosesc domnii narodnici, nu corespunde nici unei orînduiri istorice reale. La noi, în Rusia, pînă în 1861 «producţia populară» era strîns legată de orînduirea iobăgistă, iar pe urmă, după 1861, a avut loc o dezvoltare în ritm accelerat a economiei bazate pe producţia de mărfuri, care n-a putut să nu altereze puritatea producţiei populare" (177). Cînd narodnicul spune că deţinerea mijloacelor de producţie de către producător este un străvechi principiu al vieţii ruse, el nu face altceva decît să denatureze istoria de dragul utopiei sale, recurgînd la un subterfugiu verbal : pe vremea iobăgiei moşierul dădea producătorului mijloace de producţie *pentru ca* să-i poată lucra boierescul ; lotul era un fel de salariu în natură, un „străvechi" mijloc de însuşire a plusprodusului. Desfiinţarea iobăgiei n-a fost cîtuşi de puţin o „eliberare" a producătorului ; ea n-a însemnat altceva decît *o schimbare a formei* plusprodusului. Dacă undeva, în Anglia, prăbuşirea iobăgiei a creat într-adevăr ţărani de sine stătători şi liberi, la noi reforma a săvîrşit dintr-o dată trecerea de la „ruşinosul" plusprodus feudal la „libera" supravaloare burgheză.

www.dacoromanica.ro

CAPITOLUL AL IV-LEA

CUM EXPLICĂ D-L STRUVE UNELE TRĂSĂTURI ALE ECONOMIEI DE DUPĂ REFORMĂ A RUSIEI

Ultimul (al șaselea) capitol al cărții d-lui Struve este consacrat problemei celei mai importante : dezvoltarea economică a Rusiei. Conținutul teoretic al acestui capitol se subîmparte în următoarele secțiuni : 1) suprapopulația în Rusia agrară, caracterul și cauzele ei ; 2) diferențierea țărănimii, importanța și cauzele ei ; 3) rolul capitalismului industrial în ruinarea țărănimii ; 4) economia bazată pe proprietatea privată, caracterul dezvoltării ei și 5) problema pieților pentru capitalismul rus. Înainte de a trece la o analiză a argumentării d-lui Struve în fiecare din aceste probleme, să ne oprim asupra observațiilor lui cu privire la reforma agrară.

Autorul protestează împotriva interpretării ei „idealiste" și atrage atenția asupra nevoilor statului, care cereau ridicarea productivității muncii, asupra *răscumpărării*, asupra presiunii „de jos". Păcat numai că el nu și-a exprimat fără unele reticențe protestul său legitim. Narodnicii explică reforma ca un rezultat al dezvoltării ideilor „umanitare" și „eliberatoare" în sînul „societății". Faptul acesta este incontestabil, dar *a explica* prin el reforma înseamnă a cădea într-o tautologie goală, a reduce „eliberarea" la ideile „eliberatoare". Pentru materialist este obligatorie o examinare specială a *conținutului* măsurilor aplicate în numele ideilor. N-a existat în istorie nici o „reformă" importantă, fie ea și cu caracter de clasă, în favoarea căreia să nu se spună vorbe mari și să nu se invoce idei înalte. La fel s-a întîmplat și în cazul reformei țărănești. Dacă examinăm cu atenție conținutul real al schimbărilor aduse de ea, constatăm că ele prezintă următorul caracter : o parte din țărani au fost deposedați de pămînt, și – ceea ce e mai important – restul țăranilor, cărora li s-a lăsat o parte din pămîntul lor, au fost nevoiți *să* și-l *răscumpere* de la moșieri ca pe un lucru care nu le aparține sub nici o formă, ba mai mult decît atît, să și-l răscumpere la un preț care a fost urcat în mod artificial. Nu numai la noi în Rusia, dar și în Apus, reformele de acest fel au îmbrăcat forma unor teorii despre „libertate" și „egalitate" ; or,

www.dacoromanica.ro

așa cum s-a arătat încă în „Capitalul", terenul pe care au crescut ideile de libertate și de egalitate a fost tocmai producția de mărfuri. În orice caz, oricît de complicat a fost mecanismul birocratic care a înfăptuit reforma în Rusia, oricît de departe s-a aflat el, *în aparență* *, de burghezia însăși, rămîne incontestabil faptul că numai pe terenul *unei asemenea* reforme s-au putut dezvolta *rînduielile burgheze*. D-l Struve arată, pe bună dreptate, că obișnuitul procedeu de a opune reforma țărănească din Rusia reformelor țărănești din Europa occidentală e absolut greșit : „e cu totul eronată afirmația făcută (*într-o formă atît de generală*) că în Europa occidentală țăranii au fost eliberați fără pămînt sau, cu alte cuvinte, au fost expropriați pe cale legislativă" (*196*). Subliniez cuvintele : „într-o formă atît de generală", întrucît exproprierea țăranilor pe cale legislativă este un fapt istoric incontestabil pretutindeni unde a fost înfăptuită reforma agrară, dar nu este un fapt general, căci în Apus o *parte* din țărani, la eliberarea lor din iobăgie, *au răscumpărat* pămîntul de la moșieri și-l răscumpără și la noi. Numai niște burghezi sînt în stare să treacă cu vederea faptul acesta al *răscumpărării* și să spună că „eliberarea țăranilor cu pămînt cu tot ** a făcut din Rusia o tabula rasa" (cuvintele unui oarecare domn Iakovlev, pe care d-l Mihailovski „le salută din toată inima" ; vezi pag. 10 din cartea d-lui P. Struve).

I

Să trecem acum la teoria d-lui Struve despre „caracterul suprapopulației în Rusia agrară". Acesta este unul dintre punctele cele mai importante în care d-l Struve se îndepărtează de „doctrina" marxismului pentru a se apropia de doctrina malthusianismului. Esența concepțiilor sale pe care le dezvoltă în polemica cu d-l N.–on este că în Rusia agrară

* În realitate, așa cum am arătat mai sus, acest mecanism, atît prin componența sa cît și prin originea sa istorică, nu putea face altceva decît să slujească burgheziei.

** Dacă ar fi să spună adevărul, ar trebui să scrie : posibilitatea, pentru o *parte* din țărani, de *a răscumpăra* de la moșieri, *la un preț dublu, o parte* din loturile *lor* de pămînt. Și nici cuvîntul „posibilitate" nu se potrivește, pentru că țăranul care renunța la o asemenea „asigurare cu un lot de pămînt" era amenințat să fie bătut cu nuielele la administrația plășii.

www.dacoromanica.ro

suprapopulația „nu este capitalistă, ci, ca să zicem așa, simplă, corespunzătoare economiei naturale" *.

Întrucît d-l Struve afirmă că obiecția ridicată de el împotriva d-lui –on „coincide pe de-a-ntregul cu obiecția generală a lui F. A. Lange împotriva teoriei suprapopulației relative a lui Marx" (183, notă), ne vom ocupa mai întîi de această „obiecție generală" a lui Lange, pentru a verifica temeinicia ei.

Lange se ocupă de legea populației a lui Marx în capitolul al V-lea al lucrării sale „Problema muncitorească" (trad. rusă, pag. 142–178). El începe cu teza de bază a lui Marx potrivit căreia, „de fapt, orice mod de producție istoric deosebit are legile sale deosebite ale populației istorice ste valabile. O lege abstractă a populației nu există decît pentru plante și animale" [129]. În legătură cu această teză, Lange spune :

„Să ne fie îngăduită o observație : nici pentru plante și animale nu există, strict vorbind, vreo lege «abstractă» a populației, pentru că, în genere, abstracția nu este altceva decît desprinderea a ceea ce este general într-o serie întreagă de fenomene omogene" (143), și se apucă să-i explice în mod amănunțit lui Marx ce este abstracția. Se vede că el pur și simplu n-a înțeles sensul tezei lui Marx. Marx opune, sub acest raport, pe om plantelor și animalelor, pentru motivul că el trăiește în cadrul unor *organisme sociale diferite*, care se succed istoricește și sînt determinate de sistemul de producție socială, deci și de sistemul de repartiție. Condițiile de înmulțire ale omului sînt în directă dependență de structura diferitelor organisme sociale, și de aceea legea populației trebuie studiată separat pentru fiecare asemenea organism și nu „în mod abstract", fără nici o legătură cu formele istoricește diferite ale organizării sociale. Explicația, dată de Lange, că abstracția nu este altceva decît desprinderea a ceea ce este general în fenomenele *omogene* se întoarce în întregime împotriva lui, căci putem socoti ca omogene numai condițiile de existență ale plantelor și animalelor, și nicidecum pe cele ale

* Formulare dată de d-l Struve, în articolul său din „Sozialpolitisches Centralblatt" (1893, nr. 1 din 2 octombrie). El adaugă că, după părerea lui, acesta nu este un punct de vedere „malthusian".

www.dacoromanica.ro

omului, din moment ce știm că el a trăit în uniuni sociale diferite ca tip de organizare.

Apoi, după ce prezintă conținutul teoriei lui Marx cu privire la suprapopulația relativă într-o țară capitalistă, Lange spune : „La prima vedere ar putea să pară că această teorie rupe lungul fir care străbate întreaga natură organică pînă la om, că ea explică bazele problemei muncitorești în așa fel ca și cum pentru scopul nostru, adică pentru înțelegerea problemei muncitorești, cercetările generale în legătură cu existența, înmulțirea și perfecționarea genului uman ar fi cu totul de prisos" (154) *.

Teoria lui Marx nu întrerupe cîtuși de puțin firul care străbate întreaga natură organică pînă la om : ea cere doar ca „problema muncitorească" – întrucît o asemenea problemă nu există decît în societatea capitalistă – să fie rezolvată nu pe bază de „cercetări generale" în legătură cu înmulțirea omului, ci pe bază de cercetări speciale în legătură cu legile relațiilor capitaliste. Dar Lange este de altă părere : „In realitate însă – spune el – nu este așa. Înainte de toate e limpede că, încă de la începuturile sale, munca în fabrică presupune *mizeria*" (154). Și Lange consacră o pagină și jumătate demonstrării acestei teze, care și așa este destul de evidentă, și nu aduce nimic în plus, fiindcă, în primul rînd, noi știm că capitalismul creează el însuși mizeria încă înainte de stadiul său de dezvoltare în care producția capătă forma de fabrică, înainte ca mașinile să creeze o populație excedentară, iar în al doilea rînd forma de organizare socială premergătoare capitalismului – forma feudală, iobăgistă – a creat și ea mizeria ei specifică, pe care a și lăsat-o moștenire capitalismului.

„Dar chiar avînd un ajutor atît de puternic [adică nevoia], primul întreprinzător numai în cazuri rare reușește să atragă un număr însemnat de brațe de muncă la un nou gen de activitate. De obicei lucrurile se petrec în felul următor : într-o localitate unde fabricile au și căpătat drept de cetățenie, întreprinzătorul aduce cu sine un contingent de muncitori ; la

* Și în ce ar putea consta aceste „cercetări generale"? Dacă nu vor ține seama de diferitele formațiuni economice ale societății omenești, ele se vor reduce la simple banalități. Iar dacă vor căuta să cuprindă cîteva formațiuni, atunci este evident că ele vor trebui să fie precedate de cercetări speciale asupra fiecărei formațiuni în parte.

www.dacoromanica.ro

aceștia se adaugă și cîțiva țărani fără familie și fără pămînt *, care n-au de lucru în acel moment, iar ulterior actualul contingent de muncitori ai fabricii este completat cu elemente din rîndurile *tinerei generații*" (156). Ultimele două cuvinte sînt subliniate de Lange. Se vede că „cercetările generale în legătură cu existența, înmulțirea și perfecționarea genului uman" și-au găsit expresia tocmai în teza că fabricantul recrutează noi muncitori din rîndurile „tinerei generații" și nu din acelea ale generației îmbătrînite, ofilite. Bunul nostru Lange își continuă pe o pagină întreagă (157) aceste „cercetări generale", în care-i povestește cititorului cum părinții caută să asigure existența copiilor și-i arată că degeaba condamnă palavragiii moraliști năzuința omului de a ieși din starea în care s-a născut, că dorința de a crea copiilor o situație care să le permită să cîștige și ei un ban este cît se poate de firească. Numai lăsînd la o parte toate aceste considerații, care își au locul doar în cărticelele moralizatoare, ajungem la miezul chestiunii :

„Într-o țară agricolă în care pămîntul aparține micilor și marilor proprietari apare în mod inevitabil – afară de cazul cînd în moravurile poporului s-a înrădăcinat tendința de a limita de bunăvoie nașterile – un permanent excedent de brațe de muncă și de consumatori care vor să trăiască din produsele teritoriului respectiv" (157–158). Lange nu face decît să enunțe această teză pur malthusiană, fără să aducă vreo dovadă în sprijinul ei. El o repetă de nenumărate ori, afirmînd că, „în orice caz, populația unei asemenea țări, chiar dacă din punct de vedere absolut ar fi foarte rară, prezintă de obicei semnele unei suprapopulații relative", că „pe piață *predomină în mod permanent* oferta de muncă, în timp ce cererea rămîne cu totul neînsemnată" (158), dar toate aceste afirmații nu sînt sprijinite cu nici o dovadă. Ce-l îndreptățește să afirme că într-adevăr trebuie să rezulte „în mod inevitabil" un „excedent de muncitori"? De unde reiese legătura dintre acest excedent și faptul că în moravurile poporului nu există tendința de a limita de bunăvoie naște-

* În treacăt fie zis, de unde au apărut acești „țărani"? Probabil că, după părerea lui Lange, ei nu sînt o rămășiță a rînduielilor iobăgiste și nici un produs al dominației capitalului, ci un rezultat al faptului că „în moravurile poporului nu s-a înrădăcinat tendința limitării de bunăvoie a nașterilor" (pag. 157).

www.dacoromanica.ro

rile ? N-ar fi trebuit oare ca, înainte de a vorbi despre „moravurile poporului", să vadă care sînt relaţiile de producţie în care trăieşte acest popor ? Să ne închipuim, de pildă, că micii şi marii proprietari despre care vorbeşte Lange erau legaţi, în ce priveşte producţia de valori materiale, în felul următor : micii proprietari primeau de la cei mari loturi de pămînt pentru propria lor întreţinere şi făceau, în schimb, clacă pentru cei mari, lucrîndu-le pămîntul. Să ne închipuim, mai departe, că aceste raporturi au fost distruse, că ideile umanitare i-au zăpăcit pînă într-atîta pe marii proprietari, încît „şi-au eliberat ţăranii cu pămînt cu tot", *adică* le-au tăiat aproximativ 20% din loturi, iar restul de 80% i-au obligat să-l cumpere la preţ dublu. Se înţelege că, pentru a putea trăi, aceşti ţărani, care au fost astfel asiguraţi împotriva „plăgii proletarizării", trebuie să muncească, ca şi în trecut, pentru marii proprietari, dar acum ei nu mai muncesc ca înainte, după rînduiala starostelui din vremea iobăgiei, ci prin liberă învoială, şi prin urmare îşi fac concurenţă unii altora, deoarece acum nu mai sînt legaţi cu toţii laolaltă, şi fiecare produce pe cont propriu. Această concurenţă între cei ce caută de lucru va elimina în mod inevitabil pe unii dintre ţărani : datorită faptului că în urma micşorării loturilor şi sporirii plăţilor au devenit mai slabi faţă de moşieri, concurenţa dintre ei va spori rata plusprodusului şi moşierul se va mulţumi cu un număr mai mic de ţărani. Oricît de mult s-ar înrădăcina în moravurile poporului tendinţa de a limita de bunăvoie numărul naşterilor, formarea unui „excedent" este oricum inevitabilă. Raţionamentele lui Lange, care ignorează raporturile social-economice, constituie o dovadă cît se poate de elocventă că procedeele lui nu sînt bune de nimic. Şi el nu ne oferă nimic altceva decît raţionamente de felul acesta. El spune că fabricanţii îşi transferă bucuroşi întreprinderile în satele îndepărtate, pentru că acolo *„munca copiilor le stă întotdeauna la dispoziţie, în cantitatea necesară, pentru orice treabă"* (161), fără să cerceteze care istorie, care mod de producţie socială a făcut ca părinţii să fie „dispuşi" să-şi dea copiii în robie. Procedeele lui ies cel mai bine în relief în următorul raţionament : el citează pe Marx, care spune că industria mecanizată, dînd posibilitate

www.dacoromanica.ro

capitalului să cumpere munca femeilor și a copiilor, face din muncitor un „negustor de sclavi".

„Iată deci unde a vrut să ajungă ! – exclamă triumfător Lange. – Dar putem noi oare să credem că muncitorul care își vinde de nevoie propria lui forță de muncă ar accepta cu atîta ușurință să-și vîndă soția și copiii dacă nu l-ar împinge să facă acest pas, pe de o parte, nevoia, iar pe de altă parte ispita ?" (163).

Bunul nostru Lange a mers pînă acolo cu zelul său, încît îl apără pe muncitor împotriva lui Marx, căruia încearcă să-i demonstreze că muncitorul e „împins de nevoie".

„...Dar ce altceva reprezintă, în fond, această nevoie, care crește tot mai mult, dacă nu o metamorfoză a luptei pentru existență ?" (163).

Iată la ce descoperiri duc „cercetările generale în legătură cu existența, înmulțirea și desăvîrșirea genului uman" ! Aflăm noi măcar ceva despre cauzele „nevoii", despre conținutul politic-economic și mersul dezvoltării ei dacă ni se spune că ea este o metamorfoză a luptei pentru existență ? Fiindcă așa ceva se poate spune despre orice vreți : despre raporturile dintre muncitor și capitalist, dintre proprietarul funciar și fabricant, dintre proprietarul funciar și țăranul iobag etc. etc. Încercarea lui Lange de a-l corecta pe Marx nu ne oferă nimic altceva decît niște banalități sau naivități de acest fel, lipsite de orice conținut. Să vedem acum ce aduce în sprijinul acestei corectări d-l Struve, adeptul lui Lange, în raționamentele sale cu privire la o problemă concretă, și anume cu privire la suprapopulația în Rusia agrară.

Producția de mărfuri – afirmă dintru început d-l Struve – sporește capacitatea țării. „Schimbul produce un asemenea efect nu numai cînd se procedează la o totală reorganizare tehnică și economică a producției, dar și în cazurile cînd tehnica producției rămîne pe treapta ei anterioară, iar economia naturală își menține și ea rolul dominant de mai înainte în economia generală a populației. Dar în cazul acesta, după o scurtă înviorare, se produce în mod inevitabil o «suprapopulare» ; totuși, dacă producția de mărfuri este, în acest caz, vinovată cu ceva, ea e vinovată numai : 1) ca *stimulent*, 2) ca factor de complicare" (182). Ar avea loc o suprapopulare

www.dacoromanica.ro

şi fără economia bazată pe producţia de mărfuri, întrucît ea are un caracter necapitalist.

Iată care sînt tezele formulate de autor. De la bun început ele te uimesc prin aceeaşi lipsă de argumente de care ne-am lovit la Lange : se face afirmaţia că în cadrul economiei naturale suprapopulaţia este inevitabilă, dar nu se arată prin ce proces anume este ea creată. Să ne adresăm faptelor în care găseşte autorul o confirmare a părerilor sale.

Datele pe anii 1762–1846 ne arată că, în general, populaţia nu s-a înmulţit de loc repede : creşterea ei anuală a fost de 1,07–1,5%. Totodată, ea s-a înmulţit mai repede, după cum arată Arseniev, în guberniile „plugăreşti". „Faptul" acesta, conchide d-l Struve, „este extrem de caracteristic pentru formele primitive ale economiei naţionale, unde înmulţirea este în dependenţă directă de fertilitatea naturală, dependenţă care, ca să zicem aşa, poate fi pipăită cu mîna". Acesta este efectul „legii concordanţei dintre înmulţirea populaţiei şi mijloacele de existenţă" (185). „Cu cît întinderea pămînturilor este mai mare şi cu cît fertilitatea naturală a solului este mai ridicată, cu atît creşterea naturală a populaţiei este mai mare" (186). Concluzia este cu totul nefondată : pe baza simplului fapt că între anii 1790 şi 1846, dintre guberniile din regiunea centrală a Rusiei europene, cea mai redusă creştere a populaţiei a fost înregistrată în guberniile Vladimir şi Kaluga, se construieşte o întreagă lege a concordanţei între înmulţirea populaţiei şi mijloacele ei de existenţă. Dar pot fi oare apreciate mijloacele de existenţă ale populaţiei după „întinderea pămînturilor" ? (Chiar dacă am admite că nişte date atît de sumare ne-ar permite să tragem concluzii generale). Se ştie, doar, că această „populaţie" nu-şi însuşea ea singură produsele „fertilităţii naturale" dobîndite de ea, ci le împărţea cu moşierii, cu statul. Nu este oare limpede că un sistem sau altul de economie moşierească – dijma sau claca, mărimea angaralelor şi modul cum erau ele percepute etc. – influenţau incomparabil mai mult asupra cuantumului „mijloacelor de existenţă" care reveneau populaţiei decît întinderea de pămînt care nu se afla în stăpînirea exclusivă şi liberă a producătorilor ? Dar nu numai atît. Independent de relaţiile sociale care-şi găseau expresia în iobăgie, populaţia era şi atunci legată prin schimb : „Separarea industriei pre-

www.dacoromanica.ro

lucrătoare de agricultură – spune, pe bună dreptate, autorul –, adică diviziunea socială, națională a muncii, a existat și în epoca de dinainte de reformă" (189). Se pune întrebarea : de ce, în acest caz, trebuie să credem că meșteșugarul sau negustorul de vite din gubernia Vladimir, care trăia într-un ținut mlăștinos, avea mai puține „mijloace de existență" decît agricultorul de rînd din gubernia Tambov, cu toată „fertilitatea naturală a pămîntului" său ?

D-l Struve reproduce apoi o serie de date referitoare la micșorarea populației iobage înainte de eliberare. Economiștii a căror părere ne-o împărtășește dînsul atribuie acest fenomen „scăderii bunăstării" (189). Autorul conchide :

„Ne-am oprit asupra micșorării numărului populației iobage înainte de eliberare, pentru că, după părerea noastră, ea aruncă o lumină vie asupra situației economice a Rusiei din acea epocă. O parte însemnată din țară era... saturată de populație în condițiile tehnice-economice și social-juridice de atunci : acestea din urmă erau pur și simplu defavorabile unei înmulțiri cît de cît rapide la aproape 40% din întreaga populație" (189). Atunci ce rost are aici „legea" lui Malthus, a concordanței dintre înmulțire și mijloacele de existență, din moment ce rînduielile sociale iobăgiste făceau ca aceste mijloace de existență să ajungă în mîinile unui număr restrîns de mari proprietari funciari, ocolind marea masă a populației de a cărei înmulțire este vorba aici ? Se poate, bunăoară, atribui vreo valoare aprecierii făcute de autor că cea mai mică creștere a populației a fost înregistrată fie în guberniile cu un sol puțin fertil și cu o industrie slab dezvoltată, fie în cele pur agricole cu o populație densă ? D-l Struve vrea să vadă aici o manifestare a „suprapopulației necapitaliste", care ar fi avut loc și fără economia bazată pe producția de mărfuri, care „corespunde economiei naturale". Dar tot atît de îndreptățiți, dacă nu și mai îndreptățiți, am fi să spunem că această suprapopulație corespunde economiei feudale, că creșterea înceată a populației s-a aflat în cea mai strînsă dependență de intensificarea exploatării muncii țărănești care a avut loc în urma creșterii înregistrate de producția de mărfuri în exploatările moșierești datorită faptului că acestea au început să folosească munca de clacă la producția de cereale *pentru vînzare* și nu numai pentru nevoile lor. Exem-

www.dacoromanica.ro

plele date de autor pledează împotriva lui : ele arată că nu se poate construi o lege abstractă a populației după formula concordanței dintre înmulțire și mijloacele de existență, ignorînd sistemele istoricește deosebite ale relațiilor sociale și stadiile lor de dezvoltare.

Trecînd la epoca de după reformă, d-l Struve spune : „După prăbușirea iobăgiei observăm în istoria populației aceeași trăsătură fundamentală ca și înainte de eliberare. Energia cu care se înmulțește ea este, în genere, în funcție directă de întinderea pămîntului și de lotul de pămînt" (198). Această afirmație este dovedită cu ajutorul unui tabel în care țăranii sînt grupați după întinderea lotului de pămînt și care arată că creșterea populației e cu atît mai mare cu cît întinderea lotului este mai mare. *„Și nici nu poate fi altfel în condițiile economiei naturale,* de «consum propriu»..., care servește în primul rînd la satisfacerea directă a nevoilor producătorului însuși" (199).

Într-adevăr, *dacă ar fi așa,* dacă loturile de pămînt ar servi în primul rînd la satisfacerea directă a nevoilor producătorului, dacă ele ar constitui singura sursă de satisfacere a acestor nevoi, atunci, și numai atunci, s-ar putea scoate din asemenea date o lege generală a înmulțirii populației. Dar noi știm că nu este așa. Loturile de pămînt servesc „în primul rînd" pentru satisfacerea nevoilor moșierilor și ale statului : ele sînt confiscate dacă aceste „nevoi" nu sînt satisfăcute la timp ; ele sînt impuse la niște dări care depășesc rentabilitatea lor. Totodată, lotul de pămînt nu este singura resursă a țăranului. Deficitul în gospodărie, spune autorul, trebuie să se răsfrîngă – preventiv și represiv – asupra populației. Îndeletnicirile în afară, sustrăgînd populația masculină adultă, frînează și mai mult înmulțirea (199). Dar dacă deficitul gospodăriei care are la bază lotul este acoperit din arendă sau din ocupații neagricole, atunci mijloacele de existență ale țăranului se pot dovedi cu totul suficiente pentru „o înmulțire energică". Este incontestabil că numai pentru o minoritate a țăranilor pot fi create împrejurări atît de favorabile, dar – întrucît nu s-a făcut o analiză specială a relațiilor de producție din sînul țărănimii – nu reiese de nicăieri că această creștere a populației a decurs în mod uniform, că ea n-a fost determinată mai ales de bunăstarea minorității. În sfîrșit, chiar autorul consideră economia naturală ca o condiție a valabilității tezei sale, iar după re-

www.dacoromanica.ro

formă, așa cum el însuși recunoaște, în viața de pînă atunci a pătruns, ca un val puternic, producția de mărfuri. Este evident că, *pentru stabilirea unei legi generale a înmulțirii,* datele autorului sînt cu totul insuficiente. Mai mult decît atît : „simplitatea" abstractă a acestei legi, care presupune că în societatea de care ne ocupăm mijloacele de producție „servesc în primul rînd la satisfacerea directă a nevoilor producătorului însuși", dă unor fapte extrem de complexe o interpretare cu totul greșită și prin nimic dovedită. De pildă : după eliberare – spune d-l Struve – moșierilor le convenea să dea pămînt în arendă țăranilor. „Așadar, suprafața alimentară accesibilă țărănimii, adică mijloacelor ei de existență, se mărea" (200). Această înglobare categorică în „suprafața alimentară" a întregii suprafețe luate în arendă este cu totul nedovedită și greșită. Autorul arată el însuși că moșierii își luau partea leului din produsele recoltate de pe pămîntul lor (200), așa că rămîne de văzut dacă această dare în arendă (pentru muncă în dijmă, de pildă) nu înrăutățea situația arendașilor, dacă nu le impunea cumva obligații care, pînă la urmă, duceau la o reducere a suprafeței alimentare. În continuare, chiar autorul arată că nu sînt în măsură să ia pămînt în arendă decît țăranii înstăriți (216), în mîinile cărora el trebuie să constituie mai degrabă un mijloc de extindere a producției de mărfuri decît de completare a celei pentru „consumul propriu". Chiar dacă s-ar fi făcut dovada că, în general, luarea în arendă a îmbunătățit situația „țărănimii", ce importanță ar fi putut avea această împrejurare din moment ce, după cum spune însuși autorul, arendările ruinau pe țăranii săraci (216), adică această îmbunătățire pentru unii însemna o înrăutățire pentru alții ? În cazurile de luare în arendă a pămîntului de către țărani, relațiile vechi, iobăgiste se împletesc, după cum se vede, cu cele noi, capitaliste ; raționamentul abstract al autorului, care nu ține seama nici de unele, nici de altele, nu numai că nu ne ajută să înțelegem aceste relații, dar, dimpotrivă, provoacă confuzie.

Mai rămîne o referire a autorului la niște date care, chipurile, îi confirmă părerile, și anume la faptul că „vechea expresie *lipsă de pămînt* nu este decît un termen uzual pentru fenomenul pe care știința îl numește suprapopulație" (186). În felul acesta autorul pare a se sprijini pe întreaga noastră literatură narodnicistă, care a stabilit în mod incontestabil că lotu-

www.dacoromanica.ro

rile țărănești sînt „insuficiente", care de mii de ori „și-a sprijinit" dezideratele ei privitoare la „extinderea proprietății funciare țărănești" pe „simplul" considerent că populația a crescut, loturile s-au micșorat, iar țăranii – cum e și firesc – se ruinează. Totuși este foarte puțin probabil ca acest banal raționament narodnicist în legătură cu „lipsa de pămînt" să aibă vreo importanță științifică *, e foarte puțin probabil ca el să fie bun pentru altceva decît pentru „discursuri oficiale" într-o comisie care se ocupă cu problema mersului nedureros al patriei pe calea cea justă. În acest raționament, din cauza copacilor nu se vede pădurea, din cauza conturului exterior al fenomenului nu se vede principalul fond social-economic al tabloului. Faptul că un imens fond agrar aparține reprezentanților orînduirii „vechi-nobiliare", pe de o parte, și achiziționarea de pămînt prin cumpărare, pe de altă parte – iată fondul principal, față de care orice „extindere a proprietății funciare" rămîne un jalnic paliativ. Atît raționamentele narodniciste pe tema lipsei de pămînt cît și „legile" lui Malthus care vor să stabilească o concordanță între înmulțirea populației și mijloacele ei de existență păcătuiesc tocmai prin „simplitatea" lor abstractă, care ignorează relațiile social-economice concrete date.

Această analiză sumară a argumentelor d-lui Struve ne duce la concluzia că teza lui, după care suprapopulația în Rusia agrară și-ar găsi explicația în lipsa de concordanță dintre înmulțirea ei și mijloacele de existență, nu este absolut prin nimic dovedită. El își încheie argumentele sale astfel : „Și iată că avem în fața noastră tabloul unei suprapopulații care ține de economia naturală complicată prin momente care țin de economia bazată pe producția de mărfuri și prin alte trăsături importante, moștenite de la orînduirea socială a epocii iobăgiei" (200). Firește, despre orice fapt economic care are loc într-o țară aflată în perioada de tranziție de la economia „naturală" la economia „bazată pe producția de mărfuri" se poate spune că e un fenomen „care ține de economia naturală și e complicat prin momente care țin de economia bazată pe

* Cu alte cuvinte, acest raționament nu poate, în nici un caz, *să explice* ruinarea țărănimii și suprapopulația, deși „lipsa" însăși, ca și agravarea ei în urma creșterii populației, constituie un fapt în afară de orice discuție. Ceea ce se cere aici nu este să constați existența faptului, ci să explici proveniența lui.

www.dacoromanica.ro

producția de mărfuri". Se poate spune și invers : „Un fenomen care ține de economia bazată pe producția de mărfuri și e complicat prin momente care țin de economia naturală", dar toate acestea nu ne pot da un „tablou", dar nici măcar cea mai mică idee despre felul *cum anume* se creează suprapopulația pe terenul *raporturilor social-economice date*. Concluzia finală pe care o trage autorul nostru, combătîndu-l pe N.–on și teoria lui despre suprapopulația capitalistă în Rusia, glăsuiește : „Țăranii noștri produc hrană în cantitate insuficientă" (237).

Pînă în ziua de azi, producția agricolă a țăranilor dă produse care merg la moșieri, aceștia primind prin intermediul statului plăți de răscumpărare ; ea formează în permanență obiectul operațiilor *capitalului* comercial și uzurar, care răpește masei covîrșitoare a țărănimii o parte enormă din produse ; în sfîrșit, în sînul „țărănimii" însăși, această producție este repartizată într-un mod atît de complicat, încît plusul general și mediu (arenda) este pentru masă un minus, și toată această rețea de relații sociale d-l Struve o taie, ca pe un nod gordian [130], printr-o sentință abstractă și lipsită de orice temei : „producția este insuficientă". Dar această teorie nu rezistă la nici o critică ; ea nu face decît să ascundă ceea ce trebuie cercetat : relațiile de producție în gospodăria agricolă a țăranilor. Formula malthusiană prezintă chestiunea în așa fel de parcă am avea înaintea noastră o tabula rasa și nu relații iobăgiste și burgheze care se împletesc în actuala organizare a gospodăriei țărănești din Rusia.

Noi, bineînțeles, nu ne putem mulțumi în nici un caz cu o simplă critică a opiniilor d-lui Struve. Trebuie să ne punem și întrebarea : de unde provine greșeala lui ? Și care dintre adversari (d-l N.–on și d-l Struve) dă o justă explicare a suprapopulației ?

D-l N.-on își întemeiază explicația sa pe constatarea că masa muncitorilor este „eliberată" ca urmare a faptului că meșteșugurile iau un caracter capitalist. Totodată el nu prezintă decît date care privesc dezvoltarea marii industrii și nu dă nici o atenție faptului că paralel cu aceasta are loc o dezvoltare a meșteșugurilor, fenomen care exprimă adîncirea divi-

www.dacoromanica.ro

ziunii sociale a muncii *. El își extinde explicația sa și asupra agriculturii, fără să încerce măcar să ne prezinte un tablou exact al organizării ei social-economice și al *gradului de dezvoltare al acestei organizări.*

Drept răspuns, d-l Struve arată că „suprapopulația capitalistă, în sensul celor arătate de Marx, e strîns legată de progresul tehnicii" (183), și deoarece găsește, împreună cu d-l N.–on, că „tehnica" gospodăriei țărănești „n-a progresat aproape de loc" (200), el refuză să recunoască că în Rusia agrară suprapopulația are un caracter capitalist, și caută alte explicații.

Explicația pe care o dă d-l Struve în răspunsul său către N.–on este justă. Suprapopulația capitalistă apare datorită faptului că *capitalul* pune stăpînire pe producție și, reducînd numărul muncitorilor necesari (pentru producerea unei cantități date de produse), creează o populație excedentară. Marx spune următoarele despre suprapopulația capitalistă în agricultură :

„De îndată ce producția capitalistă pune stăpînire pe agricultură sau în măsura în care pune stăpînire pe ea, o dată cu acumularea capitalului care funcționează aici, cererea de populație muncitoare rurală scade în mod absolut, fără ca eliminarea acestor muncitori să fie completată, ca în industria neagricolă, de o atragere mai mare a lor. O parte din populația rurală se găsește deci întotdeauna gata să se transforme în proletariat orășenesc, adică manufacturier **. (Manufactura, aici, în sensul de industrii neagricole). Acest izvor al suprapopulației relative curge deci necontenit. Dar fluxul ei necontenit spre orașe presupune deja, aici la țară, o suprapopulație latentă continuă, ale cărei proporții devin vizibile numai atunci cînd canalele de scurgere se deschid deosebit de larg. Munci-

* Se știe că în perioada de după reformă meșteșugurile noastre s-au dezvoltat și că au apărut o mulțime de alte meșteșuguri noi. Este de asemenea cunoscută explicația teoretică a apariției acestui fenomen paralel cu trecerea pe făgaș capitalist a altor meșteșuguri, explicație dată de Marx în paginile care tratează despre „crearea pieței interne pentru capitalul industrial" („Das Kapital", 2. Aufl., S. 776 u. ff. („Capitalul", ed. a 2-a, pag. 776 și urm. — *Nota trad.)*] [131].

** În treacăt fie spus, observarea acestui fapt i-a și dat, probabil, prilej lui Lange să introducă un corectiv în teoria lui Marx, pe care el n-a înțeles-o cum trebuie. În loc ca, analizînd acest fapt, să ia ca punct de plecare modul concret de producție socială respectiv (cel capitalist) și să urmărească manifestarea lui în agricultură, el s-a apucat să născocească diferite particularități ale „moravurilor poporului".

www.dacoromanica.ro

torul agricol este așadar redus la minimul de salariu și se află totdeauna cu un picior în mlaștina pauperismului" („Das Kapital", 2. Aufl., S. 668) [132].

D-l N.–on *n-a dovedit* caracterul capitalist al suprapopulației din Rusia agrară, pentru că nu l-a pus în legătură cu capitalismul din agricultură : mulțumindu-se să arate doar în treacăt și în mod incomplet evoluția capitalistă a economiei bazate pe proprietatea privată, el a scăpat cu totul din vedere trăsăturile burgheze ale organizării gospodăriei țărănești. D-l Struve ar fi trebuit să completeze această lacună a expunerii d-lui N.–on, care este destul de gravă, căci ignorarea capitalismului în agricultură, ignorarea dominației lui și, în același timp, a dezvoltării lui încă slabe, a dus în mod firesc la teoria inexistenței sau restrîngerii pieței interne. În loc să reducă teoria d-lui N.–on la datele concrete ale capitalismului din agricultura noastră, d-l Struve a căzut într-o altă greșeală, contestînd categoric caracterul capitalist al suprapopulației.

Întreaga istorie de după reformă se caracterizează printr-o invazie a *capitalului* în agricultură. Moșierii au trecut (încet sau repede, asta-i altă chestiune) la munca salariată, care a căpătat o răspîndire destul de largă și a determinat pînă și caracterul majorității cîștigurilor realizate de țărani din muncile efectuate în afară ; ei și-au îmbunătățit mijloacele tehnice și au început să folosească mașini. Pînă și sistemul economic iobăgist în curs de dispariție – darea pămîntului la țărani în schimbul dijmei în muncă – a trecut printr-o transformare burgheză ca urmare a concurenței țăranilor, care a dus la înrăutățirea situației celor ce luau pămînt în arendă, la condiții mai grele * și, prin urmare, la micșorarea numărului de muncitori. În gospodăria țărănească s-a manifestat cît se poate de vizibil descompunerea țărănimii în burghezie sătească și proletariat. „Bogătanii" își lărgeau suprafețele cultivate, își îmbunătățeau gospodăria [comp. *V.V.* : „Tendințe progresiste în gospodăria țărănească"] și erau astfel nevoiți să recurgă la muncă salariată. Toate acestea sînt fapte de mult constatate și unanim recunoscute, pe care le arată (după cum vom vedea

* Vezi, de pildă, la Karîșev („Rezultatele statisticii zemstvelor", vol. II, pag. 266), culegerea pentru județul Rostov pe Don, în care se atrage atenția asupra reducerii treptate a părții țăranilor la „scopșcină" [133]. Vezi tot acolo, cap. V, § 9, despre plățile suplimentare pe care le fac țăranii prin prestare de muncă în cazul arendei în dijmă.

www.dacoromanica.ro

numaidecît) şi d-l Struve. Să luăm, spre exemplificare, şi unul dintre cazurile cele mai obişnuite în satul rusesc : „chiaburul" a răpit unei „obşti" – sau, mai precis, ţăranilor de tip proletar, membri ai aceleiaşi obşti – cea mai bună bucată de pămînt din lot şi o lucrează cu munca şi inventarul aceloraşi ţărani „asiguraţi cu loturi", care sînt înglodaţi în datorii şi obligaţii şi sînt legaţi de binefăcătorul lor, pentru adaptare socială reciprocă şi activitate solidară, prin forţa principiilor obşteşti, atît de îndrăgite de narodnici. Gospodăria lui este, bineînţeles, mai bine exploatată decît gospodăriile ţăranilor ruinaţi şi cere mult mai puţini muncitori în comparaţie cu perioada cînd această bucată de pămînt se afla în mîinile cîtorva ţărani cu gospodărie mică. Că aici nu-i vorba de fapte izolate, ci de o situaţie generală, nu va putea să tăgăduiască nici un narodnic. Originalitatea teoriilor lor constă numai în faptul că ei nu vor să spună acestor lucruri pe adevăratul lor nume, nu vor să vadă că ele înseamnă *dominaţia capitalului în agricultură.* Ei uită că forma iniţială a *capitalului* a fost, pretutindeni şi întotdeauna, capitalul comercial, bănesc, că întotdeauna capitalul ia în primire procesul tehnic al producţiei aşa cum îl găseşte şi abia după aceea îl supune unei transformări tehnice. De aceea ei nu văd că, „apărînd" (în vorbe, bineînţeles, şi nimic mai mult) actualele rînduieli agricole împotriva capitalismului „care vine" (?!), ei nu fac decît să apere formele *medievale* ale capitalului împotriva asaltului formelor sale moderne, pur burgheze.

Aşadar, nu se poate nega caracterul capitalist al suprapopulaţiei în Rusia, după cum nu se poate nega nici dominaţia capitalului în agricultură. Dar este, bineînţeles, cu totul absurd să ignorezi *gradul de dezvoltare al capitalului,* aşa cum face d-l N.–on, care exagerează pînă într-atîta încît prezintă această dezvoltare ca fiind aproape desăvîrşită şi de aceea ticluieşte o teorie despre restrîngerea sau inexistenţa pieţei interne, în timp ce, în realitate, capitalul domină de pe acum, deşi într-o formă care este, relativ, extrem de slab dezvoltată ; pînă la completa dezvoltare, pînă la completa despărţire a producătorului de mijloacele de producţie, mai sînt multe trepte intermediare, şi fiecare pas înainte al capitalismului în agricultură înseamnă *creşterea* pieţei interne, aceasta – potrivit teoriei lui Marx – fiind creată tocmai de capitalismul în agricultură, care

www.dacoromanica.ro

în Rusia nu se restrînge, ci, dimpotrivă, se formează și se dezvoltă.

Mai departe, chiar și din această caracterizare extrem de generală a capitalismului din agricultura noastră * putem vedea că el nu cuprinde *toate* relațiile social-economice de la sate. Alături de el vedem și azi relații iobăgiste – atît în domeniul economic (de pildă arendarea de otrezki în schimbul dijmei în muncă și al plății în natură ; avem aici toate caracteristicile economiei iobăgiste : și „schimbul de servicii" în natură dintre producător și posesorul mijloacelor de producție, și exploatarea producătorului prin *legarea* lui de pămînt, iar nu prin despărțirea lui de mijloacele de producție) cît și – mai ales – în domeniul social și juridic-politic (obligativitatea „asigurării cu lot", legarea de pămînt, adică lipsa libertății de deplasare, plata prețului de răscumpărare, adică a aceleiași dijme către moșier, subordonarea față de proprietarii funciari privilegiați în domeniul justiției și al administrației etc.) ; aceste relații duc și ele, fără îndoială, la ruinarea țăranilor și la șomaj, la o „suprapopulație" de muncitori agricoli legați de pămînt. Baza capitalistă a actualelor relații nu trebuie să ascundă toate aceste rămășițe, încă puternice, ale stratului „vechi-nobiliar", care *n-au fost încă distruse* de capitalism tocmai din cauză că el nu este încă destul de dezvoltat. Slaba dezvoltare a capitalismului, „starea de înapoiere a Rusiei", pe care narodnicii o consideră drept „fericire" **, nu este „fericire" decît pentru exploatatorii cu titluri de noblețe. Pe lîngă trăsăturile ei capitaliste fundamentale, „suprapopulația" de astăzi mai are, prin urmare, și trăsături iobăgiste.

Dacă vom compara această teză cu aceea a d-lui Struve, potrivit căreia „suprapopulația" are unele trăsături care țin de economia naturală și altele care țin de economia bazată pe producția de mărfuri, vom vedea că prima n-o exclude pe cea de-a doua, ci, dimpotrivă, se încadrează în ea : iobăgia face parte din fenomenele „economiei naturale", iar capitalismul din cele ale „economiei bazate pe producția de mărfuri". Teza d-lui Struve, pe de o parte, nu arată precis care anume *relații* țin de economia naturală și care țin de economia bazată pe

* De el ne vom ocupa mai amănunțit în cele ce urmează, separat în ceea ce privește țăranii și separat în ce privește moșierii.
** D-l Iujakov în „Russkoe Bogatstvo".

www.dacoromanica.ro

producția de mărfuri, iar pe de altă parte ne duce înapoi la „legile" nedovedite prin nimic și lipsite de conținut ale lui Malthus.

Aceste neajunsuri au făcut în mod firesc ca nici expunerea ulterioară să nu fie satisfăcătoare. „În ce mod, așadar – întreabă autorul –, pe ce baze *poate* fi reorganizată economia noastră populară ?" (202). Stranie întrebare, formulată tot în manieră profesorală, așa cum obișnuiesc să pună problemele domnii narodnici, care constată caracterul nesatisfăcător al prezentului și aleg căi mai bune pentru patrie. „Economia noastră populară" este o economie capitalistă, a cărei organizare și „reorganizare" e determinată de burghezie, care „dirijează" această economie. În loc să se pună problema posibilității reorganizării, trebuia pusă tocmai problema treptelor succesive de dezvoltare a acestei economii burgheze, și trebuia făcut acest lucru tocmai din punctul de vedere al teoriei în numele căreia autorul răspunde atît de minunat d-lui V.V., care-l recomandă pe d-l N.–on drept „marxist incontestabil", că acest „marxist incontestabil" n-are habar de lupta de clasă și de originea de clasă a statului. Schimbarea modului de a pune problema în sensul arătat de noi l-ar fi scutit pe autor de considerații atît de confuze despre „țărănime" ca acelea pe care le citim la pag. 202–204.

Autorul începe prin a arăta că țărănimii nu-i ajung loturile de pămînt, că, chiar dacă ea acoperă această lipsă prin luarea de pămînt în arendă, „o mare parte din țărănime" este *totdeauna* în deficit ; nu se poate vorbi despre țărănime ca despre un tot, pentru că în acest caz ar însemna să vorbești despre o ficțiune * (pag. 203). Și direct din aceasta el deduce :

„În orice caz, producția insuficientă este un fapt *dominant, fundamental* în economia noastră populară" (pag. 204). Aceasta este o afirmație absolut gratuită și fără nici o legătură cu cele spuse anterior : de ce nu este un „fapt dominant, fundamental" acela că țărănimea, privită ca un tot, este o ficțiune, dat fiind că înăuntrul ei se formează clase ostile ? Autorul trage concluzia fără să se bazeze pe vreun fel de date,

* „Principala lipsă a raționamentelor d-lui Golubev în minunatele sale articole este tocmai faptul că el nu se poate debarasa cu nici un chip de această ficțiune" (203).

www.dacoromanica.ro

fără să facă o analiză a faptelor referitoare la „producția insuficientă" [care nu împiedică, totuși, minoritatea să-și creeze bunăstarea ei pe seama majorității] sau la dezmembrarea țărănimii, ci pur și simplu pornind de la o idee preconcepută în favoarea malthusianismului. – „De aceea – continuă el – sporirea productivității muncii agricole este de-a dreptul avantajoasă și binefăcătoare pentru țărănimea rusă" (204). Sîntem nedumeriți : chiar adineaori autorul nostru a formulat o serioasă (și foarte justă) acuzație împotriva narodnicilor în legătură cu raționamentele lor despre o „ficțiune", despre „țărănimea" luată în general, iar acum introduce și el această ficțiune în analiza sa ! Dacă relațiile din sînul acestei „țărănimi" sînt de așa natură încît minoritatea devine „puternică din punct de vedere economic", iar majoritatea se proletarizează, dacă minoritatea își lărgește întinderea de pămînt aflată în posesiunea ei și se îmbogățește, iar majoritatea se află mereu în deficit și se ruinează, atunci cum se poate vorbi de „caracterul avantajos și binefăcător" al procesului în general ? Autorul a vrut, probabil, să spună că procesul este avantajos atît pentru o parte a țărănimii cît și pentru cealaltă. Dar, în acest caz, ar fi trebuit, în primul rînd, să analizeze situația fiecărui grup în parte și s-o cerceteze în mod separat, iar în al doilea rînd, dat fiind antagonismul dintre cele două grupuri, era necesar să arate în mod precis *care* e grupul al cărui punct de vedere îl exprimă cei ce vorbesc despre „caracterul avantajos și binefăcător". Exemplul acesta arată o dată mai mult cît de nesatisfăcător și plin de reticențe este obiectivismul d-lui Struve.

Dat fiind că d-l N.–on susține în această problemă o părere opusă – și anume că „sporirea productivității muncii agricole *, dacă produsele vor îmbrăca forma de marfă, nu poate servi la ridicarea bunăstării poporului" („Studii", pag. 266), – d-l Struve trece acum la combaterea ei.

În primul rînd, spune dînsul, țăranul asupra căruia criza actuală s-a abătut cu toată greutatea ei produce cereale pentru consum propriu ; el nu vinde cereale, ci caută să mai cumpere. Pentru această categorie de țărani – și ei sînt în proporție de aproape 50% (cei cu cîte un singur cal și cei fără cai) și în

* „Oricît ar fi" ea de „necesară și de dorit", adaugă d-l N.–on.

www.dacoromanica.ro

nici un caz sub 25% (cei fără cai) – sporirea productivității muncii este în orice caz avantajoasă, cu toată scăderea prețului cerealelor.

Da, se înțelege, sporirea productivității ar fi avantajoasă pentru un astfel de țăran dacă el ar putea să-și mențină gospodăria și s-o ridice pe o treaptă mai înaltă. Dar tocmai țăranii cu un singur cal și cei fără cai nu dispun de aceste condiții. Ei nu sînt în stare să-și mențină actuala lor gospodărie, cu uneltele ei primitive, cu lucrarea de mîntuială a pămîntului etc., darămite să-i mai ridice și tehnica. Această ridicare a tehnicii este rezultatul dezvoltării economiei bazate pe producția de mărfuri. Și dacă pe această treaptă de dezvoltare a producției de mărfuri vînzarea de cereale a devenit necesitate pînă și pentru țăranii care sînt nevoiți să mai cumpere cereale, apoi treapta următoare va face ca această vînzare să fie și mai obligatorie (însuși autorul recunoaște necesitatea trecerii de la economia naturală la cea bazată pe producția de mărfuri), iar concurența țăranilor care și-au îmbunătățit cultura pămîntului îl va expropria imediat, inevitabil și pînă la capăt, pe acest țăran, transformîndu-l, dintr-un proletar legat de pămînt, într-un proletar liber ca pasările cerului. Nu vreau în nici un caz să spun că o asemenea schimbare ar fi dezavantajoasă *pentru el.* Dimpotrivă, din momentul în care producătorul a și căzut în ghearele capitalului – și acesta este, fără îndoială, un fapt împlinit pentru categoria de țărani de care ne ocupăm – pentru el este extrem de „avantajoasă și binefăcătoare" libertatea deplină, care-i permite să-și schimbe stăpînii și care-i dezleagă mîinile. Dar polemica dintre d-nii Struve și N.–on nu ține cîtuși de puțin de domeniul unor *asemenea* considerente.

În al doilea rînd, spune în continuare d-l Struve, d-l N.–on „uită că ridicarea productivității muncii agricole este posibilă numai pe calea unor schimbări în *tehnică* și în *sistemul* de gospodărire sau de cultură" (206). Într-adevăr, d-l N.–on uită acest lucru, dar un asemenea considerent nu face decît să întărească teza inevitabilității exproprierii definitive a țăranilor neavuți, a țăranilor de „tip proletar". Pentru a proceda la o îmbunătățire a tehnicii e nevoie de resurse bănești disponibile, în timp ce țăranii aceștia n-au nici ce mînca.

www.dacoromanica.ro

În al treilea rînd – încheie autorul – d-l N.–on nu are dreptate cînd afirmă că ridicarea productivității muncii agricole îi va sili pe concurenți să scadă prețul. Pentru o asemenea scădere – spune, pe bună dreptate, d-l Struve – este necesar ca productivitatea muncii noastre agricole nu numai să ajungă din urmă pe cea din Europa apuseană [în acest caz noi vom vinde produsele la nivelul muncii socialmente necesare], dar s-o și depășească. – Această obiecție este perfect întemeiată, dar ea încă nu ne lămurește cu nimic în următoarea chestiune : pentru care parte din „țărănime" prezintă avantaje această ridicare a tehnicii și pentru care considerente ?

„În general, degeaba se teme d-l N.–on atîta de ridicarea productivității muncii agricole" (207). După părerea d-lui Struve, temerea aceasta își are explicația în faptul că dînsul nu-și poate închipui progresul agriculturii altfel decît sub forma progresului agriculturii extensive, care este însoțit de o tot mai mare eliminare a muncitorilor de către mașini.

Autorul nostru face o apreciere foarte nimerită a atitudinii d-lui N.–on față de dezvoltarea tehnicii agricole, cînd califică această atitudine drept „teamă", și are perfectă dreptate cînd spune că această teamă este absurdă. Totuși, ni se pare că argumentarea lui ocolește principala greșeală a d-lui N.–on.

D-l N.–on, sprijinindu-se în aparență cu toată rigurozitatea pe doctrina marxistă, face totuși o distincție netă între evoluția capitalistă a agriculturii în societatea capitalistă și evoluția industriei prelucrătoare, în sensul că în cazul acesteia din urmă el recunoaște acțiunea progresistă a capitalismului, socializarea muncii, iar în cazul celei dintîi nu. De aceea, în cazul industriei prelucrătoare, el „nu se teme" de ridicarea productivității muncii, iar în cazul agriculturii „se teme", *deși latura social-economică a chestiunii și răsfrîngerea acestui proces asupra diferitelor clase ale societății este absolut aceeași în ambele cazuri...* Marx a exprimat deosebit de plastic această teză în următoarea notă : „Economiștii filantropi englezi ca Mill, Rogers, Goldwin, Smith, Fawcett etc. și fabricanții liberali ca John Bright și consorții întreabă pe nobilul latifundiar englez, așa cum dumnezeu l-a întrebat pe Cain de fratele său Abel, unde au dispărut miile noastre de

www.dacoromanica.ro

freeholders [țărani liberi]. – Dar voi cum ați apărut ? Prin distrugerea acestor freeholders. De ce nu întrebați, mai departe, unde au dispărut țesătorii, torcătorii, meseriașii independenți ?" („Das Kapital", I, S. 780, Anm. 237 *). Ultima frază identifică în mod elocvent soarta pe care o au micii producători în agricultură cu soarta pe care o au ei în industria prelucrătoare și subliniază că în ambele cazuri s-au format clasele societății burgheze **. Greșeala principală a d-lui N.–on constă tocmai în faptul că el ignorează aceste clase, apariția lor în sînul țărănimii noastre, și nu-și propune să urmărească cu toată precizia fiecare din treptele succesive de dezvoltare a antagonismului dintre aceste clase.

Dar d-l Struve nu pune de loc chestiunea în felul acesta. El nu numai că nu repară greșeala sus-menționată a d-lui N.–on, dar, dimpotrivă, *o repetă și el,* emițînd, de pe poziția unui profesor care se situează *deasupra* claselor, diverse aprecieri în legătură cu „avantajul" pe care-l prezintă progresul pentru „țărănime". Această încercare de a se situa deasupra claselor face ca tezele autorului să fie extrem de nebuloase, atît de nebuloase încît se pot trage din ele concluzii burgheze : împotriva tezei, incontestabil juste, potrivit căreia capitalismul în agricultură (ca și capitalismul în industrie) înrăutățește situația producătorului, el emite teza că aceste schimbări prezintă, *în general,* un „avantaj". Este ca și cum cineva, vorbind despre rolul mașinilor în societatea burgheză, s-ar apuca să combată teoria economistului romantic, care susține că ele înrăutățesc situația oamenilor muncii, cu dovezi despre „avantajul și binefacerile" progresului în general.

La considerentele expuse de d-l Struve, narodnicul va replica, probabil, că nu de ridicarea productivității muncii se teme d-l N.–on, ci de burghezism.

Că în orînduirea noastră capitalistă progresul tehnicii în agricultură este legat de burghezism, nu încape nici o îndoială, dar „teama" manifestată de narodnici este, firește, cu totul absurdă. Burghezismul constituie de pe acum o stare

* „Capitalul", vol. I, pag. 780, nota 237 [134]. — *Nota red.*
** Vezi mai ales § 4 din cap. XXIV : „Geneza fermierilor capitaliști", pag. 773—776 [135].

www.dacoromanica.ro

de fapt, iar munca este subordonată capitalului și în agricultură, așa că nu de burghezism trebuie „să ne temem", ci de neajunsul că producătorul nu-și dă seama de acest burghezism, că el nu este în stare să-și apere interesele împotriva lui. De aceea nu oprirea dezvoltării capitalismului trebuie s-o dorim, ci, dimpotrivă, dezvoltarea lui deplină, pînă la capăt.

Pentru a arăta mai amănunțit și mai precis în ce constă greșeala pe care o comite d-l Struve cînd vorbește despre agricultura în societatea capitalistă, vom încerca să înfățișăm (în liniile cele mai generale) procesul formării claselor paralel cu schimbările în domeniul tehnicii care au prilejuit considerațiile sale. Cu acest prilej, d-l Struve face distincție între agricultura strict extensivă și cea intensivă și consideră că rădăcina erorilor d-lui N.–on constă în faptul că dînsul nu vrea să știe de nimic în afară de agricultura extensivă. Vom căuta să dovedim că nu în aceasta constă greșeala *principală* a d-lui N.–on și că, în condițiile cînd agricultura capătă un caracter intensiv, formarea claselor societății burgheze este în fond identică cu aceea care are loc în condițiile dezvoltării agriculturii extensive.

Asupra agriculturii extensive nu este cazul să ne oprim prea mult, întrucît și d-l Struve recunoaște că în acest caz are loc o eliminare a „țărănimii" de către burghezie. Vom atrage atenția numai asupra a două puncte. În primul rînd, progresul tehnicii este determinat de economia bazată pe producția de mărfuri ; pentru realizarea lui este nevoie ca țăranul să fie în posesiunea unor mijloace *bănești* disponibile, excedentare [în raport cu consumul lui și cu reproducerea mijloacelor lui de producție]. Care e proveniența acestor mijloace ? Evident că ele nu sînt decît un rezultat al transformării circulației marfă–bani–marfă în circulația bani–marfă–bani cu un adaos. Cu alte cuvinte, aceste mijloace pot să provină numai de la capital, *de la capitalul comercial și uzurar*, adică tocmai de la „lipitorile, chiaburii, negustorii" etc. pe care naivii narodnici ruși îi consideră ca ținînd *nu* de capitalism, *ci* de „rapacitate" (ca și cum capitalismul n-ar fi rapacitate ! ca și cum realitatea rusă nu ne-ar arăta legătura reciprocă dintre feluritele forme ale acestei „rapacități", de la chiaburia cea mai primitivă pînă la între-

www.dacoromanica.ro

prinderea cea mai modernă și mai rațională !) *. În al doilea rînd, semnalăm ciudata atitudine a d-lui N.–on în această chestiune. În nota 2 de la pag. 233, el îl combate pe V. E. Postnikov, autorul lucrării „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei", care arată că mașinile au făcut să crească suprafața de lucru a gospodăriei țărănești exact de două ori, adică de la 10 deseatine la 20 de deseatine de lucrător, și că de aceea cauza „sărăciei Rusiei" o constituie „proporțiile mici ale gospodăriei țărănești". Cu alte cuvinte, în societatea burgheză dezvoltarea tehnicii duce la exproprierea gospodăriilor mici și înapoiate. D-l N.–on obiectează : mîine tehnica ar putea să mărească încă de trei ori suprafața de lucru. Și atunci gospodăriile care au cîte 60 de deseatine vor trebui să fie transformate în gospodării cu cîte 200 sau 300 de deseatine. – A invoca un asemenea argument împotriva tezei cu privire la caracterul burghez al agriculturii noastre e tot atît de ridicol ca și cînd te-ai apuca să demonstrezi slăbiciunea și neputința capitalismului industrial cu argumentul că mașina cu aburi din ziua de azi va trebui să fie înlocuită „mîine" cu una electrică. „Nu se știe, de asemenea, ce se vor face milioanele de brațe de muncă eliberate", adaugă d-l N.–on, chemînd burghezia la judecată în fața lui și uitînd că, în afară de producătorul însuși, altcineva nu are cine s-o judece. Formarea armatei de rezervă a șomerilor ca urmare a folosirii mașinilor este tot atît de inevitabilă în agricultura burgheză ca și în industria burgheză.

Așadar, în ce privește dezvoltarea agriculturii extensive, nu încape îndoială că, în condițiile economiei bazate pe producția de mărfuri, progresul tehnicii duce la transformarea „țăranului", pe de o parte, în fermier (înțelegînd prin acest cuvînt un întreprinzător, un capitalist în agricultură), iar pe de altă parte în muncitor agricol sau în ziler. Să vedem acum

* D-nii narodnici mai recurg la încă un procedeu, foarte ingenios, atunci cînd vor să ascundă rădăcinile capitalismului nostru industrial în „producția populară", adică în chiaburia și cămătăria „populară". Chiaburul își duce „economiile" la banca de stat ; depunerile lui permit băncii ca, sprijinindu-se pe creșterea avuției poporului, a economiilor lui, a spiritului său întreprinzător, a solvabilității lui, să împrumute bani de la englezi. Acești bani sînt folosiți de „stat" pentru a veni în ajutorul... — ce politică miopă și ce jalnică ignorare a „științei moderne" și a „ideilor morale moderne" ! — *...capitaliștilor.* Se pune acum întrebarea : oare nu este clar că, dacă statul ar întrebuința acești bani (ai capitaliștilor) nu pentru capitalism, ci pentru „producția populară", atunci am avea în Rusia o „producție populară", iar nu capitalism ?

www.dacoromanica.ro

cum stau lucrurile în cazul cînd agricultura extensivă se transformă în agricultură intensivă. Tocmai de la acest proces așteaptă d-l Struve „avantaje" pentru „țăran". Pentru a evita orice discuții în legătură cu valabilitatea materialului pe baza căruia descriem această transformare, ne vom servi de lucrarea „Influența transporturilor cu aburi asupra agriculturii", a d-lui A. I. Skvorțov *, pe care îl laudă d-l Struve atît de mult.

În cap. 3 din secțiunea a IV-a a cărții sale, d-l A. Skvorțov analizează felul cum decurge „transformarea tehnicii agriculturii sub influența transporturilor cu aburi" în țările cu agricultură extensivă și în cele cu agricultură intensivă. Să vedem cum arată această transformare în *țările cu populație densă și cu agricultură extensivă*. Se poate presupune că centrul Rusiei europene corespunde unei asemenea caracterizări. Pentru o astfel de țară d-l Skvorțov prezice aceleași schimbări care, după părerea d-lui Struve, trebuie să se producă în mod inevitabil și în Rusia, și anume transformarea ei într-o țară cu agricultură intensivă și cu o producție industrială dezvoltată.

Să vedem ce spune mai departe d-l A. Skvorțov (§§ 4–7, pag. 440–451).

O țară cu agricultură extensivă **. Cea mai mare parte din populație se îndeletnicește cu agricultura. Uniformitatea ocupațiilor are drept urmare lipsa pieței. Populația e săracă, în primul rînd, din cauza proporțiilor mici ale gospodăriilor și, în al doilea rînd, fiindcă lipsește schimbul : „satisfacerea celorlalte nevoi în afară de hrană, pe care o produce agricultorul însuși, se face, am putea spune, numai pe socoteala

* In publicistica noastră, dînsul este considerat, de obicei, drept marxist. Dar pentru asta există tot atît de puține temeiuri ca și pentru a-l taxa drept marxist pe d-l N.—on. D-l A. Skvorțov nu cunoaște nici dînsul teoria luptei de clasă și a caracterului de clasă al statului. Propunerile practice pe care le face dînsul în „Studii economice" nu se deosebesc cu nimic de obișnuitele propuneri burgheze. E drept că dînsul are, în ce privește realitatea din Rusia, o optică mult mai realistă decît aceea a domnilor narodnici, dar dacă ținem seama *numai* de acest criteriu, atunci trebuie să considerăm drept marxiști și pe d-l B. Cicerin și pe mulți alții.

** D-l A. Skvorțov arată că, de obicei, prin țară cu agricultură extensivă se înțelege o țară slab populată (pag. 439, notă). El consideră că această definiție este greșită și indică următoarele criterii de apreciere a caracterului extensiv al agriculturii : 1) o instabilitate pronunțată a recoltelor ; 2) uniformitatea culturilor și 3) lipsa unor piețe interne, adică a unor mari orașe în care să se concentreze industria prelucrătoare.

www.dacoromanica.ro

produselor producției primitive care la noi poartă denumirea de producție meșteșugărească".

Construirea unei căi ferate ridică prețul produselor agricole și face, prin urmare, să crească puterea de cumpărare a populației. „O dată cu apariția căilor ferate, țara e inundată de produsele ieftine ale manufacturilor și fabricilor", care ruinează pe meșteșugarii locali. Aceasta este prima cauză a „prăbușirii multor gospodării".

A doua cauză a aceluiași fenomen o constituie recoltele proaste. „Pămîntul a fost lucrat și el pînă acum în mod primitiv, adică întotdeauna nerațional, și, prin urmare, recoltele proaste reprezentau un fenomen destul de frecvent, în timp ce o dată cu construirea de căi ferate nu se mai observă de loc o scumpire a produselor, care înainte era consecința unei recolte proaste, sau, în orice caz, această scumpire e de proporții considerabil reduse. De aceea o consecință firească, care se manifestă de obicei încă de la prima recoltă proastă este aici năruirea a numeroase gospodării. La acest rezultat se ajunge cu atît mai repede, cu cît prisosurile recoltelor normale au fost, în general, mai mici și cu cît populația a trebuit să se bizuie mai mult pe cîștigul realizat din practicarea diverselor meșteșuguri".

Pentru ca țăranii să se poată lipsi de meșteșuguri și să se asigure împotriva recoltelor proaste trecînd la o agricultură intensivă (rațională), este nevoie, în primul rînd, de mari excedente de mijloace bănești (realizate din vînzarea produselor agricole la prețuri mai ridicate) și, în al doilea rînd, de forța intelectuală a populației, fără de care nu este posibilă practicarea unei agriculturi mai intensive și mai raționale. Se înțelege că marea masă a populației nu dispune de asemenea condiții, pe care le îndeplinește doar o minoritate.*

„Populația excedentară care s-a format în felul acesta [adică ca urmare a «lichidării» numeroaselor gospodării, ruinate din cauza decăderii meșteșugurilor și din cauza exigențelor tot mai mari față de agricultură] va fi, în parte, absorbită de gospodăriile care vor ieși în chip mai fericit din această situație și vor avea posibilitatea să-și sporească intensivi-

* „Pentru o astfel de țară (cu o populație densă și cu gradul de cultură economică existent) trebuie să admitem că, pe de o parte, micile excedente și, pe de altă parte, nivelul cultural scăzut al populației fac ca atunci cînd condițiile se schimbă, numeroase gospodării să se lichideze" (442).

www.dacoromanica.ro

tatea producției" (adică vor fi, bineînțeles, „absorbiți" în calitate de muncitori salariați, muncitori agricoli și zileri. D-l A. Skvorțov nu spune acest lucru, fiindcă crede, poate, că și așa e destul de clar). Va fi nevoie de o mai mare cheltuială de forță vie, fiindcă apropierea pieței, dobîndită cu ajutorul căilor de comunicație perfecționate, permite să se treacă la cultura de produse greu transportabile, „a căror producere cere de cele mai multe ori o cheltuială considerabilă de forță de muncă vie". „Dar, de obicei – arată în continuare d-l Skvorțov –, procesul de ruinare se desfășoară mult mai repede decît acela de îmbunătățire a gospodăriilor care s-au menținut, încît o parte din țăranii ruinați vor trebui să plece, dacă nu din țară, cel puțin din sate. Tocmai această parte a constituit principalul contingent de creștere a populației în orașele europene de cînd s-au construit căile ferate".

Mai departe. „Un excedent de populație înseamnă brațe de muncă ieftine". „Dacă solul este roditor (și clima prielnică...) există aici toate condițiile pentru cultura plantelor și, în general, pentru producția de produse agricole care cer o mare cheltuială de forță de muncă pe unitatea de suprafață" (443), cu atît mai mult cu cît proporțiile reduse ale gospodăriilor („deși ele vor crește, poate, față de ceea ce a fost înainte") îngreuiază introducerea mașinilor. „Paralel cu aceasta, nu va rămîne neschimbat nici capitalul fix, și înainte de toate va trebui ca și inventarul mort să-și schimbe caracterul". Și, în afară de mașini, „necesitatea de a lucra mai bine solul va duce la înlocuirea uneltelor primitive de pînă acum cu altele mai perfecționate, la înlocuirea lemnului prin fier și oțel. Această transformare va face ca aici să ia ființă în mod inevitabil fabrici care să producă asemenea unelte, pentru că ele nu pot fi produse într-un mod cît de cît satisfăcător pe cale meșteșugărească". Dezvoltarea acestei ramuri industriale este favorizată de următoarele condiții : 1) necesitatea de a procura în scurt timp o mașină sau unele piese ale ei ; 2) „existența unei abundențe de brațe de muncă ieftine" ; 3) combustibilul, clădirile și pămîntul sînt ieftine ; 4) „existența numeroaselor gospodării mici duce la creșterea consumului de unelte, pentru că, după cum se știe, gospodăriile mici cer relativ mai mult inventar". Se dezvoltă și alte genuri de producție. „Se dezvoltă, în general, viața

www.dacoromanica.ro

de oraş". Se dezvoltă în mod necesar şi *industria minieră,* „pentru că, pe de o parte, apar o mulţime de braţe libere, iar pe de altă parte, datorită căilor ferate şi dezvoltării industriei mecanizate prelucrătoare şi a altor industrii, sporeşte cererea de produse ale industriei miniere.

Aşadar, o asemenea regiune, care pînă la construirea căii ferate avea o populaţie densă şi practica o agricultură extensivă, se transformă, mai mult sau mai puţin repede, într-o regiune cu agricultură foarte intensivă şi cu o producţie industrială mai mult sau mai puţin dezvoltată". Sporirea intensivităţii se manifestă prin schimbarea sistemului de cultură. Asolamentul de trei ani nu poate fi practicat din cauza instabilităţii recoltelor. Se impune trecerea la „un sistem de rotaţie a culturilor" care să înlăture instabilitatea recoltelor. Desigur, *sistemul complet de rotaţie a culturilor* *, care cere o intensivitate foarte ridicată, nu poate fi aplicat dintr-o dată. De aceea la început se va introduce *rotaţia culturilor de cereale* [alternarea regulată a plantelor], se va da o mai mare dezvoltare creşterii vitelor şi *culturii plantelor de nutreţ.*

„În cele din urmă deci, regiunea noastră dens populată şi cu o agricultură extensivă se va transforma, mai mult sau mai puţin repede şi pe măsura dezvoltării căilor de comunicaţii, într-o regiune cu o agricultură foarte intensivă, această intensivitate sporind, după cum am mai spus, în primul rînd ca urmare a măririi capitalului variabil".

Această descriere amănunţită a procesului de dezvoltare a agriculturii intensive arată în mod concret că şi în cazul acesta, în condiţiile producţiei de mărfuri, progresul tehnicii duce la o economie burgheză, scindează pe producătorii direcţi în *fermieri,* care profită de toate avantajele agriculturii intensive, ale perfecţionării uneltelor etc., şi *muncitori,* care prin „libertatea" şi „ieftinătatea" lor oferă cele mai „favorabile condiţii" pentru „dezvoltarea progresivă a întregii economii populare".

Principala greşeală a d-lui N.–on nu constă în faptul că dînsul ignorează agricultura intensivă, mărginindu-se doar la

* Caracteristicile lui sînt: 1) întregul pămînt se transformă în arătură; 2) pe cît e posibil se exclude ogorul; 3) în asolament plantele alternează în mod regulat; 4) pămîntul se cultivă cît mai îngrijit; 5) vitele sînt întreţinute în grajduri.

www.dacoromanica.ro

cea extensivă, ci în faptul că, în loc de o analiză a contradicțiilor de clasă în domeniul producției agricole din Rusia, oferă cititorului doar niște lamentări lipsite de orice conținut pe tema că „noi" mergem pe o cale greșită. D-l Struve repetă această greșeală, estompînd contradicțiile de clasă prin diverse considerații „obiective" și nu corectează decît greșelile de mai mică importanță ale d-lui N.–on. Procedeul acesta este cu atît mai ciudat, cu cît chiar dînsul reproșează – și pe bună dreptate – acestui „marxist incontestabil" că nu înțelege teoria luptei de clasă. Și lucrul acesta este cu atît mai regretabil, cu cît, printr-o asemenea greșeală, d-l Struve face să slăbească puterea de convingere a ideii sale, perfect întemeiată, că „teama" de progres tehnic în agricultură este absurdă.

Pentru a termina cu această problemă a capitalismului în agricultură, vom recapitula, pe scurt, cele expuse mai sus. Cum pune problema d-l Struve? Dînsul pornește de la explicarea apriorică, gratuită a suprapopulației prin discordanța dintre înmulțirea populației și mijloacele ei de existență, arată în continuare că hrana pe care o produce țăranul nostru este „insuficientă", și rezolvă problema afirmînd că progresul tehnicii este în avantajul „țărănimii", că „trebuie ridicată productivitatea agriculturii" (211). Cum ar fi trebuit el să pună chestiunea dacă „s-ar fi ținut strict de doctrina" marxistă? El ar fi trebuit *să înceapă* cu o analiză a relațiilor de producție existente în agricultura rusă și – după ce ar fi arătat că asuprirea producătorului nu-și are explicația în întîmplare sau în politică, ci în dominația *capitalului,* care se formează în mod necesar pe terenul economiei bazate pe producția de mărfuri – să urmărească, mai departe, cum acest capital distruge mica producție și ce formă capătă, în aceste condiții, contradicțiile de clasă. El ar fi trebuit apoi să arate cum evoluția ulterioară duce la transformarea capitalului comercial în capital industrial (luînd cutare forme în condițiile agriculturii extensive și cutare forme în condițiile agriculturii intensive), dezvoltînd și făcînd să se întețească antagonismul de clasă, a cărui bază a fost pusă în întregime încă de pe vremea cînd el se afla în forma lui veche, și opunînd definitiv munca „liberă" producției „raționale". Atunci ar fi fost de ajuns să pui pur

www.dacoromanica.ro

şi simplu faţă în faţă aceste două forme succesive ale producţiei burgheze şi ale exploatării burgheze pentru ca să apară cu toată evidenţa caracterul „progresist" al transformării, „avantajul" ei pentru producător: în primul caz, subordonarea muncii faţă de capital e camuflată prin mii de frînturi ale relaţiilor medievale, care împiedică pe producător să vadă miezul problemei şi fac să se nască în capul ideologului său idei absurde şi reacţionare în legătură cu posibilitatea de a aştepta un ajutor din partea „societăţii" *etc.*; în al doilea caz, această subordonare este complet liberă de cătuşele medievale şi producătorul capătă posibilitatea şi înţelege necesitatea de a desfăşura o activitate conştientă şi de sine stătătoare împotriva „antipodului" său. În locul raţionamentelor pe tema „trecerii anevoioase şi dureroase" la capitalism ar fi rezultat o teorie care nu numai că ar fi vorbit despre contradicţiile de clasă, dar le-ar fi dezvăluit în mod efectiv în orice formă de producţie „neraţională" sau „raţională", de agricultură „extensivă" sau „intensivă".

Rezultatele la care ne-a dus analiza primei părţi din capitolul al VI-lea al cărţii d-lui Struve, consacrată „caracterului suprapopulaţiei în Rusia agrară", pot fi astfel formulate: 1) Malthusianismul d-lui Struve nu este întărit cu nici un fel de date faptice şi se întemeiază pe premise dogmatice greşite din punct de vedere metodologic. – 2) Suprapopulaţia în Rusia agrară se explică prin dominaţia capitalului, şi nu printr-o discordanţă între înmulţire şi mijloacele de existenţă ale populaţiei. – 3) Teza d-lui Struve că suprapopulaţia prezintă caractere ale economiei naturale e justă numai în sensul că rămăşiţele relaţiilor feudale reţin capitalul agricol în forme nedezvoltate şi, ca atare, deosebit de grele pentru producător. – 4) D-l N.–on n-a dovedit caracterul capitalist al suprapopulaţiei din Rusia, pentru că n-a cercetat dominaţia capitalului în agricultură. – 5) Principala greşeală a d-lui N.–on, pe care o repetă şi d-l Struve, este că n-a analizat clasele care se formează o dată cu dezvoltarea agriculturii burgheze. – 6) Această ignorare, de către d-l Struve, a contradicţiilor de clasă a făcut, cum era şi firesc, ca teza, absolut justă, că perfecţionările tehnice sînt de dorit şi au un caracter progresist să fie exprimată într-o formă extrem de nereuşită şi de nebuloasă.

www.dacoromanica.ro

II

Să trecem acum la cea de-a doua parte a capitolului al VI-lea, consacrată problemei diferențierii țărănimii. Această parte este direct legată de cea precedentă, servind ca o completare la problema capitalismului în agricultură.

După ce arată că în cursul primilor 20 de ani de după reformă prețurile produselor agricole au crescut, iar producția de mărfuri în agricultură s-a lărgit, d-l Struve spune, pe bună dreptate, că din toate acestea „au avut de cîștigat mai ales proprietarii funciari și țăranii înstăriți" (214). „Diferențierea în sînul populației țărănești a trebuit să se accentueze, și ea înregistrează în această perioadă primele ei succese". Autorul citează constatările făcute de niște cercetători locali, din care reiese că construirea de căi ferate a contribuit la ridicarea bunăstării numai a păturii înstărite a țărănimii, că arendările provoacă în rîndurile țăranilor „o adevărată bătălie", care duce întotdeauna la victoria elementelor puternice din punct de vedere economic (216–217). El citează un studiu al lui V. Postnikov din care reiese că gospodăriile țăranilor înstăriți sînt de pe acum pînă într-atît de subordonate pieței, că 40% din suprafața cultivată dă produse care sînt destinate vînzării, și – după ce adaugă că la polul opus țăranii „își pierd independența economică și, vînzîndu-și forța de muncă, sînt pe punctul de a deveni muncitori agricoli" – încheie cu următoarea apreciere cît se poate de justă: „Numai prin pătrunderea economiei bazate pe schimb se explică faptul că gospodăriile țărănești puternice din punct de vedere economic pot profita de pe urma ruinării gospodăriilor slabe" (223). „Dezvoltarea economiei bănești și creșterea populației – spune autorul – fac ca țărănimea să se dividă în două părți: una, puternică din punct de vedere economic, care se compune din reprezentanții noii forțe, ai capitalului, în toate formele și gradele sale, și o alta, care se compune din agricultorii semiindependenți și din adevărații muncitori agricoli" (239).

Oricît de sumare sînt observațiile autorului în legătură cu această „diferențiere", ele ne permit totuși să relevăm următoarele trăsături importante ale procesului pe care-l

www.dacoromanica.ro

analizăm : 1) Lucrurile nu se rezumă la crearea unei inegalităţi de avere : se creează „o forţă nouă", *capitalul.* 2) Crearea acestei forţe noi este însoţită de crearea unor noi tipuri de gospodării ţărăneşti : apar, în primul rînd, gospodării înstărite, puternice din punct de vedere economic, care au o producţie de mărfuri dezvoltată, acaparează pămînturile de arendă necesare sărăcimii şi recurg la exploatarea muncii străine * ; în al doilea rînd, o ţărănime „proletară", care vinde capitalului forţa ei de muncă. 3) Toate aceste fenomene au apărut direct şi nemijlocit pe terenul economiei bazate pe producţia de mărfuri. D-l Struve a arătat el însuşi că fără producţia de mărfuri ele ar fi fost imposibile, iar o dată cu pătrunderea ei au devenit necesare. 4) Aceste fenomene („forţa nouă", noile tipuri de ţărănime) fac parte din domeniul *producţiei* şi nu se mărginesc la domeniul schimbului, al circulaţiei mărfurilor : capitalul se manifestă în *producţia* agricolă ; la fel şi vînzarea forţei de muncă.

S-ar părea că aceste trăsături ale procesului arată clar că avem de-a face cu un fenomen pur capitalist, că în sînul ţărănimii se formează *clasele* inerente societăţii capitaliste — burghezia şi proletariatul. Mai mult decît atît : aceste fapte dovedesc nu numai că în agricultură domină capitalul, dar dovedesc totodată că el a şi făcut, dacă ne este permis să ne exprimăm astfel, un al doilea pas. Din capital comercial el se transformă în capital industrial ; din capital care domină pe piaţă el se transformă în capital care domină în producţie ; antagonismul de clasă dintre scupşcicul bogat şi ţăranul sărac se transformă într-un antagonism între cultivatorul burghez cu gospodărie organizată în mod raţional şi vînzătorul liber al braţelor sale libere.

Dar nici aici d-l Struve nu s-a putut lipsi de malthusianismul său ; în procesul menţionat nu-şi găseşte expresia, după părerea lui, decît *o singură latură* a problemei („numai latura progresistă"), alături de care mai există şi o alta : „caracterul neraţional, din punct de vedere tehnic, al în-

* D-l Struve nici nu pomeneşte despre această trăsătură. Ea îşi găseşte expresia atît în folosirea muncii salariate, care joacă un rol destul de important în gospodăria ţăranilor înstăriţi, cît şi în operaţiile capitalului uzurar şi comercial aflat în mîinile lor, care-i răpeşte în egală măsură producătorului supravaloarea. Fără această trăsătură caracteristică nici nu se poate vorbi despre „capital".

www.dacoromanica.ro

tregii gospodării țărănești" ; „în el se exprimă, ca să spunem așa, latura regresivă a întregului proces" ; el „nivelează" țărănimea, șterge inegalitatea, acționînd „în legătură cu creșterea populației" (223–224).

Aceste raționamente, destul de nebuloase, nu ne arată altceva decît că autorul nostru preferă constatărilor concrete niște teze extrem de abstracte ; că dînsul, indiferent despre ce este vorba, invocă fără nici un rost „legea" concordanței dintre înmulțirea populației și mijloacele ei de existență. Spun : fără nici un rost, pentru că, chiar dacă ar fi să ne mărginim cu toată strictețea la faptele citate chiar de dînsul, ar fi imposibil să găsim indicații din care să reiasă existența unor trăsături concrete ale procesului care să nu se încadreze în „doctrina" marxistă și să ne facă să admitem malthusianismul. Să mai schițăm încă o dată acest proces : la început avem de-a face cu producători naturali, cu țărani relativ omogeni *. Pătrunderea producției de mărfuri face ca bogăția fiecărei gospodării să depindă de piață, creînd astfel, prin fluctuațiile pieței, o stare de inegalitate și accentuînd această inegalitate, concentrînd în mîinile unora bani disponibili, iar pe alții ruinîndu-i. Acești bani servesc, firește, pentru exploatarea celor neavuți și se transformă în capital. Atîta timp cît țăranii care se ruinează se mai țin de gospodăria lor, capitalul poate să-i exploateze, lăsîndu-i să gospodărească la fel ca înainte, pe bazele vechi, neraționale din punct de vedere tehnic ; poate să-și sprijine exploatarea pe cumpărarea produsului muncii lor. Dar, în cele din urmă, procesul de ruinare atinge un asemenea grad de dezvoltare, încît țăranul se vede nevoit să se lase cu totul de gospodărie : el nu mai poate vinde produsul muncii sale și nu-i mai rămîne decît să-și vîndă munca. Capitalul ia atunci gospodăria în mîinile sale, fiind totodată nevoit, în virtutea concurenței, s-o organizeze în mod rațional ; el este în măsură să facă acest lucru datorită mijloacelor bănești disponibile pe care le-a „economisit" mai înainte, și acum nu mai exploatează pe gospodar, ci pe muncitorul agricol, pe ziler. Se pune între-

* *Care muncesc pentru moșier.* Această latură este lăsată pe planul al doilea, pentru a înfățișa mai limpede trecerea de la economia naturală la cea bazată pe producția de mărfuri. Că rămășițele relațiilor „vechi-nobiliare" înrăutățesc situația producătorului și imprimă procesului de ruinare forme deosebit de dureroase, despre asta am mai vorbit.

www.dacoromanica.ro

barea : care sînt cele două laturi pe care le distinge autorul în acest proces ? Cum de i se pare lui cu putinţă să tragă o concluzie malthusiană atît de monstruoasă : „Caracterul neraţional din punct de vedere tehnic al gospodăriei, şi nu capitalismul [observaţi bine acest „şi nu"], – iată duşmanul care răpeşte ţărănimii noastre pîinea cea de toate zilele" (224). Ca şi cum această pîine de toate zilele ar fi revenit vreodată în întregime producătorului şi nu s-ar fi împărţit în produs necesar şi în plusprodusul pe care-l primea moşierul, chiaburul, ţăranul „bun gospodar", capitalistul !

Trebuie să adăugăm însă că în privinţa „nivelării" autorul nostru ne dă unele lămuriri suplimentare. El ne spune că „un rezultat al nivelării sus menţionate" este *„micşorarea* sau *chiar dispariţia păturii mijlocii a populaţiei ţărăneşti,* care se observă în numeroase locuri" (225). După ce citează un pasaj dintr-o publicaţie a zemstvei care constată că „s-a ajuns la o şi mai mare creştere a distanţei care separă pe bogătanii satelor de proletariatul lipsit de pămînt şi de cai", el conchide : „Bineînţeles că în cazul de faţă *nivelarea* este, totodată, şi *diferenţiere,* dar pe terenul unei *asemenea* diferenţieri ia naştere numai *o stare de aservire,* care nu poate decît să frîneze progresul economic" (226). – Aşadar, rezultă încă de pe acum că diferenţierea pe care o creează economia bazată pe producţia de mărfuri trebuie opusă nu „nivelării", ci tot unei diferenţieri, dar de *alt gen,* şi anume stării de aservire. Şi fiindcă starea de aservire „frînează" „progresul economic", această „latură" este calificată de autor drept „regresivă".

Raţionamentul acesta este construit cu ajutorul unor procedee extrem de bizare, care numai marxiste nu sînt. Se face o comparaţie între „starea de aservire" şi „diferenţiere" ca şi cum ele ar fi două „sisteme" independente, deosebite unul de celălalt ; una este lăudată pentru că favorizează „progresul", iar cealaltă este condamnată pentru că-l frînează. Ce s-a făcut cu cerinţa formulată de d-l Struve – pentru a cărei neîmplinire el l-a atacat cu atît de justificată vehemenţă pe d-l N.–on – de a se proceda la o analiză a antagonismelor de clasă, ce s-a făcut cu acea teorie a „procesului spontan" despre care el a vorbit atît de frumos ? Căci, precum se ştie,

www.dacoromanica.ro

această stare de aservire, pe care de data asta a desființat-o din pricina caracterului ei regresiv, nu este altceva decît prima manifestare a capitalismului în agricultură, adică a acelui capitalism care duce apoi la avîntul continuu al tehnicii. Căci ce înseamnă, în fond, starea de aservire ? Înseamnă că țăranul care posedă mijloace de producție proprii și care este nevoit să lucreze pentru piață depinde de posesorul de bani, și că această dependență, sub orice formă s-ar manifesta ea (sub aceea a capitalului uzurar sau sub aceea a capitalului scupșciculuí care a monopolizat desfacerea), are întotdeauna drept urmare că o mare parte din produsul muncii nu revine producătorului, ci posesorului de bani. Prin urmare, esența ei este pur capitalistă * și toată particularitatea ei constă în faptul că această formă primară, embrionară, a relațiilor capitaliste este prinsă în rețeaua relațiilor de mai înainte, a relațiilor iobăgiste ; nu avem nici un contract liber consimțit, ci o tranzacție forțată (uneori din ordinul „autorităților", alteori din dorința de a-și menține gospodăria, alteori din cauza unor datorii vechi etc.); producătorul este, în acest caz, legat de un anumit loc și de un anumit exploatator : în opoziție cu caracterul impersonal al tranzacției de schimb, care e inerentă relațiilor pur capitaliste, aici tranzacția are neapărat un caracter personal de „ajutorare", de „binefacere", și acest caracter al tranzacției îl pune în mod inevitabil pe producător într-o situație de dependență personală, semiiobăgistă. Expresii ca „nivelare", „frînare a progresului", „caracter regresiv", pe care le folosește autorul nostru, nu vor să spună altceva decît că mai întîi capitalul pune stăpînire pe producție, pe baza ei veche, și îl subordonează pe producătorul înapoiat din punct de vedere tehnic. Afirmația făcută de autor că existența capitalismului nu ne dă încă dreptul să-l considerăm „vinovat de

* Întîlnim aici toate trăsăturile caracteristice : productia de mărfuri, ca bază, monopolizarea produsului muncii sociale sub formă de bani, ca rezultat, și transformarea acestor bani în capital. — Nu pierd cîtuși de puțin din vedere că aceste forme primare ale *capitalului* puteau fi întîlnite, în cazuri izolate, și înainte de instaurarea rînduielilor capitaliste. Dar ceea ce importă aici este tocmai faptul că în gospodăria țărănească rusă din zilele noastre ele nu apar ca niște cazuri izolate, ci, de regulă, ca sistemul de relații dominant. Ele s-au și legat (prin operații comerciale, prin bănci) cu marele capitalism bazat pe industria mecanizată, arătînd și în felul acesta ce tendințe urmăresc ; ele au arătat că reprezentanții acestei „stări de aservire" nu sînt altceva decît niște soldați ai armatei unice și indivizibile a burgheziei.

www.dacoromanica.ro

toate calamităţile" este justă în sensul că ţăranul nostru care munceşte pentru alţii are de suferit nu numai din cauza capitalismului, ci şi din cauza insuficientei dezvoltări a capitalismului. Cu alte cuvinte, în marea masă a ţărănimii nu mai există aproape de loc producţie independentă pentru nevoile proprii ; alături de munca pentru gospodarii burghezi cu exploatări „raţionale" vedem numai munca pentru posesorii de capital bănesc, adică tot exploatare capitalistă, cu deosebirea că aici este una înapoiată, primitivă, care din această cauză face, în primul rînd, ca situaţia omului muncitor să devină de zece ori mai rea, prinzîndu-l într-o reţea de împilări speciale, suplimentare, iar în al doilea rînd îi ia (ca şi ideologului său, narodnicul) posibilitatea de a înţelege caracterul de clasă al „neplăcerilor" ce i se fac şi de a-şi conforma activitatea cu acest caracter al lor. Prin urmare, „latura progresistă" a „diferenţierii" (ca să ne exprimăm în limbajul d-lui Struve) constă în faptul că scoate la lumină antagonismul care se ascunde sub forma stării de aservire şi o face să-şi piardă trăsăturile „vechi-nobiliare". „Caracterul regresiv" al narodnicismului, care apără nivelarea ţăranilor (în faţa... chiaburului), constă în aceea că el vrea să menţină capitalul în formele lui medievale, care îmbină exploatarea cu o producţie fărîmiţată şi înapoiată din punct de vedere tehnic, cu o presiune personală asupra producătorului. În ambele cazuri (în acela al „aservirii", ca şi în acela al „diferenţierii"), cauza asupririi este *capitalismul*, iar afirmaţiile contrare ale autorului cum că „nu capitalismul" importă, ci „caracterul neraţional din punct de vedere tehnic" al gospodăriei ţărăneşti, că „nu capitalismul este vinovat de sărăcia ţăranilor" etc., nu arată altceva decît că d-l Struve s-a lăsat prea lesne antrenat atunci cînd a susţinut ideea justă că capitalismul dezvoltat este preferabil celui nedezvoltat şi, din pricina caracterului abstract al tezelor sale, a opus pe primul celui de-al doilea nu ca două stadii consecutive de dezvoltare ale unui fenomen dat, ci ca două cazuri speciale *.

* Pentru care motiv — va întreba, poate, cititorul — sînt puse toate astea numai pe seama *antrenării* d-lui Struve ? — Pentru motivul că dînsul admite în mod categoric că capitalismul este terenul pe care se produc toate fenomenele descrise. El a vorbit cît se poate de clar despre dezvoltarea rapidă a economiei bazate pe producţia de mărfuri, despre descom-

www.dacoromanica.ro

III

Această antrenare a autorului se face apoi simțită și în afirmația sa că, la drept vorbind, nu se poate spune că vina ruinării țărănimii o poartă marele capitalism industrial. El se angajează aici într-o polemică cu d-l N.–on.

Produsele ieftine livrate de fabrici, spune d-l N.–on referindu-se la îmbrăcămintea confecționată în fabrici, au provocat o reducere a producției casnice de îmbrăcăminte (pag. 227 din cartea d-lui Struve).

„Lucrurile sînt prezentate tocmai pe dos – exclamă d-l Struve – și asta nu-i greu de dovedit. Scăderea producției țărănești de țesături a dus la sporirea producției și consumului de produse ale industriei capitaliste a bumbacului și nu invers" (227).

Mă îndoiesc că autorul, cocoloșind esențialul în amănunte de ordin secundar, pune în mod reușit problema. Dacă pornești de la constatarea faptului că industria de fabrică se dezvoltă (și d-l N.–on pornește tocmai de la o asemenea constatare), este imposibil să tăgăduiești că și ieftinătatea produselor de fabrică accelerează procesul de dezvoltare a economiei bazate pe producția de mărfuri și de eliminare a produselor casnice. Combătînd această afirmație a d-lui N.–on, d-l Struve nu face decît să-și slăbească propria lui argumentare împotriva acestui autor, a cărui principală greșeală este că încearcă să prezinte „fabrica" drept ceva rupt de „țărănime", drept ceva venit din afară, care s-a abătut asupra ei cu totul întîmplător, pe cînd în realitate ea este (atît după teoria pe care vrea s-o urmeze cu fidelitate d-l N.–on cît și după datele pe care ni le oferă istoria Rusiei) doar o încununare a procesului de organizare, pe baza producției de mărfuri, a întregii economii sociale, deci și a celei țărănești. Marea producție burgheză de „fabrică" este o continuare directă a producției mic-burgheze de la sate, practicată în cadrul faimoasei „obști" sau în cadrul gospo-

punerea țărănimii; „răspîndirea uneltelor perfecționate" (245) etc., pe de o parte, și despre „eliberarea de pămînt a țăranilor, crearea proletariatului sătesc" (238), pe de altă parte. În sfîrșit, el însuși a caracterizat toate astea ca un proces de creare a unei forțe noi, *capitalul*, și a subliniat importanța hotărîtoare a apariției capitalistului între producător și consumator.

www.dacoromanica.ro

dăriei meşteşugăreşti. „Pentru ca «forma de fabrică» să devină «mai ieftină» – spune pe bună dreptate d-l Struve – trebuie ca ţăranul să se situeze pe poziţia unei economii raţionale în condiţiile existenţei unei economii băneşti". „Dacă ţărănimea s-ar crampona... de economia ei naturală, nici un fel de stambe... n-ar ademeni-o".

Cu alte cuvinte, „forma de fabrică" nu este altceva decît o producţie de mărfuri *dezvoltată*. Şi această producţie s-a dezvoltat din producţia de mărfuri *nedezvoltată* care există la noi în gospodăria ţărănească şi în cea meşteşugărească. Autorul vrea să-i dovedească d-lui N.–on că „fabrica" şi „ţărănimea" sînt legate una de alta, că „principiile" economice ale rînduielilor lor nu sînt antagoniste *, ci identice. Tocmai pentru aceasta el ar fi trebuit să reducă problema la organizarea economică a gospodăriei ţărăneşti, să-i opună d-lui N.–on teza că micul nostru producător (ţăranul agricultor şi meşteşugarul) este un mic-burghez. Punînd problema în felul acesta, el ar fi trecut-o din domeniul discuţiilor în legătură cu ceea ce „trebuie" să fie, ce „poate" să fie etc. în domeniul stabilirii *a ceea ce este* şi al explicării *de ce lucrurile stau tocmai aşa şi nu altfel*. Pentru a răsturna această teză, narodnicii ar fi trebuit sau să nege datele îndeobşte cunoscute şi incontestabile care oglindesc dezvoltarea economiei bazate pe producţia de mărfuri şi descompunerea ţărănimii *[or, datele acestea dovedesc caracterul* mic-burghez al ţărănimii], sau să nege nişte adevăruri elementare ale economiei politice. A accepta această teză înseamnă a recunoaşte că este o absurditate să opui „orînduirii populare" „capitalismul", înseamnă a recunoaşte caracterul reacţionar al intenţiilor de „a găsi alte căi pentru patrie" şi de a te adresa cu dezideratele tale de „socializare" „societăţii" burgheze sau „statului", care este încă pe jumătate „vechi-nobiliar".

Dar d-l Struve, în loc să înceapă cu începutul **, începe cu sfîrşitul : „Noi – spune dînsul – respingem una dintre tezele

* Narodnicii ne-au spus toate acestea în mod sincer, fără ocolişuri, în timp ce „marxistul incontestabil", d-l N.—on, prezintă aceeaşi absurditate într-o frazeologie nebuloasă în care este vorba de „orînduirea populară" şi „producţia populară", şi toate astea agrementate cu numeroase citate din Marx.

** Adică cu caracterul mic-burghez al „ţăranului agricultor", pentru a dovedi „inevitabilitatea şi legitimitatea" marelui capitalism.

www.dacoromanica.ro

fundamentale ale teoriei narodniciste cu privire la dezvoltarea economică a Rusiei, și anume teza că dezvoltarea marii industrii prelucrătoare ruinează pe țăranul agricultor" (246). Asta înseamnă, cum spun germanii, să arunci și copilul o dată cu apa din copaie ! „Dezvoltarea marii industrii prelucrătoare" înseamnă și exprimă dezvoltarea capitalismului. Iar teza fundamentală că tocmai capitalismul îl ruinează pe țăran nu este cîtuși de puțin narodnicistă, ci *marxistă*. Narodnicii considerau și consideră și acum că nu în acea organizare specifică a economiei sociale ruse care poartă numele de capitalism trebuie căutate cauzele eliberării producătorului de mijloacele lui de producție, ci în politica guvernului, care a fost, după părerea lor, o politică nefericită („noi" am mers pe un drum greșit etc.), precum și în inerția societății, care n-a fost destul de unită în lupta împotriva jefuitorilor și șarlatanilor etc. Tocmai de aceea „măsurile" lor se reduceau la activitatea „societății" și a „statului". Dimpotrivă, cine consideră drept cauză a exproprierii organizarea capitalistă a economiei sociale ajunge în mod inevitabil la teoria *luptei de clasă* (comp. pag. 101, 288 etc. etc. din cartea d-lui Struve). Lipsa de precizie a expresiei folosite de autor constă în faptul că el vorbește despre *„agricultor"* în general, și nu despre clasele antagoniste din agricultura burgheză. Narodnicii spun despre capitalism că duce la pieire agri*cultura,* și de aceea el nu este în măsură să cuprindă întreaga producție a țării, pe care o îndrumează pe un drum greșit, în timp ce marxiștii spun că, atît în industria prelucrătoare cît și în agricultură, capitalismul îl apasă pe *producător,* dar, ridicînd producția pe o treaptă superioară, creează condițiile și forțele necesare pentru „socializare" *.

D-l Struve trage, în această chestiune, următoarea concluzie : „Una dintre greșelile cele mai grave ale d-lui N.–on este că la dînsul ideile și categoriile orînduirii capitaliste *gata formate* sînt în întregime raportate la actuala gospodărie

* „Raționalizarea agriculturii, pe de o parte, care pentru prima oară face posibilă exercitarea ei pe scară socială, și reducerea la absurd a proprietății funciare, pe de altă parte, iată marile merite ale modului de producție capitalist. Ca și toate celelalte progrese istorice ale lui, și acesta a fost obținut în primul rînd cu prețul sărăcirii complete a producătorilor direcți" („Das Kapital", III. B., 2 Th., S. 157 („Capitalul", vol. III, partea a 2-a, pag. 157. — *Nota trad.*)).[136]

www.dacoromanica.ro

țărănească, care deocamdată este încă mai mult cu caracter natural decît cu caracter comercial" (237).

Am văzut, din cele de mai sus, că numai o totală ignorare a datelor concrete cu privire la capitalismul în agricultură din Rusia l-a dus la o greșeală ridicolă pe d-l N.–on, care vorbește despre „îngustarea" pieței interne. Dar dînsul a comis această greșeală nu pentru că a raportat la țărănime toate categoriile capitalismului, ci pentru că n-a aplicat nici una dintre *categoriile capitalismului* la datele care privesc agricultura. Cele mai importante „categorii" ale capitalismului sînt, bineînțeles, clasa burgheză și clasa proletară. D-l N.–on nu numai că nu le-a „raportat" la „țărănime" (adică n-a analizat la care grupuri sau categorii ale țărănimii sînt anume aplicabile aceste categorii și cît de dezvoltate sînt ele), ci, dimpotrivă, a judecat întocmai ca un narodnic, ignorînd elementele antagoniste din sînul „obștii" și vorbind despre „țărănime" în general. Tocmai această ignorare a făcut ca teza lui despre caracterul capitalist al suprapopulației, despre capitalism considerat drept cauză a exproprierii agricultorului să rămînă nedovedită și să servească doar pentru o utopie reacționară.

IV

În § VIII al capitolului al VI-lea, d-l Struve își expune ideile sale despre economia bazată pe proprietatea privată. El ne atrage atenția, pe bună dreptate, asupra dependenței strînse și nemijlocite dintre formele pe care le îmbracă această economie, și ruinarea țăranilor. Țăranul ruinat nu-l mai „ispitește" pe moșier „cu arenzi fabuloase", și acesta trece la folosirea muncii salariate. El citează în sprijinul afirmațiilor sale o serie de pasaje dintr-un articol al lui Raspopin, care a prelucrat datele din statistica zemstvelor cu privire la exploatările agricole moșierești, precum și niște pasaje dintr-un buletin al zemstvei pentru statistică curentă, care constată caracterul „forțat" al extinderii arăturilor în scopuri economice. Răspunzînd d-lor narodnici, cărora le place atît de mult să acopere cu discuțiile lor pe tema „viitorului" capitalismului în agricultură și a „posibilităților" lui actuala lui dominație de fapt, autorul arată precis care e *realitatea.*

www.dacoromanica.ro

Trebuie să ne oprim aici numai asupra modului cum este apreciat acest fenomen de către autorul nostru, care afirmă că este vorba de niște „tendințe progresiste în economia bazată pe proprietatea privată" (244), că aceste tendințe sînt produsul logicii „implacabile a evoluției economice" (240). Ne e teamă că, datorită caracterului lor abstract, aceste teze, care sînt perfect juste, vor rămîne greu de înțeles pentru cititorul nefamiliarizat cu marxismul ; că cititorul, dacă nu i se va arăta în mod exact care e succesiunea cutăror sisteme economice, a cutăror forme ale antagonismelor de clasă, nu va înțelege de ce este „progresist" curentul respectiv (bineînțeles că numai din punctul de vedere din care poate fi pusă problema de un marxist, adică din punctul de vedere al unei anumite clase), în ce anume constă „implacabilitatea" evoluției în curs. Vom încerca deci să schițăm această succesiune (fie și în liniile cele mai generale) sub forma unei comparații cu modul în care prezintă narodnicii lucrurile.

Procesul dezvoltării gospodăriei bazate pe munca salariată e prezentat de narodnic ca o trecere de la gospodăria țărănească „de sine stătătoare" la gospodăria dependentă și e considerat, firește, de el ca un regres, ca o decădere etc. O asemenea prezentare a procesului este pur și simplu *inexactă din punct de vedere faptic*, nu corespunde cîtuși de puțin realității, și de aceea și concluziile trase din ea sînt absurde. Prezentînd lucrurile într-un mod atît de optimist (în ce privește trecutul și prezentul), narodnicul *întoarce pur și simplu spatele unor fapte* constatate pînă și de literatura narodnicistă și-și îndreaptă atenția spre utopii și posibilități.

Să luăm ca punct de plecare economia iobăgistă de dinainte de reformă.

Principalul conținut al relațiilor de producție în cadrul acestei economii era următorul : moșierul dădea țăranului pămînt, lemn de construcție, în general mijloace de producție (iar uneori și mijloace de trai) pentru fiecare gospodărie în parte și, lăsîndu-l pe țăran să-și procure singur hrana, îl obliga să muncească *tot timpul* de supramuncă pentru el, să facă clacă. Sublinicz : „tot timpul" de supramuncă, pentru a arăta că în cadrul acestui sistem nici nu poate fi vorba de „independența"

www.dacoromanica.ro

țăranului *. „Lotul" cu care îl „asigura" moșierul pe țăran nu era altceva decît un *salariu în natură* și servea, în întregime și exclusiv, la exploatarea țăranului de către moșier, la „asigurarea" de brațe de muncă pentru moșier și niciodată la asigurarea reală a țăranului însuși **.

Dar iată că își face loc economia bazată pe producția de mărfuri. Moșierul începe să producă cereale pentru vînzare, și nu pentru sine. Aceasta face ca exploatarea muncii țăranilor să se înăsprească, apoi ca sistemul loturilor să devină destul de dificil, pentru că moșierului nu-i mai convine să dea tinerelor generații de țărani noi loturi de pămînt, și apare posibilitatea remunerării în bani. Devine mai convenabil să delimitezi, o dată pentru totdeauna, pămîntul țăranilor de acela al moșierului (mai ales dacă răsluiești cu acest prilej o parte din loturi și primești un preț de răscumpărare „echitabil") și să folosești munca *acelorași* țărani care sînt puși în condiții materiale mai proaste și se văd nevoiți să se concureze atît cu foștii argați ai moșierului cît și cu „țăranii cu lot gratuit" [137], precum și cu foștii țărani ai statului sau cu cei domeniali, care sînt mai bine asigurați etc.

Iobăgia se prăbușește.

Sistemul de gospodărie – care produce acum pentru piață (ceea ce e un fapt deosebit de important) – se schimbă, dar nu se schimbă dintr-o dată. Trăsăturilor și „principiilor" vechi li se alătură altele noi. Aceste trăsături noi constau în faptul că baza pentru Plusmacherei n-o mai constituie înzestrarea țăranului cu mijloace de producție, ci, dimpotrivă, faptul că el e „liber" de mijloacele lui de producție, că are nevoie de bani ; baza nu o mai constituie economia naturală sau schimbul de „servicii" în natură (moșierul dă țăranului pămînt, iar țăranul dă moșierului produse ale supramuncii sale : grîne, pînză etc.), ci contractul „liber", în care totul se vinde și se cumpără pe bani. Tocmai această formă de economie, în care trăsăturile vechi se îmbină cu cele noi, s-a instaurat în Rusia după reformă. Metodelor vechi, care constau în a da pămînt spre folosință în schimbul muncii (sistemul de gospodărie bazat pe

* Mă mărginesc *exclusiv* la aspectul economic al problemei.

** De aceea a te referi la sistemul iobăgist al „loturilor" și a încerca să dovedești, pe această bază, că „din vremuri străvechi" mijloacele de producție au aparținut producătorului înseamnă a denatura cu desăvîrșire realitatea.

www.dacoromanica.ro

darea în folosință a pămînturilor provenite din otrezki, de pildă), li s-a adăugat „tocmeala de cu iarnă" – împrumutul de bani rambursabil prin muncă, dat într-un moment cînd țăranul are o deosebită nevoie de bani și își vinde munca pe preț de nimic –, împrumutul de grîne rambursabil prin muncă etc. Relațiile social-economice în fosta „ocină" s-au redus, precum vedeți, la o tranzacție *cămătărească* dintre cele mai obișnuite : avem de-a face cu operații absolut analoge cu cele practicate de scupșcic în relațiile cu meșteșugarii.

Este incontestabil că tocmai această economie a devenit tipică după reformă, și literatura noastră narodnicistă ne-a dat minunate *descrieri* ale acestei forme, deosebit de respingătoare, de Plusmacherei, îmbinată cu tradițiile și relațiile iobăgiste, cu totala neputință a țăranului legat de „lotul" său.

Dar narodnicii n-au vrut și nu vor să vadă care este baza economică a acestor relații.

Baza dominației nu mai este aici, ca pe vremuri, doar posesiunea de pămînt, ci și posesiunea de bani, de care are nevoie țăranul (iar banii sînt un produs al muncii sociale, organizate de economia bazată pe producția de mărfuri), precum și faptul că țăranul este „eliberat" de mijloace de trai. Este evident că acum avem de-a face cu relații capitaliste, burgheze. Trăsăturile „noi" nu sînt altceva decît forma primară de dominație a *capitalului* în agricultură, formă care nu s-a eliberat încă din cătușele „vechi-nobiliare" și care a creat antagonismul de clasă inerent societății capitaliste, dar care nu l-a fixat încă.

Dar iată că, o dată cu dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri, acestei forme primare de dominație a capitalului îi fuge terenul de sub picioare : ruinarea țărănimii, care merge de data asta pînă la prăbușirea ei totală, înseamnă rămînerea țăranilor fără inventar – pe baza căruia se menținea atît forma iobăgistă a muncii cît și cea de aservire – și îl silește astfel pe moșier să treacă la inventar propriu, iar pe țăran să devină muncitor agricol.

Că această trecere a și început să fie înfăptuită în Rusia de după reformă este, iarăși, un fapt incontestabil. Acest fapt ne arată tendința acelei forme de aservire pe care narodnicii o privesc într-un mod pur metafizic, fără legătură cu trecutul și în afara tendinței de dezvoltare ; el ne arată că capi-

www.dacoromanica.ro

talismul *continuă* să se dezvolte, că se dezvoltă într-una antagonismul de clasă inerent societății noastre capitaliste și care, în epoca precedentă, se manifesta în relațiile dintre „chiabur" și țăran, iar acum începe să se manifeste în relațiile dintre proprietarul exploatării agricole raționale, de o parte, și muncitorul agricol și ziler, de altă parte.

Și iată că tocmai această din urmă schimbare provoacă desperarea și groaza narodnicului, care începe să vocifereze împotriva „exproprierii", a „pierderii independenței", a „înscăunării capitalismului" și a calamităților cu care „amenință" el etc. etc.

Cîntăriți fără părtinire aceste argumente și veți găsi, în primul rînd, că ele sînt bazate pe *minciună*, fie ea și bine intenționată, căci această gospodărie bazată pe folosirea muncitorilor agricoli n-a fost precedată de „independența" țăranului, ci de alte forme de cedare a plusprodusului către cel care n-a luat parte la crearea lui. În al doilea rînd, ele dovedesc superficialitatea, lipsa de seriozitate a protestului narodnicist, care este transformat, după expresia foarte nimerită a d-lui Struve, în socialism vulgar. De ce vede narodnicul nostru această „înscăunare" numai în cea de-a doua formă, și nu în amîndouă ? De ce nu-și îndreaptă el protestul împotriva faptului istoric esențial care a făcut ca mijloacele de producție să se concentreze în mîinile „proprietarilor de pămînt particulari", ci numai împotriva uneia dintre metodele de folosire a acestui monopol ? De ce nu vede el rădăcina răului în relațiile de producție, care fac ca pretutindeni munca să fie subordonată posesorului de bani, ci numai în acea inegalitate a repartiției care apare atît de reliefată în *ultima* formă a acestor relații ? Și tocmai această împrejurare esențială – protestul împotriva capitalismului, protest care continuă să rămînă pe terenul relațiilor capitaliste – face din narodnici niște ideologi ai micii burghezii, care nu se teme de burghezism, ci numai de întețirea lui, singura care duce la o schimbare radicală.

V

Să trecem la ultimul punct din raționamentele teoretice ale d-lui Struve, la „problema pieței pentru capitalismul rus" (245).

www.dacoromanica.ro

Procedînd la o analiză a teoriei lipsei de piețe la noi, – teorie de proveniență narodnicistă – autorul începe prin a pune întrebarea : „ce înțelege d-l V. V. prin capitalism ?" Această întrebare este foarte nimerită, pentru că d-l V. V. (ca, de altfel, toți narodnicii în general) a comparat întotdeauna rînduielile rusești cu o anumită „formă engleză" (247) a capitalismului și nu cu trăsăturile lui esențiale, care-și schimbă fizionomia de la o țară la alta. Păcat numai că d-l Struve nu ne dă o definiție completă a capitalismului, ci se mulțumește doar să ne atragă, în general, atenția asupra „dominației economiei bazate pe schimb" [aceasta este prima trăsătură caracteristică ; a doua este însușirea plusvalorii de către posesorul de bani, dominația acestuia asupra muncii], asupra „acelei orînduiri pe care o vedem în Apusul Europei" (247), „cu toate consecințele ei", cu „concentrarea producției industriale, cu capitalismul în sensul îngust al cuvîntului" (247).

„D-l V. V. – spune autorul nostru – n-a procedat la o analiză a noțiunii de «capitalism», ci și-a însușit această noțiune de la Marx, care a avut în vedere mai ales capitalismul în sensul său îngust, ca produs pe deplin format al relațiilor care se dezvoltă pe baza subordonării producției față de schimb" (247). Nu putem fi de acord cu o asemenea afirmație. În primul rînd, dacă d-l V. V. și-ar fi însușit într-adevăr ideea sa despre capitalism de la Marx, el și-ar fi format o idee justă despre capitalism și n-ar fi confundat „forma engleză" cu capitalismul. În al doilea rînd, este absolut inexact că Marx a avut în vedere mai ales „centralizarea sau concentrarea producției industriale" [ceea ce înțelege d-l Struve prin capitalism în sensul îngust al cuvîntului]. Dimpotrivă, el a urmărit dezvoltarea, de la primii ei pași, a economiei bazate pe producția de mărfuri, a analizat capitalismul în formele lui primitive de cooperație simplă și manufactură – forme pe care veacuri întregi le despart de concentrarea producției cu ajutorul mașinilor – și a arătat care e legătura dintre capitalismul industrial și cel din agricultură. Însuși d-l Struve îngustează noțiunea de capitalism cînd spune că „obiectul studiului d-lui V. V. l-au constituit *primii* pași ai economiei populare pe drumul de la organizarea naturală la aceea a producției de mărfuri". Ar fi trebuit să spună : *ultimii* pași. D-l V. V., pe cît știm, a studiat numai economia

www.dacoromanica.ro

de după reformă a Rusiei. *Începuturile* producției *de mărfuri* datează din epoca de dinainte de reformă, cum arată chiar d-l Struve (189–190), și pînă și organizarea *capitalistă* a industriei textile s-a închegat înainte de eliberarea țăranilor. Reforma a dat impuls unei dezvoltări *definitive* în acest sens ; ea a făcut ca pe primul plan să apară nu forma marfă a produsului muncii, ci forma marfă a forței de muncă ; ea a consfințit chiar dominația producției capitaliste și nu pe aceea a producției de mărfuri. Distincția, destul de confuză, dintre capitalismul în sens larg și capitalismul în sens îngust * îl face, pe cît se vede, pe d-l Struve să considere capitalismul rus drept o chestiune de viitor și nu o realitate prezentă, perfect și definitiv formată. El spune de pildă :

„Înainte de a pune chestiunea dacă în Rusia este inevitabil capitalismul în forma lui engleză, d-l V. V. ar fi trebuit să pună și să rezolve o altă chestiune, mai generală și de aceea mai importantă : este oare inevitabilă pentru Rusia trecerea de la economia naturală la cea bănească și care este raportul dintre producția capitalistă sensu stricto ** și producția de mărfuri în general" ? (247). Ne îndoim că ar fi nimerit să se pună astfel chestiunea. Dacă vom fi lămuriți asupra sistemului relațiilor de producție existent astăzi în Rusia, atunci chestiunea „inevitabilității" unei dezvoltări sau alteia va fi eo ipso *** rezolvată. Dar dacă nu vom fi lămuriți, atunci chestiunea rămîne insolubilă. În loc să se poarte discuții pe tema viitorului (pentru care manifestă atîta predilecție d-nii narodnici), trebuie *să se explice* prezentul. În Rusia de după reformă s-a produs, ca un fapt dintre cele mai importante, manifestarea exterioară, dacă ne putem astfel exprima, a capitalismului, adică manifestarea „culmilor" lui (a fabricilor, căilor ferate, băncilor etc.), și în fața gîndirii teoretice s-a pus imediat problema capitalismului în Rusia. Narodnicii se străduiau să demonstreze că aceste culmi sînt ceva întîmplător, fără nici o legătură cu întreaga orînduire economică, că ele

---

* Nu se vede după ce criteriu se călăuzește autorul cînd face distincție între aceste noțiuni. Dacă prin capitalism în sensul îngust al cuvîntului trebuie să înțelegem numai industria mecanizată, atunci nu înțeleg de ce să nu separăm și manufactura ? Dacă prin capitalism în sensul larg trebuie să înțelegem numai economia bazată pe producția de mărfuri, atunci nu poate fi vorba aici de capitalism.

** — în sens îngust, strict. — *Nota trad.*

*** — implicit. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

sînt lipsite de orice teren și, de aceea, neputincioase ; totodată ei au operat cu noțiunea – prea îngustă – de „capitalism", uitînd că subjugarea muncii de către capital trece prin stadii foarte lungi și foarte variate, de la capitalul comercial pînă la „forma engleză". Marxiștii trebuie tocmai să demonstreze că aceste culmi nu sînt altceva decît ultimul pas al dezvoltării economiei bazate pe producția de mărfuri, care s-a înrădăcinat de multă vreme în Rusia și care *pretutindeni,* în toate ramurile de producție, duce la subordonarea muncii față de capital.

Deosebit de pregnant s-a manifestat concepția d-lui Struve despre capitalismul rus ca o chestiune de viitor și nu de prezent în următorul raționament : „Atîta timp cît va dăinui actuala obște, care a fost consfințită și întărită prin lege, se vor dezvolta, pe baza ei, relații care n-au nimic comun cu «bunăstarea poporului». [Abia „se vor dezvolta" ? Nu s-au și dezvoltat ele de atîta vreme încît întreaga literatură narodnicistă, încă de la apariția ei, adică de un sfert de veac și mai bine, s-a îndeletnicit cu descrierea acestor fenomene și a luat poziție împotriva lor ?] În Apus avem cîteva exemple de existență a gospodăriei parcelare alături de marea exploatare agricolă capitalistă. Polonia noastră și ținutul nostru de sud-vest prezintă și ele fenomene de acest ordin. Se poate spune că Rusia, atît acolo unde pămîntul se află în proprietate individuală cît și acolo unde el este stăpînit în obște – întrucît țărănimea ruinată rămîne pe pămînt și în mediul ei influențele nivelatoare se dovedesc a fi mai puternice decît cele care duc la diferențiere –, se apropie de acest tip" (280). Oare se poate spune numai că se apropie și nu că prezintă, chiar de pe acum, tocmai acest *tip ?* Pentru a determina „tipul", trebuie să luăm, firește, principalele trăsături economice ale rînduielilor și nu formele juridice. Dacă vom observa mai îndeaproape aceste trăsături principale ale economiei satului rus, vom vedea gospodării țărănești izolate pe mici parcele de pămînt, vom vedea o economie bazată pe producția de mărfuri, care e în plină creștere și care joacă de pe acum un rol predominant. Acestea sînt tocmai trăsăturile care dau conținut noțiunii de „gospodărie parcelară". Vom vedea apoi că țăranii sînt deopotrivă de înglodați în datorii față de cămătari, că se practică și aici exproprierea despre care ne vor-

www.dacoromanica.ro

besc datele din Apus. Toată deosebirea constă în particularităţile rînduielilor noastre juridice (inegalitatea ţăranilor în ce priveşte drepturile civile ; formele de posesiune a pămîntului), care fac ca urmele „vechiului regim" să se menţină într-o formă mai puţin alterată, din cauză că la noi capitalismul este mai slab dezvoltat. Dar aceste particularităţi nu înlătură cîtuşi de puţin omogeneitatea de *tip* a rînduielilor noastre ţărăneşti cu a celor din Apus.

Trecînd la însăşi teoria pieţelor, d-l Struve observă că d-nii V. V. şi N.–on se învîrtesc într-un cerc vicios : ca să se dezvolte capitalismul trebuie să crească piaţa, dar capitalismul ruinează populaţia. Autorul nostru încearcă, în chip extrem de stîngaci, să iasă din acest cerc vicios cu ajutorul malthusianismului său, considerînd că nu capitalismul, ci „creşterea populaţiei" este vinovată de ruinarea ţărănimii ! ! Greşeala autorilor menţionaţi este cu totul alta : capitalismul nu numai că ruinează ţărănimea, dar o şi *diferenţiază* în burghezie şi proletariat. Acest proces nu îngustează piaţa internă, ci o *creează :* economia bazată pe producţia de mărfuri se dezvoltă la cei doi poli ai ţărănimii care se diferenţiază, atît la cel „proletar", care este nevoit să-şi vîndă „munca liberă", cît şi la cel burghez, care ridică tehnica gospodăriei sale (maşini, inventar, îngrăşăminte etc. Comp. „Tendinţe progresiste în gospodăria ţărănească" a d-lui V. V.) şi face să crească trebuinţele. Cu toate că acest mod de a înţelege procesul se bazează nemijlocit pe teoria lui Marx despre corelaţia dintre capitalismul industrial şi cel din agricultură, d-l Struve îl ignorează, poate din cauză că a fost indus în eroare de „teoria pieţelor" a d-lui V. V. Acesta, bazîndu-se, chipurile, pe Marx, a oferit publicului rus o „teorie" potrivit căreia în societatea capitalistă dezvoltată „prisosul de mărfuri" este inevitabil ; piaţa internă se dovedeşte a fi insuficientă, aşa că este nevoie de o piaţă externă. „Această teorie este justă (? !) – afirmă d-l Struve –, întrucît ea constată că plusvaloarea nu poate fi realizată în consumul capitaliştilor sau în acela al muncitorilor, ci presupune consumul unor terţe persoane" (251). Nu ne putem declara nicidecum de acord cu o asemenea afirmaţie. „Teoria" d-lui V. V. (dacă se poate vorbi în acest caz de o teorie) constă pur şi simplu în ignorarea deosebirii dintre consumul individual şi cel productiv,

www.dacoromanica.ro

dintre mijloacele de producție și obiectele de consum, fără care (deosebire) nu poți înțelege reproducția întregului capital social în societatea capitalistă. Marx a arătat foarte amănunțit acest lucru în volumul al II-lea al „Capitalului" (secțiunea a treia : „Reproducția și circulația capitalului social total") și-l scoate în relief și în volumul I, atunci cînd critică teza economiei politice clasice potrivit căreia acumularea de capital constă în transformarea supravalorii numai în salariu, și nu în capital constant (mijloace de producție) plus salariu. În sprijinul unei asemenea aprecieri a teoriei d-lui V. V. ne vom mărgini să dăm două citate din articolele menționate de d-l Struve.

„Fiecare muncitor – spune d-l V.V. în articolul „Prisosul de aprovizionare a pieței cu mărfuri" – produce mai mult decît consumă el însuși, și toate aceste prisosuri se adună în puține mîini ; posesorii acestor prisosuri le consumă ei înșiși, în care scop le schimbă, în interiorul țării și în străinătate, pentru cele mai variate produse de necesitate și de confort ; dar, oricît ar mînca, ar bea și ar dansa (sic !!), ei nu sînt în stare să cheltuiască întreaga plusvaloare" („Otecestvennîe Zapiski", 1883, nr. 5, pag. 14), și, „pentru a ilustra mai bine" această afirmație, autorul „cercetează principalele cheltuieli" ale capitalistului, cum sînt cele pentru ospețe, călătorii etc. Și mai sugestiv este exprimată această idee în articolul „Militarism și capitalism" : „Patronii nu pot consuma întregul lor venit – iată călcîiul lui Achille al organizării capitaliste a industriei" („Russkaia Mîsl", 1889, nr. 9, pag. 80). „Rotschild nu va putea să consume întregul spor al venitului său... și aceasta pur și simplu pentru că acest spor... reprezintă o cantitate de obiecte de consum atît de respectabilă, încît lui Rotschild, ale cărui capricii sînt și așa din plin satisfăcute, i-ar veni cu siguranță destul de greu" ș.a.m.d.

Precum vedeți, toate aceste considerații se bazează pe părerea naivă că scopul urmărit de capitalist este asigurarea consumului individual și nu acumularea de supravaloare, pe eroarea că produsul social se împarte în $v + p$ (capital variabil plus supravaloare), așa cum susținea A. Smith și întreaga economie politică de dinaintea lui Marx, și nu în $c + v + p$ (capital constant, mijloace de producție și abia după aceea salariu și supravaloare), cum a arătat Marx. De

www.dacoromanica.ro

îndată ce sînt îndreptate aceste greşeli şi se ţine seama de rolul uriaş şi în continuă creştere pe care-l joacă, în societatea capitalistă, mijloacele de producţie (partea din produsul social care nu e destinată consumului individual, ci celui productiv ; care nu e consumată de oameni, ci de capital), se prăbuşeşte de-a binelea şi toată această faimoasă „teorie". Marx a demonstrat, în volumul al II-lea, că se poate foarte bine concepe o producţie capitalistă fără pieţe externe, cu o continuă acumulare de bogăţii şi fără nici un fel de „terţe persoane", la care d-l Struve apelează în mod atît de nereuşit. Raţionamentul acesta al d-lui Struve provoacă cu atît mai multă nedumerire, cu cît el însuşi stăruie asupra importanţei precumpănitoare pe care o are piaţa internă pentru Rusia şi descoperă la d-l V.V. „un program de dezvoltare a capitalismului rus" care trebuie să se bazeze pe o „ţărănime înstărită". Procesul de formare a acestei ţărănimi „înstărite" (adică burgheze), care se desfăşoară în momentul de faţă în satul nostru, ne arată din capul locului naşterea capitalului, proletarizarea producătorului şi *dezvoltarea pieţei interne* : „răspîndirea uneltelor perfecţionate", de pildă, înseamnă tocmai acumularea de capital sub forma mijloacelor de producţie. În tratarea acestei probleme ar fi fost deosebit de necesar ca, în loc să se arate „posibilităţile", să se descrie şi să se explice procesul real care-şi găseşte expresia în crearea unei pieţe interne pentru capitalismul rus *.

Încheind, cu aceste rînduri, analiza părţii teoretice a cărţii d-lui Struve, putem încerca să facem o caracterizare generală sau, ca să zicem aşa, să schiţăm un bilanţ al principalelor lui metode de raţionare şi să dăm, astfel, un răspuns la întrebările puse la început : „ce anume din cartea aceasta poate fi raportat la marxism ?", „care anume sînt tezele doctrinei (marxiste) pe care le respinge, le completează sau le corectează autorul şi care este, în aceste cazuri, rezultatul ?".

Principala trăsătură a raţionamentelor autorului, semnalată de noi încă de la început, este obiectivismul lui îngust,

* Întrucît aceasta este o problemă extrem de importantă şi de complicată, intenţionăm să-i consacrăm un articol special [138].

www.dacoromanica.ro

care se mulțumește să dovedească inevitabilitatea și necesitatea procesului și nu caută să dezvăluie, în fiecare stadiu concret al acestui proces, forma antagonismului de clasă care-i este proprie, obiectivism care ne prezintă o caracterizare a procesului în general și nu a fiecăreia dintre clasele antagoniste din a căror luptă se formează procesul.

Ne dăm foarte bine seama că autorul a avut motivele lui să-și limiteze astfel „însemnările" numai la partea lor „obiectivă", și încă la cea mai generală : în primul rînd, dorind să opună narodnicilor bazele unor concepții adverse, el a expus numai principia *, lăsînd ca dezvoltarea și lămurirea lor mai concretă să fie făcută în decursul desfășurării ulterioare a polemicii ; în al doilea rînd, am căutat să arătăm, în capitolul I, că *toată* deosebirea dintre narodnicism și marxism constă în *caracterul criticii* aduse capitalismului rus, într-o altă *explicare* a lui, de unde și decurge în mod firesc că marxiștii se mărginesc uneori la teze „obiective" generale și stăruie numai asupra deosebirii dintre felul cum înțelegem noi *(faptele îndeobște cunoscute)* și felul cum le înțeleg narodnicii.

Dar ni se pare totuși că d-l Struve a mers prea departe în această privință. Caracterul abstract al expunerii sale l-a făcut să ne ofere adeseori teze care nu pot să nu provoace nedumerire ; felul cum pune dînsul problema nu se deosebea de obișnuita manieră, care domnește în literatura noastră, de a discuta pe un ton sentențios, doctoral despre căile și destinele patriei, dar nu despre diferitele clase care merg pe cutare sau cutare drum ; și cu cît raționamentele autorului deveneau mai concrete, cu atît creștea imposibilitatea de a lămuri principia marxismului, menținîndu-te la înălțimea tezelor abstracte generale, cu atît devenea mai necesar să se dea indicații precise asupra cutărei situații a cutăror clase ale societății ruse, asupra cutărui raport dintre diferitele forme de Plusmacherei și interesele producătorilor.

Tocmai de aceea ni s-a părut că n-ar fi de loc nepotrivită încercarea de a completa și a lămuri teza autorului, de a urmări expunerea lui pas cu pas, pentru a arăta necesitatea de a pune *altfel* problemele, de a aplica *cu mai multă consecvență* teoria contradicțiilor de clasă.

* — principiile. — *Nota trad.*

www.dacoromanica.ro

Cît despre abaterile directe ale d-lui Struve de la marxism – în probleme ca aceea a statului, a suprapopulației și a pieței interne –, despre ele am vorbit deajuns.

VI

În afară de critica conținutului teoretic al narodnicismului se găsesc în cartea d-lui Struve și unele observații cu privire la politica economică narodnicistă. Deși ele sînt făcute de autor doar în treacăt și fără a fi apoi dezvoltate, nu putem totuși să nu ne oprim asupra lor, pentru a nu lăsa astfel loc la nici un fel de confuzii.

În aceste observații ni se vorbește despre caracterul „rațional", progresist, „rezonabil" etc. al politicii liberale, adică burgheze, în comparație cu politica narodnicistă *.

Se vede că autorul a vrut să pună față în față două politici care se mențin pe terenul relațiilor existente, și *în acest sens* el a arătat, pe bună dreptate, că o politică „rațională" – aceea care dezvoltă capitalismul, și nu aceea care-l frînează – este, firește, „rațională" nu pentru că, slujind burgheziei, o face să-l subordoneze tot mai mult pe producător [cum caută să interpreteze lucrurile diferiți „prostănaci" sau „acrobați"], ci pentru că, accentuînd și limpezind relațiile capitaliste, ea luminează *rațiunea* aceluia care este singurul de care depinde schimbarea și-i dezleagă mîinile.

Trebuie să observăm, totuși, că această teză, care este cît se poate de justă, este nereușit exprimată de d-l Struve, că, datorită modului său abstract de a raționa, el o formulează în așa fel că uneori îți vine să-i spui: lasă morții să-și îngroape morții. Rusia n-a dus niciodată lipsă de oameni dispuși să se consacre creării de teorii și de programe menite să exprime interesele burgheziei noastre, să exprime

* Vom da aici cîteva mostre de asemenea observații: „Dacă statul... vrea să consolideze mica proprietate și nu marea proprietate funciară, în condițiile economice de astăzi el poate să-și atingă acest scop nu urmărind o irealizabilă egalitate economică în rîndurile țărănimii, ci numai sprijinind elementele ei viabile din care să creeze o țărănime economicește puternică" (240). „Nu pot să nu văd în politica al cărei obiectiv va fi crearea unei *astfel* de țărănimi (și anume „a unei țărănimi economicește puternică și adaptate la economia bazată pe producția de mărfuri") singura politică rațională și progresistă" (281). „Rusia, țară capitalistă săracă, trebuie să devină o țară bogată, tot capitalistă" (250) etc., inclusiv propoziția finală: „să ne facem ucenicia la capitalism".

www.dacoromanica.ro

ideea „necesității" ca capitalul mare și puternic să-l strivească pe cel mic și să înlăture metodele lui primitive și patriarhale de exploatare.

Dacă autorul nostru ar fi respectat și aici cu toată rigurozitatea cerințele „doctrinei" marxiste, care te obligă să-ți reduci expunerea la formularea procesului real, să descoperi în dosul fiecărei forme de politică „rezonabilă", „rațională" și progresistă contradicțiile de clasă, el ar fi exprimat altfel această idee, ar fi pus altfel problema. El ar fi reprodus toate acele teorii și programe ale liberalismului, adică ale burgheziei, care au răsărit după marea reformă ca ciupercile după ploaie, și le-ar fi confruntat totodată cu datele concrete despre dezvoltarea capitalismului în Rusia. El ar fi arătat astfel, pe baza exemplului oferit de Rusia, că între ideile sociale și dezvoltarea economică se află acea legătură a cărei existență a încercat s-o dovedească în primele capitole și care poate fi definitiv stabilită numai printr-o analiză materialistă a datelor referitoare la Rusia. El ar fi arătat, în al doilea rînd, cît de naivi sînt narodnicii care în publicațiile lor se războiesc cu teoriile burgheze ca și cum ele reprezintă doar niște raționamente greșite, și nu interesele unei clase puternice, la a cărei conștiință ar fi o prostie să facem apel și care poate fi „convinsă" numai prin forța impunătoare a unei alte clase. El ar fi arătat, în al treilea rînd, care clasă determină la noi „necesitatea" și „progresul" și cît de ridicoli sînt narodnicii, cu discuțiile lor pe tema : ce „cale" trebuie „să alegem".

Domnii narodnici au exploatat cu deosebită plăcere aceste expresii ale d-lui Struve, exprimîndu-și satisfacția că formularea lor nereușită a permis unor economiști burghezi (de felul d-lui Ianjul) și unor adepți ai iobăgiei (de felul d-lui Golovin) să se agațe de diferite fraze rupte din context. Am văzut în ce constă caracterul nesatisfăcător al expunerii d-lui Struve, care a dat o astfel de armă în mîinile adversarilor.

Încercările de a critica narodnicismul pur și simplu ca pe o teorie care trasează patriei căi greșite * l-au dus pe

* Autorul „Insemnărilor critice" arată care este substratul economic al narodnicismului (pag. 166—167), dar ceea ce ne spune el ni se pare cu totul nesatisfăcător.

www.dacoromanica.ro

autor la o formulare confuză a poziției sale față de „politica economică" a narodnicismului. S-ar putea crede că aici este vorba de o respingere în bloc, fără discernămînt, a acestei politici, și nu numai a unei părți din ea. De aceea e necesar să ne oprim asupra acestui punct.

Filozofările pe tema posibilității unor „alte căi pentru patrie" nu sînt altceva decît veșmîntul exterior al narodnicismului. Iar conținutul lui este acela de reprezentant al intereselor și al punctului de vedere al micului producător, al micului burghez rus. De aceea narodnicul este și el în teorie un fel de Ianus [139], care are o față întoarsă spre trecut, iar cealaltă spre viitor, așa cum este în viață un Ianus și micul producător, care își îndreaptă o față spre trecut, dorind să-și întărească mica lui gospodărie, neștiind și nevrînd să știe nimic despre orînduirea economică generală și despre necesitatea de a ține seamă de clasa care o dirijează, iar cealaltă față spre viitor, adoptînd o atitudine ostilă față de capitalismul care-l ruinează.

Se înțelege, în acest caz, că ar fi cu totul greșit să se respingă în bloc, fără discernămînt, întregul program al narodnicilor. Trebuie să facem o distincție netă între latura lui reacționară și cea progresistă. Narodnicismul este reacționar în măsura în care preconizează măsuri menite să lege pe țărani de pămînt și de vechi moduri de producție, ca inalienabilitatea loturilor etc. *, în măsura în care vrea să frîneze dezvoltarea economiei bănești, în măsura în care așteaptă de la „societate" și de la intervenția reprezentanților birocrației nu îmbunătățiri parțiale, ci o schimbare a drumului (de exemplu d-l Iujakov, care scria în „Russkoe Bogatstvo", 1894, nr. 7, despre arăturile obștești proiectate de un zemski nacealnik și se îndeletnicea cu corectarea acestor proiecte). Se înțelege că împotriva unor asemenea puncte din programul narodnicilor trebuie dus un război necondiționat. Dar mai există în programul lor și alte puncte, cu privire la autoadministrare, la accesul liber, pe scară largă, al „poporului" la știință, la „ridicarea" economiei „populare" (adică a micii gospodării) cu ajutorul creditelor

* Pe bună dreptate spune d-l Struve că aceste măsuri ar putea să ducă doar la „împlinirea visurilor înflăcărate ale unor proprietari funciari din Europa occidentală și din Rusia, care vor să-i vadă pe muncitorii agricoli legați de pămînt" (279).

www.dacoromanica.ro

ieftine, al perfecționării tehnicii, al reglementării desfacerii etc. etc. etc. Că aceste măsuri cu caracter democratic general sînt progresiste, asta o recunoaște, firește, fără rezerve și d-l Struve. Ele sînt menite nu să frîneze, ci să accelereze dezvoltarea economică a Rusiei pe drumul capitalist, să grăbească crearea unei piețe interne și dezvoltarea tehnicii și a industriei mecanizate prin îmbunătățirea situației oamenilor muncii și prin ridicarea nivelului trebuințelor lor, să stimuleze și să înlesnească gîndirea și acțiunea lor de sine stătătoare.

Aici s-ar mai putea pune o singură întrebare : care dintre măsurile de acest fel – măsuri, firește, de dorit – sînt mai juste și mai bune : cele propuse de narodnici sau cele propuse de publiciștii à la d-l A. Skvorțov, care preconizează și el progresul tehnic și față de care d-l Struve manifestă atîtă simpatie ? Mie mi se pare că, din punct de vedere marxist, nu încape nici o îndoială că *sub acest raport* trebuie preferat în mod categoric narodnicismul. Măsurile de felul celor preconizate de d-nii Skvorțovi au în vedere interesele întregii clase a micilor producători, ale micii burghezii, așa cum programul ziarului „Moskovskie Vedomosti" are în vedere interesele marii burghezii. Ele nu au în vedere pe toți *, ci numai pe unii aleși, care se dovedesc a fi vrednici de atenția celor mari. În sfîrșit, ele sînt revoltător de brutale, pentru că presupun un amestec polițienesc în gospodăria țăranilor. Luate în ansamblu, aceste măsuri nu oferă nici un fel de garanții și șanse serioase pentru „progresul gospodăriei țărănești în ce privește producția".

Narodnicii înțeleg și reprezintă incomparabil mai bine, *sub acest raport*, interesele micilor producători, așa că marxiștii, respingînd toate trăsăturile reacționare ale programului lor, trebuie nu numai să accepte punctele cu caracter general-democratic, dar să le și imprime mai multă precizie, profunzime și amploare. Cu cît vor fi mai radicale aceste reforme în Rusia, cu cît vor face să crească nivelul de trai al maselor muncitoare, cu atît mai pronunțat și mai limpede va ieși la iveală cel mai important și mai esențial (chiar în momentul de față) antagonism social din viața Rusiei.

* Adică, firește, pe toți *aceia cărora le este accesibil* progresul tehnic,

www.dacoromanica.ro

Marxiştii nu numai că nu „întrerup firul democratic" sau curentul democratic, cum afirmă în mod calomnios d-l V.V., dar, dimpotrivă, vor ca acest curent să se dezvolte şi să se întărească, vor să-l apropie de viaţă, vor să apuce „firul" pe care „societatea" şi „intelectualitatea" * îl lasă să le scape din mînă.

Această cerinţă – de a nu lăsa să scape „firul", ci, dimpotrivă, de a-l întări – nu este nicidecum ceva întîmplător, care ar decurge din dispoziţia personală a unora sau altora dintre „marxişti", ci este în mod necesar determinată de situaţia şi de interesele clasei căreia vor ei să-i slujească ; ea este dictată în mod necesar şi necondiţionat de cerinţele esenţiale ale „doctrinei" lor. Din motive lesne de înţeles, nu mă pot apuca să fac aici o analiză a primei părţi a acestei teze, să dau o caracterizare a „situaţiei" şi „intereselor" ; de altfel, în cazul de faţă mi se pare că lucrurile vorbesc de la sine. Mă voi referi numai la cea de-a doua parte, şi anume la poziţia doctrinei marxiste faţă de problemele referitoare la „firul care se rupe".

Marxiştii trebuie *să pună* aceste probleme *altfel* de cum le-au pus şi le pun d-nii narodnici. Aceştia, cînd pun o problemă, se situează pe punctul de vedere al „ştiinţei moderne, al ideilor morale moderne" ; lucrurile sînt prezentate de ei în aşa fel de parcă nerealizarea unor asemenea reforme nu s-ar datora cauzelor adînci, care sălăşluiesc în înseşi *relaţiile de producţie*, ci obstacolelor create numai de primitivitatea simţurilor – „facultatea de a pricepe" este slabă etc. –, ca şi cum Rusia ar fi un fel de tabula rasa, pe care nu mai rămîne decît să se traseze cum trebuie căile juste. *Acest mod de a pune problema* îi asigura, bineînţeles, „puritatea" cu care se laudă d-l V.V. şi care, de fapt, nu este altceva decît „puritatea" visurilor unor domnişoare de pension, ceea ce face ca raţionamentele narodniciste să fie atît de potrivite pentru conversaţii de salon.

* În „Nedelea" nr. 47, 1894, d-l V. V. scrie : „În perioada de după reformă a istoriei noastre, relaţiile sociale s-au apropiat, prin unele trăsături ale lor, de cele din Europa apuseană : democratism activ în perioada de luptă politică şi indiferentism social în perioada următoare". Am căutat să arătăm, în capitolul I, că acest „indiferentism" nu este ceva întîmplător, ci rezultatul inevitabil al situaţiei şi intereselor clasei din care provin reprezentanţii „societăţii" şi cărora, alături de unele inconveniente, relaţiile de astăzi le oferă şi o serie de avantaje destul de însemnate.

www.dacoromanica.ro

Aceste probleme trebuie să fie, în mod necesar, cu totul altfel puse de către marxiști *. Obligați să caute și să găsească rădăcinile fenomenelor sociale în relațiile de producție, să le reducă la *interesele* unor clase bine determinate, ei trebuie să formuleze aceleași desiderata ca „doleanțe" ale unor anumite elemente sociale, care întîmpină rezistența cutăror elemente și a cutăror clase. Acest mod de a pune problema va înlătura orice posibilitate de a folosi „teoriile" lor pentru discuții profesorale care se situează *deasupra* claselor, pentru proiecte și conferințe care promit „un succes strălucit" **. Acesta nu este, firește, decît un merit indirect al menționatei schimbări a punctului de vedere, dar el este și așa destul de mare, dacă ținem seama pe ce pantă abruptă a apucat narodnicismul *contemporan,* care se rostogolește în mocirla oportunismului. Dar chestiunea nu se mărginește la meritul indirect. Dacă vom transpune aceste probleme pe terenul teoriei antagonismului de clasă [în care scop este necesară, firește, o „reexaminare a faptelor" din istoria și din realitatea rusă], atunci răspunsurile ce vor urma vor constitui o formulare a intereselor vitale ale unor anumite clase, și ele vor fi menite să fie folosite *** în mod practic tocmai de aceste clase interesate, și numai de ele – ele vor căuta să răzbată, ca să întrebuințăm minunata expresie a unui marxist, din „strîmtul cabinet al intelectualilor" spre înșiși participanții la relațiile de producție în forma lor cea mai pură și mai dezvoltată, spre aceia care simt cel mai mult consecințele „ruperii firului" și care „au nevoie" de „idealuri", pentru că fără ele se simt prost. Un asemenea mod de a pune problema va aduce un nou suflu, viu, în toate aceste probleme vechi, cum sînt : dările, actele de identitate, colonizările, administrațiile de plasă etc., probleme pe care „societatea" noastră le-a tot dis-

* Dacă vor aplica în mod consecvent teoria lor. Așa cum am mai arătat destul de explicit, expunerea d-lui Struve nu este satisfăcătoare tocmai din cauză că dînsul nu urmează cu toată strictețea această teorie.

** Expresia aparține d-lui Iujakov.

*** Se înțelege că pentru *această* „folosire" se cere o uriașă muncă pregătitoare și care prin însăși esența ei este imperceptibilă. Pînă la această folosire poate să treacă o perioadă de timp, mai mult sau mai puțin îndelungată, în cursul căreia noi vom spune deschis că nu există nici o forță capabilă să deschidă căi mai bune pentru patrie ; aceasta în opoziție cu „optimismul dulceag" al d-lor narodnici, care ne asigură că asemenea forțe există și că nu rămîne decît ca ele să fie sfătuite „să părăsească drumul lor greșit".

www.dacoromanica.ro

cutat şi interpretat, le-a rumegat şi răsrumegat, le-a rezolvat şi răsrezolvat şi care au început acum să nu mai prezinte nici un interes.

Prin urmare, oricum am aborda problema, adică analizînd conţinutul sistemului de relaţii economice care domneşte în Rusia şi diferitele forme ale acestui sistem în legătura lor istorică şi în raportul lor cu interesele oamenilor muncii sau, dimpotrivă, analizînd problema „ruperii firului" şi a cauzelor ei, – în ambele cazuri ajungem la una şi aceeaşi concluzie : aceea a marii însemnătăţi a sarcinii istorice – puse de epoca prin care trecem – a „muncii care s-a diferenţiat de viaţă", la concluzia că ideea acestei clase prezintă o importanţă universală.

www.dacoromanica.ro

MATERIALE PREGĂTITOARE

www.dacoromanica.ro

ÎNSEMNĂRI, CALCULE ŞI SUBLINIERI FĂCUTE DE V. I. LENIN ÎN PAGINILE CĂRŢII LUI V. E. POSTNIKOV „GOSPODĂRIA ŢĂRĂNEASCĂ DIN SUDUL RUSIEI“ [140]

. . . . . .

[9] *

Potrivit datelor recensămîntului pe gospodării al zemstvelor, numărul de gospodării în diferitele grupuri de ţărani şi întinderea medie a lotului de pămînt se exprimă prin următoarele cifre :

CATEGORIA DE ŢĂRANI	*Jud. Dneprovsk* Numărul de gosp.	De 1 gosp. deseatine	Numărul de gosp.	*Jud. Melitopol* De 1 gosp. păm. bun de lucru	Nr. de gosp.	*Jud. Berdeansk* De 1 gosp păm.
Foşti colonişti germani	113	84	1.874	46	3.075	37.9
Foşti colonişti bulgari	—	—	285	75.7	4.149	38.1
Ţărani care au aparţinut statului	16.708	20.4	28.758	19.8	21.057	18.3
Ţărani-proprietari care au aparţinut moşierilor	2.351	11.6	2.764	11.5	187	8.9
Ţărani cu lot gratuit care au aparţinut moşierilor	414	3.1	1.297	3.2	326	2.3
Pe judeţe	19.586	19.3	34.978	20.5	28.794	23

Total din 83.358 de gospodării în 3 judeţe – gospodării de colonişti 9.496, adică $> 1/9$.

* Aici şi mai departe, în paranteze pătrate sînt menţionate paginile din cartea lui V. E. Postnikov. — *Nota red.*

www.dacoromanica.ro

. . . . . .

[107]

...În prezent, literatura de statistică a zemstvelor din Rusia dispune de puține date referitoare la bugetele țărănești, pe cînd în ceea ce privește unele județe din gubernia Voronej aceste date au fost chiar culese printr-o anchetă făcută pe gospodării... Trebuie totuși să spunem că datele respective din statistica pentru gubernia Voronej, care se referă la un singur an de recensămînt, nu reprezintă date medii pentru gospodăria țărănească, deoarece bugetul unei familii de țărani conține unele cheltuieli gospodărești (de pildă pentru îmbrăcăminte de sărbătoare, zestre, cheltuieli pentru amenajarea gospodăriei prilejuite de separarea gospodăriei fiilor, cheltuieli pentru construcții și inventar mare), care variază foarte mult de la an la an și sînt, în special, în funcție de recoltă, care dă țăranilor mijloace pentru acoperirea tuturor acestor cheltuieli nepreväzute.

?? de ce?

. . . . . .

[117]

La țăranii din 3 județe din gubernia Taurida

% boi:		*Supr. cultiv.*	*Cai*	*Boi*	*Supr. cultivată revenind la o pereche de vite de muncă*
circa 1/3	La cei care cultivă pînă la 5 des.	34.070	6.467	3.082	7.1 des.
„ 1/4	La cei care cultivă 5—10 des.	140.426	25.152	8.924	8.2 „
< 1/4	La cei care cultivă 10—25 des.	540.093	80.517	24.943	10.3 „
< 1/4	La cei care cultivă 25—50 des.	494.095	62.823	19.030	12.5 „
< 1/3	La cei care cultivă peste 50 des.	230.583	21.003	11.648	14.5 „
	Total	1,439,267	195,962	67,627	10.9 „

www.dacoromanica.ro

Dacă luăm raportul dintre forţele de muncă şi suprafaţa cultivată, vom vedea că la 100 des. de suprafaţă cultivată revine pe diferite grupuri :

	Populaţie cu muncitori angajaţi			Capete de vite de muncă
	Gospodării	*Persoane*	*Lucrători*	
Cei care cultivă				
pînă la 5 des.	28.$_7$	136	28.$_5$	28.$_2$
„ „ 5—10 „	12.$_9$	67	12.$_6$	25
„ „ 10—25 „	6.$_1$	41.$_2$	9.$_3$	20
„ „ 25—50 „	2.$_9$	25.$_5$	7	16.$_6$
peste 50 „	1.$_3$	18	6.$_8$	14
Medie	5.$_4$	36.$_6$	9	18.$_3$

Aşadar, o dată cu creşterea proporţiilor gospodăriei şi a suprafeţei cultivate, cheltuielile ţăranilor pentru întreţinerea forţelor de muncă, oameni şi vite, care este principala cheltuială în agricultură, scad progresiv, iar la grupurile care cultivă suprafeţe mari sînt aproape de două ori mai mici decît la grupurile care cultivă puţin.

. . . . . .

[134]

Recensămîntul zemstvei din Taurida dă următoarele cifre pentru cele 3 judeţe la un loc :

	Colonii	Celelalte sate	
Numărul total de gospodării	9.496	74.539*	84.035
Numărul de gospodării fără vite de muncă	972	11.555	
Numărul de gospodării fără o suprafaţă cultivată echivalentă cu norma de lucru	865	5.477	

* In numărul acestor gospodării intră şi aşezările care, în momentul cînd s-a făcut recensămîntul, nu erau incluse în plăşi.

www.dacoromanica.ro

. . . . . .

[145]

Revine în medie de o gospodărie

	Jud. Berdeansk	Pămînt din loturi	Pămînt cumpărat	Pămînt luat în arendă
		Arături în deseatine		
10[141]	Cei care nu cultivă nimic	6.8	3.1	0.09
8.0	Cei care cultivă			
	pînă la 5 des.	6.9	0.7	0.4
10.1	„ „ 5—10 „	9	—	1.1
18.7	„ „ 10—25 „	14.1	0.6	4
39.5	„ „ 25—50 „	27.6	2.1	9.8
116.4	peste 50 „	36.7	31.3	48.4
21.4	Pe judeţ	14.8	1.6	5
	Jud. Melitopol			
9.4	Cei care nu cultivă	8.7	0.7	—
7.7	Cei care cultivă			
	pînă la 5 des.	7.1	0.2	0.4
10.6	„ „ 5—10 „	9	0.2	1.4
17.6	„ „ 10—25 „	12.8	0.3	4.5
38.4	„ „ 25—50 „	23.5	1.5	13.4
100	peste 50 „	36.2	21.3	42.5
22.2	Pe judeţ	14.1	1.4	6.7
	Jud. Dneprovsk			
7.4	Cei care nu cultivă	6.4	0.9	0.1
6.1	Cei care cultivă			
	pînă la 5 des.	5.5	0.04	0.6
10.3	„ „ 5—10 „	8.7	0.05	1.6
18.9	„ „ 10—25 „	12.5	0.6	5.8
36.3	„ „ 25—50 „	16.6	2.3	17.4
91.4	peste 50 „	17.4	30	44
19.9	Pe judeţ	11.2	1.7	7.0*

* În cifra care indică pămîntul arendat în cele trei judeţe intră atît pămînturi extralotuale cît şi pămînturi de lot.

www.dacoromanica.ro

. . . . . .

[150]

...După datele statisticii, pămînturile arabile ale statului date în arendă țăranilor în 1884–1886 se repartizează în felul următor *

CATEGORIILE DE ȚĂRANI	Jud. Berdeansk			Jud. Melitopol			Jud. Dneprovsk			Total pe 3 județe[142]	
	nr. de gosp. care arend.	nr. de des.	de 1 gosp. care arend.	nr. de gosp. care arend	nr. de des.	de 1 gosp. care arend.	nr. de gosp. care arend.	nr. de des.	de 1 gosp. care arend.	Gosp. care arend.	Des.
Cei care cultivă pînă la 5 des.	39	66	1.7	24	383	16	20	62	3.1	83	511
„ „ 5—10 „	227	400	1.8	159	776	4.8	58	251	4.3	444	1.427
„ „ 10—25 „	687	2.642	3.8	707	4.569	6.4	338	1.500	4.4	1.732	8.711
„ „ 25—50 „	387	3.755	9.7	672	8.564	12.7	186	1.056	5.7	1.245	13.375
peste 50 „	113	3.194	28.3	440	15.365	34.9	79	1.724	21.8	632	20.283
Total	1.470 1.453	10.107 10.057	7	2.002	29.657	14.8	681	4.595 4.593	6.7	4.136	44.307

* Conform condițiilor de arendă, țăranii au dreptul să cultive numai 1/3 din pămîntul arendat. Restul de pămînt arendat poate fi folosit, la aprecierea lor, ca fîneață sau pășune.

www.dacoromanica.ro

. . . . . .
[279]

1. *Bugetul* pe 3 ani (1886–1888) a *menonitului Iakov Neifeld* din colonia Orlov, jud. Berdeansk.

. . . . . .
[280–281]

Media pe trei ani a veniturilor şi cheltuielilor a fost următoarea :

Venituri

Din vînzarea de grîu	894 r. 03 c.
„ „ „ alte cereale şi legume	151 „ 33 „
„ „ „ cai, vite cornute şi oi	198 „ 35 „
„ „ „ lînă	52 „ 25 „
„ „ „ ouă şi unt	24 „ 63 „
„ „ „ paie	35 „ 92 „
„ „ „ tizic	8 „ 83 „
„ „ „ inventar	63 „ 33 „
Din diverse	30 „ 80 „
Total	1.459 r. 47 c.

Cheltuieli

Plăţi către obşte şi către stat	168 r. 32 c.
Pentru arenda pămîntului	70 „ — „
„ lucrători	146 „ 66 „
„ păstori	25 „ 14 „
„ cumpărări de vite	54 „ 75 „
„ cartofi şi grîu de sămînţă	15 „ 08 „
„ reparaţii de clădiri	32 „ 18 „
„ reparaţii şi cumpărări de maşini	77 „ 13 „
„ carne şi peşte	6 „ 43 „
„ cafea şi zahăr	25 „ 20 „
„ vin şi rachiu	5 „ 98 „
„ îmbrăcăminte	363 „ 92 „
„ încălţăminte	38 „ 72 „
„ diverse	99 „ 92 „
Total	1.129 r. 43 c.

37.61

Excedentul mediu anual 330 r. şi 4 c.

www.dacoromanica.ro

. . . . . .

[282–283]

Să ne oprim puţin asupra analizei acestui buget specific de colonist.

Venitul anual în bani produs de o gospodărie cu 72 de deseatine pămînt este de 1.459 r. şi 47 c. Dintre care :

De pe urma produselor culturii pămîntului	1.081 r. 28 c
„ „ „ „ creşterii animalelor	284 „ 06 „
din diverse venituri	94 „ 13 „

La 1 deseatină de suprafaţă a gospodăriei revin 20 r. 27 c. venit. Dar acesta este numai venitul în bani. Pentru a obţine cifra venitului global, la acesta trebuie adăugată întreaga valoare a produselor consumate în cadrul gospodăriei. După cum a arătat acest gospodar, el consumă anual următoarele cantităţi de produse provenite din gospodăria sa :

1) Pentru hrana sa şi a familiei sale :	*în sumă de*
10 cetverti de grîu a 8 r. şi 25 c.	82 r. 50 c.
6 cetverti de secară a 5 r.	30 „ — „
cartofi, legume şi produse de bostănărie	36 „ — „
În total în sumă de	148 r. şi 50 c.

2) Pentru vitele productive:

a) pentru vaci: 250 puduri de fîn a 30 c.	75 r.
30 puduri de făină de secară a 70 c.	21 „
100 pud. de paie de grîu şi de orz	0,8 „
10 des. de păşune a 5 r.	50 „
b) pentru porci 18 cetverti de orz a 4 r.	72 „
În total în sumă de	226 r.

www.dacoromanica.ro

În gospodărie, vitele productive servesc pentru a da hrana animală, şi de aceea cele două totaluri anterioare pot fi adunate. Aşadar, toate produsele alimentare furnizate de gospodăria proprie reprezintă suma de 374 r. şi 50 c., ceea ce înseamnă o cheltuială de 46 r. şi 81 c. de om, dintre care 18 r. şi 56 c. reprezintă valoarea alimentelor vegetale, iar 28 r. şi 25 c. a alimentelor animale *.

3) Pentru 8 cai de muncă :

109 cetverti de orz şi ovăz a 4 r.	de 436 r.
100 pud. fîn a 30 c.	30 „
400 pud. de tocătură de paie a 10 c.	40 „
4 des. de islaz la preţul de arendă	20 „
Total	526 r.

Gospodăria cheltuieşte pentru hrana unui cal 65 r. şi 75 c.

4) Pentru sămînţă :

12 cetverti grîu a 8 r. 25 c.	99 r.
6 cetverti orz a 4 r.	24 „
1 cetverti secară a 5 r.	5 „
3 cetverti ovăz a 4 r.	12 „
Total	140 r.

Pentru încălzit :

2 stînjeni cubi de tizic a 10 r.	20 r.
1/4 stînjen cub de lemne	7 „
500 pud. de paie a 8 c.	40 „
Total	67 r.

* Nu figurează păsările domestice folosite în gospodărie. Valoarea lor poate fi compensată cu valoarea nutreţurilor care nu figurează aici, transformate în untul vîndut de gospodărie.

www.dacoromanica.ro

Valoarea tuturor produselor consumate în gospodărie reprezintă suma de 1.107 r. şi 50 c., ceea ce înseamnă 15 r. şi 38 c. de deseatină.

Venitul global al gospodăriei, atît în produse cît şi în bani, reprezintă suma de 2.666 r. şi 97 c., revenind 35 r. şi 65 c. de deseatină.

Adunînd cheltuielile în produse şi în bani, rezultă următoarele cheltuieli pe articole:

$$\begin{array}{r} 1.459._{47} \\ +1.107._{5} \\ \hline 2.566._{97} \end{array}$$

	Total	De deseatină
1. Plăţi pentru pămînt	238 r. 32 c.	3 r. 31 c.
2. Sămînţă	140 „ — „	1 „ 95 „
3. Pentru clădiri	32 „ 18 „	— „ 45 „
4. Pentru inventar	77 „ 13 „	1 „ 07 „
5. Pentru cumpărări de vite	54 „ 75 „	— „ 76 „
6. Pentru vite de muncă	526 „ — „	7 „ 31 „
7. Salariul lucrătorilor	171 „ 80 „	2 „ 40 „
8. Hrana familiei şi a lucrătorilor	412 „ 11 „	5 „ 72 „
9. Îmbrăcăminte şi încălţăminte	402 „ 64 „	5 „ 60 „
10. Încălzit	67 „ — „	— „ 91 „
11. Diverse	115 „ — „	1 „ 60 „
Total	2.236 r. 93 c.	31 r. 07 c.

$\} 109._{31}$

. . . . . .

[286]

3. *Bugetul ţăranului Stepan Maslov* din satul Veseloe, jud. Melitopol...

. . . . . .

[287]

Cheltuieli

Plata arenzii pentru 26 des. de pămînt arabil a 6 r.	156 r.
Dări şi plăţi către obşte pentru 3 persoane	34 „
Lucrătorului cu luna, pe 2 luni	45 „
Păstorului cîte 50 c. de vacă şi 40 c. de oaie	8 „

www.dacoromanica.ro

Fierarului pentru potcovitul cailor şi reparatul uneltelor	32 r.	
Pentru îmbrăcămintea şi încălţămintea a 6 persoane	284 „	333 r.
Ceai de 3 r. şi 1 pud zahăr	9 „	
3 vedre de ulei în timpul postului, a 5 r., şi peşte uscat	25 „	
Rachiu	15 „	
Total	608 r.	

Însemnările şi calculele sînt făcute nu mai devreme de martie 1893

Se tipăreşte după originai

Apărut pentru prima oară incomplet în 1940 în „Culegeri din Lenin", vol. XXXIII

www.dacoromanica.ro

ANEXE

www.dacoromanica.ro

PETIŢII ALE LUI V. I. ULIANOV (LENIN)
1887–1893

1

Domniei-sale domnului director
al Liceului clasic din Simbirsk

Din partea lui Vladimir Ulianov,
elev în clasa a VIII-a a Liceului
clasic din Simbirsk

PETIŢIE

Dorind să mă prezint la examenul de maturitate, am onoarea a vă ruga să binevoiţi a aproba admiterea mea la acest examen.

Simbirsk, 18 aprilie 1887

Vladimir Ulianov,
elev în clasa a VIII-a
a Liceului din Simbirsk

Am primit diploma de maturitate nr. 468 [143] şi toate celelalte acte, împreună cu copiile respective.

Vladimir Ulianov

Publicat pentru prima oară în întregime în ianuarie 1924 în revista „Molodaia Gvardiia" nr. 1

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

2

Domniei-sale domnului rector
al Universităţii imperiale din Kazan

Din partea lui Vladimir Ilin Ulianov,
absolvent al Liceului din Simbirsk,
fiu de funcţionar

PETIŢIE

Dorind să intru la Universitatea din Kazan pentru a-mi continua studiile, am onoarea a vă ruga cu tot respectul să binevoiţi a da cuvenita dispoziţie pentru înscrierea mea în anul I al Facultăţii de drept pe baza actelor alăturate, împreună cu copiile respective, şi anume : a) diploma de maturitate, b) extrasul de naştere şi de botez, c) statul personal al tatălui meu, d) adeverinţa de înregistrare la cercul de recrutare şi e) două fotografii.

Totodată, potrivit prevederilor § 100 din regulamentul Universităţilor imperiale din Rusia, mă oblig ca, pe toată durata studiilor mele la universitate, să respect regulile şi dispoziţiile universitare.

Vladimir Ulianov,
absolvent al Liceului din Simbirsk

Kazan, 29 iulie 1887 [144]

Publicat pentru prima oară în 1929 în revista „Krasnoe Studencestvo" nr. 1

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

3

Domniei-sale domnului rector
al Universității imperiale din Kazan

Din partea lui Vladimir Ulianov,
student în semestrul I
al Facultății de drept

PETIȚIE

Întrucît în actualele condiții ale vieții universitare nu consider posibilă continuarea studiilor mele la universitate, am onoarea a vă ruga să binevoiți a da cuvenita dispoziție pentru scoaterea mea din matricola Universității imperiale din Kazan.

Vladimir Ulianov.
student în semestrul I al
Facultății de drept

Kazan, 5 decembrie 1887 [145]

Publicat pentru prima oară la 24 septembrie 1946 în ziarul „Izvestiia" nr. 225

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

4

Excelenței-sale domnului
ministru al Instrucțiunii Publice

Din partea lui Vladimir Ulianov,
fost student al Universității
imperiale din Kazan

PETIȚIE

Dorind să obțin posibilitatea de a-mi continua studiile, am onoarea a ruga cu tot respectul pe excelența-voastră să binevoiască a aproba înscrierea mea la Universitatea imperială din Kazan.

Vladimir Ulianov,
fost student al Univesității
imperiale din Kazan

Kazan, 9 mai 1888

Adresa : stradela Professorski,
casa Zavialova, apart. Veretennikova [146]

Publicat pentru prima oară la 17 octombrie 1929 în revista „Krasnoe Studencestvo" nr. 4

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

5

Excelenței-sale domnului ministru
al Afacerilor Interne

Din partea lui Vladimir Ulianov,
fost student

PETIȚIE

Pentru a-mi putea cîștiga existența și ajuta familia, am neapărată nevoie de studii superioare. Dat fiind însă că nu pot face asemenea studii în Rusia, am onoarea a ruga în mod respectuos pe excelența-voastră să-mi aprobe plecarea în străinătate pentru a mă înscrie la o universitate.

Vladimir Ulianov, fost student

Kazan, 6 septembrie 1888

Adresa : Kazan, stradela Professorski,
casa Zavialova, apart. Veretennikova [147]

Publicat pentru prima oară în 1957 în cartea „Anii de tinerețe ai lui V. I. Lenin. După amintirile contemporanilor și diferite documente". Edit. „Molodaia gvardiia"

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

6

Excelenţei-sale domnului ministru al
Instrucţiunii Publice

Din partea lui Vladimir Ulianov,
fost student al Univesităţii
imperiale din Kazan

PETIŢIE

În decursul celor doi ani care au trecut de cînd am absolvit liceul am avut toată posibilitatea să mă conving că este foarte greu, dacă nu chiar imposibil, pentru un om fără studii speciale să-şi găsească o ocupaţie.

Ţinînd seama de toate acestea şi avînd imperioasă nevoie de o ocupaţie care să-mi permită să întreţin din munca mea familia, compusă din mamă bătrînă şi o soră şi un frate minori, am onoarea a ruga pe excelenţa-voastră să binevoiască a-mi aproba să dau în particular examenul de candidat în ştiinţe juridice la una din instituţiile de învăţămînt superior.

Vladimir Ulianov,
fost student al Universităţii
imperiale din Kazan

Samara, 28 octombrie 1889

Str. Voskresenskaia, casa Katkov [148]

Publicat pentru prima oară în 1925 în revista „Krasnaia Letopis" nr. 1

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

Excelenței-sale domnului ministru
al Instrucțiunii Publice

Din partea lui Vladimir Ulianov,
nobil [149]

PETIȚIE

Întrucît excelența-voastră a avut bunăvoința de a-mi aproba să dau în particular examenul de absolvire a Facultății de drept în fața comisiei de examinare de la una dintre universitățile conduse pe baza regulamentului din 1884, am onoarea a ruga cu tot respectul pe excelența-voastră să-mi aprobe să dau acest examen în fața comisiei de examinare de la Universitatea imperială din Petersburg.

Vladimir Ulianov, nobil

Samara, 12 iunie 1890

Str. Poștovaia, colț cu str. Sokolnicia,
casa Rîtikov [150]

Publicat pentru prima oară în 1924 în revista „Krasnaia Letopis" nr. 2

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

8

Domniei sale domnului preşedinte
al comisiei de examinare de la Facultatea de
drept a Universităţii imperiale din
Petersburg

Din partea lui Vladimir Ilin Ulianov,
nobil

PETIŢIE

Am onoarea a vă ruga cu tot respectul să binevoiţi a dispune admiterea mea la examen în faţa comisiei de la Facultatea de drept. Anexez : o fotografie ; o adeverinţă eliberată de Universitatea imperială din Kazan ; o adeverinţă eliberată de Departamentul Ministerului Instrucţiunii Publice din care reiese că excelenţa sa domnul ministru al Instrucţiunii Publice mi-a aprobat să dau în particular examenul de absolvire a Facultăţii de drept în faţa comisiei de examinare ; chitanţa, eliberată de casieria universităţii, pentru suma de 20 de ruble depusă în contul comisiei de examinare, precum şi lucrarea de drept penal cerută de regulament.

Petersburg, 26 martie 1891

Vladimir Ilin Ulianov, nobil [151]

Publicat pentru prima oară în 1924 în revista „Krasnaia Letopis" nr. 2

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

9

Către Tribunalul districtual Samara

Din partea lui Vladimir Ilici Ulianov,
avocat stagiar pe lîngă Tribunalul
districtual Samara, domiciliat în
Samara, str. Sokolnicia, casa Rîtikov

PETIȚIE

Am onoarea a ruga Tribunalul districtual Samara să-mi elibereze un certificat în care să se specifice că am dreptul să exercit profesiunea de avocat. Totodată, potrivit prevederilor art. 406 [5] din legea de organizare judecătorească (din 1883), declar că nu există nici un impediment pentru acordarea dreptului de exercitare a profesiunii de avocat, întrucît subsemnatul nu intru în nici unul din cazurile prevăzute de art. 246 din codul de procedură civilă.

Vladimir Ulianov,
avocat stagiar

Samara, 28 februarie 1892 [152]

Publicat pentru prima oară în 1957 în cartea „Anii de tinerețe ai lui V. I. Lenin. După amintirile contemporanilor și diferite documente" Edit. „Molodaia gvardiia"

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

10

Domniei-sale domnului director al
Departamentului Poliţiei

Din partea lui Vladimir Ilici Ulianov,
avocat stagiar pe lîngă Tribunalul
districtual Samara

PETIŢIE

După ce, prin hotărîrea adunării generale din 30 ianuarie 1892 a Tribunalului districtual Samara, am fost înscris ca avocat stagiar, am depus la acest tribunal o petiţie prin care ceream să mi se elibereze un certificat din care să reiasă că am dreptul să exercit profesiunea de avocat. Întrucît Tribunalul districtual Samara ezită să dea un răspuns precis la cererea mea, sub motiv că nu dispune de informaţii cu privire la persoana mea, am onoarea a vă ruga cu tot respectul să faceţi cunoscut domnului preşedinte al Tribunalului districtual Samara că Departamentul Poliţiei nu are nici o obiecţie împotriva eliberării unui asemenea certificat.

Vladimir Ulianov,
avocat stagiar

Samara, 1 iunie 1892

Str. Poştovaia, colţ cu str. Sokolnicia,
casa Rîtikov [153]

Publicat pentru prima oară în 1924 în revista „Krasnaia Letopiş" nr. 1

Se tipăreşte după manuscris

www.dacoromanica.ro

11

Domniei-sale domnului președinte al
Tribunalului districtual Samara

Din partea lui V. I. Ulianov,
avocat stagiar

PETIȚIE

Ca o completare la petiția depusă de mine în martie a.c. la Tribunalul districtual Samara, prin care ceream să mi se elibereze un certificat care să-mi dea dreptul de a exercita profesiunea de avocat *, am onoarea a vă comunica că nu pot prezenta un certificat de bună purtare din următoarele motive : rectoratul Universității imperiale din Petersburg, care mi-a eliberat diploma de absolvire a facultății, nu-mi poate elibera un certificat de bună purtare întrucît n-am fost student al acestei universități și, pe baza aprobării date în mai 1890 de excelența-sa domnul ministru al Instrucțiunii Publice, am dat examen în particular în fața comisiei de examinare de la Facultatea de drept a acestei universități. Iar în ce privește eliberarea unui certificat de bună purtare din partea poliției, trebuie să spun că Departamentul Poliției nu eliberează asemenea certificate la cererea unor persoane particulare, ci numai la cererea unor instituții oficiale. Avînd în vedere cele arătate mai sus, am onoarea a vă ruga cu tot respectul să binevoiți a vă adresa d-lui director al Departamentului Po-

* Vezi volumul de față, pag. 533. — *Nota red.*

www.dacoromanica.ro

liției ca să vă informeze că nu există nici un impediment pentru eliberarea unui certificat care să-mi dea dreptul de a profesa avocatura.

Samara, 11 iunie 1892

Vlad. Ulianov, avocat stagiar [154]

Publicat pentru prima oară în 1957 în cartea „Anii de tinerețe ai lui V. I. Lenin. După amintirile contemporanilor și diferite documente". Edit. „Molodaia gvardiia"

Se tipărește după manuscris

www.dacoromanica.ro

12

Către Tribunalul districtual Samara

Din partea lui Vladimir Ilici Ulianov,
avocat stagiar

PETIŢIE

Am onoarea a vă ruga cu tot respectul să-mi eliberaţi un certificat care să-mi dea dreptul de a practica avocatura în cursul anului 1893. Anexez aici chitanţa nr. 75 din ianuarie 1893, eliberată de Administraţia financiară gubernială din Samara, la care am depus suma de 75 de ruble ca taxă pentru certificatul care îmi dă dreptul să practic avocatura, precum şi certificatul folosit pe 1892. Totodată declar că nu există nici un impediment pentru eliberarea acestui certificat, întrucît subsemnatul nu intru în nici unul din cazurile prevăzute de art. 246 din Codul de procedură civilă.

Samara, 5 ianuarie 1893

Vladimir Ulianov, avocat stagiar [155]

Se tipăreşte pentru prima oară, după manuscris

www.dacoromanica.ro

13

Domniei-sale domnului președinte al
Tribunalului districtual Samara

Din partea lui Vladimir Ilici Ulianov,
avocat stagiar

PETIȚIE

Întrucît intenționez să mă mut ca avocat stagiar într-o circumscripție a Curții de Apel din Petersburg, am onoarea a vă ruga în mod respectuos să-mi eliberați un certificat în care să se specifice că sînt avocat stagiar la Tribunalul districtual Samara și că în anii 1892 și 1893 am primit un asemenea certificat de liberă practică a avocaturii.

Samara, 16 august 1893 [156]

V. Ulianov,
avocat stagiar

Se tipărește pentru prima oară, după manuscris

www.dacoromanica.ro

LISTA LUCRĂRILOR NEGĂSITE ALE LUI
V. I. LENIN

ADNOTĂRI

INDICI

DATE DIN VIAŢA ŞI DIN ACTIVITATEA LUI
V. I. LENIN.

www.dacoromanica.ro

LISTA LUCRĂRILOR LUI V. I. LENIN DIN ANII 1891–1894 CARE N-AU FOST GĂSITE PÎNĂ ÎN PREZENT

1891

LUCRARE DE LICENŢĂ LA DREPTUL PENAL

Lucrarea a fost depusă de Vladimir Ilici împreună cu cererea din 26 martie 1891 adresată preşedintelui comisiei de examinare de pe lîngă Facultatea de drept a Universităţii din Petersburg (vezi vol. de faţă, pag. 8).

1893

LUCRAREA SCRISĂ DE V. I. LENIN LA SAMARA ÎN LEGĂTURĂ CU CARTEA LUI V. V. „DESTINELE CAPITALISMULUI ÎN RUSIA"

În amintirile sale, A. A. Ganşin scrie că lucrarea lui Vladimir Ilici era intitulată, pe cît i se pare, „*Fundamentarea narodnicismului în lucrările lui V.V.*" şi a fost adusă în 1893 de la Samara la Petersburg (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin", partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 169).

Despre lucrarea în care V. I. Lenin a criticat cartea lui V.V. „Destinele capitalismului în Rusia" vorbesc în amintirile lor M. G. Grigoriev (vezi „Proletarskaia Revoliuţiia", 1923, nr. 8, pag. 61), S. I. Miţkevici (vezi N. Lenin. „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor ?", ed. „Moskovskii rabocii" şi „Novaia Moskva", 1923, pag. XV, XVIII), I. H. Lalaianţ (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin", partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 130).

CORESPONDENŢA CU N. E. FEDOSEEV

Corespondenţa lui V. I. Lenin cu N. E. Fedoseev a început în 1893 sau în 1894.

În articolul „Cîteva cuvinte despre N. E. Fedoseev", V. I. Lenin scria : „Pe cît îmi amintesc, corespondenţa mea cu Fedoseev se referea la unele probleme ivite pe atunci în legătură cu concepţia marxistă sau social-democrată despre lume... E posibil să fi rămas pe la mine unele fragmente din scrisorile sau manuscrisele lui Fedoseev ; dar nu pot spune precis

www.dacoromanica.ro

dacă ele s-au păstrat şi dacă pot fi găsite" (Opere, vol. 33, E.S.P.L.P. 1957, pag. 447).

1894

„CE SÎNT «PRIETENII POPORULUI» ŞI CUM LUPTĂ EI ÎMPOTRIVA SOCIAL-DEMOCRAŢILOR ?"

Partea a II-a. Scrisă în vara anului 1894.

REFERATUL DESPRE „OGLINDIREA MARXISMULUI ÎN LITERATURA BURGHEZĂ" (TOAMNA ANULUI 1894)

În prefaţa la culegerea „În 12 ani", V. I. Lenin scria că el a prezentat un referat intitulat „Oglindirea marxismului în literatura burgheză" la o şedinţă a cercului marxiştilor din Petersburg. „După cum arată şi titlul expunerii – sublinia V. I. Lenin –, polemica cu Struve a fost de data aceasta incomparabil mai tăioasă şi mai categorică (în ceea ce priveşte concluziile social-democrate) decît în articolul publicat în primăvara anului 1895. Atenuările au fost făcute, în parte, din considerente legate de cenzură, în parte de dragul «alianţei» cu marxiştii legali în vederea luptei comune împotriva narodnicismului" (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 86). Din partea grupului de social-democraţi au activat în acest cerc V. I. Lenin, V. V. Starkov şi S. I. Radcenko, iar dintre publiciştii marxişti legali P. B. Struve, A. N. Potresov şi R. E. Klasson.

1894—1895

MANIFESTUL ADRESAT MUNCITORILOR DE LA UZINA „SEMEANNIKOV"

Manifestul a fost scris după 24 decembrie 1894 (5 ianuarie 1895) în legătură cu tulburările care s-au produs la 23 decembrie la Uzina mecanică Nevski (fostă „Semeannikov") din Petersburg.

În amintirile sale, N. K. Krupskaia a arătat că acest prim manifest agitatoric al marxiştilor ruşi a fost scris de V. I. Lenin (vezi N. K. Krupskaia. „Amintiri despre Lenin", Editura politică, 1960, pag. 21).

În articolul-necrolog „Ivan Vasilievici Babuşkin" (1910), V. I. Lenin scria că I. V. Babuşkin a participat activ la întocmirea manifestului adresat muncitorilor de la uzina „Semeannikov" şi că el personal l-a difuzat.

www.dacoromanica.ro

LISTA LUCRĂRILOR TRADUSE DE V. I. LENIN

Sfîrşitul anului 1889 — anul 1890

K. Marx şi F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist" (tradus din germană). Traducerea nu s-a păstrat.

În amintirile sale referitoare la perioada cît au locuit la Samara (Alakaevka), M. I. Ulianova citează următoarea relatare a lui A. I. Eramasov: „Pe atunci Vladimir Ilici a făcut o excelentă traducere a «Manifestului Comunist» de K. Marx şi F. Engels – scrie el. – Această traducere a circulat în manuscris. Am dus-o şi la Sîzran, unde am dat caietul unui cunoscut, un învăţător care era considerat ca suspect de superiorii săi. S-a întîmplat ca învăţătorul să fie chemat în nu ştiu ce problemă la Simbirsk, la inspectoratul şcolilor primare. Mama lui, de teamă să nu li se facă vreo percheziţie, a distrus caietul. Aceasta a fost soarta pe care a avut-o traducerea lui Ilici. De cîte ori îmi amintesc de aceasta mă mustră conştiinţa, căci în parte sînt şi eu vinovat de distrugerea acestei excelente traduceri" (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin", partea I, E.S.P.L.P. 1957, pag. 71–72). Despre această relatare a lui A. I. Eramasov vorbeşte şi M. I. Semenov (M. Blan) în amintirile sale (vezi „Samara revoluţionară dintre 1880 şi 1900". Editura din Kuibîşev, 1940, pag. 55).

www.dacoromanica.ro

ADNOTĂRI

1 Articolul *„Noi schimbări economice în viața țărănească. Cu privire la cartea lui V. E. Postnikov «Gospodăria țărănească din sudul Rusiei»"* este cea mai veche dintre lucrările lui V. I. Lenin care au ajuns pînă la noi. El a fost scris la Samara în primăvara anului 1893 și citit în manuscris în cercurile tineretului marxist din Samara. Lenin își propusese să-l publice în revista liberală „Russkaia Misl", care apărea la Moscova, dar redacția a respins articolul „ca nefiind potrivit cu orientarea revistei". Într-o scrisoare din 30 mai 1894, Lenin scria în legătură cu această problemă : „Am avut chiar naivitatea să-l trimit la revista «Russkaia Misl», unde am fost, bineînțeles, refuzat ; motivul mi-a devenit foarte limpede atunci cînd am citit în «Russkaia Misl» nr. 2 un articol despre Postnikov al d-lui V. V., «vestitul nostru» liberal de duzină. Trebuie să ai o dexteritate deosebită ca să poți mutila pînă într-atîta un material excelent și să faci ca toate faptele să dispară în dosul unei frazeologii goale !" („Culegeri din Lenin", vol. XXXIII, 1940, pag. 17).

La Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. se află două manuscrise scrise de Lenin ale articolului „Noi schimbări economice în viața țărănească". Primul manuscris (ciorna) a fost primit din arhiva personală a lui Lenin ; al doilea manuscris, care conține unele adăogiri făcute de Vladimir Ilici la transcrierea lui definitivă, a fost predat de el lui S. I. Mițkevici, de la care, în timpul percheziției ce i s-a făcut la 3 decembrie 1894, a fost confiscat. Manuscrisul a fost descoperit în 1923 în arhiva Curții de Apel din Moscova și tot atunci a fost publicat pentru prima oară în culegerea „La a 25-a aniversare a primului Congres al partidului (1898–1923)". În ediția de față, articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească" se tipărește după cel de-al doilea manuscris, corectat de V. I. Lenin.

La Institutul de marxism-leninism se păstrează și cartea lui V. E. Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei" cu însemnările lui Lenin, care se tipăresc în volumul de față la capitolul „Materiale pregătitoare".

www.dacoromanica.ro

Principalele materiale din acest articol au fost folosite de Lenin în capitolul al II-lea al cărții sale „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", scrisă între 1896 și 1899 și publicată în martie 1899. – *1.*

2 *Statistica zemstvelor* – statistică organizată de instituțiile zemstvelor. Secțiile, birourile și comisiile de statistică de pe lîngă consiliile guberniale și județene ale zemstvelor făceau cercetări statistice (recensăminte pe gospodării ale țăranilor și meșteșugarilor, stabilirea veniturilor pe care le dă pămîntul, reevaluarea pămînturilor și a avutului impuse la dări către zemstve, studierea bugetelor țărănești etc.) și publicau numeroase studii și culegeri statistice pe județe și gubernii, care conțineau un bogat material faptic.

Prețuind foarte mult datele statisticii zemstvelor, V. I. Lenin a arătat că „cunoașterea mai îndeaproape de către europeni a statisticii zemstvelor noastre ar da, probabil, un puternic impuls progresului statisticii sociale în general" (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 199). Totodată, Lenin a criticat metodele folosite de statisticienii zemstvelor în ceea ce privește prelucrarea și gruparea datelor statistice. „Aceasta este problema spinoasă a statisticii noastre a zemstvei, care este excelentă în ceea ce privește scrupulozitatea muncii și minuțiozitatea cu care se face munca", a scris Lenin (Opere, vol. 20, Editura politică, 1956, pag. 72). Statisticienii zemstvelor, dintre care mulți se situau pe poziții narodniciste, prelucrau adeseori în mod tendențios datele statistice. În dosul coloanelor de cifre dispăreau la ei deosebirile și caracteristicile esențiale ale diferitelor grupuri de țărani care se formaseră în procesul dezvoltării capitalismului.

Lenin studia, verifica și prelucra datele statisticii zemstvelor. El făcea calcule proprii, întocmea situații și tabele, făcea o analiză marxistă și grupa după criterii științifice datele cu privire la gospodăriile țăranilor și ale meșteșugarilor. Folosind bogatul material al statisticii zemstvelor, Lenin a demascat schemele ticluite de narodnici și a arătat adevăratul tablou al dezvoltării economice a Rusiei. Lenin a folosit pe scară largă în lucrările sale materialele statisticii zemstvelor, în special în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia" (cu privire la statistica zemstvelor vezi lucrarea lui V. I. Lenin „Cu privire la sarcinile statisticii zemstvei", scris în 1914). – *3.*

3 Este vorba de culegerea „Rezultatele cercetării economice a Rusiei după datele statisticii zemstvelor" : vol. I – *V.V.* „Obștea țărănească", Moscova, 1892 ; vol. II – *N. Karîșev.* „Luarea în arendă de către țărani a pămînturilor extralotuale", Derpt, 1892. Ambele lucrări au o orientare liberal-narodnicistă. – *4.*

4 *Obștea* (de pămînt) în Rusia – formă de posesiune în comun a pămîntului de către țărani, care se caracteriza prin obligativitatea asolamentului și prin faptul că pădurile și pășunile erau indivizibile. Principalele caracteristici ale obștii de pămînt din Rusia erau : răspunderea solidară (răspunderea colectivă obligatorie a țăranilor pentru achitarea la timp și în întregime a plăților și îndeplinirea tuturor prestațiilor în folosul statului și al moșierilor), reîmpărțirea sistematică

www.dacoromanica.ro

a pămînturilor şi lipsa dreptului de a renunţa la pămînt, interzicerea vînzării şi cumpărării pămîntului.

În Rusia obştea este cunoscută din vremuri străvechi. În cursul dezvoltării istorice, ea devine treptat una dintre temeliile feudalismului în Rusia. Moşierii şi guvernul ţarist se serveau de obşte pentru intensificarea asupririi iobagilor şi pentru a stoarce de la popor plăţile de răscumpărare şi birurile. V. I. Lenin a arătat că obştea, „fără a feri pe ţărani de procesul de proletarizare, are în practică rolul unei bariere medievale, care-i desparte pe ţărani, ţintuindu-i parcă de mici uniuni şi de categorii care şi-au pierdut orice «raţiune de a fi»" (Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 65).

Problema obştii a stîrnit discuţii aprinse şi a dat naştere unei vaste literaturi economice. O atenţie deosebită acordau obştii narodnicii, care vedeau în ea o chezăşie a dezvoltării Rusiei spre socialism pe o cale a ei specială. Selecţionînd în mod tendenţios şi falsificînd faptele, operînd cu aşa-numitele „cifre medii", narodnicii încercau să demonstreze că ţărănimea din Rusia care stăpîneşte pămîntul în obşte este deosebit de „trainică" şi că obştea ar feri pe ţărani de pătrunderea relaţiilor capitaliste în viaţa lor, că ea îi „salvează" pe ţărani de ruină şi diferenţiere de clasă. Încă în penultimul deceniu al secolului trecut, G. V. Plehanov a demonstrat inconsistenţa iluziilor narodniciste cu privire la „socialismul de obşte", iar în deceniul următor V. I. Lenin a zdrobit definitiv teoria narodnicilor. Pe baza unui uriaş material faptic şi statistic, Lenin a arătat cum s-au dezvoltat relaţiile capitaliste în satul rus şi cum, pătrunzînd în patriarhala obşte sătească, capitalul a descompus ţărănimea în clase antagoniste : chiaburi şi săraci.

În 1906 ministrul ţarist Stolîpin a emis o lege în interesul chiaburimii, în virtutea căreia ţăranilor le era îngăduit să iasă din obşte şi să vîndă lotul. În răstimp de 9 ani după emiterea acestei legi, care a pus începutul lichidării oficiale a orînduirii de obşte la sate şi care a intensificat diferenţierea ţărănimii, au ieşit din obşti peste 2.000.000 de gospodari. – *9.*

5 *Sufletele de revizie* – locuitorii bărbaţi ai Rusiei iobage, care erau supuşi birului pe cap de locuitor (mai ales ţăranii şi mic-burghezii) şi care, în acest scop, erau înregistraţi prin recensăminte speciale (aşa-numitele „revizii"). Aceste „revizii" s-au făcut în Rusia cu începere din 1718 ; în 1857–1859 s-a făcut ultima „revizie", a zecea. Într-o serie de regiuni, reîmpărţirea pămîntului în cadrul obştilor ţărăneşti se făcea după sufletele de revizie. – *10.*

6 V. I. Lenin a îndreptat în tabel greşelile făcute de V. E. Postnikov la totaluri : în loc de 1.476 a pus 1.453 ; în loc de 10.107 a pus 10.057 ; în loc de 4.595 a pus 4.593 (vezi volumul de faţă, pag. 517). – *16.*

7 *Menoniţi* – sectanţi veniţi din Europa occidentală, care s-au aşezat în Rusia la sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Numele lor vine de la numele întemeietorului sectei, olandezul Menno Simons. Menoniţii s-au stabilit în special în guberniile Ekaterinoslav şi Taurida. Gospo-

www.dacoromanica.ro

dăriile coloniştilor menoniţi erau în cea mai mare parte gospodării înstărite, chiaburești. – 25.

8 *„Reforma ţărănească" din 1861* – reforma prin care se desfiinţa iobăgia în Rusia şi care a fost efectuată de guvernul ţarist în interesul moşierilor iobăgişti. Necesitatea reformei a fost dictată de întregul mers al dezvoltării economice a ţării şi de creşterea mişcării ţărăneşti de masă împotriva exploatării iobăgiste. Prin forma ei, „reforma ţărănească" era o reformă feudală. Dar forţa dezvoltării economice, care atrăgea Rusia pe calea capitalismului, a dat formei feudale un conţinut capitalist, şi „acest conţinut ieşea la iveală cu atît mai pronunţat, cu cît se răsluiau *mai puţin* pămînturile ţărăneşti, cu cît erau despărţite *mai complet* de cele moşiereşti, cu cît era *mai mic* tributul plătit iobăgiştilor..." (V. I. Lenin. Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 102). „Reforma ţărănească" a constituit un pas pe calea transformării Rusiei într-o monarhie burgheză. La 19 februarie 1861, Aleksandr al II-lea a semnat Manifestul şi „Regulamentul" cu privire la ţăranii eliberaţi din iobăgie. În total au fost „eliberaţi" 22.500.000 de ţărani ai moşierilor. Dar proprietatea funciară moşierească a fost menţinută. Pămîntul ţăranilor era declarat proprietate a moşierilor. Ţăranul putea căpăta un lot de pămînt numai potrivit normei stabilite prin lege (şi numai cu consimţămîntul moşierului), prin răscumpărare. Răscumpărarea era plătită de ţărani guvernului ţarist, care la rîndul lui a plătit moşierilor o sumă fixă. Potrivit unor calcule aproximative, după reformă nobilii aveau în stăpînirea lor 71.500.000 de deseatine, iar ţăranii 33.700.000 de deseatine. Datorită reformei, moşierii au răsluit peste $^1/_5$ şi chiar $^2/_5$ din pămînturile ţărăneşti.

Vechiul sistem de gospodărie, bazat pe clacă, a fost doar subminat, dar nu desfiinţat de reformă. În mîinile moşierilor a rămas partea cea mai bună a loturilor ţărăneşti („otrezki", păduri, păşuni, locuri de adăpat vitele, izlazuri şi altele), fără de care ţăranii nu puteau duce o gospodărie de sine stătătoare. Înainte de încheierea tranzacţiilor de răscumpărare, ţăranii erau socotiţi „temporar obligaţi" şi prestau servituţi moşierilor sub formă de obroc şi de clacă. Răscumpărarea plătită de ţărani pentru a deveni proprietarii loturilor lor a fost pur şi simplu o jefuire a ţăranilor de către moşieri şi guvernul ţarist. Ţăranii trebuiau să achite datoria către guvernul ţarist în timp de 49 de ani, plătind o dobîndă de 6%. Restanţele la achitarea ratelor în cadrul operaţiei de răscumpărare creşteau din an în an. Numai ţăranii care au aparţinut moşierilor au vărsat guvernului ţarist în cadrul operaţiei de răscumpărare 1,9 miliarde de ruble, în timp ce preţul pieţei la pămîntul trecut în posesiunea ţăranilor nu depăşea suma de 544.000.000 de ruble. În fapt, ţăranii erau siliţi să plătească pentru pămînturile lor sute de milioane de ruble, ceea ce ducea la ruinarea gospodăriilor ţărăneşti şi la pauperizarea în masă a ţăranilor.

Democraţii revoluţionari ruşi, în frunte cu N. G. Cernîşevski, au criticat „reforma ţărănească" pentru caracterul ei iobăgist.

V. I. Lenin a numit „reforma ţărănească" din 1861 prima violenţă de masă săvîrşită asupra ţărănimii în interesul capitalismului în agri-

www.dacoromanica.ro

cultură care se năştea, o „curăţire a pămînturilor" pentru capitalism efectuată de către moşieri.

Despre reforma din 1861 vezi articolul lui F. Engels „Socialismul în Germania" (K. Marx şi F. Engels. Opere, vol XVI, partea a II-a, 1936, pag. 252–254) şi lucrările lui V. I. Lenin : „Cincizeci de ani de la desfiinţarea iobăgiei", „În legătură cu o aniversare", „«Reforma ţărănească» şi revoluţia ţărănească-proletară" (Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 69–72, 100–109). – *26.*

9 În manuscris s-au strecurat unele inexactităţi în calculele ilustrative : totalul este de 1.651 de deseatine de suprafaţă cultivată ; cererea bănească prezentată pieţei, socotind numai gospodăriile cu o suprafaţă cultivată de peste 5 deseatine de gospodărie, reprezintă suma de 22.498 de ruble. Totalul suprafeţei cultivate a gospodăriilor cu o suprafaţă cultivată de peste 5 deseatine este de 1.603 deseatine. Aceste inexactităţi nu influenţează însă asupra concluziilor generale.

În primul volum din ediţia a 4-a a Operelor lui V. I. Lenin, inexactităţile aritmetice menţionate au fost înlăturate, modificîndu-se datele de la care a pornit V. I. Lenin în calculele sale.

În ediţia de faţă, calculul ilustrativ este restabilit după manuscrisul lui V. I. Lenin. – *34.*

10 *A pune în plug împreună cu alţii* – o formă veche, elementară de muncă în comun folosită de ţăranii săraci ; în cadrul acestui sistem, cîţiva ţărani puneau laolaltă vitele şi alte mijloace de producţie pentru efectuarea lucrărilor agricole. În cap. II al cărţii „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", V. I. Lenin spune că punerea împreună în plug este „o cooperaţie a unor gospodării în decădere, pe care burghezia ţărănească le înlătură..." (Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 58). – *37.*

11 *Selskaia rasprava* – instanţă judecătorească specială pentru ţăranii care aparţin statului, instituită în Rusia ţaristă pe baza unui regulament din 1838 şi alcătuită din starostele satului (preşedinte) şi doi ţărani aleşi. Selskaia rasprava, fiind prima instanţă, judeca diferite pricini şi contravenţii civile, condamna la plata unei amenzi, la muncă forţată şi la bătaie cu nuiele. A doua instanţă judecătorească de la sate era volostnaia rasprava. În 1858 selskaia şi volostnaia rasprava au fost desfiinţate ; totuşi termenul de „rasprava" a continuat să existe pentru desemnarea instanţelor judecătoreşti de la sate. – *41.*

12 *„Russkaia Misl"* („Gîndirea rusă") – revistă lunară de orientare liberală-narodnicistă ; a apărut la Moscova începînd din 1880. În ultimul deceniu al secolului trecut, în timpul polemicii dintre marxişti şi narodnicii liberali, redacţia revistei, deşi rămînea pe poziţii narodniciste, îşi punea uneori coloanele la dispoziţia marxiştilor pentru a-şi publica articolele. La rubrica literară a revistei îşi publicau lucrările scriitori progresişti : A. M. Gorki, V. G. Korolenko, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski, A. P. Cehov etc.

www.dacoromanica.ro

După revoluția din 1905 revista a devenit organul aripii de dreapta a partidului cadet și a apărut sub redacția lui P. B. Struve. Revista a fost suspendată la mijlocul anului 1918. – *47.*

13 Acest fenomen era frecvent în ceea ce privește situarea loturilor țăranilor (uneori ele se întindeau pe o lungime de 25–30 km de o parte și de alta). El se întîlnea adeseori în regiunile de stepă din sudul și estul Rusiei, unde predominau satele mari numărînd cîteva sute de gospodării țărănești (vezi descrierea acestui fenomen în cartea lui V. E. Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei", Moscova, 1891, cap. III. Pămînturile țăranilor situate la mari depărtări, pag. 69–105). – *51.*

14 „*Vestnik Evropi*" („Buletinul Europei") – revistă lunară istorică-politică și literară de orientare burgheză liberală ; a apărut la Petersburg din 1866 pînă în 1918. În revistă se publicau articole împotriva marxiștilor revoluționari. – *55.*

15 *Camerele județene pentru chestiunile țărănești* au fost create în Rusia în 1874 în vederea supravegherii organelor sătești și de plasă de „administrație obștească a țăranilor". Avînd în frunte pe mareșalii nobilimii din județe, camerele se compuneau din ispravnici, judecători de pace și președinții consiliilor zemstvelor județene. Camerele județene pentru chestiunile țărănești erau subordonate camerelor guberniale, în fruntea cărora se aflau guvernatorii. – *60.*

16 Este vorba de foametea din 1891, care a bîntuit mai ales în guberniile de est și de sud-est ale Rusiei. Prin proporțiile sale, foametea din 1891 a depășit toate calamitățile stihinice de acest fel care au bîntuit în țara noastră. Foametea, care a adus populației muncitoare suferințe de necrezut, a dus la ruinarea în masă a țărănimii și a grăbit totodată procesul de creare a unei piețe interne pentru dezvoltarea capitalismului în Rusia (despre foametea din 1891 din Rusia vezi articolul lui F. Engels „Socialismul în Germania". K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, pag. 253–254, precum și V. I. Lenin. Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 143). – *63.*

17 Lucrarea „*Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor*" a fost scrisă de V. I. Lenin în toamna anului 1893 la Petersburg.

Principalele teze dezvoltate în această lucrare au fost expuse de Lenin, pentru prima oară, la o ședință a cercului marxiștilor din Petersburg (așa-numitul cerc al „bătrînilor"), cu prilejul discutării unui referat al lui G. B. Krasin pe tema „Problema piețelor". După mărturiile unor membri ai acestui cerc, expunerea lui Lenin a produs o foarte puternică impresie asupra celor prezenți. Amintindu-și despre această expunere a lui Lenin, N. K. Krupskaia scrie : „Marxistul nou venit trata problema piețelor cît se poate de concret, legat de interesele maselor ; în întregul fel de a aborda această problemă

www.dacoromanica.ro

se simțea tocmai marxismul viu, care considera fenomenele în ambianța lor concretă și în dezvoltarea lor" (N. K. Krupskaia. Amintiri despre Lenin, Editura politică, 1960, pag. 12).

În expunerea făcută la ședința cercului și apoi în referatul scris, care purta titlul „Cu privire la așa-zisa problemă a pieței", Lenin a arătat greșelile lui G. B. Krasin, care considera existența pieței externe ca o condiție necesară pentru producția capitalistă și nega existența unei legături între cele două sectoare ale producției sociale. Totodată, Lenin a supus unei critici severe opiniile narodnicilor liberali despre soarta capitalismului în Rusia, precum și concepțiile reprezentanților „marxismului legal" care lua naștere pe atunci.

Lucrarea lui Lenin „Cu privire la așa-zisa problemă a pieței" a fost difuzată în cercurile social-democrate din Petersburg și din alte orașe ; ea a constituit o armă puternică în lupta împotriva narodnicismului și „marxismului legal". Ulterior Lenin a dezvoltat principalele concluzii din această lucrare în cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Manuscrisul lucrării lui Lenin „Cu privire la așa-zisa problemă a pieței", care fusese considerat pierdut, a intrat în posesia Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. abia în 1937.

Această lucrare a fost publicată pentru prima oară în revista „Bolșevik" nr. 21, 1937 ; în 1938 Institutul de marxism-leninism a publicat-o într-o ediție separată, apoi a inclus-o în vol. 1 al ediției a patra a Operelor lui V. I. Lenin. – *69.*

18 *Supravaloare* – plusvaloare (Mehrwert la Marx). În lucrările scrise în ultimul deceniu al secolului trecut, V. I. Lenin a folosit termenul „supravaloare" alături de termenul „plusvaloare". Mai tîrziu a folosit numai termenul „plusvaloare". – *74.*

19 Schema reproducției lărgite, în care se ia în considerație progresul tehnic, este reprodusă exact după manuscrisul lui V. I. Lenin ; cele cîteva inexactități în materie de cifre care există în această schemă nu influențează asupra desfășurării raționamentelor și asupra concluziilor generale. – *81.*

20 La rubrica „Mijloace de producție pentru producerea mijloacelor de consum" este dată suma totală I (v+p), care include partea destinată acumulării. Trebuie să avem în vedere că partea de valoare nou creată în sectorul I se materializează în unelte și materiale, care reprezintă nu mijloace de producție pentru sectorul II, ci mijloace de producție suplimentare (care rămîn după înlocuire) pentru sectorul I. Ce parte din mijloacele de producție produse este destinată sectorului II și ce parte rămîne în sectorul I se poate aprecia după mărimea capitalului constant care funcționează efectiv în ambele sectoare în anul următor.

În manuscrisul lui V. I. Lenin s-au strecurat 2 greșeli, și anume : în loc de 3.172½ e scris 3.172, iar în loc de 10.830 e scris 10.828½ ; acest lucru reiese din schema dată în text. – *82.*

www.dacoromanica.ro

21 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag 413–414. – *84.*

22 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 139–140. – *95.*

23 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 298, nota 32. – *101.*

24 Inexactitățile de ordin aritmetic sînt îndreptate. În manuscris e scris în mod greșit 7.014 și 28.275. V. I. Lenin a îndreptat această greșeală în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia" (vezi Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 63–64). – *107.*

25 Inexactitatea de ordin aritmetic a fost îndreptată. În manuscris e scris greșit 149.703. – *107.*

26 V. I. Lenin a scris cartea *„Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ? (Răspuns la articolele împotriva marxiștilor publicate în «Russkoe Bogatstvo»)"* în 1894 (prima parte a fost terminată în aprilie, iar a doua și a treia în cursul verii). Lenin a început să lucreze la această carte la Samara, în anii 1892–1893. În referatele pe care le-a ținut în cercul marxiștilor din Samara, Lenin a criticat cu asprime pe narodnicii liberali V. V. (Vorонțov), Mihailovski, Iujakov și Krivenko, adversari ai marxismului. Aceste referate au constituit materialul pregătitor pentru cartea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?".

În toamna anului 1894, Lenin a citit lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" în cercul marxist din Petersburg. „Îmi amintesc că această carte ne-a captivat pe toți – scrie N. K. Krupskaia în amintirile sale. – În ea era arătat cu o neobișnuită limpezime țelul luptei. Mai tîrziu, o ediție șapirografiată a «Prietenilor poporului» a circulat din mînă în mînă sub denumirea de «caiete galbene». Aceste caiete erau nesemnate. Ele au fost citite de un număr destul de mare de persoane și nu există nici ,o îndoială că au exercitat o puternică influență asupra tineretului marxist de atunci" (N. K. Krupskaia. Amintiri despre Lenin, Editura politică, 1960, pag. 14).

Această lucrare a lui Lenin a fost editată în părți separate. Prima parte a fost șapirografiată în iunie 1894 la Petersburg și difuzată ilegal la Petersburg și în alte orașe. În iulie 1894 a apărut a doua ediție a primei părți, imprimată în același mod. Vreo 100 de exemplare din prima și a doua parte au fost imprimate de A. A. Ganșin în august la Gorki (gubernia Vladimir) și în septembrie la Moscova. În luna septembrie a aceluiași an, A. A. Vaneev a șapirografiat la Petersburg încă 50 de exemplare din prima parte (aceasta era a patra ediție) și aproximativ tot atîtea exemplare din a treia parte. Această ediție avea pe copertă mențiunea : „Editată de un grup de social-democrați din provincie". Această mențiune a fost făcută din con-

www.dacoromanica.ro

siderente de ordin conspirativ. Organizațiile locale multiplicau această lucrare a lui Lenin în felurite chipuri : diferitele părți erau transcrise cu mîna, bătute la mașină etc. În 1894 lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" a fost șapirografiată de un grup de social-democrați din județul Borzna, gubernia Cernigov. Exemplarele din această ediție au fost difuzate la Cernigov, Kiev și Petersburg. La sfîrșitul anului 1894 cartea a fost citită la Vilno, în 1895 la Penza și tot cam pe atunci la Vladimir. În 1895–1896 a fost difuzată în rîndurile studenților marxiști din Tomsk. În același timp ea a fost citită la Rostov pe Don ; în 1896 a fost citită la Poltava și în alte orașe.

Cartea lui Lenin era binecunoscută grupului „Eliberarea muncii" și altor organizații social-democrate ruse din străinătate.

Ediția șapirografiată a primei și a celei de-a treia părți a cărții „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" a fost descoperită la începutul anului 1923 în arhiva social-democrată din Berlin și, aproape în același timp, în Biblioteca de stat „M. E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad.

În prima, a doua și a treia ediție a Operelor lui V. I. Lenin, această lucrare a fost tipărită după edițiile șapirografiate din 1894 găsite în 1923.

În 1936 Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. a primit un nou exemplar din ediția șapirografiată din 1894 a cărții lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?". Acest exemplar conține numeroase modificări de redactare, introduse, evident, de Lenin, cu prilejul pregătirii unei ediții care urma să apară în străinătate.

În volumul 1 al ediției a 4-a a Operelor lui V. I. Lenin, lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" a fost tipărită după exemplarul șapirografiat pe care institutul l-a primit în 1936, ținîndu-se seama de modificările introduse. În conformitate cu acest exemplar autorizat, în diferite pasaje unele expresii n-au mai fost puse în ghilimele, ca înainte, ci au fost tipărite cu cursive, iar o serie de pasaje care figurau în text în paranteze au fost trecute la subsolul paginii ca note. De asemenea a fost inclusă explicația dată de Lenin în legătură cu tabelul din anexa I a cărții, care în edițiile anterioare fusese omisă.

În ediția de față, partea întîi și a treia a cărții se tipăresc după același izvor ca și în ediția a 4-a.

Partea a doua a cărții n-a fost încă găsită. – *125.*

27 „*Russkoe Bogatstvo*" – revistă lunară, care a apărut la Petersburg din 1876 pînă la jumătatea anului 1918. De la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, această revistă a fost organul narodnicilor liberali, fiind redactată de S. N. Krivenko și N. K. Mihailovski. Ea propovăduia împăciuirea cu cîrmuirea țaristă și ducea o luptă înverșunată împotriva marxismului și marxiștilor ruși. La rubrica literară a revistei își publicau scrierile scriitorii progresiști : V. V. Veresaev, V. M. Garșin, A. M. Gorki, V. G. Korolenko, A. I. Kuprin, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski ș.a.

www.dacoromanica.ro

Începînd din 1906, revista a devenit organul partidului semicadet al „socialiştilor populişti". – *129.*

28 Este vorba de articolul lui N. K. Mihailovski „Literatura şi viaţa", apărut în revista „Russkoe Bogatstvo" nr. 10, 1893. Marxiştii au trimis autorului o serie de scrisori, luînd atitudine faţă de acest articol. O parte dintre aceste scrisori au fost publicate în revista „Biloe" nr. 23 din 1924. – *129.*

29 Este vorba de articolul lui N. K. Mihailovski „Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski", apărut în revista „Otecestvennîe Zapiski" nr. 10 din octombrie 1877. – *131.*

30 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a. Prefaţă la prima ediţie germană, pag. 45. – *132.*

31 Este vorba de lucrarea „Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului", scrisă de Marx la Kreuznach în vara anului 1843. La Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. se păstrează manuscrisul neterminat al acestei lucrări, care cuprinde o amplă analiză critică a §§ 261–313 ale lucrării lui Hegel „Bazele filozofiei dreptului". Marx intenţiona să pregătească pentru tipar şi să publice ampla sa lucrare „Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului" după publicarea în 1844, în „Deutsch-Französische Jahrbücher" („Analele germano-franceze"), a „Introducerii" la această lucrare. Marx n-a reuşit însă să-şi realizeze intenţia. Manuscrisul lui Marx a fost publicat pentru prima oară în limba originalului de Institutul de marxism-leninism în 1927 (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 225–371, 413–428). – *134.*

32 V. I. Lenin citează aici prefaţa la lucrarea „Contribuţii la critica economiei politice" (vezi Karl Marx. „Contribuţii la critica economiei politice", E.S.P.L.P. 1954, pag. 8–10). – *135.*

33 „*Contractul social*" („Contrat social") – una dintre lucrările fundamentale ale lui Jean-Jacques Rousseau. Titlul complet al acestei lucrări este: „Du contrat social, ou Principes du droit politique" („Despre contractul social, sau Principiile dreptului politic"). A fost editată la Amsterdam în 1762; în limba rusă a fost tradusă în 1906. Ideea fundamentală a acestei lucrări este aceea că orice orînduire socială trebuie să fie rezultatul unui acord liber, al unui contract intervenit între oameni. Cu toate că în esenţă era idealistă, teoria „contractului social", emisă în preajma revoluţiei franceze burgheze din secolul al XVIII-lea, a avut totuşi un rol revoluţionar. Această teorie era expresia revendicării egalităţii burgheze, era o chemare la desfiinţarea privilegiilor stărilor sociale feudale şi la instaurarea republicii burgheze. – *135.*

34 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 388. – *142.*

www.dacoromanica.ro

35 *Scrisoarea lui Marx către redacția revistei „Otecestvennie Zapiski"* a fost scrisă la sfîrșitul anului 1877 în legătură cu apariția articolului lui N. K. Mihailovski „Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski". Această scrisoare a fost transcrisă și trimisă în Rusia de F. Engels după moartea lui Marx. După cum arată Engels, ea „a circulat multă vreme în Rusia în copii scrise de mînă după originalul francez, iar după aceea a fost publicată în traducere rusă în «Vestnik Narodnoi Voli» (nr. 5. – *Nota red.)*, în 1886, la Geneva, iar ulterior și în Rusia. Această scrisoare, ca tot ce a ieșit din pana lui Marx, a atras în mod deosebit atenția cercurilor ruse" (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, pag. 396). În Rusia, scrisoarea lui Marx a fost publicată pentru prima oară în revista „Iuridiceskii Vestnik", nr. 10, 1888 (vezi K. Marx–F. Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 365–368). – *142.*

36 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința" (Secțiunea a doua. Economia politică. Capitolul I. Obiectul și metoda), E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 167. – *143.*

37 Este vorba de „Ideologia germană", lucrare scrisă în comun de K. Marx și F. Engels în anii 1845–1846.

Manuscrisul, care cuprindea circa 50 de coli de tipar, se compunea din două volume, dintre care primul conținea în principal formularea tezelor fundamentale ale materialismului istoric și o critică a concepțiilor filozofice ale lui L. Feuerbach, B. Bauer și M. Stirner, iar cel de-al doilea o critică a concepțiilor diferiților reprezentanți ai „adevăratului socialism".

În 1846–1847 Marx și Engels au făcut repetate încercări de a găsi în Germania un editor pentru lucrarea lor. Dar din cauza dificultăților pe care le-au întîmpinat din partea poliției și în urma refuzului editorilor, care erau reprezentanți interesați ai curentelor combătute de Marx și Engels, încercările lor au rămas fără rezultat. În timpul vieții lui Marx și Engels a fost publicat un singur capitol din această lucrare, și anume capitolul al IV-lea din vol. II, care a apărut în revista „Das Westphälische Dampfboot", august-septembrie 1847. Zeci de ani a fost ținut sub obroc acest manuscris în arhivele social-democrației germane. În limba germană, lucrarea „Ideologia germană" a fost publicată pentru prima oară în întregime de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. în 1932. În traducere rusă a apărut în 1933 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 3, Editura politică, 1958).

Caracterizarea dată de Engels lucrării „Ideologia germană" figurează în prefața la lucrarea sa „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 389). – *143.*

38 Vezi F. Engels. Prefața la prima ediție germană a lucrării „Originea familiei, a proprietății private și a statului" (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 180). – *144.*

www.dacoromanica.ro

39 *Organizarea gentilică a societății* – orînduirea comunei primitive, sau prima formațiune social-economică din istoria omenirii. Din punct de vedere cronologic, apariția orînduirii gentilice a coincis cu desăvîrșirea formării tipului omului de azi. Comunitatea gentilică reprezenta un colectiv de rude de sînge, unite prin legături economice și sociale. În cursul dezvoltării sale, orînduirea gentilică a trecut prin două perioade : matriarhatul și patriarhatul. La sfîrșitul perioadei patriarhatului are loc transformarea societății primitive în societate împărțită în clase și apare statul. Baza relațiilor de producție ale orînduirii comunei primitive o constituiau proprietatea obștească asupra mijloacelor de producție și repartiția egalitară a produselor, ceea ce în esență corespundea nivelului scăzut al dezvoltării forțelor de producție și caracterului lor din acea perioadă. Uneltele de piatră, ca și arcul și săgețile, care au apărut mai tîrziu, excludeau posibilitatea ca oamenii să lupte izolat cu forțele naturii și cu fiarele sălbatice.

Cu privire la orînduirea comunei primitive vezi K. Marx. „Conspectul cărții lui Lewis H. Morgan «Societatea primitivă»" (Arhiva Marx și Engels) și lucrarea lui F. Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului". – *147*.

40 *Sistemul pomestiilor* (pomestnaia sistema) – sistem special de posesiune feudală a pămîntului, care a apărut și s-a statornicit în Rusia în secolul al XV-lea și îndeosebi în secolul al XVI-lea. Sistemul pomestiilor este indisolubil legat de formarea statului centralizat și de crearea unei armate centralizate. Pomestiile erau considerate ca proprietate a cîrmuitorului feudal, fiind date de cîrmuire nobililor în schimbul îndeplinirii îndatoririlor militare sau a slujbei pe care o aveau la curte. Îndatoririle posesorilor pomestiilor erau în funcție de întinderea acestora. Spre deosebire de votcine, care aparțineau boierilor cu titlu de proprietate deplină și ereditară, pomestiile erau date vremelnic și condiționat în posesiune nobililor în schimbul îndeplinirii îndatoririlor lor.

De la jumătatea secolului al XVI-lea, pomestia a început să se transforme treptat în posesiune ereditară, apropiindu-se tot mai mult de votcină. În secolul al XVII-lea deosebirea dintre cele două forme feudale de posesiune a pămîntului – votcina și pomestia – dispare ; drepturile feudale ale posesorilor de votcine devin identice cu cele ale posesorilor de pomestii. În urma ucazului din 1714 al lui Petru I cu privire la maiorat, pomestiile devin definitiv proprietate privată a nobililor-moșieri. Termenul „pomestie" a continuat să fie folosit în Rusia în tot decursul epocii feudale. – *149*.

41 *Internaționala I – Asociația Internațională a Muncitorilor*, prima organizație internațională a proletariatului, înființată de K. Marx în 1864 la adunarea internațională a muncitorilor convocată la Londra de muncitori francezi și englezi. Înființarea Internaționalei I a fost rezultatul luptei perseverente și îndelungate duse de K. Marx și F. Engels pentru crearea unui partid revoluționar al clasei muncitoare. V. I. Lenin a arătat că Internaționala I „a pus bazele unei orga-

www.dacoromanica.ro

nizații internaționale muncitorești menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului", „a pus bazele luptei proletare internaționale pentru socialism" (Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 290, 291).

Organul conducător central al Internaționalei I a fost Consiliul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor. K. Marx a fost în permanență membru al acestui consiliu. Învingînd influențele mic-burgheze și tendințele sectare care predominau pe atunci în mișcarea muncitorească (trade-unionismul în Anglia, proudhonismul și anarhismul în țările latine), Marx a grupat în jurul său pe membrii cei mai conștienți ai Consiliului general (F. Lessner, E. Dupont, H. Jung ș. a.). Internaționala I a condus lupta economică și politică a muncitorilor din diferite țări, întărind solidaritatea lor internațională. Internaționala I a avut un rol uriaș în ceea ce privește răspîndirea marxismului și unirea socialismului cu mișcarea muncitorească.

După înfrîngerea Comunei din Paris, în fața clasei muncitoare s-a pus sarcina creării unor partide naționale de masă pe baza principiilor formulate de Internaționala I. „Avînd în vedere starea de lucruri din Europa – scria K. Marx în 1873 –, consider absolut util ca organizația formală a Internaționalei să treacă temporar pe planul al doilea" (Marx-Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 339). Internaționala I a fost dizolvată în mod oficial în 1876, la Conferința de la Filadelfia. – *152.*

42 V. I. Lenin folosește numele lui V. Burenin, colaborator al ziarului reacționar „Novoe Vremea", ca nume comun pentru desemnarea procedeelor polemice necinstite. – *152.*

43 *„Novoe Vremea"* („Timpuri noi") – cotidian care a apărut la Petersburg din 1868 pînă în 1917 ; a aparținut rînd pe rînd mai multor editori, schimbîndu-și de repetate ori orientarea politică. La început ziar liberal moderat, s-a transformat apoi, începînd din 1876, într-un organ al cercurilor reacționare ale nobilimii și ale funcționărimii birocrate. Începînd din 1905 a devenit un organ al ultrareacționarilor. După revoluția burghezo-democratică din februarie a sprijinit întru totul politica contrarevoluționară a guvernului provizoriu burghez și a dus o campanie furibundă împotriva bolșevicilor. La 26 octombrie (8 noiembrie) 1917 a fost interzis de Comitetul militar-revoluționar de pe lîngă Sovietul din Petrograd. V. I. Lenin a calificat ziarul „Novoe Vremea" drept un model de ziar venal.

În foiletonul „Studii critice", publicat la 4 februarie 1894, V. Burenin îl lăuda pe N. K. Mihailovski pentru lupta dusă de el împotriva marxiștilor. – *155.*

44 Vezi F. Engels. Prefață la ediția întîi a lucrării „Originea familiei, a proprietății private și a statului" (K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 180). – *157.*

www.dacoromanica.ro

45 Vezi K. Marx. „Capitalul", E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 48. – *158.*

46 Este vorba de revista „Deutsch-Französische-Jahrbücher" („Analele germano-franceze"), care a apărut la Paris, în limba germană, sub îngrijirea lui K. Marx și A. Ruge. A apărut numai nr. 1, număr dublu, și anume în februarie 1844. Principala cauză a încetării apariției revistei au fost divergențele de ordin principial dintre Marx și radicalul burghez Ruge. – *158.*

47 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 379–380. – *159.*

48 *Triada* (gr. trias) în filozofie – formula dezvoltării în trei trepte. Ideea dezvoltării în trei trepte a fost emisă pentru prima oară de filozofii neoplatonicieni din Grecia antică, în special de Proclus. Ea și-a găsit expresia în lucrările filozofilor idealiști germani Fichte și Schelling. Triada și-a găsit dezvoltarea cea mai completă în filozofia idealistă a lui Hegel, care considera că orice proces de dezvoltare parcurge trei trepte : teza, antiteza, sinteza. A doua treaptă înseamnă negarea celei dintîi, iar trecerea spre această a doua treaptă reprezintă transformarea celei dintîi în contrariul său ; a treia treaptă reprezintă negarea celei de-a doua, adică negarea negației ; de fapt ea înseamnă o reîntoarcere la forma inițială, aceasta fiind însă îmbogățită cu un conținut nou și avînd o bază nouă, superioară. Triada hegeliană este o schemă la care este adaptată în mod artificial realitatea ; construirea arbitrară a schemei triadei denaturează dezvoltarea reală a naturii și a societății. K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin, dînd o înaltă prețuire elementelor raționale ale dialecticii lui Hegel, au prelucrat în mod critic metoda lui dialectică și au creat dialectica materialistă, care oglindește legile cele mai generale ale dezvoltării lumii obiective și ale gîndirii omenești. – *160.*

49 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring" (Secțiunea întîi. Filozofia. Cap. XIII. Dialectica. Negarea negației). – *160.*

50 V. I. Lenin a expus în mod sistematic și a dezvoltat metoda dialectică marxistă în lucrările „Materialism și empiriocriticism", „Caiete filozofice", „Karl Marx" și altele. – *162.*

51 Această notă a fost scrisă de profesorul I. I. Kaufman (I. K.–n) de la Universitatea din Petersburg. Ea a fost apreciată de Marx ca una dintre cele mai izbutite expuneri ale metodei dialectice (vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a. Postfață la ediția a doua, pag. 52–54). – *162.*

52 V. I. Lenin citează mai jos în text (pag. 165–170 din volumul de față) un fragment din lucrarea lui F. Engels „Anti-Dühring" (Secțiunea întîi. Filozofia. Cap. XIII. Dialectica. Negarea negației) (vezi F. Engels. „Anti-Dühring", E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 146–152). – *165.*

www.dacoromanica.ro

53 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 114–115. – *167.*

54 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 757. – *168.*

55 Este vorba de „Postfața" la ediția a doua a primului volum al „Capitalului" lui K. Marx. – *170.*

56 *„Otecestvennie Zapiski"* – revistă literară și politică, care a apărut la Petersburg începînd din 1820; din 1839 ea devine o revistă progresistă, una dintre cele mai bune din acea vreme. La această revistă au colaborat V. G. Belinski, A. I. Herțen, T. N. Granovski, N. P. Ogarev și alții. Începînd din 1846, după retragerea lui Belinski din redacție, importanța revistei „Otecestvennîe Zapiski" a început să descrească. Din 1868, cînd revista a trecut în mîinile lui N. A. Nekrasov și M. E. Saltîkov-Șcedrin, a început o nouă perioadă de înflorire a ei; în această perioadă ea a grupat în jurul său intelectualitatea democrat-revoluționară. După moartea lui Nekrasov (1877), narodnicii au dobîndit o influență predominantă la revistă.

Revista era supusă unor persecuții permanente din partea cenzurii; în aprilie 1884 ea a fost interzisă de guvernul țarist. – *171.*

57 Este vorba de următoarele teze formulate de K. Marx și F. Engels în „Manifestul Partidului Comunist":

„Tezele teoretice ale comuniștilor nu se bazează nicidecum pe idei, pe principii inventate sau descoperite de cutare sau cutare reformator al lumii.

Ele nu *sînt decît* expresia generală a condițiilor efective ale luptei de clasă existente, ale mișcării istorice care se desfășoară sub ochii noștri" (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 479). – *174.*

58 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring" (Secțiunea întîi. Filozofia. Cap. IX. Morală și drept. Adevăruri eterne), E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 107–108. – *176.*

59 Este vorba de articolele lui N. K. Mihailovski „În legătură cu ediția rusă a cărții lui Karl Marx" („Otecestvennîe Zapiski" nr. 4, aprilie 1872) și „Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski" („Otecestvennîe Zapiski" nr. 10, octombrie 1877). – *178.*

60 V. I. Lenin citează scrisoarea lui K. Marx către Ruge (septembrie 1843) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 381). – *181.*

61 V. I. Lenin se referă la S. N. Iujakov, ale cărui concepții economice au fost criticate în special în partea a doua a cărții „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?".

www.dacoromanica.ro

Pînă în prezent n-au fost găsite nici manuscrisul, nici ediția șapirografiată a acestei a doua părți. – *182.*

62 Este vorba de grupul *„Eliberarea muncii"* – primul grup marxist rus, întemeiat de G. V. Plehanov la Geneva (Elveția) în 1883. Din acest grup mai făceau parte, în afară de Plehanov, și P. B. Akselrod, L. G. Deutsch, V. I. Zasulici, V. N. Ignatov.

Grupul „Eliberarea muncii" a desfășurat o amplă activitate în vederea răspîndirii marxismului în Rusia. A tradus în limba rusă, a editat în străinătate și a difuzat în Rusia o serie de lucrări ale întemeietorilor marxismului: „Manifestul Partidului Comunist" de Marx și Engels, „Muncă salariată și capital" de Marx, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință" de Engels etc. Plehanov și grupul său au dat o lovitură serioasă narodnicismului. Cele două proiecte ale programului social-democraților ruși, elaborate de Plehanov în 1883 și 1885 și publicate de grupul „Eliberarea muncii", au constituit un pas important în direcția pregătirii și creării unui partid social-democrat în Rusia. Lucrările lui Plehanov „Socialismul și lupta politică" (1883), „Divergențele noastre" (1885) și „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei" (1895) au avut un rol important în răspîndirea concepțiilor marxiste. Grupul „Eliberarea muncii" a avut însă și greșeli serioase: rămășițe ale concepțiilor narodniciste, subaprecierea revoluționarismului țărănimii, supraaprecierea rolului burgheziei liberale. Aceste greșeli au constituit germenii concepțiilor menșevice de mai tîrziu ale lui Plehanov și ale altor membri ai acestui grup. Grupul „Eliberarea muncii" n-a fost legat în mod practic de mișcarea muncitorească. V. I. Lenin a arătat că „Grupul Eliberarea muncii" „a fondat doar teoreticește social-democrația și a făcut primul pas în întîmpinarea mișcării muncitorești" (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 275).

În august 1903, la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., grupul „Eliberarea muncii" a declarat că își încetează existența. – *190.*

63 *„Din partea editorilor"* – postfață la prima ediție a primei părți a lucrării lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?". – *197.*

64 *„Cu privire la ediția de față"* – postfață la a doua ediție a primei părți a lucrării „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?", postfață scrisă în iulie 1894. – *198.*

65 *„Iuridiceskii Vestnik"* („Buletinul juridic") – revistă lunară de orientare burgheză-liberală ; a apărut la Moscova între 1867 și 1892. – *205.*

66 Este vorba de Manifestul cu privire la desființarea iobăgiei în Rusia, semnat de țarul Alexandr al II-lea la 19 februarie 1861. – *218.*

67 Aceste *date referitoare la cîteva județe* menționate de Lenin și privitoare la diferențierea țărănimii au fost incluse în partea a doua (care încă n-a fost găsită) a cărții „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?".

www.dacoromanica.ro

Problema diferenţierii ţărănimii a fost analizată în amănunţime de Lenin în lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", în special în capitolul al II-lea: „Diferenţierea ţărănimii". – 223.

68 *Ţărani cetvertini* se numeau în Rusia ţaristă o categorie de ţărani care aparţinuseră statului, urmaşi ai unor oşteni care fuseseră colonizaţi în secolele XVI–XVII la hotarele statului Moscovei. Aceşti colonişti (cazaci, streliţi, soldaţi) erau însărcinaţi cu paza graniţelor, primind în schimb, în folosinţă temporară sau creditară, mici parcele de pămînt măsurate în „cetvertine". Din 1719 aceşti colonişti au început să fie denumiţi odnodvorţi. La început, odnodvorţii se bucurau de diferite privilegii, aveau dreptul să aibă în stăpînire ţărani. În decursul secolului al XIX-lea, drepturile odnodvorţilor au fost treptat reduse, devenind egale cu cele ale ţăranilor. Prin legea din 1866 s-a stabilit că pămîntul odnodvorţilor (pămîntul cetvertin) le aparţine acestora cu titlu de proprietate privată. – 225.

69 Aici, ca şi în alte locuri din volumul de faţă, V. I. Lenin citează cartea lui I. A. Gurvici „Situaţia economică a satului rus", apărută în limba engleză la New York în 1892; în limba rusă a fost editată în 1896. Această carte conţine un valoros material faptic; ea a fost foarte mult apreciată de Lenin. – 226.

70 V. I. Lenin citează aici lucrarea lui K. Marx „Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere" (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 414). – 235.

71 *Pompadur* – personaj satiric tipic creat de M. E. Saltîkov-Şcedrin în scrierea „Pompaduri şi pompadure", în care marele satiric rus a înfierat pe demnitarii ţarişti, pe miniştri şi pe guvernatori. Această expresie, atît de plastică, a intrat în limba rusă, desemnînd bunul plac, arbitrarul administrativ. – 245.

72 Articolul lui G. I. Uspenski „*Nivelarea generală*" reprezintă continuarea şi sfîrşitul povestirii sale „Bătrînii", apărută în revista „Russkaia Mîsl", nr. XI, 1881. – 255.

73 *Legile agrare ale lui Gladstone* – legi introduse în Anglia în anii 1870–1890 de guvernul liberal al lui Gladstone. Pentru a atenua lupta dintre arendaşi şi landlorzii latifundiari şi a cîştiga voturile arendaşilor, guvernul Gladstone a introdus unele îngrădiri neînsemnate ale samavolniciei landlorzilor, care evacuau în masă pe arendaşi. Acest guvern a promis de asemenea să reglementeze problema restanţelor de plată ale arendaşilor, să creeze instanţe agrare speciale în vederea fixării unor arenzi „echitabile" etc. Legile agrare ale lui Gladstone reprezintă un model al demagogiei burgheziei liberale în problemele sociale. – 258.

74 „*Nedelea*" („Săptămîna") – gazetă politică şi literară de orientare narodnicistă-liberală; a apărut la Petersburg între 1866 şi 1901.

www.dacoromanica.ro

Această publicație era împotriva luptei contra absolutismului și propovăduia așa-numita teorie a „acțiunilor modeste", adică îndemna pe intelectuali să renunțe la lupta revoluționară și să se îndeletnicească cu „munca de culturalizare". – *263.*

75 Este vorba de socialismul utopic francez, care a căpătat o largă răspîndire la începutul secolului al XIX-lea, fiind unul dintre principalele curente ideologice din acea perioadă.

Baza social-economică a apariției socialismului utopic francez o constituiau creșterea exploatării maselor muncitoare și manifestarea contradicțiilor ireductibile dintre proletariat și burghezie. Principalii reprezentanți ai socialismului utopic francez au fost C.–H. Saint-Simon și Ch. Fourier, ale căror concepții au căpătat o largă răspîndire nu numai în Franța, ci și în alte țări. Socialiștii utopiști francezi n-au putut însă să dezvăluie în mod consecvent esența relațiilor capitaliste și a exploatării capitaliste, să înțeleagă contradicția fundamentală a modului de producție capitalist. Ei fundamentau necesitatea transformării socialiste a societății pornind de la idealurile lor social-politice utopice, de la necesitatea victoriei rațiunii asupra ignoranței, a adevărului asupra minciunii. Lipsa de maturitate a concepțiilor lor se explică prin condițiile sociale ale epocii lor, prin insuficienta dezvoltare a marii industrii capitaliste și a proletariatului industrial. De socialismul francez s-a ocupat în amănunțime F. Engels în lucrările „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință" și „Anti-Dühring". Vorbind de doctrinele revoluționare franceze în general, V. I. Lenin a arătat că doctrinele socialiștilor utopiști francezi constituie unul dintre izvoarele marxismului.

Democrații revoluționari ruși A. I. Herțen, V. G. Belinski, N. G. Cernîșevski și N. A. Dobroliubov, care își însușiră ideile iluminiștilor francezi, au susținut, spre deosebire de multe curente ale socialismului utopic din Europa occidentală, ideea că masele trebuie să lupte pentru răsturnarea absolutismului, ideea unei revoluții țărănești. Ei împărtășeau însă părerea greșită că calea spre socialism trece prin obștea țărănească semifeudală. Datorită slabei dezvoltări economice a Rusiei, democrații revoluționari ruși, în frunte cu Cernîșevski, n-au putut să vadă rolul hotărîtor al clasei muncitoare în construirea societății socialiste. – *263.*

76 Este vorba de cartea lui V. V. (V. P. Vorontov) „Curentele de la noi", apărută în 1893. – *264.*

77 N. K. Mihailovski a răspuns lui V. V. în articolul „Literatura și viața", apărut în „Russkoe Bogatstvo", nr. 10 din 1893. – *264.*

78 *Bakuniști și răzvrătiți* – adepții și discipolii lui M. A. Bakunin (1814–1876), ideolog al anarhismului și adversar înverșunat al marxismului și al socialismului științific. Bakuniștii duceau o luptă îndîrjită împotriva teoriei marxiste și a tacticii mișcării muncitorești. Teza fundamentală a bakunismului este negarea oricărui fel de stat, inclusiv a dictaturii proletariatului; ea decurge din neînțe-

www.dacoromanica.ro

legerea rolului istoric mondial al proletariatului. Bakunin a susținut ideea „nivelării" claselor, a creării, de jos, a unei uniuni de „asociații libere". După părerea bakuniștilor, urma ca o asociație revoluționară secretă, alcătuită din personalități „proeminente", să se pună în fruntea unor răzvrătiri populare care aveau să se producă imediat. Astfel bakuniștii considerau că în Rusia țărănimea este gata să pornească răscoala imediat. Tactica lor de comploturi, de răzvrătiri imediate și de terorism era o tactică aventuroasă și potrivnică teoriei marxiste a insurecției. Bakunismul se apropie de proudhonism, curent mic-burghez, care reflecta ideologia micului proprietar ruinat. Unul dintre reprezentanții bakuniștilor din Rusia a fost S. G. Neceacv ; acesta întreținea legături strînse cu Bakunin, care trăia în străinătate. Ei au expus, în „Catehismul revoluționar", programul unei asociații complotiste care urma să fie creată. În 1869 Neceaev a încercat să creeze în Rusia o organizație complotistă restrînsă sub denumirea de „Narodnaia rasprava" („Judecata poporului"). El n-a reușit însă să organizeze decît o serie de cercuri la Moscova. În curînd „Narodnaia rasprava" a fost descoperită, iar în decembrie 1869 a fost lichidată de guvernul țarist. K. Marx și F. Engels au criticat cu asprime teoria și tactica bakuniștilor. V. I. Lenin a caracterizat bakunismul ca o concepție despre lume „a unui micburghez care a pierdut nădejdea în salvarea sa" (Opere, vol 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 11). Bakunismul a constituit unul dintre izvoarele ideologice ale narodnicismului.

Cu privire la Bakunin și bakuniști vezi lucrările : K. Marx și F. Engels. „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor" (1873) ; F. Engels. „Bakuniștii la lucru" (1873) și „Literatura din emigrație" (1875), precum și lucrarea lui V. I. Lenin „Despre guvernul revoluționar provizoriu" (1905) și altele. – *264.*

79 *Narodovolți* – membrii organizației politice secrete „Narodnaia volea" („Libertatea poporului") a narodnicilor teroriști, care a luat ființă în august 1879 în urma scindării asociației secrete „Zemlea i volea" („Pămînt și libertate"). Organizația „Narodnaia volea" era condusă de un Comitet Executiv compus din A. I. Jeleabov, A. D. Mihailov, M. F. Frolenko, N. A. Morozov, V. N. Figner, S. L. Perovskaia, A. A. Kveatkovski etc. Scopul imediat al organizației „Narodnaia volea" era răsturnarea absolutismului țarist. Programul ei prevedea crearea unei „reprezentanțe populare permanente" alese pe baza votului universal, proclamarea libertăților democratice, trecerea pămîntului în mîinile poporului și elaborarea unor măsuri în vederea trecerii fabricilor și uzinelor în mîinile muncitorilor. Neștiind însă să găsească calea spre masele largi, narodovolții au pășit pe calea comploturilor politice și a terorii individuale. Lupta teroristă a narodovolților nu era sprijinită de o mișcare revoluționară de masă, ceea ce a permis guvernului să distrugă prin persecuții crunte, prin execuții și provocări organizația lor.

După 1881 organizația „Narodnaia volea" s-a destrămat. Repetatele încercări de a reînvia această organizație, făcute în decursul penultimului deceniu al secolului trecut, au rămas fără rezultat

www.dacoromanica.ro

Astfel în 1886 a luat ființă un grup terorist avînd în frunte pe A. I. Ulianov (fratele lui V. I. Lenin) și P. I. Sevîrev, grup care urma tradițiile organizației „Narodnaia volea". În urma unei încercări nereușite de a organiza un atentat la viața lui Aleksandr al III-lea, grupul a fost descoperit și membrii săi activi au fost executați.

Criticind programul greșit, utopic al narodovolților, V. I. Lenin vorbea cu foarte mult respect de lupta plină de abnegație pe care au dus-o membrii organizației „Narodnaia volea" împotriva țarismului. În „Protestul social-democraților din Rusia", scris în 1899, Lenin a arătat că „militanții vechii «Narodnaia volea» au știut să joace un rol imens în istoria Rusiei, cu toată îngustimea păturilor sociale de care au fost susținuți un mic număr de eroi și cu toate că steagul acestei mișcări n-a fost cîtuși de puțin teoria revoluționară..." (Opere, vol. 4, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 163). – *264.*

80 Este vorba de o instituție reprezentativă centrală.

Iată ce au scris K. Marx și F. Engels în 1873 în legătură cu această problemă : „Pe atunci se cerea în Rusia convocarea unui Zemski sobor. Unii cereau acest lucru în vederea rezolvării dificultăților financiare, alții pentru a pune capăt monarhiei. Bakunin dorea acest lucru în vederea demonstrării unității Rusiei și pentru întărirea puterii și a măreției țarului (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XIII, partea a II-a, 1940, pag. 645).

Mulți revoluționari ruși considerau că convocarea unui Zemski sobor va duce la răsturnarea dinastiei țariste.

Convocarea unui Zemski sobor alcătuit din reprezentanți ai tuturor cetățenilor, în vederea elaborării unei constituții, a fost una dintre revendicările programatice ale partidului social-democrat din Rusia. – *264.*

81 Este vorba de N. G. Cernîșevski și A. I. Herțen. Vezi scrisoarea lui K. Marx către redacția revistei „Otecestvennîe Zapiski" (K. Marx-F. Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 366). – *266.*

82 Vezi K. Marx-F. Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 367. – *266.*

83 „*Sozialpolitisches Centralblatt*" („Foaia social-politică centrală") – organ al aripii drepte a social-democrației germane. A apărut în 1892. – *272.*

84 Este vorba de organele de presă venale – revistele și ziarele stipendiate de guvernul țarist, care se prosternau în fața acestuia. – *274.*

85 Este vorba de *grupul socialiștilor-narodnici* din emigrația revoluționară rusă, în fruntea căruia se aflau N. I. Utin, A. D. Trusov, V. I. Bartenov. Acest grup a editat la Geneva revista „Narodnoe Delo" („Cauza poporului"). La începutul anului 1870, el a

www.dacoromanica.ro

format secţia rusă a Asociaţiei Internaţionale a Muncitorilor (Internaţionala I). La 22 martie 1870, printr-o hotărîre a Consiliului general al Internaţionalei, secţia rusă a fost primită în Internaţionala I. La cererea acestei secţii, K. Marx a acceptat să fie reprezentantul ei în Consiliul general. „Primesc cu plăcere sarcina de onoare ce-mi oferiţi de a fi reprezentantul vostru în Consiliul general", scria Marx la 24 martie 1870 membrilor secţiei ruse (vezi Corespondenţa lui K. Marx şi F. Engels cu militanţi politici ruşi, ediţia a 2-a, Moscova, 1951, pag. 38). Membrii secţiei ruse a Internaţionalei I l-au sprijinit pe Marx în lupta lui împotriva anarhiştilor bakunişti, au desfăşurat o muncă de propagandă revoluţionară răspîndind ideile Internaţionalei, au căutat să întărească legăturile dintre mişcarea revoluţionară rusă şi cea din Occidentul Europei, au participat la mişcarea muncitorească din Elveţia şi din Franţa. Dar membrii secţiei ruse nu erau marxişti consecvenţi, în concepţiile lor mai era mult utopism narodnicist ; printre altele, ei idealizau obştea, numind-o „marea realizare a poporului rus". Secţia rusă n-a reuşit să stabilească legături strînse cu mişcarea revoluţionară din Rusia, ceea ce a dus în cele din urmă la destrămarea ei în 1872. – *278.*

86 Caracterizarea gospodăriei lui A. N. Engelhardt a fost făcută de V. I. Lenin în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", capitolul III, § VI (vezi Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 190–194). – *280.*

87 *„Soţial-Demokrat"* („Social-Democratul") – revistă literară şi politică ; a fost editată în străinătate (Londra-Geneva), în anii 1890–1892, de grupul „Eliberarea muncii" şi a avut un rol important în răspîndirea ideilor marxismului în Rusia ; în total au apărut patru numere. Principalii colaboratori ai revistei „Soţial-Demokrat" au fost G. V. Plehanov, P. B. Akselrod, V. I. Zasulici.

Lenin citează articolul lui Plehanov „N. G. Cernîşevski", (vezi revista „Soţial-Demokrat" nr. 1, 1890, pag. 138–139, precum şi N. G. Cernîşevski. Opere complete, vol. XIII, 1949, Moscova, pag. 187–188). – *281.*

88 V. I. Lenin reproduce un pasaj din romanul „Prologul" de N. G. Cernîşevski (vezi N. G. Cernîşevski. Opere complete, vol. XIII, ed. Moscova, 1949, pag. 106). – *282.*

89 V. I. Lenin foloseşte ca nume comun numele lui Arakceev, cumplitul favorit al ţarilor Pavel I şi Aleksandr I, de a cărui activitate este legată perioada de despotism poliţienesc reacţionar şi de militarism brutal. Trăsătura caracteristică a regimului arakceevist au constituit-o măsurile crîncene luate împotriva mişcării revoluţionare a maselor asuprite şi împotriva oricărei manifestări de libertate. – *291.*

90 Este vorba de partidul *„Narodnoe pravo"* – organizaţie ilegală a intelectualilor democraţi ruşi, întemeiată în vara anului 1893, cu

www.dacoromanica.ro

participarea foştilor narodovolţi O. V. Aptekman, A. I. Bogdanovici, A. V. Ghedeonovski, M. A. Natanson, N. S. Tiutcev etc. Narodopravţii îşi propuneau să unească toate forţele opoziţioniste în vederea luptei pentru reforme politice. Această organizaţie a publicat două documente programatice, intitulate „Manifest" şi „O problemă arzătoare". În primăvara anului 1894 această organizaţie a fost distrusă de guvernul ţarist. În ceea ce priveşte aprecierea făcută de Lenin organizaţiei „Narodnoe pravo" ca partid politic, vezi volumul de faţă, pag. 331–334, precum şi broşura „Sarcinile social-democraţilor ruşi" (Opere, vol. 2, Editura politică, 1958, pag. 328–329). Majoritatea narodopravţilor au intrat ulterior în partidul socialiştilor-revoluţionari. – *292.*

91 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 756–757. – *312.*

92 V. I. Lenin citează cuvinte din fabula lui I. A. Krîlov „Motanul şi bucătarul". – *313.*

93 Aici şi în cele ce urmează, V. I. Lenin citează în traducere proprie prefaţa la ediţia a doua a lucrării lui F. Engels „Contribuţii la problema locuinţelor" (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 384). – *319.*

94 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 588. – *319.*

95 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 411–412. – *320.*

96 V. I. Lenin se referă la tezele enunţate de K. Marx în cap. II al cărţii „Mizeria filozofiei", îndreptată împotriva lui P.-J. Proudhon (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 142). – *321.*

97 V. I. Lenin citează lucrarea lui K. Marx „Critica programului de la Gotha" (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 24). – *321.*

98 *Manilovism* – ansamblul trăsăturilor de caracter ale lui Manilov, unul dintre personajele descrise în „Suflete moarte" de N. V. Gogol. În chipul lui Manilov, moşier sentimental şi „cu sufletul senin", scriitorul a întruchipat trăsăturile tipice ale visătorului lipsit de voinţă, ale flecarului inactiv. V. I. Lenin foloseşte numele lui Manilov ca nume comun pentru caracterizarea narodnicilor liberali. – *324.*

99 *Patul lui Procust* – expresie formată după numele lui Procust, uriaş şi tîlhar din mitologie, care ademenea pe călători şi-i punea într-un pat de fier : dacă erau mai scurţi decît patul, Procust îi lungea întinzîndu-i, iar dacă erau mai lungi decît patul le tăia picioarele. De

www.dacoromanica.ro

aici expresia : *a pune în patul lui Procust*, adică a adapta ceva în mod forțat și nefiresc unei forme nepotrivite. – 328.

100 Vezi postfața la ediția a doua a volumului întîi al „Capitalului" de K. Marx (K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 54). – 329.

101 Lenin citează din scrisoarea lui K. Marx către A. Ruge (septembrie 1843). Un pasaj mai amplu din aceeași scrisoare se află reprodus la pag. 181 a volumului de față (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 381). – 330.

102 Articolul *„Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză). Pe marginea cărții lui P. Struve «Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei». Petersburg, 1894"* a fost scris de V. I. Lenin la Petersburg, la sfîrșitul anului 1894 – începutul anului 1895. Este prima lui lucrare tipărită într-o tipografie legală. În acest articol, Lenin a continuat critica concepțiilor narodniciste, începută în scrierile sale precedente, și a făcut o critică amplă a concepțiilor greșite ale „marxiștilor legali". El și-a dat seama înaintea altora de caracterul burghezo-liberal al „marxismului legal". Încă în anul 1893, Lenin, demascînd în lucrarea sa „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor" concepțiile narodnicilor liberali, a criticat și concepțiile reprezentanților „marxismului legal", în curs de formare.

În toamna anului 1894, Lenin a prezentat, în fața membrilor cercului marxist din Petersburg, un referat îndreptat împotriva concepțiilor lui Struve și ale altor „marxiști legali" ; acest referat a servit apoi ca bază pentru articolul „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve". Despre acest articol și despre expunerea făcută la cercul marxist din Petersburg, Lenin avea să scrie în 1907 : „La o ședință a acestui cerc am prezentat un referat intitulat : „Oglindirea marxismului în literatura burgheză". După cum arată și titlul expunerii, polemica cu Struve a fost de data asta incomparabil mai tăioasă și mai categorică (în ceea ce privește concluziile social-democrate) decît în articolul publicat în primăvara anului 1895. Atenuările au fost făcute, în parte, din considerente legate de cenzură, iar în parte de dragul «alianței» cu marxiștii legali în vederea luptei comune împotriva narodnicismului. Că «impulsul spre stînga» pe care social-democrații din Petersburg l-au dat atunci d-lui Struve nu a fost cu totul lipsit de rezultate o dovedește limpede articolul acestuia din culegerea care a fost arsă (1895) și cîteva din articolele lui apărute în «Novoe Slovo» (1897)" (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 86).

Articolul „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve" a apărut (sub pseudonimul *K. Tulin*) în culegerea „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice", care a fost tipărită în aprilie 1895 într-un tiraj de 2.000 de exemplare. Guvernul țarist a interzis difuzarea acestei culegeri, a ținut-o un an întreg sub interdicție, a confiscat-o și pînă la urmă a ars-o. N-au

www.dacoromanica.ro

putut fi salvate decît vreo 100 de exemplare, care au fost difuzate pe ascuns printre social-democraţii din Petersburg şi din alte oraşe.

În această culegere, articolul cel mai combativ şi mai tăios, din punct de vedere politic, era cel scris de Lenin. În referatul său despre culegerea „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice", cenzorul vorbeşte deosebit de amănunţit tocmai despre lucrarea lui Lenin. Relevînd faptul că autorii culegerii propagă teoria lui Marx despre desfăşurarea implacabilă a procesului capitalist, el arată că articolul lui K. Tulin reprezintă programul cel mai făţiş şi mai complet al marxiştilor.

La sfîrşitul anului 1907, articolul „Conţinutul economic al narodnicismului şi critica lui în cartea d-lui Struve" a fost inserat de Lenin în volumul I al culegerii „În 12 ani", cu subtitlul „Oglindirea marxismului în literatura burgheză". Acest prim volum a apărut la mijlocul lui noiembrie 1907 (pe coperta interioară figurează anul 1908) în editura „Zerno". Din cele trei volume cîte se proiectase să se scoată au putut fi tipărite numai volumul I şi prima parte din volumul al II-lea. În primul au intrat, în afară de lucrarea menţionată, următoarele scrieri ale lui Lenin : „Sarcinile social-democraţilor ruşi", „Prigonitorii zemstvelor şi Hanibalii liberalismului", „Ce-i de făcut ?", „Un pas înainte, doi paşi înapoi", „Campania zemstvelor şi planul «Iskrei»" şi „Două tactici ale social-democraţiei în revoluţia democratică". Primul volum a fost confiscat curînd după apariţie, însă o parte însemnată din tiraj a putut fi salvată şi cartea a continuat să fie difuzată ilegal. – *335.*

103 *Truck-system* – sistem de achitare a salariilor muncitorilor în care aceştia primesc, în loc de bani, mărfuri şi produse alimentare livrate din prăvăliile fabricii, care aparţin fabricanţilor. În Rusia, acest sistem, care reprezintă un mijloc suplimentar de exploatare a muncitorilor, era deosebit de răspîndit în regiunile cu producţie meşteşugărească. – *348.*

104 Aceste cuvinte sînt luate de V. I. Lenin din fabula lui I. A. Krilov „Lupul şi păstorii". – *351.*

105 *Moftangii* – expresie ironică folosită în repetate rînduri de M. E. Saltîkov-Şcedrin în scrierile sale pentru a caracteriza presa burgheză-liberală şi pe reprezentanţii ei. În cap. V din „Jurnalul unui provincial la Petersburg", Saltîkov-Şcedrin, ironizînd cu sarcasm pe liberali, scrie : „Din lipsă de ocupaţie serioasă şi pentru a ne trece vremea în mod inofensiv, punem temeliile unei asociaţii ştiinţifice-literare cu numele de «Uniunea liberă a moftangiilor»". El caracterizează în felul următor „îndatoririle" acestei „Uniuni" : „Nu va fi trecută cu vederea nici una dintre problemele de actualitate şi toate vor fi discutate în aşa fel încît să nu se ajungă niciodată la vreun rezultat". – *353.*

106 „*Vesti*" („Ştirea") – gazetă reacţionară iobăgistă ; a apărut la Petersburg din 1863 pînă în 1870. – *354.*

www.dacoromanica.ro

107 *„Dictatura inimii"* – denumire ironică dată politicii de efemeră cochetare cu liberalii, practicată de demnitarul țarist Loris-Melikov, care în 1880 a fost numit mai întîi șef al „Comisiei executive supreme" pentru combaterea „răzmeriței", iar după aceea ministru al afacerilor interne. Politica lui se baza pe promisiuni de „concesii" pentru liberali și de crunte represiuni împotriva revoluționarilor. Această politică de manevrare, impusă de situația revoluționară din anii 1879–1880, avea drept scop să slăbească mișcarea revoluționară și să atragă de partea țarismului burghezia liberală cu stare de spirit opozițională. După ce valul revoluționar din anii 1879–1880 a fost respins, guvernul țarist a renunțat la politica de „dictatură a inimii" și s-a grăbit să publice un manifest în care declara că absolutismul este „de nezdruncinat". În aprilie 1881 Loris-Melikov a trebuit să-și dea demisia. – *354.*

108 Vezi, de pildă, povestirile și schițele lui G. I. Uspenski „Din jurnalul unui om de la țară", „Carnetul de cecuri", „Scrisori din călătorie", „Legături care n-au fost rupte", „Cifre vii". – *379.*

109 *Idilă arcadică* – expresie ironică folosită în literatură ca sinonim al unei vieți fericite, lipsite de griji sau al unei țări fericite. Arcadia este un ținut muntos din centrul Peloponezului (Grecia), a cărui populație, în antichitate, se ocupa în special cu păstoritul. În literatura antică și în cea clasică, Arcadia era înfățișată ca un loc de fericită viață idilică pentru păstori și plugari. – *384.*

110 *„D-l Cupon"* – expresie figurată adoptată în literatura din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea pentru a desemna capitalul și pe capitaliști. Expresia „d-l Cupon" a fost pusă în circulație de scriitorul Gleb Uspenski în schițele sale „Păcate grele". – *384.*

111 *„Calul de povară"* – personaj alegoric reprezentînd pe țăranul sărac strivit și chinuit de muncă grea, creat de M. E. Saltîkov-Șcedrin în povestirea satirică „Calul de povară". În această povestire autorul vorbește în mod alegoric de „nemișcata grămadă de ogoare", care va ține subjugat pe om atîta timp cît el nu va smulge din captivitatea ei „o putere ca de basm". În același timp Saltîkov-Șcedrin ironizează raționamentele stupide ale narodnicilor, care consideră că „adevărata muncă" pe care și-a găsit-o „calul de povară" constituie o chezășie a invulnerabilității țăranului, a cumpănirii și seninătății lui sufletești, a integrității lui morale. – *388.*

112 *Regierungsrat* (consilier de stat) *prusian* – este vorba de economistul german baronul A. Haxthausen, care în deceniul al 5-lea al secolului trecut a făcut o călătorie în Rusia. În cartea sa „Cercetări asupra relațiilor interne din viața poporului și mai ales a instituțiilor sătești din Rusia", Haxthausen a descris în mod amănunțit obștea țărănească rusă, în care vedea un mijloc de consolidare a iobăgismului. El avea numai cuvinte de laudă pentru Rusia țarului Nikolai, pe care o considera superioară Europei occidentale, întrucît era lipsită de „plaga proletarizării". K. Marx și F. Engels au arătat caracterul reacționar

www.dacoromanica.ro

al concluziilor lui Haxthausen. Concepţiile acestuia au fost aspru criticate de A. I. Herţen şi N. G. Cernîşevski. – *392.*

113 Din considerente legate de rigorile cenzurii, V. I. Lenin n-a putut să indice de-a dreptul lucrările marxiste editate de grupul „Eliberarea muncii". El trimite pe cititor la cartea lui V. V. (Voronţov) „Studii de economie teoretică" (Petersburg, 1895), care, la pag. 257–258, conţine un lung citat din articolul lui Plehanov „Cronica internă", apărut în revista „Soţial-Demokrat" nr. 2, august 1890 (vezi G. V. Plehanov. Opere, vol. III, 1923, pag. 258–259). – *395.*

114 *„Moskovskie Vedomosti"* („Analele Moscovei") – unul dintre cele mai vechi ziare ruseşti ; a fost editat la început (din 1756) de Universitatea din Moscova, sub forma unei mici foi ; în perioada de după 1860 el a fost, prin orientarea sa, un organ monarhist şi naţionalist care propaga concepţiile păturilor celor mai reacţionare ale moşierimii şi clerului ; începînd din 1905, el a fost unul dintre principalele organe ale sutelor negre. A apărut pînă la Revoluţia din Octombrie 1917. – *403.*

115 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 338. – *416.*

116 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluţionează ştiinţa", E.S.P.L.P. 1955, ediţia a III-a, pag. 109–110. – *418.*

117 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 120–121 (nota 38). – *419.*

118 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 293. – *421.*

119 *Naucrarii* – mici circumscripţii teritoriale în vechea republică ateniană. Mai multe naucrarii formau o filă. Colegiul naucrarilor (al şefilor de naucrarii) se ocupa cu treburile financiare ale statului atenian. Fiecare naucrarie era obligată să construiască, să înarmeze şi să înzestreze cu echipaj un vas de război şi să dea doi călăreţi pentru nevoile militare ale statului. – *421.*

120 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 289. – *421.*

121 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 545–546, 284–285. – *422.*

122 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring", E.S.P.L.P. 1955, ediţia a III-a, pag. 129. – *422.*

123 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 239.

www.dacoromanica.ro

Lucrarea lui Proudhon menţionată în text are ca titlu „Revoluţia socială, demonstrată de lovitura de stat". – *427.*

124 *Leibcampanţi* – de la „leib-campania" – titulatură de onoare a companiei de grenadieri din regimentul Preobrajenski, care i-a fost acordată în 1741 de Elisaveta Petrovna pentru că a instalat-o pe tronul ţarilor. Drept răsplată, leibcampanţii au primit moşii şi totodată li s-au acordat tot felul de avantaje şi privilegii ; cei care nu făceau parte din nobilime au fost ridicaţi la rangul de nobili ereditari. Porecla de „leibcampanţi" a fost pusă în circulaţie de M. E. Saltîkov-Şcedrin în ale sale „Povestiri din Poşehonie". – *428.*

125 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediţia a II-a, pag. 111–112. – *439.*

126 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 487–488. – *441.*

127 *Programul de la Gotha* – programul partidului social-democrat german, adoptat în 1875 la Congresul de la Gotha, cu prilejul fuzionării celor două partide socialiste germane, care fiinţaseră pînă atunci în mod separat : eisenachienii (care erau conduşi de Bebel şi Liebknecht şi se aflau sub influenţa ideologică a lui Marx şi Engels) şi lassalleienii. Programul acesta suferea de eclectism şi era oportunist, pentru că în problemele cele mai importante eisenachienii au cedat lassalleienilor şi au acceptat formulările prezentate de ei. K. Marx şi F. Engels au supus unei critici nimicitoare proiectul de program de la Gotha, considerînd că el reprezintă un mare pas înapoi, chiar în comparaţie cu programul din 1869 de la Eisenach (vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 5–44). – *444.*

128 Vezi K. Marx şi F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediţia a II-a, pag. 277–278. – *450.*

129 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 633. – *455.*

130 *Nodul gordian* – un nod extrem de complicat şi de încurcat, cu ajutorul căruia, după cum spune o veche legendă grecească, Gordios, regele Frigiei, a legat un jug de oiştea carului său. Exista credinţa că acela care va dezlega acest nod va deveni stăpînul întregii Asii. Alexandru Macedon n-a mai stat să desfacă acest nod, ci l-a tăiat cu o lovitură de paloş : de aici vine expresia „a tăia nodul gordian", adică a rezolva repede, de-a dreptul şi definitiv o chestiune complicată. V. I. Lenin foloseşte aici această expresie în sens ironic, pentru a-şi bate joc de concepţiile malthusiene ale d-lui Struve. – *465.*

131 V. I. Lenin se referă la capitolul al douăzeci şi patrulea din volumul I al „Capitalului" (§ 5 – „Repercusiunile revoluţiei agricole

www.dacoromanica.ro

asupra industriei. Crearea pieței interne pentru capitalul industrial"). (vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, 1957, pag. 740). – *466.*

132 K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 644. – *467.*

133 *Scopșcină* se numea, în regiunile din sudul Rusiei, arenda în natură, extrem de împovărătoare,. în cadrul căreia arendașul dădea „din claie" proprietarului funciar o anumită parte din recoltă (jumătate, iar uneori și mai mult) și în plus îi mai dădea, de obicei, și o parte din munca sa sub forma diferitelor „munci în dijmă". – *467.*

134 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 744 (nota 237). – *474.*

135 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediția a III-a, pag. 738–740. – *474.*

136 Vezi K. Marx. „Capitalul", vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 590–591. – *491.*

137 *„Darstvenniki", „țărani cu lot gratuit" sau „țărani care au primit pămînt în dar"* – o parte din țăranii care aparținuseră moșierilor și care, după reforma din 1861, în urma „înțelegerii" cu moșierul, au primit în dar (fără obligație de răscumpărare), un lot mizer care nu reprezenta decît a patra parte din așa-zisul lot țărănesc „maxim" sau „orînduit prin decret", adică din lotul țărănesc stabilit prin lege pentru regiunea respectivă. Tot restul pămîntului fostelor loturi țărănești era acaparat de moșier, care și după desființarea iobăgiei continua să țină în stare de robie economică pe țăranii cu pămînt „primit în dar", pe care el îi expropriase cu forța de pămîntul lor. Lotului „primit în dar" i se spunea în popor „sfert de lot", „lot de orfan", „lot de pisică" sau „lotul lui Gagarin" (după numele prințului P. P. Gagarin, care a prezentat proiectul de lege cu privire la loturile „date în dar"). – *494.*

138 De această problemă V. I. Lenin s-a ocupat în mod amănunțit în cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia" (1899). – *502.*

139 *Ianus* – în mitologia antică romană, zeul timpului, precum și al oricărui început și sfîrșit, al oricărei intrări și ieșiri ; era înfățișat cu două fețe care priveau în direcții opuse : fața tînără – înainte, spre viitor, iar cea bătrînă – înapoi, spre trecut. Expresia „Ianus", „Ianus cu două fețe" e folosită cînd este vorba de cineva care are o atitudine sau o poziție echivocă, contradictorie. – *506.*

140 Cartea lui V. E. Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei" a apărut în 1891 la Moscova. V. I. Lenin a făcut în-

www.dacoromanica.ro

semnări pe această carte cel mai devreme în martie 1893. El a făcut o analiză amănunțită a cărții lui Postnikov în articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească". Materialul din capitolele al IX-lea și al X-lea ale acestei cărți, Lenin l-a folosit și în lucrarea sa „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor" (vezi volumul de față, pag. 109–113). În lucrarea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", Lenin se referă în repetate rînduri la cartea lui Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei". În scrisorile adresate lui P. Maslov, incluse în ediția de față a Operelor, Lenin face o apreciere a cărții lui Postnikov. – *513.*

141 V. I. Lenin folosește aceste calcule într-un tabel din articolul său „Noi schimbări economice în viața țărănească" (vezi volumul de față, pag. 12). – *516.*

142 V. I. Lenin folosește aceste calcule într-un tabel din articolul său „Noi schimbări economice în viața țărănească" (vezi volumul de față, pag. 17). – *517.*

143 În *diploma de maturitate* menționată au fost trecute notele la 11 obiecte ; la 10 dintre ele, Lenin a obținut nota cea mai mare – 5, iar la unul – 4. În diplomă mai stă scris : „Ținînd seama de purtarea exemplară, de sîrguința de care a dat dovadă și de rezultatele foarte bune obținute la învățătură, în special la limbile vechi, Consiliul pedagogic a hotărît să-i acorde lui *Ulianov* MEDALIA DE AUR și să-i elibereze prezenta diplomă, care să-i dea toate drepturile prevăzute la §§ 129–132 ale Regulamentului *imperial* din 30 iulie 1871 cu privire la licee și gimnazii...". Declarația de primire a diplomei a fost semnată de V. I. Lenin după 10 iunie. – *525.*

144 Pe cerere se află următoarea rezoluție, probabil a rectorului universității : „Se amînă pînă la primirea referințelor". Iar cu un rînd mai jos : „Se aprobă".

În referința înaintată de directorul Liceului din Simbirsk Universității din Kazan stă scris :

„Foarte dotat, întotdeauna sîrguincios și punctual, Ulianov a fost în toate clasele cel mai bun elev, iar la absolvirea liceului a primit *medalia de aur,* fiind cel mai bun la învățătură, la purtare și în ce privește cultura generală...". – *526.*

145 Cererea de față a fost înaintată de Lenin în semn de protest împotriva reprimării de către jandarmi a întrunirii studențești din ziua de 4 decembrie 1887 de la Universitatea din Kazan și a persecuțiilor dezlănțuite de către țarism împotriva studențimii revoluționare. – *527.*

146 Pe această petiție se află următoarea rezoluție a subdirectorului departamentului instituțiilor de învățămînt superior : „Prezenta pe-

www.dacoromanica.ro

ție va fi trimisă pentru referat d-lui efor al regiunii de învățămînt Kazan".

Eforul regiunii de învățămînt Kazan, în raportul său din 14 iunie 1888 înaintat Departamentului Instrucțiunii Publice, menționează că Lenin a luat parte la întrunirea studențească de la 4 decembrie 1887 și scrie că „este de dorit ca în nici un caz Vladimir Ulianov să nu fie reprimit la Universitatea din Kazan". Pe marginea raportului stă scris : „Se va raporta", iar mai jos : „N-o fi cumva fratele celuilalt Ulianov ? Căci și acela venise tot de la Liceul din Simbirsk. Da, asta reiese și din sfîrșitul raportului. Nu trebuie primit în nici un caz". Raportul poartă înscrisă, în capul paginii, următoarea rezoluție : „Raportînd d-lui ministru în ziua de 22 iunie, excelența-sa a binevoit să dispună respingerea cererii. Director, N. Anicikov". – 528.

147 Pe această petiție au fost puse două rezoluții. Una în colțul de sus : „D-lui Evreinov. De văzut dacă se află sub supravegherea poliției", iar alta mai jos : „Se respinge". Numele Ulianov este subliniat cu creionul.

În legătură cu această cerere, Durnovo, directorul departamentului de poliție, a trimis la 16 septembrie 1888 guvernatorului din Kazan următoarea adresă : „Vladimir *Ulianov*, fost student al Universității din Kazan, a adresat domnului ministru al afacerilor interne o petiție prin care cere să i se aprobe plecarea în străinătate pentru a se înscrie la una dintre universitățile de acolo.

Întrucît consider că cererea lui Ulianov nu poate fi aprobată, am onoarea a ruga cu cel mai profund respect pe excelența-voastră să nu-i elibereze pașaport și să dispună să i se pună în vedere că departamentul poliției consideră că plecarea lui în străinătate ar fi prematură.

Totodată am onoarea a vă ruga ca, în cazul plecării din Kazan a sus-numitului Ulianov, să faceți cunoscut departamentului unde anume a plecat și totodată să-i puneți în vedere guvernatorului respectiv să nu-i elibereze pașaport". – 529.

148 În legătură cu petiția de față, Ministerul Instrucțiunii Publice, printr-o adresă cu data de 11 noiembrie 1889, a cerut departamentului poliției să-i comunice „dacă Ulianov nu este suspect din punct de vedere politic" și să-și dea avizul la cererea trimisă. Drept răspuns la această adresă, la 4 decembrie 1889 departamentul poliției făcea cunoscut că „în timpul cît Ulianov a stat la Kazan s-a observat că el întreține legături cu persoane suspecte din punct de vedere politic, dintre care, în prezent, unele se află sub anchetă, fiind acuzate de crimă de stat". La 10 decembrie 1899 Departamentul Instrucțiunii Publice a respins cererea lui Lenin.

Abia în vara anului 1890, ca răspuns la cererea pe care M. A. Ulianova, mama lui Lenin, a adresat-o ministrului instrucțiunii

www.dacoromanica.ro

publice, i s-a aprobat, în sfîrşit, lui Vladimir Ilici să dea examen, în particular, la Facultatea de drept a uneia dintre universităţi. – *530.*

149 Tatăl lui Lenin, Ilia Nikolaevici Ulianov, a primit titlul de nobil în 1882. – *531.*

150 Pe cerere se află două rezoluţii : „Se va raporta. De preferat să dea examenele la Kazan" şi „S-a raportat la 18 iulie. S-a dat dispoziţie să se pună în vedere solicitantului că trebuie să se adreseze cu prezenta cerere preşedintelui comisiei de examinare. Pentru director, Ezov". – *531.*

151 Pe cerere s-a pus următoarea rezoluţie : „Cu aprobarea d-lui ministru al instrucţiunii publice".

În primăvara şi toamna anului 1891, Lenin a trecut cu succes toate examenele la Facultatea de drept a Universităţii din Petersburg. În ianuarie 1892 a primit diploma de gradul întîi, în care se specifica : „După ce a prezentat lucrarea şi a dat proba scrisă, care au fost apreciate ca foarte bune, la oral a obţinut următoarele note : *la teoria dreptului roman, istoria dreptului roman, dreptul civil şi procedura civilă, dreptul comercial şi procedura comercială. dreptul penal şi procedura penală, istoria dreptului rus, dreptul bisericesc, dreptul public, dreptul poliţienesc, economia politică şi statistică, dreptul financiar, enciclopedia dreptului şi istoria filozofiei dreptului* – foarte bine. – *532.*

152 Pe cerere se află următoarea menţiune : „De la 30 ianuarie 1892, Ulianov îndeplineşte funcţia de avocat stagiar pe lîngă d-l Hardin. – La dosar nu există referinţe cu privire la calităţile morale ale lui Ulianov. Secretar", indescifrabil. – *533.*

153 Petiţia poartă următoarea rezoluţie : „Se va răspunde că referinţele necesare se vor da la cererea instanţei judecătoreşti respective. 5.VI". – *534.*

154 Pe petiţie a fost pusă următoarea rezoluţie : „Către departamentul poliţiei de stat al Ministerului Afacerilor Interne. 18 iunie, nr. 1.556".

În legătură cu această cerere, preşedintele Tribunalului districtual Samara a trimis la 18 iunie 1892 departamentului de poliţie o adresă în care cerea să i se răspundă „dacă nu există impedimente pentru eliberarea unui certificat care să-i dea lui Ulianov dreptul să exercite funcţia de avocat...". Pe adresă a fost pusă următoarea rezoluţie : „Ulianov va continua să rămînă sub supravegherea secretă a poliţiei şi se va comunica celor în drept că nu există impedimente pentru eliberarea unui certificat care să-i dea dreptul să exercite funcţia de avocat. 2 iulie".

www.dacoromanica.ro

La adunarea generală din 23 iulie 1892 a secţiilor Tribunalului districtual Samara a fost adoptată hotărîrea : „Se va elibera lui Ulianov certificatul cerut. Această hotărîre va fi publicată în Buletinul gubernial şi se va raporta despre acest lucru d-lui ministru al justiţiei". – *536.*

155 Pe petiţie se află următoarea rezoluţie : „1893. Ianuarie 7. Adunarea generală a secţiilor acestui tribunal *a hotărît :* Se va elibera avocatului stagiar Ulianov certificatul cerut şi se va raporta despre acest lucru d-lui ministru al justiţiei". – *537.*

156 Pe petiţie se află următoarea rezoluţie : „Se va elibera certificatul cerut". – *538.*

www.dacoromanica.ro

INDICE
DE LUCRĂRI ŞI IZVOARE CITATE SAU MENŢIONATE DE V. I. LENIN

Analele agricole ale guberniei Nijni Novgorod pe anul 1892. Partea a III-a. Nijni Novgorod, ed. de zemstva gubernială Nijni Novgorod, 1893. 188, 12 pag. (Secţia de statistică a consiliului zemstvei guberniale Nijni Novgorod). – 104.

* *Annenski, N. F. Referat asupra situaţiei meşteşugarilor din raionul Pavlovo.* – „Monitorul societăţilor fluviale şi industriei din Nijni Novgorod", 1891, nr. 1, pag. 10–16; nr. 2, pag. 40–45; nr. 3, pag. 58–62. – 206, 249.

[Bogdanovici, A. I.] O chestiune actuală. [Smolensk], editat de partidul „Narodnoe pravo", 1894. 41 pag. (Partea 1). – 331–332.

Buletinul guberniei Taurida. Întocmit de biroul de statistică al zemstvei guberniale Taurida. Sub îngrijirea lui K. A. Werner. Simferopol, 1889. 678 pag. (În colecţia: Culegere de date statistice cu privire la gubernia Taurida, vol. IX). – 19.

Burenin, V. P. Studii critice. – „Novoe Vremea", Petersburg, 1894, nr. 6.443 din 4 (16) februarie, pag. 2. – 155.

Cernîşevski, N. G. Prologul. Roman de la începutul anilor şaizeci. – 280–283.

Codul civil. – În cartea: Codul de legi al Imperiului rus. Vol. 10. Partea I, Petersburg, 1887, pag. 27. – 149.

Codul justiţiei civile. Petersburg, 1883. 632 pag. – 533, 537.

Cronica internă. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1893, nr. 12, pag. 145–159. – 248, 249, 250, 251.

* Cu asterisc sînt notate cărţile în paginile cărora există însemnări făcute de mîna lui V. I. Lenin. Aceste cărţi se păstrează la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.

www.dacoromanica.ro

Cronica internă. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 2, pag. 125–147. – 152, 258, 361.

* *Culegere de statistică militară.* Partea a IV-a. Rusia. Sub îngrijirea lui N. N. Obrucev. Petersburg, 1871. XXX, 922, 235 pag. – 98, 316.

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. II. Întocmit de V. I. Orlov şi N. A. Kablukov. Moscova, ed. de zemstva gubernială Moscova, 1878. 616 pag. – 242–243.

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. V. Partea I. Studiu asupra gospodăriei proprietarilor funciari particulari. Întocmit de N. Kablukov. Moscova, ed. de zemstva gubernială Moscova, 1879. V, 200, 103 pag. – 242.

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. VI–VII. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Moscova, ed. de zemstva gubernială Moscova, 1879–1883. 5 vol.

Vol. VI. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Partea I. Întocmită de V. Orlov şi I. Bogolepov. 1879. 287 pag. Partea a II-a. Întocmită de I. Bogolepov. 1880. 264, 91, II pag. – 44, 113–117.

Vol. VII. Partea I. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Partea a III-a. Întocmită de secţia de statistică a consiliului zemstvei guberniale Moscova. 1882. VIII, 147, 338 pag. Partea a II-a. Meşteşugurile femeilor din gubernia Moscova. Partea a IV-a. Întocmită de M. K. Gorbunova. 1882. XXXII, 299 pag. * Partea a III-a. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Partea a V-a. Întocmită de secţia de statistică a consiliului zemstvei guberniale Moscova. 1883. 218 pag. – 44, 113, 210–211.

Culegere de date cu privire la Rusia. 1890. Petersburg, ed. de comisia centrală de statistică a ministerului afacerilor interne, 1890. VI, 352 pag. (Statistica Imperiului rus. X). În limba rusă şi franceză. – 98.

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Samara. Secţiunea statisticii economice. Judeţul Novouzensk. Vol. VII. Samara, ed. de zemstva gubernială Samara, 1890. II, 64, 453, V pag. – 105–106, 107, 253.

* *Culegere de date statistice cu privire la gubernia Saratov.* Vol. XI. Judeţul Kamîşin. Saratov, ed. de zemstva gubernială Saratov, 1891. III, II, 974 pag. – 107, 108.

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Taurida. Vol. I–II. Simferopol, ed. de zemstva gubernială Taurida, 1885–1886, 2 vol. – 49–51, 52, 53–55, 56–57, 106, 107, 108.

www.dacoromanica.ro

Culegere de date statistice cu privire la gubernia Voronej. Vol. II. Partea a II-a. Gospodăriile ţărăneşti din judeţul Ostrogojsk. Cu 8 hărţi. Întocmită de F. Şcerbina. Voronej, ed. de zemstva gubernială Voronej, 1887. XVIII, 459, 51 pag. – 47, 218, 219, 221, 222, 223–224, 225–226, 227, 244, 303–309, 450, 451.

[Danielson, N. F.] Nikolai–on. Unele consideraţii asupra condiţiilor dezvoltării noastre economice. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 4, pag. 1–34 ; nr. 6, pag. 86–130. – 311–312, 313, 314–315, 316, 318, 320, 323, 324, 325, 326, 327.

– *Studii despre economia noastră socială de după reformă.* Petersburg, 1893. XVI, 353, XVI pag. – 96, 98, 118–119, 315, 316, 317, 318, 326–327, 397, 450, 471, 475.

Dementiev, E. M. Fabrica, ce dă ea populaţiei şi ce ia de la populaţie. Moscova, 1893. VIII, 246 pag. – 208–209.

Engels, F. Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluţionează ştiinţa. 1876–1878. – 143, 145, 160–161, 162, 165–170, 175–176, 422.

Engels, F. Situaţia clasei muncitoare din Anglia. După observaţii proprii şi izvoare autentice. Septembrie 1844 – martie 1845. – 101.

– *Prefaţă* [la cartea „Ludwig Feuerbach şi sfîrşitul filozofiei clasice germane"]. 21 februarie 1888. – 143, 179.

– *Prefaţă la ediţia întîi din 1884* [a cărţii „Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului"]. Sfîrşitul lunii mai 1884. – 144, 157.

– *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului* (Traducere în limba rusă după ediţia a 4-a germană). Petersburg, Tihanov, 1894. XVII, 175 pag. – 421.

– *Dezvoltarea socialismului de la utopie la ştiinţă.* Începutul anului 1880. – 162.

Ermolov, A. S. Recolta proastă şi calamitatea publică. Petersburg, 1892. 270 pag. – 290.

Gogol, N. V. Suflete moarte. – 324.

Gorbunova, M. K. Meşteşugul dantelăriei. – În cartea : Bobolepov, I. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Partea a II-a, Moscova, 1880, pag. 1–91 (În colecţia : Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. VI. Partea a II-a). – 113–117.

Grigoriev, V. N. Producţia meşteşugărească de cuţite şi lacăte din raionul Pavlovo. (În jud. Gorbatov, gub. Nijni Novgorod şi în jud. Mu-

www.dacoromanica.ro

rom, gub. Vladimir). – În cartea : Ragozin, V. Materiale pentru studiul industriei meşteşugăreşti din bazinul Volga. Supliment la publicaţia „Volga". Moscova, 1881, pag. XI–XVI, 1–124. – 249.

Harizomenov, S. A. Importanţa industriei meşteşugăreşti. – „Iuridiceskii Vestnik", Moscova, 1883, nr. 11, pag. 414–441 ; nr. 12, pag. 543–597. – 204–205.

Haxthausen, A. Cercetări asupra relaţiilor interne din viaţa poporului şi mai ales a instituţiilor săteşti din Rusia. Traducere din limba germană, editată de L. I. Ragozin. Vol. I. Moscova, 1870. XXII, 490 pag. – 392.

Indexul fabricilor şi uzinelor din Rusia europeană – vezi Orlov, P. A. şi Budagov, S. G.

Isaev, A. A. Meşteşugurile din gubernia Moscova. Vol. II, 1. Meşteşugul prelucrării metalelor. 2. Meşteşugul olăritului. Moscova, ed. de consiliul zemstvei guberniale Moscova, 1876. 200, IV pag. – 213–214.

Iujakov, S. N. Problemele dezvoltării economice a Rusiei. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1893, nr. 11, pag. 202–227 ; nr. 12, pag. 186–209. – 129, 182–183, 236, 238, 250, 424.

– *Ministerul agriculturii.* (Notă în legătură cu zvonurile despre organizarea lui). – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1893, nr. 10, pag. 29–40. – 236, 257–258, 260.

– *Normele proprietăţii funciare populare în Rusia.* (Încercare de studiu economic cu privire la proporţiile normale ale loturilor ţărăneşti în Rusia). – „Russkaia Mîsl", Moscova, 1885, nr. 9, pag. 1–40. – 47, 244.

– *Cronica internă.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 7, pag. 127–153. – 352, 506.

„Iuridiceskii Vestnik", Moscova, 1883, nr. 11, pag. 414–441 ; nr. 12, pag. 543–597. – 205.

– 1888, nr. 10, pag. 270–273. – 265–266.

Kablukov, N. A. Problema muncitorilor în agricultură. Moscova, red. „Iuridiceskii Vestnik", 1884. X, XXIV, 299 pag. – 349.

– *Studiu asupra gospodăriei proprietarilor funciari particulari.* Moscova, editat de zemstva gubernială Moscova. 1879. V, 200, 103 pag. (În colecţia : Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. V. Partea I). – 242.

www.dacoromanica.ro

Kareev, N. I. Studii vechi şi noi despre materialismul economic. Materiale pentru istoria şi critica materialismului economic. Petersburg, 1896. VI, 162 pag. – 139.

* *Karîşev, N. A. Pămînturile extralotuale luate în arendă de ţărani.* Derpt, 1892. XIX, 402. LXV pag. (În colecţia : Rezultatele cercetărilor asupra situaţiei economice a Rusiei după datele statistice ale zemstvelor. Vol. II). – 4, 14, 16, 19, 467.

– *Studii economice.* XII. Actualele tendinţe în gospodăriile ţărăneşti din gubernia Nijni Novgorod. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 2, pag. 1–19. – 236, 252–254.

[Kaufman, I. I.] Punctul de vedere al criticii economiei politice la Karl Marx. – „Vestnik Evropî", Petersburg, 1872, nr. 5, pag. 427–436. – 162.

Korolenko, S. A. Munca salariată liberă în gospodăriile proprietafilor particulari şi migraţiunile muncitorilor, în legătură cu studiul statistic-economic asupra Rusiei europene din punct de vedere agricol şi industrial. Petersburg, 1892. XX, 844 pag. (Dep. agriculturii şi al industriilor agricole. Date cu privire la agricultură, precum şi date statistice pe baza materialelor furnizate de proprietari. Partea a V-a). – 317–318.

K – n, I. – vezi [Kaufman, I. I.]

[Krasin, G. B.] Problema pieţelor [Referat]. – 73–74, 78–80, 84–88, 100, 102–103.

Krivenko, S. N. Cu privire la nevoile industriei populare. – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 7, pag. 154–170 ; nr. 9, pag. 35–71 ; nr. 10, pag. 94–130. – 353, 382.

– *Scrisori din călătorie.* Prima scrisoare. (Bugetul ţărănesc în legătură cu trecerea de la gospodăria naturală la gospodăria cu caracter comercial). – „Russkoe Bogatstvo". Petersburg, 1894, nr. 1, pag. 150–170. – 203, 218–221, 223, 226–228, 229–231, 239–240, 244.

– *Despre solitarii culţi.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1893, nr. 12, pag. 160–192. – 129, 203, 204, 205–206, 209, 233, 236, 238, 239–240, 245–246, 247, 248, 251–252, 256–257, 262–263, 265, 269, 270, 272, 273–274, 277–279, 320, 397.

Krîlov, I. A. Lupul şi păstorul. – 351.

– *Motanul şi bucătarul.* – 313, 314.

– *Elefantul şi javra.* – 155.

– *Ştiuca.* – 295.

www.dacoromanica.ro

Lange, F.-A. Problema muncitorească. Importanţa ei în prezent şi viitor. Trad. de A. L. Blek după ed. a 4-a germana. Cu o prefaţă de R. I. Sementkovski. Petersburg, Pavlenkov, 1892. II, VI, 323 pag. – 455–459, 466.

Lege de organizare judecătorească. – În : Codul justiţiei civile. Petersburg, 1883, pag. 70. – 533.

Manifestul partidului social-revoluţionar „Narodnoe pravo". [Foaie volantă]. 19 februarie 1894. [Smolensk], 1894. 1 f. – 333.

Marx, K. şi Engels, F. Manifestul Partidului Comunist. Decembrie 1847–ianuarie 1848. – 139, 143, 174, 267, 385–386, 441.

– *Ideologia germană.* Critica filozofiei germane contemporane în persoana reprezentanţilor ei Feuerbach, B. Bauer şi Stirner şi a socialismului german în persoana diferiţilor lui profeţi. 1845–1846. – 143, 179.

Marx, K. Contribuţii la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere. Sfîrşitul anului 1843–ianuarie 1844. – 134, 235.

– *Capitalul.* Critica economiei politice. Vol. I–III, 1867–1894. – 129–133, 137–139, 141–142, 145, 157–158, 162–164, 172, 174–175. 176–177, 179, 181, 267, 419, 439, 454.

– *Capitalul.* Critica economiei politice. Vol. I, 1867. – 74, 80, 131–133, 134, 137–138, 142, 157–158, 162–164, 170, 176–177, 329, 330, 419, 501.

* – *Capitalul.* Critica economiei politice. Trad. din limba germană. Vol. I. Cartea I. Procesul de producţie al capitalului. Petersburg, Polcakov 1872. XIII, 678 pag. – 167–170, 312, 320, 455–456, 458–459.

– *Capitalul.* Critica economiei politice. Vol. II, 1885. – 74–83, 501, 502.

– *Critica programului de la Gotha.* Note marginale la programul Partidului muncitoresc german, adoptat la 5 mai 1875. – 321, 444.

– *Mizeria filozofiei.* Răspuns la „Filozofia mizeriei" a d-lui Proudhon. Prima jumătate a anului 1847. – 139, 162, 267, 321.

– *Scrisoare către redacţia revistei „Otecestvennîe Zapiski".* – (Scrisoare către Mihailovski). Sfîrşitul anului 1877. – „Iuridiceskii Vestnik", Moscova, 1888, nr. 10, pag. 270–273. Titlu : Scrisoarea lui Karl Marx. – 142, 265–266.

– *Scrisoare către Ruge.* Septembrie 1843. – „Soţial-Demokrat", Geneva, 1892, nr. 4, pag. 25–29. – 158–159, 181, 330.

www.dacoromanica.ro

– *Postfaţă la ediţia a doua* [a volumului întîi al „Capitalului"]. 24 ianuarie 1873. – 158, 162–164, 170, 329.

– *Prefaţă la „Contribuţii la critica economiei politice"*. Ianuarie 1859. – 134–135, 147.

– *Prefaţă la ediţia întîi* [a primului volum al „Capitalului"]. 25 iulie 1867. – 132, 137–138.

Meşteşugul dantelăriei – vezi Gorbunova, M. K.

Mihailovski, N. K. Însemnările unui profan. – Opere. Vol. 3. Petersburg, 1881. 493 pag. – 133, 142, 408.

– *Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski.* – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1877, nr. 10, pag. 321–356. – 131, 166–167, 171–172, 176–177, 178.

– *Literatura şi viaţa.* – „Russkaia Mîsl", Moscova, 1892, nr. 6, pag. 172–204. – 183–185, 204.

– *Literatura şi viaţa.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1893, nr. 10, pag. 108–141. – 183–185, 194.

– *Literatura şi viaţa.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 1, pag. 88–123. – 129–130, 131, 133, 138–156, 157, 158–159, 177–181, 182–183, 186, 188–189, 190, 191–194, 267, 330.

– *Literatura şi viaţa.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 2, pag. 148–168. – 129, 159–160, 161, 165, 170–171, 175–176, 195, 196.

– *Literatura şi viaţa.* – „Russkoe Bogatstvo", Petersburg, 1894, nr. 10, pag. 45–77. – 359, 379.

– *Scrisoare către redacţie.* – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1883, nr. 7, pag. 97–112. Semnat : Postoronnii. – 171.

– *În legătură cu ediţia rusă a cărţii lui Karl Marx.* – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1872, nr. 4, pag. 176–184. – 178, 182.

– *Ce este progresul ?* – 415.

„Monitorul societăţilor fluviale şi industriei din Nijni Novgorod", 1891, nr. 1, pag. 10–16. – 206.

„Moskovskie Vedomosti" („Analele Moscovei"). – 403, 507.

„Nedelea" („Săptămîna"). Petersburg. – 263.

www.dacoromanica.ro

– 1894, nr. 47 din 20 noiembrie, pag. 1.504–1.508 ; nr. 48 din 27 noiembrie, pag. 1.543–1.547 ; nr. 49 din 4 decembrie, pag. 1.587–1.593. – 353, 364, 387, 424, 508.

Nikolai-on – vezi [Danielson, N. F.].

Noi lăstare pe ogorul poporului. – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1879, nr. 2, pag. 125–152. – 342–372, 374–380, 382–406, 382–396, 423, 435, 443.

„*Novoe Vremea*" („Timpuri noi"). Petersburg. – 263.
– 1894, nr. 6.443 din 4 (16) februarie, pag. 2. – 155.

O chestiune actuală – vezi [Bogdanovici, A. I.].

Orlov, P. A. şi Budagov, S. G. Indexul fabricilor şi uzinelor din Rusia europeană. Materiale pentru statistica cu privire la fabrici şi uzine. [Pe baza datelor pe 1890, completate cu date pe 1893 şi 1894]. Ediţia a 3-a, îmbunătăţită şi completată. Petersburg, 1894. II, XVI, 827 pag. – 316.

Orlov, V. I. şi Kablukov, N. A. Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secţiunea statisticii economice. Vol. II. Moscova, ed. de zemstva gubernială Moscova, 1878. 616 pag. – 242–243.

„*Otecestvennîe Zapiski*". Petersburg. – 171, 173, 184, 250, 284, 318, 398.
– 1872, nr. 2, pag. 202–236. – 250, 283–284.
– 1872, nr. 4, pag. 176–184. – 182, 257.
– 1877, nr. 10, pag. 321–356. – 131–132, 167–168, 171, 176–177, 178.
– 1879, nr. 2, pag. 125–152. – 342–372, 374–379, 382–395, 423, 435, 443.
– 1883, nr. 5, pag. 1–39. – 501.
– 1883, nr. 7, pag. 97–112. – 167.

Plehanov, G. V. N. G. Cernîşevski. – „Soţial-Demokrat", Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 88–175 ; Geneva, 1890, nr. 2, august, pag. 62–142 ; 1890, nr. 3, decembrie, pag. 71–110 ; 1892, nr. 4, pag. 144–194. – 280–281.

– *Divergenţele noastre.* Geneva, tipografia grupului „Eliberarea muncii", 1884, pe copertă : 1885. XXIV, 322 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Partea a III-a). – 190, 191, 273.

Plutocraţia şi bazele ei. – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1872, nr. 2, pag. 202–236. – 250, 283.

Problema pieţelor – vezi [Krasin, G. B.].

Procedura civilă. – În : Codul justiţiei civile. Petersburg, 1883, pag. 34. – 533, 537.

www.dacoromanica.ro

* *Postnikov, V. E. Gospodăria ţărănească din sudul Rusiei,* Moscova, 1891. XXXII, 391 pag. – 1, 3, 5–67, 110–112, 476, 483.

Postoronnii – vezi Mihailovski, N. K.

Punctul de vedere al criticii economiei politice la Karl Marx – vezi [Kaufman, I. I.].

Raspopin, V. Gospodăria proprietarilor funciari particulari în Rusia (După datele statistice ale zemstvelor). – „Iuridiceskii Vestnik", Moscova, 1887, nr. 11, pag. 460–486 ; nr. 12, pag. 629–647. – 492.

Recenzie la cartea : Studiile social-economice ale lui David Ricardo şi Karl Marx. Încercare de studiu critic-economic al lui N. I. Sieber. Petersburg, 1885. – „Russkaia Misl", Moscova, 1885, nr. 11, pag. 13–17. – 216.

Regulamentul general al Universităţilor imperiale din Rusia. – 23 august 1884. Moscova, 1884. 15 pag. – 526, 531.

Rezultatele cercetărilor asupra situaţiei economice a Rusiei după datele statistice ale zemstvelor. Vol. I–II. Moscova-Derpt 1892, 2 vol. – 3–5, 14, 467.

„Russkoe Bogatstvo". Petersburg. – 125, 129, 132, 145, 154, 182–183, 197, 198, 240, 248, 249, 257, 260, 263, 265, 273, 274, 287, 311, 341, 360, 364, 370, 438, 450, 469.

– 1893–1894. – 447.

– 1893, nr. 10, pag. 29–40, pag. 108–141. – 129, 236, 258, 260, 264.

– 1893, nr. 11, pag. 202–227. – 129, 183, 236, 237, 424.

– 1893, nr. 12, pag. 145–159, pag. 160–192, pag. 186–209. – 129, 203, 204, 205–206, 209, 233, 236, 238, 239, 240, 245–246, 247, 248, 249, 250, 251, 256–257, 262–263, 265, 269–270, 272, 273–274, 277–280, 320, 397, 424.

– 1894, nr. 1, pag. 88–123, pag. 150–170. – 129–130, 131, 133, 138–155, 157, 158–159, 176–181, 182, 183, 186, 188, 189, 190–194, 203, 218, 219–221, 223, 226–228, 229–231, 238–240, 244, 267, 330–331.

– 1894, nr. 2, pag. 1–19, pag. 125–147, pag. 148–168. – 129, 152, 159–160, 161, 164–165, 170, 175–176, 195, 196, 237, 252–254, 258, 261.

– 1894, nr. 6, pag. 86–130. – 311–312, 313, 314–315, 316, 318, 321, 324, 325, 326, 327.

– 1894, nr. 7, pag. 127–153. – 352, 506.

– 1894, nr. 10, pag. 45–77, pag. 94–130. – 353, 359, 379, 381, 382.

www.dacoromanica.ro

„Russkaia Misl". Moscova, 1885, nr. 9, pag. 1–40. – 47, 244.

– 1885, nr. 11, pag. 13–17. – 216.

– 1889, nr. 9, pag. 70–90. – 501.

– 1892, nr. 6, pag. 172–204. – 183–185, 193.

Saltikov-Şcedrin, M. E. Vorbe leale. – 464.

– *Jurnalul unui provincial la Petersburg.* – 353, 424–425.

– *Dincolo de hotare.* – 145.

– *Calul de povară.* – 388, 404, 405.

– *Liberalul.* – 260.

– *Pompaduri şi pompadure.* – 245, 263, 291.

– *Povestiri din Poşehonie.* – 428.

Şcerbina, F. A. Gospodăriile ţărăneşti din judeţul Ostrogojsk. Cu 8 hărţi. Voronej, ed. de zemstva gubernială Voronej, 1887. XVIII, 454, 51 pag. (În colecţia : Culegere de date statistice cu privire la gubernia Voronej. Vol. II. Partea a II-a). – 47, 218, 219, 221, 222, 223–224, 226, 228, 244, 303–309, 450–451.

Sieber, N. I. Studiile social-economice ale lui David Ricardo şi Karl Marx. Încercare de studiu critic-economic. Petersburg, 1885. VII. 598 pag. – 216.

Skvorţov, A. I. Influenţa transporturilor cu aburi asupra agriculturii. Studiu în domeniul economiei agriculturii. Varşovia, 1890. VIII, VI, 703 pag. – 477–481.

– *Studii economice.* I. Cauzele economice ale foametei în Rusia şi măsurile pentru înlăturarea ei. Petersburg, 1894. VIII, 185, II pag. – 194, 477.

Slonimski, L. Z. Nevoile ţărănimii şi cercetătorii lor. – „Vestnik Evropî", Petersburg, 1893, nr. 3, pag. 296–318. – 55.

„Soţial-Demokrat". Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 88–175. – 281, 282.

– Geneva, 1892, nr. 4, pag. 25–29. – 158–159, 182, 330.

Struve, P. B. Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei. Partea I. Petersburg, 1894. X, 293 pag. – 335, 339–341, 346, 357, 359, 395–402, 403–407, 410, 411, 413–415, 417–421, 422, 423, 425–432, 433–445, 448–454, 459–466, 469–475, 477, 481–492, 496–500, 501, 502–507.

www.dacoromanica.ro

Tabele statistice cu privire la situaţia economică a satelor din judeţul Dneprovsk. Întocmite de biroul de statistică al zemstvei din Taurida. Simferopol, ed. de zemstva gubernială Taurida, 1886. III, 253 pag. (În colecţia : Culegere de date statistice cu privire la gubernia Taurida. Vol. II). – 49–51, 52–55, 56–57, 105, 106, 107.

* *Tabele statistice cu privire la situaţia economică a satelor din judeţul Melitopol.* Partea I. Întocmite de biroul de statistică al zemstvei guberniale Taurida. Simferopol, editate de zemstva gubernială Taurida, 1885. VII, 280 pag. (În colecţia : Culegere de date statistice cu privire la gubernia Taurida. Supliment la vol. 1 al culegerii). – 49–51, 52, 56–57.

Trirogov, V. G. Obştea şi dările. (Culegere de studii). Petersburg, 1882, 509 pag. – 52.

Tverskoi, P. A. Zece ani în America. Amintiri. – „Vestnik Evropî", Petersburg, 1893, nr. 1, pag. 55–92. – 96.

Uspenski, G. I. Păcate grele. – 384.

V. V. – vezi [Voronţov, V. P.].

„Vesti" („Ştirea"). Petersburg. – 354.

„Vestnik Evropî" („Buletinul Europei"). Petersburg, 1872, nr. 5, pag. 427–436. – 162.

– 1893, nr. 1, pag. 55–92. – 96.

– 1893, nr. 3, pag. 296–318. – 55.

[Voronţov, V. P.] V. V. Prisosul de aprovizionare a pieţei cu mărfuri. – „Otecestvennîe Zapiski", Petersburg, 1883, nr. 5, pag. 1–39. – 501.

– *Obştea ţărănească.* Privire generală asupra datelor statistice referitoare la gospodăria ţărănească, culese de A. Fortunatov. Moscova, 1892. XLVI. 600, VI pag. (În colecţia : Rezultatele cercetărilor asupra situaţiei economice a Rusiei după datele statistice ale zemstvelor. Vol. I). – 4.

– *Militarism şi capitalism.* – „Russkaia Mîsl". Moscova, 1889, nr. 9, pag. 70–90. – 501.

– *Curentele de la noi.* Petersburg, 1893. VI, 215 pag. – 264, 364.

– *Social-democratismul german şi burghezismul rus.* (P. Struve. Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei). – „Nedelea", Petersburg, 1894, nr. 47 din 20 noiembrie, pag. 1.504–1.508 ; nr. 48 din 27 noiembrie, pag. 1.543–1.547 ; nr. 49 din 4 decembrie, pag. 1.587–1.593. – 353, 364, 386–387, 424, 508.

– *Studii de economie teoretică.* Petersburg, 1895. 319 pag. – 395, 424.

www.dacoromanica.ro

– *Tendinţe progresiste în gospodăria ţărănească.* Petersburg, 1892. VI, 261 pag. – 103–104, 253, 255–256, 467.

* – *Destinele capitalismului în Rusia.* Petersburg, 1882. 312 pag. – 268.

Dühring, E. Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus. 3-te Aufl. Leipzig, Fues (R. Reisland), 1879. XIV, 574 S. – 165–166, 167, 169, 170.

Engels, F. Herrn E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft. 1876–1878. – 145, 418.

– *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats.* Im Anschluß an Lewis H. Morgan's Forschungen. 2-te Aufl. Stuttgart, Dietz, 1886. VI, 147 S. – 421.

– *Vorwort* [zur 2-ten Auflage der Arbeit: „Zur Wohnungsfrage"]. 10. Januar 1887. – 318.

– *Zur Wohnungsfrage.* Zweite Hälfte 1872 – Januar 1873. – 318–319.

Goethe, J.-W. Zahme Xenien. – 262.

Hourwich, I. A. The economics of the russian village. New York, 1892. VI, 182 p. – 225, 255.

Kautsky, K. Karl Marx's Ökonomische Lehren. – 130.

Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 8-te Aufl. Hamburg, Meißner, 1885. VI, 108 S. – 416, 422, 427, 450.

– *Der Bürgerkrieg in Frankreich.* Adresse des Generalrats der Internationalen Arbeiter-Assoziation an alle Mitglieder in Europa und den Vereinigten Staaten. Neuer Abdruck. Leipzig, Genossenschaftbuchdruckerei, 1876. 56 S. – 422.

* – *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. I. Buch I: Der Produktionsprozeß des Kapitals. 2-te Aufl. Hamburg, Meißner, 1872. 830 S. – 95, 167–169, 320, 419, 466, 474.

* – *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. II. Buch II: Der Zirkulationsprozeß des Kapitals. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1885. XXVII, 526 S. – 84, 101, 439.

* – *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T. 2. Buch III. Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1894. IV, 422 S. – 491.

– *Vorwort zur 2-te Auflage* [der Arbeit: „Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte"]. 23. Juni 1869. – 427.

www.dacoromanica.ro

Mayer, S. Die soziale Frage in Wien. Studie eines Arbeitgebers. Wien, Becksche Universitätsbuchhandlung, 1871. XIV, 32 S. – 158.

Proudhon, P.-J. Revolution sociale, demontrée par le coup d'état. – 427.

Rousseau, J.-J. Du Contrat social ; ou, Principes du droit politique. – 135.

Simmel, G. Über soziale Differenzierung. Soziologische und psychologische Untersuchungen. Leipzig, Duncker & Humblot, 1890. VII, 147 S. – 414.

„Sozialpolitisches Centralblatt". Berlin, 1893, N. 1, 2. Oktober, S. 1–3. – 272, 273, 274, 310, 311, 314–315, 324, 325–327, 397, 455.

Struve, P. Zur Beurteilung der kapitalistischen Entwicklung Rußlands. In : „Sozialpolitisches Centralblatt", Berlin, 1893, N. 1, 2. Oktober, S. 1–3. – 272, 273, 274, 310, 311, 314, 324, 325–327, 397, 454.

www.dacoromanica.ro

INDICE DE NUME

A

Annenski, N. F. (1843–1912) – publicist și economist-statistician, militant de vază al mișcării narodnice-liberale. El a condus în anii 1880–1900 lucrările de statistică ale zemstvelor din Kazan și Nijni Novgorod și a avut un rol important în organizarea statisticii zemstvelor din Rusia. Sub conducerea și îngrijirea lui au fost publicate numeroase lucrări de statistică. A colaborat la revistele „Delo" și „Otecestvennîe Zapiski" și a făcut parte din redacția revistei narodnice-liberale „Russkoe Bogatstvo". În 1904–1905 a fost unul dintre conducătorii organizației burgheze liberale „Uniunea eliberării", iar în 1906 unul dintre organizatorii și conducătorii partidului mic-burghez, apropiat de cadeți, al „socialiștilor populiști", care se desprinseseră din aripa dreaptă a socialiștilor-revoluționari. În ultimii ani ai vieții s-a retras din viața politică. – 206, 249.

Arseniev, K. I. (1789–1865) – geograf, istoric și statistician ; din 1819 profesor la Universitatea din Petersburg, iar din 1836 membru al Academiei de Științe din acest oraș. În anii 1835–1853 a condus lucrările de statistică din Rusia ; sub îndrumarea lui au fost create comitetele guberniale de statistică. A fost unul dintre fondatorii Societății de geografie din Rusia (1845). El este autorul unui mare număr de lucrări în domeniul statisticii, geografiei și istoriei. În scrierile sale „Studii statistice cu privire la Statul rus" (1818–1819) și „Studii statistice cu privire la Rusia" (1848) a încercat pentru prima oară să dea o argumentare științifică raionării Rusiei. Lucrarea sa „Scurt tratat de geografie universală", tipărită în 1818, a apărut în 20 de ediții și a fost, timp de 30 de ani, unul dintre cele mai răspîndite manuale de geografie. Valoarea lucrărilor lui Arseniev constă în bogăția materialului lor faptic. Ele au jucat un rol important în formarea geografiei economice în Rusia. – 460.

B

Baranov, N. M. (1836–1901) – guvernator la Nijni Novgorod din 1882 pînă în 1897 ; a devenit faimos prin comportarea sa de satrap în timpul foametei din 1891–1892. Demascat de V. G. Korolenko, numele

www.dacoromanica.ro

lui a devenit nume comun pentru caracterizarea satrapilor provinciali. – 263.

Bismarck, Otto-Eduard-Leopold (1815–1893) – om de stat şi diplomat al Prusiei şi Germaniei, primul cancelar al Imperiului german, supranumit „cancelarul de fier". În 1862 a fost prim-ministru şi ministru de externe al Prusiei. Scopul principal urmărit de Bismarck era unirea prin „foc şi sabie" a micilor state germane izolate şi crearea unui imperiu german unic sub hegemonia Prusiei iuncheriste. În ianuarie 1871 Bismarck a fost numit cancelar al Imperiului german. Din 1871 pînă în 1890 a condus întreaga politică internă şi externă a Germaniei, orientînd-o în conformitate cu interesele moşierilor-iuncheri şi căutînd totodată să asigure alianţa dintre iuncheri şi marea burghezie.

Nereuşind să înnăbuşe mişcarea muncitorească cu ajutorul legii excepţionale împotriva socialiştilor, introdusă de el în 1878, a venit cu un program demagogic de legislaţie socială, introducînd legi care prevedeau instituirea obligatorie de asigurări sociale pentru unele categorii de muncitori. Cu toate acestea, încercarea sa de a deştrăma mişcarea muncitorească prin pomeni mizere nu a dat nici un rezultat. În martie 1890 şi-a dat demisia. – 258.

Blos, Wilhelm (1849–1927) – publicist şi istoric german de orientare mic-burgheză, reprezentant al aripii drepte a Partidului social-democrat din Germania. În 1872–1874 a fost unul dintre redactorii ziarului social-democrat „Der Volksstaat". În anii 1877–1878, precum şi mai tîrziu, începînd din 1890, a fost membru al fracţiunii social-democrate din Reichstag. Marx şi Engels au criticat cu asprime politica oportunistă a lui Blos. El s-a făcut cunoscut prin lucrările sale de istorie a revoluţiei franceze din 1789 şi a revoluţiei germane din 1848.

În 1918–1920 Blos a fost prim-ministru în guvernul din Württemberg, care, în urma represiunilor pe care le-a dezlănţuit împotriva comuniştilor, a fost supranumit guvernul sîngeros. Mai tîrziu Blos a părăsit arena politică. – 142.

Bright, John (1811–1889) – om politic burghez englez, industriaş, unul dintre conducătorii mişcării liber-schimbiste şi întemeietor al „Ligii împotriva legilor cerealelor" (adică împotriva taxelor vamale mari la importul de cereale). El ataca în mod demagogic aristocraţia şi se dădea drept apărător al intereselor maselor populare, dar sprijinea în acelaşi timp alianţa dintre burghezie şi aristocraţie şi era împotriva reducerii prin lege a duratei zilei de muncă şi a altor revendicări ale muncitorilor. Pe la sfîrşitul deceniului al 7-lea a devenit unul dintre liderii partidului liberal şi a fost după aceea în repetate rînduri ministru în cabinetele liberale. – 473.

Burenin, V. P. (1841–1926) – publicist şi literat reacţionar. Începînd din 1876 a făcut parte din redacţia ziarului „Novoe Vremea", fiind în fruntea venalei clici de publicişti de la acest ziar. V. I. Lenin a folosit adesea numele lui Burenin ca nume comun pentru desemnarea procedeelor polemice necinstite. – 152, 155, 180, 184, 271.

www.dacoromanica.ro

C

Cernîşevski, N. G. (1828–1889) – mare democrat-revoluţionar rus, om de ştiinţă, scriitor, critic literar, unul dintre premergătorii de seamă ai social-democraţiei ruse. Cernîşevski a fost inspiratorul şi îndrumătorul ideologic al mişcării democrate revoluţionare din deceniul al 7-lea al secolului trecut din Rusia. Fiind socialist utopist, el considera că este posibilă trecerea la socialism prin intermediul obştii ţărăneşti ; totodată însă, ca democrat-revoluţionar, „a ştiut să exercite o influenţă în spirit revoluţionar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale, care a propagat, trecînd peste obstacolele şi barierele cenzurii, ideea revoluţiei ţărăneşti, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor vechilor autorităţi" (V. I. Lenin, Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 104). Cernîşevski a demascat plin de indignare caracterul iobăgist al „reformei ţărăneşti" din 1861 şi i-a chemat pe ţărani la revoluţie. În 1862 a fost arestat de guvernul ţarist şi întemniţat în fortăreaţa Petropavlovskaia, unde a stat aproape 2 ani, iar după aceea a fost condamnat la 7 ani de muncă silnică şi la deportare pe viaţă în Siberia. De-abia spre bătrîneţe i s-a permis să se întoarcă din deportare. Pînă la sfîrşitul zilelor sale, Cernîşevski a rămas un luptător înflăcărat împotriva inegalităţii sociale, împotriva tuturor manifestărilor de asuprire politică şi economică.

Deosebit de mari sînt meritele lui Cernîşevski în domeniul dezvoltării filozofiei materialiste ruse. Concepţiile lui filozofice erau o culme a întregii filozofii materialiste dinainte de Marx. Materialismul lui Cernîşevski avea un caracter revoluţionar, eficient. Cernîşevski a criticat cu vehemenţă diferitele teorii idealiste şi a căutat să prelucreze în spirit materialist dialectica lui Hegel. În domeniul economiei politice, al esteticii, al criticii literare, al istoriei, Cernîşevski a dat exemple de abordare dialectică a realităţii. K. Marx, care a studiat lucrările lui Cernîşevski, îl aprecia foarte mult şi spunea despre el că este un mare savant rus. Lenin scria că Cernîşevski „este singurul scriitor rus cu adevărat mare care a ştiut, începînd din al 6-lea deceniu al secolului trecut şi pînă în 1888, să se menţină la nivelul unui materialism filozofic integral... Cernîşevski n-a reuşit însă, sau mai bine zis : n-a putut – remarca Lenin –, datorită stării de înapoiere a vieţii din Rusia, să se ridice pînă la materialismul dialectic al lui Marx şi Engels" (Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 354).

Cernîşevski este autorul unei serii întregi de lucrări strălucite în domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei, eticii şi esteticii. Lucrările lui de critică literară au avut o influenţă uriaşă asupra dezvoltării literaturii şi artei ruse. Romanul lui Cernîşevski „Ce-i de făcut ?" a contribuit la educarea a numeroase generaţii de revoluţionari din Rusia şi din străinătate. – 263, 265–266, 271–272, 280–283.

Cicerin, B. N. (1828–1904) – jurist, specialist în dreptul de stat, istoric şi filozof, militant de vază al mişcării liberale. Din 1861 şi pînă în 1868 a fost profesor la Universitatea din Moscova. În 1882–1883 a fost primar al Moscovei. Prin concepţiile sale politice a fost partizan al monarhiei constituţionale. În filozofie era idealist şi metafizician convins.

www.dacoromanica.ro

Principalele lui lucrări sînt : „Proprietatea și statul" (1882–1883), „Istoria doctrinelor politice" (1869–1902), „Filozofia dreptului" (1900) și altele. – 355, 477.

D

Danielson, N. F. (N.–on, Nik.–on, Nikolai–on, –on) (1844–1918) – scriitor economist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal în 1880–1900 ; activitatea sa politică a oglindit evoluția narodnicilor de la acțiuni revoluționare împotriva țarismului spre concilierea cu acesta. În deceniile al 7-lea și al 8-lea, Danielson a întreținut legături cu cercurile tinerilor raznocinți revoluționari. La începutul anului 1870 a fost arestat. El a terminat prima traducere în limba rusă a „Capitalului" lui K. Marx, începută de G. A. Lopatin. În timp ce traducea „Capitalul" a fost în corespondență cu K. Marx și F. Engels și în scrisorile sale a atins și problema dezvoltării economice a Rusiei. Dar Danielson n-a înțeles esența marxismului și, mai tîrziu, a luat poziție împotriva lui. În 1893 a publicat cartea sa „Studii despre economia noastră socială de după reformă", care împreună cu lucrările lui V. P. Voronțov a slujit narodnicismului liberal drept principală fundamentare. Într-o serie de lucrări ale sale, V. I. Lenin a criticat cu asprime pe Danielson și a demascat pe deplin esența concepțiilor sale reacționare. – 96, 98, 104, 118–119, 213, 237, 272, 274, 310–312, 313, 314–319, 320, 321, 324–327, 349, 397, 424, 450, 454, 465, 466, 467, 468, 470, 471–476, 477, 480, 481–483, 486, 489–490, 491–192, 500.

Darwin, Charles Robert (1809–1882) – mare savant englez, întemeietorul biologiei materialiste și al teoriei evoluționiste a originii speciilor. Darwin a fundamentat pentru prima oară, pe baza unui imens material din domeniul științelor naturii, teoria dezvoltării naturii vii, demonstrînd că dezvoltarea lumii organice se desfășoară de la forme mai simple la forme mai complexe, că apariția formelor noi, ca și dispariția celor vechi, este rezultatul dezvoltării istorice a naturii. Esența darvinismului o constituie teoria cu ajutorul căreia explică originea speciilor prin selecția naturală și cea artificială. Darwin a susținut că organismelor le sînt proprii variabilitatea și ereditatea ; schimbările care se dovedesc folositoare animalelor sau plantelor în lupta lor pentru existență se statornicesc și, acumulîndu-se, se transmit prin ereditate și determină apariția unor noi specii de animale și de plante. Principiile și argumentele fundamentale ale acestei teorii sînt expuse în cartea sa „Originea speciilor" (1859). Dînd o înaltă prețuire teoriei lui Darwin și cărții lui, Marx a scris că această lucrare nu numai că a dat „pentru prima oară lovitura de grație «teleologiei» în științele naturii, dar totodată a elucidat în mod empiric sensul ei rațional". (K. Marx și F. Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 150). – 138.

Dementiev, E. M. (1850–1918) – medic și statistician, militant pe tărîm social cu vederi progresiste, unul dintre primii oameni de știință ruși care s-au ocupat cu statistica muncii și statistica sanitară. Din însărcinarea zemstvei guberniale Moscova, a cercetat starea sanitară exis-

www.dacoromanica.ro

tentă în perioada 1879–1885 într-o serie de fabrici şi uzine din gubernia Moscova şi, pe baza acestei cercetări, a descris în amănunţime condiţiile grele în care lucrau muncitorii. De o mare însemnătate social-politică a fost lucrarea sa „Fabrica, ce dă ea populaţiei şi ce ia de la populaţie" (1893). În această lucrare, el a infirmat teza falsă a narodnicilor care pretindea că în Rusia nu există o clasă de muncitori de fabrică şi a demonstrat că în Rusia, ca şi în ţările capitaliste din Occident, marea industrie mecanizată rupe în mod inevitabil pe muncitor de pământ. El a arătat că muncitorii sînt crunt exploataţi de capitalişti, că în orînduirea capitalistă condiţiile grele de muncă din fabrici duc la ruinarea sănătăţii muncitorilor şi a familiilor lor. – 208.

Dühring, Eugen (1833–1921) – filozof şi economist german. Concepţiile filozofice ale lui Dühring reprezentau un amalgam eclectic de pozitivism, materialism metafizic şi idealism. Sistemul utopic reacţionar al unei economii „socialitare", conceput de el, idealiza formele de economie semifeudale din Prusia. Concepţiile dăunătoare şi confuze ale lui Dühring în problemele de filozofie, economie politică şi socialism erau susţinute de unii membri ai partidului social-democrat din Germania, ceea ce reprezenta o mare primejdie pentru acest partid, care nu era încă consolidat. De aceea Engels a luat atitudine împotriva lui Dühring, criticînd concepţiile lui în cartea „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluţionează ştiinţa" (1877–1878). În cartea sa „Materialism şi empiriocriticism" (1909) şi într-o serie de alte lucrări, V. I. Lenin a criticat în repetate rînduri concepţiile eclectice ale lui Dühring.

Principalele lucrări ale lui Dühring sînt: „Curs de filozofie" (1875), „Istorie critică a economiei naţionale şi a socialismului" (1871), „Curs de economie naţională şi socială" (1873). – 160, 162, 165–167, 168, 169–170, 176, 180.

E

Engelhardt, A. N. (1832–1893) – publicist, narodnic, cunoscut prin activitatea lui pe teren social şi agronomic şi prin încercarea de a organiza o gospodărie raţională pe moşia lui, Batişcevo, gubernia Smolensk. În cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia" (capitolul III, § VI), V. I. Lenin face o caracterizare a gospodăriei lui Engelhardt, demonstrînd, pe baza exemplului oferit de acesta, caracterul utopic al teoriilor narodniciste. Engelhardt este autorul scrisorilor intitulate „Scrisori de la ţară", publicate în revista „Otecestvennîe Zapiski" (şi apărute în ediţie separată în 1882) şi a unei serii de alte lucrări în legătură cu probleme de agricultură; a fost redactor-şef al revistei „Himiceskii Jurnal" (1859–1860), prima revistă de acest fel din Rusia. – 280.

Engels, Friedrich (1820–1895) – întemeietor al comunismului ştiinţific, conducător şi învăţător al proletariatului internaţional, prieten şi tovarăş de luptă al lui K. Marx (vezi date biografice în articolul lui V. I. Lenin „Friedrich Engels", – Opere, vol. 2, Editura politică, 1958, pag. 1–14). – 101, 142–147, 153, 157, 160–162, 165–170, 176, 178, 179, 319, 406, 418–422, 447.

www.dacoromanica.ro

Ermolov, A. S. (1846–1917) – ministru al agriculturii şi al domeniilor statului din 1894 pînă în 1905, mai tîrziu membru al Consiliului de stat ; era exponentul intereselor moşierilor iobăgişti. A scris o serie de lucrări în problemele economiei agrare. În 1892 a scos o carte, „Recolta proastă şi calamitatea publică", în care a încercat să justifice politica agrară dusă de guvern. – 275, 290.

F

Fawcett, Henry (1833–1884) – om politic englez, economist, adept al lui Malthus. Începînd din 1863, profesor de economie politică la Universitatea din Cambridge. În 1865 a fost ales în parlament, unde s-a alăturat whigilor. Începînd din 1880 a făcut parte din guvernul Gladstone. A scris : „Situaţia economică a muncitorului englez" (1865), „Pauperismul : cauzele lui şi mijloacele prin care poate fi lichidat" (1871) etc. – 473.

G

Galvani, Luigi (1737–1798) – anatomist şi fiziolog italian, unul dintre întemeietorii teoriei electricităţii ; a descoperit prezenţa curentului electric în organismul animal. Experienţele lui Galvani au contribuit la descoperirea curentului galvanic, care a avut o mare influenţă asupra dezvoltării ştiinţelor naturii şi a tehnicii. Aceste experienţe au constituit punctul de plecare al electrofiziologiei. Lucrarea de bază a lui Galvani este : „Tratat despre forţa electricităţii în timpul mişcării musculare" (1791). – 159.

Gladstone, William Ewart (1809–1898) – om politic şi om de stat englez, lider al liberalilor. Începînd din 1859 a fost ministru de finanţe în guvernul liberal al lui Palmerston, iar mai tîrziu a făcut parte din toate guvernele liberale ; începînd din 1868 s-a aflat, timp de mai mulţi ani, în fruntea guvernului liberal. Politician abil şi orator talentat, el a făcut uz de toate procedeele demagogiei politice şi a recurs la reforme ciuntite, introduse de ochii lumii, pentru a atrage de partea sa păturile micburgheze ale populaţiei şi vîrfurile clasei muncitoare. El a dus o politică colonialistă de cotropire. Faţă de Irlanda, guvernul lui Gladstone a dus, după expresia lui K. Marx, o politică de mînă forte, de violenţă, reprimînd cu cruzime mişcarea de eliberare naţională. În 1894 Gladstone şi-a dat demisia şi de atunci n-a mai luat parte activă la viaţa politică. Ca om politic, Gladstone, „acest erou al burghezilor liberali şi al micburghezilor obtuzi", cum l-a calificat Lenin (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 143), se caracteriza printr-o totală lipsă de principialitate, prin bigotism şi ipocrizie. K. Marx, aplicînd lui Gladstone epitetul „marele" (în ghilimele), spunea că e „un ipocrit şi un cazuist înveterat" (K. Marx şi F. Engels, Opere, vol. XXVII, 1935, pag. 129). – 258.

www.dacoromanica.ro

Golovacev, A. A. (1819–1903) – militant pe tărîm social şi publicist de orientare liberală ; unul dintre membrii de vază ai Comitetului guvernial Tver pentru eliberarea ţăranilor. A participat la elaborarea proiectului de desfiinţare a iobăgiei, care a fost folosit într-o măsură considerabilă la întocmirea „Legii" din 19 februarie 1861. Începînd din 1858 a publicat numeroase articole în legătură cu problema ţărănească şi alte probleme în „Russkii Vestnik", „Vestnik Evropî", „Russkaia Mîsl", „Sankt-Peterburgskie Vedomosti", „Moskovskie Vedomosti" şi alte ziare şi reviste. – 450.

Golovin, K. F. (1843-1913) – scriitor (pseudonimul : K. Orlovski), critic şi publicist reacţionar. A colaborat la „Russkii Vestnik", „Russkoe Obozrenie", „Vestnik Evropî" etc. În nr. 12 din 1894 al revistei „Russkii Vestnik" a publicat articolul „Doi noi adversari ai obştii", în care analiza lucrările „Studii critice" de A. Skvorţov, şi „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei", de P. Struve. În acest articol Golovin declara că este posibil „să mergem umăr la umăr" cu marxiştii, adică cu „marxiştii legali". Mai tîrziu a devenit ultrareacţionar şi adept al iobăgismului, apărător al intereselor marii proprietăţi funciare şi ale monarhiei. – 505.

Grigoriev, V. N. (1852–1925) – statistician, economist şi militant pe tărîm social de orientare narodnicistă. Participînd la activitatea revoluţionară, el a fost deportat de cîteva ori. Din 1886 pînă în 1917 a lucrat la secţia de statistică a Consiliului municipal din Moscova. Prima sa lucrare, pe care a scris-o în timpul cînd se afla în deportare la Nijni Novgorod, este „Producţia meşteşugărească de cuţite şi lacăte din raionul Pavlovo" (1881). Pe baza datelor culese la faţa locului, Grigoriev a scris în 1885 cea mai importantă lucrare a sa, „Migraţiunea ţăranilor din gubernia Reazan". În 1897 a participat la întocmirea culegerii liberale-narodniciste intitulate „Influenţa recoltelor şi a preţurilor cerealelor asupra unor laturi ale economiei naţionale a Rusiei". De o mare însemnătate pentru studierea istoriei statisticii este lucrarea lui Grigoriev „Indice tematic al materialelor din lucrările de statistică ale zemstvelor publicate între 1860 şi 1917" (partea a II-a, 1926–1927). În lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", V. I. Lenin a folosit unele materiale din lucrările lui Grigoriev, criticîndu-l însă pentru faptul că idealiza mica producţie. – 249.

Gurvici, I. A. (1860–1924) – economist. În 1880, fiind implicat într-un proces privind o tipografie a narodnicilor, a fost arestat, iar în 1881 a fost deportat în Siberia. În timpul cînd s-a aflat în deportare a studiat pentru prima oară, pe baza datelor culese la faţa locului, problema colonizării ţăranilor, sintetizînd rezultatele acestui studiu în lucrarea „Colonizările de ţărani în Siberia" (1888). După ce s-a întors din deportare a dus o propagandă revoluţionară în rîndurile muncitorilor şi a fost unul dintre organizatorii primului cerc de muncitori evrei, creat la Minsk. În 1889 a emigrat în America, unde a luat parte activă la mişcarea sindicală şi la mişcarea social-democrată. După 1900 devine revizionist. Lucrarea sa „Colonizările de ţărani în Siberia" precum şi,

www.dacoromanica.ro

îndeosebi, lucrarea „Situația economică a satului rus" (1892 ; în limba rusă a apărut în 1896) au fost foarte mult apreciate de V. I. Lenin și G. V. Plehanov. – 225, 255.

H

Harizomenov, S. A. (1854–1917) – statistician de seamă al zemstvelor, economist. Între 1870 și 1880 a făcut parte din organizația narodnică „Zemlea i volea" („Pământ și libertate"), iar după scindarea acesteia a aderat la organizația „Cernîi peredel" („Împărțirea pământurilor") ; în 1880 s-a îndepărtat de mișcarea revoluționară și a început să se ocupe de statistică. El a cercetat industria meșteșugărească din gubernia Vladimir, a participat la recensământul gospodăriilor din gubernia Taurida și a condus lucrările de statistică ale zemstvelor din gubernîile Saratov, Tula și Tver. A publicat în revistele „Russkaia Mîsl" și „Iuridiceskii Vestnik" o serie de articole în legătură cu problemele economice.

Datele culese de Harizomenov au fost adesea folosite de V. I. Lenin în lucrările sale din ultimul deceniu al secolului trecut. – 204.

Hegel, Georg-Wilhelm-Friedrich (1770–1831) – mare filozof german, idealist obiectiv. Filozofia lui Hegel reprezintă punctul culminant, încununarea idealismului german de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Meritul istoric al lui Hegel constă în elaborarea profundă și multilaterală a dialecticii idealiste, care a constituit unul dintre izvoarele teoretice ale materialismului dialectic. După Hegel, întreaga lume naturală, istorică și spirituală se află în necontenită mișcare, schimbare, transformare și dezvoltare ; el consideră însă că lumea obiectivă, realitatea este generată de spiritul absolut, de ideea absolută. V. I. Lenin a caracterizat ideea absolută drept o născocire teologică a idealistului Hegel. Pentru filozofia lui Hegel este caracteristică profunda contradicție dintre metoda sa dialectică și sistemul său conservator, metafizic, care în fond cerea încetarea dezvoltării. Prin concepțiile sale social-politice, Hegel era reacționar.

K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin, prelucrînd în mod critic metoda dialectică a lui Hegel, au creat dialectica materialistă, care reflectă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii obiective și ale gîndirii omenești.

Principalele opere ale lui Hegel sînt : „Fenomenologia spiritului" (1806), „Știința logicii" (1812–1816), „Enciclopedia științelor filozofice" (1817), „Filozofia dreptului" (1821). Opere postume : „Prelegeri de estetică sau filozofia artelor" (1836–1838) și „Prelegeri de istorie a filozofiei" (1833–1836). – 134, 159–160, 162, 164, 167.

Herțen, A. I. (1812–1870) – mare democrat-revoluționar rus, filozof materialist, publicist și scriitor ; întemeietorul socialismului „rus". Herțen a intrat în mișcarea de eliberare ca un revoluționar din rîndurile nobilimii, continuînd tradițiile decembriștilor. În anii 1829–1833, cînd a fost student la Universitatea din Moscova, s-a aflat în fruntea unui cerc de tineri progresiști, cu stare de spirit revoluționară, care studiau doctrinele

www.dacoromanica.ro

politice şi teoretice ale gînditorilor revoluţionari din secolul al XVIII-lea şi ale socialiştilor utopişti. În 1834 a fost arestat o dată cu alţi membri ai acestui cerc şi în 1835 a fost deportat la Perm, iar apoi la Veatka, Vladimir şi Novgorod. În 1842 s-a întors din deportare, stabilindu-se la Moscova. Lucrările filozofice pe care le-a scris în această perioadă, „Diletantismul în ştiinţă" (1842–1843) şi „Scrisori despre studiul naturii" (1844–1846), au avut un rol important în dezvoltarea filozofici materialiste ruse. V. I. Lenin l-a caracterizat pe Herţen ca pe un gînditor remarcabil, care s-a apropiat nemijlocit de materialismul dialectic, oprindu-se în faţa materialismului istoric. În ianuarie 1847 a emigrat, din cauza persecuţiilor guvernului ţarist, şi s-a stabilit la Paris, apoi la Nissa, iar în 1852 s-a mutat la Londra, unde a înfiinţat o tipografie rusă, creînd în străinătate o presă rusă liberă. În 1855, după ce publicase cîteva manifeste, broşuri şi articole cu caracter revoluţionar, a început să editeze almanahul „Polearnaia Zvezda", iar în 1857 a început să editeze împreună cu N. P. Ogarev gazeta „Kolokol". Neînţelegînd esenţa burghezo-democratică a mişcării din 1848 şi a socialismului premarxist, Herţen n-a putut să înţeleagă caracterul burghez al revoluţiei ruse şi a oscilat între democratism şi liberalism. În anii 1860–1870, Herţen a rupt-o hotărît cu liberalismul şi, situîndu-se de partea democraţiei revoluţionare, „şi-a îndreptat privirile... spre *Internaţională,* spre Internaţionala pe care o conducea Marx" (V. I. Lenin. Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 11). Într-o scrisoare adresată lui Ogarev, Herţen saluta traducerea în limba rusă a lucrărilor lui Marx.

În articolul „În memoria lui Herţen" (1912), V. I. Lenin a caracterizat rolul pe care l-a jucat Herţen în istoria mişcării de eliberare din Rusia. – 263, 272.

I

Iakovlev, A. V. (1835–1888) – a scris o serie de lucrări în legătură cu creditul funciar mărunt, artelurile etc. În lucrarea sa „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei", Struve citează o serie de pasaje din articolul lui „Asociaţia şi artelul", publicat în 1872 în culegerea „Nedelea". – 401, 454.

Ianjul, I. I. (1846–1914) – economist şi statistician burghez. Profesor al Universităţii din Moscova la catedra de drept financiar. Începînd din 1882 a făcut parte din grupul primilor inspectori de fabrică ai districtului industrial Moscova ; a scris o serie de articole publicistice, precum şi lucrări în legătură cu legislaţia industrială şi viaţa din fabrică. De activitatea sa de inspector de fabrică se ocupă în cartea „Din amintirile şi corespondenţa unuia dintre primii inspectori de fabrică" (1907). – 505.

Ilin, Vl. – vezi Lenin, V. I.

Isaev, A. A. (1851–1924) – economist şi statistician burghez. Lucrînd la zemstva gubernială Moscova, a cercetat industria meşteşugărească din gubernia Moscova. A ţinut prelegeri de economie politică într-o serie de

www.dacoromanica.ro

instituții de învățămînt superior. A colaborat la mai multe reviste și a publicat un curs de economie politică și numeroase cărți și broșuri în legătură cu probleme de economie politică și sociologie, foarte răspîndite pînă în 1917. A interpretat doctrina economică a lui K. Marx în spiritul reformismului burghez ; s-a declarat în favoarea obștii țărănești și a artelurilor și cooperativelor meșteșugărești, pretinzînd că ele ar conferi micii producții avantajele marii producții și ar înlesni trecerea la socialism. Lucrările lui sînt : „Meșteșugurile din gubernia Moscova" (1876–1877), „Principii de economie politică" (1894), „Prezentul și viitorul economiei sociale a Rusiei" (1896) și altele. – 213.

Iujakov, S. N. (1849–1910) – unul dintre ideologii narodnicismului liberal, sociolog și publicist. A colaborat la revistele „Otecestvennie Zapiski", „Vestnik Evropî" și altele. El a fost unul dintre conducătorii revistei „Russkoe Bogatstvo". A dus o luptă îndîrjită împotriva marxismului. În lucrarea sa „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" (vezi volumul de față, pag. 125–334) și în special în partea a doua (care n-a fost găsită), precum și în articolele „Gospodării liceale și licee de corecție" și „Citeva perle din proiectele utopice ale narodnicilor" (Opere, vol. 2, Editura politică, 1958, pag. 61–68 și 445–476), V. I. Lenin a supus unei critici severe concepțiile politice-economice ale lui Iujakov. – 47, 129, 183, 197, 203–204, 207, 218, 228, 236, 238, 244, 250, 257, 260, 281, 290, 352, 369, 384, 403–406, 424, 428, 469, 506, 509.

J

Jukovski, I. G. (1822–1907) – economist și publicist burghez. A colaborat la revistele „Sovremennik" și „Vestnik Evropî" și a fost unul dintre redactorii revistei „Kosmos". În lucrările sale a încercat să îmbine în mod eclectic diferite teorii economice. Adversar al economiei politice marxiste, Jukovski a publicat în 1877, în revista „Vestnik Evropî" nr. 9, articolul „Karl Marx și cartea sa «Capitalul»", care conținea atacuri vehemente la adresa marxismului. Acest articol a stîrnit în Rusia o polemică aprinsă în jurul „Capitalului". N. Mihailovski a publicat, în „Otecestvennie Zapiski" nr. 10 din octombrie 1877, un articol intitulat „Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski". Articolul acesta l-a determinat pe K. Marx să adreseze redacției revistei „Otecestvennie Zapiski" vestita sa scrisoare (K. Marx – F. Engels. Ausgewählte Briefe, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 365–368). V. I. Lenin l-a calificat pe Jukovski drept un economist „burghez trivial". – 131, 166–167, 171.

K

K. T. – vezi Lenin, V. I.

Kablukov, N. A. (1849–1919) – economist și statistician. Profesor la Universitatea din Moscova. Între 1885 și 1907 a condus secția de statistică a zemstvei guberniale Moscova. Sub conducerea lui au fost întoc-

www.dacoromanica.ro

mite „Culegerile de date statistice cu privire la gubernia Moscova" (1877–1879). A colaborat la mai multe gazete şi reviste. În lucrările sale economice şi de statistică a susţinut ideea „stabilităţii" micii gospodării ţărăneşti, pretinzînd că obştea ţărănească ar putea să preîntîmpine diferenţierea ţărănimii. S-a declarat împotriva marxismului şi în problema rolului şi însemnătăţii luptei de clasă, propovăduind pacea între clase. Într-o serie de lucrări, şi în special în „Dezvoltarea capitalismului în Rusia", V. I. Lenin a criticat cu asprime concepţiile lui Kablukov. În 1917 Kablukov a participat la lucrările Comitetului agrar principal, înfiinţat de Guvernul provizoriu burghez. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a lucrat la Direcţia centrală de statistică, a fost profesor şi publicist. Principalele sale lucrări sînt : „Problema muncitorilor în agricultură" (1884), „Prelegeri de economie agrară" (1897), „Condiţiile de dezvoltare a gospodăriei ţărăneşti în Rusia" (1899), „Economia politică" (1918) şi altele. – 242, 349.

Kareev, N. I. (1850–1931) – istoric şi publicist de orientare burghezo-liberală, unul dintre reprezentanţii şcolii sociologice subiective, idealist-eclectic. Începînd din 1879 a fost profesor la Universitatea din Varşovia, iar mai tîrziu la Universitatea din Petersburg. Din 1905 a făcut parte din partidul cadet. Începînd din ultimul deceniu al secolului trecut a dus o luptă îndîrjită împotriva marxismului. A publicat un mare număr de lucrări, cele mai importante dintre ele fiind cele referitoare la istoria ţărănimii franceze : „Ţăranii şi problema ţărănească în Franţa în ultimul pătrar al secolului al XVIII-lea" (1879), lucrare care a fost apreciată pozitiv de Marx, şi „Studii cu privire la istoria ţăranilor francezi" (1881). De asemenea a publicat o serie de lucrări în legătură cu istoria Poloniei. Foarte cunoscută a fost lucrarea sa „Istoria modernă a Europei occidentale" (7 volume) (1892–1917). În 1910 a fost ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Petersburg, iar în 1929 membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. – 139.

Karişev, N. A. (1855–1905) – economist şi statistician, a activat în cadrul zemstvelor. Începînd din 1891 a fost profesor la Universitatea din Iuriev (Tartu), iar apoi la Institutul agronomic din Moscova. A scris numeroase cărţi şi articole în legătură cu diverse probleme economice şi de statistică. Disertaţia lui de doctorat – „Pămînturile extralotuale luate în arendă de ţărani" –, apărută în 1892, reprezintă vol. 2 din colecţia „Rezultatele cercetărilor asupra situaţiei economice a Rusiei pe baza datelor statistice ale zemstvelor". Karîşev a colaborat la ziarul „Russkie Vedomosti" şi la revistele „Zemstvo", „Russkoe Bogatstvo" etc. Lucrările lui sînt consacrate în special problemelor economiei gospodăriilor ţărăneşti din Rusia şi conţin un bogat material statistic. Împărtăşind concepţiile narodnicilor liberali, Karîşev apăra posesiunea în obşte a pămîntului, artelurile meşteşugăreşti şi celelalte cooperative. Într-o serie de lucrări şi cuvîntări ale sale, V. I. Lenin a criticat cu asprime concepţiile narodniciste ale lui Karîşev şi a demascat esenţa lor burgheză. – 4, 14, 16, 19, 236, 252, 254, 467.

www.dacoromanica.ro

Kautsky, Karl (1854–1938) – unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a, care la început a fost marxist, iar mai tîrziu a devenit un renegat al marxismului, ideolog al centrismului ; întemeietorul kautskismului, unul dintre curentele oportuniste din mișcarea muncitorească. Din 1874 Kautsky a început să participe la mișcarea socialistă. Concepțiile sale din acea vreme reprezentau un amestec de lassalleianism, neomalthusianism și anarhism. În 1881 a făcut cunoștință cu K. Marx și F. Engels și, sub influența lor, a trecut la marxism, dînd însă dovadă încă în acea perioadă de șovăieli și oscilări spre oportunism, lucru pentru care K. Marx și F. Engels l-au criticat cu asprime în repetate rînduri. Între 1880 și 1900 a scris o serie de lucrări teoretice și istorice în legătură cu diferite probleme ale teoriei marxiste : „Doctrina economică a lui Karl Marx", „Problema agrară" etc., care l-au făcut foarte cunoscut. „Cunoaștem din numeroasele lucrări ale lui Kautsky – scria Lenin – că el *a știut* să fie un istoric marxist, că *aceste* lucrări, cu toată renegarea lui ulterioară, vor rămîne un bun temeinic al proletariatului" (Opere, vol. 28, Editura politică, 1959, pag. 260). La începutul secolului al XX-lea, în perioada de largă desfășurare a mișcării revoluționare, Kautsky a luat atitudine împotriva luptei revoluționare a proletariatului și a revoluției socialiste. În broșura „Drumul spre putere" (1909), Kautsky recunoștea că era revoluției se apropie, dar și în această lucrare, consacrată unei analize a problemei „revoluției *politice*", el ocolea cu desăvîrșire problema statului. „Din ansamblul acestor ocoliri ale problemei, acestor treceri sub tăcere și eschivări a rezultat... trecerea totală la oportunism" (V. I. Lenin. Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 480).

În preajma primului război mondial, Kautsky devine centrist, iar după izbucnirea războiului devine social-șovinist. Kautsky a fost autorul teoriei ultraimperialismului, a cărei esență reacționară a fost demascată de Lenin în lucrările „Falimentul Internaționalei a II-a" (1915), „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului" (1916) și în alte lucrări. După Revoluția din Octombrie, Kautsky s-a ridicat făți împotriva revoluției proletare și a dictaturii proletariatului, împotriva Puterii sovietice.

În lucrările „Statul și revoluția" (1917), „Revoluția proletară și renegatul Kautsky" (1918) și într-o serie de alte lucrări, V. I. Lenin a supus unei critici nimicitoare teoriile kautskiste. Arătînd primejdia pe care o reprezenta kautskismul, V. I. Lenin scria : „Clasa muncitoare nu-și poate îndeplini rolul său revoluționar mondial dacă nu duce un război necruțător împotriva acestei atitudini de renegare, împotriva acestei lipse de caracter, împotriva acestei slugărnicii față de oportunism și împotriva acestei nemaipomenite trivializări teoretice a marxismului" (Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 306). – 130, 153, 263, 322.

Korolenko, S. A. – economist-statistician ; a lucrat în cadrul ministerului domeniilor statului, apoi ca funcționar cu însărcinări speciale pe lîngă controlorul de stat. Începînd din 1889 și pînă în 1892, din însărcinarea ministerului domeniilor statului, a lucrat la cartea „Munca salariată liberă în gospodăriile proprietarilor particulari și migrațiunile muncitorilor, în legătură cu studiul statistic-economic asupra Rusiei europene din punct

www.dacoromanica.ro

de vedere agricol și industrial" (1892), editată de departamentul agriculturii și industrici agricole. – 317–318.

Kosici, A. I. (n. 1833) – guvernator la Saratov în 1887–1891. – 263.

Krivenko, S. N. (1847–1906) – publicist, reprezentant al narodnicismului liberal, a scris : „Despre solitarii culți" (1893), „Scrisori din călătorie" (1894), „Cu privire la nevoile industriei populare" (1894) etc. ; a colaborat la revista „Otecestvennîe Zapiski", a fost redactor al revistei narodniciste liberale „Russkoe Bogatstvo", iar mai tîrziu al ziarului burghez liberal „Sîn Otecestva". În lucrările sale, Krivenko era un propagator al ideii împăcării cu țarismul ; el căuta să disimuleze antagonismul de clasă și exploatarea oamenilor muncii și contesta dezvoltarea Rusiei pe calea capitalismului ; concepțiile lui au fost aspru criticate de V. I. Lenin, iar mai tîrziu de G. V. Plehanov în lucrarea sa „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei" (1895). – 129, 197, 203–280, 310, 315, 320, 353, 382.

L

Lange, Friedrich-Albert (1828–1875) – filozof burghez german, neokantian ; a fost profesor la Universitatea din Zürich și la cea din Marburg. Unul dintre inițiatorii mișcării reacționare „înapoi la Kant", ivită în rîndurile profesorilor burghezi. Lange era adversar al materialismului, despre care spunea că poate fi folosit ca metodă de cercetare a naturii, dar este nesatisfăcător ca teorie filozofică și duce neapărat la idealism. El a încercat să biruie dualismul filozofiei lui Kant prin transformarea „lucrului în sine" într-o noțiune subiectivă. S-a situat pe pozițiile socialdarvinismului, extinzînd legile biologiei la societatea omenească ; a fost un adept al legii malthusiene a suprapopulației. A scris lucrările : „Problema muncitorească. Importanța ei în prezent și în viitor" (1865), „Istoria materialismului și critica însemnătății ei în prezent" (1865) etc. Într-o serie de lucrări ale sale, și mai cu seamă în „Materialism și empiriocriticism", V. I. Lenin l-a caracterizat pe Lange drept un confuzionist care a falsificat materialismul. Concepțiile filozofice și sociologice antiștiințifice ale lui Lange sînt folosite de filozofia burgheză contemporană. – 455–460, 466.

Lavrov, P. L. (Mirtov) (1823–1900) – ideolog de vază al narodnicismului, reprezentant al școlii subiective în sociologie ; autorul cărții „Scrisori istorice" (1868–1869), care a exercitat o puternică influență asupra intelectualității narodniciste ruse, și al unei serii de cărți de istorie a gîndirii sociale și a mișcării revoluționare, precum și de istorie a culturii („Propagandiștii narodnici din anii 1873–1878", „Studii de istorie a Internaționalei" etc.). Lavrov este părintele teoriei narodniciste reacționare a „eroilor" și „gloatei", care neagă legile obiective ale dezvoltării societății și consideră progresul omenirii drept un rezultat al activității „personalităților care gîndesc critic".

Lavrov a făcut parte din asociația „Zemlea i volea", care a devenit apoi partidul „Narodnaia volea". În timpul șederii sale în emigrație,

www.dacoromanica.ro

unde s-a aflat cu începere din 1870, a scos revista „Vpered" (Zürich-Londra, 1873–1876), a fost redactor al revistei „Vestnik Narodnoi Voli" (1883–1886), a luat parte la redactarea culegerii narodovoltiste „Materiale pentru o istorie a mișcării social-revoluționare ruse" (1893–1896) ; a fost membru al Internaționalei I, a cunoscut pe Marx și Engels, cu care a purtat corespondență. – 399, 422.

Lenin, V. I. (Ulianov, V. I., Vl. Ilin, K. T., K. Tulin, V. Ulianov, Vladimir Ulianov, Vladimir Ilin Ulianov, Vladimir Ilici Ulianov) (1870–1924) – date biografice. – 5, 197, 198, 203, 335, 347, 348, 361, 377, 387, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535–536, 537, 538.

Liebknecht, Wilhelm (1826–1900) – militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, unul dintre întemeietorii și conducătorii Partidului social-democrat din Germania, tatăl lui Karl Liebknecht. A luat parte activă la revoluția din 1848–1849 din Germania ; după înfrîngerea acesteia a emigrat mai întîi în Elveția, apoi la Londra, unde s-a împrietenit cu Marx și Engels. Sub influența lui Marx și Engels, Liebknecht devine socialist, iar după întoarcerea sa, în 1862, în Germania și după organizarea Internaționalei I a devenit unul dintre cei mai fervenți propagandiști ai ideilor revoluționare ale Internaționalei și organizatorul secțiilor ei din Germania. După crearea, în 1875, a Partidului social-democrat unic din Germania, Liebknecht a activat în calitate de membru al Comitetului Central și redactor responsabil al Organului Central – „Vorwärts" („Înainte") – pînă la sfîrșitul vieții sale. Din 1867 și pînă în 1870 a fost deputat în Reichstagul Confederației Germaniei de nord, iar începînd din 1874 a fost ales în repetate rînduri deputat în Reichstagul Germaniei ; a folosit cu pricepere tribuna parlamentului pentru a demasca politica internă și externă reacționară a iuncherismului prusian. Pentru activitatea sa revoluționară a fost în repetate rînduri condamnat la pedepse cu închisoarea. A luat parte activă la organizarea Internaționalei a II-a. Marx și Engels îl apreciau foarte mult pe Liebknecht, considerîndu-l unul dintre principalele lor sprijine în Germania, îl îndrumau în activitatea lui, criticînd totodată foarte aspru politica lui împăciuitoristă față de elementele oportuniste. – 298–299.

List, Friedrich (1789–1846) – economist burghez vulgar și om politic german ; fabricant. Începînd din 1817 a fost profesor la Universitatea din Tübingen, iar din 1819 conducătorul uniunii comercianților germani. Concepțiile lui oglindeau caracterul reacționar al burgheziei germane, care era dispusă să ajungă la un compromis cu iuncherii. În 1841 a publicat lucrarea „Sistemul național al economiei politice", în care a făcut încercarea de a critica teoria economiștilor clasici burghezi. Considerînd că la baza dezvoltării economice a națiunii stă manufactura, List a cerut introducerea unor taxe vamale care să protejeze tînăra industrie capitalistă germană împotriva concurenților străini. După părerea lui, introducerea unor asemenea taxe ar grăbi dezvoltarea manufacturii, ar duce

www.dacoromanica.ro

la dezvoltarea economică a națiunii și ar contribui la creșterea puterii statului. În persoana lui List, tînăra burghezie industrială a Germaniei și-a găsit un fervent apărător al intereselor ei. – 437.

M

Malthus, Thomas Robert (1766–1834) – economist burghez reacționar englez, unul dintre întemeietorii teoriei antiumane a populației. În lucrarea sa „Eseu asupra principiului populației" (1798), Malthus a încercat să demonstreze că nu în condițiile economice ale capitalismului trebuie căutată cauza suprapopulației și a mizeriei oamenilor muncii, ci în natură, în insuficiența absolută a mijloacelor de existență pe globul pămîntesc. Potrivit „teoriei" (schemei) lui Malthus, producția mijloacelor de existență crește doar în progresie aritmetică, în timp ce populația crește în progresie geometrică. Pornind de la acest considerent, Malthus încerca să dea o justificare războaielor și epidemiilor ca mijloc de reducere a populației și îndemna pe oamenii muncii să se abțină de la căsătorie. „Concluziile lui Malthus în problemele științifice – scrie Marx – sînt fabricate *«cu o precaută luare în considerare»* a intereselor claselor dominante în general și ale elementelor reacționare ale acestor clase în special. Aceasta înseamnă că Malthus *falsifică* știința pentru a servi interesele acestor clase" (*K. Marx:* „Teorii asupra plusvalorii", partea a doua, Editura politică, 1960, pag. 95). În Rusia concepțiile lui Malthus erau apărate de Struve, Bulgakov și alții. Burghezia imperialistă contemporană caută să reînvie teoriile malthusiene, pentru a le folosi drept armă în lupta pe care o duce împotriva oamenilor muncii și pentru a-și justifica politica ei imperialistă. – 451, 461, 470.

Mayer, Siegmund – autorul cărții „Problema socială la Viena" (1871), fabricant. – 158.

Marx, Karl (1818–1883) – întemeietorul comunismului științific, gînditor genial, corifeu al științei revoluționare, conducătorul și învățătorul proletariatului internațional (vezi articolul lui V. I. Lenin „Karl Marx (Scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)", Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 29–77). – 73, 74–78, 80–83, 94, 100, 129, 134, 137–139, 141–148, 153–155, 157–171, 174–175, 178–183, 186, 189–191, 208, 216, 235, 265–266, 293–294, 310–311, 312–313, 318, 320–322, 325, 329–330, 381, 406, 412–413, 416, 418–422, 427, 430–431, 439–441, 444, 455–456, 458–459, 466, 468, 473–474, 490, 497, 500–502.

Mendeleev, D. I. (1834–1907) – mare savant rus, a descoperit legea periodicității elementelor chimice, care stă și astăzi la baza teoriei substanței în științele naturii. Pe baza legii periodicității, el a prezis existența și proprietățile unor elemente chimice care au fost descoperite ulterior. În lucrarea sa clasică „Bazele chimiei" (1869–1871), el a făcut, pentru prima oară, o expunere sistematică, prin prisma legii periodicității, a întregii chimii anorganice. Mendeleev este cunoscut prin cerce-

www.dacoromanica.ro

tările sale importante în cele mai variate domenii ale ştiinţei şi tehnicii. Militant progresist pe tărîm social al timpului său, el a luptat cu ardoare pentru răspîndirea culturii, pentru dezvoltarea forţelor de producţie în Rusia, pentru independenţa ei economică. În 1876 a fost ales membru corespondent al Academiei de Ştiinţe din Petersburg, însă în 1880, în urma presiunilor exercitate de cercurile guvernante reacţionare, i-a fost respinsă candidatura la alegerile de membri activi ai Academiei de Ştiinţe, iar în 1890 el a fost nevoit să părăsească Universitatea din Petersburg, unde fusese profesor începînd din 1865. Moştenirea lui ştiinţifică însumează peste 400 de lucrări publicate. Scrierile lui sînt apreciate în lumea întreagă. Mendeleev a fost membru activ al multor academii şi societăţi din străinătate. – 356.

Mihailovski, N. K. (Postoronnii) (1842–1904) – teoretician de vază al narodnicismului liberal, publicist, critic literar, filozof pozitivist, unul dintre reprezentanţii şcolii subiective în sociologie. Şi-a început activitatea publicistică în 1860; între 1870 şi 1880 a întocmit şi a redactat diferite publicaţii ale narodnicilor. Mihailovski a fost unul dintre conducătorii revistei „Otecestvennîe Zapiski"; el a colaborat la gazeta „Russkie Vedomosti" şi la revistele „Severnîi Vestnik" şi „Russkaia Mîsl", iar din 1892 a devenit redactor al revistei „Russkoe Bogatstvo", în paginile căreia a dus o luptă îndîrjită împotriva marxiştilor.

Concepţiile lui Mihailovski au fost criticate de V. I. Lenin în lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor ?" (1894) şi în alte lucrări. – 129–196, 197, 203–204, 239, 257, 260, 264–266, 267, 268, 269, 270, 313, 321, 329, 330, 357, 359, 369, 379, 399–402, 403, 407–408, 410, 412, 414–415, 417, 419, 422, 447, 454.

Mill, John Stuart (1806–1873) – filozof burghez englez, logician şi economist, unul dintre reprezentanţii de vază ai pozitivismului. În anii 1865–1868 a fost membru al Camerei comunelor. Principalele sale lucrări filozofice sînt: „Sistem de logică deductivă şi inductivă" (1843) şi „Studiu asupra filozofiei lui sir William Hamilton" (1865). Lucrarea sa economică de căpetenie este „Principiile economiei politice" (1848). Mill a fost unul dintre reprezentanţii economiei politice burgheze care, după definiţia lui Marx, „căutau să pună de acord economia politică a capitalului cu revendicările proletariatului, care acum nu mai puteau fi ignorate" („Capitalul", vol. I, E.S.P.L.P. 1957, ediţia a III-a, pag. 50). În comparaţie cu D. Ricardo, Mill a făcut un pas înapoi, s-a îndepărtat de teoria valorii bazate pe muncă, pe care a înlocuit-o cu teoria vulgară a cheltuielilor de producţie. El a încercat să explice profitul încasat de capitalişti prin teoria pseudoştiinţifică a abstinenţei pe care ar practica-o capitaliştii în ce priveşte consumul. În problema populaţiei, Mill era adept al teoriei lui Malthus. În adnotările sale la traducerea cărţii lui Mill „Principiile economiei politice" (1860–1861) şi în lucrarea sa „Schiţă de economie politică (după Mill)" (1861), N. G. Cernîşevski a criticat concepţiile economice ale lui Mill. – 473.

Mirtov – vezi Lavrov, P. L.

www.dacoromanica.ro

Morgan, Lewis-Henry (1818–1881) – eminent savant american, etnograf, arheolog și istoric. Pe baza unui bogat material etnografic, obținut prin studierea orînduirii sociale și a felului de trai al indienilor din America, a emis teoria dezvoltării gintii ca formă fundamentală a orînduirii comunei primitive. Teoria lui Morgan a dat o puternică lovitură teoriei patriarhatului, care domina de multe veacuri ; această teorie susținea că familia patriarhală a existat dintotdeauna, fiind germenele și celula de bază a societății. Engels spunea că descoperirea lui Morgan echivalează, prin însemnătatea ei științifică, cu astfel de descoperiri ca teoria originii speciilor a lui Darwin sau teoria plusvalorii a lui Marx. De asemenea, Morgan a făcut încercarea de a periodiza istoria societății din vremurile cînd nu era încă împărțită în clase. Marx și Engels apreciau foarte mult lucrările lui Morgan. Marx a întocmit un conspect amănunțit al lucrării lui Morgan „Societatea primitivă" (1877), iar Engels a folosit, în lucrarea sa „Originea familiei, a proprietății private și a statului", materialul faptic cules de Morgan. – 144, 147, 179.

N

Napoleon I (Bonaparte) (1769–1821) – eminent comandant de oști francez, prim-consul al Republicii franceze între 1799 și 1804, împărat al Franței între 1804 și 1814 și în 1815. – 168.

N.–on, Nik.–on, Nikolai–on – vezi Danielson, N. F.

O

–on – vezi Danielson, N. F.

Orlov, V. I. (1848–1885) – statistician, unul dintre întemeietorii statisticii zemstvelor. A fost șeful secției de statistică a zemstvei guberniale Moscova. De asemenea a condus lucrările de statistică în guberniile Tambov, Kursk, Orel, Voronej și Samara. El a contribuit în mare măsură la întocmirea „Culegerilor de date statistice cu privire la gubernia Moscova". Datele din lucrările lui Orlov au fost folosite de K. Marx, V. I. Lenin și G. V. Plehanov. – 242–243.

P

P. S. – vezi Struve, P. B.

Plehanov, G. V. (1856–1918) – primul propagator al marxismului în Rusia, luptător intransigent pentru concepția materialistă despre lume, eminent militant al mișcării muncitorești ruse și internaționale. În 1875, încă pe cînd era student, Plehanov a intrat în legături cu narodnicii, cu muncitorii din Petersburg și s-a încadrat în activitatea revoluționară. În 1877 a intrat în organizația narodnică „Zemlea i volea" („Pămînt și li-

www.dacoromanica.ro

bertate"), iar în 1879, după scindarea acesteia, s-a situat în fruntea organizației nou create a narodnicilor, „Cernîi peredel" („Împărțirea pămînturilor"). În 1880 a emigrat ; după aceea a rupt cu narodnicismul și în 1883 a creat la Geneva prima organizație marxistă rusă – grupul „Eliberarea muncii". Plehanov a scris numeroase lucrări de filozofie, de istorie a doctrinelor social-politice, de teorie a artei și a literaturii, care constituie un aport prețios la tezaurul socialismului științific. „În decurs de 20 de ani, 1883–1903 – scria V. I. Lenin –, el a dat o mulțime de lucrări excelente, îndreptate mai ales împotriva oportuniștilor, machiștilor, narodnicilor" (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 360). V. I. Lenin spunea că lucrările filozofice ale lui Plehanov sînt cele mai bune din literatura marxistă internațională. Plehanov a avut însă și greșeli serioase : el subaprecia rolul revoluționar al țărănimii și vedea în burghezia liberală un aliat al clasei muncitoare ; admițînd în vorbe ideea hegemoniei proletariatului, în fapt se ridica împotriva esenței acestei idei.

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Plehanov s-a situat pe o poziție împăciuitoristă față de oportuniști, iar mai tîrziu s-a alăturat menșevicilor. În perioada primei revoluții ruse, din 1905–1907, s-au ivit profunde divergențe între el și bolșevici în problemele fundamentale ale tacticii. Mai tîrziu s-a îndepărtat de mai multe ori de menșevici, oscilînd între menșevism și bolșevism ; în anii 1908–1912, cînd menșevicii au pășit pe calea lichidării organizațiilor ilegale ale partidului, Plehanov s-a ridicat împotriva lichidatorismului, situîndu-se în fruntea grupului de „menșevici-partiiți". În timpul primului război mondial, din 1914–1918, s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. După revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, Plehanov s-a întors în Rusia și a adoptat o poziție de sprijinire a guvernului provizoriu ; față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă.

Principalele lucrări teoretice ale lui Plehanov sînt : „Socialismul și lupta politică" (1883), „Divergențele noastre" (1885), „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei" (1895), „Contribuții la istoria materialismului" (1896), „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.)" (1896), „Despre concepția materialistă a istoriei" (1897), „Cu privire la problema rolului personalității în istorie" (1898) și altele. – 178, 190–191, 219, 273, 281, 291.

Pobedonoșțev, K. P. (1827–1907) – om de stat reacționar din Rusia țaristă, procuror general al sinodului, șeful efectiv al guvernului și principalul inspirator al exceselor reacțiunii iobăgiste din timpul domniei lui Alexandru al III-lea ; a continuat să joace un rol important și în timpul domniei lui Nikolai al II-lea. De-a lungul întregii sale vieți a luptat cu înverșunare împotriva mișcării revoluționare. A fost un adversar hotărît al reformelor burgheze din 1860–1870, partizan al monarhiei absolute, dușman al științei și culturii. În perioada de avînt a revoluției burghezo-democratice din octombrie 1905 a fost nevoit să-și dea demisia și să se retragă din viața politică. – 273.

Postnikov, V. E. (1844–1908) – economist-statistician, a lucrat la ministerul agriculturii și domeniilor statului la cadastrarea pămînturilor statului, membru al Societății economice libere. Autor al cărții „Gospo-

www.dacoromanica.ro

dăria țărănească din sudul Rusiei" (1891), în care a cules și a prelucrat datele statisticii zemstvelor cu privire la guberniile Ekaterinoslav, Taurida și Herson. V. I. Lenin analizează cartea lui Postnikov în lucrările sale „Noi schimbări economice în viața țărănească", „Cu privire la așazisa problemă a piețelor" (vezi volumul de față, pag. 1–121) și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia". Caracterizînd această lucrare a lui Postnikov, V. I. Lenin scria: „În literatura referitoare la descompunerea țărănimii, această lucrare trebuie să fie pusă în primul loc" (Opere, vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 49). Totodată, V. I. Lenin a subliniat că Postnikov, deși acordă o mare importanță problemelor economice, le-a expus totuși fragmentar și inconsecvent; în ceea ce privește explicarea proceselor economice, la Postnikov se întîlnesc contradicții și greșeli metodologice. – 1–67, 110, 111, 476, 483, 513–522.

Postoronnii – vezi Mihailovski, N. K.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809–1865) – publicist, economist și sociolog francez, ideolog al micii burghezii, unul dintre întemeietorii anarhismului. În 1840 a publicat cartea „Ce este proprietatea?" El visa la eternizarea micii proprietăți private și critica de pe poziții mic-burgheze marea proprietate capitalistă, propunea să se organizeze o „bancă populară" specială, care prin acordarea de „credit gratuit" să ajute pe muncitori să-și procure mijloace de producție proprii și să devină meseriași. Același caracter reacționar avea și proiectul lui utopic care prevedea crearea unor „bănci de schimb" speciale, cu ajutorul cărora oamenii muncii ar putea să-și asigure desfacerea „echitabilă" a produselor muncii lor și în același timp să nu se atingă de proprietatea capitalistă asupra uneltelor și mijloacelor de producție. În 1846 a apărut cartea sa „Sistemul contradicțiilor economice, sau Filozofia mizeriei", în care sînt expuse concepțiile sale filozofice și economice mic-burgheze. În lucrarea sa „Mizeria filozofiei", Marx a făcut o critică nimicitoare a cărții lui Proudhon, demonstrînd inconsistența ei științifică. Ales, în perioada revoluției din 1848, în Adunarea constituantă, Proudhon a condamnat acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare. El a aprobat lovitura bonapartistă de la 2 decembrie 1851, după care a urmat instaurarea, în Franța, a regimului celui de-al doilea imperiu. – 139, 419, 427.

R

Raspopin, V. – statistician, autorul articolului „Gospodăria proprietarilor funciari particulari în Rusia (După datele statistice ale zemstvelor)", apărut în „Iuridiceskii Vestnik" nr. 11 și 12 pe 1887. – 492.

Rogers, James Edwin Thorold (1823–1890) – economist burghez englez, autorul unor lucrări de istoria doctrinelor economice. Începînd din 1859 a fost profesor de economie politică și de statistică la Universitatea din Londra, iar din 1862 la cea din Oxford. În anii 1880–1886 a fost membru al parlamentului, din partea partidului liberal; s-a manifestat ca un adversar consecvent al protecționismului și ca adept al

www.dacoromanica.ro

liber-schimbismului. În principala sa lucrare, „Istoria agriculturii şi a preţurilor în Anglia" (1866), a strîns şi a prelucrat un bogat material statistic. K. Marx s-a folosit de acest material în volumul I al „Capitalului". – 473.

Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) – eminent iluminist francez ; el a reflectat în scrierile sale ideologia micii burghezii ; a avut un rol important în pregătirea ideologică a revoluţiei burgheze franceze din secolul al XVIII-lea ; a fost unul dintre întemeietorii literaturii burghezo-democratice franceze ; a exercitat o influenţă puternică asupra dezvoltării pedagogiei burgheze. Rousseau a pus în chip ascuţit problema inegalităţii sociale. Deşi considera că proprietatea privată este izvorul asupririi sociale a maselor populare, el nu a propus desfiinţarea completă a proprietăţii private, ci a promovat o teorie care preconiza o repartizare egalitară a proprietăţii private. Concepţiile filozofice ale lui Rousseau nu erau consecvente. El susţinea că principiul tuturor fenomenelor din natură îl constituie spiritul şi materia, considerînd materia drept principiu pasiv, iar pe dumnezeu drept principiu activ. Tendinţa predominantă a filozofiei lui Rousseau a fost idealismul, însă într-o serie de cazuri el a emis şi idei materialiste. În teoria sa cu privire la originea şi creşterea inegalităţii sociale, Rousseau a intuit rolul hotărîtor al economiei în dezvoltarea societăţii. În „Anti-Dühring", F. Engels îl caracterizează pe Rousseau drept un dialectician.

Principalele scrieri ale lui Rousseau sînt : „Dacă progresul făcut de ştiinţe şi arte a contribuit la îmbunătăţirea moravurilor ?" (1750), „Discurs asupra originii şi fundamentelor inegalităţii dintre oameni" (1755), „Iulia, sau Noua Eloisă" (1761), „Despre contractul social, sau Principiile dreptului politic" (1762), „Emil, sau Despre educaţie" (1762) şi altele. – 170.

Ruge, Arnold (1802–1880) – publicist german, tînăr hegelian ; radical burghez. În 1844 a editat la Paris împreună cu Marx revista „Deutsch-Französische Jahrbücher" („Analele germano-franceze"). În curînd Marx s-a despărţit de el. În 1848 a fost deputat în Adunarea naţională de la Frankfurt, făcînd parte din aripa stîngă ; în anii 1850–1860 a fost unul dintre liderii emigraţiei mic-burgheze germane din Anglia ; după 1866 a fost naţional-liberal, partizan al lui Bismarck, şi a militat în presă pentru unificarea Germaniei sub hegemonia Prusiei. – 158.

S

Saltîkov-Şcedrin, M. E. (1826–1889) – mare scriitor satiric rus, democrat-revoluţionar. În lucrările sale, Saltîkov-Şcedrin, folosind metoda satirei, a supus unei critici nimicitoare regimul absolutist iobăgist din Rusia ; el a creat o galerie întreagă de tipuri de moşieri-despoţi, de reprezentanţi ai birocraţiei ţariste, de liberali laşi şi a zugrăvit pentru prima oară în literatura beletristică tipuri de rechini burghezi. Pentru primele sale povestiri, „Contradicţii" (1847) şi „O poveste încurcată" (1848), în aprilie 1848 a fost exilat la Veatka, unde a stat mai bine

www.dacoromanica.ro

de 7 ani. După ce s-a întors, la începutul anului 1856, la Petersburg, Saltîkov publică, sub pseudonimul „N. Şcedrin", „Schiţe din provincie", iar mai tîrziu, în anii 1860–1890, a scris o serie de lucrări mari : „Povestea unui oraş" (1869–1870), „Vorbe leale" (1872–1876), „Domnii Golovliov" (1875–1880) şi altele. Despre Iudușka, personajul principal din romanul „Domnii Golovliov", Lenin spunea că este un personaj nemuritor, şi în repetate rînduri a folosit acest personaj, ca şi pe celelalte personaje din romanele lui Saltîkov, în lucrările sale în care demasca grupurile sociale şi partidele politice ostile poporului. K. Marx aprecia foarte mult operele lui Saltîkov. În 1863–1864 Saltîkov devine principalul colaborator al revistei revoluţionar-democrate „Sovremennik" şi începînd din 1868 face parte din redacţia revistei „Otecestvennîe Zapiski". După moartea lui Nekrasov, în 1878 devine redactorul responsabil al acestei reviste şi adevăratul conducător spiritual al intelectualităţii democrate, continuînd măreţele tradiţii ale democraţiei revoluţionare din deceniul al 7-lea. – 260, 428.

Senior, William Nassau (1790–1864) – economist vulgar englez care a apărat interesele fabricanţilor şi a luat parte activă la agitaţia organizată de aceştia împotriva reducerii zilei de muncă în Anglia (deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea.) Pamfletul lui „Scrisori asupra legii industriale în măsura în care influenţează industria bumbacului" (1837) a fost aspru criticat de K. Marx în „Capitalul", vol. I. – 83.

Sieber, N. I. (1844–1888) – economist şi publicist rus, profesor de economie politică şi de statistică la Universitatea din Kiev ; a colaborat la o serie de reviste radicale şi liberale din anii 1880–1890. În 1881, aflîndu-se la Londra, unde venise în vederea unor studii ştiinţifice, a cunoscut personal pe K. Marx şi F. Engels. Sieber a fost unul dintre primii popularizatori şi propagatori ai lucrărilor economice ale lui K. Marx în Rusia ; el nu numai că a căutat să expună ideile din „Capitalul", dar a şi susţinut doctrina economică a lui K. Marx, combătînd pe „criticii" lui.

Sieber înţelegea însă în mod unilateral marxismul, rămînîndu-i străină latura critică-revoluţionară a doctrinei lui Marx. În 1871 a scris disertaţia : „Teoria lui D. Ricardo asupra valorii şi a capitalului în legătură cu completările şi explicările ulterioare", lucrare apreciată pozitiv de K. Marx în postfaţa la ediţia a doua a volumului I al „Capitalului". În 1885 Sieber a retipărit această lucrare, într-o ediţie revăzută şi completată, sub titlul „Studiile social-economice ale lui David Ricardo şi Karl Marx". De asemenea au fost foarte cunoscute lucrările sale „Teoria economică a lui Marx" (publicată în 1876–1878 în revistele „Znanie" şi „Slovo"), „Studii asupra economiei din vremurile primitive" (1883) etc. – 216.

Simmel, Georg (1858–1918) – filozof şi sociolog german de orientare idealistă, discipol al lui Kant. Profesor la Universitatea din Berlin şi la cea din Strassburg. Principalele sale lucrări sînt : „Despre diferenţierea socială" (1890), „Problemele filozofiei istoriei" (1892), „Sociologia" (1908) etc. – 414.

www.dacoromanica.ro

Skvorțov, A. I. (1848–1914) – economist burghez, agronom, profesor la Institutul de agricultură și silvicultură de la Novaia Aleksandria ; a scris o serie de lucrări de economie politică și de economie agrară. Concepțiile lui burgheze au fost criticate în repetate rînduri de V. I. Lenin în lucrările sale. Principalele lucrări ale lui Skvorțov sînt : „Influența transporturilor cu aburi asupra agriculturii" (1890), „Studii economice" (1894), „Bazele economiei politice" (1898) etc. – 194, 477–481, 507.

Slonimski, L. Z. (1850–1918) – publicist, colaborator permanent al revistei „Vestnik Evropî". În ultimul deceniu al secolului trecut a luat parte la polemica îndreptată împotriva marxiștilor, adoptînd un punct de vedere burghezo-liberal. Articolele lui pe această temă sînt cuprinse în volumul „Doctrina economică a lui Karl Marx" (1898) etc. – 55, 325.

Smith, Adam (1723–1790) – economist englez, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai economiei politice burgheze clasice. În lucrarea sa „Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor" (1776) a arătat, pentru prima oară, că izvorul valorii este munca, în orice domeniu ar fi ea cheltuită. Pornind de la această teză, el a tras o concluzie extrem de importantă, și anume că salariul muncitorului reprezintă o parte din produsul produs de el și este determinat de valoarea mijloacelor lui de existență, că izvorul veniturilor capitaliștilor și ale proprietarilor de pămînt este tot munca muncitorilor. Smith a fost primul care a arătat că societatea capitalistă se compune din trei clase : muncitorii, capitaliștii și proprietarii de pămînt ; însă, îngrădindu-se în concepția sa burgheză despre lume, el a contestat existența luptei de clasă în această societate. Relevînd meritele lui Smith în dezvoltarea economiei politice, Marx a atras totodată atenția asupra mărginirii burgheze, a caracterului contradictoriu și eronat al concepțiilor lui. Smith făcea confuzie între valoarea mărfii, care este just determinată prin timpul de muncă cheltuit pentru producerea ei, și valoarea muncii însăși. El susținea că în regimul capitalist valoarea se formează numai din venituri – salariu, profit și rentă, omițînd în mod greșit valoarea capitalului constant folosit în procesul de producție a mărfii. Tezele lui greșite au fost folosite de economiștii burghezi vulgari în scopul apărării ideologice a capitalismului. V. I. Lenin, care-l apreciază pe Smith ca pe un mare ideolog al burgheziei progresiste, critică într-o serie de lucrări unele teze ale teoriei lui. – 501.

Smith, Goldwin (1823–1910) – istoric, publicist și economist englez ; profesor de istoria modernă la Universitatea din Oxford ; începînd din 1868 a ocupat catedra de istorie a Angliei la Itaka (statul New York). În 1871 s-a mutat în Canada. A scris o serie de lucrări cu privire la Irlanda, Canada și Statele Unite ale Americii. – 473.

Sombart, Werner (1863–1941) – economist burghez vulgar german, unul dintre principalii ideologi ai imperialismului german. Profesor la Universitatea din Breslau, iar apoi la cea din Berlin. La începutul activității sale a fost unul dintre ideologii tipici ai „social-liberalismului... care are o ușoară spoială de marxism" (V. I. Lenin. Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 54). Mai tîrziu, devenind dușman fățiș al marxismului, a prezentat capitalismul ca un sistem economic armonios, a încer-

www.dacoromanica.ro

cat să infirme teoria valorii bazate pe muncă a lui Marx, a negat teoria luptei de clasă, concentrarea capitalului, teoria pauperizării. În ultimii ani ai vieții sale a trecut pe pozițiile fascismului, proslăvind regimul hitlerist. Principalele sale lucrări sînt: „Socialismul și mișcarea socială în secolul al XIX-lea" (1896), „Capitalismul contemporan" (1902). – 422.

Spencer, Herbert (1820–1903) – filozof englez, psiholog și sociolog, reprezentant de vază al pozitivismului, unul dintre întemeietorii așa-numitei teorii organiciste a societății. Căutînd să justifice inegalitatea socială, Spencer a asemuit societatea omenească cu organismul animal, extinzînd teoria biologică a luptei pentru existență asupra istoriei omenirii. Datorită concepțiilor sale filozofice și sociologice reacționare, el a devenit unul dintre cei mai populari ideologi ai burgheziei engleze. În cartea sa „Materialism și empiriocriticism", V. I. Lenin a criticat concepțiile lui Spencer și a arătat legătura ideologică dintre concepțiile acestuia și concepțiile idealiste ale narodnicului N. K. Mihailovski. Principala lucrare a lui Spencer este „Sistem de filozofie sintetică" (1862–1896). – 133.

Struve, P. B. (P. S.) (1870–1944) – economist și publicist burghez rus; în ultimul deceniu al secolului trecut a fost reprezentantul cel mai de seamă al „marxismului legal"; colaborator și redactor al revistelor „Novoe Slovo" (1897), „Nacealo" (1899) și „Jizn" (1900). „Marele maestru al renegării" – așa l-a numit V. I. Lenin (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 488). Încă în prima sa lucrare, „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei" (1894), Struve, criticînd narodnicismul, a procedat la o „critică" a teoriei economice și filozofice a lui K. Marx, căreia i-a adus unele „completări", s-a solidarizat cu reprezentanții economiei politice burgheze vulgare și a propagat malthusianismul. La începutul secolului al XX-lea, el a rupt definitiv cu marxismul și cu social-democrația, trecînd în tabăra liberalilor; a fost unul dintre teoreticienii și organizatorii „Uniunii eliberării", organizație burghezo-liberală (1904–1905), și redactor al organului ei ilegal „Osvobojdenie" (1902–1905). O dată cu înființarea, în 1905, a partidului cadeților, el devine membru al C.C. al acestui partid. După înfrîngerea revoluției din 1905–1907 îl găsim pe Struve lider al aripii drepte a liberalilor; încă de la începutul primului război mondial, din 1914–1918, devine unul dintre ideologii agresivi ai imperialismului rus. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Struve devine dușman înrăit al Puterii sovietice, membru al guvernului contrarevoluționar al lui Vranghel și, în cele din urmă, emigrant alb. – 272–274, 310, 311, 314–315, 324–327, 335, 339–340, 346, 353, 357, 359, 379, 382, 388, 395, 397–509.

Ș

Șcedrin – vezi Saltîkov-Șcedrin, M. E.

Șcerbina, F. A. (1849–1936) – statistician al zemstvelor, narodnic; întemeietorul statisticii de bugete în Rusia. Între 1884 și 1903 a condus secția de statistică a zemstvei Voronej. În 1907 a fost deputat în

www.dacoromanica.ro

Duma a II-a de stat din partea partidului socialiştilor populişti. A fost membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a Rusiei. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a emigrat. Şcerbina a întocmit şi a publicat circa 100 de lucrări de statistică, printre care : „Gospodăriile ţărăneşti din judeţul Ostrogojsk" (1887) ; „Zemstva Voronej. 1865–1889. Studiu istoric-statistic" (1891) ; „Bugetele ţărăneşti" (1900). V. I. Lenin a folosit lucrările lui Şcerbina, criticîndu-l însă cu asprime pentru concepţiile lui narodniciste. – 218–219, 220, 221–224, 228, 450–451.

T

Trirogov, V. G. – statistician, vicepreşedinte al Comitetului de statistică din gubernia Saratov. A scris cartea „Obştea şi dările" (1882). – 52.

Tulin, V. I. – vezi Lenin, V. I.

Tverskoi, P. A. – moşier rus ; în 1881 a emigrat în America. A colaborat la revista „Vestnik Evropi". – 96.

U

Ulianov, V. I. – vezi Lenin, V. I.

Uspenski, G. I. (1843–1902) – eminent scriitor şi publicist rus, democrat-revoluţionar. În 1862 a publicat prima sa povestire – „Idila". În 1865 a început să colaboreze la „Sovremennik", iar după interzicerea acestei reviste a fost colaborator permanent al revistei „Otecestvennîe Zapiski". În scrierile sale – „Moravurile uliţei Rastereaeva" (1866), „Ruinarea" (1869–1871), „Din jurnalul unui om de la ţară" (1877–1880), „Ţăranul şi munca sa" (1880), „Puterea pămîntului" (1882) şi altele –, scriitorul înfăţişează în chip realist şi cu multă măiestrie asuprirea şi lipsa de drepturi a sărăcimii de la oraşe şi a ţărănimii. Cu toate concepţiile sale narodniciste, el a zugrăvit veridic dezvoltarea relaţiilor capitaliste, năruirea temeliilor vieţii patriarhale de la sate şi destrămarea obştii. V. I. Lenin l-a apreciat foarte mult pe Uspenski, considerîndu-l drept „unul dintre cei mai buni scriitori care au descris viaţa ţărănească", şi în lucrările sale a citat adesea scrierile lui. – 255, 342–344, 350, 379.

V

V. V. – vezi Voronţov, V. P.

Vasilcikov, A. I. (1818–1881) – mare moşier, militant al zemstvelor ca reprezentant al nobililor, economist şi publicist. Începînd din 1872 a fost preşedinte al Comitetului asociaţiilor de credit, împrumut şi economii din Petersburg, înfiinţat din iniţiativa lui. A publicat o serie de lucrări în problema agrară, a autoadministrării locale şi a creditului. În scrierile sale „Posesiunea pămîntului şi agricultura în Rusia şi în alte ţări europene" (1876), „Viaţa satului şi agricultura în Rusia" (1881) etc., el

www.dacoromanica.ro

pleda pentru menținerea obștii în Rusia, considerînd-o drept un mijloc de a înlătura lupta de clasă. V. I. Lenin, caracterizîndu-l pe Vasilcikov, scria : Prin măsurile practice propuse de el, „Vasilcikov, ca și ceilalți narodnici, reprezintă numai interesele micii-burghezii" (vezi volumul de față, pag. 450). – 237, 364, 450.

Veretennikova, A. A. (1833–1897) – sora mamei lui V. I. Lenin, M. A. Ulianova. – 528, 529.

Vernadski, I. V. (1821–1884) – economist burghez, profesor de economie politică la Universitatea din Kiev și la cea din Moscova. Redactor al revistelor „Ekonomiceskii Ukazatel" (1857–1861) și „Ekonomist" (1858–1865) ; a criticat iobăgismul și a apărat orînduirea burgheză și principiile liberalismului economic. În revista „Sovremennik", N. G. Cernîșevski a rezervat un loc destul de important polemicii sale cu Vernadski. Această polemică a însemnat, în Rusia, începutul luptei dintre ideologia burgheză liberală și cea socialistă. – 355.

Voronțov, V. P. (V. V.) (1847–1918) – economist și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal din perioada 1880–1900, autor al cărților : „Destinele capitalismului în Rusia" (1882), „Studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia" (1886), „Tendințe progresiste în gospodăria țărănească" (1892), „Curentele de la noi" (1893), „Studii de economie teoretică" (1895) și altele, în care susținea că în Rusia nu există condiții pentru dezvoltarea capitalismului, apărînd pe micul producător de mărfuri și idealizînd obștea țărănească. Voronțov a propovăduit împăciuirea cu cîrmuirea țaristă și s-a ridicat cu hotărîre împotriva marxismului. Concepțiile lui Voronțov au fost criticate de G. V. Plehanov în lucrarea „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.)" (1896). În cuvîntările și în lucrările sale din ultimul deceniu al secolului trecut, V. I. Lenin a demascat pînă la capăt concepțiile reacționare ale lui Voronțov. – 4, 102, 103, 120, 155, 242, 253, 255, 264, 268, 290, 312, 348, 353, 386, 395, 424–425, 432, 449, 467, 470, 497, 500–501, 502, 508.

W

Werner, K. A. (1850–1902) – statistician al zemstvelor de orientare narodnicistă. În anii 1880–1889 a lucrat la secția de statistică a Consiliului zemstvelor guberniale Moscova și Taurida. Din 1895 profesor de economie agricolă la Institutul de agronomie din Moscova. Principalele lucrări ale lui Werner sînt : „Gospodăria țărănească în județul Melitopol" (1887), „Buletinul guberniei Taurida" (1889), „Meșteșugurile din județul Bogorodsk, gubernia Moscova" (1890) etc. – 19.

Witte, S. I. (1849–1915) – om de stat rus de la sfîrșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea ; exponent al intereselor „imperialismului militarist-feudal" din Rusia țaristă, partizan convins al absolutismului ; a căutat să mențină monarhia făcînd concesii și promisiuni neînsemnate burgheziei liberale și recurgînd la crunte represiuni împo-

www.dacoromanica.ro

triva poporului ; unul dintre organizatorii înnăbuşirii revoluţiei din 1905–1907. În calitate de ministru al căilor de comunicaţii (februarie–august 1892), ministru de finanţe (1892–1903), preşedinte al Consiliului de Miniştri (sfîrşitul anului 1905 – aprilie 1906), prin măsurile luate în interesul marii burghezii în domeniul finanţelor, al politicii vamale, al construcţiilor de căi ferate, al legislaţiei industriale etc., Witte a contribuit la dezvoltarea capitalismului în Rusia şi la accentuarea dependenţei ei de puterile imperialiste. „Ministru-misit" – aşa l-a caracterizat V. I. Lenin. – 275.

www.dacoromanica.ro

DATE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI V. I. LENIN

(1870–1894)

1870

Aprilie, 10 (22) — La Simbirsk (azi Ulianovsk) s-a născut Vladimir Ilici Ulianov (Lenin).

1879

August, 16 (28) — Lenin intră în clasa I a liceului clasic din Simbirsk.

1886

Ianuarie, 12 (24) — Moare Ilia Nikolaevici Ulianov, tatăl lui Lenin.

1887

Martie, 1 (13) — Este arestat Aleksandr Ilici Ulianov, fratele mai mare al lui Lenin, pentru participare la atentatul împotriva lui Alexandru al III-lea.

Aprilie, 18 (30) — Lenin scrie o petiție, adresată directorului liceului din Simbirsk, prin care cere să fie înscris la examenul de maturitate.

Mai, 5 (17) – iunie, 6 (18) — Lenin dă examenul de absolvire la liceul din Simbirsk.

Mai, 8 (20) — Este executat A. I. Ulianov, împreună cu alți condamnați în procesul atentatului împotriva lui Alexandru al III-lea.

Iunie, 10 (22) — Lenin a absolvit cu medalie de aur liceul din Simbirsk.

www.dacoromanica.ro

Mijlocul lunii iunie — Lenin se hotărăște să se înscrie la Facultatea de drept a Universității din Kazan.

Sfîrșitul lunii iunie — Familia Ulianov se mută la Kazan.

Iulie, 29 (august, 10) — Lenin adresează rectorului Universității din Kazan o petiție prin care cere să fie înscris în anul I al Facultății de drept.

August, 13 (25) — Lenin se înscrie la Universitatea din Kazan.

Septembrie – noiembrie — La Kazan Lenin activează într-un cerc studențesc revoluționar și în Asociația studenților din Samara și Simbirsk.

Octombrie, 6 (18) — Lenin adresează inspectorului Universității din Kazan o petiție prin care cere să fie înscris la audierea cursurilor în primul semestru al anului școlar 1887–1888. În afară de obiectele de specialitate: istoria dreptului rus, istoria dreptului roman, enciclopedia dreptului, în petiție figurează teologia și limba engleză.

Decembrie, 4 (16) — Lenin participă la o întrunire studențească de la Universitatea din Kazan.

Decembrie, în noaptea de 4 spre 5 (de 16 spre 17) — Lenin este arestat pentru participare la tulburările studențești.

Decembrie, 5 (17) — Lenin adresează rectorului Universității din Kazan o petiție prin care cere să fie șters din matricola universității, întrucît îi e imposibil să-și continue studiile în condițiile date ale vieții universitare. Lenin este eliminat din universitate.

Decembrie, 7 (19) — Lenin, expulzat din Kazan, se stabilește în satul Kokușkino, unde se află sub supravegherea secretă a poliției.

1888

Mai, 9 (21) — Lenin înaintează ministrului instrucțiunii publice o petiție prin care cere să i se aprobe reînscrierea la Universitatea din Kazan. Cererea este respinsă.

Septembrie, 6 (18) — Lenin înaintează ministrului de interne o petiție prin care cere să i se aprobe plecarea în străinătate „pentru a-și continua studiile". Cererea este respinsă.

www.dacoromanica.ro

Începutul lunii octombrie — Lenin capătă autorizație să părăsească satul Kokuș-kino și să se înapoieze la Kazan, unde se mută întreaga familie Ulianov. El este pus sub supravegherea secretă a poliției.

Toamna — Lenin studiază „Capitalul" lui K. Marx și intră într-unul din cercurile marxiste organizate de N. E. Fedoseev.

1889

Mai, 3–4 (15–16) — Lenin pleacă din Kazan și se stabilește în gubernia Samara, la o fermă din apropiere de satul Alakaevka.

Mai — Lenin cere să i se dea autorizație să plece în străinătate „pentru a-și căuta sănătatea". Departamentul de poliție refuză să-i elibereze pașaportul.

Mai–iunie — În „Samarskaia Gazeta" nr. 107, 109, 111, 113, 115, 117, 119, 123 și 125 din 1889 apar anunțuri în care Lenin (V. Ulianov) se oferă să dea meditații.

Iulie, 13 (25) — Arestarea lui N. E. Fedoseev și a membrilor cercurilor marxiste organizate de el la Kazan, printre care și a membrilor cercului din care făcea parte Lenin.

Octombrie, 11 (23) — Lenin pleacă de la ferma din apropiere de Alakaevka și se stabilește la Samara.

După 11 (23) octombrie — Lenin dă meditații la Samara.

Între 11 (23) octombrie 1889 și 17 (29) august 1893 — Lenin studiază cartea lui V. V. (V. P. Voronțov): „Destinele capitalismului în Rusia", în care face însemnări, calcule și sublinieri. El critică această carte în lucrările sale: „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?" și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Octombrie, 28 (noiembrie, 9) — Lenin adresează ministrului instrucțiunii publice o petiție prin care cere să i se aprobe să dea în particular examenul de candidat în științele juridice la una din instituțiile de învățămînt superior. Cererea este respinsă.

www.dacoromanica.ro

1890

Sfîrșitul anului 1889 – anul 1890 — La Samara, Lenin continuă să studieze operele lui Marx și Engels, traduce „Manifestul Partidului Comunist", care este citit apoi în cercurile ilegale din Samara (această traducere nu s-a păstrat). Lenin face cunoștință cu A. P. Sklearenko, V. A. Ionov, I. H. Lalaianț, M. P. Golubeva și desfășoară propagandă marxistă în rîndurile tineretului din Samara.

Mai, 12 (24) — Mama lui Lenin, Maria Alcksandrovna Ulianova, se adresează departamentului de poliție cu rugămintea de a i se permite fiului său se înscrie la una din universități sau să dea examenele în particular.

Mai, 17 (29) — M. A. Ulianova adresează ministrului instrucțiunii publice o petiție prin care cere să i se permită fiului său să dea examenele de absolvire la una din universități. Cererea ei se aprobă.

Iunie, 12 (24) — Lenin adresează ministrului instrucțiunii publice o petiție prin care cere să i se aprobe să dea în particular examenele la Facultatea de drept a Universității din Petersburg. Cererea i se aprobă.

Între 12 (24) iunie 1890 și 5 (17) aprilie 1891 — Pregătindu-se pentru examene, Lenin studiază cărțile lui A. D. Gradovski „Începuturile dreptului de stat rus" (vol. I–III), în care face sublinieri și însemnări.

Vara — Lenin stă la o fermă din apropiere de satul Alakaevka, de unde vine din cînd în cînd la Samara.

Sfîrșitul lunii august — Prima călătorie întreprinsă de Lenin la Petersburg pentru a obține informații în legătură cu examenele pe care urma să le dea la Facultatea de drept a Universității din Petersburg.

August, 26–septembrie, 1 (septembrie, 7–13) — În drum spre Petersburg, Lenin se oprește la Kazan.

Între 19 (31) octombrie 1890 și 10 (22) aprilie 1891 — Pregătindu-se pentru examene, Lenin studiază „Teoria statisticii" a lui I. Ianson, în care face sublinieri și însemnări.

Octombrie, 24 (noiembrie, 5) — Lenin pleacă din Petersburg, pentru a se înapoia la Samara.

www.dacoromanica.ro

1891

Sfîrșitul lunii martie	Lenin vine la Petersburg pentru a se prezenta la examene.
Martie, 26 (aprilie, 7)	Lenin adresează președintelui comisiei de examinare de la Facultatea de drept a Universității din Petersburg o petiție prin care cere să i se admită să dea în particular examenul de absolvire. La această petiție anexează și lucrarea de drept penal.
Sfîrșitul lunii martie – luna aprilie	Lenin merge în repetate rînduri să vadă pe Olga Ilinicina Ulianova, sora sa, care stă la căminul Institutului superior de fete (Institutul Bestujev).
Aprilie, 4–24 (aprilie, 16 – mai, 6).	Lenin dă examene la Facultatea de drept a Universității din Petersburg (sesiunea de primăvară).
Aprilie	Lenin transportă la spitalul Aleksandrovskaia pe sora sa O. I. Ulianova, care se îmbolnăvise de febră tifoidă, și o vizitează cu regularitate.
Sfîrșitul lunii aprilie – începutul lunii mai	Lenin înștiințează pe mama sa, M. A. Ulianova, de îmbolnăvirea surorii sale O. I. Ulianova. Moartea Olgăi I. Ulianova.
Mai, 10 (22)	Lenin ia parte la înmormîntarea surorii sale O. I. Ulianova, care are loc la cimitirul „Volkovo".
Primăvara și toamna	Lenin îl vizitează pe L. I. Iuvein, profesor la Institutul de tehnologie, și ia de la el literatură marxistă.
Primăvara sau toamna	Lenin îl vizitează pe S. F. Oldenburg, docent la Universitatea din Petersburg, pentru a afla unele amănunte în legătură cu viața și activitatea științifică a fratelui său A. I. Ulianov și a surorii sale O. I. Ulianova.
Mai, 17 (29)	Lenin pleacă din Petersburg și se duce la Samara.
Vara – începutul lunii septembrie	Lenin locuiește la Samara și la ferma de lîngă satul Alakaevka.
Prima jumătate a lunii septembrie	Lenin vine la Petersburg pentru a da, la Universitatea din Petersburg, examenele ce-i mai rămăseseră.

www.dacoromanica.ro

Între 10 și 15 (22 și 27) septembrie — Lenin dă probă scrisă pe o temă din domeniul dreptului.

Septembrie, 16 (28) – noiembrie, 9 (21) — Lenin dă ultimele examene la Universitatea din Petersburg (sesiunea de toamnă).

Octombrie, 20 (noiembrie, 1) — Lenin e primit în audiență de subdirectorul departamentului de poliție, în legătură cu dorința lui de a pleca în străinătate. Cererea este respinsă.

Noiembrie, 12 (24) — Lenin se înapoiază la Samara, venind de la Petersburg.

Noiembrie, 15 (27) — Comisia de examinare de la Facultatea de drept a Universității din Petersburg acordă lui Lenin diploma de gradul I.

1892

Ianuarie, 14 (26) — Lenin primește de la direcția circumscripției școlare Petersburg o diplomă universitară de gradul I.

Ianuarie, 30 (februarie, 11) — Lenin se înscrie ca stagiar pe lîngă avocatul A. N. Hardin din Samara.

Februarie, 28 (martie, 11) — Lenin depune la Tribunalul districtual Samara o petiție prin care cere să i se elibereze un certificat care să-i dea dreptul să exercite profesiunea de avocat.

Martie–aprilie — Lenin pledează la Tribunalul districtual Samara în procesele țăranilor Mulenkov, Oparin, Tișkin, Zorin și ale altor persoane.

Iunie, 1 (13) — Lenin adresează directorului departamentului de poliție o petiție prin care cere să i se facă cunoscut președintelui Tribunalului districtual Samara că nu există impedimente pentru eliberarea unui certificat care să-i dea dreptul să-și exercite profesiunea de avocat.

Iunie, 11 (23) — Lenin adresează președintelui Tribunalului districtual Samara o petiție prin care-i cere să se informeze la departamentul de poliție dacă există impedimente pentru eliberarea unui certificat care să-i drea dreptul să exercite profesiunea de avocat.

www.dacoromanica.ro

Iunie — Lenin pledează la Tribunalul districtual Samara în procesele țăranilor Bambukov, Cinov etc.

Iulie, 23 (august, 4) — Lenin obține dreptul de a pleda în fața instanțelor judecătorești în cursul anului 1892.

Vara — Lenin pleacă din cînd în cînd la ferma de lîngă satul Alakaevka.
Lenin împreună cu M. T. Elizarov, soțul Anei I. Ulianova, vizitează orașul Sizran și satul Bestujevka.

Vara anului 1892 – iarna 1892–1893 — Lenin scrie o serie de referate, în care critică concepțiile narodnicilor, și le citește în cercurile ilegale. Aceste referate au servit ca material pregătitor pentru lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?".

Septembrie–decembrie — Lenin pledează la Tribunalul districtual Samara în diferite procese.

1893

Ianuarie, 5 (17) — Lenin adresează Tribunalului districtual Samara o petiție prin care cere să i se elibereze un certificat care să-i dea dreptul de a pleda în fața instanțelor judecătorești în cursul anului 1893.

Ianuarie, 12 (24) – 13 (25) — Lenin pledează într-un proces la Tribunalul districtual Samara.

Nu înainte de martie — Lenin studiază cartea lui V. E. Postnikov „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei", în care face însemnări, calcule și sublinieri. Această lucrare este analizată de el în mod amănunțit în articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească". Lenin se referă la cartea lui Postnikov în articolul său „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor", iar mai tîrziu în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Martie–aprilie — Lenin pledează la Tribunalul districtual Samara în procesele diferitelor persoane.

Primăvara — În jurul lui Lenin se formează primul cerc de marxiști din Samara (A. P. Sklearenko, I. H. Lalaiant). Lenin pregătește și citește, în fața membrilor acestui cerc, referatul-articol „Noi schimbări economice în viața țărănească (Cu privire la cartea lui V. E. Postnikov)". Acest cerc a exercitat o puternică influență asupra tineretului înaintat din regiunea Volgăi.

www.dacoromanica.ro

După 20 mai (1 iunie) – înainte de 31 august (12 septembrie) — Lenin analizează articolul lui N. A. Karîșev „Schițe economice" („Russkoe Bogatstvo" nr. 5, 1893), făcînd numeroase sublinieri și note marginale.

Vara — Lenin se duce din cînd în cînd la ferma de lîngă satul Alakaevka.

August, 16 (28) — Intenționînd să se mute în raza unui Tribunal districtual din Petersburg, Lenin adresează președintelui Tribunalului districtual Samara o petiție prin care cere să i se elibereze un certificat în care să se specifice că este avocat stagiar și că în anii 1892 și 1893 a primit certificate care i-au dat dreptul să pledeze în fața instanțelor judecătorești.

După 17 (29) august — În drum de la Samara spre Petersburg, Lenin se oprește la Nijni Novgorod, unde face cunoștință cu marxiștii din localitate și capătă o legătură conspirativă la Petersburg.

Sfîrșitul lunii august — În drum spre Petersburg, Lenin se oprește la Moscova și face cunoștință cu marxiștii din localitate.

August, 26 (septembrie, 7) — Lenin lucrează în sala de lectură a bibliotecii muzeului „Rumeanțev" (astăzi Biblioteca de stat „V. I. Lenin" a U.R.S.S.).

August, 31 (septembrie, 12) — Lenin sosește la Petersburg.

Septembrie, 3 (15) — Lenin intră ca stagiar la avocatul M. F. Wolkenstein.

Septembrie, cel mai devreme la 21 (3 octombrie) – și nu mai tîrziu de 25 (7 octombrie) — Lenin vine la Vladimir, ca să se întîlnească cu N. E. Fedoseev. Întîlnirea n-a avut loc, fiindcă pe atunci Fedoscev nu fusese încă eliberat din închisoare.

Septembrie 1893–1895 — Lenin participă la conferințele avocaților stagiari, merge la ședințele Consiliului avocaților de pe lîngă Tribunalul districtual Samara, dă consultații juridice și pledează la diferite procese.

Lenin frecventează în mod regulat Biblioteca publică de stat (astăzi Biblioteca publică de stat „Saltîkov-Șcedrin"), precum și bibliotecile Asociației economice.

www.dacoromanica.ro

Octombrie, 5 (17) Lenin scrie mamei sale, M. A. Ulianova, o scrisoare în care îi comunică cum trăiește și îi spune că așteaptă să capete un post la un contencios.

Octombrie Lenin scrie surorii sale M. I. Ulianova o scrisoare în care îi spune că lucrează la Biblioteca publică ; totodată se interesează de felul cum învață ea și fratele la școală.

Înainte de toamna anului 1893 Lenin studiază cartea „Culegere de date statistice cu privire la gubernia Saratov, vol. XI, județul Kamîșin", pe care face diverse însemnări, calcule și sublinieri. El a folosit date din această culegere în lucrările sale „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor" și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Toamna La Petersburg, Lenin intră în cercul marxist al studenților-tehnologi (S. I. Radcenko, V. V. Starkov, P. K. Zaporojeț, G. M. Krjijanovski, A. A. Vaneev, M. A. Silvin și alții). Într-o ședință a acestui cerc, el face critica referatului lui G. B. Krasin „Problema piețelor".

Lenin scrie referatul-articol „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor" și-l citește în fața membrilor cercului marxist.

Lenin analizează cartea „Culegere statistică-militară". Partea a IV-a. Rusia. Sub îngrijirea redacțională a lui N. N. Obrucev ; face în ea diverse însemnări și sublinieri. Această culegere a fost folosită de Lenin în lucrările sale : „Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor", „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Toamna și iarna 1893–1894 Lenin stabilește legături cu muncitorii înaintați de la fabricile și uzinele din Petersburg (V. A. Șelgunov, I. V. Babușkin și alții).

A doua jumătate a lunii decembrie Lenin scrie lui P. P. Maslov, căruia îi face cunoscut că a primit scrisoarea lui, că i-a trimis articolele lui N. E. Fedoseev în legătură cu reforma țărănească și că redacția revistei „Russkaia Mîsl" a refuzat să publice articolul „Noi schimbări economice în viața țărănească" ; totodată îl roagă să-i comunice observațiile lui cu privire la acest articol.

1893 sau 1894 Lenin inaugurează un schimb de scrisori cu N. E. Fedoseev în legătură cu problemele concepției marxiste despre lume.

www.dacoromanica.ro

1894

Începutul lunii ianuarie — Lenin vine la Moscova.

Ianuarie, 9 (21) — Într-o adunare ilegală care are loc la Moscova Lenin ia cuvîntul împotriva narodnicului V. V. (V. P. Voronțov) și face o critică nimicitoare a concepțiilor lui.

Ianuarie — Lenin vizitează orașul Nijni Novgorod și ține, în fața membrilor cercului marxist din localitate, un referat despre cartea lui V. V. „Destinele capitalismului în Rusia".

Lenin se înapoiază la Petersburg, unde conduce grupul social-democraților din localitate și cercul muncitoresc central, și ține lecții la cercurile muncitorești de dincolo de bariera Nevei și din alte cartiere.

Sfîrșitul lunii februarie — Lenin participă la o consfătuire a marxiștilor din Petersburg, care se ține la locuința inginerului Klasson (din cartierul Ohta). În afară de Vladimir Ilici au mai luat parte la această consfătuire: N. K. Krupskaia, R. E. Klasson, I. P. Korobko, S. I. Radcenko, Serebrovski și alții. Aici a întîlnit-o Lenin pentru prima oară pe Krupskaia. Lenin face cunoștință cu A. N. Potresov, P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski și alți reprezentanți ai „marxiștilor legali". Mai tîrziu încheie cu ei o înțelegere vremelnică în vederea luptei împotriva narodnicilor.

Înainte de aprilie — Lenin studiază lucrarea lui F. Engels „Originea familiei, a proprietății private și a statului", ediția germană, și traduce în limba rusă unele pasaje.

Primăvara–vara — Lenin scrie lucrarea „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?", a cărei primă parte este imprimată la șapirograf în iunie, la Petersburg.

Mai, 30 (iunie, 11) — Lenin îi scrie lui P. P. Maslov în legătură cu observațiile făcute de el pe marginea articolului „Noi schimbări economice în viața țărănească".

Prima jumătate a anului — Lenin studiază cartea „Pămînturile extralotuale luate în arendă de țărani" a narodnicului N. A. Karîșev, în care face însemnări marginale și sublinieri. Lenin menționează această carte în lucrările sale:

www.dacoromanica.ro

„Noi schimbări economice în viața țărănească" și „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve" ; mai tîrziu ea a fost criticată în „Dezvoltarea capitalismului în Rusia".

Lenin prezintă în fața membrilor cercului marxist din Petersburg un referat în care face o analiză critică a cărții narodnicului N. Karîșev „Pămînturile extralotuale luate în arendă de țărani".

Iunie, 14 (26) — Lenin pleacă la Moscova. Își petrece vara în apropiere de Moscova, la niște rude din Kuzminki.

Iulie — La Petersburg apare, trasă la șapirograf, ediția a doua a primei părți din lucrarea lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?"

Iulie–august — Lenin pleacă la Gorki (gubernia Vladimir), la A. A. Ganșin, în legătură cu scoaterea ilegală a lucrării sale „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?".

August, 27 (septembrie, 8) — Lenin se înapoiază la Petersburg, venind de la Moscova.

Sfîrșitul lunii august — Apare ediția a treia a părții întîi a lucrării lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?" (la Gorki, gubernia Vladimir) și ediția întîi a părții a doua la Moscova.

Septembrie — La Petersburg apare ilegal ediția întîi a părții a treia și ediția a patra a părții întîi a lucrării lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?"

Octombrie–noiembrie — La Petersburg apare ilegal ediția a doua a părții a doua a lucrării lui Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?"

Toamna — În fața membrilor cercului marxiștilor din Petersburg, Lenin citește lucrarea sa „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților ?"

La o ședință a cercului marxiștilor din Petersburg, Lenin ține referatul „Oglindirea marxismului în literatura burgheză", în care supune unei aspre critici denaturările burgheze ale marxismului comise de Struve în cartea sa „Note critice în problema dezvoltării economice a Rusiei".

www.dacoromanica.ro

Toamna–iarna	Lenin ține prelegeri la cercurile muncitorești de dincolo de bariera Nevei, în cartierele Petersburg și Viborg.
Decembrie, 13 (25)	Lenin scrie Marici Ilinicina Ulianova o scrisoare în care întreabă de starea sănătății ei și a mamei lor, se interesează de viața de la Universitatea din Moscova, se plînge că nu găsește vol. III al „Capitalului" și o roagă să comunice acest lucru lui M. T. Elizarov.
Decembrie, 24 (5 ianuarie 1895)	Lenin scrie Mariei Ilinicina Ulianova o scrisoare în care se arată îngrijorat de starea sănătății ei și o sfătuiește să nu se obosească peste măsură ; se interesează ce părere are ea despre lucrările lui N. V. Șelgunov.
Sfîrșitul lunii decembrie	Lenin vizitează pe S. P. Nevzorova, studentă la Institutul superior de fete (Bestujev), membră a grupului social-democrat din Petersburg, care era bolnavă.
După 24 decembrie (5 ianuarie)	Cu participarea activă a muncitorului I. V. Babușkin, Lenin redactează un manifest către muncitorii de la uzina „Semeannikov" în legătură cu tulburările care aveau loc acolo. Acesta e primul manifest agitatoric publicat de marxiștii ruși.
Sfîrșitul anului 1894 – începutul anului 1895	Lenin scrie lucrarea „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză)".

www.dacoromanica.ro

CUPRINS

Prefață la opere complete VII

Prefață la primul volum XVIII

1 8 9 3

NOI SCHIMBĂRI ECONOMICE ÎN VIAȚA ȚĂRĂNEASCĂ. *Cu privire la cartea lui V. E. Postnikov: „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei"* . . . . . 1—67

I 3

II 7

III 23

IV 36

V 63

CU PRIVIRE LA AȘA-ZISA PROBLEMĂ A PIEȚELOR . 69—123

I 73

II 74

III 78

IV 84

V 88

www.dacoromanica.ro

VI 94
VII 102
VIII 118

1894

CE SÎNT „PRIETENII POPORULUI" ŞI CUM LUPTĂ EI ÎMPOTRIVA SOCIAL-DEMOCRAŢILOR ? *(Răspuns la articolele împotriva marxiştilor publicate în „Russkoe Bogatstvo")* 125–334

Partea I 127

Din partea editorilor 197
Cu privire la ediţia de faţă 198

Partea a III-a 201

Anexa I 303
Anexa a II-a 310
Anexa a III-a 328

CONŢINUTUL ECONOMIC AL NARODNICISMULUI ŞI CRITICA LUI ÎN CARTEA D-LUI STRUVE (OGLINDIREA MARXISMULUI ÎN LITERATURA BURGHEZĂ). *Pe marginea cărţii lui P. Struve „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei". Petersburg 1894* . . . 335—510

Capitolul I. Comentariu amănunţit la o profession de foi narodnicistă 342
Capitolul al II-lea. Critica sociologiei narodniciste . . 396
Capitolul al III-lea. Modul cum pun narodnicii şi d-l Struve problemele economice 426
Capitolul al IV-lea. Cum explică d-l Struve unele trăsături ale economiei de după reformă a Rusiei . . 453

I 454
II 483
III 489
IV 492
V 496
VI 504

www.dacoromanica.ro

MATERIALE PREGĂTITOARE

ÎNSEMNĂRI, CALCULE ŞI SUBLINIERI FĂCUTE DE V. I. LENIN ÎN PAGINILE CĂRŢII LUI V. E. POSTNIKOV „GOSPODĂRIA ŢĂRĂNEASCĂ DIN SUDUL RUSIEI" 513–522

ANEXE

PETIŢII ALE LUI V. I. ULIANOV (LENIN) 1887–1893 . 525–538

Lista lucrărilor lui V. I. Lenin din anii 1891—1894 care n-au fost găsite pînă în prezent . . . . . 541—542

Lista lucrărilor traduse de V. I. Lenin 543

Adnotări . . . . . 544—575

Indice de lucrări şi izvoare citate sau menţionate de V. I. Lenin 576

Indice de nume 589

Date din viaţa şi activitatea lui V. I Lenin 615

ILUSTRAŢII

Portretul lui V. I. Lenin. — 1918 . . . . . II—III

Portretul lui V. I. Lenin. — 1890—1891 . . . . . XXIV—1

Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Noi schimbări economice în viaţa ţărănească". — 1893 . . . . . 2—3

Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Cu privire la aşa-zisa problemă a pieţelor". — 1893 71

Ultima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Cu privire la aşa-zisa problemă a pieţelor". — 1893 123

Coperta părţii a III-a a cărţii lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» şi cum luptă ei împotriva social-democraţilor ?". — 1894 . . . . . 202—203

www.dacoromanica.ro

Ultima pagină a părții a III-a a cărții lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?". – 1894 302–303

Coperta culegerii în care a fost publicată lucrarea lui V. I. Lenin „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve". — 1895 337

www.dacoromanica.ro

Dat la cules 20.02.960. Bun de tipar 25.03.960. Tiraj 15.200. Hîrtie velină mată de 65 gr. m.p. 540×840/16. Coli editoriale 39,07. Coli tipar 41. A. 00597/60. 2 planşe tiefdruck, plus 3 planşe colorate tipar înalt. Indice de clasificare pentru biblioteci 3C23=R.

Tiparul executat sub com. nr. 4.721/410 de Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro